

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

**ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA ADLÎ SÜREÇLER
VE MAHKEMELERİN İŞLEYİŞİ**

Doktora Tezi

Cengiz EKEN

Sivas

Mayıs 2020

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

**ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA ADLÎ SÜREÇLER
VE MAHKEMELERİN İŞLEYİŞİ**

Doktora Tezi

Cengiz EKEN

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Ahmet BOZDOĞAN

Sivas

Mayıs 2020

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi, beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Cengiz EKEN

ÖN SÖZ

Sosyal bir varlık olan insanoğlu bir arada huzur ve güven içerisinde yaşamak maksadıyla haklıya hakkını teslim eden, suçluyu cezalandırarak ıslah etmeye çalışan adil bir kamu düzeni tesis etmeye çalışmıştır. Bu amaçla yüzyıllar boyunca Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* adlı eserinde “*Adâlete istinat eden kanun, bu göğün direğidir; kanun bozulursa gök yerinde duramaz.*” şeklinde ifade ettiği gibi adaletin teşekkülünde vazgeçilmez bir unsur olarak görülen çeşitli kanuni düzenlemeler yapmıştır. Bahsi geçen kanunlar eşitlikçi, kişi hak ve hürriyetlerini koruyan ve uygulanacak toplumun kültürel dokusuyla uyumlu bir yapıya kavuştuğu zaman insanlar huzur ve güven içerisinde yaşama imkânı bulmuşlardır. Ancak söz konusu yapı zaafa uğramaya başlayınca kamu düzeni bozularak devlet yapılarını yıkılışa götüren bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Bu anlamda yaşantılarından ders çıkararak yeniyi tesis etmesi gereken insanoğlu tecrübi geçmişine bakmak zorundadır.

Bir milletin ya da topluluğun tarihin muayyen bir dönemindeki yaşamını anlamak/anlamlandırmak için şüphesiz öncelikle tarihî vesikalara, antropolojik ve arkeolojik bulgulara bakmak gerekir. Ne var ki karmaşık bir yapıya sahip olan insanı aydınlatmak için bunlar önemlidir fakat yeterli değildir. Tam bu durumda insanın yaşamının, hayata bakışının ürünleri olan sanat eserleri önemli bir kaynak olarak ortaya çıkar. Şüphesiz sosyolojik veri olarak en kullanışlı olanları genelde edebî ürünler, özelden hayatı yansıtmak iddiasında olan romanlardır.

Bu çalışmada 1920-1938 yılları arasında yayımlanan romanlardaki verilerden hareketle yazarlarının tespitiyle Türk milletinin I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Atatürk dönemlerindeki adalet algısı, adalet kurumuna bakışı, devrin hukuki mevzuatının toplumda nasıl yankı bulduğu, yargı kurumunun işleyişi, adli personelinin atanmasında ve yer değıştirmesinde ehliyet ve liyakat gibi hayati öneme sahip kriterlerin ne derece esas alındığı gibi hususlar tarihî gerçeklik bağlamında ortaya konmaya çalışılmıştır. Bugün dahi problemlili bir alan olarak görülen adalet kurumunun gelişiminde, tarihî vesikalarla tespit edilemeyentecrübi yaşantıya bakılması zarureti ortaya çıkmaktadır. Böylece bu çalışmayla bir dönemin

tecrübiyaşantısı sunularak adalet kurumunun şekillenmesinde faydalı olacağı düşünülmüştür.

Yüksek lisans ve doktora öğrenciliğim boyunca desteklerini gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Süheyla YÜKSEL ve Prof. Dr. Yunus AYATA'ya, doktora tez çalışmamda kitaplarından istifade ettiğim Dr. Neşe DEMİRCİ'ye, yardımlarından ötürü okul müdürüm Yasemin KÖSEOĞLU'na, çalışmam boyunca ihmal ettiğim kızlarım Zeynep, Meryem ve eşim Nilay'a, yüksek lisans öğrenciliğimden beri danışmanım olan, bana akademik çalışma yöntemini ve ahlâkını öğreten, her an desteğini gördüğüm kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet BOZDOĞAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Sivas, 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	XI
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT	XV
0. GİRİŞ.....	1
0.1. Çalışmanın Evreni	2
0.2. Atatürk Dönemi ve Romanı	5
0.3. 1920-1938 Yılları Arasında Yayımlanan Romanların Kronolojik Listesi	14
1. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA MAHKEME	41
1.1. Osmanlı Dönemi Mahkeme, Kanun, Hapishane Algısı	42
1.2. Atatürk Dönemi Mahkeme, Kanun, Hapishane Algısı	56
1.3. Osmanlı Dönemi Sivil Mahkemeleri.....	59
1.4. Atatürk Dönemi Sivil Mahkemeleri	64
1.5. Divanîharp	66
1.5.1. Osmanlı Dönemi	67
1.5.2. Atatürk Dönemi.....	73
1.6. İstiklal Mahkemeleri	75
1.7. Osmanlı Dönemi Yargıya Müdahale	77
1.8. Atatürk Dönemi Yargıya Müdahale	81
2. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA YARGI MENSUPLARI.....	87
2.1. II. Abdülhamit Dönemi	88
2.2. II. Meşrutiyet Dönemi	93
2.3. Atatürk Dönemi.....	107
3. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA KOLLUK MENSUPLARI.....	113
3.1. II. Abdülhamit Dönemi	113
3.2. II. Meşrutiyet Dönemi	119
3.3. Atatürk Dönemi.....	131
4. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA CEZA DAVALARI	135
4.1. Cinayet Davaları.....	135
4.1.1. Osmanlı Dönemi	135
4.1.1.1. Siyasi Cinayetler	136

4.1.1.2. Namus Cinayetleri.....	138
4.1.1.3. Çocuk Cinayeti ve Iskati Cenin Vakaları.....	143
4.1.1.4. Kazaen Cinayetler.....	146
4.1.1.5. Muhtelif Cinayet Vakaları.....	149
4.1.2. Atatürk Dönemi.....	158
4.1.2.1. Psikolojik Temelli Cinayetler.....	158
4.1.2.2. Çocuk Cinayetleri.....	161
4.1.2.3. Aşk Cinayetleri.....	163
4.1.2.4. Namus Cinayetleri.....	166
4.1.2.5. Sebebi Verilmeyen Cinayetler.....	174
4.1.2.6. Muhtelif Cinayet Vakaları.....	176
4.2. Şiddet Suçları.....	179
4.2.1. Osmanlı Dönemi.....	179
4.2.2. Atatürk Dönemi.....	187
4.3. Siyasi Davalar.....	191
4.3.1. II. Abdülhamit Dönemi.....	192
4.3.1.1. Yeni Osmanlılar Muhalefeti.....	192
4.3.1.2. Jön Türklük İsnadı.....	195
4.3.1.3. Eleştiri yahut Hakaret.....	199
4.3.2. II. Meşrutiyet Dönemi.....	202
4.3.2.1. II. Abdülhamit Ricali / Geçmişle Hesaplaşma.....	205
4.3.2.2. Siyasi Hesaplaşmadan İstibdada.....	208
4.3.2.2.1. 31 Mart Vakası.....	208
4.3.2.2.2. Halaskar Zabitan Etkisi.....	210
4.3.2.2.3. İttihat ve Terakki İstibdadı.....	211
4.3.2.3. Basın.....	215
4.3.3. Atatürk Dönemi.....	217
4.4. Devlete Karşı İşlenen Suçlar: Vatana İhanet.....	222
4.4.1. Osmanlı Dönemi.....	222
4.4.2. Atatürk Dönemi.....	227
4.5. Hırsızlık, İrtikâp, Zimmet, Rüşvet, Dolandırıcılık.....	232
4.5.1. Osmanlı Dönemi.....	232
4.5.2. Atatürk Dönemi.....	244

4.6. İğfal Taciz	253
5. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA HUKUK DAVALARI	259
5.1. Boşanma Davaları	259
5.1.1. Kadın Hakları Temelinde Nikâh ve Boşanma Algısı.....	259
5.1.2. Osmanlı Dönemi Kanun Eleştirisi.....	266
5.1.3. Atatürk Dönemi Kanun Eleştirisi	267
5.1.4. Osmanlı Dönemi Boşanma Davaları.....	270
5.1.4.1. Talakile Boşanmalar.....	271
5.1.4.2. Mahkemeye İntikal Eden Boşanmalar	280
5.1.5. Atatürk Dönemi Boşanma Davaları	286
5.1.5.1. Talak ile Boşanma	286
5.1.5.2. Türk Medeni Kanunu Döneminde Boşanma.....	287
5.2. Miras ve Gayrimenkul Davaları	295
5.2.1. Osmanlı Dönemi	295
5.2.2. Atatürk Dönemi.....	301
5.3. Alacak Verecek Davaları	303
5.3.1. Osmanlı Dönemi	303
5.3.2. Atatürk Dönemi.....	308
6. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA VERGİ.....	311
6.1. Osmanlı Dönemi	311
6.2. Atatürk Dönemi.....	315
7. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA SÜRGÜN	319
7.1. II. Abdülhamit Dönemi	320
7.1.1. Jön Türklük, İttihatçılık İsnadı	321
7.1.2. Muhalif Söylem ya da Eylem.....	325
7.1.3. Hakaret İtaatsizlik	331
7.1.4. Ahlakî Kaygı	334
7.2. II. Meşrutiyet Dönemi	336
7.2.1. Geçmişle Hesaplaşma	336
7.2.2. 31 Mart Vakası Sürgünleri	338
7.2.3. İşgal Yılları Sürgünleri.....	341
7.3. Atatürk Dönemi.....	342

8. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA AF	347
8.1. Osmanlı Dönemi.....	347
8.2. Atatürk Dönemi.....	354
9. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA KAMUSAL TEDBİRLER	359
9.1. Osmanlı Dönemi.....	359
9.2. Atatürk Dönemi.....	366
10. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA DEVLET MEMURLARINA YÖNELİK ADLÎ VE İDARİ YAPTIRIMLAR.....	371
SONUÇ	377
KAYNAKÇA	395
ÖZGEÇMİŞ	423

KISALTMALAR

AKDITYK: Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

AUHFĐ: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakùltesi Dergisi

bkz.: Bakınız

BMM: Büyük Millet Meclisi

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

E.T.: Erişim Tarihi

Ed.: Editör

Haz.: Hazırlayan

Mat.: Matbaası, matbaacılık

s.: Sayfa

S.: Sayı

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

SSAD: Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

TAED: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türk Diyanet Vakfı

TİMAD: Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay.: Yayı, Yayınevi, Yayıncılık

ÖZET

İnsanların bir arada huzur ve güven içerisinde yaşaması için şüphesiz sağlıklı bir kamu düzenine ihtiyaç vardır. Bu amaçla en ilkelinden en modernine kadar bütün toplumlar kamu düzenini tesis etmek için çeşitli kanuni düzenlemeler yaparak bir hukuk sistemi oluşturmaya çalışmışlardır.

Bireylerin hak ve hukukuna riayet eden, kimseyi ötekileştirmeyen adil bir kamu düzeni tesis eden toplumların oluşturduğu devlet yapıları bu vasıflarını korudukları sürece yaşama imkanı bulmuşlar, adalet kurumu zaafa uğramaya başlayınca kamu düzeni bozulmuş, huzurun yerini kargaşa ve kaos olarak devletleri yıkılışa sürüklemiştir. Bu yönüyle genelde toplum, özelde insan hayatı için son derece önemli bir yeri olan adalet kurumu edebî eserlerin vazgeçilmez temalarından birini oluşturmuştur. Bir yönüyle kolektif şuurun aktarıcısı olan bu eserler, üretildikleri tarihten sonra toplumun geçmişini yansıtan sosyolojik veri niteliği kazanarak geleceğin inşasında istifade edilecek kaynaklar arasına girmiştir.

Doktora tezi çalışması kapsamında tespit edilebildiği kadarıyla Atatürk Dönemi'nde yazılan 418 romandan 161 tanesi okunmuş ve 33 yazara ait 96 roman tez içerisinde kullanılmıştır. Giriş ve Sonuç dışında 10 bölümden oluşan bu çalışmada Türk milletinin I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Atatürk dönemleri adalet algısı, adalet kurumuna bakışı, devrin hukuki mevzuatının toplumda nasıl yankı bulduğu gibi hususlar tarihî gerçeklikle ilişkisi sorgulanarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece bir dönemin tarihî, antropolojik, arkeolojik bilgi ve bulgularıyla tespit edilemeyen tecrübi yaşantısı sunularak adalet kurumunun gelişiminde yararlı olacağı düşünülen yeni istifade olanakları oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet, adalet, yargı, mahkeme, adli süreç.

ABSTRACT

There is no doubt a healthy public order is needed for people to live together in peace and security. For this purpose, all societies from the most primitive to the most modern have tried to create a legal system by making various legal arrangements to establish public order.

The state structures formed by societies that observe the rights and laws of individuals and establish a just public order that does not otherize anyone have the opportunity to live as long as they maintain these qualities, when the Justice institution began to suffer from weakness, public order was corrupted, peace was replaced by turmoil and chaos and brought the states into collapse. In this respect, the Justice institution, which has a very important place generally in society especially for human life, has formed one of the indispensable themes of literary works. These works, in some way the transponder of collective consciousness, have become a source of sociological data reflecting the history of society after the date they were produced and have become among the sources to be used in the construction of the future.

As far as it can be determined within the scope of the doctoral thesis study, 161 of the 418 novels written in the period of Atatürk have been read and 96 novels belonging to 33 authors have been used in this thesis. In this study, which consists of ten parts except introduction and conclusion, the First Constitutional monarchy, second Constitutional monarchy of the Turkish Nation, and Atatürk Periods, the issues such as the perception of justice, the view of the justice institution, how the legal legislation of the period resonated in the society were tried to be determined by questioning their relationship with the historical reality. Thereby, by presenting the historical, anthropological and archaeological knowledge of a period and the experience that cannot be determined by its findings, it was tried to create new opportunities for exploitation, which are thought to be beneficial in shaping the justice institution.

Key Words: The period of Atatürk, I. Constitutional monarchy, II. Constitutional monarchy, justice, judgement, court, judicial process.

0. GİRİŞ

Hukuk devletlerinde adaletin kanun, yönetmelik gibi enstrümanları yasa yapıcılar tarafından şekillendirilmiş, tesisi ise bağımsız yargı kurumu eliyle sağlanmıştır. Osmanlı tarihine bakılacak olursa ‘Klasik Dönem’ olarak adlandırılan yani gerilemenin başlangıcına kadar olan dönemde Nisa Suresi’nin 54. ayetinde yer alan “*Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.*” (<https://kuran.diyamet.gov.tr>, E.T. 15.10.2020) buyruğu mucibince siyasi irade yargı süreçlerine müdahil olmama eğilimi göstermiş, kurum içi görevlendirmelerde ehliyet ve liyakate dikkat etmiştir. Böylece mümkün mertebe toplumun huzur ve güvenini tesis etmekle mükellef yargı sistemi tesis edilmiştir.

Gerileme dönemiyle birlikte yöneticilerin konuyla ilgili hassasiyetleri zaafa uğramaya başladığı için adaleti tesis etmekle mükellef olan Osmanlı yargısı işlevselliğini peyderpey kaybetmiştir. Durumun ehemmiyetini bilen yöneticiler Tanzimat Dönemi’nden itibaren yargı kurumunu ıslah etmeye çalışılsa da istenilen netice alınamamıştır. Bu durum halkın kuruma güvenini zedelemiş ve “*hayatın gerçeklerini kendi iç gerçekliği hâline getirerek*” (Çıkla 2002: 115) sunmayı amaçlayan roman türü için yargı kurumu önemli bir malzeme haline gelmiştir. Atatürk Dönemi Türk romanı incelendiğinde Tanzimat Dönemi’nden Atatürk Dönemi sonuna kadar olan zaman diliminde yargı kurumunun değişim ve dönüşümünü, eserlerde yer alan hadiseler aracılığıyla halkın kuruma bakışını, yazarların tespit ve eleştirilerini görmek mümkündür.

Atatürk Dönemi romanının “*Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen Ulusal Savaş dönemindeki ağır hayat şartlarını unutturmak, şanlı maziye gündeme getirerek bir tür ruhsal dayanıklılık, umutların her şeye rağmen yaşatılması için bir tür motivasyon sağlamak*” (Lekesiz 2002: 469) gibi bir misyon yüklendiği ve yeni devletin tahkimine hizmet etmek için kimi zaman yazarların tanık oldukları yakın geçmişe ağır eleştiriler getirdikleri bilinmektedir. Bu nedenle çalışmada özellikle yazarların kullandıkları mevzuat, siyasi hadiseler gibi verilerin tarihsel gerçekliğe

uygunluğu da tespit edilmeye çalışılmış, böylece devrin hukuk anlayışının daha şümillü bir şekilde ortaya konması amaçlanmıştır.

0.1. Çalışmanın Evreni

“Atatürk Dönemi Türk Romanında Adli Süreçler ve Mahkemelerin İşleyişi” başlıklı çalışmada 1920-1938 yılları arasındaki roman yazarlarının tespitiyle Türk milletinin I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Atatürk dönemleri adalet algısı, adalet kurumuna bakışı, devrin hukuki mevzuatının toplumda nasıl yankı bulduğu, yargı kurumunun işleyişi, yargı ve kolluk mensuplarının durumu gibi hususlar tarihî gerçeklik bağlamında ortaya konmaya çalışılmış, böylece bugün dahi problemlili bir alan olarak görülen adalet kurumunun tekâmülünde, tarihî, antropolojik, arkeolojik bilgi ve bulgularla tespit edilemeyen bir dönemin tecrübi yaşantısı sunularak adalet kurumunun şekillenmesinde yararlı olacağı düşünölen yeni istifade olanakları oluşturulmaya çalışılmıştır.

Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı¹ olarak kabul edilen 1920-1938 yılları arasında yayımlanan ya da söz konusu dönemde tefrika edildiği halde daha sonraki bir dönemde kitaplaştırılan 418 romandan seçme yapılarak 161 tanesi okunmuştur. Böylece Atatürk Dönemi roman yazarlarının vaka zamanı olarak aldıkları Osmanlı ve Atatürk dönemleri yargısındaki değişim/dönüşüm, adalet anlayışı tespit edilmeye alıřılmıştır². Yazarların eleştirileri aynı zamanda tarihsel gerçeklik açısından

¹ “[H]içbir sanat akımı, bu arada edebiyat akımı, varlığını sürdürdüğü dönemden ayrı düşünölemez.” (Bozdoğan 2006: 18). Karizmatik kişiliğiyle 1920-1938 yılları arasında hayatın her alanına yön veren Mustafa Kemal Atatürk bu etkisini edebiyat alanına da yansıtmıştır. Bu anlayışa uygun olarak Mehmet Kaplan *Atatürk Devri Türk Edebiyatı I* adlı eserin önsözünde Gazi Mustafa Kemal’in cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı süreci Atatürk Devri Türk Edebiyatı olarak adlandırmıştır (Kaplan vd. 1992: XXV). Bu çalışmada ise Gazi Mustafa Kemal’in Büyük Millet Meclisini açarak fiilen bir devlet yapılanması oluşturduğu 1920 yılı Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı’nın başlangıcı olarak kabul edilmiş, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında 1920-1938 yılları arası Atatürk Dönemi Türk Edebiyatı olarak isimlendirilmiştir.

² Eserlerdeki meseleler vaka zamanlarına göre bir döneme dâhil edilirken 1920-1923 arasında Osmanlı coğrafyasında iki hükümet olduğu dikkate alınmıştır. Mesela Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* adlı romanında yer alan cinayet hadisesi hem İstanbul da hem de Ankara’da olmak üzere iki hükümetin olduğu yıllara tekabül eder. Yani söz konusu vaka 1920 sonrası bir tarihe denk gelir. Buna

incelenerek bilgi eksiklikleri ya da tarihî realite ile uyumsuzluklar olup olmadığına bakılmıştır. Gerçeklikle uyumlu olmayan eleştiriler, değerlendirmeler tarihî verilerle desteklenerek belirtilmiştir.

Eski ile yeninin iç içe yaşamaya başladığı Tanzimat Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti yoğun bir şekilde kanunlaştırmalara ve yargı reformuna gitmeye başlamış, böylece adalet sistemi tadil edilerek devletin varlığı korunmaya çalışılmıştır. Ne var ki gerekli değişim ve dönüşümü tam anlamıyla sağlayamayan Osmanlı Devleti onca çabaya rağmen yıkılışı engelleyememiştir. Bu çalışmada yargı reformunun başladığı Tanzimat Dönemi'nden Atatürk Dönemi sonuna kadar olan bir zaman dilimini yansıtan romanlardaki yargı kurumu, personeli ve adli süreçler değerlendirilmiştir. Bu nedenle tarihî romanlar çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Çalışmada esas alınan romanlar tespit edilirken bugün de geniş bir okur kitlesi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adivar, Peyami Safa, Reşat Nuri Güntekin, Memduh Şevket Esendal gibi devrin önemli yazarlarının 1920-1938 yılları arasında yayımlanmış tüm eserleri incelemeye dâhil edilmiştir. Bunların dışında kalan eserlerin seçimi yapılırken Burhan Cahit Morkaya, Selahattin Enis Atabeyoğlu, Ercüment Ekrem Talu, Reşat Enis Aygen, Aka Gündüz, Sermet Muhtar Alus, Sadri Ertem, Mahmut Yesari gibi Türk milletinin değişim süreçlerindeki sosyal meseleleri eleştirel bir tutumla değerlendiren yazarların eserleri okunmaya çalışılmıştır. Bunların dışında kalan eserlerin seçimi ise evvelki çalışmalar, isim içerik yönlendirmesi esas alınarak genel itibariyle farklı duyarlılıklara sahip oldukları bilinen 33 yazarın romanları incelmeye dâhil edilmiş, böylece toplumun farklı kesimlerinin bakış açılarının ortaya konması hedeflenmiştir.

“Giriş” ve “Sonuç” bölümleri hariç “Dönem Romanlarında Mahkeme”, “Dönem Romanlarında Yargı Mensupları”, “Dönem Romanlarında Kolluk Mensupları”, “Dönem Romanlarında Ceza Davaları”, “Dönem Romanlarında Hukuk Davaları”, “Dönem Romanlarında Vergi”, “Dönem Romanlarında Sürgün”, “Dönem Romanlarında Af”, “Dönem Romanlarında Kamusal Tedbirler”, “Dönem Romanlarında Devlet Memurları” olmak üzere on bölümden oluşan çalışmada

rağmen cinayet hadisesi İstanbul hükümetinin egemenlik sahasında gerçekleştiği için ‘Osmanlı Dönemi’ meselesi olarak kabul edilmiştir.

öncelikle incelenen romanların vaka zamanlarından hareketle başlıklarda ele alınan konular iki farklı devlet yapılanması dikkate alınarak “Osmanlı Dönemi” ve “Atatürk Dönemi” şeklinde sınıflandırılarak incelenmiş, bunda 9 Ağustos 1858 - 13 Mart 1926 tarihleri arasında Osmanlı Ceza Kanunu’nun ufak tefek tadilatlarla yürürlükte kalması, Osmanlı Devleti’nde medeni hukukla ilgili mevzuatın neredeyse değişmeden 1926 yılına kadar şeri kaidelere dayanması gibi kıstaslar esas alınmıştır. Her ne kadar Atatürk Dönemi olarak adlandırılan 1920-1938 yılları arasında kanunlaştırmalar peyderpey yapıldığı için mevzuat birliği olmasa da seküler bir zihniyetin hâkim olduğu bu dönemde en azından uygulamada önceki devirden tevarüs eden mevzuata bakış değişmeye başlamıştır. Bu nedenle eski ve yeni mevzuatların aynı dönem içerisinde yer almasına rağmen Atatürk Dönemi olarak ayırım yapmada beis görülmemiştir. Böylece her iki dönemin zihniyeti, değişim ve dönüşümü tespit edilmeye çalışılmıştır. Dönem Romanlarında Yargı Mensupları, Dönem Romanlarında Kolluk Mensupları, Dönem Romanlarında Sürgün adlı bölümler ile Dönem Romanlarında Ceza Davaları bölümünde yer alan Siyasi Davalar başlığı ile verilen kısım ise siyasal değişimlerle birlikte zihniyet değişimi de esas alınarak II. Abdülhamit Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi ve Atatürk Dönemi şeklinde tasnif edilerek incelenmiştir.

Yargı mercilerine intikal eden süreçler ele alınırken meseleler cezai müeyyide gerektiriyorsa Dönem Romanlarında Ceza Davaları, cezai müeyyide gerektirmeyen bir anlaşmazlığın halli ise Dönem Romanlarında Hukuk Davaları bölümünde nedenlerine göre tasnif edilmek suretiyle devrin mevzuatı da dikkate alınarak yazarların tespitleri, eleştirileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yani meseleler cezaya göre değil suçun niteliğine göre tasnif edilmiştir. Sadece günümüzde bir yaptırım olarak yer verilmeyen Osmanlı Dönemi’nde oldukça yaygın olan ve bu yönüyle daha doğru bir şekilde anlaşılmalıyı gerektiren sürgün cezası bölüm başlığı olarak ele alınmış ve devrin mevzuatı dikkate alınarak gerekçeleri ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Hukuki zemini olan ve sonuçları itibariyle haciz gibi, tutukluluk gibi adli yaptırım gerektiren vergi konusu da hem incelenen romanlarda oldukça geniş yer bulunduğu için hem de günümüzde bile geçmişe dair değerlendirmeler yapıldığı zaman bir şekilde bahsi geçtiği için Osmanlı ve Atatürk dönemleri mevzuatları dikkate

alınarak bölüm başlığı olarak alınmış, devrin yazarlarının konuyla ilgili eleştirileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca mahiyetine göre tutuklu ve hükümlülerin tamamının ya da bir kısmının cezalarının kaldırılması anlamına gelen af konusu da gerekçeleri ve hukuki zemini dikkate alınarak yazarların tespitleriyle sunulmuştur. Bunların dışında siyasi iradenin kamu düzenini muhafaza etmek için hukuki zemini olan ve ihlâli halinde cezai müeyyide gerektireceği belirtilen emir ve yasakları “Osmanlı Dönemi”, “Atatürk Dönemi” şeklinde tasnif edilerek incelenmiştir. Ayrıca bir yönüyle hukuki yaptırım olarak değerlendirilmesi gereken memur teftiş ve soruşturmalarına da çalışma içerisinde yer verilmiştir.

Romanlara yansıyan adlî süreçler zaman zaman yazarların meseleyi ele alışına göre birden fazla başlık altında incelenebilecek veriler ihtiva ettiği için gerek anlatımda gerek alıntılama da tekrara düşülmüştür. Yani bir hadise şayet mahkemeye yansdıysa duruma göre hem ilgili dava hem yargı mensupları hem de mahkeme algısı kısımlarında değerlendirilmiştir. Bu durum da anlatımın ve alıntılamanın tekrarlanmasına sebep olmuştur.

0.2. Atatürk Dönemi ve Romanı

Osmanlı Devleti 16. yüzyıla kadar çevresine olan dikkati sayesinde dünyada meydana gelen gelişmeleri “*diplomatlar, seyyahlar, tacirler, muhtediler, mülteciler ve sığınmacılar aracılığıyla sistematik bir tutarlılıkla değil ama seçici bir dikkatle takip et(miştir)*” (Korkmaz 2006: 16). Devlet ne zaman ki kanıksanmış güç algısıyla ontolojik kaygılarını yitirmeye başlamış, o zamandan itibaren kurum ve kuruluşlar eski dinamizmini peyderpey kaybetmiştir. Devrin dış işleri bakanı Atıf Efendi’nin Fransız Devrimi ile ilgili III. Selime sunduğu *Muvazene-i Politike* adlı raporda “*Ruso ve Volter misüllü meşhur zındukların eserleriyle husule gelmiş bir fıska u fücur cümbüşü*” (Korkmaz 2006:17) şeklindeki değerlendirmesi kanıksanmış güç algısının bir neticesi olsa gerek. Osmanlı Devleti III. Ahmet zamanına kadar kurumlarda aksaklıklar olduğu zaman bunu işleyiş hatası ya da eski niteliğin zaafa uğraması olarak telakki etmiş ve bu doğrultuda çözümler aramıştır (Hanioglu E.T.23.01.2020). Karlofça Antlaşması’yla, Osmanlı Devleti, Batı karşısındaki üstünlüğünü kaybetmiş, yöneticiler, Avrupa’nın öncelikle askeri ve teknik bakımdan üstünlüğünü fark ederek devleti eski gücüne ulaştırmak için pratik alışlar suretiyle

Batılılaşma hareketini de başlatmışlardır. Batı medeniyetinin özüne temas etmeden yapılan yenilikler ya kısa ömürlü olmuş ya da Batı'yı ezeli düşman olarak gören halk çeşitli çıkar çevrelerinin yönlendirmesiyle zaman zaman söz konusu yeniliklere karşı ayaklanmışlardır. Ancak restorasyon süreci olarak başlayan Batılılaşma hareketleri kimi zaman sekteye uğrasa da reform niteliği kazanarak daha kararlı bir şekilde gelişimini sürdürmüştür. Böylece Balkan Savaşlarından itibaren Avrupa'nın zalim, emperyalist yüzünü müşahade etmiş, “*Garp medeniyetiyle, garp emperyalizmini gene birbirine karıştırmaya*” (Safa 1996: 53) başlamış muhalif bir kuşağın filizlendiği Atatürk Dönemi'yle 18. yüzyıldan itibaren Batı Türklüğünün hayatına girmeye başlayan Batılılaşma serüveni devlet politikası olarak bir program dâhilinde kararlı bir şekilde yürütülmeye başlamıştır. Ziya Gökalp 1922 yılında *Yeni Gün* gazetesinde yayımlanan bir makalesinde söz konusu muhalif zümreye yeni Türk devletinin varlığını koruması için Batı medeniyetine girmesi zaruretini anlatmaya çalışmıştır.

“*Kabul etmediğimiz takdirde Garp devletlerinin esiri olacağız. Garp Medeniyetine hâkim olmak yahut garp devletlerine mahkûm olmak, bu iki şıktan birini kabul mecburiyetindeyiz. Bugün artık şu hakikat anlaşılmuştur: Avrupa'ya karşı hürriyetimizi ve istiklalimizi müdafaa edebilmek için Avrupa Medeniyetini iğtinam etmemiz lazımdır. Avrupa medeniyeti müspet ilimlerden ve sınaî tekniklerden, içtimai teşkilatlardan ibarettir.*” (Erşan 2006: 41).

Gazi Mustafa Kemal, her şeyden önce Türkiye Cumhuriyeti'nin ülküsü olarak ortaya koyduğu muasır medeniyetler seviyesine yükselmek için yeni insan ve yeni toplum oluşturmayı amaçlamış, 1919 yılında Anadolu'ya geçtiği andan itibaren tüm faaliyetlerini halka dayandırmaya özen göstermiş bir liderdir. 24 Nisan 1920 tarihli konuşmasında Büyük Millet Meclisi hükümetini “*millî hâkimiyet temeline dayanan halk hükümeti(...)*” (Atatürk 2017: 349) olarak tanımlamıştır. 12 Temmuz 1920 tarihli bir konuşmasında ise “[y]önetimi halka vermek” (Atatürk 1945: 90) arzusunu dile getirmiştir. Ne var ki Cumhuriyet ilan edildiği zaman Türk halkının sadece yüzde altısı okur-yazardır (Taner, Basal 2009: 141). Millî Mücadele koşullarında 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da I. Maarif Kongresi'ni toplamak suretiyle BMM hükümetinin eğitime bakışını da yansıtan Mustafa Kemal Paşa'ya 9 Eylül 1922 tarihinde Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla sonuçlandırınca “*‘çok yorulduunuz herhalde, çiftliğinize çekilir dinlenirsiniz’ dediler. Mustafa Kemal'in yanıtı şöyledir: ‘Hayır*

asil savaş Şimdi başlayacak... Bu savaş, cahilliğe ve gericiliğe karşı yapılacaktır.” (Erdem 2011: 163).

“Geleneksel eğitim kurumları arasında, sadece ‘askeri eğitim’ ve ‘yöneticilerin eğitimi’ devlet tarafından yürütölmüştür. 18. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan endüstriyel gelişme karşısında Osmanlı Medeniyeti, eski üstünlüğünü yitirip zayıflamaya başlamış ve eğitim-öğretim de dahil olmak üzere birçok alanda yenileşmelere girişmek zorunda kalmıştır. Eğitim ve öğretim alanında ilk yenileşmeler, mevcut okullara dokunmadan, Batı örneğinde askeri okulların açılmasıdır. Eğitim alanında bu ikilik, Batı örneğinde sivil okulların kurulmasına ağırlık verilmesiyle daha da belirginleşti. Zamanla, ayrı ayrı iki sistemde okumuş, hayat görüşleri farklı iki nesil arasında anlaşmazlık son haddine çıktığı için devlet işlerine kesin bir yön tayin edilemiyordu. İkinci Meşrutiyet döneminde ‘Tevhid-i Tedrisatın’ bazı ön adımları atılmış olsa da, medrese-mektep ikiliği ve eğitim kurumlarının organizasyon bozukluğu, Cumhuriyet hükümeti kurulduğunda da aynen devam ediyordu.” (Arı 2002: 181).

Yeni devletin kurumsal yapısı oluşturulmaya başladığı sıralarda ilk iş Osmanlı Devleti’nden tevarüs eden çok başlı, müfredat birliği olmayan eğitim sistemini ıslah etmek olmuştur. Bu amaçla 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girerek Türkiye Cumhuriyeti’ndeki eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında toplanmıştır. Eğitimde ikiliğe son veren bu yasayla birlikte *“Milli kültürün geliştirilmesi nesillerin farklı akım, görüş ve maksatlı yetiştirme ve şartlandırılmalarından kurtarılması, Cumhuriyetin hedeflerinin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ayrıca eski eğitim kurumlarının tasfiyesi ve yabancı okulların denetlenmesi bu kanunla başarılmıştır. Bu açıdan bu kanun son derece radikal bir reformdur.”* (Erdem 2011: 165). Millî Mücadele sonunda halkının yüzde altısının okur-yazar olduğu bir kitleyi aklın ve bilimin rehberliğinde çalışan, üreten bir yapıya kavuşturmanın sadece yeni nesillerin eğitilmesi suretiyle başarılamayacağını bilen Gazi Mustafa Kemal, bir yandan da yetişkin nüfusu eğitmeyi amaçlamış, bu nedenle 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa, Ali Suavi ve şemsettin Sami gibi şahsiyetler tarafından tartışma konusu edilen ve halkın okur-yazarlık sayısının bu kadar az olmasında payı olduğu düşünölen alfabe sorununu gündemine almıştır.

“Osmanlı Devleti’nde dil ve yazı üzerinden yapılan bu tartışmalar özellikle II. Meşrutiyet yıllarında Arnavutların Lâtin harflerini kabul etmesiyle daha da alevlenmiştir. Bu dönemde tartışmalar öncekilerden farklı olarak somut teklif ve uygulamaların yürürlüğe sokulmaya çalışıldığı bir süreç olmuştur. Dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey zamanında çeşitli encümenler kurularak çalışmalar sonrasında ‘hurûf-ı munfasıla’ uygulanmaya çalışılmıştır. Enver Paşa da ‘bir sese bir harf’ ilkesine uygun olarak Arap alfabesinin başta-ortada-sonda farklı yazımını ortadan kaldırıp harfleri birleştirmeden ayrı olarak yazılması görüşü benimsemiştir. (...) Bu yazı tarihimize ‘Ordu Elifbası’, ‘Hatt-ı Cedit’, ‘Enver Paşa Yazısı’ gibi adlarla geçmiştir. Alfabe tartışmasına Ziya Gökalp de Arap alfabesinden Lâtin alfabesine geçişi savunarak katılmıştır. Gökalp, Arap yazısı ile Osmanlı Türkçesinin uyumsuzluğuna değinmiş ve Arap yazısının (alfabesinin) Türkçeye uygun olmadığını ifade etmiştir.” (Ulu 2014: 279).

Arap harfleriyle ilgili ıslah çalışmaları I. Dünya Savaşı’nın araya girmesiyle sekteye uğramış, buna rağmen bazı cephelerdeki birliklerin telgraflarında ve Talat Paşa, Mustafa Kemal Paşa gibi şahsiyetlerin bazı yazışmalarında Latin harfleri kullanıldığı bilinmektedir (Demir, Yılmaz 2014: 37). Böylece Latin harfleri resmen kabul edilmeden önce bir kullanılma aşaması geçirmiş ama bu aşama dar bir alan içinde sıkışıp kalmıştır (Karal 1978: 93; Demir, Yılmaz 2014: 37).

Mustafa Kemal Paşa Tanzimat Dönemi’nden itibaren tartışma konusu olan ve halkın okuma yazma öğrenmesini güçleştirdiğine inandığı alfabe sorununu çözmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuş, nihayet 3 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı "Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun" Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten sonra okuma yazma seferberliği başlatan Mustafa Kemal Paşa, 1928 yılında özellikle yetişkin nüfusu eğitmek amacıyla millet mektepleri açmaya başlamıştır.

“1928 ile 1935 yılları arasında yurt çapında Millet Mekteplerinin tüm A dersliklerinden 1.086.159, tüm B dersliklerinden 268.096 kişi başarı göstererek belge almışlardır¹. Bütün bu çalışmaların bir sonucu olarak 1927 yılında Türkiye’de

¹ A dersliklerde hiç okuma yazma bilmeyenler, B dersliklerinde ise Arap alfabesiyle okuma yazma bilenler eğitime alınmıştır.

okur yazar oranı % 10.5 iken 7 dönem boyunca yapılan yoğun çalışmalar sonucu 1935 yılında bu oran %20.4'e yükselmiştir.” (Morkoç 2011: 1549).

Sadece halkı eğitmekle iktifa etmeyen Mustafa Kemal Paşa, bütün bunları yaparken bir yandan da halkın aklın ve bilimin rehberliğinde yaşayacağı ortamı tesis etmeye çalışmıştır. Denilebilir ki “*Millî Mücadele ve devamındaki süreç ‘Kurtuluş Savaşı ve onun bereketli sonucu olan Cumhuriyet, Yeni Türkiye için yalnız siyasal bir değişim olmakla kalmamış hazırladığı devrimlerle yeni insan tipinin, yeni bir yurtseverlik anlayışının ve yeni düşüncenin de hazırlayıcısı olmuştur’*” (Demirci 2017: 2). Bu amaçla öncelikle Cumhuriyet rejimiyle uyuşmayacağı öngörülen saltanat ve hilafet gibi kurumlar ilga edilmiş, Tanzimat Dönemi’nden itibaren oluşturulan modern mahkemelerin yanında varlığını koruyarak yargıda birliğin sağlanamamasına neden olduğu düşünülen Şer’iyye Mahkemeleri kapatılmış, 18. yüzyıldan itibaren yeniliklere dinî gerekçelerle karşı çıkarak Osmanlı modernleşmesini sekteye uğrattığı düşünülen tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Bir taraftan da yeni insanın yaşayacağı sosyal ortamı tesis etmek maksadıyla kanuni düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Şüphesiz bunların en önemlisi 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun’dur. Bilindiği gibi Osmanlı hukuku farklı toplumsal kesimler tarafından özellikle kadını ikincil bir varlık hâline getirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. 1917 yılında söz konusu eleştiriler de kısmen dikkate alınarak diğer mezheplerden de istifade etmek suretiyle hazırlanan Hukuk-ı Âli Kararnamesi yürürlüğe girmiş fakat uzun ömürlü olmamıştır. Söz konusu kararname de kadını mevzuat anlamında erkeklerle eşit hâle getiremediği için modernist çevreyi memnun edememiştir. 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun ile erkek ile kadın hukuk önünde eşit varlıklar hâline gelmiştir. Yine aynı yıl yürürlüğe giren ve şeri kaidelerle düzenlendiği için Osmanlı ceza kanunlarında genellikle yer verilmeyen had ve kısas cezalarını da içine alacak şekilde genişleyen Batı referanslı Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bunların yanında yeni insanın teşekkülündeki zihniyet değişimini sağlamak için kılık kıyafet, ölçü tartı, hafta tatili gibi birçok alanda kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bu nedenle denilebilir ki “*Atatürk Hukuk Devrimi, Türk toplumunun tarihsel süreci içinde, Batı uygarlık düzeyi ile aramızdaki aşılması çok zor olan uçurumun, uzaklığın kısa bir sürede aşılması zorunluluğundan doğmuştur.*” (Cihan 2011: 185). Doğal olarak ulus devlet inşa sürecinde vuku bulan düzenlemeler

toplumun tamamı tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu nedenle “[a]ydınların hemen hemen tamamı, entelektüel dikkatini, önce devletin kurtuluşuna, sonra da gerçekleştirilmeye çalışılan devrimlerin ve yeni kurulan devletin geniş halk kitlelerine benimsetilmesine teksif etmiştir” (Bozdoğan 2008: 52). Bu amaçla Türk Ocakları, Halkevleri gibi kurumlarda yürütülen toplantılar, söyleşiler, konferanslar; ulus devlet inşa sürecini tahkim etme amacına matuf edebî ve ilmî eserler yayımlanmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk edebiyatına girmeye başlayan roman türü Edebiyat-ı Cedide mektebine kadar tercüme ve basit telif eserlerle gelişimini sürdürmüştür. “Yüzyılın sonuna gelindiğinde bile ortada ‘Bu oldu.’ dedirten bir Halid Ziya’nın *Aşk-ı Memnû*’su ve *Maî ve Siyah*’ı ve belki bir de Mehmet Rauf’un *Eylül*’ü vardır demek, diğer roman(ımsı) kalabalığı çok fazla haksızlık etmek olur mu? Sanmıyoruz.” (Andı 2006: 165). II. Meşrutiyet Dönemi’nde Hüseyin Rahmi, Yakup Kadri, Halide Edip gibi yazarların elinde gelişimini sürdüren Türk romanına Tanzimat’tan beri güncelliğini koruyan kızların eğitilmesi, Batılılaşma, yozlaşma, cehalet gibi meselelere ilaveten “*Yeni Lisan anlayışının da etrafında meydana geldiği Türk milliyetçiliği düşüncesi*” (Argunşah 2013: 150) ekseninde şekillenen “*milli romantik duyuş tarzıyla*” (Gündüz 2006: 378) millet olma bilinci, kimlik inşası ve ulus devlete geçiş, Atatürk Dönemi sosyal hayatı girmeye başlamıştır. “*Erken Cumhuriyet dönemi (1923-1950) yazarlarının, genç ulusun yeni bir Batılı Türk kimliğini ve onun, bastırılmış ama hâlâ güçlü bir dinî geleneğin gölgesi altında laik bir moderniteyi benimseme yolundaki mücadelesini anlatan, derin bir içgörüyle yaptıkları tasvirler, o döneme ait düşüncelerimizin şekillenmesinde belirleyici bir etkiye sahiptir.*” (Seyhan 2014: 20).

Atatürk Dönemi’ne gelindiği zaman ise “*çocukluk ve gençlik dönemleri İttihatçıların parti kavgaları, Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke döneminin utanç verici sahneleri içinde geçmiş, daha sonra İstiklâl Savaşı’na ve Cumhuriyetin kuruluşuna tanık olmuş genç kuşak romancılar, dönemin koşulları gereği, yeni kurulan devletin prensiplerini benimseyen/destekleyen romantik eserler yaz(mışlardır.)*” (Gündüz 2006: 377). Devrin yazarlarının bu tutumu günümüz

edebiyat bilimcileri¹ tarafından “inkılâp edebiyatı” veya “inkılâp kanonu” olmakla eleştirilmiştir. Araştırmacıların bu tespiti bir yönüyle isabetli olmakla birlikte söz konusu tespitin güdümlü edebiyat çağrışımı, II. Meşrutiyet Dönemi’nden itibaren felaketin ve sefaletin her tonunu yaşayan, devletini kaybetmekle karşı karşıya kalan bir kuşağın oldukça güç şartlarda emperyalizmle mücadele edilerek kazanılan Millî Mücadele ardından yeni devletin tahkimine hizmet etme arzusu her ne kadar siyasi iradenin desteğini alsa da sanki biraz acımasızdır.

Ahmet Mithat Efendi’nin takipçileri tarafından sürdürülen popüler ve Namık Kemal’i izleyenlerin ürettiği edebî romanlar olarak iki kolda gelişimini sürdüren (Yıldız 102: 2009) dönem romanlarında Tanzimat’tan itibaren devam eden eğitim, Batılılaşma, cehalet gibi ezeli temalara Millî Mücadele, Anadolu insanının yaşamı, din anlayışı, geçmişle hesaplaşma, ulus devlet inşası sürecinde gerçekleştirilen inkılâplar gibi yeni meseleler eklenmiştir. Bu dönemin genel özelliği ise romancıların ekserisi, hangi sorunu dile getirirse getirsin kendilerini ulus devlet inşasının tahkimine hizmet etmekle mükellef saymalarıdır.

Atatürk Dönemi roman yazarları için şüphesiz en cazip izleklerden biri geçmişle hesaplaşmadır. Yeni rejimi destekleseler de yeni rejime mesafeli dursalar da çoğu Balkan Savaşları, İttihat ve Terakki Fırkasının iktidar mücadelesi, I. Dünya Savaşı, Mütareke Dönemi gibi yakın Türk tarihinin trajik sahnelerine ve dolayısıyla bir devletin yıkılışına tanık olmuşlardır. Doğal olarak roman yazarları ister yeni devletin tahkimine hizmet etmek maksadıyla, ister başka gerekçelerle olsun Osmanlı Dönemi’nde tanık oldukları sorunları romanlarında ele almışlardır. Yakup Kadri’nin *Bir Sürgün*, *Hüküm Gecesi*, *Sodom ve Gomore*; Halide Edip’in *Sinekli Bakkal*; Reşat Nuri’nin *Çalılıkusu*, Sadri Ertem’in *Çıkrıklar Durunca*, *Bir Varmış Bir Yokmuş*; Refik Halit’in *İstanbul’un Bir Yüzü*; Sabahattin Ali’nin *Kuyucaklı Yusuf*, Memduh Şevket Esenal’ın *Miras*, Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul*; Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar*, *Fatih-Harbiye*, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, *Mahşer*; Etem İzzet Benice’nin

¹ Kanon edebiyatı ve Atatürk Dönemi Türk edebiyatının kanonik yapı arz ettiğine dair değerlendirmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Belge, 2004: 54-59; Çıkla, 2004: 435-41; Çıkla, 2007: 47-68.

On Yılın Romanı; Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında*, *Bu Toprağın Kızları*, *Aysel*; Ercüment Ekrem Talu'nun *Kodaman*, *Papeloğlu*, *Şevketmeap*; Burhan Cahit Morkaya'nın *Dükkülerin Romanı*, Selahaddin Enis'in, *Ayarı Bozuklar*, *Zaniyeler*, *Cehennem Yolcuları*, *Endam Aynası* gibi romanları incelendiğinde görülecektir ki yazarlar, Osmanlı Devleti'ni yönetim, kurumlar, adalet, ekonomik sorunlar, eğitim bağlamında eleştirirerek ister istemez yeni devletin inşa sürecine katkıda bulunmuşlardır.

Halide Edip'in *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye*, Yakup Kadri'nin *Yaban*, Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece*; Mehmet Rauf'un *Halas*; Esat Mahmut Karakurt'un *Allah'a Ismarladık*; Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı*, *Onların Romanı* Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar*, *Mahşer*; Mebrure Sami'nin *Çöl Gibi*; Nizamettin Tepedelenlioğlu'nun *Bir Millet Uyanıyor* gibi romanlarında da görüleceği üzere Atatürk Dönemi roman yazarları için en önemli izleklerden biri de yakın Türk tarihi için varlık yokluk savaşı haline gelen Millî Mücadele olmuştur. Kimi yazarlar doğrudan mekân olarak ateş hattını seçerek Türk milletinin söz konusu mücadelesini yansıtmaya imkân bulmuş, kimileri de cephe gerisindeki işbirlikçileri, harp zenginlerini, yozlaşmış bir eğitimin mahsulü olarak türeyen kozmopolitleri, Osmanlı Devleti'nin son yönetici kadrosunun ve bürokrasisinin durumunu vermeyi tercih etmişlerdir.

Atatürk Dönemi kadın romancıları da daha çok kadınların toplum içindeki yerlerini sorgulayarak hemcinsleri için ideal tipler yaratmak suretiyle çözüm önerileri getirmişlerdir. Halide Edip, Şükûfe Nihal gibi yazarlar Osmanlı Dönemi'nde ikincil bir varlık haline getirildiklerini düşündükleri için olsa gerek hayatın içinde aktif olarak var olan, kendilerine çizilen sınırları sorgulayan ve zorlayan tipler yaratmışlardır. Eserlerinde “kadının erkek ile eşitliği genel itibari ile onun erkek ile aynı sahada yer almasına bağlanır. Bu sebeple idealize edilen kahramanlar kadınların dünyasından çıkarılıp erkeklerin hâkim olduğu bir dünya içerisinde mücadelesini sürdürürler.” (Yılmaz 2006: 49). Nezihe Muhiddin, Müfide Ferit Tek, Halide Nusret gibi roman yazarlarıysa kadın sorunlarını geleneksel algıya bağlı kalarak değerlendirmişlerdir.

“Cumhuriyete kadar yayımlanan tarihî romanlarda yazarlar, genellikle geçmişin şanlı devrelerine giderek hem millî uyanışı gerçekleştirmeye, hem de mensubu bulunduğu topluma kurtuluş çareleri sunmaya çalışmışlar, onların yıkılan maneviyatlarını ve cesaretlerini sağlamlaştırmaya, moral değer aşılamağa gayret etmişlerdir.” (Çelik 2007: 272-273).

Atatürk Dönemi'ne gelindiğinde de Turhan Tan, İskender Fahrettin Sertelli, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Vala Nurettin, Fazlı Necip, Ferudun Fazıl Tülbentçi, Reşat Ekrem, Enver Behnan Şapolyo gibi yazarlar tarafından neşredilen tarihî romanlar eskiden olduğu gibi halkın moral değerlerini yükseltmek, yeni devletin ulusal kimlik inşa sürecine hizmet etmek amacına yöneliktir. Bu dönem tarihî romanları öncekinden farklı olarak yeni devletin tarih tezine uygun olarak seçici bir dikkatle Türklüğün kökenlerine kadar giden bir zaman dilimine uzanmıştır.

İncelenen dönem romanlarında Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında başlayan bugün Kürt sorunu, PKK terörü gibi adlandırılan meseleyle Türk milletinin ilk yüzleşmesi Halide Edip 'in *Zeynonun Oğlu*, Esat Mahmut Karakurt, *Dağları Bekleyen Kız* gibi romanlarında ele alınmıştır.

Ayrıca Reşat Enis Aygen, Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi yazarların yoksulluk, ahlaki yozlaşma, adalet gibi temel meseleler etrafında Atatürk Dönemi'ne eleştiriler getirdikleri de görülmektedir.

0.3. 1920-1938 Yılları Arasında Yayımlanan Romanların

Kronolojik Listesi¹

**	1	1920	Karay, Refik Halit	<i>İstanbul'un İç Yüzü</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
**	2	1920	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Gün Batarken</i>	İstanbul: Diken-İnci
	3	1920	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Evliya-yı Cedit</i>	İstanbul: Matbaa-i Orhaniye
	4	1921	Aygün, Güzide Sabri	<i>Yaban Gülü</i>	İstanbul: İktbal Kitaphanesi
*	5	1921	Baraner, Suat Derviş	<i>Kara Kitap</i>	İstanbul: Karabet Matbaası
	6	1921	Ulunay, Refi Cevat	<i>Üçler</i>	İstanbul: Alemdar Matbaası
	7	1922	Ahmet Kâmil	<i>Can Vermezler Tekkesi</i>	İstanbul: Kütüphane-i Sudi
**	8	1922	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Çalığışu</i>	İstanbul: İktbal
**	9	1922	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Son Arzu</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
*	10	1922	Karaosmanoğlu, Yakup Kadri	<i>Kiralık Konak</i>	İstanbul: Dergâh Mecmuası
*	11	1922	Karaosmanoğlu, Yakup Kadri	<i>Nur Baba</i>	İstanbul: Akşam Matbaası
	12	1922	Safa, Peyami	<i>Gençliğimiz</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası

¹Çalışma sürecinde okunan ama çalışmada kullanılmayan romanlar “*” simgesi, tez içinde kullanılanlar ise “**” simgesi ile belirtilmiştir. Atatürk Dönemi romanlarının tespitinde yararlanılan kaynaklar için bkz. Demirci, 2017; Aydın, 2002; Yalçın, 2002.

**	13	1922	Safa, Peyami	<i>Sözde Kızlar</i>	
	14	1922	Sedes, Selami İzzet	<i>Geceye Aşık</i>	
	15	1922	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Asriler</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	16	1922	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Kopuk</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	17	1922	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Sabir Efendi'nin Gelini</i>	İstanbul: Mahmut Bey Matbaası
	18	1922	Yalçın, Hüseyin Cahit	<i>Niçin Aldatırlarmış?</i>	İstanbul: Akşam Teşebbüs Matbaası
*	19	1922	Adıvar, Halide Edip	<i>Ateşten Gömlek</i>	İstanbul: Teşebbüs Matbaası
*	20	1923	Atabeyoğlu, Selahattin Enis	<i>Sârâ</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
**	21	1923	Atabeyoğlu, Selahattin Enis	<i>Zaniyeler</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	22	1923	Aygün, Güzide Sabri	<i>Nedret</i>	İstanbul: İkbâl Kitaphanesi
	23	1923	Delilbaşı, Ali Süha	<i>İkinci Gençlik</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
**	24	1923	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Dudaktan Kalbe</i>	İstanbul: İkbâl
*	25	1923	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Tebessüm-i Elem (Acı Gülüş adıyla)</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
	26	1923	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Ben, Sen, O</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	27	1923	Baraner, Suat Derviş	<i>Hiç Biri</i>	İstanbul: Kitaphane-i Sudi
*	28	1923	Baraner, Suat Derviş	<i>Ne Bir Ses Ne Bir Nefes</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
*	29	1923	Adıvar, Halide Edip	<i>Kalp Ağrısı</i>	İstanbul: Vakit Matbaası

**	30	1924	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Damga</i>	İstanbul: İkbal
**	31	1924	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Gizli El</i>	İstanbul: İkbal
**	32	1924	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Cehennemlik</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
*	33	1924	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Efsuncu Baba</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
*	34	1924	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Meyhanede Hanımlar</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
	35	1924	Kestelli, Raif Necdet	<i>Ziya ve Sevda</i>	İstanbul: Tefeyyüz
	36	1924	Mehmet Rauf	<i>Karanfil ve Yasemen</i>	İstanbul: Kanaat
	37	1924	Mehmet Sa'di	<i>Ceriha</i>	İstanbul: Kütüphane-i Sudi
	38	1924	Safa, Peyami	<i>Aşk Oyunları</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
**	39	1924	Safa, Peyami	<i>Mahşer</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	40	1924	Safa, Peyami	<i>Süngülerin Gölgesinde</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	41	1924	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Seni Seviyorum</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	42	1924	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Yürü Yavrum Yürü</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
*	43	1924	Baraner, Derviş	<i>Buhran Gecesi</i>	İstanbul: Matbaa-i Şems
*	44	1924	Baraner, Suat Derviş	<i>Fatma'nın Günahı</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	45	1924	Tek, Müfide Ferit	<i>Pervaneler</i>	İstanbul: Matbaa-i Âmire
*	46	1924	Uşaklıgil, Halit Ziya	<i>Kırık Hayatlar</i>	İstanbul: İkbal Kütüphanesi

**	47	1924	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Ben Deli miyim?</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
**	48	1924	Yesari, Mahmut	<i>Bir Namus Meselesi</i> ¹	
**	49	1925	Esental, Memduh Şevket	<i>Miras</i> ²	
**	50	1925	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Adam Sarrafı</i>	İstanbul: Burhan Cavit ve Şürekâsı Matbaası
	51	1925	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Aşk Bahçesi</i>	İstanbul: Burhan Cavit ve Şürekâsı Matbaası
	52	1925	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Coşkun Gönül</i>	İstanbul: Burhan Cavit ve Şürekâsı Matbaası
*	53	1925	Safa, Peyami	<i>Canan</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	54	1925	Sedes, Selami İzzet	<i>Dertli Geceler</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	55	1925	Sedes, Selami İzzet	<i>Gönül Sarmaşıkları</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	56	1925	Sedes, Selami İzzet	<i>Sevişenler</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	57	1925	Sedes, Selami İzzet	<i>Siyah Benli Kadın</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
**	58	1925	Sedes, Selami İzzet	<i>Şüphe! Aşka Galipsin</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	59	1925	Baraner, Suat Derviş	<i>Bir Genç Kız Kalbinin Cürmü</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	60	1925	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Uçurumda İnsanlar</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası

¹ 1923-1924 yılları arasında Kelebek Dergisinde tefrika edilen *Bir Namus Meselesi* adlı roman 2017 yılında kitap olarak yayımlanmıştır.

² Aralık 1924-1 Eylül 1925 tarihleri arasında *Meslek* gazetesinde tefrika edilen *Miras* adlı roman 1988 yılında Bilgi Yayınevi tarafından kitap olarak basılmıştır (Önertoy 1991: 9).

	61	1925	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Zıpçıktılar</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
*	62	1925	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Cingöz'ün Esrarı</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
*	63	1925	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Kan ve İman</i>	İstanbul: İkbâl
**	64	1925	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Şevketmeap</i>	
	65	1925	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Zeyl-i Evliya-yı Cedit</i>	İstanbul: Kanaat
	66	1925	Yesârî, Mahmut	<i>Çoban Yıldızı</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
**	67	1925	Adıvar, Halide Edip	<i>Vurun Kahpeye</i>	İstanbul: Halk
**	68	1926	Atabeyoğlu, Selahattin Enis	<i>Ayarı Bozuklar¹</i>	
**	69	1926	Atabeyoğlu, Selahattin Enis	<i>Cehennem Yolcuları</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
**	70	1926	Atabeyoğlu, Selahattin Enis	<i>Orta Malı²</i>	
**	71	1926	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Akşam Güneşi</i>	İstanbul: İkbâl
*	72	1926	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Billûr Kalp</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
**	73	1926	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Tutuşmuş Gönüller</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi

¹ Selahaddin Enis'in *Ayarı Bozuklar* adlı romanı 1926 yılında *Son Saat Gazetesi*'nin 538-663 numaralı sayılarında tefrika edilerek (Tane 2012: 35), 2016 yılında Dr. Vahit Tane tarafından kitap haline getirilmiştir.

² Selahaddin Enis'in *Son Saat* gazetesinin 29 Kanunuevvel-2 Temmuz 1926 tarihleri arasındaki 28-461. sayıları arasında tefrika edilen *Orta Malı* adlı romanı (Tane 2012: 217) Koç Üniversitesi tarafından hazırlanan "Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi (1831-1928)" adlı proje kapsamında Latin harflerine aktarılarak kitap haline getirilmiştir.

	74	1926	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Türk Korsanları</i>	
*	75	1926	Mehmet Rauf	<i>Böğürtlen</i>	İstanbul: Akşam Matbaası
	76	1926	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Kızıl Serap</i>	İstanbul: Burhan Cavit ve Şürekâsı Matbaası
*	77	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Ağustos Böceği</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	78	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Aşk, İzdivaç, Gönül Mektupları</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
*	79	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Aşkıım Günahımdır</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	80	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Bir Dans Gecesi</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	81	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Gönül Avcısı</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	82	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Gönül Cehennemi</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	83	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Gönül Oyuncağı</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	84	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Menekşe Demeti</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	85	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Yaseminci Güzeli</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	86	1926	Sedes, Selami İzzet	<i>Yılan Geber</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	87	1926	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Alnımın Kara Yazısı</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	88	1926	Safa, Peyami (Server Bedi	<i>O Kadınlar</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	89	1926	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Kundakçı</i>	İstanbul: Yeni Şark
**	90	1926	Aka Gündüz	<i>Bu Toprağın Kızları</i>	Ankara: Halk Kütüphanesi

**	91	1926-28	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Yirmi Beş Kocalı Kadın</i>	
	92	1926-28	Abdurrahman Ali	<i>Güzide'nin Hayatı</i>	
**	93	1926-28	Sevengil, Refik Ahmet	<i>Açlık</i>	İstanbul: Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi
*	94	1926-28	Sevengil, Refik Ahmet	<i>Çıplaklar</i>	İstanbul: Vakit Basımevi
	95	1926-28	Cemil Cahit	<i>Bir Kedinin Devri Âlemi</i>	İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi
	96	1926-28	Cem, Şemsettin	<i>Yalnız Bir Bahar</i>	İstanbul: Anadolu Türk Kitabevi
	97	1926-28	Gökçe, Orhan Rahmi	<i>Bir Şüphenin Romanı</i>	İstanbul: Uğur Kitabevi
*	98	1926-28	Koray, Mebrure Sami (Hürşit, Mebrure adıyla)	<i>Sönen Işık</i>	İstanbul: Sühulet
	99	1926-28	Mahir Selami	<i>Hançerli Hanım</i>	İstanbul: Yusuf Ziya Balçık Kitabevi
	100	1926-28	Perim, Behçet	<i>Göçmen Ahmet</i>	Antalya: İktisat Matbaası
	101	1926-28	Remzi, Nizamettin	<i>Kâğıttan Dünya</i>	İstanbul: Şafak Kitabevi
	102	1926-28	Rıfat, Server	<i>Kadınlar Duymasın</i>	İstanbul: Sühulet Kitabevi.
	103	1927	Benice, Ethem İzzet	<i>Çıldırın Kadın</i>	İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası
	104	1927	Benice, Ethem İzzet	<i>İstirap Çocuğu</i>	İstanbul: Ahmet Kâmil Matbaası
	105	1927	Benice, Ethem İzzet	<i>Yakılacak Kitap</i>	İstanbul: Akşam Matbaası
	106	1927	Cemal, Semiha	<i>Aşk Peygamberi</i>	İstanbul: Kitaphane-i Sudi
*	107	1927	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Bir Kadın Düşmanı-Çirkinin Romanı</i>	İstanbul: Yeni Matbaası

**	108	1927	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Evlere Şenlik, Kaynanam Nasıl Kudurdu?</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
**	109	1927	Karaosmanoğlu, Yakup Kadri	<i>Hüküm Gecesi</i>	İstanbul: Milliyet Matbaası
	110	1927	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Kızıl Tuğ</i>	İstanbul: İkbâl Kütüphanesi
*	111	1927	Mehmet Rauf	<i>Define</i>	İstanbul: Kanaat
	112	1927	Mehmet Rauf	<i>Son Yıldız</i>	İstanbul: Gündoğdu Matbaası
	113	1927	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Ayten</i>	İstanbul: Burhan Cavit ve Şürekâsı Matbaası
*	114	1927	Safa, Peyami	<i>Şimşek</i>	İstanbul: Akşam Matbaası
	115	1927	Salor, Nur Tahsin	<i>Avize</i>	
	116	1927	Salor, Nur Tahsin	<i>Memi</i>	
	117	1927	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Hey Kahpe Dünya</i>	İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu
	118	1927	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Karım ve Metresim</i>	İstanbul: Orhaniye Matbaası
	119	1927	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Kanlı Mektup</i>	İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası
	120	1927	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Meşhedî ile Devr-i Âlem</i>	İstanbul: Sühulet
**	121	1927	Yesârî, Mahmut Esat	<i>Çulluk</i>	İstanbul: Sühulet
**	122	1927	Yesârî, Mahmut Esat	<i>Pervin Abla</i>	İstanbul: İkbâl Kitaphanesi
**	123	1927	Adıvar, Halide Edip	<i>Zeyno'nun Oğlu</i>	İstanbul: Halk
	124	1927-28	Rüştü, Necdet	<i>Kadın Asker Olursa</i>	İstanbul: Akşam Kitabevi.

	125	1927-28	Salih, Münir	<i>Kalpazan</i>	İstanbul: Suhulet Kitabevi
	126	1927-28	Sarpay, Nuri	<i>Çöp Arabası</i>	İstanbul: Aydınlık Kitabevi
	127	1927-28	Selami, Münir	<i>Mehmetçik Çanakale'de</i>	İstanbul: Yusuf Ziya Balçık Kitabevi
	128	1927-28	Şükrü, Kemalettin	<i>Ebu Ali Sinan</i>	İstanbul: Kanaat Kitabevi
*	129	28	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Meşhedi Aslan Peşinde</i>	İstanbul: Semih Lütfü Kitabevi
**	130	1928	Aka Gündüz	<i>Dikmen Yıldızı</i>	İstanbul
	131	1928	Aka Gündüz	<i>Odun Kokusu</i>	İstanbul
	132	1928	Aka Gündüz	<i>Tank-Tango</i>	İstanbul
	133	1928	Ali Rıza Seyfi	<i>Kazıklı Voyvoda (Bram Stoker'dan uyarlama)</i>	İstanbul
**	134	1928	Atabeyoğlu, Selahattin Enis	<i>Endam Aynası¹</i>	
	135	1928	Aygün, Güzide Sabri	<i>Hüsran</i>	İstanbul: İkbâl Kitaphanesi
	136	1928	Başar, Şükufe Nihal	<i>Renksiz İstirap</i>	İstanbul: Sühulet
	137	1928	Efe, Necdet Rüştü	<i>Aşkın Gözü</i>	
**	138	1928	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Acımak</i>	İstanbul: Sühulet
**	139	1928	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Yeşil Gece</i>	İstanbul: Sühulet
**	140	1928	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Muhabbet Tilsımı</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi

¹ Selahaddin Enis'in "Son Saat gazetesinde 30 Eylül 1927-12 Şubat 1928'de tefrika edil(en)" (Tane 2012: 175) *Endam Aynası* adlı romanı 2017 yılında Dr Celal Aslan tarafından Latin harflerine aktarılarak yayımlanmıştır.

	141	1928	Karaosmanoğlu, Yakup Kadri	<i>Sodom ve Gomore</i>	İstanbul: Hamit Matbaası
*	142	1928	Kısakürek, Necip Fazıl	<i>Meşum Yakut</i>	İstanbul: Amidi Matbaası
	143	1928	Levend, Agah Sırrı	<i>Acılar</i>	İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya
**	144	1928	Mehmet Rauf	<i>Kâbus¹</i>	
	145	1928	Mehmet Rauf	<i>Kan Damlası</i>	İstanbul: Kanaat
*	146	1928	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Harp Dönüşü</i>	İstanbul: Burhan Cavit ve Şürekâsı Matbaası
	147	1928	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Hizmetçi Buhranı</i>	İstanbul: Burhan Cavit ve Şürekâsı Matbaası
*	148	1928	Safa, Peyami	<i>Bir Akşamdı</i>	İstanbul: Gündoğdu Matbaası
	149	1928	Salor, Nur Tahsin	<i>Maskeli Balo</i>	
*	150	1928	Baraner, Suat Derviş	<i>Gönül Gibi</i>	İstanbul: İktisat Matbaası
	151	1928	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Gemi Arslanı</i>	İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası
	152	1928	Tan, M. Turhan	<i>Cehennemden Selam</i>	
	153	1928	Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif	<i>Deli Deryalı</i>	İstanbul: Akşam Matbaası
	154	1928	Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif	<i>Kara Davut</i>	İstanbul: Türk Matbaası
	155	1928	Vâlâ Nurettin	<i>Baltacı ile Katerina</i>	İstanbul: Marifet Matbaası
*	156	1928	Yesârî, Mahmut Esat	<i>Ak Saçlı Genç Kız</i>	İstanbul: Sühulet

¹*İkdam* gazetesinde 30 Kanunisanı-4 Mart 1928 tarihleri arasında tefrika edilmiştir.

**	157	1928	Aka Gündüz	<i>İki Süngü Arasında</i>	İstanbul
**	158	1929	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Kokotlar Mektebi</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
	159	1929	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Mezarından Kalkan Şehit</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
	160	1929	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Boğaç Han</i>	
	161	1929	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Boz Aygırlı</i>	
	162	1929	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Kanlıoğlu Kanturalı</i>	İstanbul: İkbâl Kütüphanesi
	163	1929	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Kara Çoban</i>	
	164	1929	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Seydi Ali Reis</i>	
	165	1929	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Seyyid Battal</i>	İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu
**	166	1929	Mehmet Rauf	<i>Halâs</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
*	167	1929	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Komşumuzun Romanı</i>	İstanbul: Burhan Cavit ve Şürekâsı Matbaası
	168	1929	Münir Tevfik	<i>Duyduğum Gibi</i>	İstanbul
	169	1929	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Abdülhamit ve Afrodit</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
	170	1929	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Amerika'ya Kaçırılan Türk Kızı</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
	171	1929	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Casus Mektebi</i>	İstanbul: Kanaat Kütüphanesi
**	172	1929	Tepedelenli, Nezihe Muhittin	<i>Benliğim Benimdir</i>	İstanbul: Sudi

**	173	1929	Vâlâ Nurettin	<i>Ebenin Hatırası</i>	İstanbul: Kanaat
*	174	1929	Aka Gündüz	<i>Çapkın Kız</i>	İstanbul: Ahmet Halit Kütüphanesi
	175	1930	Aka Gündüz	<i>Yaldız</i>	İstanbul: Hüsn-i Tabiat Matbaası
	176	1930	Atabeyoğlu, Selahattin Enis	<i>Mahalle¹</i>	
	177	1930	Benice, Ethem İzzet	<i>Aşk Güneşi</i>	İstanbul: A. Halit Kitaphanesi
	178	1930	Celalettin Tefvik	<i>Salkımlar</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
**	179	1930	Ertem, Sadri	<i>Çıkrıklar Durunca</i>	İstanbul: Resimli Ay Matbaası
**	180	1930	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Yaprak Dökümü</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Hilmi
	181	1930	Koray, Mebrure Sami	<i>Sönen Işık</i>	İstanbul: Sühulet
	182	1930	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Kolsuz Kahraman</i>	
	183	1930	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Küçük Korsan</i>	
*	184	1930	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Aşk Politikası</i>	İstanbul: Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası
*	185	1930	Safa, Peyami	<i>Dokuzuncu Hariciye Koşuşu</i>	İstanbul: Resimli Ay Matbaası
	186	1930	Salor, Nur Tahsin	<i>Gözlerin Sırrı</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
	187	1930	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Bizansın Son Günleri</i>	

¹ Selahaddin Enis'in 5 Haziran 1930 – 20 Ekim 1930 tarihleri arasında *Vakit* gazetesinin 4455-4592 numaralı sayılarında tefrika edilen (Tane 2012: 314) *Mahalle* adlı romanı 2017 yılında Dr. Celal Aslan tarafından kitap haline getirilmiştir.

	188	1930	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>İstanbul'u Nasıl Aldık</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
	189	1930	Vâlâ Nurettin	<i>Aşkın Birinci Şartı</i>	İstanbul: Resimli Ay
**	190	1930	Yesâri, Mahmut	<i>Bağrı Yanık Ömer</i>	İstanbul: Kanaat
	191	1930	Yesâri, Mahmut	<i>Kırlangiçlar</i>	İstanbul: Sühulet
	192	1930	Başar, Şükufe Nihal	<i>Yakut Kayalar</i>	İstanbul: Cumhuriyet Matbaası
	193	1930	Behiç Enver	<i>Özel'den Köşeler</i>	Edirne
	194	1930	Cem, Cemil Cahit	<i>İkiz Şeytanlar, Kan İçen Hortlak</i>	İstanbul: Kâinat Kitapevi
	195	1931	Hüseyin Naci	<i>Kadındım Nasıl Kız Oldum</i>	İstanbul
	196	1931	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Savcı Bey</i>	
	197	1931	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Şeyh Zeynullah</i>	
	198	1931	Nayır, Yaşar Nabi	<i>Bir Kadın Söylüyor</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
	199	1931	Safa, Peyami	<i>Fatih-Harbiye</i>	İstanbul: Sühulet
	200	1931	Safa, Peyami	<i>Attilâ</i>	İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi
	201	1931	Salor, Nur Tahsin	<i>Gözlerin Sırrı</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
	202	1931	Sedes, Selami İzzet	<i>Külkedisi Evlendi</i>	İstanbul: İkbâl
	203	1931	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Deliler Saltanatı</i>	İstanbul: İkbâl Kütüphanesi
	204	1931	Sinan Reşat	<i>Molla Mehmet</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi

	205	1931	Baraner, Suat Derviş	<i>Emine</i>	İstanbul: Resimli Ay Matbaası
	206	1931	Tan, M. Turhan	<i>Gönülden Gönüle</i>	İstanbul: Agâh Sabri Kitaphanesi
	207	1931	Tan, M. Turhan	<i>Sevinç Han</i>	İstanbul: Agâh Sabri Kitaphanesi
	208	1931	Arsal, Suat Salih	<i>Dağ Adamı</i>	Mersin: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
**	209	1931	Aygen, Reşat Enis	<i>Kanun Namına</i>	İstanbul: Sühulet
	210	1931	Benice, Ethem İzzet	<i>Beş Hasta Var</i>	İstanbul: Devlet Matbaası
*	211	1931	Benice, Ethem İzzet	<i>Gözyaşları</i>	İstanbul: Milliyet
	212	1931	Cem, Cemil Cahit	<i>Buzlar Arasında</i>	İstanbul: Resimli Ay
	213	1931	Cem, Cemil Cahit	<i>Truva Muharebesi</i>	İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi
	214	1932	Atay, Falih Rıfki	<i>Roman</i>	İstanbul: Varlık Yayınları
	215	1932	Demircioğlu, Yusuf Ziya	<i>Boş Beşik ve Ak Kuş</i>	İstanbul: Milliyet B
	216	1932	Güney Halim	<i>Gökmen</i>	İstanbul: Sühulet
**	217	1932	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Kızılıcık Dalları</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Hilmi
**	218	1932	Karaosmanoğlu, Yakup Kadri	<i>Yaban</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
**	219	1932	Kemal Ahmet	<i>Sokakta Harp Var (küçük roman)</i>	İstanbul: Numune Matbaası
	220	1932	Kestelli, Raif Necdet	<i>Yirminci Asır</i>	İstanbul: Yeni Şark
	221	1932	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Kızıl Tuğ</i>	

*	222	1932	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Bir Çatı Altında</i>	
**	223	1932	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Köy Hekimi</i>	
	224	1932	Nayır, Yaşar Nabi	<i>Adem ve Havva</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
	225	1932	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Hint Yıldızı</i> <i>“Yogoda”</i>	İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi
	226	1932	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Lavrens</i> <i>İstanbul’da</i>	İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi
	227	1932	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Sakin Beni Okuma</i>	İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi
	228	1932	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Telli Haseki</i>	İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi
	229	1932	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Üç Çiçek Bir Böcek</i>	İstanbul: Tefeyyüz
	230	1932	Sinan Reşat	<i>Dünyayı</i> <i>Dolaşıyorum</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi
	231	1932	Yesâri, Mahmut	<i>Kalbimin Suçu</i>	İstanbul: Sühulet
*	232	1932	Yesâri, Mahmut	<i>Su Sinekleri</i>	İstanbul: Sühulet
**	233	1932	Aka Gündüz (Nemide Ali ile birlikte)	<i>Üç Kızın Hikâyesi</i>	İstanbul: Sühulet
**	234	1932	Aka Gündüz	<i>Aysel</i> ¹	İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi
**	235	1932	Aka Gündüz	<i>Ben Öldürmedim- Kokain</i>	İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi

¹ 1919 yılında Kurbağacık olarak yayımlanan Aysel adlı roman ilk baskısının sonunda “*yer alan bilgiye göre Gündüz, eserini 1915’te Bozkar’da yazmıştır. Gündüz, bu yıllarda Konya’nın Bozkar ilçesinde sürgündür. Romanın 2. ve 3. baskıları çok az değişikliklerle Aysel: Bir Anadolu Hikâyesi adıyla basılmıştır.*” (Oktay 2008: 85).

**	236	1932	Aka Gündüz	<i>Onların Romanı</i>	İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi
*	237	1932	Aka Gündüz	<i>Üvey Ana</i>	Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası
	238	1932	Ali Rıza Seyfi	<i>Deli Aslan</i>	İstanbul
	239	1932	Alus, Sermet Muhtar	<i>Kıvırcık Paşa</i>	İstanbul: Akşam Kütüphanesi
**	240	1933	Alus, Sermet Muhtar	<i>Pembe Maşlahlı Hanım</i>	
	241	1933	Atabeyoğlu, Selahattin Enis	<i>Fadime</i>	
**	242	1933	Aygen, Reşat Enis	<i>Gong Vurdu</i>	İstanbul: Sühulet
**	243	1933	Başar, Şükûfe, Nihal	<i>Çöl Güneşi</i>	İstanbul: Ahmet Halit
**	244	1933	Benice, Ethem İzzet	<i>On Yılın Romanı</i>	İstanbul: Devlet Matbaası
*	245	1933	Berkand, Muazzez Tahsin	<i>Sen ve Ben</i>	İstanbul: Resimli Ay Matbaası
	246	1933	Çalapala, Rakım (N. Çalapala ile birlikte)	<i>87 Oğuz (Milli Çocuk Romanı)</i>	İstanbul
**	247	1933	Ertem, Sadri	<i>Bir Varmış Bir Yokmuş</i>	İstanbul: Devlet Matbaası
**	248	1933	Es, Feridun Hikmet	<i>İki Cinayet Gecesi</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
**	249	1933	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Şeytan İşi</i>	İstanbul: Kitaphane-i Hilmi
	250	1933	Kamuran Şerif	<i>Çıplaklar Diyarında</i>	İstanbul: Resimli Ay
	251	1933	Kestelli, Raif Necdet	<i>Semavi İhtiras</i>	İstanbul: Yeni Şark
	252	1933	Kısakürek, Necip Fazıl	<i>Birkaç Hikâye Birkaç Tahlil</i>	Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası

	253	1933	Koçu, Reşat Ekrem	<i>Kızlar Ağasının Piçi</i>	İstanbul: Türkiye Matbaası
	254	1933	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Malkoçoğlu</i>	
**	255	1933	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Cephe Gerisi</i>	İstanbul: Kanaat
**	256	1933	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Düğün Gecesi</i>	
*	257	1933	Morkaya, Burhan Cahit	<i>İhtiyat Zabiti</i>	İstanbul: Cemal Azmi Matbaası
**	258	1933	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Yalı Çapkını</i>	
**	259	1933	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Yüzbaşı Celal</i>	
	260	1933	Nalbandoğlu, Reşat	<i>Başım Dönüyor</i>	İstanbul: İnkılap Kitaphanesi
*	261	1933	Safa, Peyami	<i>Bir Tereddütün Romanı</i>	İstanbul: Sühulet
	262	1933	Sedes, Selami İzzet	<i>Deli</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
	263	1933	Sedes, Selami İzzet	<i>Küçük Hanımın Kısmeti</i>	İstanbul: Sühulet
	264	1933	Sedes, Selami İzzet	<i>Canım Ayşe</i>	İstanbul: Remzi
	265	1933	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Asyadan Bir Güneş Doğuyor</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
	266	1933	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Sümer Kızı</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
	267	1933	Sözen, Meliha Avni	<i>Bir Gecenin Sabahı</i>	İstanbul: Cihan
	268	1933	Tan, M. Turhan	<i>Kadın Avcısı</i>	İstanbul: Agâh Sabri Kitaphanesi
	269	1933	Tepedelenli, Nezihe Muhittin	<i>Güzellik Kraliçesi</i>	İstanbul: Resimli Ay
	270	1933	Vâlâ Nurettin	<i>Dipsiz Kuyu</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi

	271	1933	Vâlâ Nurettin	<i>Karacaahmed'in Esrarı: Meşhur Polis Hafiyesi Yılmaz Ali'nin</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
	272	1933	Vâlâ Nurettin	<i>Kardeş Katili</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
	273	1933	Vâlâ Nurettin	<i>Küçük İlanlar</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
	274	1933	Vâlâ Nurettin	<i>Leke</i>	İstanbul: Sühulet
	275	1933	Vâlâ Nurettin	<i>Pembe Pırlanta</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
	276	1933	Yesari, Mahmut	<i>Ölünün Gözleri.</i>	İstanbul: Sühulet
	277	1933	Yesari, Mahmut	<i>Bahçemde Bir Gül Açtı</i>	İstanbul: Sühulet
	278	1933	Yesari, Mahmut	<i>Ölümün Gözleri</i>	İstanbul: Sühulet
*	279	1933	Yesari, Mahmut	<i>Tipi Dindi</i>	İstanbul: Sühulet
	280	1933	Zorlutuna, Halide Nusret	<i>Gül'ün Babası Kim?</i>	İstanbul: Remzi Kitaphanesi
	281	1933	Ali Rıza Seyfi	<i>Çocuk Kahraman Durakoğlu Demir</i>	İstanbul
**	282	1933	Alus, Sermet Muhtar	<i>Harp Zengini ve Gelini/ Harp Zengininin Gelini</i>	İstanbul: Ahmet Sait Matbaası
	283	1933	Besim	<i>Bütün Kadınlar Gibi</i>	Ankara
**	284	1933	Esendal, Memduh Şevket	<i>Ayaşlı ve Kiracıları</i>	İstanbul: Vakıf Matbaası
	285	1933	Gökalp, Hamdi	<i>Güz Yaprakları</i>	Gaziantep: Gaziantep Halk Fırkası Matbaası
**	286	1933	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Utanmaz Adam</i>	İstanbul: Hilmi Kitaphanesi
	287	1933	Hamdi Atilla	<i>Beyaz Kırmızı</i>	Ankara

**	288	1933	Karakurt, Esat Mahmut	<i>Çölde Bir İstanbul Kızı</i>	İstanbul: Sühulet Kitaphanesi
**	289	1933	Karakurt, Esat Mahmut	<i>Dağları Bekleyen Kız</i>	İstanbul: Semih Lütfi
**	290	1934	Karaosmanoğlu, Yakup Kadri	<i>Ankara</i>	Ankara: Akba
	291	1934	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Patronalılar</i>	
	292	1934	Kurşunlu, Nazım	<i>Nankör</i>	İstanbul
**	293	1934	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Dünkülerin Romanı</i>	İstanbul: Kanaat
*	294	1934	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Gurbet Yolcusu</i>	İstanbul: Kanaat
	295	1934	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Kır Çiçeği</i>	İstanbul: Kanaat
	296	1934	S. Behzat	<i>Gece ve Işıklar</i>	İstanbul: İnkılap.
	297	1934	Sedes, Selami İzzet	<i>Bir Kadın Geçti</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
	298	1934	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Hep Senin İçin</i>	İstanbul: Sühulet
	299	1934	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Sabahsız Geceler</i>	İstanbul: Sühulet
	300	1934	Simavi, Sedat	<i>Fuji-Yama</i>	İstanbul: Cemal Azmi Millet Kütüphanesi
*	301	1934	Şapolyo, Enver Behnan	<i>Ayşim: Tarihi Sinema Romanı</i>	Ankara: Cumhuriyet
**	302	1934	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Kodaman</i>	İstanbul: Semih Lütfi
	303	1934	Tan, M. Turhan	<i>Üç Ay Yatakta</i>	İstanbul: Semih Lütfi
	304	1934	Tekin, Erol	<i>Çöl Aşkı</i>	İstanbul: Anadolu Türk Kütüphanesi
	305	1934	Tepedelenli, Nezihe Muhittin	<i>Bozkurt Küçük Mehmet'in Romanı</i>	İstanbul: Anadolu Türk

	306	1934	Tepedelenli, Nezihe Muhittin	<i>Haydudun Sonu</i>	İstanbul: Anadolu Türk
	307	1934	Tepedelenli, Nezihe Muhittin	<i>İstanbul'da Bir Lndro</i>	İstanbul: Numune
	308	1934	Tepedelenli, Nezihe Muhittin	<i>Kevser Nine</i>	İstanbul: Anadolu Türk
	309	1934	Tuğrul Nurettin	<i>Bu Ne Biçim Aşk</i>	İstanbul: Millet Kütüphanesi
	310	1934	Turgut, A.	<i>Beni Affet</i>	
	311	1934	Tükel, Hasan Sükuti	<i>Emel Elemleri</i>	İzmir
*	312	1934	Tükel, Hasan Sükuti	<i>Siyah Örtü</i>	İstanbul: Hilmi Kitaphanesi
	313	1934	Vâlâ Nurettin	<i>Öldüren Kim?</i>	İstanbul: Kanaat Kütüphanesi
**	314	1934	Yesâri, Mahmut	<i>Aşk Yarışı</i>	İstanbul: Kanaat
	315	1934	Yesâri, Mahmut	<i>Sevda İhtikârı</i>	İstanbul: Remzi
*	316	1934	Taluy, Hayrettin Ziya	<i>Kahpenin Aşkı</i>	İstanbul: Sühulet
	317	1934	Ali Rıza Seyfi	<i>Bayram Reis</i>	İstanbul
	318	1934	Ali Rıza Seyfi	<i>Bozkırların Kurtları</i>	İstanbul
	319	1934	Rebia Arif	<i>Kadın Tipleri</i>	İstanbul: Semih Lütfi Bitik
**	320	1934	Aygen, Reşat Enis	<i>Gece Konuştu</i>	İstanbul: Semih Lütfi
	321	1934	Berkand, Muazzez Tahsin	<i>Aşk Fırtınası</i>	İstanbul: Akşam Kitaphanesi
	322	1934	Berkand, Muazzez Tahsin	<i>Bahar Çiçeği</i>	İstanbul: Yeni Kitapçı
**	323	1934	Edip, İhsan	<i>İncir Ağacı</i>	Balıkesir: Savaş Kitabevi

**	324	1934	Ertem, Sadri	<i>Düşkünler</i>	İstanbul: Resimli Ay Matbaası
**	325	1934	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Gökyüzü</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Hilmi
*	326	1934	Gürpınar, Hüseyin Rahmi	<i>Eşkıya İnde</i>	İstanbul: Hilmi Kitaphanesi
	327	1934	Hüsamettin Nuri	<i>Kafamda Dönen Şerit</i>	İstanbul: Cemal Azmi Millet Kütüphanesi
**	328	1935	Alus, Sermet Muhtar	<i>Onikiler¹</i>	
	329	1935	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Gültekin, Orhun Barkı Kahramanı</i>	İstanbul: Muallim Ahmet Halit
	330	1935	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Kurtlar</i>	
	331	1935	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Küçük Kahraman</i>	
*	332	1935	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Patron</i>	İstanbul: Kanaat
	333	1935	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Çalınan Gönül</i>	İstanbul: Semih Lütfi
	334	1935	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Sinema Delisi Kız</i>	İstanbul: Semih Lütfi
*	335	1935	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Arsen Lüpen İstanbul'da Cingöz Recai ile Birlikte ve Karşı Karşıya</i>	İstanbul: Yeni Neşriyat
	336	1935	Su, Mükerrerem Kâmil	<i>Bu Kalp Duracak</i>	Balıkesir: Savaş Kitabevi
	337	1935	Tan, M. Turhan	<i>Cem Sultan</i>	İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası

¹ Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* adlı romanı 09.06.1935 – 27.08. 1935 tarihleri arasında *Cumhuriyet Gazetesinde* tefrika edilmiş olup yazarın sağlığında kitap olarak basılma imkânı bulamamıştır. 1999 yılında iletişim yayınları tarafından basılmıştır (Demiryürek 2006: 168).

	338	1935	Yesari, Mahmut	<i>Kanlı Sır</i>	İstanbul: Kanaat Kütüphanesi
**	339	1935	Adıvar, Halide Edip	<i>Sinekli Bakkal¹</i>	İstanbul: Ahmet Halit
*	340	1935	Benice, Ethem İzzet	<i>Yosma</i>	İstanbul: İkbâl Kütüphanesi
	341	1935	Bilbaşar, Burhan	<i>Bin Yaşıya Bin Mustafa: Atatürk Çocuklarına Ulusal Büyük Roman</i>	İstanbul
	342	1935	Çamlıbel, Faruk Nafiz	<i>Yıldız Yağmuru</i>	İstanbul: Kanaat
	343	1935	Durusoy, Niyazi	<i>Bağlar Arasında</i>	İstanbul: Tecelli Matbaası
*	344	1935	Karakurt, Esat Mahmut	<i>Allahaismarladık</i>	İstanbul: Semih Lütfi
	345	1935	Koray, Mevrure Sami	<i>Leylaklar Altında</i>	İstanbul: İkbâl
	346	1935	Kozanoğlu, Abdullah Ziya (T. Demiray'la birlikte)	<i>Küçük Uçman</i>	
*	347	1935	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Gönül Yuvası</i>	
	348	1935	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Kurşun Yarası</i>	
	349	1935	Sertel, Sabiha	<i>Çitra Roy ile Babası</i>	İstanbul: Tan Matbaası
**	350	1935	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Cumbadan Rumbaya</i>	İstanbul: Şirket-i Mürettibiye
	351	1936	Tan, M. Turhan	<i>Akından Akına</i>	İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası

¹ Sinekli Bakkal' "ilk defa 1935 yılında İngilizce olarak "The Clown and His Daughter", 377s." (Soytarı ve Kızı) adıyla Londra Allen and Unwin Yayınevi tarafından yayınlanır. Türkçesi ise yine aynı yıl Haber gazetesi'nde tefrika edilir." (Şahin 2010: 19).

	352	1936	Tepedelenli, Nezihe Muhittin	<i>Ateş Böcekleri</i>	İstanbul: Hilmi
	353	1936	Tuna, M. Yalçın	<i>Akın Yolcuları</i>	İstanbul
	354	1936	Uçuk, Cahit	<i>Kirazlı Pınar</i>	İstanbul: Remzi
	355	1936	Vâlâ Nurettin	<i>Benim ve Onların Hikâyeleri</i>	İstanbul: Resimli Ay
	356	1936	Yeşim, Ragıp Şevki	<i>İçimizden Biri</i>	
**	357	1936	Adıvar, Halide Edip	<i>Yolpalas Cinayeti</i>	İstanbul: Ahmet Halit
*	358	1936	Aka Gündüz	<i>Aşkın Temizi</i>	İstanbul: Tan Matbaası
	359	1936	Aygün, Güzide Sabri	<i>Hicran Gecesi</i>	İstanbul: Semih Lütfi
*	360	1936	Azrak, Kerime Nadir	<i>Yeşil Işıklar</i>	
*	361	1936	Berkand, Muazzez Tahsin	<i>Sonsuz Gece</i>	İstanbul: Yenlap Neşriyat
	362	1936	Efe, Necdet Rüştü	<i>Yürekler Acısı</i>	
	363	1936	Güloğlu	<i>Er Meydanı</i>	İstanbul: Çemberlitaş Vezirhan Emniyet Kütüphanesi
**	364	1936	Karakurt, Esat Mahmut	<i>Ölünceye Kadar</i>	İstanbul: Semih Lütfi
**	365	1936	Karaosmanoğlu, Yakup Kadri	<i>Bir Sürgün</i>	
*	366	1936	Karay, Refik Halit	<i>Yezid'in Kızı</i>	Halep
	367	1936	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Battal Gazi Destanı</i>	
*	368	1936	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Nişanlılar</i>	İstanbul: İnkılâp
**	369	1936	Morkaya, Burhan Cahit	<i>Sevenler Yolu</i>	İstanbul: İnkılâp

**	370	1936	Sabahattin Ali	<i>Kuyucaklı Yusuf</i>	İstanbul: Yeni Kitapçı
**	371	1937	Aygen, Reşat Enis	<i>Afrodit Buhurdanında Bir Kadın</i>	
*	372	1937	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Dizlerine Kapansam</i>	İstanbul: Kanaat
	373	1937	Su, Mükerrerem Kâmil	<i>Dinmez Ağrı</i>	Yeni Kitapçı
	374	1937	Taluy, Hayrettin Ziya	<i>Fatoş</i>	Trabzon
**	375	1937	Taluy, Hayrettin Ziya	<i>İnsan Artıkları</i>	Trabzon
	376	1937	Tan, M. Turhan	<i>Viyana Dönüşü</i>	İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası
	377	1937	Tan, M. Turhan	<i>Hürrem Sultan</i>	İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası
	378	1937	Uçuk, Cahit	<i>Dikenli Çift</i>	İstanbul: İnkılâp
	379	1937	Yazgıç, Dr. Kâmil	<i>Türk Yıldızı Emine</i>	Adapazarı
**	380	1937	Yesâri, Mahmut	<i>Yakut Yüzük</i>	İstanbul: İnkılâp
	381	1937	Yeşim, Ragıp Şevki	<i>Dişi Örümcek</i>	
	382	1937	Zorlutuna, Halide Nusret	<i>Küller</i>	İstanbul: Sühulet
*	383	1937	Aka Gündüz	<i>Çapraz Delikanlı</i>	İstanbul
*	384	1937	Aka Gündüz	<i>Zekeriya Sofrası</i>	İstanbul
	385	1937	Akıncıoğlu, M. Niyazi	<i>Haykırışlar</i>	Bursa: Ankara Kitabevi
	386	1937	Ayverdi, Sâmîha	<i>Aşk Budur!</i>	İstanbul: Marifet B.
*	387	1937	Azrak, Kerime Nadir	<i>Hiçkırık</i>	İstanbul: İnkılâp

	388	1937	Başar, Şükûfe, Nihal	<i>Yalnız Dönüyorum</i>	İstanbul: Kenan B
	389	1937	Berkand, Muazzez Tahsin	<i>Bir Genç Kızın Romanı</i>	İstanbul: İkbâl
	390	1937	Çapanoğlu, Münir Süleyman	<i>Şerlok Holmes- Kanlı Muamma</i>	İstanbul: İnkılâp Kitabevi
	391	1937	Efe, Necdet Rüştü	<i>Zavallı Kadınlar</i>	
**	392	1937	Güntekin, Reşat Nuri	<i>Eski Hastalık</i>	İstanbul: Kanaat
*	393	1937	Karakurt, Esat Mahmut	<i>Son Gece</i>	İstanbul: Semih Lütfi
	394	1937	Kestelli, Fûruzan Necdet	<i>Sevgisi Göklerde</i>	İstanbul
	395	1937	Kırksekizoğlu, Ali Osman	<i>Beyza</i>	İstanbul
*	396	1937	Kocagöz, Samim	<i>İkinci Dünya</i>	İstanbul: Yeni Kitapçı
**	397	1937	Koray, Mebrure Sami	<i>Çöl Gibi</i>	İstanbul: İkbâl
	398	1937	Kozanoğlu, Abdullah Ziya (T. Demiray'la birlikte)	<i>Kuduzlar Kraliçesi</i>	
	399	1937	Kozanoğlu, Abdullah Ziya (T. Demiray'la birlikte)	<i>Kuş Adamın Maceraları</i>	
	400	1938	Kozanoğlu, Abdullah Ziya	<i>Sencivanoğlu</i>	
**	401	1938	Kuntay, Mithat Cemal	<i>Üç İstanbul</i>	İstanbul: Sühulet
	402	1938	Meram, Ali Kemal	<i>Esir</i>	İstanbul: İnkılab
*	403	1938	Nural, Mustafa Hilmi	<i>Güllü Gelin</i>	İstanbul
**	404	1938	Pamirtan, Dr. Sıtkı Şükrü	<i>Toprak Mahkûmları</i>	İzmir

	405	1938	Sedes, Selami İzzet	<i>Kalbimin Romanı</i>	İstanbul: İnkılâp
	406	1938	Sertelli, İskender Fahrettin	<i>Pınarbaşında Ölen Kız</i>	İstanbul: Sühulet
	407	1938	Safa, Peyami (Server Bedi adıyla)	<i>Korkuyorum</i>	İstanbul: Sühulet
	408	1938	Hikmet Şevki	<i>Aşk Mahkûmu</i>	İstanbul: Sühulet
**	409	1938	Talu, Ercüment Ekrem	<i>Papeloğlu</i>	İstanbul: Sühulet
	410	1938	Uçuk, Cahit	<i>Türk İkizleri</i>	İstanbul: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu
	411	1938	Us, Hasan Rasim	<i>Hayat mı Bu</i>	İstanbul
	412	1938	Vâlâ Nurettin	<i>Seni Satın Aldım</i>	İstanbul: İnkılâp
*	413	1938	Varoğlu, Hamdi	<i>Kocam</i>	İstanbul: Sühulet
	414	1938	Yeşim, Ragıp Şevki	<i>Efeler</i>	
	415	1938	Zorlutuna, Halide Nusret	<i>Sisli Geceler</i>	İstanbul: İkbâl
*	416	1938	Su, Mükerrerem Kâmil	<i>Sus Uyanmasın</i>	İstanbul: Semih Lütfü Kitabevi
	417	1938	Ataç, Cemal	<i>Bir Kız Böyle Düştü</i>	İstanbul: Resimli Ay Matbaası
	418	1938-1942	Vecihi, Raşit	<i>Fedakâr Doğan</i>	İstanbul: İkbâl Kitabevi

1. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA MAHKEME

Tanzimat Dönemi'ne kadar Osmanlı Devleti'nde sadece sonradan Şer'iyye olarak adlandırılan mahkemeler vardır. Şer'iyye Mahkemeleri gerileme dönemine kadar siyasi iradenin yargı bağımsızlığı hususundaki itinası, atama ve terfilerde ehliyet, liyakat gibi kriterlerin gözetilmesi sayesinde kurumsallaşarak hem vatandaşın huzur ve güvenini tesis etmiş hem de bu yönüyle diğer devletlere örnek olmuştur. Yani Klasik Dönem Osmanlı yargısı “*devrinin en üstünü(dür). Öyle ki Avrupa devletlerinin bile zaman zaman bu sistemi inceleyerek örnek aldıkları bilin(mektedir).*” (Ekinci 2004: 349).

Gerileme dönemiyle birlikte Osmanlı mahkemeleri söz konusu niteliklerini kaybetmeye başlamış, “[h]ukuk kurallarına uymakta görülen gevşeklik, rüşvet ve iltimasın yayılması, adli mercilerin yavaş yavaş ehil olmayanların eline geçişi ülkede adalet fikrini ve dolayısıyla emniyet ve asayiş zedelemiştir.” (Ekinci 2004: 349). Bununla beraber yabancı tüccarların Osmanlı topraklarında yaşadığı ihtilafların halli meselesi, azınlıkların hamiliğine soyunan yabancıların yargı konusunu devletin içişlerine müdahale etmek için araçsallaştırması, Osmanlı Devleti'ni yargı reformu yapmaya zorlamıştır. Tanzimat Fermanı'yla padişahın örfi hukuktan doğan yargı yetkisini mahkemelere devredeceğini açıklaması, kanunlaştırma hareketiyle başlayan bir dizi ıslahatlar neticesi Osmanlı Devleti'nde Şer'iyye Mahkemelerinin yanında genel olarak örfi hukukla ilgili davalara bakan Batı referanslı Nizamiye Mahkemeleri kurulmuştur.

“*Nizamiye mahkemeleri, 'nizamname' yani kanun ile kurulmuş olan mahkemeler demektir. Yani bu mahkemeler örfi bir tasarruf ile kurulan mahkemelerdir. Bu cihetle Şer'iye mahkemelerinden ayrılmaktadır. (...) Nizamiye mahkemeleri ile birlikte Şer'iye mahkemelerinin yargı teşkilatının temelini oluşturması vasfı ortadan kalkmıştır. Yargı teşkilatının tamamına Nizamiye mahkemeleri yerleşmeye başlamıştır.*” (Kılınç 2016: 48).

Osmanlı Devleti, Tanzimat'tan sonra yargı kurumuyla ilgili birçok reform yapsa da ne mahkemeleri tam anlamıyla ehil insanların eline emanet edebilmiş ne yargı bağımsızlığını tam olarak sağlayabilmiş ne de rüşvet ve iltimasın önüne geçebilmiştir. Bu ve benzeri nedenler mahkemelerin adaletin tesisine hizmeti

hususunu tartışmalı hale getirmiştir. Bu durum Atatürk Dönemi Türk romanında da yankı bulmuştur. Bu nedenle adalet kurumunun simgesi hâline gelen mahkemeler çeşitli cepheleriyle ele alınarak tarihsel gerçekliğin dışına çıkmadan örneklendirilen hadiseler bağlamında değerlendirilmiştir.

1.1. Osmanlı Dönemi Mahkeme, Kanun, Hapishane Algısı

Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine kadar siyasi, ekonomik ve idari gücünü muhafaza etmesinde “*kendi teb'asını devlete, cemaatlara ve diğer fertlere karşı koruyan ve her türlü uyuşmazlığı halleden, (...) gelenekselleşmiş ve kurumsallaşmış şer'i ve örfi hukuk ve adalet anlayışı(nın)*” (Kodaman 2007: 4) şüphesiz önemli bir yeri vardır. Ne var ki söz konusu dönemden itibaren devletin siyasi, askerî ve mali sistemlerinin bozulması yargı kurumundaki çözülüşü de beraberinde getirmiştir. Özellikle yargı mensuplarının atanmasında, terfisinde ehliyet ve liyakat hususunda gelenekten sapma, davalara ilişkin karar verme sürecinde rüşvet ve yolsuzluğun önüne geçilememesi, yargı mercilerinin müdahaleye açık hâle getirilmesi ve II. Abdülhamit yönetiminin baskısı dönemin adalet kurumunu iyice zaafa uğratmıştır. “*Abdülhamit II. Devrinin ilk yıllarında, hakimlerin ve savcılarının seçimlerine ve mahkemelerde görülen davalara, saraya mensup olanlar tarafından da tesir edil(mesi)*” (Karal Tarihsiz: 343), Tanzimat Dönemi'yle birlikte idari görevleri ellerinden alınan ve sisteme entegre edilmek istenen ayanların¹ ve diğer eşrafın mahallî meclislere alınarak nüfuzlarının artırılması özellikle adalet kurumunu

1 16. yy.ın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti taşra yönetiminde ayan olarak adlandırılan eşrafın etkili hâle gelmesiyle merkezî hükümetin nüfuzu kırılmaya başlamıştır (İpşirli 1994: 237). Yetkililer devlet görevlisi haline gelen ayanların etkinliğini sonlandırmak ve merkezi hükümeti güçlendirmek için Tanzimat Dönemi'nden itibaren bir dizi idarî tedbir almak zorunda kalmıştır. “*Tanzimat merkeziyetçiliği, demokrasiyi değil, Metternich'ci Avusturya ve otokratik Rusya imparatorluklarındaki gibi güçlü ve merkezci bir devlet makinesinin oluşturulmasını; ülkenin tüm malî işlerinin tek merkezden yönetilip, yönlendirilmesini, yükümlülüklerin kanunî esaslara dayandırılmasını ve yargı gücünün düzenli biçimde işlemesini amaçlamaktadır.*” (Ortaylı 1994: 306). Bu amaçla inşa edilen yeni idarî yapıyla “*âyanların üstlendiği görevler başka makamlara devredilmiş, âyanlara ise meclis üyelikleri veya bazı devlet hizmetleri verilerek âyanlık sükûnetle ortadan kaldırılmıştır.*” (İpşirli 1994: 238).

olumsuz etkilemiştir. “[M]ahallî nüfuz sahibi kimseler(in) yargı mensuplarını etkileyerek kendi istekleri istikametinde” (Ekinci 2001: 61) karar vermelerine neden olmaları da iltimas ve usulsüzlüğün önünü açmıştır. Bu durumun örneklerini birçok araştırmada olduğu gibi hikâye, roman gibi edebî türlerde de görmek mümkündür. Reşat Nuri Güntekin’in II. Meşrutiyet Dönemi’ni yansıtan *Yaprak Dökümü* (1930) adlı romanı eşrafın yargı üzerindeki nüfuzunu göstermesi bakımından önemlidir. Romanda “[h]ak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göre(meyen)” (Güntekin Tarihsiz f: 13) Ali Rıza Bey’in Trabzon’da mutasarrıf olduğu dönemde eşraf oğullarından birinin kimsesiz bir çiftçinin karısını kaçırması üzerine çiftçi ile söz konusu şahıs arasında kavga çıkar. Alışılacağı gibi yargı önünde eşraf oğlu olayın mağduru olur ve “kollarını sallaya sallaya ortada dolaşmasına göz yum(ulur).” (Güntekin Tarihsiz f: 14) “ve namusuna kastedilen adamı -göğsündeki yaralarıyla- hapse atmak lazım gel(ir).” (Güntekin Tarihsiz f: 14).

Siyasî ve ekonomik olarak etkinliğini muhafaza eden eşrafın yargı içerisinde imtiyazlı bir sınıf hâline geldiği algısını Sabahattin Ali’nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937), Aka Gündüz’ün *Bu Toprağın Kızları* (1927), Selahaddin Enis’in *Zaniyeler* (1924), Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Yaban* (1937) adlı romanlarında da görmek mümkündür. Söz konusu algı sebebiyle insanların yargıya olan güvenlerini yitirdikleri, kimi zamanda bu sebeple haklarını arama ihtiyacı duymadıkları görülmüştür.

Sabahattin Ali’nin “*Yusuf aracılığıyla ‘soylu vahşi’nin özelliklerini ve romantik felsefenin temalarını dile getir(diği)*” (Karaca 2001: 95) *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanında Alâattin Karaca’nın devlet gücünü arkasına alan, kendi pervasızlıklarına tahammül etmeleri koşuluyla diğer insanlara yaşama imkânı tanıyan eşrafı kasabanın tanrıları olarak tavsif etmesine (2001: 98-99) uygun olarak eşraftan Hilmi Bey’in oğlu Şakir’in alenen cinayet işlemesine rağmen hiç kimse II. Meşrutiyet’in getirdiği eşitlik, adalet gibi ilkelerin işlevsellik kazanacağına ve Şakir’in mahkûm olacağına inanmaz. Şakir cinayet gecesi tutuklanır ama tutuklu kaldığı hafta “*ancak gündüzlerini, onu da müdür odasında oturup cigara içmek ve nizamiye kapısının yanındaki küçük bahçede aşağı yukarı dolaşmak suretiyle,*

hapishanede” (Ali 2016: 96) geçirir. Daha sonra tutuksuz yargılanmak üzere serbest kalır.

“*Muhakeme uzun sürmedi. (...) Çünkü başka türlü olmasına imkân yoktu. Bu böyle gelmiş, böyle gidiyor ve kasabanın başında bulunanların aklı bile, hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat fikrine rağmen, Hilmi Beyin oğlunun sahiden hapsedebileceğini kabul etmiyordu. Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi; bir Hilmi Beyin oğlu adam öldürse bile, onlarla bir tutulamazdı.*” (Ali 2016: 96).

Aka Gündüz’ün birbiriyle bağlantısız dört bölümden oluşan *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının Sokak Kızı adlı kısmında Masume; zengin, dindar ve nüfuzlu bir ailenin oğlu olarak verilen Cemil tarafından evlenme vaadiyle kandırılarak işgal edilir. Babasını Harbi Umumi’de annesini Mütareke Dönemi’nde kaybeden ve ablasının yanına sığınan Masume’nin çıkarıcı bir kişilik olarak sunulan eniştesi, hadiseyi adli mercilere intikal ettirir. Karakol sorgusu ardından, hastaneye sevk edilen ve burada kendisine bekâret muayenesi yapılan Masume, mahkemeye çıkınca doktorun kendisine bakire olduğu yönünde rapor düzenlediğini öğrenir. “*Cemil Bey beni aldatmamış. Ben anamdan doğduğumdan daha bakir, daha sağlam, daha temizmişim!*” (Aka Gündüz 1974a: 37). Davası görülürken karakolda da hafifmeşrep bir kız olduğuna dair zabıt düzenlendiğini öğrenen Masume “[b]en kimsesiz bir kız Cemil zengin ve nüfuzlu bir ailenin biricik oğlu. Tabii öyle olur. Para mı yediler ne?” (Aka Gündüz 1974a: 37) şeklinde mahkeme algısını dile getirmiştir.

Selahaddin Enis’in *Zaniyeler* (1924) adlı romanında Samatya’da bir kulübede oturan fakir bir kadının çocuğunu düşürdüğü için cinayet suçuyla yargılanması haberi üzerine Fitnat, memlekette adaletin dahi insanların siyasi/ekonomik gücüne göre şekillendiğini düşünür. Çünkü fakir bir kadının besleyemeyeceği bebeğini düşürmesi cinayet olarak algılanırken paşa kızlarının, bey karılarının fuhuş neticesi meydana gelen hamileliklerini aynı şekilde sonlandırmaları cezasız kalmaktadır.

“*Bu haberi okuduğum zaman adaletin bu yüksek tecellisi önünde uzun uzun, acı acı güldüm. (...) Ey adalet; ey güçlünün önünde dalkavuk, zayıfın önünde zorba ve kahredici mefhum!.. Sana karşı duyduğum nefret o kadar büyük ve derindir ki,*

dünyada en fena bir kelime bile bana senin önünde hissettiğim tiksintiyi vermemiştir.” (Atabeyoğlu 2011: 147-148).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* (1937) adlı romanında Mehmet Ali'nin annesi Zeynep Kadın ile Salih Ağa arasında çıkan bir arazi meselesi münasebetiyle Anadolu köylüsünün mahkeme algısı yansıtılmıştır. Zeynep Kadın, Ahmet Celal'e yıllardır ekip biçtikleri arazi üzerinde Salih Ağa'nın hak iddia ettiğini çaresiz, perişan bir hâlde anlatır. Ahmet Celal, haklı davasını ispat için mahkemeye başvurması gerektiğini söyleyince Zeynep Kadın, kadınların haklının değil güçlünün ya da daha doğru bir ifadeyle kendilerine menfaat sağlayacak şahısların tarafında yer alacağı kanaatiyle mahkemeye başvurmak istemez.

“Salih Ağa, Zeynep Kadının başına hiç yoktan bir arazi meselesi çıkardı. Bu köy ağası, Mehmet Ali'nin ta babası zamanından ekip biçtikleri bir tarlanın kendisine ait olduğunu iddia ediyor. Zeynep Kadın, geçen gece hüngür hüngür ağlayarak bana davayı anlattı: Oğlu askere gittiği gün bile gözünden bir damla yaş akmayan bu kadın, şimdi bir toprak parçası elinden gidecek diye ağlıyor. Asıl tuhafı şu ki, bu tarla kira ile benim hesabıma ekilip biçiliyor. Ve Salih Ağa benden davacıdır: -Korkma, ona zırnık vermem. Gerekirse mahkemeye düşeriz. Zeynep Kadın daha çok ağlamaya başladı:

—Mahkemeye mi? Aman etme, aman etme...

— O neden?

— Ağa para yidirir. Kadı ile bir olur, üstelik öbür topraklarımızı da elimizden almağa kalkarlar.

— Nasıl olur? Neyle ispat eder? Sizin elinizde kâğıdınız koçanınız yok mu?

— Yok ya, ne bileyim ben? Yok ya!..” (Karaosmanoğlu 2014: 62).

Burhan Cahit Morkaya'nın *Dünkülerin Romanı* (1934), Aka Gündüz'ün *Ben Öldürmedim Kokain* (1933), Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928), *Çalığışu* (1922) adlı romanlarında ise II. Meşrutiyet Dönemi'nde yargının siyasi vesayet altına girdiği algısı yansıtılmıştır. Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde eşrafın yargı üzerindeki nüfuzuna temas edilirken, İhsan Edip'in *İncir Ağacı* (1935)

adlı romanında ise güzel, şuh kadınların işveleri sayesinde yargı mensuplarını etkileyerek herhangi bir cezai yaptırımla karşılaşmayacakları algısına yer verilmiştir.

Burhan Cahit Morkaya'nın II. Meşrutiyet Dönemi siyasi ve sosyal hadiselerini yansıtan *Dünkülerin Romanı* (1934) adlı eserinde meşrutî hükümetin ilk günlerinde “*Hürriyet, adalet, müsavat*” (Morkaya 1934b: 91) şeklinde sloganlaştırdığı adalet vurgusunun “*şimdi yalnız nikel paralar üzerinde kaldı(ğ)*”¹ (Morkaya 1934b: 91) belirtilmektedir. Yol kesen, vergi toplayan, köy basan Seyit Abdülkadir isimli bir eşkıyanın Ayan azası olması üzerinden adalet mekanizmasının çalışmadığı vurgulanmakta ve bunun sebebi olarak da siyasilerin yargı üzerindeki tahakkümü gösterilmektedir.

“*Adalet. Eğer hâkimler serbest bırakılsa yerini bulacak. Fakat imkan var mı? Seyit Abdülkadir isminde bir Kürt eşkıya reisi memleketin dağlarında aylarca yol kesip, köy basıyor, civar aşiretlere adeta ilanı harp ediyor, vergi topluyor memur azlediyor. (...) sonra istirahat hakketmiş bir derebeyi gibi İstanbul'a gelip Ayan dairesindeki makama kuruluyor ve hükümet erkanından hürmet ve iltifat görüyor.*” (Morkaya 1934b: 91).

Aka Gündüz'ün *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Ali Bey yanında çalışan ve aynı zamanda İttihat ve Terakki Fırkasında sözüne itibar edilen Vehap Bey'in ortağı olan muhasebecisinin yabancı bir şirketten rüşvet aldığını öğrenir ve işine son vererek hadiseyi mahkemeye aksettirir. Bu durum Vehap Bey'in tesiriyle İttihat ve Terakki Fırkası ile Ali Bey'in arasının açılmasına neden olur. Fırka yetkilileri bir dolandırıcılık hadisesi ihdas eder ve hâkimin talebiyle bir yalancı şahit bulmak suretiyle Ali Bey'i mahkûm ettirir. Yazar adalet dağıtması umulan II. Meşrutiyet yargısının durumunu Cumhuriyet'le kıyaslayarak devletin çöküşüyle yargının yozlaşması arasında koşutluk kurar. “*Şimdiki zamanda olsa 'adliyenin istiklali var!' diye adamın kafasını koparırlar.*”

¹Sultan V. Mehmed Reşad döneminde basılan Nikel '40 Para' ön yüzünde padişahın tuğrası ve II. Meşrutiyet Dönemi'nin mottosu olan 'Hürriyet, Müsavat, Adalet', yazıları bulunmaktadır (www.gursoykoleksiyon.com E.T. 15.10.2020.).

Fakat o devirde ne Osmanlı imparatorluğunun istiklali vardı, ne de imparatorluk tahakkümündeki mahkemelerin..” (Aka Gündüz 1933a: 163).

Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928) adlı romanında hâkim heyetinin yeniliğe düşman, softa, cahil bir güruh olarak verilen medreselilerden Eyüp Hoca, Müderris Zühtü Efendi ve İttihat ve Terakki Fırkası temsilcisi olan ve hak bildiğinden çok partisinin çıkarlarını gözetten bir tip olarak yansıtılan Cabir Bey gibi şahıslardan oluşması Mühendis Necip'in Fransızca muallimi Nihat Efendi'yi şimdiden küreğe mahkûm olmuş kabul etmesine neden olmuştur.

“Ben, neticeyi fena görüyorum, diyordu. Muallim Nihat, Kelâmi Baba türbesi gibi gözümün önünde cayır cayır yanacak. Onu kurtarmak için hiçbir şey yapamayacağız. Muhakeme yakında başlıyor. Heyeti hakime görünüşte Eyüp Hoca, Müderris Zühtü Efendi, Cabir Bey vesaire vesaireden müteşekkildir. Nihat Efendinin leh ve aleyhindeki deliller ne olursa olsun son hükmü bunlar verecek. Onun için muallim efendiyi şimdiden küreğe mahkum olmuş farz edebiliriz. Meğer ki mucize eseri olarak bu şahıslar arasında bir ihtilaf çıksın. Benim kanaatim bu.” (Güntekin Tarihsiz g: 182).

Şahin Efendi, Mühendis Necip'in endişelerini paylaşmakla birlikte adliye mahkemelerinin, şeri mahkemeler gibi keyfi davranamayacağını düşünür. Çünkü zabita raporunda Nihat Efendi'yi suçlu gösterecek bir delile rastlanmamıştır.

“Zabita raporuna göre yangının bir suikast eseri olduğu muhakkak... Fakat ortada Nihat Efendiyi itham edecek hemen hemen hiçbir delil yok. Bir mahkeme: ‘Gel bakalım muallim efendi, sen sarhoşken ötede, beride türbeleri yakmak lüzumundan bahsetmişsin... Binaenaleyh bu Kelâmi Baba türbesini yakan sensin... Bahusus efkârı umumiye de seni mücrim zannediyor!’ diyebilir mi? Haydi böyle karakuşî bir hüküm şeriat mahkemeleri ağzına bir dereceye kadar yakışık alır farz edelim... Fakat adliye mahkemelerinden böyle bir şey nasıl beklenebilir? Hem olsa bile bunun istinafi var, temyizi var.” (Güntekin Tarihsiz g: 182-183).

Etem İzzet Benice'nin genç Türkiye'nin onuncu yıl kazanımlarını 1912 yılı Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari, ekonomik ve sosyal görünümüyle mukayese eden, 11 Haziran 1933 tarihli 2305 sayılı Cumhuriyet İlanının Onuncu Yıl Dönümü

Kutlama Kanunu¹ kapsamında telif edilen *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlısında tıpkı kolluk kuvvetleri gibi yargı kurumlarının da ekonomik yönden güçlüye yani menfaat temin edilebilecek kişilere hizmet ettiği Bingöl'ün İkipınar köyü örneği üzerinden genele şamil edilerek verilir. Anlatıcı halkın zihnine kazınan bu algıyı ağa “*bir altına adam astırır. Bir mecediyeye insan sırtında zaptiye kırbacı kırdırır.*” (Benice 1933: 34) şeklinde verir.

İhsan Edip'in *İncir Ağacı* (1935) adlı romanında küçük yaşta annesini, babasını kaybeden Nihal, sığındığı büyük babasının evkaftaki memuriyetinden azledilmesi sonrası yavaş yavaş düştükleri sefaletin pençesinde genç kızlık hülyalarını da deneyimler. Nüzhet adında bir gence âşık olur ve onun tarafından evlilik vaadiyle iğfal edilerek adım adım fuhuş batağına sürüklenir. Madam Konuşka'nın umumhanesinde çalıştığı zaman bir gece Nüzhet sanki aralarında menfi hiçbir hadise olmamış gibi Nihal'in yanına gelir. Nihal, kendisini iğfal ettiği incir ağacının altını hatırlatarak Nüzhet'i vahşiyane bir şekilde öldürür. Bu gerekçeyle Nihal, polis merkezine getirilince olayı anlamaya çalışan kalabalığın kendi aralarındaki konuşmaları vesilesiyle yazar toplumun mahkeme algısını da yansıtmaya imkânı bulur.

“*Kalabalığın arasında (...) nezleli bir erkek sesi: — Vay istavrozuna tükürdüğümün karısı, Herifi yattığı yerde delik deşik etmiş be... Diye bağırdı. Daha başka sesler: — Kadın genç mi imiş?.. Ne ile vurmuş? Uyurken mi vurmuş? — Desene yedi on beş seneyi. — Ne on beş senesi be Keşanlı? Adam öldürüp hapse girmek senin, benim gibi hıyar 'erkete'cilerin işidir. Aynalı karıdır o.. İki kırısın, bir pulum yapsın da bak iki günden fazla yatar mı?.*” (İhsan Edip 1935: 6-7).

Sermet Muhtar Alus'un “*bir aşk ezginliği içinde, II. Abdülhamid dönemi İstanbul'unu*” (İleri 2015: 220) yaşatan *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı

¹Cumhuriyetin onuncu yılını kutlama çalışmalarını yürütmek amacıyla 11 Haziran 1933'te 2305 sayılı Cumhuriyet İlanının Onuncu Yıl Dönümü Kutlulama Kanunu çıkarılmış, bu kanun çerçevesinde yapılacak kutlama faaliyetlerini düzenlemek için çalışmalara başlayan “*Kutlama Yüksek Komisyonu, bir yandan yardımcı komiteler kurarken, bir yandan da ülkenin bütün fikir ve sanat çevrelerini göreve çağırarak, inkılâbın yüksek anlamını ve cumhuriyetin ilk on yılında gerçekleştirilen atılımları anlatacak heyecanlı eserler, söylev, piyes ve şiirlerinyazılmasını istemiştir.*” (Çıkla 2006: 46).

romanında mahkeme algısı Pembe Maşlahlı Hanım olarak tanınan Hayriye'nin kocası Şemsi'nin jurnal edilerek tutuklanacağı korkusuyla Bulgarya'ya kaçması vesilesiyle verilir. Esasında Jön Türklükle ilgisi olmayan Şemsi'nin devrin yetkili mercilerine bunu izah edemeyeceği endişesi ve kaçması döneminadlı mercilerine olan güveni yansıtması bakımından önemlidir.

“*Kemela'nın dişli hafiyelerden bir tutkunu varmış. Kocamı kısıkanıyor, aradan atmak için vesile kolluyormuş. Avrupa'daki Jön Türklerle münasebeti var diye yakalatacakken karı usulcacık kocama haber vermiş. Hemen Bulgaryaya kaç, ben de arkandan gelirim.*” (Alus 1933: 29).

Mahkeme, her ne kadar kişilerin hak ve hukuklarının korunduğu yer olsa da halk arasında çok da olumlu bir algıya sahip değildir. Mahkemelik olan bir kişinin durumunu “[d]urduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek (...) [y]ere devrilmek, yere serilmek (...) [v]akti gelmeden ölü doğmak (...) eksilmek” (www.tdk.gov.tr. E.T.: 07.11. 2019) gibi ekseri olumsuz bir eylemi anlatmak için kullanılan ‘düşmek’ fiili ile kurulan ‘mahkemeye düşmek’ deyimiyile anlatılması da toplumsal hafızadaki olumsuz algının tezahürüdür. Söz konusu algının oluşumunda şüphesiz pek çok faktör etkili olmuştur. İncelenen romanlardan hareketle burada bireylerin mahkemede ailevi sırlarının ifşa edileceği, ya da toplum tarafından bilinmesi istenmeyen hallerinin ortaya çıkacağı algısıyla kimi zaman uğradıkları haksızlıkları yargıya taşıyamamaları üzerinde durulmuştur. Hüseyin Rahmi'nin *Tutuşmuş Gönüller* (1926), *Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927) adlı romanlarında bireyler ailevi sırları ifşa olacağı endişesiyle mahkemeye başvuramazlar. Burhan Cahit Morkaya'nın *Yalı Çapkını* (1933) adlı romanında ise kahraman mahkemede mahremiyeti ihlal edileceği endişesiyle intiharı seçer.

Hüseyin Rahmi'nin *Tutuşmuş Gönüller* (1926) adlı romanında Sadri Efendi'nin kızı Nevhayal, eğlence ve çapkınlıktan başka bir şey düşünmeyen tam bir zamanedir. Sevgilisi Süha Pertev Bey'i gece evine davet eder. Durumdan haberdar olan eski sevgilisi Galip Nihat arkadaşlarının yardımıyla Pertev Bey'i kaçırap onun yerine davete icabet eder. Nevhayal tarafından durumun anlaşıldığı sırada hizmetçinin âşığı Ahsen Bey de evin oğlu Sururi Bey tarafından yakalanır. Böylece

konakta ortaoyununu andırır bir karmaşa çıkar. Ancak aile kendilerine silah çeken, namuslarına göz diken şahsiyetleri polise teslim etmeyi düşünse de karakol ve mahkeme safhasında hadisenin duyulacağı endişesiyle şikâyetçi olmaktan vazgeçer.

“Sadri Efendi dayanmak için eşinin kolunu arayarak:

—Bu abuk sabuk oğlan ne diyor? Sarhoş mudur? Nedir?

—Sarhoştum ama, kendi evimde, davetli olduğumu ileri süren bir zamparanın tabancası beynime çevrilir çevrilmez ayıldım... Gerçeği anlamak için soru cevap ister mi? Gözlerinizin önündekiler olayın biçimini çeşidini pek güzel anlatıyor. Buraya sessizce giren bu ırz düşmanları zorbalara kovmakla gitmiyorlar. Ne duruyorsunuz karakola uşak koşturunuz. Bu zorbalara ancak zabıta gücüyle polisle çıkartılabilir...

Galip Nihat’ın girgin ve ustaca konuşması sayesinde olayın kendilerinden yana döndüğünü sezerek cesaretlenen Ahsen Bey:

—Siz çağırmasanız da polisi ben çağıracağım. Soyuldum. Bir de üstelik dövüldüm. Her yanıma yara bere içinde... Suçum ne?... Zamparalık mı? Ben buraya maymuncukla kapıyı açarak, pencere parmaklığı kırarak gelmedim... Hangi yüzyıldayız? Müşteri dövülür mü?

Sadri Efendi kulaklarını tıkayarak:

—Aman ya Rabbi beynim yanıyor. Neler işitiyorum?...

(...)

Galip Nihat—Şu ihtiyarın hâline acıyarak buradan çekilip gideceğiz. Polis çağırarak, bizden çok sizin aleyhinize çıkar. Çünkü polis hepimizi sorguya çekecektir. Aramızda geçen şu dava bütün çirkin ayrıntılarıyla ve ailenizin adıyla resimleriyle olgular defterine geçecek... Bununla birlikte siz nasıl isterseniz öyle yapınız. Ben davetle geldiğimi her zaman ispat edebilirim.

Süruri—Babacığım zorla bize damat, bana enişte olmak isteyen bu zorba delikanlı doğru söylüyor. Polis çağırırsak uğradığımız bunca üzüntü ile, şu kırılan dökülen şeylerle birlikte namusumuzu da kaybedeceğiz. “ (Gürpınar 1974: 197-198).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mütareke Dönemi'ni Makbule Hanım şahsında gençlik çağlarında heveslerini tatmin edemeyen, toplumsal ahlakla uzlaşmayan kadınların ne dereceye kadar sapkınlaşabileceklerini trajikomik bir şekilde yansıtan *Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927) adlı romanında Ali Harun, annesi ile servetini ele geçirmek maksadıyla evlenmeye çalışan Avukat Vassaf Bey'i ayırmak için eniştesi Osman Zihni Bey'e gizemli bir şekilde gerekeni yapacağını söyler. Osman Zihni Bey, Ali Harun'un annesini öldüreceği endişesine kapılır. Onu rahatsız eden şey olası bir cinayet vakası nedeniyle görülecek mahkemede kayınvalidesinin sapkınlıklarının ifşa edilecek olmasıdır.

“Kaynanam ölecek. Harun canı olacak... İş adliyelere dökülecek, sorgular, istintaklar başlayacak... (...) Nihayet yüzlerce dinleyici arasında cinayet mahkemesi huzuruna çıkacağız... (...) Kaynanamın gizlemek istediğimiz o ağızlara alınmayacak rezaletleri en ince esrar ve tafsilatlarıyla kokmuş bir sepet gibi ortaya dökülecek...” (Gürpınar 2017a: 104).

Burhan Cahit Morkaya'nın II. Meşrutiyet'in ilk yıllarını yansıtan *Yalı Çapkını* (1933) adlı romanında evlilikleri boyunca gençlik aşkıyla memnu ilişkisini sürdüren ve bu nedenle anlatıcı tarafından Yalı Çapkını olarak adlandırılan Sabiha, sevgilisi Fazıl Azmi ile Boyacıköy civarında dolaşırken ilişkilerini duyan kocası tarafından yakalanır. Öfkeli kocanın Fazıl Azmi'ye saldırması neticesi çıkan kavganın gürültüsüne civardaki polisler gelerek olaya müdahale eder. Fazıl Azmi ile öfkeli koca karakola götürülür. *“Karakolda mükâleme uzun sürme(z). Tutulan zabıt ileride tarafeyden biri mahkemeye giderse esas teşkil etmek üzere dosyaya kon(ur).”* (Morkaya 1933c: 134). Karakol hadisesi akabinde Sabiha'nın kocası Boyacıköy vakasında karısını teşhir ettiği için üzülür ve karısının evine gelir ancak içeri alınmaz. Bunun üzerine karısından intikam almak için *“Fazıl Azmi hakkında namusa tecavüz davası aç(ar).”* (Morkaya 1933c: 136). İlk duruşmada Sabiha'nın kocasının kendi iddiasını destekleyecek mahiyette karakol tarafından düzenlenmiş bir de zabtın olduğunu söylemesi üzerine mahkeme heyeti söz konusu zabtı görmek ve Sabiha'yı dinlemek amacıyla ilk celseyi sonlandırır. İkinci celseye davet edilen Sabiha sevgilisi Fazıl Azmi'ye yazdığı *“mektubunda kocasının ağır bakışları ile bir daha karşılaşmak istemediğini, sevgisini mahkeme duvarları arasında halkın tecessüsüne ifşa etmekten ızdırıp duy(acağı)mı”* (Morkaya 1933c: 138) belirtir. Mahkeme

huzuruna çıkıp teşhir olmak istemeyen Sabiha, Fazıl Azmi'den mahkemeye götürülmesini engelleyecek bir çözüm bulmasını ister. Fazıl Azmi avukatı aracılığıyla kendini suçlu düşürmek pahasına girişimlerde bulunmasına rağmen bu süreç nedeniyle psikolojisi iyice bozulan Sabiha Hanım'ın davanın üçüncü celsesine getirilmesi kararına engel olamaz. Üçüncü celse başladığı zaman heyeti hâkimeye ulaşan “*Köyümüzün Yalı mahallesinde muhkim Sabiha hanım dün akşam henüz anlaşılamayan bir sebeple vefa etmiş olduğundan namına yazılmış olan ihzar müzekkeresinin tebliğ ve infazına imkan bulunamamıştır*” (Morkaya 1933c: 140) şeklindeki ilmühaberle gerekçesi verilmeden Sabiha'nın vefat ettiği belirtilir. Ancak yazar, Boyacıköy vakasından sonra psikolojisi bozulan Sabiha'nın mahkemede teşhir olmaksızın intiharını yeğlediğini hissettirir.

18. yüzyılın sonlarından itibaren caydırıcılık temelli ceza stratejileri Türk adalet sistemine de girmeye başlamıştır. “*Bu çerçevede, daha önce etkin bir şekilde uygulanmakta olan iyileştirme ve ıslah odaklı anlayışın aksine cezalandırma odaklı yaklaşımlar daha etkili olmaya başlamıştır.*” (Dolu, Büker, Uludağ 2012: 77). İncelenen romanlarda tespit edilebildiği kadarıyla ortalamanın üstünde bir eğitim düzeyine sahip şahısların karşılaşabilecekleri cezai müeyyideler nedeniyle suç işlemekten kaçındıkları görülmektedir. Selahaddin Enis'in *Mahalle* (1930) adlı romanında bir doktorun, *Cehennem Yolcuları* (1926) adlı romanında ise bir subayın söz konusu endişeyle tasarladıkları suçları işleyemedikleri görülür. Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* (1922) adlı romanında ise yine ortalamanın üzerinde bir kültüre sahip olduğu farz edilebilecek olan bir memurun yaptırım endişesiyle hukuksuz bir işlemi yapmak istememesi verilir. Reşat Nuri'nin *Gizli El* (1924) adlı romanında ise cezai yaptırım endişesiyle suç işleyemeyen şahısların eğitim durumu verilme de en azından kıyaslandıkları eski kuşaklara göre toplumsal normlara daha iyi intibak edecek bir bilince sahip oldukları söylenebilir.

Selahaddin Enis'in *Mahalle* (1930) adlı romanında idealist, çalışkan bir şahıs olarak verilen Doktor Mazhar Osman, çok güzel olmasına rağmen kişisel bakımını ihmal ettiği için iğrenilen bir varlık halinde gelen karısından soğumaya başlar. Bir süre sonra kendisine verem teşhisi konan Mazhar Osman “*batağa gömülerek zevkle geniş getiren bir manda(ya)*” (Atabeyoğlu 2017b: 124-125) benzettiği ve her geçen gün daha da güzelleşen karısının kendisinin ölümünden sonra başka bir erkekle

evleneceği düşüncesini kabullenemez. Bu düşünce Mazhar Osman'ın psikolojisini bozmaya başlar. Bozuk ruh hali onu hastaneden temin edeceği frengi mikrobu bulaştırarak karısından intikam alma düşüncesine sevk eder. Ancak “*bir tıbbi adli muayenesiyle anlaşılınca kendisini hapishaneye kadar sevk edebil(eceği)*” (Atabeyoğlu 2017b: 136-137) endişesiyle karısına frengi mikrobu bulaştırmaktan vazgeçer.

Selahaddin Enis'in *Cehennem Yolcuları* (1926) adlı romanında Haşim Bey adlı bir subayla evli olan ve kocası cepheye giden Necla Hanım ile Yakup Bey arasındaki memnu aşk anlatılır. Bir süre sonra Necla yasak ilişki neticesi hamile kalır. Bu durumu kimseye izah edemeyeceği gerekçesiyle kürtaj olarak bebekten kurtulmayı tasarlar. Ne var ki bebek henüz cenin de olsa kanunların koruması altındadır. Mahkemenin cezai anlamda caydırıcı gücü ve dava sırasında halka rezil olma düşüncesi Yakup'u sıkıntıya düşürür.

“Küçüklüğüne rağmen şekilsiz mahluk, ona koskoca bir insandan daha korkunç geliyordu. Zira kendisini tehdit ediyordu. Filhakika genç kadın düşürelim demişti. Fakat bu o kadar kolay ve ehemmiyetsiz bir iş mi idi?. O hatta henüz bir insan şekli almamış olmasına rağmen beşerin sicil-i nüfusuna girmiş ve kanun himayesine mazhar olmuştu. Onun hayatına kastı düşündüğü zaman nagehan kanununun mehip çehresini gördü. O tehditkâr elini kaldırarak parmaklarıyla ona hapsi ve cezayı gösteriyordu. Gözlerinin önüne gayri ihtiyari mahkeme salonu geliyor ve orada bir sürü halkın levm ve tanı altında kendini itham eden sesini işitiyordu. Sonra gözünde hapisane odaları, tevkifhanenin izbelikleri canlanıyordu. Dışarıda insanlar geniş bir hürriyet-i hayat içinde yaşarlarken kendisi ve Necla senelerce ayrı ayrı odalar içinde birbirlerini görmeksizin, haricin hürriyetinden mahrum olarak katillerle, hırsızlarla yan yana ve omuz omuza yaşayacaklardı.” (Atabeyoğlu 2016b: 136).

Meseleyi danıştığı arkadaşı Doktor Refet de işin sağlık cephesine dair açıklamalar yapmakla beraber İskat-ı Ceninin Kanunu'na göre çocuk düşürmenin cinayet olarak değerlendirildiğinden bahsedince Yakup konunun hukuki boyutunu tam olarak anlamak için bir ceza kanunu olarak ilgili maddeleri okur ve çocuk düşürme isteğinden vazgeçer. Osmanlı hukukuna göre kürtaj ya da ıskat-ı cenin

çok ciddi bir suçtur. Romanın vaka zamanının I. Dünya Savaşı ve sonrası olduğu dikkate alındığında o devride yürürlükte olan 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 192 maddesindeki “*Bir kimse darp yahut sair bir guna fiil ile hamile hatunun ıskat-ı cenin eylemesine sebep olursa diyet-i şerriyesi istifa olunduktan sonra eğer bu teaddsi an-kasd olmuş ise muvakkaten küreğe konulur.*” ve 193. maddesindeki “*Bir hamile hatunun gerek rızası olsun gerek rızası olmasın ıskat-ı cenin ettirmek için ilaç içirip yahut esbab ve vesailini ta'rifedüp de eseriyle çocuğu düşürülür ise buna sebep olan kimse 6 aydan 2 seneye kadar hapsolünür. Ve eğer buna sebep olan tabib ve cerrah ve eczacı ise muvakkaten küreğe konulur.*” (Konan 2008: 330-331) şeklindeki hükümleri Yakup'un kararından dönmesini sağlamış ve söz konusu kanunun caydırıcı gücü bir masumun hayatını kurtarmıştır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* (1922) adlı romanında Zeyniler Mektebine ait evrakın Maarif Müdürlüğüne teslim edildiği sırada başkâtibin Feride'den önceki bir dönemde okula yapılan ödeme evrakını istemesi, evrakın bulunmamasına rağmen müdürün inisiyatifıyla eksik evrakla teslimatı kabul etmek zorunda kalan kâtip, işin mahkemeye yansıyabileceği endişesini taşır.

“[G]ünün birinde başımıza bir müfettiş ekşise, muamelatı bir gözden geçirse: *Be herifler, siz eşekbaşı mısınız? Bu iki yüz elli kuruşun mahsubu niçin yapılmamış? Sizin bu usulsüzlüğü gözünüz niçin görmedi? Dese, herif hepimizi birden mahkemeye sek etse hakkıdır. Hazine-i devlet hukukuyla oyun olur mu? Vallahi biz geberip gitmiş olsak, yüz sene sonra evlat ve ahfadımızdan bu parayı tahsil ederler.*” (Güntekin 2014: 296-297).

Reşat Nuri'nin I. Dünya Savaşı yılları cephe gerisini yansıtan *Gizli El* (1924) adlı romanında Aziz Paşa'nın çiftliğindeki kadınlı erkekli eğlenceler, kasabalının diline düşmüştür. Kimileri işi abartarak kadınların kaçgöç olmadan yarı çıplak dolaşmasını dağa kaldırılmaya davet olarak algılar, ne var ki yargının caydırıcılığı nedeniyle önceki kuşaklar kadar pervasız davranıp bu düşünceyi fiile dökemezler. “*Bizim de canımız var. Birkaçı şöyle bir içeri girip, Bize de yok mu? deseler, hatta karılardan bir ikisini kapıp şöyle zeytinliklere doğru götürseler onlar haklı, biz haksız... Hadi jandarmalar, mahkemeler, hapisler... Fakat, eskilere bunların hepsi vız gelirdi, velakin şimdikilerde kan kalmadı.*” (Güntekin Tarihsiz e: 60).

İncelenen romanlarda Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında* (1929), Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* (1928) adlı eserlerinde de örneklendiği gibi ayrıca sosyal çevrede yaşama imkânı bulamayan başka bir ifadeyle evindelik hissini yitiren bireyler için hapisanelerin sığınak hâline gelmesi dikkatlere sunulmuştur.

Aka Gündüz'ün I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri Türk yargısına eleştiriler getirdiği *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanında II. Abdülhamit'in yirmi beşinci cülusundan yaklaşık bir yıl önce Emine'nin ağabeyi Salih "*Meşrutiyet varmış. Meclis açılacakmış. Hürriyet, eşitlik adalet olacakmış. Kuvvetler dengesi sağlanacakmış...*" (Aka Gündüz 1974b: 99) şeklindeki düşüncelerinden ötürü bir sabah işine giderken kolluk mensuplarınca tutuklanır ve "*Trablus'a hareket edecek vapur(la)*" (Aka Gündüz 1974b: 47) sürgüne gönderilir. Bu dönemde dadısı da felç geçirince henüz "*onbeş yaşında*" (Aka Gündüz 1974b: 48) olan Emine'yi ağabeyinin gazeteden arkadaşı çocuklarına dadılık yapması maksadıyla evine alır. Ancak bir süre sonra evin hanımının komplosu neticesi hırsızlık suçlamasıyla şikâyet edilir. Süngülü jandarmalar nezaretinde teşhir edilerek adli birimlere götürülmesi Emine'yi oldukça müteessir eder. Mahkemeye sevk edilince komisere adeta süngülü jandarmalar nezaretinde gönderilmemesi için yalvarır. "*—Mahkemeye giderken süngülerle göndermeyiniz. Yanıma bir sivil veriniz. (...) —Bu süngüler çok ağır beyefendi.*" (Aka Gündüz 1974b: 118). Bir iftira neticesi hüküm giyerek sabıkalı olan Emine hapisaneden çıktığı zaman yaşama tutunmaya çalışırken bu sefer de kendisini taciz eden adamı yaralayarak mahkemeye düşer, sabıkalı olduğu için karşı tarafın avukatının da yönlendirmesiyle hadise kolayca hırsızlık teşebbüsüne dönüşür ve tekrar hapse atılır. Böylece sosyal çevrede potansiyel suçlu hâline gelen Emine için dışarıdaki yaşam işlemediği suçların faili olarak süngülü jandarmalar nezaretinde teşhir edilmek suretiyle adli birimleri dolaşarak tekrar hapisaneye düşmek kısır döngüsüne girer. Emine'yi en çok yaralayan ise süngülü jandarmalar nezaretinde teşhir edilerek bu döngünün tamamlanmasıdır.

"*Beni hiçbir şey, hiçbir hadise rencide etmedi. Birinci iftira idi, vicdan azabı çekmedim, ikincisi zaruri idi müsterih oldum. Onuncusu iltizamî idi, inşirah duydum, ellincisi tereddi idi, boynumu büktüm. Hiçbir şey benliğimde bu iki süngü arasında sürüklendiğim kadar müessir olmamıştır.*" (Aka Gündüz 1974b: 99).

Bu nedenle hapisneden çıkmamak için müdürü yaraladığı hadisenin duruşmasında hâkim kendisini suça teşvik eden olup olmadığını sorunca Emine seyircileri ve jandarmaları göstererek sosyal çevreyi işaret eder.

Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* (1928) adlı romanında ise aile çevresinde yaşadığı sıkıntılar nedeniyle evindelik hissini kaybeden Mürşit Efendi için hapisnedenin sığınak haline gelmesi yansıtılır. Yanlış evlilik neticesi hayatı alt üst olan Mürşit Efendi, karısının ve kayınvalidesinin müsrifliği nedeniyle kısa zamanda maddi sıkıntıya düşer, sağa sola borçlanır ve artık yaşama imkânı bulamadığı Diyarbakır'dan İstanbul'a taşınır. Burada kendisine vaat edilen memuriyete bir türlü başlayamaz. Ne var ki iş bulsa dahi kazanacağı paranın eşini ve kayınvalidesini tatmin etmeyeceği aşikârdır. “*Şansım yardım eder de iş bulursam aynı hal... Ne kadar çalışıp çabalasam kazancım yine kâfi gelmeyecek... Yine dolandırıcılığa hırsızlığa başlayacağım...*” (Güntekin Tarihsiz a: 118) şeklinde ifade eder. Yaşadığı maddî ve manevî sıkıntılar nedeniyle psikolojisi bozulan Mürşit Efendi için karakola düşmek, hapse atılmak korkutucu gelmez. “*Yine yakalanmak, yine hakarete uğramak, karakollara, mahkemelere sürüklenmek, hapse atılmak korkusu... Güya hapishaneye girmek, iyi kötü bir yemek ve yatak bulmak, üç beş ay kaygusuz yaşamak korkulacak bir şeymiş gibi...*” (Güntekin Tarihsiz a: 118).

Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde mahkemelerin haklının değil siyasi ve ekonomik olarak güçlü olanın yanında yer aldığı algısının yerleştiği görülmektedir. Ayrıca söz konusu kurumların mahremiyeti ihlal ederek insanları çevreye teşhir edeceği ve çeşitli nedenlerle cemiyet içerisinde yaşama imkânı bulamayan şahıslar için sığınak olarak görüldüğü algısına yer verilmiştir.

1.2. Atatürk Dönemi Mahkeme, Kanun, Hapishane Algısı

Vaka zamanı olarak Atatürk Dönemi'ni alan romanlarda genel olarak Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde olduğu gibi yargı kurumuyla ilgili doğrudan güvensizlik ya da siyasilerin veya nüfuz sahibi şahsiyetlerin vesayetine girmek gibi olumsuz bir algıya yer verilmemiştir. Esat Mahmut Karakurt'un *Ölünceye Kadar* (1937), Mehmet Rauf'un *Kâbus* (1928) adlı romanlarında Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde olduğu gibi mahkemelerin ailevi sırların ifşa edileceği mekânlar olarak görüldüğü algısı devam etmektedir. Reşat Enis'in *Gong Vurdu* (1933) adlı

romanında ise cezai yaptırımla karşılaşmak istemeyen şahsın mukaddesatını ortaya koyarak kurtulma çabası yansıtılmıştır. Hayrettin Ziya'nın *İnsan Artıkları* (1937) adlı romanında ise sosyal çevrede yaşama imkânı bulunmayan şahıslar için hapisanelerin yine sığınılacak mekânlar olduğu görülmektedir.

Esat Mahmut Karakurt'un ataerkil bir mahiyete sahip olan Türk toplumunda kadının yerini sorguladığı *Ölünceye Kadar* (1937) adlı romanında ceza hukuku profesörü olan ve hayatını toplumun doğruları çerçevesinde ahlak ve fazilet ölçüleri içinde geçiren Bedri Nejat'ın kız kardeşini cemiyet ve cemiyet adına sınırlama ya da düzenleme getiren kanunlar koruyamaz. Bu nedenle Bedri Nejad kız kardeşini iğfal eden İhsan'ı öldürerek cemiyete ve onun kanunlarına emanet edilen kardeşinin intikamını alır. Olay mahkemeye intikal edince Bedri Nejat, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 450. maddesinin 4. fırcasına göre taammüden cinayet suçuyla idamla yargılanmak pahasına söz konusu şahsı kardeşini iğfal ettiği için öldürdüğünü mahkemede söylemek istemez. Bu amaçla mahkeme başlamadan önce kız kardeşini de konuyla ilgili uyarır, kendisinden kimseye bir şey söylemeyeceğine dair teminat alır. “*Bülend, yemin et bana şimdi. Hem gelmeyeceksin, hem de senin İhsan'la olan münasebetini ve benim İhsanı niçin öldürdüğümü hiç kimseye söylemeyeceksin.*” (Karakurt 1937: 250). Bedri Nejad'ın buradaki tek amacı kız kardeşinin başına gelenleri çevreden saklamak düşüncesidir. Şayet hadise dava sırasında ortaya çıkarsa Bülend'in durumu çevre tarafından duyulacak ve bu nedenle aile şerefleri lekeleneyecektir.

Mehmet Rauf'un Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan, “*Namus, ahlak, cinsellik, aile gibi kavramların, toplumsal değer ve beklentilerin sosyolojik, tarihsel ve antropolojik dayanaklarıyla yorumlandığı*” (Mehmed Rauf 2017: 9) *Kâbus* (1928) adlı romanında “*binbir aksilikle her an (çevresindekilerin) canlarını sıkmaktan ve onları taciz etmekten hoşlanan haşin bir*” (Mehmed Rauf 2017: 20) şahsiyet olarak sunulan Celal Bey, dışa dönük, güler yüzlü iyi bir insan olan karısı Halet Hanım'la çeşitli vesilelerle tartışmayı alışkanlık hâline getirmiştir. Evliliği “*iki şahsiyetin, iki kan emici canavar gibi amansız ve daimî düşmanlığından ibaret(...)*” (Mehmet Rauf 2017: 26) olarak gören Celal Bey, bir tartışma esnasında masadaki sürahiyi karısı Halet Hanım'ın başına fırlatarak onu ciddi şekilde yaralar. Hadiseyi işiterek kızını ziyarete gelen Halet Hanım'ın annesi Aliye Hanım damadını şikâyet etmek isteyince

Celal'in annesi hadisenin adlî mercilere yansımaları dedikodulara sebep olacağı, yani teşhir edilecekleri için istemez. “*Düşününüz bir kere damadınızın karısını yaralamış karakola gitmesi, yarın öbür gün gazetelere yansıyınca türlü söylentiler ortaya çıkması ailemiz için az darbe midir?*” (Mehmed Rauf 2017: 74).

Reşat Enis'in geriye dönüşlerle II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar uzanan, Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Gong Vurdu* (1933) adlı romanında Naciye'nin babası çalıştığı yerin kasasından ödeyemeyeceği miktarda para alır. Bu durumun ortaya çıkacağı anlaşıldığı zaman mahkemeye düşmekten, hapis cezası almaktan o kadar korkar ki söz konusu ihtilâsın açığa çıkmasını engellemek için kızını şirket yöneticisine sunmaktan çekinmez.

“*Müsyü Filip... Bizim şirketin direktörü... Hem de hissedarlarından... Anladın mı Naciye?... Anlıyorsun değil mi?... Koca gavurun hoşuna gitmeye çalışacaksın... İşte o zaman kasanın boşluğunu kimse görmeyecek... Kelepçeden, Hapisaneden, ölümden kurtulacağım... Anlıyorsun değil mi?...*” (Aygen 1932: 155).

Hayrettin Ziya'nın *İnsan Artıkları* (1937) adlı romanında babaları şehit olan, anneleri ölen ve sığınacak yerleri olmayan iki kardeş Faik ve Emin aç oldukları bir gün önce cami avlusunda dilencilik yapmaya çalışırlar. Ancak cemaatten bir ekmek parası alamazlar, üstüne üstlük bir de azar işitirler. Faik, kardeşi Emin'in aksine tufeyli yaşamaya meyyal bir çocuktur. O böyle yalvar yakar dilencilik yaparak aç kalmaktansa hırsızlık yapmayı tercih eder. Kardeşini de hırsızlık yapmaya zorlasa da istediği neticeyi alamaz. Faik, “[k]arşıda bir ışık var. Şimdi gelirim ben. Bakalım bir şey apartabilir miyim?” (Hayrettin Ziya 1937: 11) diyerek bir kenara oturduğu kardeşinin yanından ayrılır. Bir süre sonra Faik cami avlusunda sadaka istedikleri ve hakaretine uğradıkları adamın cüzdanını çalmış olarak döner. Faik'le ilişkisi olan ve geçimini fuhuşla temin eden Şeküre, Emin'den hoşlanmaktadır ve bu nedenle aralarında engel olduğunu düşündüğü Faik'i polise ihbar eder. Polisler Faik'i karakola götürürler. Faik burada kardeşi Emin'e hırsızlık yapmasını salık verir. Hırsızlığın neticesinin hapisane olduğunu oranın kendi yaşam koşullarından iyi olacağını söyleyerek yaşadıkları sefaletin boyutunu da yansıtmış olur. “—*Emin, dedi, bu gidişle kodesin yolu açıldı bize... Unutma beni ha! Çal mal, ne yaparsan yap;*

sigaramı uydur. Çal ulan çal! Asılacak değilsin ya! Hapisane senin kovuktan bin kere cennet.” (Hayrettin Ziya 1937: 32).

Kısaca Atatürk Dönemi’ni yansıtan eserlerde yargıya güvensizlikten ziyade Osmanlı Dönemi’nden tevarüs eden mahkemelerin mahremiyetlerin ifşa edileceği mekânlar olduğu algısının devam ettiğini ve ayrıca evsizler içinse sığınak haline geldiğini söylemek mümkündür.

1.3. Osmanlı Dönemi Sivil Mahkemeleri

Osmanlı Devleti, gerileme dönemine kadar “*kurumsallaşmış şer’i ve örfi hukuk ve adalet anlayışı(...)*” (Kodaman 2007: 4) sayesinde uzun süre geniş bir coğrafyada hüküm sürme imtiyazı elde etmiştir. Ancak söz konusu dönemden itibaren devletin siyasi, askerî ve mali sistemlerinin bozulması yargı kurumundaki çözülüşü de beraberinde getirmiştir. Özellikle yargı mensuplarının ataması ve terfisinde ehliyet ve liyakat hususunda gelenekten sapma, davalara ilişkin karar verme sürecinde araştırma ve soruşturma safhalarındaki eksiklikler, rüşvet ve yolsuzluğun önüne geçilememesi, yargı mercilerinin müdahaleye açık hâle getirilmesi adalet kurumunu iyice zaafiyete uğratmıştır. Tanzimat Dönemi’yle birlikte “*iktisadî-içtimaî temelleri çürüyerek yıkılmaya yüz tutan bir imparatorluğun yeni prensiplerle yeniden kurulma teşebbüsü*” (İnalçık 2017: 32) olarak görülen Tanzimat Fermanı’nda belirtilen hukukun üstünlüğü vurgusuyla tebaaya verilen söz, yerli ve yabancı müteşebbislerin ticari faaliyetleri neticesi ortaya çıkan ihtilafların halli meselesi devleti, yargı kurumunu modernize etmeye sevk etmiştir. Her ne kadar siyasi irade bu konuda kanunlaştırmalar yaparak şeri mahkemelerin yanında modern mahkemeler kursa da ne gerileme dönemiyle birlikte geliştirmeye başladığı yargıya müdahale etme alışkanlığını terk edebilmiş ne de yeni dönemi, yeni anlayışı benimsemiş ehil, dürüst bir kadro oluşturmada tam anlamıyla başarılı olabilmıştır. Ayrıca rüşvet, iltimas tam anlamıyla önlenemediği gibi yeni dönemle oluşturulan çoklu hâkim sisteminin özellikle taşradaki teşekkülünde genel olarak başkan dışındaki üyelerin hukuk bilgisinden yoksun kimselerden meydana gelmesi, dava süreçlerinin uzaması gibi sorunlar adaletin tesisini zaafa uğratmıştır. İnsanların yaşamını doğrudan etkileyen genelde adalet kurumu özelde mahkeme kaynaklı sorunlar Atatürk Dönemi yazarları tarafından da ele alınarak çeşitli cephelerden

eleştirilmiştir. Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanında II. Meşrutiyet Dönemi mahkemelerinin harap görünümü üzerinden devrin adalet kurumu yansıtılırken, *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanda mahkemelerin siyasi iradenin vesayetine girmesi, Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928) adlı romanında ise adlî mercilerin müdahaleye açık hâle getirilmesi ve hâkim heyeti sisteminin teşekkülü eleştirilmiştir. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında ise insanların rüşvet, yolsuzluk, iltimas gibi gayriahlaki yollara başvurmalarının sıradanlaşması neticesi tanıkların güvenilirliğini tespit etme çabasının trajikomik bir hal alması yansıtılmıştır.

Aka Gündüz'ün I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerini yansıtan *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanında insanları haksızlıklara karşı koruması gereken adalet kurumunun çürümüşlüğü, mahkeme binasının harap görünümüyle özdeşleştirilerek verilmiştir.

“Çatlak, ötesi berisi delinmiş fotoğraf körüğü mü ne? Şurasından burasından loşluğa sızan eğri büğrü ışık lekelerine güneş, yırıklara pencere demişler... Cehennemden kaçan temmuz, bu kocaman kapıların yarısından yukarılarına tozdan, kirden birer silindir olmuş, perdelerin köşelerine yaslanmış alay ediyor. Herkes bu olaydan utanmış gibi kıpkırmızı, buram buram terliyor. Pas rengi hava nikotin kokusuyla badanalanmış sarı duvarlar.” (Aka Gündüz 1974b: 5).

Aka Gündüz'ün *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanında “[d]evlet işlerinde mühim bir mevki” (Aka Gündüz 1933a: 152) olan İdil'in babası Ali Bey'in II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında siyasi irade ile arasının açılması üzerine hakkında ihdas edilen bir dolandırıcılık hadisesiyle mahkemeye verilmesi münasebetiyle devrin yargı kurumunun çürümüşlüğü yansıtılmıştır. Ali Bey'in davasına bakan hâkim zanlıyı suçlayacak bir emare göremeyince himayesine girdiği siyasi iradeye müracaat ederek söz konusu şahsı suçlayacak şahit ya da mektup ister. “Ali Beyi kemali rezaletle mahkemeye verdiler. Mahkeme reisi efendilerine gizlice haber gönderdi: Ortada delil emare yok, hiç olmazsa bir şahit, bir mektup filan olsun ki kitaba uyduralım.” (Aka Gündüz 1933a: 162). İhdas edilen deliller neticesi Ali Bey “iki sene üç ay, altı gün, dört saat, beş dakika, üç saniye” (Aka Gündüz 1933a: 164) hüküm giyer.

Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928) adlı romanında kasaba halkı için oldukça önemli bir mekân olan Kelami Baba Türbesi'nin kundakçısı hâline getirilen Fransızca muallimi Nihat Efendi'nin yargılanması vesilesiyle II. Meşrutiyet Dönemi mahkemelerinin yapısı, işleyişi yansıtılmıştır. Öncelikle normal şartlarda bir kimsenin bir hadisenin zanlısı olabilmesi için duruma göre hakkında şikâyet ya da adli mercilerin tespit ettiği bir bulgu olması gerekir. Oysa romanda *Sarıovagazetesinin Kelami Baba Türbesi'nin yakılmasıyla ilgili "Ayyaşlığı ve su-i haliyle maruf olan ve işgal ettiği mühim mevkiye yakışmayacak bir derbeder hayat geçirdiği herkesçe malûm bulunan bu denî insan, (...) 'halkı putperestlikten kurtarmak için bu türbeleri yakmaktan gayri çare yoktur' dediğini kulaklarıyla işitenler varmış..."* (Güntekin Tarihsiz g: 163) ifadeleriyle hedef göstermesi adli mercileri teyakkuza geçirir. Söz konusu değerlendirmeyi okuyan Şahin Efendi gazetenin hedef göstermesini "[m]ahkemeye galiba elini uzatıp bu olgun meyveyi koparmaktan başka iş kalmayacak(...)" (Güntekin Tarihsiz g: 164) şeklinde ifade eder. Böylece Fransızca muallimi Nihat Efendi zanlı hâline gelir. Müstantik, eşrafın baskısı ve medrese çevresinin nümayişleri neticesi olay yeri incelemesinden ve tanıkların ilk ifadesinden Muallim Nihat Efendi'yi suçlayacak bir emare bulamamasına rağmen muallimi tutuklatmak zorunda kalır.

Romanda ayrıca Tanzimat Dönemi'yle birlikte başlayan adalet kurumunun modernizasyonu kapsamında 1879 yılında yürürlüğe giren Teşkilat-ı Mehâkim Kanunu'yla Osmanlı mahkemelerinde uygulamaya konan çok hâkimli (Ortaylı 2015: 207) yapıyı oluşturan üyelerin hukuk bilgisinden uzak, genel olarak çıkarları doğrultusunda hareket etmek suretiyle imtiyazlı varlığını koruma çabasındaki eşraftan oluşmasının adalet kurumuna zarar verdiği de belirtilir. Fransızca muallimi Nihat Efendi'nin yargılanacağı mahkemenin hâkim heyetinin, yeniliğe düşman, softa cahil bir grup olarak verilen medreselilerin önde gelen isimlerinden Eyüp Hoca, Müderris Zühtü Efendi ve İttihat ve Terakki Fırkası temsilcisi olan ve hak bildiğinden çok partisinin çıkarlarını gözetten bir tip olarak verilen Cabir Bey gibi şahıslardan oluşması ve son kararı bunların verecek olması Mühendis Necip'in Nihat Efendi'yi şimdiden küreğe mahkûm olmuş kabul etmesine neden olmuştur.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında Alfered Cevat'ı öldüren Uşak Ahmet'in davası vesilesiyle II. Meşrutiyet Dönemi mahkemelerin

işleyişi eleştirel bir tutum ve ironik bir üslupla yansıtılmıştır. Yıkılışa doğru sürüklenen Osmanlı Devleti'ndeki çürümenin tebarüz ettiği mahkemelerin yeteri kadar mesleki açıdan nitelikli hâkim, savcı, avukat gibi görevlilere sahip olmaması, davalara özellikle taşrada başkanı dışındaki üyelerinin hukuk bilgisinden yoksun kişilerden müteşekkil hâkim heyeti tarafından bakılması, her şeyden önce modern devletlerdeki yargı kurumlarının müracaat ettiği bilirkişi görüşüne başvurma, olayla ilgili delil toplama gibi usulleri tam anlamıyla kullanamaması, Osmanlı yargısında karar verme sürecinin en etkili unsuru olan tanıkların güvenilirliğinin tespitiyle ilgili problemler adalet kurumunu itibarsızlaştırmıştır. Şüphesiz mahkemelerin itibarsızlaşmasının önemli sebeplerinden biri de görevlilerinin rüşvet, iltimas, yolsuzluk gibi gayriahlaki yollara başvurusudur. Mithat Cemal Kuntay, ironik bir üslupla davaların karar verme sürecindeki en önemli unsuru olan tanıkların, avukatların ve imamların ahlaki durumları üzerinden Osmanlı mahkemelerinin işleyişine eleştiriler getirmiştir. Romanda Adnan, müvekkilinin isteği doğrultusunda katil zanlısı Uşak Ahmet'i idam ettirebilmek için 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'na göre 18 yaşından küçük olanlara ceza indirimi uygulanması (Şensoy 1949: 87) nedeniyle yalancı şahitler bularak katil zanlısının yaşını büyütmek istemektedir. Zanlının dava vekili¹ Sakallı Vasfi'nin de yardımıyla Çilli Mahmut, Hafız İsmail, Avlonyalı Rıdvan gibi ayak takımı olarak görülen şahsiyetleri şahit gösterir. Mahkeme söz konusu şahsiyetlerin güvenilirliğini tespit etmek maksadıyla ilgililerin yaşadığı mahalle imamlarından bilgi ister. Toplum içerisinde itibarı olmayan şahitlerin saygın kişiler olduğu yolunda beyan alabilmek için Adnan imama rüşvet verir.

“Adnan büsbütün şaşıyordu: Tezkiye ne kadar ucuzdu. Çilli Mahmut'un namuslu olması için imama yedi lira göndermişti. Rıdvan'ın namusu üç buçuk liraydı. Hafız İsmail iki liraya namusluydu. Bu ne büyülü zarftı? İnsan bu zarfa tulumbacı camdanıyla giriyor; hacı sakalıyla, hoca cübbesiyle çıkıyordu.” (Kuntay 2017: 522).

Dikkat edilirse her iki tarafın da avukatı yalancı şahit bulmak, rüşvet vermek gibi eylemlerden sakınmayacak tiplerdir. Mahkemelerin başvurduğu imamların da

¹Avukat.

avukatlardan aşığı kalır tarafı yoktur, onlar da rüşvetle her türlü ahlaksızlığı yapmış ya da yapmaya meyyal tiplerin dürüst, dindar, namuslu kişiler olduğuna dair beyan hazırlamaktan çekinmezler.

Mahmut Yesari'nin *Bağı Yanık Ömer* (1930), Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935) ve Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* (1924) gibi romanlarında ise mahkemelerin karar verme sürelerinin uzunluğu ele alınmıştır.

Mahmut Yesari'nin *Bağı Yanık Ömer* (1930) adlı romanında boşanma ve velayet davaları vesilesiyle şeri mahkemelerin işleyişi 'kadı'nın yargı gücünü kullanırken şahsi meseleleri işine karıştırması üzerinden verilmiştir. Evlilik bağı iyice örselenen Emine ve Bakır Efe boşanmaya karar verir. Bakır Efe, Osmanlı hukukuna göre yedi yaşına kadar erkek çocuğun velayeti annesine verildiği için talak hakkını kullanarak eşini boşayamaz. Hadise mahkemeye intikal eder. Bakır Efe ile Emine arasındaki boşanma ve hidane davası iki yıl sürer. Bu durum 'kadı'nın iki tarafla da ayrı ayrı husumeti olmasına bağlanır. Yani kadı taraflara olan öfkesini dava sürecini uzatarak çıkarmıştır. “Ah, bana sor... Ben bilirim o kadı olacak Habip Molla'nın ne yılan olduğunu. Tekeli ağaları ile dost görüldüğüne bakma. İki taraftan da hincini çıkarıyor. Davayı uzattıkça uzatmasından anlasana...” (Yesari 2016: 69).

Sermet Muhtar Alus'un II. Abdülhamit Dönemi siyasi ve sosyal hayatını yansıtan *Onikiler* (1935) adlı romanında Küçük Hanım'ın “*Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf'ta¹ sürümcemede(...)*” (Alus 1999: 110) olan emlak davasını çözmek için ya rüşvet vermek ya da şuhluğunu kullanmak mecburiyetinde olduğu vurgulanarak Bâb-ı Meşihat'ın çürümüşlüğüne dikkat çekilir.

1“18 Muharrem 1336/1887 tarihli Usul-i Mahakeme-i Şer'iyeye Kararnamesi ile icarteynli ve mukataalı vakıflara ait her çeşit davalar ile diğer vakıflara ait bütün tasarruf davalarına Nizamiye mahkemelerince bakılacağı, bunun dışındakilerin Şer'iyeye Mahkemelerinin görev alanına gireceği, darsaadetteki vakıfların rekabelerini ilgilendiren ve özellik arz eden davalara ise Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf tarafından bakılacağı kararlaştırılmıştır. 8 Nisan 1924 tarih ve 469 Sayılı kanunla Şer'iyeye Mahkemeleri ve Mahkeme-i Evkaf ilga edilmiş ve görevleri Asliye hukuk mahkemelerine devredilmiştir.” (Yener 2001:580).

Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanında "günden güne daha derin bir sefalete" (Güntekin Tarihsiz c: 21) düşen ailesinin geçimini sağlamak için hırsızlık yapan ve sorgusunda suçunu itiraf eden Nail Bey'in muhakemesinin aylarca sürmesi eleştirilmiştir.

"*Melek Hanıma ertesi gün, kocasının yeni bir iftiraya uğradığını haber vermişlerdi. Fakat bu seferki bir iftira değil; âdi, cüretli bir hırsızlıktı. Nail; bunu açıkça itiraf ediyor, hemen hemen fütursuz bir tavırla : — Başka türlü yaşamak imkânsızdı... Çoluk çocuğum açlıktan ölecekti... diyordu. Bu itirafa rağmen muhakeme aylarca sürmüştü. Melek Hanım, elinde iki çocuğuyla sokakta kalmıştı.*" (Güntekin Tarihsiz c: 22).

Böylece yazar, sorgusunda suçunu itiraf eden bir şahsın yargılanmasının aylarca sürmesi üzerinden Osmanlı mahkemelerinin işleyişini yansıtmıştır.

Genel olarak Osmanlı Dönemi sivil yargısını ele alan romanlarda mahkemelerin siyasilerin vesayetine girmesi, müdahaleye açık hale getirilmesi, çoklu hâkim sisteminin zaafı, rüşvet iltimas gibi gayriahlaki eylemlerin sıradanlaşması, dava süreçlerinin uzunluğu eleştirilmiştir.

1.4. Atatürk Dönemi Sivil Mahkemeleri

Atatürk Dönemi'ni yansıtan eserlerde genel itibariyle vaka zamanı olarak II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleri ele alınmıştır. Atatürk Dönemi'ni yansıtan romanlarda ise devrin mahkemeleri hakkında derinlikli eleştirilerin getirilemediği görülmektedir. Bunun çok çeşitli sebepleri olmakla birlikte bunda devrin yazarlarının yakın geçmişte eleştirel tutumları neticesi çeşitli yaptırımlara maruz kalan şahsiyetlere tanık olmaları ve aynı durumu yaşamak istememeleri etkili olmalıdır. Buna rağmen sayıları çok fazla olmamakla birlikte Atatürk Dönemi'ni yansıtan romanlarda da devrin mahkemelerinin yüzeysel olarak değerlendirildiği görülmektedir. Örnek teşkil etmesi bakımından Esat Mahmut Karakurt'un *Ölünceye Kadar* (1937) ve Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserlerinde devrin mahkemeleri görünümü ve işleyişi açısından değerlendirilmiştir.

Esat Mahmut Karakurt'un *Ölünceye Kadar* (1937) adlı romanında kız kardeşini iğfal eden şahsı öldüren, ceza hukuku profesörü Bedri Nejat'ın

yargılanması vesilesiyle Atatürk Dönemi cinayet mahkemelerinin işleyişi yansıtılmıştır. Bedri Nejat kanunların vereceği cezayı¹ vicdanen yeterli görmediği için olsa gerek geleneksel anlayışla hareket ederek İhsanı öldürür. Aile şerefini korumak için ketum bir şekilde cinayetin sebebini kimseye söylemeyen Bedri Nejad'a baro avukat temin eder. Zanlının cinayeti taammüden işlediği kanaatine sahip olan müddeiumumînin² Türk Ceza Kanunu'nun 450. maddesine göre idam isteğiyle dava görülmeye başlar. Ne var ki zanlının beyanından başka müddeiumumîyi cinayetin taammüden işlendiğine götürecekt hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Bedri Nejat gibi hukuk profesörü olan, hayatını adalet kurumuna hizmetle geçiren bir şahsın hiçbir gerekçe olmadan bir kişiyi tasarlayarak öldürdüğü kanaati savcılık makamının bir zaafiyeti olarak değerlendirilmelidir. Diyelim ki Bedri Nejat, İhsan'ı hiçbir gerekçe olmadan canavarca hislerle, tasarlayarak öldürdü, o zaman da iddianamede zanlının en azından akıl ve ruh sağlığının yerinde olup olmadığının tespitinin istenmesi gerekmez miydi gibi sorular iddianamenin zayıflığını, tutarsızlığını göstermektedir. Müddeiumumînin tespit edemediği cinayet gerekçesi Bedri Nejat'ın kız kardeşi tarafından itiraf edilince idamı istenen zanlı yedi buçuk yıl hüküm giyer. Şayet Bedri Nejat'ın kardeşi söz konusu itirafı yapmasaydı o vakit mahkeme idam gibi telafisi olmayan bir karar verecektir.

“Bedri Nejad, İhsan isminde bir mühendisi katletmiş bulunuyordu, bidayette idama mahkum edilmişken bilahare kız kardeşinin itirafı neticesinde, cinayeti namus meselesi yüzünden yaptığı anlaşılmalı ve mahkemece, yedi buçuk sene müddetle ağır hapse konulmasına karar verilmişti. Temyiz mahkemesi ahiren bu kararı tasdik etmiş” (Karakurt 1937: 303-304).

Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde Profesör Mister Vilyam Hamilton'a Türkiye Cumhuriyeti'nin kaydettiği gelişmeler gösterilirken özellikle yargı kurumuna dikkat çekilmiştir. Profesöre mihmandarlık yapmakla görevlendirilen Erhan, misafirini genç Cumhuriyet'in iftihar vesilesi olarak sunulan ceza, sulh, hukuk gibi mahkemelere götürerek hem Türk kadınının sosyal yaşamdaki

¹ 01.03.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 423. maddesi *“Her kim onbeş yaşını dolduran bir kızı alacağı diye kandırıpta kızlığını bozarsa altı aydan bir seneye kadar hapsolunur.”* (<https://www.mevzuat.gov.tr/>, E.T. 15.11.2019) şeklindedir.

²Savcı.

yadsınamaz etkinliğini hem de Osmanlı Dönemi'nde kapitülasyonlar nedeniyle imtiyazlı bir konum edinen yabancı tüccarların artık rahatlıkla Türk mahkemelerinde yargılanabildiğini gösterme imkânı bulur. “*Türk kadını dört duvar arasında yaşar. Üzerine sekiz dokuz ortak alınabilir. Hiçbir hakkı yoktur. Sokağa çıktığı zaman siyah bezlerle örtünür. Esir gibidir.*” (Benice 1933: 113) algısına sahip profesör, hayatın her alanında olduğu gibi yargıda da görev alan kadınları görünce şaşkınlığını gizleyemez ve “*Amerika'nın yüz elli senede yapabildiğini siz nasıl on sene içinde yapabildiniz*” (Benice 1933: 115) demekten kendini alıkoyamaz. Daha sonra bir ihtisas mahkemesinde tesadüfen bir İngiliz gemicinin kaçakçılık isnadıyla yargılandığını gören profesör, “*bir İngiliz Türk mahkemesinde muhakeme edilebilir mi?*” (Benice 1933: 115) diyerek şaşkınlığını gizleyemez. Erhan, Lozan Antlaşması'nı hatırlatarak Türkiye'nin hiçbir devlete imtiyaz tanımayan bağımsız bir memleket olduğunu vurgular.¹

1.5. Divanî harp

Osmanlı Devleti'nde askerî yargının temeli bir nevi ordu iç hizmet kanunu olan ve 1837 yılında düzenlenen Kanunname-i Asakiri Mensure-i Muhammediye'ye dayanmaktadır. Başlangıçta askerî personelin disiplinine ilişkin hususlarla ilgilenen söz konusu mahkemeler, Kanunu Esasi'nin 113. maddesinde “*mülkün bir cihetinde ihtilal zuhur edeceğini müeyyed asar ve emarat görüldüğü hâlde*” (Köksal 2015: 157) hükümete tanınan örfî idare ilan etme yetkisi ve “[i]dare-i örfîye kavanin ve nizamat-ı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup idare-i örfîye tahtında bulunan mahallin suret-i idaresi(nin)” (Köksal 2015: 157) özel kanunlarla yani “*nizam-ı mahsus*” (Köksal 2015: 157) ile idare edileceği hükmü kapsamında yetki

¹ Türkiye Cumhuriyeti 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 28. maddesiyle kapitülasyonların kaldırıldığını taraflara kabul ettirmiştir. Böylece yabancı devletler hukuk alanındaki imtiyazlarını da kaybetmiştir. Bundan böyle yabancı uyruklu şahısların yargı ile ilişkisinin herhangi bir Türk vatandaşından farklı olmayacağı, aynı şekilde Türk uyruklu bir şahsın da antlaşmanın tarafı olan ülkelerde aynı haklara sahip olacağı kabul edilmiştir. Ayrıca Antlaşmanın 17. maddesiyle hükümet, Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki “*yabancılara, kişileri ve malları bakımından Türkiye Mahkemeleri önünde, devletler hukukuna ve öteki ülkelerde genellikle uygulanan ilke ve yöntemlere uygun bir korunma sağlayacağı(...)*” (Alıcı 2015: 389) teminatını vermiştir.

genişlemesine uğrayarak kurumsallaşmaya başlamıştır. “[A]dlî mahkemeler(e) (göre) daha çabuk karar alabilen askerî mahkemeler(in)” (Türkmen E.T.15.12.2019) teşkilatıyla ilgili yapılan 1 Eylül 1910 tarihli düzenlemede muhakeme sürecinin hızla gerçekleşeceği vurgulanarak yargı kararlarının temyize kapalı olduğu belirtilmiştir (Köksal 2015: 169). Muhakeme sürecinin oldukça seri olması, yargı kararlarının temyiz edilememesi gibi hususlar nedeniyle divanîharpler siyasi iradenin asayiş gibi problemlerle karşılaştığı zaman şüphesiz elini rahatlatan en önemli enstrümanlardan birisi olmuştur. Ancak söz konusu mahkemeler, işleyişindeki serilik nedeniyle delil toplama, şahitlerin dinlenmesi ya da bilirkişi raporlarına müracaat gibi zaman alan süreçleri zaafa uğratma potansiyeli ve kararlarına itiraz yolunun kapalı olması nedeniyle Atatürk Dönemi roman yazarları tarafından eleştirilmiştir.

1.5.1. Osmanlı Dönemi

Sultan II. Abdülhamit’in 24 Aralık 1876 tarihli Hattı Hümayun’u ile yürürlüğe giren Kanunu Esasi’de tanımlanan sıkıyönetim halinde kamu hizmetlerinin asker kontrolüne girmesi neticesi başlangıçta askerî disiplinle ilgili hususlara bakan divanîharpler diğer adlî süreçleri yürütmekle de mesul tutulmuşlardır. Diğer mahkemelere nazaran davaları süratle sonuçlandırma kabiliyetine sahip olması, kararlarına itiraz edecek mercilerin olmayışı nedeniyle suistimale ya da keyfilikçe müsait kurumlar olarak algılanmışlardır. Kısa fasıllarla ara verilmiş olsa da Osmanlı Devleti’nde örfi idare, zaman zaman uygulama alanı değişerek, neredeyse I. Meşrutiyet’in ilk yıllarından Cumhuriyet’in ilanına kadar uzun süre varlığını sürdürmüştür. Örfi idarenin uygulama alanına giren bölgelerde de adlî süreçlerden mesul tutulan divanîharplerin özünü teşkil eden seri karar verme kabiliyeti ve kararlarına itiraz yolunun kapalı olması halkta adaletin tesisi hususunda endişe yaratmıştır. Ayrıca üyelerinin askerî personelden oluşması disiplinli, sert, acımasız asker algısıyla orantılı olarak söz konusu mahkemeler vatandaşın korktuğu kurumlar hâline gelmiştir. İnceleme alanına giren ve vaka zamanı olarak Osmanlı Dönemi’ni konu alan romanlardan Reşat Nuri’nin *Damga* (1924) adlı eserinde söz konusu algıya temas edilmiştir. Hırsızlık suçundan sabıkalı olan İffet Bey, arkadaşı Celal vasıtasıyla *Hukuk-ı Millet* gazetesine iş görüşmesine gider. “[O] zamanın en azılı muhaliflerinden(...)” (Güntekin Tarihsiz b: 83) biri olarak tavsif edilen Başmuharrir

Salim Bey bilgi verirken yapılan iş gereği divaniharbe düşme tehlikesine dikkat çeker. “ ‘Hukuk-i Millet’ mesul müdürlüğü de kazalı iştir ha... Bir kere Divan-ı Harbe düştün mü, berbat bir iştir...” (Güntekin Tarihsiz b: 84).

Reşat Nuri Güntekin’in *Çalığışu* (1922) adlı romanında ise yukarıda bahsedildiği gibi kararlarına itiraz yolunun kapalı olması, siyasi iradenin yargı üzerindeki alışılmış nüfuzu gibi sebepler neticesiyle olmalı divaniharbe düşen şahısların etkili kişilerin himayesinde olmaları halinde hafif cezalar alacağı algısına işaret edilmiştir. Romanda Feride’yi aldatarak bağda tertip ettiği eğlenceye getiren Burhan Bey ile bu olay neticesi kavga ederek mahkemelik olan, hadisenin suçlu tarafı olarak görülen İhsan Bey’in paşanın yakını olduğu için “küçük bir ceza ile” (Güntekin 2014: 398) divaniharpten kurtulacağı kanaatine yer verilmiştir.

Atatürk Dönemi’nde yazılan ve Osmanlı Devleti’ni yıkılışa götüren süreci yansıtan romanlarda divaniharpler ihanet, askerî personelin görev ihmali, cinayet, taciz gibi davalar münasebetiyle ele alınarak değerlendirilmiştir. Burhan Cahit Morkaya’nın *Yüzbaşı Celal* (1933), Esat Mahmut Karakurt’un *Çölde Bir İstanbul Kızı* (1927) gibi romanlarında devlete başkaldıran şahısların; Aka Gündüz’ün *Dikmen Yıldızı* (1928) ve Yakup Kadri’nin *Hüküm Gecesi*’nde (1927) siyasi iradeye muhalif olanların ihanet suçuyla; Reşat Enis Aygen’in *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1937) ve Reşat Nuri Güntekin’in *Akşam Güneşi*’nde (1926) asker kaçaklarının divaniharplerde yargılanmasına yer verilmiştir. Sıtkı Şükrü Pamırtan’ın *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında ise askerlerin görev ihmali neticesi divaniharbe düştükleri görülmektedir. Ercüment Ekrem’in *Kodaman* (1934) ve Aka Gündüz’ün *Bu Toprağın Kızları*’nda (1927) ise sivillere ait davaların divaniharplerde görüşülmesi ele alınmıştır.

Burhan Cahit Morkaya’nın I. Dünya Savaşı yıllarını Güney Cephesi’nde İtilaf Devletleriyle savaşan Türk ordusunun bir taraftan da Arap aşiretlerinin isyanlarıyla mücadelesini yansıtan *Yüzbaşı Celal* (1933) adlı romanında Kanal Cephesi yenilgisi ardından Türkleri hazırlıksız yakaladıklarını düşünen aşiretlerin ayaklanacaklarına dair istihbarat gelince kumandan, Âliye’de divaniharp mahkemesi kurdurur. Devlete karşı ayaklanacakları bilgisine ulaştığı “yetmiş seksen kadar Arap âyanını Âliyede kurduğu divaniharba ver(ir).” (Morkaya 1933d: 108). Divaniharp “kısa bir

muhakemededen sonra tevkif edilenlerden yirmi beş arap âyanını ordu hareketinaengel olmak ve düşmanla teşriki mesai etmek cürümlerile idama mahkum” (Morkaya 1933d: 108) eder. Akabinde mahkeme kararı infaz edilir.

Esat Mahmut Karakurt’un *Çölde Bir İstanbul Kızı* (1927) adlı romanında kız kardeşini iğfal eden şahsı öldürerek Yemen çöllerine kaçan ve orada “*kaçırdığı kızları namusları pek feci bir tarzda paymal edildikten sonra büyük bir para mukabilinde tekrar iade etmek usulini*” (Karakurt 1980a: 8) benimseyen bir aşiretin reisi olan İbni Fikret, gıyaben yargılanarak idama mahkûm olur. Aşiretine esir düşen Nazım Paşa’nın kızı Sermin’i kurtararak güvenlik güçlerine teslim olan Fikret’in yargılaması tekrar yapılır, her ne kadar Sermin ve ailesi Fikret’i kurtarmak için mücadele etse de netice alamazlar. “*Bundan bir ay evvel nihayet çaresiz kalarak hükümete teslim olan idam mahkûmu Fikret’in Bağdat’ta tekrar divanı örfice yapılan muhakemesi evvelki gün hitam bulmuş ve merkum hakkındaki hüküm tasdik olunmuştur.*” (Karakurt 1980a: 95). Kendisini insaf ve merhamet hisleriyle kuşattığı anlaşılan yazar, geleneksel algıyla hareket ederek adli makamların Fikret hakkındaki önceki kararı aynen tasdik etmesini doğru bulmadığını hissettirir. Oysa bu durum bir adam öldürdükten sonra bir şahsın hayatını kurtaran katilin cinayet davasında cezai indirim beklemeye benzemektedir.

Aka Gündüz’ün *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında Yıldız’ın nişanlısı Murat’ın babası “[b]en pırasa, sen terlik, o sakı, öteki av köpeği değildir ki, bir sahibimiz olsun” (Aka Gündüz 2012: 138) şeklindeki bir anlayışa sahip olan Osman Bey’in II. Meşrutiyet Dönemi’nde de eski zihniyetinin aynen devam ettiği görülerek yeni sisteme de muhalif olduğu idrak edilince divanıharbe verilir. Kararın gerekçesi ve yargılama aşaması tam olarak romana yansımada da Osman Bey divanıharpte yargılanır ve suçsuz bulunur.

“Sarayda merasim vardı. Gitmedim. Yerim boş kaldı. Sebebini sordular:

— Çünkü dedim, padişahın ve padişahlığın aleyhindeyim. Bak maskaralara! Beni tekrar ordudan atmak için divanı harbe verdiler. Dedim ki: ‘Bunu ben söyledim; bir elinizi Türk tarihine, bir elinizi kalbinize koyarak hükmünüzü siz veriniz.’ Bir dakika sonra suçsuzluk kararımı aldılar.” (Aka Gündüz 2012: 139).

Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanında 1911 ara seçimini kaybeden İttihat ve Terakki Fırkasının 1912 yılında devlet gücünü muhalefet unsurları üzerinde baskı aracına dönüştürmesi ve darp hadiseleri nedeniyle hafızalara “*dayaklı ve sopalı seçim olarak*” (Tunaya 2009: 209) yerleşen, demokrasi tarihimizin ilk erken genel seçimi esnasında divaniharp mahkemesini sopa olarak kullanması yansıtılmıştır. Tarihî gerçekliğe uygun olarak seçim sırasında yaşanan hadiseler yer verilirken muhaliflerden Hayrettin Paşazade Tahir Bey'in divaniharbe verilmesi ve yapılan yargılama neticesi üç ay hapse mahkûm edilmesi eleştirilmiştir.

“*Gelecek Meclis'e bir tek muhalif sokmamağa kararlı olan İttihat ve Terakki, oyları, kâh bekçilerin sopası, kâh jandarmanın tüfek dipçikleriyle hep kendi adamlarına toplatıyordu. (...) Hayrettin Paşazade Tahir Bey, basın kanununun bilmem hangi maddesine uyularak tevkif olunup Harp Divanı'na üç ay hapse mahkûm edilmişti.*” (Karaosmanoğlu 2003: 140).

Tahir Bey'in yargılaması romana yansımaz.

Reşat Enis Aygen'in *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nde askerden kaçanlara ölüm cezası verilmesi eleştirel bir şekilde ele alınmıştır. Romanda işçiler arasında Habeşistan'la İtalya gerginliğinin yeni bir dünya savaşına sebep olabileceği konuşulurken içlerinden birisi “*Ölüm döşeğinde yatan (annesinin) imdadına koşmak için askerden kaçan baba(sının) kurşuna*” (Aygen 2013: 37) dizildiğini hatırlar. Hadisenin zamanı verilme de hatırlama eyleminin bir dünya savaşı çıkma ihtimali konuşulurken gerçekleşmesi ve I. Dünya Savaşı yıllarında asker kaçaklarına yönelik ağır yaptırımlar getirildiği bilgisi olayın Harbi Umumi zamanında gerçekleştiğini düşündürmektedir. Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı yıllarında devlet askerden kaçmaların önüne geçmek için ağır cezai yaptırımlar getirmiştir.

“*Firariler için Askeri Ceza Kanunu'nda öngörülen ceza idam(dır) ve firar eden askerler bu suçlarından dolayı divan-ı harplerde yargılan(maktadır). İdama mahkûm edilenlerin bazıları asılarak, bazıları da kurşuna dizilerek infaz edil(mektedir).*” (Yaşar 2016: 29).

Millî Mücadele döneminde de askerden kaçmaların önüne geçmek için 11 Eylül 1920 tarihinde Firariler Hakkındaki Kanun ile İstiklal Mahkemelerinin

kurulması ve söz konusu kaçakların burada yargılanması sağlanmıştır (Ülker 2015: 181-182). Romanda söz konusu infaz kararının hangi merci tarafından verildiği belirtilmese de savaş gibi olağan dışı durumlarda Osmanlı Devleti'nde örfi idare uygulamasına gidildiği bilinmektedir. Bu nedenle söz konusu hadisenin divanîharp yargılaması neticesi vuku bulduğunu söylemek güç değildir. Bununla beraber yazarın harp gibi bir ortamda askerden kaçarak vatan savunmasını akamete uğratanlara yönelik ölüm cezası verilmesini kaçakların şahsi gerekçelerini dramatize ederek yansıtması dikkat çekicidir.

Reşat Nuri Güntekin'in II. Meşrutiyet yıllarını yansıtan *Akşam Güneşi* (1926) adlı romanında Manastır'da görev yaparken bir arkadaşını uğurlamak için geldiği tren istasyonundan Yüzbaşı İbrahim'in asker kaçaklarının kurşuna dizildiğini hatırlatmasına rağmen firar eden Nazmi, İstanbul'da harbiye nezareti yetkilileri tarafından yakalanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderilir. Daha sonra asker kaçağı isnadıyla divanîharpte yargılanmaya başlayan Nazmi, mahkemenin seyrine göre idamı ya da en iyi ihtimalle askerlik görevinden azledilmeyi beklerken babasının bir arkadaşı harbiye nazırı olarak kabineye girer. “*Onun nüfuz ve yardımı sayesinde yalnız cezadan kurtul(an)*” (Güntekin 2017: 67) Nazmi'ye taltif edilircesine “*ataşemiliter olarak Fransa'ya*” (Güntekin 2017: 67) gönderilme sözü verilir. Yazar, askerden firar ettiği için mevzuata göre idam cezası istemiyle yargılanması gereken Nazmi'nin yargıya müdahale neticesi ceza almaması üzerinden divanîharplerin müdahaleye ve keyfilige ne kadar açık olduğunu da belirtmektedir.

Sıtkı Şükrü Pamirtan'ın *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında görev ihmalî nedeniyle askerlerin divanîharp mahkemesinde yargılanması yansıtılmıştır. Tepeköy'de bir kış gecesi köylülerin toplandığı bir mecliste Balkanlar'da askerken angaryaya çıktıkları sırada bir katır ve bir de asker kaybettiklerini anlatan Ömer Ağa ve arkadaşlarının önce başçavuştan “*adamakıllı bir sopa ye(meleri), bir türlü meram anlata(mamaları) üstelik bir de hapis* (edilerek), (...) *divanîharbe ver(ilmeleri)*” (Pamirtan 1938: 46), divanîharp yargılanmasında kaybolan neferden ziyade sorgunun “*hep katır(la)*” (Pamirtan 1938: 46) ilgili olması ironik bir üslupla anlatılarak divanîharbin beş neferi “*kayıp olan katırın bedelini, yani üç altını*” (Pamirtan 1938: 46-47) ödemeye mahkûm etmesi eleştirilir. Bu vesileyle Pamirtan, ulus devlet

bilincini yerleştirmek maksadıyla tertip ettiği anlaşılan romanında Osmanlı yetkilileri nazarında bir katırın bir neferden daha kıymetli olduğunu vurgulamıştır.

Ercüment Ekrem'in II. Abdülhamit Dönemi'ni yansıtan *Kodaman* (1934) adlı romanında babası öldüğü için Kodaman'ın sorumluluğunu uhdesine alan Şeyhülislamlik kurumu ona “*yobazın birini (...) vasi tayin*” (Talu Tarihsiz: 73) eder. Kodaman leyli mektep olan Hadhane'ye kaydettirilir ve bir süre sonra Saim adlı bir genci bıçaklayarak divaniharp mahkemesinde yargılanmaya başlar. Mahkemede Kodaman, hadisenin nefsi müdafaa olduğunu söyler, ancak olayın tanığı olan arkadaşları da Kodaman'ı doğrulayacak şekilde ifade vermeyince yedi yıl pranga cezasına¹ mahkûm edilir. “*Divanı harbin hükmü ağırdı. Kodaman, ırzını müdafaa etmek mecburiyetinde kaldığını ve Saimi onun için vurduğunu kale bile almamışlardı.(...) Kodaman mektepten tard edilmekten maada, yedi sene prangaya mahkum edilmişti.*” (Talu Tarihsiz: 79).

Aka Gündüz'ün birbiriyle bağlantısız dört bölümden oluşan *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının “Bir Sorgu Hâkiminin Defterinden” notuyla verilen “Bu Toprağın Kızı” adlı bölümünde Nazlı kendisini taciz eden kolluk mensubunu divaniharbe şikâyet eder, ancak kocası vatan haini ve ayrıca kendisi de hafifmeşrep kabul edildiği için konuyla ilgili tacizin belgesi niteliğinde bir mektup olmasına rağmen müracaatı iftira olarak değerlendirilir. Bununla beraber divaniharp heyeti Nazlı'ya merhamet gösterir ve suçunu bağışlar. “*Yalnız divaniharp heyeti merhametliydi: (Sen kadınsın, gençsin, şeytana uymuş olabilirsin, bir daha böyle şeyler yapma) dediler bıraktılar.*” (Aka Gündüz 1974a: 196). Böylece yazar ironik

¹ “*Prangabentlik, Osmanlı Devleti'nde ağır cezalı mahkûmların, ayağına zincir bağlanmak suretiyle uygulanan bir infaz şekli olarak tanımlanmış olup, ayrı bir ceza niteliğinde kabul edilip edilmediği hususu ise tartışmalıdır. Bazı yazarlar sadece bir infaz şekli olduğunu ifade ederken, bazıları ise infaz şekli olmanın yanı sıra, ayrı bir ceza olarak da var olduğunu savunmuşlardır. Prangabenti sadece bir infaz biçimi olarak kabul eden yazarlar, kürek cezasının ilk uygulanması sırasında, mahkûmların ayağına pranga (halka) takılarak, bu prangaya zincir bağlanıp, prangalı başka bir mahkûma raptedildiğini ve prangabentlik tabirinin de buradan doğduğunu ifade etmiştir. Hatta bu sebeple anlamlarının, kürek cezası ile birbirinin yerine geçecek şekilde kullanıldığı da görülmüştür.*” (Korkmaz 2017: 47).

bir üslupla genelde II. Meşrutiyet Dönemi Türk yargısının özelde bir sıkıyönetim mahkemeleri olan divaniharplerin adaletin tesisine ne derece hizmet ettiğini de ortaya koymuştur.

1.5.2. Atatürk Dönemi

İnceleme sahasına giren ve Atatürk Dönemi'ni yansıtan eserlerde Halide Edip'in *Zeyno'nun Oğlu* (1928) ve Esat Mahmut Karakurt'un *Dağları Bekleyen Kız* (1934) adlı romanlarında Kürt aşiretlerinin ayaklanması vesilesiyle divaniharp yargılamaları konu edilmiştir.

Halide Edip'in Şeyh Sait ayaklanması öncesi Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki isyana evrilmek üzere olan hareketliliği yansıttığı *Zeyno'nun Oğlu* (1928) adlı romanında isyan hazırlıklarında olan Kürt asilere Diyarbakır'daki askerî birlik hakkında malumat vermekle suçlanan Kürt Şeftalisi olarak adlandırılan Zeyno ve oğlu Haso'nun divaniharpte yargılanması yansıtılmıştır. İstanbul resminin arkasında yer alan "*Diyarbakır'ın kurşun kalemle çizilmiş bir haritası. Haritanın üzerinde isyancıların bir baskın yapmaları ihtimaline karşı tutulacak sokak başlarını gösteren bir plân...*" (Adivar 1984: 294) asilerin eline geçer. Olayla ilgisi saptanan Haso Çocuk ve annesi Zeyno divaniharpte yargılanırken Miralay Muhsin Bey, mahkemeye müdahil olarak daha çok şahsi gerekçelerle söz konusu şahısların ayrılıkçı Kürt hareketine destek vermeyecekleri yönündeki kanaatini anlatır. Böylece Zeyno ve Haso Çocuk'un serbest kalmasını sağlar.

"*Hasan'ın mektubunu cebime koydum. Çalışmakta olan Harp Divanı'na koştum. Olanca gücümle Haso çocuğun hikâyesini anlattım. Plân olan kâğıdın çocuk elinden zorla nasıl alındığını senin görmüş olduğunu anlattım ve sonunda Hasan'ın mektubunu okudum. Harp Divanı, kadının suçsuzluğu kanısına vardı.*" (Adivar 1984: 296-297).

Her ne kadar bir Türk zabitanın beyanı kıymetli olsa da mahkeme heyetinin tahkikat yapmadan somut delilden ziyade beyanla bir kişinin suçluluğuna ya da suçsuzluğuna karar vermesi divaniharplerin zaafiyetini göstermesi bakımından önemlidir.

Esat Mahmut Karakurt'un *Dağları Bekleyen Kız* (1934) adlı romanında Ağrı isyanını başlatan Şeyh Fuat'ın Kolombiya Üniversitesi'nde sosyoloji tahsili yaptıktan sonra babasının safında ayaklanmaya katılan Zeynep'in yargılanması münasebetiyle Atatürk Dönemi divanharplerin işleyişi yansıtılmıştır. Zeynep başlangıçta her ne kadar devlete karşı tertiplenen isyanın bir parçası olsa da Üsteğmen Adnan sayesinde bir aydınlanma geçirerek hainlerin içerisinde kalmak suretiyle devlet yetkililerine yardım eder. Zeynep'ten alınan istihbarî bilgiler sayesinde isyan bastırılır. Ancak isyanın bastırılması akabinde “*Babası Şeyh Fuat ile beraber (...) halkı silah ile isyana ve Türkiye halkını birbiri aleyhine silahlandırmağa teşvik ve vatandaşları soymak, yolları kesmek cinayetler tertibi ile halka dehşet salmak ve nihayet kendilerini yakalamağa gelen hükümet kuvvetlerine, bilfiil silahla mukabele ve Osman isminde diğer bir askeri, bizzat öldürmek(...)*” (Karakurt 1980b: 149-150) suçlamalarıyla yargı karşısına çıkar. “*Türk Ceza Kanununun 126 ve 149 uncu maddeleri*”¹ (Karakurt 1980b: 150) gereğince idamı istenir. Yargılama esnasında Zeynep, adam öldürmek dışında kendisine isnat edilen tüm suçlamaları kabul eder. Yargılaması on beş gün sürer ancak kaç celsede tamamladığı romana yansımaz. Şahitlerin ifadelerinden hareketle Zeynep'in avukatı, Türk Ceza Kanunu'nun 170. Maddesinde² yer alan “*Hükümet tarafından ihtar vukuundan evvel veya vukuunu*

¹ 13.03.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 126. maddesi “*Harp esnasında düşman Devlet toprağında bulunup da bu devlet kanunlarının tahmil ettiği bir mecburiyeti ifa zaruretile mezkûr fiili işliyen kimseye ceza verilmez. Bu bab hükümlerine göre herhangi bir sebeple Türk vatandaşlığı sıfatını kaybeden kimse dahi vatandaş hükmünde sayılır. Türkiye Devleti tarafından Devlet olarak tanınmış olmasa bile haklarında muharib muamelesi yapılan siyasi kümeler dahi Türkiye Devleti ile harp halinde bulunan Devlet gibi telakki edilir.*” 149. maddesi “*Her kim Hükümet aleyhine halkı silah veya uyuşturucu yahud boğucu veya yakıcı gazlar veya patlayıcı maddeler kullanmak suretile isyana veya Türkiye ahalisini birbiri aleyhine silahlandırarak mukateleye teşvik eylerse yirmi seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasile cezalandırılır. Eğer bu teşvik neticesi olarak isyan veya kıtal zuhur etmişse buna sebebiyet veren veya asilere kumanda eden kimseler hakkında ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası verilir.*” (www.lexpera.com.tr E.T. 15.09.2019).

² 13.03.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 170. maddesi “*Hükümet tarafından ihtar vukuundan evvel veya vukuunu müteakip cemiyet ve çeteyi dağıtanlar veya bunun teşekkülünden gaye olan cürmün işlenmesini men edenler keza cemiyet ve çetenin teşekkülüne iştirak etmemiş veya bunlar üzerinde bir kumandayı haiz olmamış olmakla beraber hükümet memurlarının veya zabıta kuvvetlerinin ihtarından evvel veya onu müteakip cemiyet ve çeteden mukavamet göstermeksizin*

müteakip cemiyeti ve çeteyi dağıtanlar yahut cemiyetin teşekkülünden gaye olan cürümün işlenmesini men edenler, mukavemet göstermeksizin çekilerek, silahlarını terk edenler ve şerikleri hakkında ceza verilemez.” (Karakurt 1980b: 149-150) şeklindeki hüküm mucibince beraatını ister. Mahkeme heyeti bir gün sonra Zeynep’in durumunu 170. madde kapsamında değerlendirerek beraatına karar verir. Dikkat edilecek olursa vaka zamanı olarak Osmanlı Dönemi’ni yansıtan eserlerdeki gibi devrin itibarlı şahsiyetleri isyanın bastırılmasında çok önemli bir yere sahip olan bir şahsı bile kurtarmak için divanıharbi etkileme teşebbüsünde bulunmamışlardır. Aynı şekilde söz konusu mahkemenin üyeleri de eski dönemki gibi adaletin tesisine hâle getirecek davranışlara girmeden ilkeli, tutarlı bir şekilde yargılamayı sürdürmüşlerdir.

1.6. İstiklal Mahkemeleri

Büyük Millet Meclisi tarafından 29 Nisan 1920 tarihinde çıkarılan Hıyaneti Vatanîye Kanunu ile alt yapısı hazırlanan İstiklal Mahkemeleri 18 Eylül 1920 tarihinde göreve başlamıştır. Önceleri sadece “*askerlikten firar edenlerle ilgili hükümler vereceği ve bu hükümlerin teyizinin mümkün olmadığı belirlenmiştir. Daha sonra ise çıkarılan yeni kanunlarla görevleri genişletilmiştir. Mahkemelerin sadece kanunda belirtilen hususlarla ilgilenmesi mecburiyeti, bu mahkemeleri özel görevli mahkeme hüviyetine bürümüşür.*” (Yıldızdoğan 2016: 14). 1920-1927 yılları arasında hizmet veren İstiklal Mahkemelerinin üyeleri vekiller arasından seçilmiş olup, önemli bir kısmı hukukçu değildir. “*Ankara İstiklal Mahkemesi üyelerine bakıldığı zaman, mahkeme başkanının ve iki üyenin de asker kökenli olduğu, sadece bir üyenin hukuk eğitimi aldığı görülmektedir, o da askeri mahkemelerde görev yapmıştır.*” (Ülker 2015: 27). Üyelerinin önemli bir kısmının hukukçu olmaması, kararlarına itiraz yolunun kapalı olması gibi hususlar İstiklal Mahkemelerini günümüzde dahi tartışılır hâle getirmiştir. İncelenen romanlarda İstiklal Mahkemelerinin işleyişine dair çok fazla malumat elde edilememiştir. Halide Edip’in *Vurun Kahpeye* (1926) adlı romanında gezici bir İstiklal Mahkemesi heyetinin

çekilerek silahlarını terk ve teslim edenler veya taharriyata başlandıktan sonra töhmette şeriki olanları tevkif ettirmek esbabını istihsal edenler hakkında ceza verilmez.” (www.lexpera.com.tr E.T. 15.09.2019).

kasabaya gelerek vatana ihanet edenleri yargılaması ele alınırken Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında Ankara'da bir İngiliz casusun yargılanması konu edilmiştir. Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde ise İstiklal Mahkemelerinin müdahaleye açık olmasına dikkat çekilmiştir.

Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* (1926) adlı romanında, menfaatlerini korumak için düşmanla iş birliği yapan, “*şeriatın namusu(nu)*” temizlemek adına ülkü değerleri temsil eden Aliye öğretmeni linç ettirmek suretiyle öldürten Hacı Fettah, Hüseyin Efendi gibi şahısların İstiklal Mahkemesinde yargılanarak idam edilmeleri konu edilmiştir. “*Kasabaya bir ay sonra gelen İstiklâl Mahkemesinin muhakeme ettiği adamlar arasında Hacı Fettah Efendi ile Uzun Hüseyin Efendi de vardı. Hıyanetleri meydana çıktı ve kadınları öldürdükleri yerde, günahlarını ip üstünde ödediler.*” (Adivar 1998: 172).

Mithat Cemal Kuntay'ın Osmanlı Devleti'nin en bunalımlı dönemleri olan I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerini devre göre ikbal ve sefalet yaşayan zümreleri ekseninde ele alan *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında BMM hükümeti döneminde “*Entelijans Servis'ecasusluk eden Hintli Abdullah Sagir'in Ankara'da*”¹ (Kuntay 2017: 521) idam edildiği verilir ancak ilgilinin yargılanması romana yansımaz.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde Millî Mücadele'nin başlangıç yıllarında İstanbul hükümeti tarafından Ankara'ya memur olarak atanan şahsın söz konusu memuriyete başlamak için İstiklal Mahkemesine başvurarak casus ya da hain olup olmadığının tespitini istemesine yer verilmiştir. Millî Mücadele'nin başladığı dönemde İstanbul makamları tarafından Ankara'ya tayin edilen Ahmet, casus olabileceği şüphesiyle yeni vazifesine başlatılmaz. Gülöz'ün gayretleriyle elde edilen neticeye göre Ahmet'in vazife alabilmesi için üzerindeki şüpheden kurtulması gerektiği, bunun da en kolay yolunun atanır. Ne İstiklal Mahkemesine başvurmak

¹ Romanda İngiliz casusu Hintli Abdullah Sagir olarak verilen şahıs, Hintli İngiliz casusu Mustafa Sagir olmalıdır. Söz konusu şahıs Millî Mücadele yıllarında önce İstanbul'a gelerek orada Kuva-yı Milliye taraftarlarıyla temas kurmayı başarmış, ardından güya Millî Mücadele'ye destek vermek için gerçekte ise Mustafa Kemal Paşa'ya suikast tertipleme amacıyla Ankara'ya gelmiş, burada yakalanarak İstiklal Mahkemesinde yargılanmış ve idam edilmiştir. Mustafa Sagir hakkında geniş bilgi için bkz. Kış 2009:195-200; Turgut 2017: 392-402.

olduğu öğrenilir. *Yeni* gazetesi sahibi Kemal Salih, Gülöz'ü mahkemeye götürür. Oradaki yetkililerle görüşür. Bir dava ya da kovuşturmadan çok Kemal Salih'in tavassutuyla Ahmet'in hain olmadığına kanaat getirilir (Aka Gündüz 1933b: 157-158). Romanda “*milli mücadelenin en yüksek ve çetin idaresine sahip(...)*” (Aka Gündüz 1933b: 158) organı olarak sunulan İstiklal Mahkemesinin bile müdahaleye açık olması vesilesiyle Türk yargısının Osmanlı'dan beri devam eden müdahale edilebilir olma hastalığının yeni dönmede de devam ettiğine dikkat çekilmiştir.

1.7. Osmanlı Dönemi Yargıya Müdahale

Nisa suresinde “*Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayan, Allah için şahitlik eden kimseler olun.*” (<https://kuran.diyamet.gov.tr>, E.T. 15.10.2020) ve Maide suresinde yer alan “*Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin.*” (<https://kuran.diyamet.gov.tr>, E.T. 15.10.2020) şeklindeki ayetlerde de görüleceği üzere Kur'ân-ı Kerim'de defaten adalet vurgusu yapılmaktadır. Şeri kaidelere göre yönetilen Osmanlı Devleti II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar güçler ayrılığı prensibini benimsememiş olsa da İslam dininin adalet konusundaki hassasiyetine uygun olarak Klasik Dönem'de yargıya müdahale etmeme eğilimi göstermiştir. Yani padişahın “*şer'i konularda yargı yetkisi kadıdadır. Kadı, şeriat adına hüküm verir ve verdiği hüküm kural olarak kesindir. Örfi hukuk alanında ise yetkili olan kişi padişahtır. Padişah, şeriata aykırı olmamak kaydıyla toplum yararına koyduğu bu kurallardan doğan uyuşmazlıkları kendisi dilediği gibi çözer ya da çözdürür.*” (Ünal Özkorkut 2008: 231). Padişahlar örfi hukuktan doğan yetkisini de Tanzimat Fermanı'nda beyan edilen taahhüt mucibince mahkemelere terk etmeye başlamış,yargı bağımsızlığı hususunda önemli bir adım atmışlardır.

Sadri Ertem'in Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1933) adlı romanında Şinasi'nin Reşit Paşa için yazdığı son kasidede yer alan “*Bir 'ıtık-nâmedir insâna senin kânûnun / Bildirir haddini Sultân'a senin kânûnun*” (Çalışkan 2011: 47) şeklindeki beyitte de vurgulandığı gibi Tanzimat Fermanı'yla padişahın iş ve eylemlerinde keyfi davranmayacağını, kanun dairesinden çıkmayacağını taahhüt etmesi ele alınır. Osmanlı idari kadrosunun “*emperyalizmin*

oyuncağı hâline geldikleri, yurt sevgisinden uzak oldukları” (Demir 2006: 191) vurgulanarak Cumhuriyet Dönemi idarecilerinin vatanseverlikleri, fedakârlıkları verilmeye çalışıldığı romanda Sultan Abdülmecid, gözdesi Gülbahar’la yakınlaştığını öğrendiği İtalyan Ressam Albertini’nin boynunu vurdurmak ister. Bunun üzerine başmabeyinci, “*Fermanı humayum iktizası muhakemesiz insan idam edilemez.*” (Ertem 1933: 70) hatırlatması yaparak yeni bir döneme girildiğine işaret eder.

“*Kuvvetler ayrılığı anlayışını benimsememekle ve yasama ve yürütme alanında padişahı etkin kılmakla birlikte mahkemeler açısından olumlu düzenlemeler içeren 1876 Anayasası’nda, hâkimlerin bir cürümle mahkûm olmadıkça azledilemeyecekleri (md.81) ve mahkemelere müdahale edilemeyeceği (md.86) (hususu ve) Anayasanın, hâkimlerin atanmasını, yükselmesini, yer değiştirmesini ve emekliliğini yürütmeye değil kanuna tabi kılması (...) (md.81 ve 88)*” (Ünal Özkorkut 2008: 233-234) da yargı bağımsızlığı yolunda atılan önemli adımlardır.

Ne var ki güçler ayrılığı ilkesinin sağlayacağı denge ve fren mekanizmasının eksikliği yargı bağımsızlığı konusunu netameli bir hâle getirmiştir. Ercüment Ekrem’in II. Abdülhamit Dönemi’ni yansıtan *Kodaman* (1934) adlı eserinde de görüleceği üzere Atatürk Dönemi Türk romanında vaka zamanı olarak Osmanlı Dönemi’ni konu alan eserlerde genel itibariyle devletin son döneminde yargı kurumu siyasi iradenin tesiriyle müdahaleye açık hâle gelmekle eleştirilir. “*İstanbulun en sayılı eşirra kolu*” olarak tavsif edilen ve “*yorgancı, tersaneli, katip, gazinocu, kuşçu, pehlivan*” (Talu Tarihsiz:119) gibi farklı meslek dallarına mensup şahıslardan oluşan Onikiler adlı çetevari yapının siyasilerin himayesiyle şehirde eşkıya gibi bir yaşam sürmelerine rağmen zabıta ve adliye tarafından herhangi bir yaptırımla karşılaşmamaları ele alınır. Şayet söz konusu şahısların vukuatı göz yumulamayacak noktaya gelirse “*yapabildikleri şey, arada bir içlerinden birini tatlılıkla celbedib, yalvarırcasına nasihat vermekten ibaret(tir).*” (Talu Tarihsiz:119). Bu durum Onikiler’i “*hükümet içinde hükümet denecek kadar, şehirde hüküm ve nüfuz sahibi*” (Talu Tarihsiz:119) yapar. Öyle ki onların nüfuzu adlî makamlara da tesir eder. “*Kimse bir davacı, onlardan birinin şefaatinin temin ettiği gibi yüzde yüz davasını kazanırdı. Bilhassa şer’i mahkemelerde, on ikilerden bir kişinin isbati vücut etmesi, kadının akıl ve fikrini perişan etmeğe kâfi gelirdi*” (Talu Tarihsiz:120).

Selahaddin Enis'in "1914-1922 arasında İstanbul'un Şişli semtinde yaşanan ahlâk yozlaşma(sını)" (Çılgın 2003: 142) yansıtan *Zaniyeler* (1924) adlı romanında da yargı kurumunun dış tesirlere açık olduğu algısına temas edilmiştir. Doktor Mükerrerem, sakin bir hayat sürerken tesadüfen tanıştığı "çevrenin namuslu diye tarif ettiği" (Atabeyoğlu 2011: 136) kadınlardan olan Fitnat ile birlikte yaşamaya başlar. Daha sonra Fitnat, bir harp zengininin karısı olan, gayrimeşru ilişkileriyle tanınan teyzesi Münevver Hanım'ın sefih ve müsrif yaşantısının bir benzerini Mükerrerem'le yaşadıkları evde oluşturmaya çalışır. Mükerrerem söz konusu yaşamı karşılayacak maddi imkânlardan yoksun olduğu için "aç, obur bir israf ve sefahat mide(si)" (Atabeyoğlu 2011: 137) olan metresi Fitnat'ın isteklerini karşılamak için "sapasağlam bir asker kaçağından para alarak (...) çürük raporu" (Atabeyoğlu 2011: 132) vermiş ve hadise meydana çıkınca üç gün bir arkadaşının evinde saklandıktan sonra adlî makamlara teslim olmuştur. Fitnat, sevgilisini tutuklu bulunduğu tevkifhanede ziyaret edince sorgusunda her şeyi yalanlamasını ister çünkü ona göre nüfuzlu kişilerin devreye girmesiyle her ne kadar suçu sabit olsa da sevgilisi beraat edecektir. Bu amaçla Mükerrerem'e "Paşa'ya, Kerami Bey'e, Münevver teyzeme, yahut gerekenlere söyleyelim, bunun önüne geçelim" (Atabeyoğlu 2011: 134) teklifinde bulunur.

Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928), *Akşam Güneşi* (1926) adlı romanlarında nüfuz sahibi kimselerin yargıya müdahale ettikleri verilirken, İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı cinai romanında ise Mütareke Dönemi'nde Türk yargısının İngiliz vesayetine girmesi eleştirilmiştir.

Reşat Nuri'nin II. Meşrutiyet Dönemi'nin sonları ile Millî Mücadele süreçlerini yansıtan, Tanzimat'tan beri birçok safhada ortaya çıkan Osmanlı düalitesini medrese çevresi ile yenilikçiler arasındaki mücadele içerisinde veren *Yeşil Gece* (1928) adlı romanda Kelami Baba türbesini kundaklamakla suçlanan Fransızca muallimi Nihat Efendi'nin yaşadığı adlî süreçlerde de yargıya müdahaleleri görmek mümkündür. *Sarıova* gazetesinin Kelami Baba Türbesi'nin yakılmasıyla ilgili "Ayyaşlığı ve su-i haliyle maruf olan ve işgal ettiği mühim mevkiye yakışmayacak bir derbeder hayat geçirdiği herkesçe malûm bulunan bu denî insan, öteden beri evliya-yı kiram aleyhinde tevehhühatta' bulunurmuş. Birçok defalar 'halkı putperestlikten kurtarmak için bu türbeleri yakmaktan gayri çare yoktur' dediğini kulaklarıyla

işitenler varmış... Nitekim Allah rızası için bu hususta şahadet etmeye yirmi, otuz kişi hazır bulunuyormuş...” (Güntekin Tarihsiz g: 163) ifadeleriyle verilen yargıyı manipüle etmeye yönelik haberini Şahin Efendi, “*Mahkemeye galiba elini uzatıp bu olgun meyveyi koparmaktan başka iş kalmayacak (...)*” (Güntekin Tarihsiz g: 164) şeklinde değerlendirir. Nihat Efendi’nin aynı gün başsorgu hâkimi tarafından davet edilmesi ve salıverilmesi romanda softa, yobaz bir guruh olarak verilen medrese çevresinin tepkisini çeker.

“*Bir Velîyullah türbesini yakan kâfirin elini, kolunu sallayarak sokaklarda dolaşması, gökteki melekleri isyan ettirecek bir haldî. Sarıova halkı buna nasıl tahammül ederdi? Hükümet, memleket ahalisinin din hisleriyle oyun mu oynuyordu? Vah zavallı şeriat! Sen, kimlerin elinde kalmışsın? Bazı taşkın hocalar, halifeye telgraf çekmekten: ‘Ya Emirelmü’minin, evliyalarımızın türbelerini yakıyorlar, imdat!’ diye feryat etmekten bahsediyorlardı. Bunlardan birkaçı bunu da kâfi görmüyor, ‘Âlem-i İslama beyannameler yollamalıyız. Memalik-i İslâmiyede din-i İslama reva görülen hakaret ve tecavüzü sizin memleketlerinizi işgal eden Hıristiyan Avrupa devletleri bile tecviz edemez!’ demeliyiz, diye bağıryorlardı.*” (Güntekin Tarihsiz g: 165)

Halkın tepkisi ve kasabanın etkili isimlerinin Nihat Bey’in suçu sabitmiş gibi müstantığı sıkıştırılmaları romandaki yargıya müdahalenin bariz örnekleridir. Her ne kadar Şahin Efendi ve maarif müdürü gibi şahsiyetler yargıya müdahaleyi hoş görmese de söz konusu baskıların mahkeme üzerinde tesirli olduğu görülmektedir. Sorgu hâkimi Aziz Bey baskıların alenileşmesi üzerine birkaç kez sorguladığı ve salıverdiği Nihat Efendi’nin tutuklanmasına karar verir (Güntekin Tarihsiz g: 171).

İskender Fahrettin’in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı cinai romanında gazeteler vasıtasıyla Büyükdere civarında bir takside kimliği belirsiz bir kadının tartıştığı Münir Şahap isimli bir doktoru tabancayla vurmak suretiyle öldürdüğü, bu sırada şoföründe yaralandığı haberi vasıtasıyla cinayet vakasına yer verilir. Mütareke Dönemi’nde uzun uğraşlardan sonra yakalanan ve Münir Şahap dâhil “*yedi adam öldürdüğü (...)* itiraf ve şahsi notlarıyla sabit” (Sertelli 1942: 145) olan Leyla cinayet zanlısı olarak mahkemeye sevk edilmiştir. Leyla mahkemede her şeyi inkâr eder. Davada görevli olan polis memuru Yılmaz’ı dinlemek için davanın on gün sonrasına

ertelendiği sırada Mütareke Dönemi'yle birlikte Osmanlı'nın her türlü iç işine karışmaya başlayan İtilaf Devletleri Zabıta Heyeti Reisi Miralay M. B.'den adlı makamlara,

“ *Tevkifhanede mevkuf bulunan Leyla isminde bir Türk kadınının, Yılmaz namında bir zabıta memuru tarafından birçok iftiralar ve sahte hatıra defteri ve uydurma delillerle kendisine bağlamak teşebbüsünde bulunduğu ve adliyi de lüzumsuz yere işgal ettiği, sivil memurlarımızın yaptığı gizli takibat ve tahkikattan anlaşılmıştır. Leyla Hanımın kendisine isnat edilen cürümlerle hiçbir alakası olmadığından, hemen tahliyesine delaletinizi rica ederim.*” (Sertelli 1942: 147)

Şeklinde bir not gelir ve Leyla serbest kalır. Birçok ailenin yıkılmasına sebep olan Leyla gibi bir kadının İtilaf Devletleri yetkilileriyle ilişkisinin verilememesi kurgusal zaafiyete yol açmakla birlikte söz konusu dönemdeki Türk yargısının ne denli dış müdahaleye açık olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1.8. Atatürk Dönemi Yargıya Müdahale

Mahmut Yesari'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Yakut Yüzük* (1937) adlı romanında Atatürk Dönemi'nde de yargı kurumunun eskiden olduğu gibi müdahale edilebilir olduğu algısı Zülfü Şahin'in teşebbüsü vesilesiyle verilmiştir. Romanda elektrik mühendisi olarak verilen Ali Tunç; eroin, kokain, esrar, kaçak sigara işleriyle ilgilenen Zülfü Şahin'in “*Beyoğlu'nun arka sokaklarındaki (...) gizli kumar onatılan evin(de)*” (Yesari 1941: 8) mensubu olduğu casusluk şebekesinin de simgesi niteliğinde olan yakut yüzük takan Nilüfer adlı güzel bir kadına tutulur. Nilüfer, mensubu olduğu şebekenin zarar vereceği endişesiyle Ali Tunç'tan uzak durmaya çalışır. Ali Tunç'un ısrarlı takibinden kurtulamayınca da kendisine ulaşma olasılığı bulunan Zülfü Şahin'in kumarhanesini kapattırmaya karar verir. Zaten şebekenin nüfuzu altında olan Zülfü Şahin'e talimat vererek kumarhanesini yetkili makamlara ihbar ettirmesini ister. Zülfü Şahin de adamları vasıtasıyla Nilüfer Hanım'ın isteğini yerine getirir. Ali Tunç, söz konusu kumarhaneye gittiği zaman kapının zabıtaca mühürlendiğini görür. Bir süre sonra Zülfü Şahin, kumarhanesindeki eşyalarını kurtarmak derdine düşer. Adli süreç devam ettiği için eşyalarını söz konusu mekândan alamayan Zülfü Şahin, yargı kurumunun

müdahaleye açık olduğu düşüncesiyle adli süreci lehine çevirmek için Ali Tunç'tan yardım ister.

“—Belki duymuşsunuzdur, bizim ev, basıldı. (...) Kanuni muamele cereyan ediyor. Muhakememiz oluyor... Fakat bendeniz, Mısır'a gitmek istiyorum. Eğer nakdi kefalet vererek, evin mührünü açtırmak, eşyaları almak, kabil olmaz mı? Sizden iyi olmasın, bazı tanıdıklara, dostlara başvurduk hiçbiri çare bulamadı. (...) Sizin, birçok tanıdıklarınız vardır, herkes hatırınızı sayar.” (Yesari 1941: 116-117).

Bireylerin toplum içerisinde huzur ve güven içerisinde, ötekileştirilmeden yaşamasını sağlayan en önemli kurum şüphesiz adalettir. Bilindiği gibi adalet ya da adliye kurumunun bu manada en işlevsel ögesi mahkemelerdir. Ne var ki Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasını müteakiben insanlar, huzur ve emniyetlerini tesis etmesi gereken kuruma güvensizlik duymaya başlamışlardır. Şüphesiz bunda yargı personelinin atanmasında ehliyet ve liyakat gibi hayati öneme sahip kriterlerin göz ardı edilmeye başlanması, Tanzimat Fermanı'yla padişahın uhdesinde bulunan yargı yetkisini mahkemelere devretme sözüne rağmen siyasilerin kendileri için kullanışlı bir enstrüman olarak gördükleri yargıya müdahale etme alışkanlığını terk edememesi gibi sorunların payı büyüktür. Bu nedenle tam anlamıyla bağımsız bir yapı geliştiremeyen mahkemelerde rüşvet, iltimas gibi gayri ahlakî durumlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu nedenle halkta mahkemelerin eşraf gibi siyasi ve ekonomik olarak güçlü şahısların vesayetinde olduğu ve bu sebeple adaletin tesisine hizmet edemeyeceği algısı hâkimdir. Söz konusu algıyı Osmanlı Dönemi'ni yansıtan romanlarda da görmek mümkündür. Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937), Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927), Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1924), Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* (1937) adlı romanlarda siyasi ve ekonomik olarak güçlü şahısların; Burhan Cahit Morkaya'nın *Dükkülerin Romanı* (1934), Aka Gündüz'ün *Ben Öldürmedim Kokain* (1933), Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928), *Çalığışu* (1922) adlı romanlarda ise siyasilerin yargıyı vesayet altına almaları eleştirel bir şekilde yansıtılmıştır.

Bununla beraber Türk milleti için mahkemeler ailevi sırların ifşa edildiği, mahremiyetlerinin ihlal edildiği mekânlar olarak algısal nitelik kazanmıştır. Mahkemelik olmayı olumsuz bir mahiyete sahip olan düşmek fiiliyle kurulan

‘mahkemeye düşmek’ şeklinde deyimleştirmek bu algının neticesi olmalıdır. İncelenen romanlarda insanlar mahremiyetlerinin ihlal edileceği endişesiyle zaman zaman haklı davalarını yargıya taşıyamamışlardır. Hüseyin Rahmi’nin *Tutuşmuş Gönüller* (1926), *Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927), Burhan Cahit Morkaya’nın *Yalı Çapkını* (1933) adlı romanlarında olduğu gibi ayrıca insanların ailevi sırları ya da mahremiyetleri ifşa olacağı algısıyla mahkemelerden uzak durma eğiliminde oldukları görülmektedir.

İncelenen romanlarda ayrıca ortalama bir eğitime sahip olan şahısların kanunların caydırıcılığı nedeniyle tasarladıkları suçları işlemekten vazgeçtikleri görülmektedir. Selahaddin Enis’in *Mahalle* (1930), *Cehennem Yolcuları* (1926), Reşat Nuri’nin *Gizli El* (1924) adlı romanlarında işlenen bir suçun mahkeme kanalıyla cezalandırılacağı algısıyla kahramanların niyetlendikleri suçları işlemekten vazgeçtikleri belirtilmektedir. Bunun yanında Aka Gündüz’ün *İki Süngü Arasında* (1929), Reşat Nuri Güntekin’in *Acımak* (1928), Hayrettin Ziya’nın *İnsan Artıkları* (1937) adlı eserlerinde ise sosyal çevrede yaşama imkânı bulamayan insanlar için hapisanelerin sığınak hâline gelmesi sosyal devlet göndermesi yapılarak eleştirilmiştir.

Atatürk Dönemi’ni yansıtan eserlerde ise yargı kurumuna siyasilerin ya da eşrafın müdahalesi görülmemekle birlikte Esat Mahmut Karakurt’un *Ölünceye Kadar* (1937), Mehmet Rauf’un *Kâbus* (1928) gibi eserlerde mahkemelerin mahremiyetleri ihlal ettiği algısı devam etmektedir. Reşat Enis’in *Gong Vurdu* (1933) adlı romanında ise cezai yaptırımla karşılaşmak istemeyen şahsın mukaddesatını ortaya koyarak kurtulma çabası yansıtılmıştır. Hayrettin Ziya’nın *İnsan Artıkları* (1937) adlı romanında ise sosyal çevrede yaşama imkânı bulunmayan şahıslar için hapisanelerin yine sığınılacak mekânlar olduğu görülmektedir.

Atatürk Dönemi Türk romanında yargı kurumu; sivil mahkemeler, divanharpler ve İstiklal Mahkemeleri olarak üç başlık altında incelenmiştir. Sivil mahkemeler her ne kadar cinayet, hukuk, sulh, şerigibi tasnif edilerek değerlendirilse de bu çalışmada daha çok yargı bağımsızlığı, hâkim heyetinin teşekkülü, mahkeme görevlilerinin tesiri, tanıkların tespiti, dava süreleri gibi roman yazarları tarafından ele alınan genel işleyişi yansıtan hususlar dikkate alındığı için böyle bir ayrıma

ihtiyaç duyulmamıştır. Osmanlı Dönemi'ni yansıtan Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanında II. Meşrutiyet Dönemi mahkemelerinin harap görünümünü üzerinden devrin adalet kurumu yansıtılırken, *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanda ise mahkemelerin siyasilerin veya nüfuz sahibi kimselerin vesayetine girerek adil kararlar veremediği dile getirilmiştir. Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928) adlı romanında ise adli mercilerin müdahaleye açık hâle getirilmesi ve hâkim heyetinin hukuk bilgisinden yoksun çıkar gruplarına angaje olmuş kişilerden müteşekkil olması eleştirilmiştir. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında insanların rüşvet, yolsuzluk, iltimas gibi gayriahlaki yollara başvurmasının sıradanlaşması neticesi tanıkların güvenilirliğini tespit etme çabasının trajikomik bir hal alması yansıtılmıştır. Ayrıca Mahmut Yesari'nin *Bağrı Yanık Ömer* (1930), Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935) ve Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* (1924) gibi romanlarda dava süreçlerinin uzaması da yakınılan hususlardan olmuştur.

Atatürk Dönemi'ni yansıtan eserlerde ise yeni dönem yargısına yönelik kapsamlı eleştiriler getirilemediği görülmekle birlikte konuyla ilgili yazarların görüş birliği içerisinde olduklarını söylemek de mümkün değildir. Esat Mahmut Karakurt'un *Ölünceye Kadar* (1937) adlı romanında yargıya güvenin tam olarak tesis edilemediği eleştirisi yapılırken, Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde ise yeni dönemle mahkemelerin vesayetten kurtularak bağımsızlaştığı vurgulanmıştır.

Sıkıyönetim hallerinde askerî mahkemelerin yetki genişlemesi yaşayarak sivilin davalarına da baktıkları bilinmektedir. Divanıharp olarak adlandırılan mahkemeler seri karar verme kabiliyetine sahip olması ve kararlarına itiraz yolunun kapalı olması gibi hususlar nedeniyle şüphesiz devlet yetkilileri için kullanışlı bir araç olmuştur. Ne var ki Atatürk Dönemi roman yazarları söz konusu özelliklerinden dolayı divanıharpleri keyfiliğe ve müdahaleye açık olduğu için adaletin tesisine çok da hizmet edememekle itham etmişlerdir. Özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde siyasi iradenin sopası hâline gelmekle itham etmişlerdir. İstiklal Mahkemeleri de yine divanıharpler gibi seri ve müdahaleye açık olmakla eleştirilmiştir.

Atatürk Dönemi Türk romanında Tanzimat Fermanı'yla birlikte padişahın tasarrufunda bulunan Osmanlı hukuk sisteminin önemli bir parçası olan örfi hukuka dair yetkilerini mahkemelere devretmesi münasebetiyle yargı bağımsızlığı hususunda önemli bir adım atıldığı hissettirilir. Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1924) adlı romanında da verildiği gibi bu adıma rağmen örnek teşkil eden hadiseler nedeniyle olsa gerek toplumda mahkemelerin nüfuz sahibi şahsiyetlerin müdahalesine açık olduğu anlayışı oluşmuştur. Söz konusu anlayışı Atatürk Dönemi'ni yansıtan Mahmut Yesari'nin *Yakut Yüzük* (1937) adlı romanında da görmek mümkündür. Ercüment Ekrem'in II. Abdülhamit Dönemi'ni yansıtan *Kodaman*(1934) adlı romanında ise siyasi iradenin kirli işlerinde kullandığı çetevari yapıların devletin tüm kurumları gibi yargı üzerinde de tesirli olduğu belirtilir. Art niyetli şahıslar istisna edilse bile davasının haklılığına inanların bile bu yapılardan yardım istemek zorunda kalması eleştirel bir şekilde sunulur. Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928), *Akşam Güneşi* (1926) adlı romanlarında nüfuz sahibi kimselerin yargıya müdahaleleri örneklendirilirken, İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı cinai romanında ise Mütareke Dönemi'nde Türk yargısının İngiliz vesayetine girmesi eleştirilir.

2. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA YARGI MENSUPLARI

Monarşik bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde güçler ayrılığı ilkesi benimsememesine rağmen “*ilk yüzyıllarda devletle-ulema sınıfı arasında önemli bir mesafe bulunuyordu. Bu mesafe ulema sınıfını bir dereceye kadar özerk hâle getiriyordu.*” (Kodaman 2007: 9). Bu zımni özerklik sayesinde bahsi geçen dönemde yargı kurumu işini hakkıyla yaparak halkın devletine güven duymasına ve dolayısıyla devletin güçlenmesine katkı sunmuştur. Ne var ki gerileme döneminden itibaren kurumlardaki çözülüş ve bozulmalar adalet kurumuna da sirayet etmeye başlamıştır.

Tanzimat Dönemi'yle birlikte Osmanlı Devleti, adlî kurumların ıslahı hususunda birtakım reformlar yapmış ancak söz konusu reformlar yargı mensuplarının nüfuzunu azaltmış, bu nedenle ehliyet ve liyakat sahibi şahıslar medrese hocalığı gibi alanları tercih etmişlerdir. Bu nedenle adliye teşkilatı kaliteli iş gücü kaybına uğramış, böylece kurumda mesleki ve ahlaki açıdan daha zayıf şahsiyetler görev aldıkları için gerileme dönemiyle adalet kurumuna girmeye başlayan rüşvet ve iltimasın önüne geçilememiştir.

Adlî merciler yürütme erkinin kontrolünden kurtulamadığı için Klasik Dönem'deki zımni özerkliği de peyderpey kaybetmişlerdir. Böylece yargı yetkisinin padişahın uhdesinde olduğu Klasik Dönem'de zımnen özerk olan mahkemelerin Tanzimat Fermanı'yla söz konusu yetkiyi devralmasına rağmen yavaş yavaş siyasi iradenin vesayetine girmesi trajik bir tenakuz oluşturmuştur. Denilebilir ki gerileme dönemi Osmanlı Devleti'ni yıkılışa götürecektir bir ok gibidir. Yapılan ıslahatlara rağmen bir kere ok yaydan çıkmış, her düzenleme beraberinde ya var olan sorunları kronikleştirmiş ya da yenilerini doğurmuştur. Bu durum yargı mensupları için de geçerlidir. Düzenlemelerle ne istenilen ölçüde ehil insanları teşkilatın bünyesine katabilmiş ne de yargı mensuplarını rüşvet, iltimas gibi gayriahlaki yollardan döndürebilmiştir.

Atatürk Dönemi yazarları da eserlerinde halkın yaşamını doğrudan etkileyen yargı mensuplarının durumuyla devletin çöküşü arasında koşutluklar kurarak eleştiriler getirmişlerdir. Devrin yazarlarının yargı mensuplarına dair değerlendirmesi

“II. Abdülhamit Dönemi”, “II. Meşrutiyet Dönemi” ve “Atatürk Dönemi” başlıkları altında incelenmiştir.

2.1. II. Abdülhamit Dönemi

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsememiş olmasına karşın Klasik Dönem'de İslam öğretisinin ve geleneğinin şekillendirdiği yargının bağımsız olması anlayışına uygun olarak mahkemelere müdahale etmemeyi prensipleştirmiştir. Yani “*Osmanlı Devleti'nde, (...) hakime şer'i uyuşmazlıklarda müdahale etmeme kuralı karşısında teorik açıdan 'yargı bağımsızdır' genellemesini yapmak mümkündür.*” (Ünal Özkorkut 2008: 235). Ne var ki hükümdar adına yargılama yetkisini kullanan ve son döneme kadar Osmanlı mahkemelerinin en önemli şahsiyeti olan ‘kadılar’, “*kural olarak, kendi kaza dairelerindeki askeri ve idari makamlardan, subaşı, sancakbeyi ve beylerbeyi gibi görevlilerden bağımsız olsa da, uygulamada kadının yargı yetkisine mülki amirler ve yerel nüfuzlu kişiler tarafından müdahale edilebilmiştir.*” (Ünal Özkorkut 2008: 235).

Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine kadar siyasi, ekonomik ve idari gücünü muhafaza etmesinde “*kendi teb'asını devlete, cemaatlara ve diğer fertlere karşı koruyan ve her türlü uyuşmazlığı halleden, (...) gelenekselleşmiş ve kurumsallaşmış şer'i ve örfi hukuk ve adalet anlayışı(nın)*” (Kodaman 2007: 4) şüphesiz önemli bir yeri vardır. Ne var ki söz konusu dönemden itibaren devlet kurumlarının bozulması yargıya da sirayet etmiştir. Özellikle yargı mensuplarının atanması ve terfisinde ehliyet ve liyakat hususunda gelenekten sapma, davalara ilişkin karar verme sürecinde araştırma ve soruşturma safhalarındaki eksiklikler, rüşvet ve yolsuzluğun önüne geçilememesi, yargı mercilerinin müdahaleye açık hâle getirilmesi gibi sorunlar ve II. Abdülhamit yönetiminin kurum üzerindeki baskısı dönemin adalet kurumunu iyice zaafiyete uğratmıştır.

“*Abdülhamit II. Devrinin ilk yıllarında, hakimlerin ve savcılarının seçimlerine ve mahkemelerde görülen davalara, saraya mensup olanlar tarafından da tesir edilmekte idi. Kanuni yetkisi olmayan yerlerde soruşturma, mal ve mülkün haczi, mevcut usullerin kötüye kullanılması suretiyle sık sık vukua gelmekte idi. Şariat*

Mahkemelerinde türlü yolsuzluklar yapılmakta idi. Meşihat dairesi, zaten istiklalini kaybetmişti. Mürâfaa usulü terk edilmişti. Vasilik ve miras meselelerinde delillere itibar edilmeden hüküm sadır olmakta idi. Fetvahane memuriyetlerine tayindeki kıdem usulü terk edilip saray nüfuzu ile kідemsiz ve ehliyetsiz kimseler tayin edilmeye başlanmıştı.” (Karal Tarihsiz: 343).

Bu döneme kadar muteber bir meslek olan, yargı görevi yanında idari görevleri de ihtiva eden kadılık müessesesi de bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Bir yandan devletin merkezîyetçi bir yapıya bürünmesiyle idari görevlerini kaybeden, bir yandan da modern mahkemelerin kurulmasıyla görev alanları sınırlanan kadılar saygınlığını, ekonomik gücünü ve yönetimin müdahaleci tutumuyla zımni özerkliğini kaybetmeye başlamıştır. Saygın hukukçular “geliri nispetinde sıkıntılı ve dedikodusu bol olan kadılık görevlerine, geliri az ama daha huzurlu ve daha şerefli görülen fetva veya öğretim işlerini tercih etmekteydiler. Bu sebeple mahkemeler hukukî ehliyet ve ahlakî meziyetçe pek de yüksek olmayan naiblerin elinde kalmıştı.” (Ekinci 2001: 61). Bu durum görev sahaları daraldığı için geçimlerini mahkeme harçlarıyla temin eden yargı mensuplarını ekonomik olarak sıkıntıya düşürmüş ve son dönemde saygın hukukçuların itibar etmediği kadılık mesleğini yürüten şahsiyetler rüşvetle anılmaya başlamışlardır. “Öte yandan mahallî nüfuz sahibi kimseler(in) yargı mensuplarını etkileyerek kendi istekleri istikametinde” (Ekinci 2001: 61) karar vermelerine neden olmaları da iltimas ve usulsüzlüğün önünü açmıştır. Mahmut Yesari’nin “yüzlerce yıl önceydi” (Yesari 2016: 10) ifadesi ile masal çeşnisi katılan *Bağrı Yanık Ömer* (1930) adlı romanı her ne kadar muhayyel bir vaka zamanına işaret etse de yargı kurumunun bozulmasını kadılık müessesesi üzerinden vermesi açısından söz konusu dönemle paralellikler taşır. Romanda Kadı Habîp Molla’nın şahsi meselelerinin hallinde elindeki yetkiyi kullanmaktan ve bu şekilde de tanınmaktan çekinmemesi herhalde yukarıda bahsedildiği gibi yargı kurumunun mesleki ve ahlakî açıdan sorunlu şahsiyetlerin eline kalmasını örneklemesi açısından önemlidir. Roman kahramanları Emine ve Bakır Efe’nin evlilik bağı oldukça örselenmiştir. Eşinden ayrılmak isteyen Bakır Efe’yi düşündüren tek şey Osmanlı aile hukukunda boşanmış ebeveynlerin çocuklarının velayetlerinin anne ya da babaya verilmesinde yaş kriteri esas alınmasıdır. Çocuk kız ise buluğ çağına kadar, erkek ise yedi yaşına kadar masrafını

babasının karşılaması koşuluyla bakımının anneye bırakılması esas alınmıştır. Bu durum hidâne olarak adlandırılmaktadır (Aydın 2018: 132-133). Henüz yedi yaşına basmamış olan oğlu Ömer'i annesine bırakmak istemeyen Bakır Efe talak hakkını kullanarak karısı Emine'yi boşayamaz. Her iki taraf da çocuğun bakımını üstlenmek için direnince kadı, mahkeme sonuçlanıncaya kadar Ömer'in ikisinden de ayrı kalmasına karar verir. “*Kadı Kuran'a el basıp yemin ettirmişti. Mahkeme bitene, kadı hüküm verene kadar ne Emine ne de Bakır Efe, Ömer'i yanlarına almayacaklar, gece onunla bir dam altında kalmayacaklardı.*” (Yesari 2016: 63). Kadı Habip Molla'nın taraflarla hasım olduğu bilindiği için davanın görülme zamanı ve neticesi bakımından teamüllere uymayacağı, kadının “*kara kaplı kitabı soldan sağa, sağdan sola, sağdan sola bildiği, dilediği gibi*” (Yesari 2016: 51) çevirerek davayı intikam vesilesi hâline getireceği bilinmektedir. Kadıyı tanıyanların beklentilerine uygun olarak Bakır Efe ile Emine arasındaki boşanma ve hidane davasının iki yıl sürmesi Kadı'nın iki tarafla da ayrı ayrı husumetleri olmasına bağlanır. “*Ah, bana sor... Ben bilirim o kadı olacak Habip Molla'nın ne yılan olduğunu. Tekeli ağaları ile dost görüldüğüne bakma. İki taraftan da hincını çıkarıyor. Davayı uzattıkça uzatmasından anlasana...*” (Yesari 2016: 69). Dava iki yıl sonra kısmen sonuçlanır. Zaten Ömer yedi yaşına bastığı için hidane yani bakım için öngörülen müddet de sona ermektedir. Ömer doğrudan babasına kalmıştır. Davayı uzatarak her iki taraftan da intikam alan Habip Molla Osmanlı yargı sisteminin en önemli ögesi olan kadılık mesleğinin bozulmaya başlamasını örneklemesi açısından önemlidir.

Vaka zamanı olarak II. Abdülhamit Dönemini alan inceleme sahasına giren romanlarda da adalet kurumunun çürümesi yargı mensupları üzerinden verilmiştir. Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanında genelde Osmanlı yargısının özelde kadıların karar verme sürecinde davaya ilişkin doneleri gerçek manada incelemeyen karar vermeleri neticesi adaletin tecellisine hizmet edemedikleri ele alınırken Aka Gündüz'ün *Aysel* (1932) adlı romanında ise ‘kadı'nın cehaleti ve nüfuz sahibi şahsiyetlerin yanında yer alma temayülü eleştirilmiş, Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935) adlı romanında ise ekserisi maddi çıkar ve haz peşinde olan yargı mensuplarının adaleti zaafiyete uğratmaları ele alınmıştır.

Aka Gündüz'ün geriye dönüşlerle II. Abdülhamit Dönemi'ne kadar uzanan daha çok II. Meşrutiyet sonrasını yansıtan *Bu Toprağın Kızları* (1927) romanının

“Salon Kızı” adlı bölümünün kahramanı Fahriye’nin annesinin boşanma davası vasıtasıyla II. Abdülhamit Dönemi yargı sistemindeki aksaklıklaryargı mensuplarının kendilerine intikal eden davaları görüşürken araştırma, soruşturma yapma gereği duymadan karar vermeleri neticesi ortaya çıkan hukuksuzluklar üzerinden örneklenmiştir. Romanda Fahriye’nin annesi yaşlı bir esnafla evlendirilir. İlk kızı olduğu zaman evi terk ederek İrfan Paşa’nın konağına sütnine olarak girer. Kadın kocasına kendisini boşaması için haber gönderince “—Boşamam da boşamam! İlla yanıma gelsin, yoksa itaat ilamı çıkartır, saçını başını çatır çatır yolarak getirtirim.” (Aka Gündüz 1974a: 42) şeklinde cevap alır. Fahriye’nin annesi, İrfan Paşa’nın yönlendirmesi ile iki kadın bir erkekten oluşan üç şahitle, kocasının kendisini boşadığı hâlde boş kâğıdını vermediği gerekçesiyle mahkemeye başvurur.

“—Efendim, dedim, beni lohusalığımda tam kırk beşinci gün boşadı. İnanmazsanız, kalfa hanımlara sorunuz.(...) Nazgül Kalfa dedi ki:

— O gün otururken bu efendi geldi ve karısına haykırdı. Senden bıktım artık! Benden bu saatten tez boş ol! dedi.” (Aka Gündüz 1974a: 42).

Koca her ne kadar karısını boşamadığını söylese de kadı, kocanın mahkeme huzurundaki beyanını dikkate almaz, söz konusu boşama iddiasını araştırma gereği duymaz ya da kocanın sözüne itibar etmez ve boşanmaya hükmeder. Oysa Osmanlı hukukuna göre her ne kadar sözlü beyan önemliyse de boşanma işleminin resmileşmesi kocanın düzenleyeceği evrakla yani ‘boş kâğıdı’ ile gerçekleşir. ‘Kadı’nın karar vermeden önce bu durumu sorgulamaması devrin muteber bir şahsiyeti olan İrfan Paşa’nın yargı üzerindeki tesiriyle de yorumlanabilir. Fahriye’nin annesi vasıtasıyla yazar Osmanlı hukuk sisteminin zaafiyetini ya da mesnetsiz kararlara ne derece açık olduğunu “İki şahit olunca adam bile asarlarmış” (Aka Gündüz 1974a: 43) şeklinde vermiştir.

Aka Gündüz’ün I. Dünya Savaşı yılları Anadolu’sunu yansıtan ve “Memleketçilik akımının basit, fakat ilk örneklerinden” (Uğurcan 1987: 37) biri olarak görülen *Aysel*(1932) adlı romanında Yuvaköy’ün zengin ve nüfuzlu adamlarından Hacı Nazif’in kızıyla evlenmek isteyen jandarma katibi Ali ile mücadelesi verilir. Hacı Nazif köyün tek okuryazarı olarak gösterilen Ali’yi fakirliği sebebiyle kızına layık görmez. Bu nedenle önce nüfuzunu kullanarak

kâtiplikten kovdurur. Kaymakamın desteğiyle dokuz köyden sorumlu salgın kâtipi olunca Ali ile başa çıkamayacağını anlayan Hacı Nazif, dereden yakaladığı bir kurbağanın derisini yüzer ve onu tavuk kanına batırır. Onun, Ali'nin azmettirmesi neticesi jandarma çavuşu ve Günahsızların Veli tarafından dövülen karısının düşürdüğü cenin olduğu iddiasıyla kasabaya gelerek şikâyetçi olur. Komiserin “[b]ir ıskatı cenin vak’ası efendim. Birkaç kişi kadını döğmüşler, ıskat vakı olmuş.” (Aka GündüzTarihsiz: 115) şeklinde izahat verdiği kaymakam zanlıları tutuklatır. Kaymakamın talimatıyla o sırada kasabada bulunan doktor cenini inceler ancak uzmanlık alanı olmadığı gerekçesiyle rapor veremez. Hacı Nazif’le önceden tanışıklığı olan ebe kadın ise “*beline tepik vurmuşlar, öt tarafından kopmuş. Kanları üstünde.*” (Aka GündüzTarihsiz: 120) şeklinde değerlendirme yapar. Hacı Nazif’le iş birliği içinde olan “[b]u fiilin dünyada en büyük şenaatlerden olduğunu ispat (ederek) bütün kabahati Ali’ye yüklet(erek). (...) Şeriatçe olsa idi, üçünün de, hatta anasının da katli lazım gelirdi.”¹(Aka GündüzTarihsiz: 123) diyerek kanun gereği on beş yıl ceza almaları gerektiğini söyleyen kadı ise son dönem Osmanlı adalet kurumunun yarası hâline gelen yargı mensuplarının nüfuz sahibi şahsiyetlerin vesayetine girmesini örneklemektedir.

Sermet Muhtar Alus’un II. Abdülhamit Dönemi siyasi ve sosyal hayatını devrin kabadayıları olarak sunulan Onikiler’in maceraları ekseninde yansıtan *Onikiler* (1935) adlı romanında yargı kurumu, denetim mekanizmalarının sağlıklı çalışmaması nedeniyle mensuplarının keyfi davranmasına ve hukuksuzluklar yapmasına engel olamadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Tophane, Fırzağa’da oturan, dedesinden kalan akaretle geçinen ve beğendiği erkeklerle ilişki kurmaktan sakınmayan çapkın ruhlu bir kadın olarak sunulan Küçük Hanım’a miras kalan İrgatpazarı’ndaki han davalıdır ve uzun süredir “*Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf’ta*

¹ 1810 yılında yürürlüğe giren Fransız Ceza Kanunu esas alınarak hazırlanan 9 Ağustos 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunu’nun şeri kaidelere uygunluğu hususu çeşitli zaman dilimlerinde tartışma konusu yapılmıştır. Söz konusu kanun her ne kadar Fransız Ceza Kanunu’nu esas alsada da tespiti hükümdara bırakılan tazir suçlarıyla ilgili düzenlemeleri kapsamış yani Kur’ân-ı Kerim ile tespiti yapılan had ve kısas cezalarına ilişkin hüküm içermemiştir, sadece gerekli görülen alanlarda kamu davası açılmasının önünü açmıştır. Ayrıca kanun metni yürürlüğe girmeden önce Şeyhülislamlığın görüşüne sunulmuş şeri açıdan da sakınca olmadığı tespit edilmiştir. 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu’nun kaynakları hakkında bilgi için bkz. Akgündüz, 1999: 15-16.

sürümcedede(dir)” (Alus 1999: 110). Küçük Hanım, Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf görevlilerinden “*mahkemede her işi becer(en), (...) dediği ol(an) (...) Frenk gömlekli, lavantalı, aynagöz, yaman zendost (zampara) bir sarıklı(...)*” (Alus 1999: 110) olarak tavsif edilen Nail Molla’yı evine getirterek biraz işve ile gönlünü çelmek suretiyle davayı lehine çevirmeyi tasarlar. Aslında Küçük Hanım’ın bu tasarısı devrin yargı algısıyla uyumludur. Zira yazar söz konusu düşüncelerle paralellik teşkil edecek şekilde yargı mensuplarına rüşvet vermeden şahısların davalarını lehine çevirmenin güçlüğünü “*kadıy, kassamsı geçelim, katiplere, muhızrlara (mübaşirlere) kadar parmak oynat(makta); lira şakırdat(maktadır).*” (Alus 1999: 114) şeklinde verir.

2.2. II. Meşrutiyet Dönemi

Tanzimat Dönemi’yle birlikte Osmanlı yargı sisteminde köklü değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. 1840 yılından itibaren çıkarılan ceza kanunlarıyla padişahın örfi hukuktan doğan yargı yetkisine son verilerek en azından algıda keyfiliğin önüne geçilmiştir. 1876 yılında yürürlüğe giren Kanunu Esasi ile de zaten Kur’ân ve hadislerde sürekli temas edilen yargı bağımsızlığı hususunda önemli adımlar atılmıştır.

Kanunu Esasi’nin “*’Mehâkim’ başlığı altında düzenlenen hükümlere baktığımızda, Anayasa'nın 81. maddesinde, yargıçların görevlerinden alınamayacakları, görevlerinden çekilmelerinin kabul edilebileceği, yükselmelerinin, mesleklerinin, görev yerlerinin değiştirilmesinin, emeklilikleri ve bir suçtan dolayı mahkûm olma nedeniyle görevden alınmalarının özel yasa hükümlerine tabi olacağı hükme bağlandığını görmekteyiz. Kanun-ı Esasi'nin 82. maddesinde yargılamanın aleni olacağı belirtilirken; 85. maddesinde her davanın ait olacağı mahkemede görüleceği, kişiler ile hükümet arasındaki davaların bile genel mahkemelere tabi olacağı kararlaştırılmıştır.*” (Topuz, Konan 2017: 773).

Bununla birlikte 1879 yılından itibaren adliye teşkilatına işlerlik kazandırmak için Fransız hukuku ekseninde hazırlanan Mehâkim-i Nizamiye Teşkilatı Kanunu, Usul-ı Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanunu ve Usul-ı Muhâkemât-ı Hukukiyye Kanunu gibi düzenlemeler yapılmış (Demirel 2010: 35-38) ve söz konusu düzenlemelerin

uygulama alanı olarak Nizamiye Mahkemeleri kurulmuş, burada görev alacak yargıçların “*metânet-i ahlâkiyelerine, ehliyet ve liyakat sahibi olup olmadıklarına bakılmıştır.*” (Topuz, Konan 2017: 767). Ne var ki bu düzenlemelere rağmen ne II. Abdülhamit Dönemi’nde ne de II. Meşrutiyet Dönemi’nde yargı bağımsızlığı hususunda çok da mesafe alınamamıştır. Şüphesiz bu durumla ilişkili birçok sebep telaffuz edilebilir. Her şeyden önce II. Meşrutiyet ilan edildiği zaman genelde yargı teşkilatının özelde yargı mensuplarının durumuna bakılacak olursa onca çabaya rağmen kurumun modern standartlara getirilemediği anlaşılacaktır. Bunun yanında devrin siyasi gelişmeleri de engelleyici faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Selahaddin Enis, *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanında bu duruma dikkat çekmektedir. Romanda demokratikleşme ve hukuk devleti olma yolunda önemli bir adım atarak Kanunu Esasi’yi yürürlüğe koyan Osmanlı Devleti’nin yıkılışa engel olamamasındaki sebepler arasında genelde devlet adamlarının özelde yargı mensuplarının cehalet ve rüşvet batağına saplanmış olmaları gösterilmektedir. Romanda halka adalet dağıtmakla yükümlü “[k]adı efendi ömrünü sıra hocalığıyla geçirmiş Osman’ın sin ile mi yoksa sad ile mi yazılacağını bilmeyecek kadar kara cahil (...) yobaz (...)” (Atabeyoğlu 2016a: 136) bir insan olarak tavsif edilir. Yazar, II. Meşrutiyet’in ilan edildiğine dair evrakı okuyup anlayamayan ve anlayabildiği tek kelime olan ‘ilan’ dan hareketle söz konusu metnin “*a’şar ihalesi ilanı*” (Atabeyoğlu 2016a: 136) olabileceğini söyleyen ‘kadı’nın kara cehaleti üzerinden hukuk devleti olma yolunda önemli bir adım atan II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Devleti’nin amaçladığı yeni düzenin inşasını sağlayacak yetişmiş kadrolara sahip olmadığına dikkat çekmektedir.

II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında adliye teşkilatının ıslahı hususunda birçok çaba sarf edilse de yani hükümet 1913 yılında meydana gelen Bab-ı Âli baskınına kadar demokratikleşme eğilimi gösterse de bu yıldan itibaren İttihat ve Terakki Fırkasının devletin kontrolünü tam anlamıyla eline almasıyla “*ülkedeki siyasi otorite, başlayan savaş ortamının da etkisinde kalarak baskıcı tutumuyla sivil toplum örgütlerini kontrol, yargı organlarını da vesayet altına almaya çalışmıştır.*” (Mahiroğulları 2015: 138). Şükrü Hanioglu ise bu durumu;

“*II. Meşrutiyet’in ilânında, İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin Fransız İhtilâli’nin ‘motto’su olan ‘hürriyet, müsavet, uhuvvet’ sloganına dördüncü kavram olarak*

'adalet' ibaresini eklemesinin de ortaya koyduğu gibi bu alandaki beklentiler yüksek olmuş ve her yeni dönemin bir 'beyaz sahife' açması beklenmiştir. Ancak 'adalet' konusunda toplumsal taleplerin herhangi bir dönemde karşılandığını belirtebilmek zordur." E.T.06.10.2019) şeklinde daha yumuşak ifadelerle vermiştir.

Atatürk Dönemi roman yazarları da yargı kurumunun işlerliğini yitirmesi ve vesayet altına alınması hususlarıyla devletin yıkılışı arasında koşutluklar kurma çabasında olmuşlardır. Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933), *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanlarında yargıçların İttihat ve Terakki Fırkası vesayetine girmesi eleştirilirken, *Kuyucaklı Yusuf* (1937), *Yeşil Gece* (1928) adlı romanlarda hâkimin mütegalibenin gücü karşısında sinmesi, haksızlığa alet olmasına ve ayrıca *Yeşil Gece* (1928) adlı romanda ise Osmanlı yargısının bir parçası hâline gelen çok hâkimli yapının teşekkülüne eleştiriler getirilmiştir. Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında* (1929) romanında halk nezdinde itibar kaybeden yargıçlar roman kahramanı tarafından karikatürize edilmektedir. *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanda ise müstantiğin sorguladığı kadının trajik hikâyesinden etkilenerek yargılama neticesini beklemeden söz konusu kadının masum olduğuna kanaat etmesi ve onu kurtarmaya çalışması bağlamında yargı mensuplarının hissi davranmalarının davayı etkilemesi ele alınmaktadır.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinin ana vakadan bağımsız masal atmosferinde verilen ve daha çok II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinin eleştirisini yapan bölümde Ali, devrin yetkilileri tarafından gözden çıkarılır. Tabii bu duruma sütkardeşi Veli'nin söylemleri yanında Ali'nin de devriyle uyumlu olmayan mutlakiyet ve meşrutiyetle ilgili görüşleri de etkili olur. Siyasi sakıncalı olarak görülen Ali'nin Avrupa'da eğitim gören oğlu Ender'in doktora bursu kesilir ve kendinse ödenen üç yıllık tahsisatın da iadesi istenir (Aka Gündüz 1933b: 194-196). Bunun üzerine Ali duruma itiraz etmek maksadıyla mahkemeye başvurunca hâkim, Ali'nin avukatı Adil Bey'i çağırarak üzerlerindeki siyasi baskıdan bahisle hukuka uygun karar verdikleri takdirde işlerinden olacaklarını belirtir ve Ali Bey'in davadan feragat etmesini ister.

"Adliye ve adalet noktasından hak kazanacağınız muhakkak. Fakat biz çocuğu, çocuktan ziyade babasını mahkûm etmeye mecburuz.

Adil Bey şaşakalırken reis daha ricakâr bir sesle:

— *Bunun böyle olması katidir. Düşününüz ki bütün arkadaşlarımla beraber ben de çoluk çocuk sahibiyiz.. Bunun manasını siz pekâlâ idrak edersiniz. Bir adli celadet göstermenin imkânı varsa söyleyiniz. Sekiz yüz lira için beş ocağın sönmesine razı iseniz mahkemeye devam edelim?*

Adil Bey çıktı ve meseleyi anlattı. Ali Bey biraz düşündü:

— *Hayır, dedi. Mahkemeye beraber girelim. Ali Bey (...):*

— *Reis Beyefendi! Dedi. İstinafa devamdan feragat ediyorum. Hazine vekili haklıdır. Ödemeğe mecbur olduğum para ile mahkeme masrafını şimdi vezneye teslim edeceğim. Bu yoldan hüküm vermenizi talep ederim.”* (Aka Gündüz 1933b: 197-198).

Bu durum "hürriyet, müsavat, uhuvvet ve adalet" mottosuyla iktidar mevkiine gelen İttihat ve Terakki Fırkasının değerlerinden koparak, eskinin istibdadına sarılmasının yargı üzerindeki örneği olarak sunulmuştur.

Aka Gündüz'ün geriye dönüşlerle II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar uzanan Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanında İttihat ve Terakki Fırkası ile Ali Bey'in arası açılır. Fırka yetkilileri bir dolandırıcılık hadisesi ihdas ederek mahkemeye başvurur. Yazarın “[ş]imdiki zamanda olsa ‘adliyenin istiklali var!’ diye adamın kafasını koparırlar. Fakat o devirde ne Osmanlı imparatorluğunun istiklali vardı, ne de imparatorluk tahakkümündeki mahkemelerin..” (Aka Gündüz 1933a: 163) şeklindeki değerlendirmesindeki isabetlilik zanlıyı mahkûm etmek için delil bulamayan hâkimin fırka yetkililerinden işi kitabına uyduracak delil istemesiyle ortaya çıkar. “*Ali Beyi kemali rezaletle mahkemeye verdiler. Mahkeme reisi efendilerine gizlice haber gönderdi: Ortada delil emare yok, hiç olmazsa bir şahit, bir mektup filan olsun ki kitaba uyduralım.*” (Aka Gündüz 1933a: 162). Böylece görünüşte adaletin tecellisine memur edilen reisin iktidarın muhalif olarak görülen unsurları sindirmesinde payanda hâline gelmesi, devrin yargı mensuplarının ahvalini yansıtmaya bakımından önemlidir.

Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanında devlet gücünü arkasına alan, kendi pervasızlıklarına tahammül etmeleri koşuluyla diğer insanlara

yaşama imkânı tanıyan, eşrafın haksızlıklarına dur diyebilecek bürokrat bulunamaz. Bu durumu kasabanın mülki amiri olan Kaymakam Selahattin Bey “*Memleketi asıl idareleri altında bulunduran bu adamların karşısında bir hükümet memurunun ne kadar az kıymeti olabileceğini; bir kaymakamın, aşağı yukarı, kendisine itibar edilen, fakat işlerine engel olmaya başlayınca derhal tüydürülen bir kukla olduğunu*” (Sabahattin Ali 2016: 56) belirterek açıklar. Romanda serseri, pervasız bir eşraf çocuğu olarak verilen Şakir, babasının kumar tuzağıyla borçlandırdığı ve kendilerine mahkûm hâle getirdiği Kaymakam Selahattin Bey’in kızı Muazzez ile evlenmek ister. Selahattin Bey’in evlathığı Yusuf ise Muazzez’in Şakir’le evlenmesine karşıdır. Bu amaçla Bakkal Ali’den Muazzez’i nikâhlamayı vaat ederek aldığı parayla borçlarını kapatır. Bu durumu öğrenen Şakir, bir düğünde uluorta Ali’yi öldürür. Herkes gibi mahkeme reisi de Ali’nin katilinin Şakir olduğunu bilmesine rağmen gerçeği yansıtmadığını bildiği doktor raporuna ve sindirilen şahitlerin ifadesine sığınarak sorumluluğunu yerine getiremez.

“Reis, Ali’yi Şakir’in öldürdüğünü biliyordu. (...) Şahitler, deliller... Bunlar hep Şakir’in lehineydi veya öyle tertip edilmişti.(...) Şakir’in katil olduğunu ispat edecek delillere mukabil, ortada daha büyük ve müsbet bir delil vardı ki, bu bütün şahit ifadelerini, bütün ithamları çürütüyordu. Bu bir doktor raporuydu. Bu rapora nazaran, maktul Şerif oğlu Ali’nin sol göğsünden çıkarılan kurşunlar, büyük çaplı ve ham kurşun atan bir tabancadan endaht edilmişti. Hâlbuki muhakemede mevcut olan ve zabıt varakasına nazaran, vaka mahalline candarma yetiştiği esnada Şakir’in hâlâ elinde bulunan tabanca, küçük bir Browning’di.” (Sabahattin Ali 2016: 98).

Reşat Nuri Güntekin’in *Yeşil Gece* (1928) adlı romanında Ege Bölgesi’nde yer alan Sariova kasabasında Şahin Hoca’nın başmuallimlik yaptığı Emir Dede Mektebi etrafında kümelenen modern laik bir anlayışı benimseyen yenilikçiler ile medrese çevresinde yer alan cahil, mürteci tipler ve onların dini hassasiyetini politik malzeme yaparak toplum içerisinde saygın bir yer edinmeye çalışan şahıslardan oluşan gelenekçiler arasındaki çatışma yansıtılmıştır. Kasabada dinî mahiyeti yanında siyasi varlıklarının da simgesi hâline gelen Kelami Baba türbesinin kundaklanması gelenekçilerin yaşam biçimleri için tehdit hâline gelen yenilikçi çevreye saldırması ve o cenahtan bir kurban alması için kaçırılmayacak bir fırsat hâline gelir.

Sarıova gazetesi Kelami Baba türbesinin yakılmasıyla ilgili değerlendirmesinde, türbelere olan bağlılıklarından ötürü halkı putperestlikle suçlayan, insanları bu boş inançlardan kurtarmak için türbelerin yakılması gerektiğine dair kanaatini orada burada telaffuz etmekten sakınmayan Fransızca muallimi Nihat Efendi'yi alenen hedef göstererek konuyla ilgili “*şahadet etmeye yirmi, otuz kişi(nin) hazır bulun(duğunu)*” (Güntekin Tarihsiz g: 163) belirtir. Şahin Efendi, söz konusu değerlendirmeyi “[m]ahkemeye galiba elini uzatıp bu olgun meyveyi koparmaktan başka iş kalmayacak(...)” (Güntekin Tarihsiz g: 164) şeklinde yorumlar. Bu durum Nihat Efendi'yi Kelami Baba türbesinin kundakçısı hâline getirmiştir. Nihat Efendi, aynı gün sorgu hâkimi tarafından davet edilir fakat bir saat sonra salıverilir. Bu durum romanda softa, yobaz bir güruh olarak verilen şahısların tepkisini çeker.

“*Bir Velîyullah türbesini yakan kâfirin elini, kolunu sallayarak sokaklarda dolaşması, gökteki melekleri isyan ettirecek bir haldî. Sarıova halkı buna nasıl tahammül ederdi? Hükümet, memleket ahalisinin din hisleriyle oyun mu oynuyordu? Vah zavallı şeriat! Sen, kimlerin elinde kalmışsın? Bazı taşkın hocalar, halifeye telgraf çekmekten: ‘Ya Emirelmü'minin, evliyalarımızın türbelerini yakıyorlar, imdat!’ diye feryat etmekten bahsediyorlardı. Bunlardan birkaçı bunu da kâfi görmüyor, ‘Âlem-i Islama beyannameler yollamalıyız. Memalik-i İslâmiyede din-i Islama reva görülen hakaret ve tecavüzü sizin memleketlerinizi işgal eden Hıristiyan Avrupa devletleri bile tecviz edemez!’ demeliyiz, diye bağıyorlardı.*” (Güntekin Tarihsiz g: 165).

Halkın protestosu ve kasabanın etkili isimlerinin Nihat Bey'in suçu sabitmiş gibi müstantığın tutuklamamasına itirazları yargı üzerinde baskı oluşturur. “[E]hl-i ırz bir adam...” (Güntekin Tarihsiz g: 180) olarak görülen Sorgu hâkimi Aziz Efendi, kundaklanma hadisesi sonrasında zanlı olarak sunulan Nihat Efendi'yi tutuklamak zorunda kalır.

“*İkinci günün akşamına doğru kasabanın dilli dişli insanlarından birçoğunun Aziz Beyi sıkıştırdığı haberi alındı. Hatta Kâtib-i Mesul Cabir Beyin: ‘Ne yapar bu adam? Memleketi ihtilâle mi verecek? Ne uzatıp durur bu meseleyi? Devr-i istibdat memurlarında bile görülmemiştir böyle uyuşukluk? Bir adam üzerinde bu kadar*

uğraşmak yakışır mı Meşrutiyet adliyesine? Seri icraat lazım!’ diye bağırıp söylendiği işitildi. Nihayet, sorgu hakimi belki dişe dokunur bir delil elde ettiği, belki de yapılan ısrarlardan yorulduğu için geceye doğru Nihat Efendinin tevkifini emretti.” (Güntekin Tarihsiz g: 171).

Yeşil Gece (1928) adlı romanda yazar Kelami Baba türbesi kundaklanma hadisesi zanlısı hâline getirilen Fransızca ve hesap muallimi Nihat Efendi’yi yargılayacak olan, kasabanın ileri gelenlerinden oluşan hukuk bilgisinden yoksun hâkim heyetinin niteliği üzerinden çok hâkimli yapıya eleştiri getirilmiştir. Esasen 1879 yılında yürürlüğe giren Teşkilat-ı Mehâkim Kanunuyla Osmanlı mahkemelerinde çok hâkimli yapıya geçilmiştir (Ortaylı 2015: 207).

“Bilhassa kazâ mahkemelerinde başkan olarak hukuk tahsili gömüş kadı'nın yanında, karar alma sürecinde ona yardımcı fonksiyonu yerine getirmek üzere seçilen iki üye çoğunlukla bu işe elverişli bulunmayan kimselerdendi. Dolayısıyla bunlar ne kanunlara ve ne de usule vâkıftı. Bu, daha çok kazâ mahkemeleri için söz konusuydu.” (Ekinci 2004: 219).

Çok hâkimli yapı istenilen neticeyi veremeyince II. Meşrutiyet’ten sonra peyderpey tek hâkimli yapıya geçilmiştir (Ekinci 2004: 220-221).

Kelami Baba türbesi kundakçısı olarak sunulan Muallim Nihat Efendi’nin yargılanacağı mahkeme de çok hâkimli yapıya sahiptir ve hâkim heyetinin yeniliğe düşman, softa, cahil bir grup olarak verilen medreselilerin Eyüp Hoca, Müderris Zühtü Efendi gibi önde gelen isimlerinden ve İttihat ve Terakki Fırkası temsilcisi olan ve partisinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutan bir tip olarak verilen Cabir Bey gibi şahıslardan oluşması ve son kararı bunların verecek olması mahkemenin yakında başlayacağını söyleyen yenilikçiler çevresinde yer alan Mühendis Necip’in Nihat Efendi’yi şimdiden küreğe mahkûm olmuş kabul etmesine neden olmuştur.

“Ben, neticeyi fena görüyorum, diyordu. Muallim Nihat, Kelâmi Baba türbesi gibi gözümün önünde cayır cayır yanacak. Onu kurtarmak için hiçbir şey yapamayacağız. Muhakeme yakında başlıyor. Heyeti hakime görünüşte Eyüp Hoca, Müderris Zühtü Efendi, Cabir Bey vesaire vesaireden müteşekkildir. Nihat Efendinin leh ve aleyhindeki deliller ne olursa olsun son hükmü bunlar verecek. Onun için

muallim efendiyi şimdiden küreğe mahkum olmuş farz edebiliriz.” (Güntekin Tarihsiz g: 182).

Aka Gündüz’ün I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri Türk yargısına eleştiriler getirdiği *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanında insanları haksızlıklara karşı koruması gereken adalet kurumunun çürümüşlüğü ve kurumun bir parçası olan adli süreçler yoluyla zanlıların içinde yaşayacağı topluma teşhir edilerek, sosyal yaşamdan koparılması eleştirilmiştir. Bu eleştiriden nasibini alan yargı mensupları da romanda karikatürize tipler olarak verilir. Yazarın duruşma salonuna giren hâkim heyetini ve savcüyı “*Sivri sakallı et yuvarlağı ortada... Sivri sakallı yağ külçesi sağında... Sivri sakallı kemik yığını solunda... Siyah redingotlu, yeşil yelekli, kırmızı fiyonklu genç sıskası öte tarafta...*” (Aka Gündüz 1974b: 6) şeklinde tavsif etmesi herhalde bu durumun güzel bir örneğidir.

Aka Gündüz’ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanında “Bir Sorgu Hâkiminin Defterinden” notuyla verilen “Bu Toprağın Kızı” adlı bölümünde bir komiser muavinini vahşice öldüren Nazlı’nın ifadesini alan sorgu hâkimi onu bu sefih hayata sürükleyen hadiseler karşısında o kadar etkilenir ki “*Tuhaf şey! Bana ne oluyor?*” (Aka Gündüz 1974a: 221) demekten kendini alamaz. Sorgu hâkimi, Nazlı’nın ifadesinden hareketle ve yargı sürecinin işlemlerini dahi beklemeden suçsuzluğuna kanaat eder ve bir parçası olduğu kurumun adaletin tecellisinde yetersiz kalacağı düşüncesiyle hâkimlik vasfı gereği olan tarafsızlık ilkesi hilafına zanlıyı kurtarma derdine düşer.

“*Kurtarmak için maddelere, kitaplara dayanacağım, avukatlara yalvaracağım. Gazetecilerden tesir propagandası dileneceğim, savcının ayaklarına kapanacağım, olmazsa kaç tane ceza reisi lazım, yüz tane mi? Peki, yüz tane ceza reisi öldüreceğim! Bin yüz tane aza boğacağım! Fakat kurtaracağım!*” (Aka Gündüz 1974a: 222).

1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunu’yla kişilere karşı işlenen suçlara ait yargılamada devletin mağdurun savunmasını üstlenmesi esas alınmıştır. Mağdur davacı olmasa bile zanlıya kamu davası açılması imkânı getirilmiştir. Böylece müddeiumumîlik müessesesi Osmanlı yargı sistemine girmeye başlamış ve 1864 yılında yürürlüğe giren ‘Vilayet Nizamnamesi’nde tam olarak bir isim telaffuz

edilmeden savcılık görevinin “[g]enel hukuka ve kanuna vakıf devlet tarafından görevlendirilen bir memur tarafından yapıla(cağı)” (Demirel 2010: 244) belirtilmiştir. “Ancak, savcıların görev ve yetkilerinin ne olacağı konusu bu Nizamnamede açıklanmamıştır. Yetkilerin ne olduğunun saptanması için, 1879 tarihli ‘Mehakimi Nizamiyenin Teşkilât Kanun-i Muvakkati’yi beklemek gerekmiştir.” (Yılmaz 1972: 256). Böylece Osmanlı yargı teşkilatı bünyesinde oluşturulan savcılık makamı görevlileri de devrin hukuk anlayışı çerçevesinde görevlerini ifa etmeye başlamışlardır. İnceleme alanına giren romanlarda da mağdurun savunmasını yapmakla önemli bir görevi yerine getiren savcıların adaletin tecellisi noktasındaki tavrı ve toplumsal tabakalardaki yankısı verilmeye çalışılmıştır. Selahaddin Enis’in *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanında dürüst, mesleki anlamda donanımlı bir şahsiyet olarak verilen müddeiumumînin kasabanın sefih bir hayat yaşayan ekserisi cahil bürokratlarıyla, eşrafiyla uyumlu bir yaşam süremediği için ötekileştirilmesi ele alınırken, *Yeşil Gece* (1928) adlı romanda müddeiumumînin araştırma, soruşturma neticesi hazırlanmadığı anlaşılan çelişkiler ihtiva eden iddianamesi ve diğer yargı mensupları gibi güçlünün yanında yer alması eleştirilmiştir.

Selahaddin Enis’in II. Meşrutiyet yılları Anadolu insanının Millî Edebiyat yazarlarının tavsif ettiği gibi “çilekeş, vefakâr, vatansever, Müslüman ve yardımsever (...) (olmadığı) aksine ahlaksız, bencil, ikiyüzlü, namussuz, merhametsiz, yalancı, düzenbaz, çıkarıcı” (Tane 2012: 262) olduğu tezini işleyen *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanında haşin, aksi ve dürüst bir adam olarak tavsif edilen ve kasaba bürokratları tarafından sevilmeyen Müddeiumumî Tayfur Bey genellikle eşrafın şikâyetlerisebebiyle sürgün gibi tayinlerle hayatını “*Trablus’un, Rumeli’nin, Anadolu’nun*” çeşitli kasabalarında geçirmiştir. “*Kasabanın kaymakamından, kadısından tutunuz da mahkeme mübaşirlerine ve jandarma neferlerine kadar herkesin bir humma-yı irtişa içinde çalıştıklarını görmesine rağmen*” (Atabeyoğlu 2016a: 112) yirmi yıllık hayatında birçok kez fakr u zarurete düşse de bir kez olsun kendisine teklif edilen rüşvete itibar etmemiş idealist bir devlet adamıdır “*ve işin en garibi ihtiyaç ve zaruret içinde bile eğilmeyen bu istikametine rağmen Tayfur Bey ekser kazalardan ‘maksad-ı irtişa ile mesalih-i tesvik’ şikâyeti altında diğer kasabaya*” (Atabeyoğlu 2016a: 112) gönderilmiştir. Aslında adliye nazırı da Tayfur

Bey hakkındaki rüşvet suçlamalarının iftiradan ibaret olduğunu bildiği için konuyla ilgili soruşturma açma ihtiyacı hissetmez. Şikâyetçileri “*tatmin ve teskin*” (Atabeyoğlu 2016a: 113) etmek için görev yeri değişikliğiyle iktifa eder. Kasaba bürokrasisi tarafından Tayfur Bey’in sevilmemesinde rüşvet, iltimas hususlarında kendilerine uymaması yanında görev yaptığı mekânların en maruf adamlarından biri olması da etkili olmuştur. Kasabada devleti temsil eden, yerel politikaları belirleyen bürokrasi cephesi o kadar cahildir ki kaymakamın okuma yazması kıttır, jandarma kumandanı okuma yazma bilmez. Mutasarrıflıktan II. Meşrutiyet’in ilan edildiğini bildiren bir evrak gelince kaymakam söz konusu evrakı okuyup anlamlandıramaz. Kadı aşar vergisiyle ilgili olabileceğini söyler. Okuma yazma bilmeyen jandarma kumandanı duyduğu ilan kelimesini yılan anlar. Kaymakam söylenenlerden tatmin olmayınca çaresiz Müddeiumumî Tayfur Bey’e müracaat eder ve o vesileyle Kanunu Esasi’nin yürürlüğe konduğunu, yani meşrutiyetin ilan edildiğini anlar.

II. Meşrutiyet’in ilan edildiği günlerdeki kaotik ortamdan faydalanan eşraftan Dingilcizade Emin ile Abdullah Pehlivan, Adliye Nezaretine “*bu herif rüşvetsiz iş görmez bir yüzlüğe mahpusları salıverir damdan*” (Atabeyoğlu 2016a: 152) şeklinde bir istida göndererek Tayfur Bey’in azlını isterler. Kanuni Esasi’yi satır satır bilen ve yeni dönemle beraber mesleki anlamda özgürlüğe kavuşacağını düşünen Tayfur Bey emekliye sevk edilir. Yazar bu vesileyle Osmanlı Devleti’ni yıkılışa götüren süreçte Tayfur Bey gibi işinin ehli devlet adamlarının memuriyetlerinde önlerinin kapatılmasının ya da nitelikli şahsiyetlere çalışma imkânı verilmemesinin etkili olduğu tezini ortaya koymaya çalışmıştır.

Reşat Nuri’nin *Yeşil Gece* (1928) adlı romanda okur karşısına çıkan bir başka yargı mensubu müddeiumumîdir. Softa, cahil, mürteci bir grup olarak verilen medrese çevresi için simgesel mahiyeti olan Kelami Baba Türbesi’nin kundaklanma hadisesi zanlısı hesap muallimi Nihat Efendi’nin yargılandığı davanın savcısı, hadiseye dair tek somut veri olan ve zanlıyı suçlayacak tek emare taşımayan zabıt raporuna itibar etmeden doğrudan şahitlerin ifadesine dayanarak iddianamesini hazırlar. Bu durum okurda savcının da müstantik gibi tesir altında kalarak iddianamesini hazırladığı kanaati oluşturur. Söz konusu türbeyi kundakladığına dair kesin bir emare bulunmazken şahitlerin ifadesi ve öngörü üzerine hazırlanan iddianamede suçu sabitmiş gibi gösterilen Nihat Efendi için savcının söz konusu fiili

yaparken sarhoş olduğu kabulüyle cezai indirim istemesi ise davayı trajikomik hâle getirir.

"Muallim Nihat Efendi alkoliktir. Ruhen hastadır. Alkol, onda insanlık namına ne varsa hepsini öldürmüştür. (...) Gezdiği, yürüdüğü yerde Enbiya ve evliya-yüzâm aleyhinde tefevühatta bulunan, önüne gelene türbeleri ateşe vermekten bahseden bu adamda türbeleri yakmak fikri bir "fikir-i sabit" hâline gelmiştir. Bu küül hastasının, bir gece bu fikir-i sabiti mevki-i fiile koymuş, Kelâmi Baba türbesini yakmış olması neden müsteb'at görülsün? Gerçi onun türbeyi yaktığını gören yoktur. Fakat onun gündüzleri bile ayağını atmadığı bizzat söylediği mezarlık mahallesinde vaka gecesi iki defa, akşam ezanından gece yarısından bir saat evvel sinsi sinsi dolaşırken görülmüş olması kâfi derecede kanaatbahş bir delil değil midir? Nihat Efendi, 163'üncü madde mucibince tecziye edilmelidir. Ancak içki suistimali neticesi olarak yarı deli bir adam olması ve ağleb-i ihtimal, o gece ne yaptığını bilmeyecek derecede sarhoş bulunması hafifletici sebeplerden addederek daha hafif bir ceza ile iktifa edilmesi adalete muvafık olur." (Güntekin Tarihsiz g: 199).

Kuyucaklı Yusuf (1937), Üç İstanbul (1938), Kaynanam Nasıl Kudurdu (1927) adlı romanlarda II. Meşrutiyet Dönemi siyasileri ve nüfuzlu şahsiyetleri tarafından vesayet altına alınan Osmanlı yargısının çürümüşlüğü bugün için adalet kurumunun vazgeçilmez unsuru hâline gelen avukatlık müessesesi üzerinden verilir.

Kuyucaklı Yusuf (1937) adlı romanda "nasıl harpte kazanmak için her vasıta meşru ise, adalette kazanmak için de mümkün olan her çareye başvurmakta beis" (Sabahattin Ali 2017: 97) görmeyen adaletin tecellisinden çok kendi çıkarlarını gözeten Hami Bey adında işini bilir bir avukat tipine yer verilmiştir. Bakkal Ali cinayetinin faili olduğu herkesin malumu olan Şakir'in avukatı Hami Bey müvekkilini beraat ettirmek için "İfade değiştirmek, cürmü başkasının üstüne atmak, yalancı şahit bulmak, beş on kuruş mukabilinde bir zavallıya: 'Bu işi ben yaptım!' dedirtip, o işi asıl yapanı kurtarmak gibi" (Sabahattin Ali 2017: 97) çarelere başvuran bir şahsiyet olarak sunulmuştur. Yazar, toplumumuzda örneklerine sık rastlanan Hami Bey gibi birine yer vererek bir avukatın görevinin müvekkilini suçlu olsa bile aklamaya çalışmak mı yoksa adaletin tecellisine yardım etmek mi olmalıdır

sorusunu başarılı bir şekilde okurun zihnine kazımış ve tercihini adaletin tecellisinden yana kullandığını hissettirmiştir. Ayrıca devletin yıkılışına paralel olarak özellikle adalet kurumunun çürümesine dikkat çekmesi yazarın bu tavrının anlaşılması bakımından önemlidir.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında da her geçen gün biraz daha bitap düşen devletin en önemli dayanağı olan yargı uzvunun çürümüşlüğüne yansıtılmak için Adnan, Sakallı Vasfi, Tevfik Hoca gibi hedeflerine ulaşmak için her şeyi mubah gören avukat tipleri verilmiştir. Romanın başkarakteri ve zaman zaman idealist bir tip olarak sergilenmeye çalışılan Adnan, II. Abdülhamit devrinde hukuk mektebini bitirir ve mektep arkadaşı Tevfik Hoca'yla kısa bir süre avukatlık yapar. İttihatçı olduğu gerekçesiyle sürgüne gönderilir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a dönerek avukatlık mesleğine başlar. Hükümete yakın olmasının avantajıyla kısa zamanda devrin önemli zenginlerinden biri hâline gelir. Tapu Müdürü Senih Efendi, Fransızca muallimi Kadri gibi yakın olduğu şahısların eşleriyle ilişki kurabilecek, maliye nazırının kızı Süheyla'yı taciz edecek kadar şirazeyi kaybeden Adnan'ın II. Meşrutiyet devrinde sefahat âlemlerine, bir de para hırsı eklenir. Millî Mücadele Dönemi'nde maddi manevi bakımdan acınacak bir adam hâline geldiği zaman Süheyla ile evlenerek bir süre ara vermek zorunda kaldığı avukatlık mesleğine döner. Ancak İttihat ve Terakki Fırkasının iktidar olduğu yıllarda yazıhanesi arı kovanı gibi işleyen Adnan Bey, Mütareke Dönemi'nde bir iki ufak tefek mesele dışında davavekilliği bulamaz. Bu durum Türk halkının da yargıya güvenini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü avukatların devrin siyasi otoritesi ile yakınlığı nispetinde davalarda başarı kazanacağı anlayışı neredeyse toplumumuzun her devrinde hâkim olmuş ve zaman zaman da buna uygun neticeler alınmıştır.

Bu dönemde Cevat'ın annesi adaletin tesisinden ziyade oğlunun katili Uşak Ahmet'i idam ettirmesi koşuluyla Adnan'ı dava vekili tayin eder. Ancak romanın vaka zamanında yürürlükte olan 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'na göre on sekiz yaşından küçük olanlara yaşlarına ve işledikleri fiilin niteliğine göre cezai indirim uygulanmaktadır (Şensoy 1949: 87). Bu nedenle Adnan Alfred Cevat'ın katil zanlısı olan ve henüz on yedi yaşında bulunan, idam ettirmek istediği Uşak Ahmet'in yaşını cezai indirim sınırının üzerine çıkarmanın yollarını arar. Bu amaçla

Uşak Ahmet'in yaşını on dokuz göstermek için yalancı şahitler bulma yoluna gider. Uşak Ahmet'in dava vekili Sakallı Vasfi'nin de yardımıyla Çilli Mahmut, Hafız İsmail, Avlonyalı Rıdvan gibi ayak takımı olarak nitelenebilecek şahsiyetler şahit gösterilir. Mahkeme söz konusu şahsiyetlerin güvenilirliğini anlamak maksadıyla ilgililerin yaşadığı mahalle imamlarından bilgi ister. Toplum içerisinde itibarı olmayan şahitlerin saygın kişiler olduğu yolunda beyan alabilmek için Adnan imama rüşvet verir. Bir yandan da ayak takımı olarak nitelenebilecek şahsiyetlerin saygın, dindar kimseler olduğu yolunda aldığı netice karşısında şaşkınlığını gizleyemez.

“Adnan büsbütün şaşıyordu: Tezkiye ne kadar ucuzdu. Çilli Mahmut'un namuslu olması için imama yedi lira göndermişti. Rıdvan'ın namusu üç buçuk liraydı. Hafız İsmail iki liraya namusluydu. Bu ne büyüü zarfı? İnsan bu zarfa tulumbacı camdanıyla giriyor; hacı sakalıyla, hoca cübbesiyle çıkıyordu.” (Kuntay 2017: 522).

Adnan, tezini I. Dünya Savaşı'na Fransızlar safında giren, Mütareke Dönemi'nde İngilizlere irtibat komiserliği yapan, amcazadesinin gerdanlığını çalarak bir masumun hırsızlık zanlısı olarak eziyet çekmesine göz yuman, pervasız bir şekilde gayrimeşru ilişki yaşadığı evli bir kadının evine yerleşen Cevat'ın büyük bir vatan evladı olduğu üzerine kurar. Böyle bir vatan evladına kıyanın da mutlak idam edilmesi gerektiğini savunur.

“Yüksek sesle Cevat'ın meziyetlerinde durdu, 'Reis Beyefendi' dedi, 'müvekkilimin oğlu çok kıymetli Cevat Bey'in hayatına çok genç yaşında zalim bir kurşun kıydı; 'Sorbone'dan diploma almış, hayatını ilme vermişti. Bir kurşunla duran kalbi bu memleket için çarpıyordu. Alfred Cevat'ın göğsüne atılan kurşun vatanın bağrını deldi Reis Beyefendi!’” (Kuntay 2017: 547).

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında yer alan bir başka avukat tipi ise Uşak Ahmet'in avukatlığını da üstlenen Sakallı Vasfi'dir. II. Abdülhamit Dönemi'nde ekonomik sıkıntılarından kurtulmak için devrin geçer akçesi olan jurnalcilikten istifade etmek maksadıyla bir umumhane baskınında yakalanan ve cebinde *Meşveret* gazetesi çıkan Con Türk Süleyman'ın arkadaşı olduğu gerekçesiyle Adnan'ı Zaptiye Nezaretine şikâyet edebilecek şahsiyette bir insandır.

“*Vasfi şaştı: bu curnalcilik denen şey bu kadar ehemmiyetsiz miydi? Herkesi vali, elçi yapan bu kâğıtların kıymeti bu kadar düşmüş müydü? Kısa bir teşekkür için mi âlem haftiyelik ediyordu? (...) O kadar talihsizdi ki, memleketin her tarafında para gibi geçen curnal bile onun elinde kalp akçeye dönüyordu*” (Kuntay 2017: 265).

Sakallı Vasfi daha sonra Adnan’ı salıveren nazırı saraya jurnal ederek Taif’e kaymakam olur, Abdülhamit aleyhtarlığından Taif’e sürülen Habibullah Efendi’nin Hicaz Valisi tarafından kollandığını görünce valiyi de jurnalleyerek Sivas’ta bir sancağa mutasarrıf olur. “*Sakallı Vasfi alenen hırsızlığa başlayınca (...) vali (...) Abdülhamit’e ‘mürtekipleri sevmeyen padişah olduğunu’ yazdı ve Abdülhamit kendisinin mürtekipleri sevmeyen padişah olduğuna inanarak mutasarrıf Vasfi’yi hırsız diye azletti.*” (Kuntay 2017: 266). Sakallı Vasfi, eski hasmı olan Adnan’dan intikam almak için onun oğlu olduğunu bilmediği Uşak Ahmet’in avukatlığını üstlenir ve karşı tarafın dava vekili olan Adnan’a yalancı şahit bulması konusunda yardımcı olur. Böylece müvekkilinin idam edilmesinin yolunu açarak eski hasmından intikam alacaktır. Yani Sakallı Vasfi de Adnan gibi adaletin tesisinden ziyade kendi emeline hizmet ederek avukatlığını yaptığı, kanun nazarında çocuk olan Uşak Ahmet’in yaşının büyütülerek idam cezası almasına yardımcı olur.

Üç *İstanbul* (1938) adlı romanda karşımıza çıkan bir başka avukat tipiye Adnan’ın mektepten arkadaşı Tefik Hoca’dır. II. Abdülhamit Dönemi’nde mesleğe başlayan Tefik Hoca kısa zamanda meslek etiğini bir kenara bırakarak zenginleşir. Müstantik Behçet, Tefik Hocayı “*Her ölenin mirasçısı odur, her doğanın da velisi o... Yıkılan evin enkazı, yapılan evin arsası, onundur; şahit kiralar; dava satar; borç yaratır; ölüye mülk sattırır; kıza çocuk doğurtur.*” (Kuntay 2017: 82).

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Mütareke Dönemi’ni Makbule Hanım şahsında gençlik çağlarında heveslerini, tatmin edemeyen, toplumsal ahlakla uzlaşmayan kadınların ne dereceye kadar sapkınlaşabileceklerini trajikomik bir şekilde yansıtan *Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927) adlı romanında okur, konağında ailesiyle birlikte yaşayan dul bir kadın olan Makbule Hanım’ın iradının kira gelirini alamadığı için dava vekili olarak tayin ettiği Devranzâde Vassaf Bey vasıtasıyla olumsuz bir karakter olarak verilen avukat tipiyle karşılaşır. Makbule Hanım’ın oğlu Ali Harun’un “*Yemiş İskelesi hamallarına mezelik eden bu kopuk, it*” (Gürpınar 2017a:

21) şeklinde tavsif ettiği Vassaf Bey’i ailenin damadı Osman Zihni Bey ise “*bir av yakalamak için fildir fildir dönen aç göz(lü)*” (Gürpınar 2017a: 10) bir şahıs olarak değerlendirir. Ailenin endişesinin haklılığı avukatın sahnede görünmesiyle ortaya çıkar. Vassaf Bey, çok geçmeden geçkin yaşına rağmen genç erkeklerle gönül eğlendirme meylinde olan Makbule Hanım’ı âşıkane tavırla tesiri altına alır. Bununla da yetinmez servetine konmak amacıyla Makbule Hanım’la evlenmek ister.

2.3. Atatürk Dönemi

İnceleme alanına giren romanlarda önceki kısımlarda da bahsedildiği gibi Atatürk Dönemi, yazma zamanına yani oluş sürecine tekabül ettiği için vaka zamanı olarak pek tercih edilmemiştir. Tabii II. Abdülhamit Dönemi’nin ve tecrübi bir geçmiş olan II. Meşrutiyet Dönemi’nin yazarlar üzerindeki siyasi baskıları da dikkate alınmış olmalı ki yeni döneme olumsuz anlamda pek eleştirel yaklaşım getirilememiştir. Genel olarak devrin yargı mensupları olumlu karakterler olarak verilmiştir. *Yolpalas Cinayeti* (1937), *Ölünceye Kadar* (1937) adlı romanlarda dürüst, çalışkan avukat tiplerine yer verilirken, Refik Ahmet’in *Açlık* (1937) adlı romanında ise Atatürk’ün “*Köylü milletin efendisidir.*” vecizesini şiar edinerek davaları ekseri köylü lehine sonuçlandıran yargıç tipi idealize edilmeye çalışılmış ancak yazar böyle bir tipi idealize ederken yargının tarafsızlığına gölge düşürüldüğünü dikkate almamıştır. Yine aynı romanda bir fabrikanın biri olumlu ve diğeri olumsuz karakter olarak verilen hukuk müşavirleri üzerinden ideal hukukçunun vasıfları belirginleştirilmeye çalışılmıştır.

Halide Edip’in 1930’lu yılların Türkiye’sini anlatan, “*gençliğin geçirdiği değer ve buhranın sıkı tenkidi(...)*” (Tanpınar 2015: 123) olarak görülen *Yolpalas Cinayeti* (1937) adlı romanında Şoför Mükerrerem’i öldüren, Kaz Akkız’ın ya da Sallabaşların evindeki adıyla Nadire’nin müdafaasını üstlenen Avukat Rıfki vasıtasıyla Cumhuriyet Dönemi’nin idealize yaklaşımına uygun olarak çalışkan, duyarlı, zeki bir avukat tipine yer verilir. “*Sallabaş’ın Paris’te hukuk doktorası yapan yeğeni Rıfki(nın) ‘kapitalist’ derken gözü dön(er), kendinin ‘komünist’ olduğunu*” (Adıvar 2017b: 22) iddia eder. Bu nedenle toplum içerisinde fakirleri alt tabaka sayarak onları küçümseyen dayısı Murat Sallabaş ve yengesi Sacide tarafından fikirleri tashihe muhtaç bir şahsiyet olarak görülür. Bu esnada yüksek

zümre tarafından hizmetçi statüsünde görüldüğü için elinin sıkılması dahi hoş görülmeven Bülent'in dadısı Akkız'ın Mükerrerem'i öldürmesi üzerine Rıfkı hem eskiden tanıdığı bir dostu hem de kapitalistlerce hor görülen bir insana yardım etme imkânı bulur. Akkız'ın sorgusunda cinayet gerekçesi olarak maktulün annesinin emmisinin oğlu olmasını göstermesi başlangıçta Rıfkı'da müvekkilesinin akli dengesinin yerinde olmadığı kanaati uyandırır.

“Rıfkı davayı ele aldığı ilk andan itibaren katilin müşahede altına alınması lâzım geldiğini, evhamlı ve bir tek fikre saplanmış bir deli olduğunu iddia etti. Muvaffak oluncaya kadar hayli eziyet çekti. Çünkü katil, “Anamın emmioğlu idi de vurdum,” gibi esassız ve acayip ifadesinin haricinde çok muvazeneli ve doğru sözlü görünüyordu. Genç avukat nihayet muvaffak oldu.” (Adıvar 2017b: 35).

Ancak genç avukat müdafaasını bu tez üzerine kurarak müvekkilini kurtarmak kolaycılığına kaçmayarak adaletin tecelli etmesini amaç edinir ve bu maksatla Akkız'ın köyüne kadar giderek ciddi bir tahkikat yapar. Sonraki duruşmada Akkız'ın akıl sağlığı ile ilgili düzenlenen iki rapordan birinin Akkız'ın akıl sağlığının yerinde olmadığını bildirmesine rağmen müdafaasında söz konusu raporları dikkate almayacağını belirtir. Maktulün Akkız'ın annesinin ölümüne sebep olması, çok sevdiği kaz palazı Sırma'yı öldürmesi gibi hadiseleri dikkatlere sunarak müvekkilesinin söz konusu hadiselerden yaklaşık on yıl sonra altı ay aynı mekânda çalışmalarına rağmen Şoför Mükerrerem'in canına kast edecek herhangi bir eyleme teşebbüs etmediğini ta ki Bülent'i öldürmekle tehdit ederek kendisini iğfal etmeye kalkınca öldürme düşüncesinin ortaya çıktığını belirtir.

“Bu katilin saikleri insanı deli edebilecek kadar kuvvetli yahut deli etmeden her şeyi göze aldırarak kadar kudretlidir. Bu kan, intikam için değil, nefis ve namus müdafaası için dökülmüştür. Hatta namustan da daha kuvvetli olan saik, bir sakat çocuğun müdafaasıdır.” (Adıvar 2017b: 65).

Rıfkı hadisenin etraflıca aydınlatılabilmesi için Şoför Mükerrerem ve Akkız'ın psikolojik ve sosyal cephelerini ortaya koyabilecek şahitlerin dinlenmesini sağlar. Dinlenen şahitlerin beyanı Akkız'ın akıl sağlığının bozuk olmadığını, dürüst, merhametli bir insan olduğunu; Mükerrerem'in ise annesinin iffetini lekelediğini, ailesini dolandırdığını ve ahlaksız bir insan olduğunu ortaya çıkarır. Böylece nitelikli

bir Cumhuriyet aydını olarak sunulan Rıfki, müvekkilini kurtarmaktan ziyade adaletin tecelli etmesini sağlar.

Esat Mahmut Karakurt'un ataerkil bir mahiyete sahip olan Türk toplumunda kadının yerini sorguladığı *Ölünceye Kadar* (1937) adlı romanında ceza hukuku profesörü olan, hayatını cemiyetin doğruları içinde geçiren Bedri Nejad, kız kardeşini iğfal eden Mühendis İhsan'ı öldürür ancak aile şerefini gözeterek adli mercilere cinayetin gerçek sebebini açıklamaz. Müddeiumumî, Bedri Nejad gibi hayatını hukuk öğretmeye vakfetmiş örnek bir şahsiyetin hiçbir sebep yokken nasıl cinayet işleyebileceğini anlamlandırmaksızın iddianamesini cinayetin taammüden islendiği kanaati üzerine kurar. Yani olayın nedenlerini öğrenmek için hem katil hem de maktul hakkında araştırma yapması gereken müddeiumumî, cinayetin asıl sebebini söylemeyen Bedri Nejad'ın bir şeyler sakladığı aşikâr olan beyanına itibar ederek kati kanaate sahip olur.

“Bütün bu delail ve bütün bu itirafat neticesinde suçlu Bedri Nejad'ın, bigayrı hakkın mühendis İhsanı vahşiyane bir şekilde cerh ve katlettiği, mertebesi sübuta vasıl olmuş bulunuyor. Aziz hâkimlerim bugün huzuru adaletinizde boynu bükük ve gözleri dumanlı, büyük bir korku ve dehşet içinde akıbetini bekleyen bu adam cemiyeti beşeriye için mühim bir tehlike teşkil etmektedir.” (Karakurt 1937: 290).

İddianamesini de bu düşünceler üzerine kuran müddeiumumî, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 450. maddesinin 4. fıkrasına¹ göre Bedri Nejad'ın idamını ister.

Ölünceye Kadar (1937) adlı romanda Avukat Kadri Bey, müddeiumumînin aksine aile şerefini korumak adına kendisine bilgi vermeyen Bedri Nejad'a “benim

¹ 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 450. maddesi “Katil fiili: 1 - Ana ve baba veya büyük ana ve babalardan biri aleyhine işlenirse, 2 - Büyük Millet Meclisi azasından biri aleyhine ika edilirse, 3 - Canavarca bir his sevkıyla veya işkence ve tazip ile ika edilirse, 4 - Taammüden icra olunursa, 5 - Birden ziyade kimseler aleyhine işlenirse, 6 - Yangın, su baskını ve gark gibi yedinci babın birinci faslında beyan olunan vasıtalarla yapılırsa, 7 - VeleVKi husule gelmiş olmasın diğer bir cürmü hazırlamak veya kolaylaştırmak veya işlemek için ika olunursa, 8 - Başka bir cürmün işlenmesi akabinde o cürümden hasıl olacak faideyi elde etmek veya bu gayeye vüsul maksadiyle yapılan ihzaratı saklamak için işlenmiş olursa, 9 - Bir cürmü gizlemek veya delil ve emarelerini ortadan kaldırmak veya kendisinin veyahut başkasının cezadan kurtulmasını temin etmek maksadiyle vukua getirilirse, fail idam cezasına mahkûm edilir.” (<https://www.mevzuat.gov.tr>, E.T.15.11.2019).

de size karşı almış olduğum bir vazife var.” (Karakurt 1937: 243) diyerek itiraz eder. Müvekkilinin cinayet işleminin nedenlerini sorgulayarak, araştırarak adaletin tecellisini sağlamaya çalışır.

Refik Ahmet Sevengil’in “*Cumhuriyet ideolojisini, İstanbul’dan bir Anadolu kasabasına gelen ve halkla bütünleşen bir kadın kimliği aracılığı ile ortaya koy(an).*” (İlhan 2016: 289) *Açlık* (1937) adlı romanında Akpınar köyü arazisi üzerinde şeker pancarı üretimi yapan fabrika ile köylüler arasında münazaalı olan tarlalar nedeniyle arazi davasına yer verilir. Şeker fabrikası müdürü Ahmet Turgut, köylülerin haklı olduğu söz konusu dava nedeniyle sıkıntıdadır. Tek sorun köylülerin haklılığı değildir. Ahmet Turgut’u düşündüren bir başka mesele de yeni hâkimin Atatürk’ün “*Köylü milletin efendisidir.*” vecizesini benimseyerek köylüyü destekler bir tutuma sahip olmasıdır.

“*[Y]eni hâkimin köylü ile alakalı davalarda daima onların tarafına yonttuğu, büyük çiftlik sahipleriyle komşu köylüler arasında çıkan meselelerde: ‘Fakir köylünün hakkını yemeyiniz; köylü memleketin hakiki efendisidir, onun kalkınmasına meydan vermek lazımdır!’ şeklinde bir takım manasız sözlerle çiftlik sahiplerini haksız çıkarttığı da söylenip duruyordu.*” (Sevengil 1937: 14).

Her ne kadar romanda ideal bir yargı mensubu gibi verilse de hâkimin haklıdan ziyade zayıf olandan yana inisiyatif kullanan birisi olarak sunulması bir problemdir. Kuşkusuz her zaman haklı olan aynı zamanda zayıf da olmayacaktır.

Refik Ahmet Sevengil’in *Açlık* (1937) adlı romanında “*eskiden ismi Hikmetullah’ken cumhuriyetin ilanından sonra artık böyle hacıyağı kokan bir adı muhafaza etmeği uygun bulmıyan*” (Sevengil 1937: 48) ve bunun yerine cumhuriyet ideolojisine uygun olarak milliyetçi yönü ağır basan Tekinalp ismini alan şeker fabrikası hukuk müşavirini fabrika müdürü Ahmet Turgut, “*istediğini kabul ettirmeğe, dilediği gibi fetva almağa*” (Sevengil 1937: 48) uygun bir şahıs olarak görür. Yani Tekinalp, amirlerinin istekleri doğrultusunda bir kılıfına uydurarak hukuksuz iş ve işlemler yapabilecek bir şahsiyettir. Yazarın cumhuriyet ideolojisinin milliyetçilik cephesini ön plana çıkarırken Tekinalp gibi çok da omurgalı bir şahsiyet olarak verilmeyen bir şahsa millici olduğunu düşündüğü bir ismi aldırması bir tenakuz olarak değerlendirilebilir.

Refik Ahmet Sevengil'in *Açlık* (1937) adlı romanında hukuk fakültesinden yeni mezun olan ve şeker fabrikasına hukuk müşaviri muavini olarak gönderilen Gülseren, her haliyle sade, düzgün bir genç kız olarak verilir. Hukuk Müşaviri Tekinalp'in hukukçu kimliğini fabrikanın çıkarları doğrultusunda kullanmasına karşın, genç Cumhuriyet'in idealize ettiği bir tip olarak sunulan Gülseren, hakkın ve haklının yanında durulması gerektiğine inanır. “[M]ukaddes bir hakkı edebiyatsız ve sade bir belagatle müdafaa eden samimi, davasına inanmış” (Sevengil1937:12) bir şahsiyet olarak verilen Gülseren'in sadeliği her hâline sirayet eder. Onun davasına inanmış ve o uğurda mücadele etmekten çekinmeyen hali, cinsel kimliğinin de arka planda kalmasını sağlamıştır. Bu nedenle Gülseren'i çevresindeki kadınların hepsinden daha güzel bulan Ahmet Turgut, geleneksel iştihakla “*bu güzellikte kadınlık eksik*” (Sevengil 1937: 93) demekten kendini alamaz. Gülseren bu haliyle Halide Edip Adivar'ın *Yeni Turan* adlı romanındaki Kaya'yı hatırlatır.

Atatürk Dönemi Türk romanında Osmanlı yargı sisteminin bozulmasında önemli bir unsur olarak yargı mensuplarının niteliği, nüfuz sahibi kimselerin ve siyasilerin vesayetine girerek adalet kurumunu sorunlu bir alana dönüştürmeleri eleştirilmiştir. Gerileme dönemine kadar devlet yapılanması güçler ayrılığı ilkesine dayanmasa da atamalarda ehliyet ve liyakatin dikkate alınması, siyasi iradenin yargı mercilerini doğrudan etkileyecek fiillerden uzak durması, yargıçların ekonomik anlamda rahat olmaları gibi nedenler Osmanlı yargısını nispeten bağımsız, güvenilir bir kurum hâline getirmiştir. Ancak gerilemeyle birlikte Osmanlı adalet kurumu, yargıçların ekonomik anlamda zayıflaması, ehliyet ve liyakate dikkat edilmemesi, siyasilerin ve nüfuz sahibi şahsiyetlerin müdahalesi neticesi çürümeye yüz tutmuştur. Vaka zamanı olarak II. Abdülhamit Dönemi'ni alan romanlarda yargıçlar daha çok liyakatsizlik, iltimas, rüşvet gibi adaletin tecellisine mani olacak hususlar açısından ele alınmışlardır.

Atatürk Dönemi roman yazarları vaka zamanı olarak II. Meşrutiyet Dönemi'ni aldıkları eserlerinde yargı kurumunun işlerliğini yitirmesi ve vesayet altına alınması hususlarıyla devletin yıkılışı arasında koşutluklar kurma çabasında olmuşlardır. Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933), *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanlarında yargıçların İttihat ve Terakki Fırkası vesayetine girmesi eleştirilirken, *Kuyucaklı Yusuf* (1937), *Yeşil Gece* (1928) adlı romanlarda hâkimin

mütegallibenin gücü karşısında sinmesi, haksızlığa alet olması eleştirilmiştir. *Yeşil Gece* (1928) adlı romanda ise Osmanlı yargısının bir parçası hâline gelen çok hâkimli yapının taşrada hukuk bilgisi olmayan, yargı etiğinden habersiz şahıslardan teşekkül etmesinin doğuracağı zaafiyet dile getirilmiştir.

İnceleme alanına giren romanlarda da bir nevi mağdurun savunmasını yapmak üzere teşekkül eden savcılık makamını işgal eden şahısların adaletin tecellisi noktasında tavrı ve toplumsal tabakalardaki yankısı verilmeye çalışılmıştır. *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanında dürüst, mesleki anlamda donanımlı bir şahsiyet olarak verilen müddeiumumînin kasabanın sefih bir hayat yaşayan ekserisi cahil bürokratlarıyla, eşrafiyla uyumlu bir yaşam süremediği için ötekileştirilmesi ve bir jurnalle azledilmesi ele eleştirilirken *Yeşil Gece* (1928) adlı romanda müddeiumumînin elindeki verileri tam olarak değerlendirmeden, yargı üzerinde tesiri olan çevrelerin iştihakına uygun olarak iddianamesini hazırlaması ve böylece adalet kurumunun güvenilirliğini yitirmesine neden olması dikkatlere sunulmuştur.

Kuyucaklı Yusuf (1937), *Üç İstanbul* (1938), *Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927) adlı romanlarda ise II. Meşrutiyet Dönemi siyasiler ve nüfuzlu şahsiyetler tarafından vesayet altına alınan Osmanlı yargısının çürümüşlüğü Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanında da belirtildiği gibi “nasıl harpte kazanmak için her vasıta meşru ise, adalette kazanmak için de mümkün olan her çareye başvurmakta beis” (Sabahattin Ali 2017: 97) görmeyen avukat tipleri üzerinden ele alınmıştır.

Atatürk Dönemi'ni yansıtan eserlerde ise yargı mensupları genel itibariyle olumlu tipler olarak sunulmuşlardır. *Yolpalas Cinayeti* (1937), *Ölünceye Kadar* (1937) adlı romanlarda dürüst, çalışkan avukat tiplerine yer verilmiş, Refik Ahmet'in *Açlık* (1937) adlı romanında ise Atatürk'ün “Köylü milletin efendisidir.” vecizesini şiar edinerek davaları ekseri köylü lehine sonuçlandıran yargıç tipi idealize edilmeye çalışılmış ancak yazar böyle bir tipi idealize ederken yargının tarafsızlığına gölge düşürüldüğünü dikkate almamıştır. Yine aynı romanda bir fabrikanın biri olumlu ve diğeri olumsuz karakter olarak verilen hukuk müşavirleri üzerinden ideal hukukçunun vasıfları belirginleştirilmeye çalışılmıştır.

3. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA KOLLUK MENSUPLARI

Atatürk Dönemi Türk romanında kolluk güçleri her ne kadar mevzuat anlamında şumullü bir değişim olmasa da zihniyet değişimiyle emniyet kurumunun da hassasiyetlerinin farklılaşması dikkate alınarak “II. Abdülhamit Dönemi”, “II. Meşrutiyet Dönemi” ve “Atatürk Dönemi” başlıkları altında incelenmiştir.

3.1. II. Abdülhamit Dönemi

II. Abdülhamit adem-i merkeziyet düşüncesini ya da tevs-i mezuniyet olarak adlandırılan yerel yönetimlerin yetki genişliğine sahip olması anlayışını benimsemeyerek Tanzimat Dönemi’yle başlayan merkeziyetçi politikayı sürdürmüştür. Hatta devlet teamülleri gereği iş ve işlemlerin hiyerarşik bir şekilde yürütülmesi anlayışını zaman zaman terk ederek doğrudan taşradaki bürokratlarla temas kurmuştur. Bunun yanında Sultan Abdülhamit kimi zaman da taşradaki eşrafla doğrudan iletişime geçerek “çoğu zaman devletin memurları karşısında eşrafın yanında yer almıştır.” (Çetinsaya 2016: 378). Şüphesiz Abdülhamit böyle bir politika izlerken bir yanda devletin işleyişini kontrol etmeyi bir yandan da bürokratların keyfi davranmasını engellemeyi amaç edinmiştir. Burada keyfilikten kasıt daha çok söz konusu şahısların devlet gücünden istifade ederek yönetime karşı muhalif eylemlere girmesidir. Padişahın muhalif hareketlere karşı tavizsiz tutumu idari ve adli birimlere de yansımıştır. Bu nedenle II. Abdülhamit Dönemi’ni yansıtan romanlarda genel olarak kolluk kuvvetlerinin en önemli vazifesinin muhaliflerle mücadele olduğu yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu durumun en bariz örneğini Sermet Muhtar Alus’un *Onikiler* (1935) adlı romanında görmek mümkündür. Adalet kurumunun bir uzvunu oluşturan kolluk mensuplarının darp, hırsızlık gibi sıradan adli vakalar karşısında önemsemez bir tavır almalarına karşın siyasi mahiyeti olan hadiseler cereyan edince teyakkuza geçmeleri eleştirilmiştir. Romanda Halis bir mümin görüntüsüne sahip olmakla beraber muhabbet tellallığı yapmakla maruf Asalı Molla, dillere destan güzelliğe sahip Küçük Hanım’ın “*Irgadpazarı’nda mahut bulunan han(ının) Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf’ta sürümcedede(...)*” (Alus 1999: 110) olan davasını çözmek için yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bu arada Onikiler’in Reisi Arap Abdullah, methini duyup etkilendiği Küçük Hanım’la yakınlık kurmak için Asalı

Molla'yı sıkıştırır. Arap'ın gazabına uğramak istemeyen Molla, onu Küçük Hanım'ın evine götürerek Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf'ta görevli Nail Molla olarak tanıtır. Bir süre sonra Arap'ın evinde cebren işret meclisi kurdurup, tacize başladığını gören Küçük Hanım evden kaçarak Beşiktaş Muhafızlığına gider. Önce Onikiler'den Nail Molla adlı şahsın evine gelerek kendisinden han davası için rüşvet istediğini söyler. Paşa, *“bu söylediklerin beni doyurmaz. Derdini abukata mabukata anlat!..”* (Alus 1999: 152) şeklinde cevap vererek şikâyetle ilgilenmez. Beşiktaş Muhafızlığı ancak Küçük Hanım'ın söz konusu şahısların padişaha küfrettiği beyanıyla teyakkuza geçer.

Merkeziyetçi idare taraftarı olan II. Abdülhamit, Tanzimat politikalarına uygun olarak etkinliği kırılan ayanları sisteme entegre etmeye çalışmıştır. Sistemin bir parçası hâline getirilirken elindeki imkânları nispeten kaybetmeye başlayan ayanlar mahalli meclislere girme gibi yeni imtiyazlar elde etmişlerdir. Bu nedenle çeşitli vesilelerle rütbe ve nişanlarla taltif edilen ayan/eşraf, bürokrasi karşısında güç kazanmaya başlamıştır.

“Bu taltif uygulamaları, daha ziyade eşrafı sisteme entegre etme amacına matuftu. Bu merkeziyetçi uygulamalara karşılık, desantralist eğilimleri temsil eden eşraf da varlığını sürdürdü. Eşraf, merkeziyetçi uygulamalar karşısında ‘adem-i merkeziyetçi eğilimleri temsil etti. Yani, Tanzimat öncesinin “derebeylik efkârını” sürdürdü. Kısaca merkeziyetçiliği temsil eden devlet ile ‘adem-i merkeziyetçi eğilimler taşıyan eşraf arasında paradoksal ve dikotomik bir ilişki müşahade edilmeye devam edildi.” (Çakmak 2011: 6-7).

Ne var ki padişahın eşrafla yakınlaşması; zaman zaman bürokratların karşısında eşrafın yanında, konumlanması zaten kaderleri asıllı asılsız bir jurnal mektubuna bağlı olan memurların eşrafın nüfuzu altına girmesine sebep olmuştur. Böyle bir imtiyaz neticesi ekonomik gücünü artıran ayan/eşraf, hukuksuz bir şekilde devlet imkânlarından da istifade etme alışkanlığını korumuştur. Şayet bürokrasi söz konusu alışkanlığa hizmet etmeyecek olursa eşraf, memurları vesayetleri altına almak için türlü hilelere başvurmaktan kaçınmamıştır. İncelenen romanlarda devlet gücünden istifade etmeyi alışkanlık hâline getiren eşrafın kendilerine karşı mesafeli

duran memurları da bir şekilde etki alanlarına sokmak için gayriahlaki yöntemler kullanmaktan çekinmedikleri vurgulanmıştır.

Sadri Ertem'in Tanzimat yıllarını yansıtan *Çıkrıklar Durunca* (1931) adlı romanında eşrafın kolluk mensuplarını ele geçirme yöntemleri ve kolluğun gücünden istifade ederek halka zulmetmeleri ele alınmıştır. “[K]aymakamları, kadıları, müstantikleri püskürten yel değirmensiz ve şatosuz bir derebeyi” (Ertem 2017: 63) olarak tavsif edilen eşrafın temsilcisi olarak sunulan Sıddıkzade'nin “[k]ardeşinin hapisyanede yatmasıeşraflık haysiyetine, şerefine, namusuna dokun(duğu).” (Ertem 2017: 68) için kumar masasında borçlandırarak kontrolünü ele geçirdiği kaymakamdan “kardeşinin akşamları hapisyaneye gitmek üzere evine bırakılmasını iste(meyi)” (Ertem 2017: 68) düşünmesi eşrafın durumunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Eşraf, köylünün yegâne geçim kaynağı hâline gelen dokuma atölyelerini kapattırarak Avrupa'dan ithal ettikleri fabrika kumaşlarını piyasaya sürmek için nüfuzları altına giren bürokratlar vasıtasıyla devlet gücüne başvurur. Bir şekilde kontrolünü ele geçirdikleri kolluğun amiri konumunda olan vali, suç unsuru teşkil etmeyen dokuma tezgâhlarına “vilayetin asayişini temin için” (Ertem 2017: 113) cebren el koydurur. Sadri Ertem, valiliğin emriyle köylünün dokuma tezgâhlarına el koyan kolluk mensuplarının halka karşı ne derece acımasız olduklarını “[e]şkiyaya karşı asla muzaffer olamayan zaptiye, kadınlara karşı ne kudretli bir tavır aldı. Coştukça coştı. Burnu kanayan, üstü başı tozlanan, yaralanan kadınlar feryadı bastıkça bastılar.” (Ertem 2017: 115) şeklinde ifade eder.

Ayrıca incelenen romanlarda asayiş bozan kabadayılara ‘paşalık’ unvanı verilerek, asayişten sorumlu edilmeleri de padişahın nüfuz kazanan ayrılıkçı hareketleri sisteme entegre etme çabasının bir ürünü olarak değerlendirilmelidir. Mithat Cemal Kuntay'ın “*İstibdat, Meşrutiyet ve Mütareke yıllarındaki tarihî olayların sosyal ve kültürel atmosferi içinde, Türk toplumunda insan unsurunu inceleyen natüralist bir*” (Kantarcıoğlu 2007: 79) bir roman olarak tavsif edilen *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında II. Abdülhamit Dönemi'nde “Onikiler” olarak adlandırılan zamane kabadayılarının kolluk güçleri içerisinde müstakil bir birim gibi çalıştığı, polisin yanında asayiş problemleriyle ilgilendiği verilmiştir. Onikiler'in reisi olan Arap Avnullah'ın söz konusu hizmeti mukabilinde paşalık unvanı alması devrin bir diğer kabadayısı Çilli Mahmut tarafından eleştirilir. “*Arap Avnullah (...)*

bir paşalık mukabilinde silahını bırakmış(tır).” (Kuntay 2017: 291) Çünkü ona göre “hükümete kaşını çatmayan adam” (Kuntay 2017: 291) kabadayı olamaz.

Sermet Muhtar Alus’un *Onikiler* (1935) adlı romanında Kuyumcubaşı Mardiros Şeşbeşyan’ın karısı Madam Şeşbeşyan kaçarılır. Padişah iradesiyle madamı kaçıranın tez vakitte yakalanması istenince kolluk amiri hüviyetinde olan Beyoğlu Mutasarrıfı “[b]unları tez elden yakalamak sana vergidir.” (Alus 1999: 200) şeklinde *Onikiler*’in reisinden yardım isteyerek kurumun acziyetini ortaya koyar. Ayrıca devrin kolluk mensupları zaman zaman şahsi işlerini de gördürdükleri *Onikiler* adlı çetevari yapılanmaya hem hamilik yaparlar hem de onlarla işret meclisleri düzenlerler. “*Beyoğlu mutasarrıfı da, zaptiye nazırı gibi Arap’la enseye tokat, kulağa parmak, nice geceler birlikte yosma meclislerinde bulunmuş, sabahlara kadar beraber çakıp çakıştırmışlardandı.*” (Alus 1999: 182).

İncelenen eserlerde ayrıca kolluk kuvvetlerinin yetki ve sınırlarını aşarak hukuksuz iş ve işlemler yapmasının, bir şekilde eline düşen şahsa kötü muamele etmesinin kanıksandığı da vurgulanmaktadır. *Onların Romanı* (1933), *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanlarda menfi kolluk algısına yer verilirken, Sermet Muhtar Alus’un *Onikiler* (1935) adlı romanında kolluk mensuplarının zan ile tutukladıkları bir adama karakolda kötü muamele etmeleri ve gerçek suçlu yakalanınca pardon diyerek söz konusu şahsı salıvermeleri konu edilmiştir.

Aka Gündüz’ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinin ana vakadan bağımsız masal atmosferinde verilen ve daha çok II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinin eleştirisini yapan kısmında İzmir’de İtalyan Konsolosluğuna girip çıktığı görülen Ali Bey’in polis tarafından tutuklanması üzerine yazar devrin kolluk güçlerinin zanlıya muamelesini eleştirel bir gözle dikkatlere sunmuştur.

“*Ses çıkartmanın kanundan falan bahsetmenin zamanı değildi. Zaten bu imkân hiçbir zaman hâsıl olmamış ve olmayacaktı. Polis istediğini karakola götürür ve istediği gibi götürür. Bu hususta ne matbuatın, ne kanunların, ne mebus meclislerinin palavra atmalarına güvenilmemelidir. Taharriyat memnudur. Evet fakat taharri eder ve kimse bir şey söylemez. Sebepsiz karakola adam götürülüp tevkif edilmez. Amenna. Amenna. Kitapta böyle yazar ama sebepsiz götürür, tevkif eder. Bu böyle yapıldığı için ne kimse mesul olmuş, ne olacaktır. Polis dayak atmaz!*”

Nasıl atmaz? Alimallah eşek sudan gelinceye kadar atar da öteye bile geçer.” (Aka Gündüz 1933b: 187).

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Cumhuriyet’in ilk yıllarını yansıtan *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında ise görünüşte şifahane, danışmanlık merkezi olan esasta ise sahtekârlıkla tehditle kendilerine başvuran insanlardan para sızdırmayı amaçlayan Yaralı Gönüllere Teselli Yurdu temsilcileri Avnussalah ve arkadaşları kendilerinden yardım isteyen Letafet Hanım’dan kocası Nasih Bey’in genç erkeklere eğilimi olduğunu öğrenirler ve para sızdırmak maksadıyla bir tehdit mektubu yazarlar. Nasih Bey cevabi mektubunda Yaralı Gönüllere Teselli Yurdu temsilcilerini ahlaksızlıkları pervasızlıkları açısından zihninde hiç de iyi bir izlenim bırakmayan II. Abdülhamit ve Damat Ferit zamanları zabıtasına benzetir.

“Damat Ferit zamanında bir zabıta-i ahlâkiye vardı. Kerhaneden, meyhaneden çıkardıkları ahlâksızlardan boş kalan sofralara kendileri otururlardı. Siz onların ardı mısınız? Abdülhamit’in zorbaları karılarıyla yatmak istedikleri kocaları sürdürürlerdi.” (Gürpınar 1969: 232-233).

Sermet Muhtar Alus’un *Onikiler* (1935) adlı romanında kolluk mensuplarının gerekli araştırmayı yapmadan padişaha küfrettiği duyumuyla şeyhülislamlıkta çalışan Nail Molla yerine aynı kurumda çalıştığı bilinen Kazasker Ahmed’i Beşiktaş Muhafızlığına getirerek darp etmeleri, daha sonra Nail Molla yakalanınca kusura bakma diyerek salıvermeleri trajikomik bir şekilde ele alınır.

Vaka zamanı olarak II. Abdülhamit Dönemi’ni alan *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) ve *Üç İstanbul* (1938) adlı romanlarda ise kolluk mensuplarının keyfilikleri, rüşvet ve sefahat batağına saplanmaları eleştirilir.

Sermet Muhtar Alus’un *“eski yosmalardan birinin hayatı çevresinde, II. Abdülhamit devrindeki gizli çapkınlıklar(ı) ve eski İstanbul’dan çeşitli sahneler(i) (gezmeler, eğlenceler, tiyatrolar, v.b.)”* (Kudret 1981: 420) yansıtan *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı romanında devrin siyasi otoritesi tarafından baskı aracı olarak kullanılan kolluk güçlerinin keyfilikleri ve çıkarları mevzu bahis olunca kendilerine verilen vazifeyi nasıl sekteye uğrattıkları ele alınmıştır. Kocasını bir hafiye tarafından Jön Türklük isnadıyla şikâyet edileceğini öğrenince Avrupa’ya kaçan Pembe Maşlahlı Hanım namı müstearıyla anılan Hayriye’nin Kanarya Hanım, Enişte Bey ve

hizmetçi Agavni ile birlikte yaşadığı eve Kanarya'nın bir tanıdığı'nın oğlu olan ve Avrupa'daki Jön Türklerle ilişkisi olduğu için polis tarafından aranan Necatüddin gelir. Fenerbahçe'ye akşam yemeği için gittikleri zaman Necatüddin hane efradı içinde görülerek şikâyet edilince Pembe'nin evine polis baskını düzenlenir. Baskının riyaseti üzerinde bulunan Zorba Hacı Bey, söz konusu evde devri için muzır addedilen evraklar ve *Meşveret* gazetesi bulmasına rağmen karşısına yarı çıplak çıkan Pembe'den etkilenerek gördüklerinin aslında “*ermenî gazetelerinden biri; harfleri Ermenice lisanı Türkçe olan mahut ile Manakyanın tiyatro ilanları...*” (Alus 1933: 164) olduğunu söylemeye başlar. Yani Pembe'nin şuhluğu Zorba Hacı Bey'in vazifesini yapmasına engel olmuştur.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında ayrıca yazar devletin yıkılış süreciyle paralel olarak kurumların bozulmasını kolluk mensuplarının ahlakî durumları üzerinden yansıtmaya çalışmıştır. Tapu Müdürü Senih Efendi ölünce Macide, o dönem birlikte olduğu Çilli Mahmut'un gözetiminde evini umumhaneye çevirir ve kolluk mensuplarının kendilerine ilişmemesi için de rüşvet verirler.

“*Artık Sofular'daki evin her odasında bir karyola var. Senih Efendi öldükten sonra sekiz karyola aldılar. Macide yalnız Çilli Mahmut'undu. Başkalarına çıkmıyordu. Mahmut evi serbest işletmek için. Komisere vereceği parayı Macide'yle veriyordu. Hükümetten korunmak ve polise kendi eliyle para vermek, namusuna dokunuyordu.*” (Kuntay 2017: 289-290).

Netice olarak incelenen romanlarda II. Abdülhamit Dönemi kolluk mensupları için doğrudan bağlı oldukları siyasi iradenin hassasiyetine uygun olarak en önemli vazifenin muhaliflerle mücadele olduğu görülmektedir. Bunun dışında kalan hadiselerle dair müdahalelerinse suistimale açık olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca devrin yazarlarının neredeyse ortak kanaati haline gelen bir başka durumsa kolluk mensuplarının da diğer memurlar gibi rüşvet, iltimas gibi gayriahlaki yollara başvurmaktan keyfi davranışlar sergilemekten çekinmemeleridir.

3.2. II. Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyet Dönemi'yle birlikte devletin merkezîyetçi bir yapıya bürünmesi ivme kazanmıştır. Bu amaçla zabıta teşkilatının güçlendirilmesine yönelik ciddi çalışmalar yapılmış ve “*yetkinin merkezileşmesi aynı zamanda sorumluluğun da merkezileşmesini beraberinde getirdiğinden, polis, temel görevlerine ilave bazı işlevler de edinmiştir. Bu nedenle toplumsal hizmetler alanında devletin polis aracılığıyla yüklendiği düzenleyici görevlerde olağanüstü bir artış görülmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak, polis teşkilatının toplum ve yasalar üzerindeki takdir yetkisi de olağanüstü artmıştır.*” (Dikici 2014: 94). Bu durum da doğal olarak kolluk mensuplarının keyfî davranmasının ve hukuksuz iş ve işlemler yapmasının önünü açmıştır. İncelenen romanlarda merkezi otoritenin varlığına yönelik tehdit hâline gelen vakaların kolluk mensuplarını teyakkuza geçirdiği, diğer hadiselerin çok da önemsenmediği algısı oluştuğu belirtilmiştir. Söz konusu düşüncenin en sarîh şekilde açıklandığı Peyami Safa'nın *Mahşer* (1924) adlı romanında zabıta, siyasi hadiseler dışındaki adlî vakalara ehemmiyet vermemekle eleştirilmiştir. Nihad'ın nezarete tanıştığı ve dost olduğu doktorun kolluk güçlerinin vazifesine dair;

“*Bu memlekette zabitanın vazifesi bildiği şey, hükûmete casusluk etmek, hükûmeti düşürmek isteyenleri enselemektir. (...) Ahmed Mehmed'i vurmuş, Hasan Hüseyin'in malını çalmış, polis müdürüne vız gelir. Fakat Ahmet, Mehmed'in kulağına tutup da kazara hükûmet aleyhine ters bir şey söyler, yahut da Hasan, Hüseyin'i İttihatçıdır diye döverse polis müdürü yatağından kalkar, altı merkeze telefon eder, 'Hasan'ın derhal behemehâl tevkîf olunması' için emir verir.*” (Safa 2016: 244-245).

Şeklindeki değerlendirmesi memleketteki söz konusu polis algısını yansıtmaya bakımdan değerlidir.

Aka Gündüz'ün I. Dünya Savaşı yılları Anadolu'sunu yansıtan *Aysel*(1932) adlı romanında ise kolluk mensuplarının denetim mekanizmalarının işlevselliğini yitirmesi neticesi yetkilerini keyfî olarak kullanmasına dikkat çekilmiştir. Romanda bir dönem jandarma kâtipliği yapan Ali, kendisini işten atan ve Hacı Nazif'in tesiriyle ailelerine musallat olan Sadık Çavuş'la mücadeleye girişince babası

jandarmanın savaş yıllarındaki keyfi davranışa müsait yetkilerini hatırlatarak oğlunu uyarır.

“[Z]aman acayıpti. Mesela bir gün Sadık Çavuş Aliyi bir تنها yerde kıştırır da canı isterse kafasına bir kurşun sıkabilir, sonra gelir, asker kaçakları soygunculuk için vurmuşlar diye bir kağıt düzerdi. Olur mu olur, bu sırada candarmanın arkalı ağaların işlerine akıl sır ermezdi.” (Aka GündüzTarihsiz: 70).

Yazar böylece bir taraftan da toplumsal algıyı yansıtmış olur.

Aysel (1932) adlı romanda Yuvaköy'deki jandarma çavuşu üzerinden I. Dünya Savaşı yıllarında taşradaki kolluk mensuplarının keyfi davranışları yansıtılmıştır. “Candarman çavuşu bu! Ortada muharebe vardı. Astığı astık, kestiği kestik, kaç kere köylülerin başını kırmış pestilini çıkarmıştı da kasabadaki Mülazım Efendi ne yaptın bile dememişti.” (Aka GündüzTarihsiz: 47).

Yazar kolluk mensuplarının keyfi davranışlarının sebebi olarak yeterli denetim mekanizmasına sahip olunmamasını ve bu durumdan istifade olanakları yaratan amirlerin hukuksuzluklara göz yummasını görmektedir.

Kolluk mensuplarının pervasızlıkları ancak nüfuzlu bir şahsiyet tarafından şikâyet konusu edilirse yetkililerin harekete geçtiğini belirtmiştir. Romanda jandarma çavuşunun keyfiliklerine göz yumulma sebebi olarak da kendisine emanet edilen Tekâlifi Harbiye kapsamında toplanan ürünlerin bir kısmını amiri konumundaki şahsiyetlerle paylaşması olarak verilir. “Tekâlifi harbiye meselesine gelince, o yüzden biraz canı sıkılıyor ve endişe ediyordu. Ama onun nesine gerek? Köylüden yüz okka aldığı merkeze kırk okka gösteriyorsa, emir kulu ne yapsın? Otuz okkası yüzbaşıya, yirmisi mülazıma, onu da kendisine kalıyordu.” (Aka GündüzTarihsiz:55). Bu durum ancak köyün nüfuz sahibi şahsiyeti olarak sunulan Hacı Nazif’le jandarma çavuşu arasında husumet başlayınca ortaya çıkar.

Selahaddin Enis’in *Mahalle* (2017) adlı romanında ise II. Meşrutiyet Dönemi’nde kolluk mensuplarının merkezden uzaklaştıkça adli vaka anlayışlarındaki farklılaşma genel itibariyle düzgün karakterler olarak verilen polis memurlarının görev ve sorumluluk anlayışlarından kaynaklanan çatışmalar üzerinden yansıtılmıştır. Rüştü, çaresiz bir şekilde Aksaray yangınında harabe olan evinin enkazında bir kenara yatarak sabah etmeye çalışırken İbrahim ve Hüseyin adlı iki

polis tarafından yangın enkazında niçin yattığı sorgulanır ve enkazda yatanın Rüştü adında cepheden yeni dönmüş bir asker olduğu anlaşılır. Polislerden Hüseyin Efendi bir sıkıntı olmadığına kanaat getirerek Rüştü'ye ilişmek istemez ancak “*gerek üslubuyla gerekse işgüzarlığıyla sonraki yıllarda Orhan Kemal'in Murtaza'sının öncüsü gibi(...)*” (Tane 2012: 317) olan Balkan göçmeni Polis İbrahim Efendi görevi hususunda mübalağa derecesinde şüpheli ve temkinli olduğu için bir sıkıntı çıkma olasılığını dikkate alarak mesul olmamak için arkadaşına çıkışır.

“Abe çocuk gibi söylüyorsun sen de... Babalık, evlatlık, bırak şunları bir tarafa Üseyin Efendi. Bizim işin adı polislik, gelmez bu iş öyle pek yufka yürekliliğe.. Ama alırsan mesuliyeti, muavin efendiden azar işitmeği üzerine ona yok bir diyeceğim...” (Atabeyoğlu 2017b: 29).

Merkez Muavini Zeynel Efendi, ise cinayet dışındaki hadiseleri vukuat olarak kabul etmez ancak İstanbul'a geldi geleli hemen her hadiseye bu nazarla bakıldığı için oldukça sıkıntılıdır. Bu anlamda huzurlu olarak çalıştığı eski görev yeri Deraç'ın İzgorice kazasını özler.

“Bu İstanbul da ne cenabet yerdı böyle. Söyleyin bir kere hele... Bu şerait dahilinde (Deraç) a tabi (İzgoriçe) nahiyesi müdürlüğünü nasıl aramasındı?.. Orada yalnız cinayete vukuat denirdi. Hâlbuki burada burun kanamaktan sırtından bıçak yemeye kadar her şey vukuat addolunuyordu.” (Atabeyoğlu 2017b: 29).

İncelenen romanlarda II. Abdülhamit Dönemi'nde olduğu gibi II. Meşrutiyet Dönemi'nde tüm bürokrasi gibi kolluk kuvvetlerinin de iş ve işlemlerini yürütürken dış tesirlerin müdahalesinden arındırılmış bir yapı oluşturulamadığı ve bu nedenle adalet kurumunun bir uzvu olarak tam anlamıyla vazifesini yapamadığı yönünde eleştiriler getirilmiştir. Yine bu dönemde de ağanın, eşrafın kolluk üzerinde tesirinin devam ettiği görülürken buna I. Dünya Savaşı yıllarında türeyen harp zenginleri sınıfının ve Mütareke Dönemi'yle birlikte işgal kuvvetlerinin müdahil tutumu eklenmiştir. *On Yılın Romanı* (1933), *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanlarda eşrafın vesayetindeki kolluk mensuplarının hukuksuzluğu yansıtılmış,*Zaniyeler* (1924), *Harp Zengininin Gelini* (1934) adlı romanlarda zengin sınıfın tesirine yer verilmiştir. *Halas* (1929) adlı romanda ise Mütareke Dönemi İstanbul'unda İngiliz vesayetinde

olan kolluk güçlerinin Millî Mücadele taraftarlarıyla mücadelesi trajik bir şekilde ele alınmıştır.

Etem İzzet Benice'nin, genç Türkiye'nin onuncu yıl kazanımlarını 1912 yılı Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari, ekonomik ve sosyal görünümüyle mukayese eden, *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde II. Meşrutiyet Dönemi kolluk mensuplarının nüfuz sahibi şahısların kontrolüne girmeleri eleştirilmiş ve eskinin halka yaşama imkânı vermeyen yönetim anlayışı eleştirilerek Cumhuriyet Dönemi kazanımları yüceltilmiştir. Benice, Bingöl'ün İkipınar köyünde Tosun Ağa'nın öküzünü tarlasından çıkardığı ya da tarlasından kovaladığı gerekçesiyle bir köylünün zaptiye tarafından tutuklanmasını ve köy meydanına kasatura ile dövüle dövüle getirilmesini yansıtarak söz konusu eleştirisine zemin hazırlamıştır. Zaptiye, meydanda imamı görünce ağanın çıkarlarını ne denli aşkla savunduğunu Tosun Ağa'ya söyleyeceğini düşündüğünden olsa gerek köylüye hakaret ederek “*büsbütün işi azı(tır), dayağı meydan köteğine çevir(ir)*” (Benice 1933: 10). Erhan'ın amcasının oğlu olan köylünün hapse atıldığı ve “*hapisaneden ölü haberi*” (Benice 1933: 130) geldiği belirtilir. Söz konusu hadise ile ilgili diğer adli süreçler romana yansımaya da ağanın hayvanını tarlasından çıkardığı için bir köylüye zaptiye tarafından meydan dayağı atılması ve yine bu gerekçeyle hapse atılması yazarın yeniyi anlatmak için eskiyi yermek tezine uygun düşmektedir.

Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanında devlet gücünü arkasına alan, kendi pervasızlıklarına tahammül etmeleri koşuluyla diğer insanlara yaşama imkânı tanıyan eşrafın haksızlıklarına dur diyebilecek bürokrat bulunamaz. Bu durumu kasabanın mülki amiri olan Kaymakam Selahattin Bey “*Memleketi asıl idareleri altında bulunduran bu adamların karşısında bir hükümet memurunun ne kadar az kıymeti olabileceğini; bir kaymakamın, aşağı yukarı, kendisine itibar edilen, fakat işlerine engel olmaya başlayınca derhal tüydürülen bir kukla olduğunu*” (Sabahattin Ali 2016: 56) belirterek açıklar. Buradan da anlaşılacağı üzere kaymakam dâhil kasabanın kolluk güçleri ya susarak ya da çıkar sağlayarak egemen güçlerin hukuksuzluklarına alet olmaktadırlar. Bakkal Ali'nin eşraftan Hilmi Bey'in oğlu Şakir tarafından öldürülmesi hadisesi karşısında Kaymakam Selahattin Bey susanların safında yer alarak cinayet hadisesiyle “*hiç meşgul olama(z).*” (Sabahattin Ali 2016: 97). Bir başka kolluk mensubu olan Cemal Çavuş olay gecesi Hilmi Bey'in

adamı olan Hacı Etem'den rüşvet alarak Şakir'in Smith Wesson marka tabancasını Brovning marka küçük bir silahla değiştirir. Bu sayede Şakir'in aleyhinde olabilecek en önemli delili yok ederek adli süreci en baştan zaafa uğratar.

“Bu sırada gözleri, masanın kenarında duran iri Smith Wesson tabancaya ilişti.(...) Sonra pantolonunun cebinden ufakça bir Brovning tabancası çıkarıp çavuşa uzattı. Karşısındaki hayretle silahı alıp bunun ne demek olduğunu sorarken, Hacı Etem masanın üstündeki iri, toplu tabancayı beline yerleştirdi.” (Sabahattin Ali 2016: 94).

Selahaddin Enis'in *“Birinci Dünya Savaşı İstanbul'unun sorumsuz, yozlaşmış, zenginlik bezgini yüksek sınıf kesiti olması yanı sıra, günün gözde edebiyatçılarının içyüzlerini yansıtan özel bir değeri”* (Necatigil 1999: 70) olan *Zaniyeler* (1924) adlı romanında harp yıllarında ekonomik güç öyle bir geçer akçedir ki harp zenginleri amiyane tabirle ayak işlerini dahi devletin resmî kurumlarına yaptırma kudretine sahiptir. Harp zengininin karısı olan ve İstanbul'un sefih yaşantısının gözde simalarından Münevver Hanım, akşam misafir etmek istediği yeğeni Fitnat'ın ailesini haberdar etmek için devrin emniyet müdürlüğünü arayacağını belirtir. *“Ben şimdi Müdüriyete telefon ederim. Merkeze emreder, oradan bir polis çıkarıp sizin eve gönderir, senin bende olduğunu haber verirler.”* (Atabeyoğlu 2011: 57).

Sermet Muhtar Alus'un *Harp Zengininin Gelini* (1934) adlı romanında kolluk mensuplarının kimi zaman da siyasilere tasarruflarından korktukları için görev ve sorumluluklarını yerine getiremediklerine dikkat çekilmiştir. Lebig vapurda Suat'la kavga ederken kendilerine bakanlara da sataşır. Bu esnada olay mahalline gelen polis, Lebig'in yüksek makamlardaki dostlarından bahsetmesinden çekinerek söz konusu kavgaya müdahale edemez, izleyicileri dağıtmakla yetinir.

“Karşıdan yetişen bir polise doğru seğirtti; amirane bir tavır takınarak: — Bana bak polis efendi! Dedi, şu ayak takımını ortadan dehle. Benim fartam furtam olmadığını, Sadrazam paşadan tut da bütün arkadaşlarım bilir. Gözüm dönecek, bir ikisini ayağımın altına alıp belaya gireceğim. (...) Polis efendi, önünün düğmelerini ilikleterek, resmi tazimi ifa eder etmez kalabalığı dağıtmıştı.” (Alus 1934: 210-211).

Harp Zengininin Gelini (1934) adlı romanda ayrıca kolluk mensuplarının siyasi ve ekonomik kaygılarla olsa gerek harp zenginleri gibi güçlü sınıflar önünde zaafiyete uğraması, onların görev tanımlarıyla ilgili olmayan isteklerini yerine getirmesi eleştirilmiştir. Romanda Kandilzade olarak tanınan harp zengini, düzenlediği eğlence meclisinin saz ekibi gecikince adamı vasıtasıyla karakola talimat vererek ekibin eğlenceye yetişmesini sağlamaya çalışır. Kandilzade “*Katibi Rızaya emretti: —Telefonu aç, Balat karakolunu bul. Loncadaki kemani ile kraneteciye adam koştursunlar.*” (Alus 1934: 309). Harp zenginlerinin kolluk üzerindeki gücü bununla da sınırlı değildir. Söz konusu eğlence meclisine katılan Yahudi bir kadın, kardeşinin karakola götürüldüğünü belirterek onun salıverilmesi için Kandilzade’den yardım ister. “*Kısık bir Yahudi karı sesi de araya katılıyordu: —Benim abla Çakır Raşel de yelecekti amma karakolda yoturduklar. Ne olur, Kandil bey, muavin beye bir telefon yapsana!..*” (Alus 1934: 309). Yahudi kadının bu isteği aslında II. Meşrutiyet Dönemi’nde belirli bir mevzuat çerçevesinde teşekkül etmiş, amacı vatandaşa hizmet olan karakol gibi kurumların iş ve işlemlerinde dış tesirlere ne kadar açık olduğunun göstergesidir.

Mütareke Dönemi’nde işgal kuvvetleri İstanbul’un asayiş sorununu gerekçe göstererek “*İstanbul Polis Umum Müdürlüğü’nü devre dışı bırakacak faaliyetlere başladılar. İşgal kuvvetleri komutanlarından İngiliz General Wilson, şehirde asayişin bozulmasını gerekçe göstererek 17 Ocak 1919’da Osmanlı Harbiye Nezareti’ne yazdığı bir yazı ile Osmanlı Zabıtasının kontrolünü üzerine aldığını bildirdi*” (Dikici 2017: 118). Bu durum Mehmet Rauf’un Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Halas* (1929) adlı romanında İstanbul kolluk kuvvetlerinin işgal güçleri emrine girmesi ve onların emriyle Türk polisinin Millî Mücadele taraftarlarını pasifize etmeye çalışması bağlamında eleştirel bir bakışla dikkatlere sunulmuştur. İşgal yıllarında Nihat bir süre gizli bir örgüt olarak kurulan Mim Mim Teşkilatı¹ bünyesinde Millî Mücadele’ye destek verir ve daha sonra aktif görev almak maksadıyla Ankara’ya gitmeyi tasarlayan Nihat, Mim Mim Teşkilatı komutanı Binbaşı Ekrem Behiç Bey tarafından Ankara’ya götürülmek üzere kendisine verilen

¹1920 baharında İstanbul’da gizli bir örgüt olarak kurulan ve özellikle istihbari anlamda Millî Mücadele’yi destekleyen İstanbul Müdafaa-i Milliye Teşkilatı adıyla kurulan ve sonradan Mim Mim Teşkilatı olarak adlandırılan cemiyet hakkında geniş bilgi için bkz. Ekinci, 1994: 173-75.

mektubu ayakkabısının içine yapılan mekanizmaya yerleştirerek, Anadolu'ya ancak tebdili kıyafetle geçileceği bilinciyle Hacı Molla adlı bir kadından köylü kıyafetleri temin etmek için Bulgurlu taraflarında bir köye gider. Nihat, “*Anadolu'ya, Millicilere adam kaçır(dığından)*” (Mehmet Rauf 2013: 216) şüphelendiği Hacı Molla'nın evini gözetim altında tutan, İngilizlere casusluk yaptığı anlaşılan Kara Bakkal tarafından jandarmaya ihbar edilir. Kara Bakkal'ın kendisini tutuklamaya gelen jandarmalara talimatlar vermesi Nihat'ı rahatsız eder ve jandarmalara “*Bu herifin bir Yunanlı Rum olduğunu siz bilmiyor musunuz? Türlü dalaverelerle İslam evine girip bin türlü yalanla Türkleri tevkif ettirmesine nasıl alet oluyorsunuz?*” (Mehmet Rauf 2013: 223) demekten kendini alamaz. Kendisini devletin tek otoritesi ve Kuva-yı Milliyeyi bir isyan harekâtı olarak gören İstanbul hükümetinin kolluk kuvvetlerini İngiliz denetimine sokması Nihat'ı isyan ettirir. “*Şehirde ve civardaki karakollar böyle İngiliz memurlarına ve İngiliz casuslarına tabi olursa bunun neresi hükümet, neresi saltanat, neresi payitahtı?*” (Mehmet Rauf 2013: 227).

Peyami Safa'nın *Mahşer* (1924) adlı romanında kolluk mensuplarının karakola getirdikleri şahsa hukuksuz muamele etmeleri verilirken; Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanında ise kolluk mensuplarının şahsi isteklerini tatmin için her türlü gayri ahlakî yönteme başvurmaları ve bu nedenle halkta menfi bir algının oluşmasına neden olmaları yansıtılmıştır. Selahaddin Enis'in *Ayarı Bozuklar* (1926), *Mahalle* (2017) adlı romanlarında ise kolluk görevlilerinin ve mahalle bekçilerinin nitelikleri, yıkılışa doğru giden bir devletin kurumlarındaki bozulmaya uygun olarak verilmiştir. İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın*(1938) adlı cinai romanında ise siyasi, sosyal meselelere temas edilmeden ideal bir kolluk mensubu olarak verilmek istenen polis memuru romanın kurgusal zaafiyetinden ötürü karikatürize olmuştur.

Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanında “Bir Sorgu Hâkiminin Defterinden” notuyla verilen “Bu Toprağın Kızı” adlı bölümde I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri kolluk mensuplarının yetkilerini keyfî olarak kullanmaları neticesi insanların mağdur olması Nazlı'nın trajik öyküsü üzerinden aktarılmıştır. Köklü bir ailenin, eğitilmiş kızı olarak sunulan Nazlı, bir komiser tarafından aşk yalanlarıyla aldatılarak İstanbul'un asayişinden sorumlu olan ve

yetkisini kendi emelleri uğruna kullanmaktan çekinmeyen Fehmi Paşa'ya¹ sunulur. Paşanın tecavüzüne uğrayan Nazlı'nın evine karakoldan kızlarının ahlaksızlık yaptığına dair bir ihbarname gönderilir. Bunun üzerine evden atılan Nazlı, kendi başına gelenlerin diğer genç kızların da yaşamasına mani olmak amacıyla Fehmi Paşa'yı öldürme teşebbüsünde bulunur. Ancak başarısız olur ve paşa tarafından tımarhaneye gönderilir.

Bu arada Fehmi Paşa ve adamları romanda net ifadelerle belirtilmese de keyfi tutumlarından ve ahlaksızlıklarından ötürü sürgüne gönderilir. Tımarhanedeki doktorun desteğiyle biraz toparlanan Nazlı, iyi bir evlilik yaparak hayata tutunmaya çalışırken bu sefer de II. Meşrutiyet'in ilanıyla Fehmi Paşa ve adamları sanki ahlaksızlıkları nedeniyle değil de siyasi gerekçelerle sürülmüşler gibi hürriyet kahramanı olarak İstanbul'a dönerler. Hürriyetin ilanı kutlamaları esnasında Nazlı'nın kocası, karısını tacize kalkışan başkomiser ile tartışınca vatan haini olduğu gerekçesiyle sürgüne gönderilir ve orada intihar eder. Bu nedenle özgürlük vadeden II. Meşrutiyet'i Nazlı "*Bunlar mı geldi? Hürriyet mi geldi?*" (Aka Gündüz 1974a: 193) diyerek anlamlandırmaya çalışır ve neticede kendisine yaşam hakkı tanımayan kolluk güçlerinin hamisi hâline gelen meşrutiyeti "*yalan dolan, entrika ve fesat rejimi*" (Aka Gündüz 1974a: 168) olarak tavsif eder. Romanda Nazlı'nın düşüncesine uygun olarak yeni yönetimin vesayetinde yer alan paşa ve komiser Nazlı'yı tacize başlar. Gayriahlaki isteklerine yanıt alamayan söz konusu şahısların komplosuyla Nazlı'nın evine erkek aldığı ve fuhuş yaptığı kanaati oluşturulur ve 31 Mart sürgünleriyle beraber Anadolu'ya gönderilir. Kolluk kuvvetlerinin başat rol oynadığı bu süreç Nazlı'nın geneleve düşmesine kadar şiddetini artırarak devam eder. Bu

¹ "*Fehim Paşa, Sultan II. Abdülhamid döneminin en dikkat çekici isimlerinden biridir. II. Abdülhamid döneminin son devresinde Serhafiye unvanıyla Yıldız Sarayı'nda görev alan Fehim Paşa, bir devlet görevlisi sıfatından çok, yaşantısı, karakteri ve karıştığı olaylarla adından söz ettirmiştir. İstanbul'da, bilhassa Beyoğlu çevresinde II. Abdülhamid döneminin son yıllarına damga vuran ve gerçekten de o dönem içinde çekinilen bir kişi olan Fehim Paşa, Osmanlı'da kabadayı tiplemesinin de başını çeken figürlerden biri haline gelmiştir. İstanbul'daki faaliyetleri nedeniyle Fehim Paşa hakkında Avrupalı sefaretlerden çok sayıda şikâyet alan II. Abdülhamid, onu 1907 yılı başlarında Bursa'ya zorunlu ikamete göndermiştir. Burada II. Meşrutiyet dönemine kadar kalan Fehim Paşa, Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde Bursa Yenişehir'de, arabasının önünü kesen bir grup tarafından linç edilerek öldürülmüştür.*" (Gör 2019: 71).

gelişmeler Nazlı'nın “*Sultan Hamit devrinde serkomiser hükümdardır. Meşrutiyet devrinde komiser muavini, hükümdardır. Hürriyeti kendileri için alanlar, hak namına bize şehvetle tokat peşkeş çekiyorlardı. Gücüm yetseydi, hürriyet kahramanlarını demir kafeslere kilitler ve üzerlerine şu yaftayı asardım: Sakın bunları çıkarmayınız! Hürriyetleriniz elinizden gider!*” (Aka Gündüz 1974a: 196) şeklinde düşünmesine neden olur. Nazlı'nın fikri sabit hâline getirdiği menfi kolluk algısı ilk gençlik çağına giren kızının da komiser muavini tarafından işgal edilmesi neticesi intihar etmesiyle buhrana sebep olur. Neticede Nazlı kızının ölüm haberini getiren komiser muavinini vahşice öldürür.

Peyami Safa'nın I. Dünya Savaşı yılları cephe gerisi İstanbul'unu yansıtan *Mahşer* (1924) adlı romanında da kolluk mensuplarının vatandaşlara karşı menfi tutumuyla korkulan kolluk algısına yer verilmiştir. Çanakkale Savaşı'ndan gazi olarak dönen ve tüm çabalarına rağmen iş bulamayan Nihad, milliyetçi muhafazakâr çevrenin yaşadığı Beyazıt, Fatih ve Sirkeci gibi semtlerde insanların savaş koşullarının yarattığı tahribat neticesi açlıkla mücadele ettiğini müşahede eder. Bunun yanında Nişantaşı, Galata, Beyoğlu gibi mekânlarda ise vagon ticareti yapan tüccarların, mevkilerini suistimal eden bürokratların ve köksüzleşen sosyete kesiminin sefih hayatını görünce kendisini yönetenlere güvenini iyice kaybeder. Kendisiyle aynı düşüncede olan arkadaşlarıyla bu düzene dur demek için “*Bunları kökünden ıslah etmek (...) Kudurmuş, zelil, alçak bir muhitte didişmek için (...) Türkiye'nin namusunu kurtarmak için ihtilâl!*” (Safa 2016: 227) yapmak gerektiği düşüncesinde birleşirler. Bu amaçla Nihad ve arkadaşları Rus anarşistlerin yapılanmasını andıran gizli bir örgüt kurarak birkaç kez toplantı yaparlar. Jurnal neticesi olsa gerek bir gece baskınıyla Nihad, polis merkezine götürülür. Orada kendisini sorguya çekecek komiser hakkında Nihad'ın ilk izlenimi “[h]aydut yapılı bir” (Safa 2016: 237) adam şeklinde olur. Nihad'ı karşısında bulan komiser kırbacını eline alır ve öfkeyle bağırarak sorguya başlar.

“—*Tabancan var mı? Ulan yanında. Yok mu ulan? Doğru söyle! Öyleyse ceketinin ceplerini aç. Ne kadar kâğıdın varsa çıkar! Nihad, kımıldamadı, komiserin yüzüne baktı. Öfkeden başı dönüyor. (...) Onun bu kinli sükûtunu gören komiser, üstüne yürüdü ve paralayacakmış gibi Nihad'ın ceketini açtı, büyük elini ceplerine*

soktu, bütün kâğıtlarını, defterini çıkararak uzakta duran masanın üstüne fırlatıp attı.” (Safa 2016: 237).

Nihad kendisine yapılan muamelenin hukuksuz olduğunu anlatmaya çalışırken “*pos bıyıkları dudaklarını kapatmış, kalın kaşları gözlerinin üstüne düşük, feci bakışlı, izbandut yapılı adam, kırbacı havaya kaldırarak var kuvvetiyle*” (Safa 2016: 238) Nihad’ın yüzüne vurur ve onu nezarete attırır.

Selahaddin Enis’in *Mahalle* (2017) adlı romanında Osmanlı Devleti’nin hızla yıkılışa doğru ilerlemesi II. Meşrutiyet Dönemi, gece bekçilerinin ahvali üzerinden asayiş birimlerinin yozlaşmasıyla verilir. I. Dünya Savaşı’na katılmak üzere cepheye giden Rüştü dört yıl sonra İstanbul’a döner. Aksaray yangınında kül olan evinin enkazında yatarken iki polis tarafından karakola götürülmesi üzerine hâline üzülen Muavin Zeynel Efendi’nin tavassutuyla Beşiktaş karakolunda gece bekçisi olur. Böylece hem çalışıp hem de karısı Semahat ve oğlu Turhan’ı arayabileceğini düşünür. “*Rüştü mahalle bekçisi olmakla ilk defa yıllarca sürüp gelen anane bozul(muştur).*” (Atabeyoğlu 2017b: 35). Çünkü o zamana kadar İstanbul’daki gece bekçiliği görevini Sivahlılar ya da Kayserililer yapmaktadır. Bu nedenle zeki, kibar ve yardımsever bir şahsiyet olarak verilen Rüştü’nün gece bekçisi olması her şeyi paraya tahvil etmeye çalışan diğer bekçiler Yunus ve Numan Ağaları rahatsız eder. Kısa süre sonra söz konusu şahısların rahatsızlıklarında haklı oldukları ortaya çıkar. Çünkü Rüştü onlar gibi paragöz, çıkarıcı değildir ve işini liyakatle yapmaya çalışır. Bu nedenle kısa sürede mahalleli tarafından sevilir. Ayrıca okuryazar olduğu için karakoldaki polislerin evrak tanzimine yardım etmesi onu karakolda da iyi bir mevkie getirmiştir.

Sivahlı olan ve paragözlülükleriyle, çıkarıcılıklarıyla tanınan Bekçi Numan ve Yunus Ağalar epeyce servet sahibi olmalarına rağmen görevleri dışında kendilerine para getirecek sakalık, mezar kazıcılığı, odunculuk gibi işler de yaparlar. Buna rağmen oturacak bir ev kiralamayıp mahallenin mescidinin izbe tabutluğunda yaşarlar. Hatta Numan Ağa çalışamayacak kadar hasta olmasına rağmen para harcama korkusuyla doktora dahi gitmez. Karakollarında bekçi olarak görevlendirilen Rüştü’nün komiser tarafından iltifat görmesini hazmedemeyen

Yunus ve Numan Ağalar onları merkeze şikâyet etmeye karar verirler ve bir arzuhalciye ‘Muhbir sadık’ imzasıyla

“Komiser karakola karı, oğlan getirip cümbüş ediyorlarmış. Mahalle bekçilerinden Rüştü, bu işe ön ayak oluyormuş. Karakolda devletin esrarı, bu Rüştü’nün eline bırakılıyormuş. (...) Her akşam mevkiin arkasındaki odada sofralar kuruluyor. Bekçi Rüştü, mahallenin Rum bakkalından parasız rakı, meze alarak buraya getiriyor, burada ver yansın vur patlasın bir alemdir başlıyormuş.” (Atabeyoğlu 2017b: 44-45)

Şeklinde birçok iftirayı ihtiva eden mektup yazdırarak söz konusu şahısların Beşiktaş Karakolundan gönderilmelerini talep ederler.

Selahaddin Enis’in II. Meşrutiyet yılları Anadolu insanının *“ahlaksız, bencil, ikiyüzlü, namussuz, merhametsiz, yalancı, düzenbaz, çıkarıcı”* (Tane 2012: 262) olduğu tezini işleyen *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanında demokratikleşme ve hukuk devleti olma yolunda önemli bir adım atarak Kanunu Esasi’yi yürürlüğe koyan Osmanlı Devleti’nin yıkılışına engel olunamamasındaki sebepler arasında aynı zamanda kasabadaki kolluk kuvvetlerinin de başı olan kaymakam, jandarma çavuşu gibi bürokratların cehalet ve rüşvet batağına saplanmış olmaları gösterilmiş, yazar söz konusu düşüncesini geliştirmek için Anadolu’nun bir kasabasındaki bürokrasi cephesini yansıtmaya çalışmıştır. Söz konusu *“[k]asabanın kaymakamından, kadısından tutunuz da mahkeme mübaşirlerine ve jandarma neferlerine kadar herkes(...) bir humma-yı irtişa içinde(dir)”* (Atabeyoğlu 2016a: 112). Bunun yanında kasabanın mülki amiri olan ve kolluk güçlerinin başı konumundaki kaymakam *“nahiye müdürlüğünden gelme okuması kıt”* (Atabeyoğlu 2016a: 136) bir insandır. Yazar, kaymakamın cehaletini, II. Meşrutiyet’in ilanını bildirmek maksadıyla mutasarrıflıktan kaymakamlığa gönderilen telgrafi anlamlandırma hususundaki acziyeti ile verir. *“Kaymakam telgraftan hiçbir mana çıkartamıyordu. Hürriyet ne demektir? Kafasını karıştırdığı hâlde böyle bir lügati hatırlamamakta idi.”* (Atabeyoğlu 2016a: 138). Tüm çabalarına rağmen telgrafi anlamlandıramayan kaymakam sırayla, kadıyı, jandarma kumandanını, mal müdürünü ve belediye başkanını çağırarak telgrafi okutur ancak onlar da bir anlam veremezler. Çaresiz kendileri gibi rüşvetçi ve cahil olmayan ve bu nedenle kasaba bürokrasisi tarafından

dışlanan Müddeiumumî Tayfur Bey'e başvururlar ve onun sayesinde Kanuni Esasi'nin yürürlüğe konduğunu öğrenirler. Romanda kolluk güçlerinin bir ferdi olarak okur karşısına çıkarılan Jandarma kumandanıysa “askere seyislikten yetişme, çam yarması, cahil, ümmi bir Arnavut(...)” (Atabeyoğlu 2016a: 136) olarak tanıtılır.

İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı cinai romanında ise ideal bir tip olarak sunulmaya çalışılan polis memuru Yılmaz, romanın kurgusal hataları nedeniyle eğitimi ve kültürüyle uyumlu davranışlar sergileyen bir tip olarak verilememiştir. Büyükdere cinayetinin faili olan Leyla'nın cinayet hadisesinden iki gün sonra hapisanede ziyaretine gittiği ve burada “üç aydan beri” (Sertelli 1942: 10) geçimini üstlendiği Mühendis Ziya'nın kolluk mensuplarınca katil zanlısı hâline getirilmesi, cinayetin tek şahidi olan ve katili, “uzuna yakın, balıketinde, kara gözlü, kara kaşlı, uzun kirpikli, tatlı ve manalı bakışlarıyla bir erkeği kolayca kendine çekecek bir kadın” (Sertelli 1942: 3) şeklinde tarif eden şoförün kendisine teşhis için gösterilen kadın kıyafeti giydirilerek çekilmiş bir erkek fotoğrafı karşısında bocalaması, daha önce çeşitli vesilelerle oldukça sık görüştüğü Leyla'ya polis memuru Yılmaz'ın kendisini Emir Sait olarak tanıtması, Leyla gibi zeki bir kadının buna inanması ve hatta onunla bir ilişki yaşamaya başlaması gibi kurgusal tutarsızlıklardan Büyükdere cinayetini soruşturmakla görevlendirilen “Almanyada dedektiflik tahsil” (Sertelli 1942: 22) ettiği belirtilen polis memuru Yılmaz da nasibini alır. Münir Şahap Bey'in tek varisi, yani onun ölümünden menfaat temin edebilecek tek şahıs olan kardeşi Necdet Bey'in cinayete ilişkili olabileceği ihtimali üzerine durması gibi makul yönleri dışında, Yılmaz'ın tahkikat için gittiği Necdet Bey'in evinin bodrumunda evin kedisini öldürdüğü gerekçesiyle mahpus bulunan evlatlık İclal'in ben öldürmedim şeklindeki ağlamasından hareketle araştırma yapmaksızın polis merkezini arayıp “Doktor Münir Şahap'ın katillerini buldum.” (Sertelli 1942: 31) demesi, Leyla'nın ifadesiyle Mühendis Ziya'nın Münir Şahap Bey'in katili olduğuna hemen inanması gibi eylemleri karikatürize bir tip hâline gelmesine neden olmuştur.

İncelenen romanlarda II. Abdülhamit saltanatı yıllarında olduğu gibi II. Meşrutiyet Dönemi kolluk mensupları için de en önemli vazife muhalif unsurları sindirmektir. Bunun dışında kolluk güçlerinin yine bahsi geçen dönemden sirayet eden rüşvet, iltimas, keyfilik gibi eski alışkanlıklarının devam ettiği görülmektedir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde kolluk üzerinde nüfuzu olan şahsiyetlere bir de harp zenginleri zümresinin eklendiği görülmektedir.

3.3. Atatürk Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa süreci olarak da tanımlanabilecek olan Atatürk Dönemi'nde 1930 yılına kadar polis memurlarının hak ve yetkilerine yönelik kanuni düzenleme yapılmamıştır. Genç Cumhuriyet sadece etkili bir şekilde yararlanmak istediği kolluk güçlerinin takdir yetkisini artırmakla iktifa etmiştir. (Dikici 2017: 133).

“Bu çerçevede yeni bir yasal düzenleme yapmak yerine, polisin takdir yetkisini artırmaya yönelik bazı düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Örneğin, Doğu'daki ayaklanmaları bastırmak amacıyla 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Yasası, polisler, suçlularla mücadelesinde daha tavizsiz ve çekinmeden hareket etmesi yönünde işini kolaylaştırmıştır. Ancak bu durum ise sonraki yıllarda polis hakkında yapılan şikâyetlerin artışına yol açmıştır.” (Dikici 2017: 133).

Bu durum vaka zamanı olarak Atatürk Dönemi'ni ele alan romanlarda da eleştirel bir gözle dikkatlere sunulmuştur. Reşat Enis'in 1930'lu yıllar Türkiye'sini evsizlerin hayatta kalma mücadelesi fonunda yansıtan *Gece Konuştu* (1935) adlı romanında genel olarak kolluk kuvvetleri kimsesizlerin hayat kavgasında menfi bir güç olarak verilir. Kimsesizler için kendilerini potansiyel suçlu olarak gören polisler açlık ve sefalet kadar tehlikelidir. Bir kez onların eline düşünce dayak yemeden hakarete uğramadan kurtulmanın imkânı yoktur. Romanda kalacak yeri olmayan Hikmet evden kovulduktan sonra uzandığı kaldırımda uyuyakalır. Bir süre sonra kaldırımda yatmanın yasak olduğu gerekçesiyle bir polisin şiddet ve hakaretine maruz kalır.

“Gelirken yolda rastladığı iri polis... Kulağını, demirden bir mengeneye benzeyen parmakları arasına almıştı. Büküyor, buruyor ve asılıyordu. Göz kapaklarına yığılan uyku birden bire dağıldı. İnleyerek yalvardı.

— Ufff... Sevdiğin başı için bırak ağabey... Kulağa aslış, ayağa kalkıncaya kadar sürdü. Ve sağ yanağına şaklayan müthiş bir tokatla sendeledi.(...) Bağırdı:

Ulan hergele! (...) Burada yatmanın yasak olduğunu size öğretemedik mi?" (Aygen 1935: 39).

Reşat Enis Aygen'in *Gece Konuştu* (1935) adlı romanında karakollarda polis memurlarının zanlılara yönelik şiddet eylemleri eleştirel bir değerlendirmeye sunulmuştur. Hikmet, Hallo Çetesi'yle birlikte vali konağını soymaya kalktığı gece yakalanarak oturacak bir yeri hatta tuvaleti dahi olmayan bir nezarethaneye konulur. Burada tutukluların ayırım yapılmaksızın polis tarafından falakaya çekildiklerini müşahede eder. *"Evet... önce birer kova soğuk suyla tabanları ıslatıyorlar, demiri döver gibi karşılıklı kırbaçlıyorlardı. Şaşı, Şaşı, Hallo, Sadık ve yabancı serseri sıralarını savmıştılar."* (Aygen 1935: 147).

Afrodit Buhurdanında Bir Kadın (1937), *İncir Ağacı* (1935) adlı romanlarda ayrıca polis teşkilatı mensuplarının II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinden kalma nüfuz sahibi şahıslara imtiyaz tanıma alışkanlığını muhafaza etmesi eleştirilmiştir.

Reşat Enis Aygen'in 1930'lu yılların Türkiye'sini yansıtan *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında hayatını fuhuşla kazanmaya başlayan Yıldız, Ankara'da Dr. Ferit'le beraberken odaları ahlak zabıtası tarafından basılır. Zabıta memuru siyasi nüfuzu nedeniyle Dr. Ferit sayesinde terfi edebileceğini düşünür. Bu nedenle doktorla ilgili herhangi bir işlem yapmaksızın onu salıverir. *"Şaştım bu tesadüfe doğrusu... Kim derdi ki burada onunla karşılaşacağız?! Sosyal Yardım Vekâletinin en mümtaz bir âmiri bu gece bana minnettar kaldı. (...) Düşünün ki vekilin sağ kolu mesabesindedir. İkinci komiserliğe yükselmezsem bıyıklarımı keserim be!"* (Aygen 2013: 154). Böylece kolluk mensuplarının şahsi beklentileri karşılanacağı ümidiyle nüfuz sahibi şahsiyetlerin suçlarına göz yummaları yanikanunlarla sınırları tayin edilen görevlerini yerine getirmemeleri hem halkta oluşan iltimas algısını güçlendirmiş hem de adli sürecin akamete uğramasına neden olmuştur. Bu durum doğal olarak toplumun adalet kurumuna ve onun bir uzvu olan kolluk güçlerine güvenini tahrip etmektedir.

İhsan Edip'in *İncir Ağacı* (1935) adlı romanında ise nüfuz sahibi şahsiyetlerin kolluk kuvvetleri üzerindeki etkisi eleştirilmiştir. Romanda küçük yaşta annesini,

babasını kaybeden Nihal, Nüzhet adında bir gence âşık olur ve onun tarafından evlilik vaadiyle kandırılarak iğfal edilince adım adım fuhuş batağına saplanır.

Madam Konuşka'nın umumhanesinde çalıştığı zaman bir gece “*büyük bir adam (...) çok büyük bir adam*” (İhsan Edip 1935: 96) olarak tanıtılan Bülent Rana Bey, müşterisi olur. Söz konusu şahıs nüfuzunu kullanarak madamın evine bu gece baskın yapmamaları için karakola talimat gönderir. “[B]irisi (...) *polis merkezine karvizitimi götürsün. Bu gece evin önünden devriye geçmeyecek.*” (İhsan Edip 1935: 96).

Atatürk Dönemi Türk romanında aynı zamanda adliye teşkilatının bir uzvu olan kolluk güçlerinin durumu, değişimi/dönüşümü eserlerin vaka zamanı dikkate alınarak II. Abdülhamit Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi ve Atatürk Dönemi başlıkları altında incelenmeye çalışmıştır. Her ne kadar üç dönem siyasi olarak ayrılsa da teamüller, alışkanlıklar neticesi kurumların değişim ve dönüşümü zamana yayılmıştır. Bu nedenle hemen her dönemde tonu değişse de keyfilik gibi problemler varlığını korumuştur. Hüseyin Rahmi'nin *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında kolluk güçlerinin II. Abdülhamit Dönemi'ndeki zihniyetini Mütareke Dönemi'ne kadar devam ettirdiği vurgulanmaktadır. “*Damat Ferit zamanında bir zabıta-i ahlâkiye vardı. Kerhaneden, meyhaneden çıkardıkları ahlâksızlardan boş kalan sofralara kendileri otururlardı. Siz onların ardı mısınız? Abdülhamit'in zorbaları karlılarıyla yatmak istedikleri kocaları sürdürürlerdi.*” (Gürpınar 1969: 232-233).

II. Meşrutiyet Dönemi'ni yansıtan Aka Gündüz'ün *Aysel* (1932) adlı romanında ise jandarmanın her şeyi yapabileceği ve bundan da mesul olmayacağı anlayışı yansıtılmaktadır. “[Z]aman acayıpti. Mesela bir gün Sadık Çavuş Aliyi bir تنها yerde kıştırır da canı isterse kafasına bir kurşun sıkabilir, sonra gelir, asker kaçakları soygunculuk için vurmuşlar diye bir kağıt düzerdi.” (Aka Gündüz Tarihsiz: 70). Atatürk Dönemi'ni yansıtan Reşat Enis'in *Gece Konuştu* (1935) adlı romanında ise polisin eski iştiyakını devam ettirmesi, nezarethaneden dayak sahneleriyle verilmektedir.

İncelenen romanlarda üç dönemin ortak sorunlarından biri olarak da kolluk güçlerinin adları, unvanları değişse de siyasi ve ekonomik olarak güçlü olan şahısların nüfuzuna girme temayülleri ve bu nedenle bir parçası oldukları

adlimericilerin işlevselliğine zarar vermeleri eleştirilmiştir. Sadri Ertem'in Tanzimat yıllarını yansıtan *Çıkrıklar Durunca* (1931) adlı romanında eşrafın nüfuzuna girdiği görülen kolluk güçlerinin II. Meşrutiyet Dönemi'ni yansıtan romanlarda ise eşrafın, yanına harp zenginleri sınıfının da eklendiği görülmektedir. Atatürk Dönemi'nde ise siyaseten güçlü olan şahısların nüfuzu ön plana çıkmaktadır.

Bunun yanında kolluk görevlileri açısından dönemlerin kendine has kronikleşmiş sorunlarını da görmek mümkündür. Vaka zamanı olarak II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerini seçen yazarların ekserisi, muhalif hadiseler karşısında teyakkuza geçen kolluk mensuplarını diğer adli hadiselerin takibi hususunda gevşek ya da keyfi davranmakla suçlamışlardır. Bu durumu en iyi örnekleyen romanlardan biri Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935) adlı romanıdır. Roman kahramanlarından Küçük Hanım, Beşiktaş Muhafızlığına giderek bir devlet memurunun kendisinden rüşvet istediğini söyleyince “*bu söylediklerin beni doyurmaz. Derdini abukata mabukata anlat!..*” (Alus 1999: 152) diyen paşa, ifade padişaha hakaret edildiği yönünde evrilince kolluğu teyakkuza geçmiştir. Vaka zamanı olarak II. Meşrutiyet Dönemini seçen eserlerde ise bu durum en sarih olarak Peyami Safa'nın *Mahşer* (1924) adlı romanında verilmiştir. “*Bu memlekette zabitanın vazifesi bildiği şey, hükûmete casusluk etmek, hükûmeti düşürmek isteyenleri enselemektir. (...) Ahmed Mehmed'i vurmuş, Hasan Hüseyin'in malını çalmış, polis müdürüne vız gelir.*” (Safa 2016: 244).

4. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA CEZA DAVALARI

Toplumlar kamusal düzeni sağlamak amacıyla birtakım kanunî düzenlemeler yapmak zorundadır. Söz konusu kanunlarda “*toplumsal düzenin devamı açısından korunması gereken hukuki değerlerin ihlâli*” (Göktürk 2012: 4) ise suç olarak kabul edilmiş ve bunların önlenmesine yönelik çeşitli cezai müeyyideler getirilmiştir. Bu nedenle şahıslar suç olarak tanımlanmış eylemleri yaptıkları zaman ceza mahkemelerinde yargılanmaktadırlar. Atatürk Dönemi Türk romanı incelenirken bir suç nedeniyle yargıya intikal eden meseleler “Ceza Davaları” başlığı altında değerlendirilmiş ve davalar nedenlerine göre “Cinayet Davaları”, “Şiddet Suçları”, “Siyasi Davalar”, “Devlete Karşı İşlenen Suçlar: Vatana İhanet”, “Hırsızlık, İrtikâp, Zimmet, Rüşvet, Dolandırıcılık”, “İğfal Taciz” şeklinde tasnif edilerek incelenmiştir.

4.1. Cinayet Davaları

Hayatın her safhasında var olmak ya da varlığını korumak için mücadele vermesi gereken insanoğlunun en büyük trajedisini mukadder olan ölüm hadisesi oluşturmaktadır. Bu nedenle insana yeni ufuklar açan, insanı kanatlandıran aşk gibi ölüm de çeşitli cepheleriyle edebî eserlerin her daim vazgeçilmez temalarından biri olmuştur. Atatürk Dönemi Türk romanında da ölüm, öldürülme, öldürme hadiselerine sıklıkla yer verilmiştir. İnceleme alanı yargı mercilerine intikal eden hadiseler olduğu için bu çalışmada konuyla ilgili adlî vakalar ele alınarak söz konusu devrin yazarlarının değerlendirmeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken de mevzuat değişiklikleriveadlî vakalara yaklaşımda etkisi olduğu düşünülen zihniyet değişimi esas alınarak “Osmanlı Dönemi”, “Atatürk Dönemi” başlıkları altında cinayet hadiseleri sebeplerine göre sınıflandırılarak incelenmeye çalışılmıştır.

4.1.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Dönemi’ni yansıtan ererlerde meydana gelen cinayet hadiseleri 1858 ile 1926 yılları arasında yürürlükte olan Ceza Kanunu hükümlerine göre değerlendirilip yazarların dönemin hukuk anlayışına bakışı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere Osmanlı 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu’nda adam öldürme fiili kasıt unsuruna göre tasnif edilmiştir. Suç “*ta‘ammüden katl’* (planlayarak öldürme), *‘mingayr-ı ta‘ammüden katl’* (plansız öldürme) ve *‘darben*

katl' (vurarak, döverek öldürme) şeklinde geçmektedir. (...) Planlı adam öldürmelere idam, plansız öldürmeye de genellikle 15 yıl kürek cezası verildiği görülmektedir. Kazayla ve "darben" öldürmelerde ise ceza miktarının daha da düştüğü gözlemlenmiştir." (Korkmaz 2017: 124). İncelenen romanlarda da genel olarak ceza kanununun söz konusu anlayışına uygun olarak cinayet yargılamaları yapıldığı gözlemlenmiştir. Osmanlı Dönemi'ni konu alan romanlardaki cinayet hadiseleri "Siyasi Cinayetler", "Namus Cinayetleri", "Çocuk Cinayeti" ve "İskatı Cenin Vakaları", "Kazaen Cinayetler", "Muhtelif Cinayetler" şeklinde tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

4.1.1.1. Siyasi Cinayetler

Bilindiği üzere "*Türk hükümdarlarına Tanrı'dan kut almak suretiyle kutsallık atfedilmiş ve kendisine mutlak yetki tanınmıştır."* (Katgı 2013: 186). "*Bu da doğrudan doğruya hükümdarın devlet içinde tam anlamıyla mutlak bir otorite sahibi olması, devlet çıkarlarının her şeyin üstünde sayılması yoluyla gerçekleşmiştir"* (İnalçık, 2000-1: 167). Bundan ötürü hükümdarın devlet güvenliği için tehdit hâline gelen şahısları pasifize etmek amacıyla zamanın koşullarına uygun olarak ölüm dâhil birçok tasarrufta bulunma hakkı vardır. Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da Türk töresi, devlet hukukunun bir parçası olarak çeşitli değişim ve dönüşümlerle varlığını korumaya devam etmiştir. Şeri hukukun sınırları dışında kalan iş ve işlemlerin düzenlenmesinde eski Türk töresi İslam âlimlerinin de cevaz vermesiyle örf adıyla devlet hukukunun bir parçası hâline gelerek meşrulaşmıştır. "*Osmanlı Türk devlet geleneğinde ise bu meşruiyet, devlet-i ebed müddet ve nizâm-ı âlem anlayışlarından hareketle alınmaya devam edilmiştir."* (Uğurlu, Yılmaz 2011: 967). Osmanlı Devleti, padişahların eliyle nizâm-ı âlem davasına zarar verecek ya da devlet güvenliğini zaafa uğratacak şahısları söz konusu meşruiyet kapsamında zaman zaman öldürtme yoluna gitmiştir. Ancak demokratikleşme süreciyle birlikte modern hukuk normlarının benimsenmeye başlanmasıyla 'siyaseten katl' olarak adlandırılan uygulama terk edilmeye başlamış, ne var ki gelenekten sıyrılmak o kadar kolay olmamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde yöneticiler kendi anlayışlarına göre devlet aygıtına zarar verdiklerini düşündükleri şahısları bertaraf etmek için gayrimeşru yolları kullanmaktan çekinmemişlerdir. Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927) adlı

romanındaki siyasi cinayetleri bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Söz konusu romanda artık meşruiyetini yitiren ‘siyaseten katl’ hadisesinin devlet aygıtının karanlık cephesini teşkil eden gayri meşru yapılar tarafından gerçekleştirilmeye başlaması, adli mercilerin siyasi otoritenin vesayetinden tam olarak kurtulamaması cinayet kovuşturmalarını olumsuz etkilemiştir. “*Ahmet Kerim'in umutsuzluğunun romanı*” (İleri 2015: 162) olarak tavsif edilen *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanda iktidarın yolsuzluklarını ortaya çıkarmaya çalışan muhalif gazeteciler Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey’in öldürülmesi vesilesiyle siyasi cinayetler konu edilmiştir.

31 Mart Vakası sonrası İttihat ve Terakki Fırkası, gerek muhalefet cephesinin hücumları gerekse de muhalif gazetecilerin iktidarın yolsuzluğa bulaştığına dair yazıları neticesi zor durumda kalarak baskı atmosferini iyice artırmaya başlar. Bu amaçla önce hükümetin yolsuzlukları üzerine giden *Sada-yı Millet* gazetesi başyazarı Ahmet Samim’etehtit mektupları yollanır. Ahmet Samim, İttihat ve Terakki Fırkası hafiyeleri olduğu söylenen şahıslarca takip ve taciz edilir. Tehdit, takip ve taciz *Sada-yı Millet* gazetesi başyazarı Ahmet Samim’i yıldırılmaz. Yine aynı azim ve kararlılıkla ““*Divan-ı Harb-i Örfi'nin, gizli işkence usulleri kullandığına dair belgeleri ortaya (çıkarmaya) Soma-Bandırma demiryolu imtiyazı işinin içyüzünü açığa vur(maya)*” (Karaosmanoğlu 2003: 54) çalıştığı bir dönemde tehditler birdenbire kesilince Ahmet Samim, iktidarın kendisini yola getiremeyeceğini anlayarak öldürmeye karar verdiğini düşünmeye başlar. Bu süreçte iktidar cephesi Dâhiliye Nazırı vasıtasıyla Ahmet Samim’e “*mutasarrıflık teklif*” (Karaosmanoğlu 2003: 54) eder. Ahmet Samim söz konusu teklifi hakaret kabul ederek reddedince karakolun karşısındaki sokak ortasında öldürülür. Cenaze zabıta gözetiminde *Sadayı Millet* gazetesine getirilir. Zabitanın cinayet sonrası müdahalesi dışında herhangi bir soruşturma romana yansımaya da “*Hasan Fehmi'nin kaatili gibi bunu da mı örtbas ederler?*” (Karaosmanoğlu 2003: 73) endişesi hâkim olmaya başlar. Nitekim hadise faili meçhul olarak kalır.

İttihat ve Terakki Fırkasının tertiplelediği iddia edilen bir başka hadise ise Gazeteci Zeki Bey’in öldürülmesidir. Ahmet Samim’in öldürülmesinden sonra Zeki Bey *Sadayı Millet* gazetesinde “*çok gizli işaretlerle dolu, bir sıra polemikler yayınlamağa başla(r) (...) elinde ayrıca bazı kimseleri suçlayıcı birtakım*

vesikalar da bulunduğu söylen(mektedir).” (Karaosmanoğlu 2003: 135). Fakat Zeki Bey söz konusu belgeleri ifşa etme imkânı bulamadan “[o]nu da bir akşam Samim gibi evine giderken karanlıkta arkasından vur(urlar)...” (Karaosmanoğlu 2003: 135). Zeki Bey’in öldürülmesi hadisesi mahkemeye yansımıştır ancak cinayet davası, İttihat ve Terakki Fırkasının kirli işlerinin açılmasıyla geri planda kalmıştır. Yani olayın faillerinin kim olduğu, nasıl bir ceza aldığı gibi bilgiler romana yansımamıştır.

“Zeki Bey’in davası bir skandal havası içinde ve bütün İstanbul halkının gözü önünde görülmeye başladı. Mahkemenin her safhası ortaya yeni adlar atıyor, o zamana kadar gizli kalmış birtakım iğrenç gerçekleri, birer birer meydana çıkıyordu.” (Karaosmanoğlu 2003: 135).

4.1.1.2. Namus Cinayetleri¹

Ferit Develioğlu’nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*’inde “kanun, nizam (...) ar, edep, hayâ, ırz (...) temizlik, doğruluk” (1996: 805), D. Mehmet Doğan’ın *Büyük Türkçe Sözlük* adlı eserinde “Edeb, haya, doğruluk ve güvenilirlik gibi faziletlerin sonucu olan ve yüksek değer taşıyan haslet; ahlaki ölçülere bağlılık” (1996: 831) şeklinde yaklaşık aynı ifadelerle tanımlanan namus kelimesi toplumsal hafızada daha çok bir kadının iffetini karşılayacak mahiyettedir. Bu nedenle bir kadının iffetine halel getirecek eylemler de bulunması ya da bulunulması namussuzluk olarak değerlendirilmiştir. Böyle bir durumda namusları lekelendiğini düşünen aile bireylerinin mesul görülen şahsı ya da şahısları cezalandırması toplumsal normlara uygundur. “Eğer kişi toplumsal normlara uyan ve kendisinden emin olunan biriye, toplumsal hafızaya namuslu” (Çetin 2019: 61) bir insan olarak kaydedilmiştir.

Osmanlı ceza kanunları da namus meselesi nedeniyle ortaya çıkan cinayet hadiselerini toplumsal normlara yakın bir anlayışla ele alarak müeyyideler koymuştur. 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunu’nun “188. maddesi uyarınca karısını ya da diğer mahrem akrabasından birini zina halinde yakalayan kimse, zina

1 Her ne kadar namus cinayeti denilince namussuzluğuna hükmedilen kadınların katledilmesi düşünülse de, toplumsal algımızda kadın, erkeğin namusudur ya da namusunu temsil eder, ona musallat olanlara yönelik cinayet hadiseleri de bu nedenle ‘Namus Cinayetleri’ başlığı altında değerlendirilmiştir.

edenlerden birini veya her ikisini döver, yaralar veya öldürürse affedilir. Sadece aynı yatakta görüp de bu fiillerden birini gerçekleştirirse mazur sayılır ve on beş yıl kürek cezası yerine üç aydan üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılmak suretiyle cezası indirilir.” (Çadık 2018: 230-231)

İnceleme alanına giren vaka zamanı olarak Osmanlı Dönemi’ni konu alan eserlerde çok yaygın olmamakla birlikte namus cinayetlerine yer verildiği görülmektedir. *Akşam Güneşi* (1926), *Çölde Bir İstanbul Kızı* (1927) ve *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanlarda rızası olsun ya da olmasın bir şekilde kadının iffetine hanel getirmek isteyen erkeklerin öldürülmeleri konu edilmiştir. Reşat Nuri Güntekin’in *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanında kadın iffetini korumak için kendisini taciz eden şahsı öldürmüş ve adli makamlarca eylemi nefsi müdafaa olarak değerlendirilmiştir. *Acımak* (1928) adlı romanında ise aldatılan kocanın karısını öldürmesi konu edilmektedir.

Reşat Nuri Güntekin’in II. Meşrutiyet yıllarını yansıtan *Akşam Güneşi* (1926) adlı romanında Nazmi emekli bir asker olarak babasından kalan M. Adasındaki çiftliğe yerleştiği zaman evlat edindiği Ayşe ve Yusuf adlı kimsesiz çocukların babasının başına gelenlerin anlatılması vesilesiyle cinayet hadisesi konu edilmiştir. Çocukların babası Muhammed, Rum asıllı güzel karısının “*aylarca peşinde dolaşan paralı bir Rum delikanlısına uyarak Şiraadasına*” (Güntekin 2017: 145) kaçtığını öğrenir ve çocuklarını M adasında bırakır ve Şira adasına giderek “*karısını kaçıran Rum’u bul(ur), koyun boğazlar gibi öldür(ür)..*” (Güntekin 2017: 145). Muhammed’in pranga cezası¹ aldığı verilir ancak adli süreç romana yansımadağı için

1 “XIX. yüzyılda sivil yaşamdaki suçlara ilişkin sırayla 1840, 1851 ve 1858 yıllarında olmak üzere, üç adet ceza kanunu yayınlanıp ilan edilmişti. Bu kanunlarda, idamdan sonra gelen en ağır ceza, müebbet ve muvakkat kürek cezasıydı. 1840 tarihli Ceza Kanunu’nda pranga cezası yoktu, ama bu kanunda aynı yıl yapılan zeylde (ek) ve sonraki 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarında pranga cezasına yer verilmişti(...) XVI. yüzyıldan itibaren uygulanan prangaya vurma cezası, ilk olarak 1851 ve 1858 tarihli kanunlarda düzenlenmiştir. “Pranga” ya da “pranka” olarak anılan uygulama; zindanda bulunan suçlunun ayağına vurulan kütük, tomruk ya da zincirli halka olarak tanımlanmıştır. Ağır suçluların ayağına zincir bağlanarak uygulanan bu ceza, 1869 tarihli Askeri Ceza Kanunu’nda prangaya vurma ayrı bir ceza olarak düzenlenmiştir.” (Öztürk 2014: 76-77).

erkeğin toplumsal normlara uygun olarak namusunu temizlemek için işlediği fiilin mahkeme nazarındaki etkisi, mahkûmiyet süresi belirtilmez.

Esat Mahmut Karakurt'un *Çölde Bir İstanbul Kızı* (1927) adlı romanında ise "kaçırdığı kızları namusları pek feci bir tarzda paymal edildikten sonra büyük bir para mukabilinde tekrar iade etmek usulini" (Karakurt 1980a: 8) benimseyen bir aşiretin reisi olan İbni Fikret, aşirete katılmadan önce İstanbul'da yaşadığı dönemde kız kardeşi ile evlilik öncesi ilişkiye giren ve onu "günahkâr bir kadın(ın)" (Karakurt 1980a: 95) kızı olduğu gerekçesiyle terk eden şahsı öldürerek Yemen çöllerine kaçırmıştır. Gıyaben yargılanan Fikret "idama mahkûm" (Karakurt 1980a: 95) edilir. Her ne kadar mahkeme süreci romana yansımaya da mahkemenin hükmünden söz konusu cinayet hadisesinin gerçek sebebinin yargılamada değerlendirilmediği görülmektedir. Verilen cezaya dikkat edilirse cinayetin taammüden işlendiği kabul görmüş olmalıdır. Aksi takdirde Fikret'in kız kardeşinin namusunu lekeleyen şahsı öldürmesi cezai indirimine tabi olması gerekirdi.

İbni Fikret'in aşireti, Yemen çöllerinde Nazım Paşa kumandasındaki birlikle çatışmaya girer ve paşanın kızı Sermin'i kaçıtır. Arap adetlerine göre "çölde bulunan her şey ganimet(...)" (Karakurt 1980a: 60) olarak görüldüğü için aşiret mensupları Sermin'le bir gece geçirebilmek için ihtiyarlar meclisi nezaretinde kura çeker. Kuradan ismi çıkan Affan, ganimeti olarak gördüğü ve tecavüze yeltendiği Sermin tarafından öldürülür. Aşiret mensupları kızı hemen öldürmek isteyince Şeyh, "İbni Fikret aşireti hükümsüz kimseyi öldürmemiştir." (Karakurt 1980a: 72) diyerek kızın yargılanmasını emreder. Bunun üzerine İhtiyarlar Meclisi toplanarak Sermin'i yargılar. Kendisine cinayetin sebebi sorulan Sermin, "namusuna tecavüz eden kudurmuş bir köpeği öldürmek hakkını Allah bile vermiştir." (Karakurt 1980a: 76) şeklinde kendisini müdafaa etse de netice alamaz. İdamına hükmolunur. Aşiret kaideleri karşısında biçare kalan Fikret, Sermin'i ölümden kurtarmak için kaçırarak devlet güçlerine teslim olur. Fikret'in yargılaması tekrar yapılır, her ne kadar Sermin ve ailesi Fikret'i kurtarmak için mücadele etse de netice alamazlar.

"Bundan bir ay evvel nihayet çaresiz kalarak hükümete teslim olan idam mahkûmu Fikret'in Bağdat'ta tekrar divanı örfice yapılan muhakemesi evvelki gün

hitam bulmuş ve merhum hakkındaki hüküm tasdik olunmuştur.” (Karakurt 1980a: 95).

Kendisini merhamet hissiyle kuşattığı anlaşılan yazar, geleneksel algıyla hareket ederek adli makamların Fikret hakkındaki önceki kararı aynen tasdik etmesini doğru bulmadığını hissettirir. Oysa bu durum bir adam öldürdükten sonra bir şahsın hayatını kurtaran katilin cinayet davasında cezai indirim beklemeye benzemektedir.

Aka Gündüz’ün Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında Yüzbaşı Murat’ın emir eri Ahmet Çavuş’un kız kardeşi Aygül’e göz koyan Hacı Ağa, onu nişanlısı Mehmet’ten ayırarak kendisi almak ister. Bu amaçla Mehmet’i çağırarak nişanlısının “*dile gelmiş(...)*” (Aka Gündüz 2012: 169) olduğunu ve ondan ayrılması gerektiğini söyler. Mehmet “*eşrafız, Ayanız diye çiftimize karışırılar, faizleri bindirirler.. Kaymakamları elde ederler.. Abdülhamit gelir Abdülhamitçi olurlar.. İttihatçı çıkar, İttihatçı kesilirler..*” (Aka Gündüz 2012: 169) şeklindeki sömürü zihniyetini bildiği için maksadını anladığı ağanın isteğini reddeder. Bu sefer Hacı Ağa, “[a]vrat oynatıyor” (Aka Gündüz 2012: 169), eşkiyaya yataklık ediyor şeklindeki iftiralarla Mehmet’i nişanlısından ayırmaya çalışır ancak yine amacına ulaşamaz. Son çare olarak adamları vasıtasıyla Aygül’ü Mehmet’le baş başa buldukları bir sırada kaçırmaya çalışır. Ahmet Çavuş, kız kardeşinin ve eniştesinin imdadına koşsa da çıkan çatışmada Mehmet ölür, Aygül yaralanır. Ahmet Çavuş da kardeşini kaçırmaya çalışan ağanın adamlarının ikisini öldürdüğü için tutuklanır. İlk yargılamada tafsilatı verilmeden hapis cezası aldığı belirtilir. Adli makamlar hadiseyi nefsi müdafaa olarak değerlendirmiş olmalı ki Ahmet Çavuş’un “[m]ahkemede temyizde beraat” (Aka Gündüz 2012: 170) ettiği belirtilir.

Reşat Nuri Güntekin’in Kenan ile Lamia’nın aşk öyküleri fonunda yüzeysel olarak II. Meşrutiyet Dönemi’nin sosyal meselelerine temas eden *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanında Kenan’la gayrimeşru ilişkisi ortaya çıkınca Lamia, Kütahya’ya dayısının yanına gönderilir. Dayısı Rıza Bey’in evinde kuzeni Mahmure’nin kocası Rasih’in tacizlerine maruz kalır. Evde kimsenin olmadığı bir gün Rasih, genç kadına aşkından, onsuz yaşayamayacağından bahseder ve onunla birlikte olmak ister. Lamia, teklifini kabul etmediği Rasih’in fiili saldırısına maruz

kalır. Saldırıdan kurtulamayacağını anlayan Lamia, bu esnada eline geçirdiği dayısının tabancasıyla Rasih'i öldürür. Olayın yargı süreci, yüzeysel olarak mahkeme kararını dinlerken bayılan Lamia'nın özetlemesiyle verilir. Bu nedenle süreç tam olarak romana yansımaz. Lamia'nın nefsi müdafaa neticesi cinayet işlediği kanaatine sahip olduğu için beraat ettiği anlaşılmaktadır.

“*Lâmia, gözlerini açtığı vakit kendini tek pencereci bir küçük odada buldu. — Gözün aydın kızım... Hamd olsun kurtuldun, dedi. Lâmia, ancak o vakit hatırlayabildi. O uğursuz vakti takip eden günlerde karakol, müstantik odalarında, tevkîfhane, hastane koğuşlarında, mahkeme salonlarında, jandarma ve polis heyulaları içinde geçen o uzun facia, süratle gözlerinin önünden geçti. (...) Rıza Bey'in çukur, karanlık gözlerinden sessiz yaşlar akıyordu : — Kurtuldun kızım... Mahkeme beraatına karar verdi. Allah acıdı.*” (Güntekin Tarihsiz c: 184-185).

Reşat Nuri Güntekin'in son dönem Osmanlı taşra bürokrasisinin yozlaşmasını yansıtan *Acımak* (1928) adlı romanında Mürşit Efendi'nin baldızı Ruhsar, orta yaşlı zengin, temiz ve namuslu bir tüccar olarak tavsif edilen kocasını “*kendi akrabasından bir ahlâksızla*” (Güntekin Tarihsiz a: 122) aldatır. Mürşit Efendi, çocuklarına düzgün eğitim vermeyerek bu katlin müsebbibi hâline gelen kayınvalidesi Makbule Hanım'ın talihsiz, zavallı bir kadın edasıyla söz konusu cinayet hadisesini çarpıtmasına dikkat çeker.

“*Dünyada evlâtlarını mesut görmekten başka bir arzusu yoktu. (...) Büyük kızı Ruhsar'ın kocası tüccardı. Hali vakti yerinde bir adamdı. Fakat karısına karşı çok zalimdi. Birkaç defa onu saçlarından tutup yerlerde sürükleyerek dövmüştü. Sonra, çok sarhoş olduğu bir gece zavallı kadını tabancayla öldürmüştü.*” (Güntekin Tarihsiz a: 35).

İzzeti nefis meselesi olarak algıladığı için Ruhsar'ın kocası, Mürşit Efendi'ye mahkemede karısını kendisini aldattığı için öldürdüğünü anlatmayacağını söyler ve dediğini yapar. Hadisenin mahkeme safhası romana yansımadağı için kayıtlara cinayet sebebinin ne olarak girdiği verilmez. Sadece “*on beş sene hapse mahkûm edilerek Akkâ zindanına gönderil(diği)*” (Güntekin Tarihsiz a: 35) bilgisine yer verilmiştir.

Her ne kadar adlî süreçler yüzeysel olarak verilse de Osmanlı Dönemi'ni yansıtan romanlarda yer alan namus cinayetleriyle ilgili davaların genel itibariyle devrin mevzuatına uygun olarak verildiği görülmektedir.

4.1.1.3. Çocuk Cinayeti ve İskatı Cenin Vakaları

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, bireyin yaşam hakkını korumak için ceza kanunlarına suçun niteliğine göre ağır müeyyideler koymuştur. Bunun yanında devlet siyasi, sosyal, dini gerekçelerle ceninin de yaşam hakkını garanti altına almayı amaçlamıştır. 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunu'nun "Eşhas Hakkında Vuku Bulan Cinayet ve Cünhalarla Mücazat-ı Müterettibeleri" başlıklı kısmın ikinci babının "İskat-ı Cenin ve Karışık Meşrubat ve Kefilsiz Semiyat Furuht Edenlerin Mücazat-ı Müterettibeleri" başlıklı ikinci faslında yer alan 192¹ ve 193². maddeleri ceninin yaşam hakkına karşı saldırıları ele alarak, anne dışındaki ıskatı cenin hadisesinin meydana gelmesinde payı olanlara suçun niteliğine göre para cezası veya para cezasına ilaveten hapis veya muvakkaten kürek mahkumiyeti cezaları verilmesine hükmetmiştir. Her ne kadar söz konusu Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerinde anneye yönelik bir cezadan bahsedilmese de "*mevcut Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde imparatorluk genelinde ıskat-ı cenini gerçekleştirenlere ve yardım edenlere genellikle hapis cezası, para cezası, kürek cezası veya sürgün cezası verildiği anlaşılmaktadır.*" (Şimşek, Eroğlu, Dinç 2009: 603). Vaka zamanı Osmanlı Dönemi'ne tekabül eden Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1924), Aka Gündüz'ün *Aysel*(1932) adlı romanlarında ıskatı cenin hadiseleri ile ilgili adlî süreçlere yer verilmiştir. Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* (1923) adlı romanında ise gayrı meşru

1. 1858 yılında yürürlüğe giren ceza kanunnamesi 192. maddesi: "*Bir kimse darp yahut sair bir güne fiil ile hamile hatunun ıskat-ı cenin eylemesine sebep olursa diyet-i şeriyesi istifade olunduktan sonra eğer bu teaddisi an-kasd olmuş ise muvakkaten küreğe konulur*" (Gökçen 1987: 217-18) hükmünü taşır.

2. 1858 yılında yürürlüğe giren ceza kanunnamesi 193. maddesi: "*Bir hamile hatunun gerek rızası olsun gerek rızası olmasın ıskat-ı cenin ettirmek için ilaç içürüp yahut esbap ve vesailnita'rifedüp de eseriyle çocuğu düşürülür ise buna sebep olan kimse 6 aydan 2 seneye kadar hapsolunur. Ve eğer buna sebep olan tabib ve cerrah ve eczacı ise muvakkaten küreğe konulur*" (Gökçen 1987: 218) hükmünü taşır.

ilişki neticesi hastalıklı olarak doğan bebeğin diri diri gömülmesi ve buna dair adli süreç ele alınmıştır.

Selahaddin Enis'in "*Birinci Dünya Savaşı İstanbul'unun sorumsuz, yozlaşmış, zenginlik bezgini yüksek sınıf kesiti (yanında), günün gözde edebiyatçılarının içyüzlerini yansıtan*" (Necatigil 1999: 70) *Zaniyeler* (1924) adlı romanında gazetede "*Samatya'da bir teneke kulübede oturan fakir bir*" (Atabeyoğlu 2011: 147) kadının çocuğunu düşürdüğü için cinayet suçuyla yargılandığı ve mahkûm edildiği verilir ancak söz konusu kadının yargılanmasına dair adli süreç romana yansımaz. Fitnat, bu haberdan müteessir olarak memlekette adaletin dahi insanların siyasi/ekonomik gücüne göre şekillendiğini düşünür. "*Bu haberi okuduğum zaman adaletin bu yüksek tecellisi önünde uzun uzun, acı acı güldüm. (...) Ey adalet; ey güçlüünün önünde dalkavuk, zayıfın önünde zorba ve kahredici mefhum!..*" (Atabeyoğlu 2011: 147-148).

Aka Gündüz'ün "*Memleketçilik akımının basit, fakat ilk örneklerinden*" (Uğurcan 1987: 37) biri olarak görülen *Aysel* (1932) adlı romanında Yuvaköy'ün zengin ve nüfuzlu adamlarından olan Hacı Nazif'in kızıyla evlenmek isteyen jandarma kâtibi Ali ile mücadelesi verilir. Hacı Nazif köyün tek okuryazarı olarak gösterilen Ali'yi fakirliği sebebiyle kızına layık görmez. Bu nedenle önce nüfuzunu kullanarak kâtiplikten kovdurur. Kaymakamın desteğiyle dokuz köyden sorumlu salgın kâtiibi olunca Ali ile başa çıkamayacağını anlayan Hacı Nazif, dereden yakaladığı bir kurbağanın derisini yüzerek tavuk kanına batırır. Onun, Ali'nin azmettirmesi neticesi jandarma çavuşu ve Günahsızların Veli tarafından dövülen karısının düşürdüğü cenin olduğu iddiasıyla kasabaya gelerek şikâyetçi olur. Komiserin "[b]ir ıskatı cenin vak'ası efendim. Birkaç kişi kadını döğmüşler, ıskat vakı olmuş." (Aka GündüzTarihsiz: 115) şeklinde izahat verdiği kaymakam zanlıları tutuklatır. Kaymakamın talimatıyla o sırada kasabada bulunan doktor cenini inceler ancak uzmanlık alanı olmadığı gerekçesiyle rapor veremez. Hacı Nazif'le önceden tanışıklığı olan ebe kadın ise "*beline tepik vurmuşlar, öt tarafından kopmuş. Kanları üstünde.*" (Aka GündüzTarihsiz: 120) şeklinde değerlendirme yapar. Hacı Nazif'le iş birliği içinde olan kadı ise "[b]u fiilin dünyada en büyük şenaatlerden olduğunu ispat (ederek) bütün kabahati Ali'ye yükle(r). (...) Şeriatçe olsa idi, üçünün de, hatta anasının da katli lazım gelirdi." (Aka GündüzTarihsiz: 123) diyerek kanun gereği on

beş yıl ceza almaları gerektiğini söyler. Aysel'in ifadesi neticesi hadisenin Hacı Nazif tarafından tertiplendiği ortaya çıkar. Kaymakamın kızını Ali'ye vermesi koşuluyla Hacı Nazif hakkında işlem yaptırmadığı görülür. Böylece dava kapanır. Ancak kaymakamın yetkisini aşarak kızını Ali'ye vermek karşılığında Hacı Nazif hakkında işlem yapmaması dikkat çekicidir. Bu durum gelenekte sıkça örnekleri görülen Türk bürokratinin yetkisini duyguları tesirinde kullanmasının örneği olması bakımından önemlidir.

Ayrıca 1858-1926 yılları arasında yürürlükte olan Ceza Kanunu'nun ıskatı cenin hadiseleriyle ilgili hükümleri düzenleyen 192 ve 193. maddeleri çocuk düşürme hadisesinin meydana gelmesinde payı olanlara suçun niteliğine göre para cezası, para cezasına ilaveten hapis veya muvakkaten kürek mahkûmiyeti cezaları verilmesine hükmetmiş olmasına hatta söz konusu katlin müsebbibinin anne olduğu durumları hüküm altına almamasına rağmen 'kadın'ın bahsi geçen fiili, cinayet hadisesi olarak değerlendirmesi ve söz konusu Ceza Kanunu'nu şeraite uygun bulmaması devrin yargı mensuplarının niteliğini vermesi bakımından önemlidir. "*Şeriatçe olsa idi, üçünün de, hatta anasının da katli lazım gelirdi. Kanun nihayet on beş sene...*" (Aka GündüzTarihsiz: 123).

Peyami Safa'nın Millî Mücadele yılları "*İstanbul sosyetesinde yaşanan kokuşmuşlukla Anadolu'da verilen büyük mücadele arasındaki tezdin gösterildiği*" (Ayvazoğlu 2008: 67)*Sözde Kızlar* (1923) adlı romanında Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgali sırasında kaybettiği babasından haber almak maksadıyla İstanbul'a gelen Mebrure'nin ikamet ettiği uzaktan akrabası olan merhum Nafi Bey'in Şişli'de bulunan köşkünde Nazmiye Hanım, kızı Nevin, oğlu Behiç ve daimî konukları sefih bir hayat yaşamaktadır. Köşkün bir dönem daimî konukları arasında olan muhafazakâr bir çevre olarak sunulan Cerrahpaşa'da ikamet eden Con Hoca olarak anılan Mustafa Efendi'nin kızı Hatice özlemine çektiği Şişli salon hayatına sevgilisi Behiç vasıtasıyla girer ve Belma ismini kullanmaya başlar. Toplumsal değerlere uzak, hayatın sadece maddi kıymetlerine itibar eden ve bu uğurda ağına düşürdüğü kızları iğfal etmekten çekinmeyen Behiç, Belma'yı kavuşmak istediği hayatı vaat ederek kandırır ve yaklaşık beş yıl gayrimeşru bir şekilde ilişkileri sürer. Bu zaman zarfında Belma ile Avrupa'dan frengi hastalığı kapmış olan Behiç'in bir çocukları olur. Çocuk hastalıklı olduğu için Behiç tarafından canlı canlı toprağa gömülmek

suretiyle öldürülür. Sevgilisi tarafından terk edilen Belma bunalıma girer ve zabıtaya hitaben bir şikâyet mektubu yazarak intihar eder.

“İntihar ediyorum. Sebebi hem bir vicdan azabı, hem de bazı genç kızları bir katilin elinden kurtarmaktır. O katil, esbak Viyana sefareti müsteşarlarından merhum Nâfi Bey oğlu Behiç’ tir. Şerik-i cürmümdü. Dört sene evvel Vaniköyü’nde koruda bir çocuğumu diri diri gömdü. Ben onu menetmeye muvaffak olamadım, bu sırrı sakladım. Çocuk hastalıklı idi. Babası yaşamasını istemedi. Halbuki hastalık çocuğa babasından geçti. Bugün bu hakikati size bildiriyorum. Tahkikat yapınız. Bu mektuba, korunun bir de küçük krokisini ilâve ettim. Zarp işareti çizili yeri kazanız. Bir çocuk iskeleti arayınız. Bugün, Nişantaşı’nda Kabile Kadriye Hanımı ve Sirkeci’de muayenehanesi olan Doktor Şemsettin Beyi tevkif ediniz. Onlar bu çocuğu bilirler. İntiharımın Behiç’ten başka müsebbibi yoktur.” (Safa 2017: 237).

Söz konusu şikâyet üzerine Behiç ve Ebe Kadriye Hanım tutuklanır. Savcılık Vaniköy’de yaptığı tahkikatta bir çocuk kafatası bulur. Yargılama safası romana yansımaz.

İncelenen romanlarda yer alan ıskat-ı cenin hadiselerinin Selahaddin Enis’in *Zaniyeler* (1924) adlı romanında çocuğunu düşüren kadının hapse atıldığının belirtilmesi örneğinde olduğu gibi genel olarak 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu’na uygun olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi Osmanlı Arşiv belgelerinde söz konusu fiilden ötürü anneye de ceza verildiğinin örnekleri vardır. Bu durum dikkate alındığında söz konusu uygulamanın devrin hukuki işleyişiyle örtüştüğü dikkate alınmalıdır. Ancak Aka Gündüz’ün *Aysel*(1932) adlı romanlarında ıskatı cenin kadı tarafından hadisesinin planlamadan öldürme olarak değerlendirmesi devrin mevzuatına uygun değildir.

4.1.1.4. Kazaen Cinayetler

Şüphesiz insanoğlu her zaman davranışlarının sonuçlarını hesaplamaz ya da hesaplayamaz. Bu durumlar da bazen istemeyen neticelerin ortaya çıkmasına neden olur. Herhâldebu gibi neticelerin en korkuncu bir insanın ölümüne sebep olmaktır. Böyle hadiseler her ne kadar istenmeden meydana gelse de Osmanlı ceza kanunları da bu durumlarla ilgili önleyici müeyyide koymayı ihmal etmemiştir. 1858 yılında

yürürlüğe giren Ceza Kanunu'nun 182. maddesinde ¹ kazayla meydana gelen cinayetlerin faillerinin altı aydan iki seneye kadar hapis cezasına çarptırılmasına hükmedilmiştir. İnceleme alanına giren Osmanlı Dönemi'ni yansıtan romanlarda ise genel itibariyle kaza başlığı altında toplanan ölüm hadiseleriyle ilgili davaların söz konusu Ceza Kanunu'na uygun olarak değerlendirilmediği görülmüştür. Bu duruma gerek yargılama süreçlerinin tam olarak romanlara yansımaması gerekse de ölüm hadiselerinin kaza mı kasıt mı olduğu hususunun yargı nezdindeki muğlâklığı sebep olmuştur.

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında bir düğünde kazayla bir kadının öldürülmesiyle ilgili adlî süreç verilirken, Sadri Ertem'in *Düşkünler* (1935) adlı romanında ise istenmeyen hamileliği sonlandırmak için karısına ilaç temin eden ve bu suretle karısının zehirlenerek ölmesine neden olan şahsın cezalandırılması ele alınmıştır. Ercüment Ekrem'in *Kodaman* (1934) adlı romanında ise bir toplulukta öldürülen şahsın katili adlî merciler tarafından bulunamaz ve oradakilerden birinin katil olduğu kabul edilerek yargılaması yapılır ancak ölüm hadisesinin sebebi ve gerçek faili belirtilemediği için verilen cezanın kaza cinayetleri için kanunun öngördüğünden bir yıl fazla olması hadisenin kaza cinayeti temelinde ele alındığını düşündürmektedir. Nitekim *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanda da kaza cinayetine farklı saikler de dikkate alınarak beş yıl ceza verildiği görülmektedir.

Memduh Şevket Esendal'ın “toplumun büyük bir bölümünü temsil etme niteliğine sahip fert ve ailedeki bozulan, yozlaşan kıymet hükümleri ile güzel ve sağlam kıymet hükümlerinin” (Çetişli 1989: 298) iç içe verilmesinden kaynaklanan dinamizm ile kurgulanan *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında yaşı elli altmış arası olan Ayaşlı İbrahim gençlik yıllarında düğünde kazayla bir kadını vurmuş, “[b]ir zaman anası bu ölen kızı Ayaşlı için istemiş, kızın da başkasına varmış”

1. 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunu'nun 182. maddesi “Bir kimse bir şahsı hataen itlaf eder yahut bigayrı kastın telef-i nefsine sebep olur ise verese-i maktulün hukuk-u şer'iyyesibilmuhakeme istifa olunduktan sonra eğer bu katil keyfiyeti dikkatsizlikten ve nizamata riayetsizlikten neşet etmiş ise altı aydan iki seneye kadar haps ile mücazat olunur.” (Gökçen 1987: 215) hükmünü taşır.

(Esendal 2005: 31) olması olayın kaza eseri olup olmadığı hususunu muğlâklaştırmıştır. Bu nedenle olsa gerek 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunu'na göre kazayla birinin ölümüne sebep olmak suçu mukabilinde cezai üst sınıra göre en fazla iki yıl hapis cezası alması gereken Ayaşlı İbrahim, beş yıla mahkûm olmuştur.

“Ayaşlı (...) içti, haşarılık etti, en sonunda bir düğünde bir kadının, bunun tabancasından çıkan bir kurşun ile yaralanıp ölmesi yüzünden, beş sene hapse mahkûm ettiler, hapse kodular.(...) Bunun bir kaza olduğu kimseye anlatılmadı.” (Esendal 2005: 31).

Ayaşlı'nın yargılama aşaması romana yansımadağı için hâkimin hadisede kasıt görüp görmediğı, ceza verilirken neyi dikkate aldığı gibi hususlar verilmez. Ancak Ayaşlı'nın cezası, kaza neticesi meydana gelen ölümlerin failleri için devrin ceza kanununda belirtilen üst sınırı geçtiğı için hadisede kasıt görüldüğü anlaşılmaktadır.

Sadri Ertem'in geriye dönüşlerle I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan, “Tanzimat'ın ortaya attığı takma, uydurma aristokrasinin otopsi masasından alınmış fotoğraflarıdır.” (Ertem 1935: 3) önsözüyle verilen *Düşkünler* (1935) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanıyla Şurayı Devletteki görevinden azledilen, yangında gelir sağlayan emlakini kaybeden, II. Abdülhamit Dönemi aristokrasisine mensup Şinaver Bey, elindeki son parayla da bir köşk alıp kiraya vermek ister ancak dolandırılır. Böylece yaşamını devam ettirebilmek için borçlanmak zorunda kalır. Bu nedenle bir süre sonra icra memurları kapısından ayrılmaz hâle gelir. Sık sık eşlerini boşaması, nikâh tazelemesi nedeniyle daha ekonomik bulunduğu için konağında “her ay dört beyaz meci diye alan nikahtı imam” (Ertem 1935: 18) ile söz konusu boşanmaların sayısının üçü geçmesi üzerine İslam hukuku uyarınca hülle yapılması zorunluluğı olduğu için “Kör dilenci(yi)” (Ertem 1935: 18) hülleci olarak barındıran bir babanın kızı olan Şinaver Bey'in karısı Şemsa da içinde buldukları ekonomik güçlüğü üstesinden gelmek için Pirinçzadelerin kızına ve oğluna ders vermeye başlar. Ancak babasından tevarüs eden cinsel ihtiras neticesi bir süre sonra konağın oğluyla ilişki yaşamaya başlar ve hamile kalır. Çocuğun başka birinden olduğunu anlamayan ya da anlamak istemeyen Şinaver Bey ekonomik gerekçelerle karsısını çocuğı düşürmek için ikna eder ve bu

amaçla temin ettiği ilacı içen Şemsa zehirlenerek hayatını kaybeder. Karsının ölümünden mesul tutulduğu için “[p]olisler Şinaveri” (Ertem 1935: 39) tutuklar. Romanın başında hapishanede görülen Şinaver Bey’in söz konusu isnattan dolayı yaşadığı adli süreç romana yansımadağı için mahkemenin olayı kaza olarak görüp görmediğı tespit edilememiştir.

Ercüment Ekrem’in II. Abdülhamit Dönemi’ni yansıtan *Kodaman* (1934) adlı romanında Kodaman’ın arkadaşlarından İzmarit Hakkı’nın da bulunduğu içki meclisinde bir adam vurulur. “*Zabıta ile adliye uzun araştırmalara rağmen bir türlü işin içinden çıka(maz)*” (Talu Tarihsiz:107). Sanki söz konusu kurumlar zaafiyetlerini gizlercesine cinayetten mesul tutulan “*Hakkıyı üç sene*” (Talu Tarihsiz:107) hapis cezasına mahkûm ederler. Yargılama safhaları romana yansımadağı için cinayet suçunun cezası oldukça ağır olmasına rağmen Hakkı’nın üç yıl mahkûmiyetle kurtulmasındaki gerekçeler anlaşılamaz. Devrin Ceza Kanunu’na göre Hakkı’nın cinyeti kazayla işlediğı kanaati hâsıl olduysa en fazla iki yıl, şayet tasarlanmadan işlenen cinayet hadisesi olarak değerlendirilseydi on beş yıl ceza alması gerekirdi. Yazar cezanın bu kadar az olmasını sanki adli makamların çözemedikleri cinayet hadisesinin zorunlu faili hâline getirdikleri Hakkı’ya bir özür beyanı olarak verme çabasındadır.

4.1.1.5. Muhtelif Cinayet Vakaları

Şüphesiz eşrefi mahlûkat olarak tanımlanan insanoğlu yaşamı boyunca kitlesel ve bireysel anlamda devre/döneme göre adı ve niteliğı değışen pozisyonlarını korumak ya da daha iyi bir noktaya gelebilmek için mücadele vermektedir. Bu süreç içerisinde kişinin hesaplı ya da hesapsız tercihleri zaman zaman istenmeyen neticelere sebebiyet vermiştir. Herhâlde bunların en fecisi bir insanın ölümünden mesul olmaktır. Akıl ve ruh sağığı yerinde olan hiçbir insan böyle bir hadiseden sorumlu olmak istemese de insanoğlu zaman zaman bu günahı işlemiş ve maalesef işlemeye de devam edecektir. Öldürmek ya da öldürölmek insanoğlunun trajedisi olarak kalacaktır. Edebî eserler de niteliğine ve edibin meşrebine göre farklı yaklaşımlarla insanoğlunun bu ezeli trajedisine yabancı kalamamıştır. İnceleme alanına giren romanlarda da ölüm ya da öldürölme mevzusu önemli ölçüde yer almıştır. Burada ölüm ya da öldürmeden ziyade adli mercilere intikal eden ve kadın

meselesi, eşkıyalık, arazi anlaşmazlığı, anlık tartışma, aşk/kıskançlık gibi tek başlık altında toplanması mümkün olmayan muhtelif vesilelerle meydana gelmiş cinayet hadiseleri ele alınacaktır.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde kasaba ağaları arasındaki mücadeleye dayalı olarak bir cinayet hadisesinin rakibin adamıyla ilişkilendirilerek itibar erozyonu yaratma çabası ele alınırken, Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanında eşkıya cinayetlerine ve kısmen de olsa bunlara bağlı adli sürece yer verilmiştir. Ayrıca yine aynı romanda kadın meselesi nedeniyle meydana gelen cinayet hadisesi ve adli mercilerinin eşraf karşısındaki tutumu ele alınmıştır. İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı cinai romanında ise sevgililer arasında vuku bulan tartışma neticesi meydana gelen cinayet hadisesi ve buna bağlı adli süreç yansıtılmıştır. Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca*(1931) adlı romanında mütegalibe ile köylü arasındaki arazi meselesinden kaynaklanan cinayet vakasına yer verilmiştir. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında ise temelinde aşk ve kıskançlık olan cinayet hadisesi ve buna bağlı adli süreçler yansıtılmıştır. Selami İzzet Sedes'in *Şüphe! Aşka Galipsin* (1925) adlı romanında ölüm vakasının cinayet mi yoksa intihar mı olduğu ele alınmıştır.

Aka Gündüz'ün I. Dünya Savaşı'nın son yılları ile Millî Mücadele Dönemi'ni yansıtan *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde Gülöz ve beraberindekilere Çerkeş'te uşaklık eden Mehmet, babasının cinayet iftirasıyla yargılandığını ve on beş yıl hüküm giydiğini belirtir.

“Şimdi Ankara'da eyleşir bir ağa vardı. Babam onun ağıllarına bakardı. Sağ kolu gibi idi. Bir gece babam eve gelmişti. O gece yatarlarken başka bir ağanın çobanını ne bilmem kimler vurmuşlar. Bizim ağamızın kolunu nüfusunu (nüfuzunu) kırmak için hasım taraf babamdan vurdu diye iftiraladı. İspatlık çıkardı. Mahkeme on beş sene gün verdi.” (Aka Gündüz 1933b: 70).

Aka Gündüz, hasım güç hâline gelen rakibini, cinayet suçuyla ilişkilendirerek teşhir ya da pasifize etme çabası içerisinde olan ağanın iftirası ve manipülasyonu neticesi zanlı hâline gelen Mehmet'in babasının yeterli tahkikat yapılmadan hüküm giymesi üzerinden II. Meşrutiyet Dönemi mahkemelerini eleştirmiştir.

Genel olarak yol kesen, ev basan, gasp yapan kişi ya da kişilere eşkıya yahut haydut dendiği herkesin malumdur. Ancak “*Osmanlı belgelerinde bu genel tanımın yanı sıra kanun ve nizama uymama ve devlete karşı gelme gibi adi suçlardan daha çok siyasi bir suçu hatırlatan bir tanımlama*” (Ertaş 2017: 179) da yapılmaktadır. Sabahattin Ali’nin “*Yusuf aracılığıyla ‘soylu vahşi’nin özelliklerini ve romantik felsefenin temalarını dile getir(diği)*” (Karaca 2001: 95) *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanında da amacı verilmesi de eşkıyaların köy basıp cinayet işlemesi yansıtılmıştır. Roman “*1903 senesi sonbaharında ve yağmurlu bir gecede Aydın’ın Nazilli kazasına yakın Kuyucak köyünü eşkıyalar bastılar ve bir karı kocayı öldürdüler.*” (Sabahattin Ali 2016: 7) şeklinde bir cinayet haberi ile başlar. Olay yerine kaymakam, müddeiumumî, doktor ve jandarma neferleri intikal ederek tahkikat yapar ancak soruşturmanın sonraki süreci romana yansımaz.

Yine *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanda çocuk yaşta ailesinin katledilmesine şahit olarak direnci kavileşen ve eşrafın hukuksuzluklarına boyun eğmeyen Yusuf’un egemen güçlere başkaldırısı verilmektedir. Alâattin Karaca, devlet gücünü de arkasına alan, kendi pervasızlıklarına tahammül etmeleri koşuluyla diğer insanlara yaşama imkânı tanıyan eşrafi, kasabanın tanrıları olarak tavsif eder (2001: 98-99). Karacanın söz konusu değerlendirmesinin müşahhas örneği olan Hilmi Bey, Kaymakam Selahattin Bey’in kızı Muazzez’i oğlu Şakir’le evlendirebilmek için doğrudan baskı yapamadığı kaymakamı kumar masasına oturarak borçlandırır. Söz konusu borcun tehdit unsuru hâline geldiğini gören Yusuf kendisinin de âşık olduğu Muazzez’i vermeyi vaat ettiği Bakkal Ali’den aldığı parayla Hilmi Bey’e olan borçlarını kapatır. Böylece Muazzez’in başkasıyla evlenecek olmasına tahammül edemeyen Şakir’in damat namzeti Ali’yi öldürmesi vesilesiyle cinayet davası romana konu olur. Hadisenin olduğu gece Şakir zanlı sıfatıyla tutuklanarak karakola götürülür. Sarhoş olduğu için ifadesi alınamaz. Hilmi Bey’in adamı Hacı Etem, karakolda, Cemal Çavuş’a rüşvet vererek cinayet silahını kendi tabancasıyla değiştirir. Bu sayede Şakir’in aleyhinde olabilecek en önemli delili yok ederek adli süreci en baştan zaafa uğratır.

“*Bu sırada gözleri, masanın kenarında duran iri Smith Wesson tabancaya ilişti.(...)Sonra pantolonunun cebinden ufakça bir Brovning tabancası çıkarıp çavuşa uzattı. Karşısındaki hayretle silahı alıp bunun ne demek olduğunu sorarken,*

Hacı Etem masanın üstündeki iri, toplu tabancayı beline yerleştirdi.” (Sabahattin Ali 2016: 94).

O gece, olayı örtbas etmek yolunda önemli bir adım atan Hacı Ethem’in telkin ve tehditleriyle şahitler, olayı görmedikleri yönünde ifade verirler. Tutuklu kaldığı hafta, Şakir “*ancak gündüzlerini, onu da müdür odasında oturup cigara içmek ve nizamiye kapısının yanındaki küçük bahçede aşağı yukarı dolaşmak suretiyle, hapisanede*” (Sabahattin Ali 2016: 96) geçirir. Daha sonra tutuksuz yargılanmak üzere serbest kalır. Yaklaşık dört aylık bir zaman diliminde birkaç celsede tamamlanan dava sürecinde Ali’nin babası Şerif Efendi’nin bulduğu birkaç şahidin olayı olduğu gibi anlatmaları dışında Şakir’i suçlayacak bir emareye rastlanmaz. Nitekim zanlının aleyhine ifade veren şahitler de sonraki duruşmalarda sözlerinin arkasında duramazlar. Yani yargı mensupları dâhil herkesin Şakir’in katil olduğunu bilmesine rağmen aleyhinde bir delil bulunamaz. “*Maktul Şerif oğlu Ali’nin sol göğsünden çıkarılan kurşunlar, büyük çaplı ve ham kurşun atan bir tabancadan endahat edilmişti.*” (Sabahattin Ali 2016: 98) şeklindeki doktor raporu ve karakolda düzenlenenzabit evrakında zanlının tabancasının “*küçük bir Browning(...)*” (Sabahattin Ali 2016: 98) olarak belirtilmesi neticesi olarak Şakir beraat eder.

“*Muhakeme uzun sürmedi. (...) Çünkü başka türlü olmasına imkân yoktu. Bu böyle gelmiş, böyle gidiyor ve kasabanın başında bulunanların akli bile, hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat fikrine rağmen, Hilmi Bey’in oğlunun sahiden hapsedilebileceğini kabul etmiyordu. Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi; bir Hilmi Bey’in oğlu adam öldürse bile, onlarla bir tutulamazdı.*” (Sabahattin Ali 2016: 96).

İskender Fahrettin’in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı polisiye romanında gazeteler vasıtasıyla Büyükdere civarında bir takside kimliği belirsiz bir kadının tartıştığı Münir Şahap isimli bir doktoru tabancayla vurmak suretiyle öldürdüğü, bu sırada şoföründe yaralandığı haberi vasıtasıyla cinayet vakasına yer verilmiştir. Ancak “*polisiye romanda ölüm, insanın yazgısı olarak ya da trajedi olarak ele alınmaz. Ölüm, orada bir soruşturma nesnesi hâline gelir*” (Mandel 1996: 61). Bu nedenle bir tartışma hadisesi nedeniyle katledildiği bildirilen Münir Şahap’ın öldürülme nedeni bile açık bir şekilde verilmez. Tabii bu durum eserin zaafiyeti

olarak görülebilecek olsa da neticede polisiye roman için bir şahsın öldürülmesinden ziyade cinayetin çözülme safhasının önemli olmasının trajik unsuru zayıflattığı da bir hakikattir. Şoför karakoldaki ifadesinde “uzuna yakın, balıketinde, kara gözlü, karakaşlı, uzun kirpikli, tatlı ve manalı bakışlarıyla bir erkeği kolayca kendine çekecek bir kadın” (Sertelli 1942: 3) olarak tavsif ettiği Leyla, olay sonrası cinayet silahını evinin bahçesindeki kuyuya atar ve kuaföre giderek saçını boyatır, kaşlarını inceltir ve yanağına bir ben yaptırarak tanınmayacak hâle gelir. Bu arada Büyükdere cinayetini soruşturmakla “Almanyada dedektiflik tahsil” (Sertelli 1942: 22) eden polis memuru Yılmaz görevlendirilir. Katilin kadın olduğu bilgisine rağmen Yılmaz öncelikle Münir Şahap Bey’in tek varisi, yani onun ölümünden menfaat temin edebilecek tek şahıs olan kardeşi Necdet Bey’in cinayete ilişkili olabileceği ihtimali üzerinde durur. Tahkikat yaptığı Necdet Bey’in evinin alt katında hapsedilmiş evlatlık kızın ben öldürmedim şeklinde ağlamasından hareketle katili bulduğunu zanneden Yılmaz, Necdet Bey’i ve evlatlığı İclal’i karakola götürür. Yapılan sorguda İclal’in ben öldürmedim diyerek ağlamasının nedeninin Necdet Bey’in ölen kedisi olduğu ve İclal’in cinayetten yaklaşık üç ay sonra İstanbul’a geldiği anlaşılır. Necdet Bey’i de itham edebilecek herhangi bir emareye rastlanmaz. Yılmaz, arkadaşı Haydar Kemal Bey’in cinayetin çözümünde kendisine yardımı dokunabileceğini düşünerek müracaat etmesini tavsiye ettiği Leyla Hanım’ın yanına gittiği bir sırada Leyla, terk ettiği sevgilisi Mühendis Ziya Bey’le tartışmaktadır. Yılmaz’ı görünce kurtulmak istediği Mühendis Ziya Bey’in Münir Şahap Bey’in katil zanlısı olduğunu, cinayet hadisesini kadın kılığına girerek işlediğini ve bunu da kendisinden duyduğunu söyler. Bunun üzerine tutuklanarak karakola götürülen Ziya Bey’e hiç tanımadığını söylediği Münir Şahap Bey’in de içlerinde bulunduğu bir fotoğraf gösterilir. Ziya Bey, işin aslının nasıl olsa meydana çıkacağına verdiği güvenle gayriciddi bir şekilde fotoğraftakilerden birinin üzerine parmağını basarak işte bu diye gösterdiği şahsın gerçekten de Münir Şahap olması nedeniyle polis nezdinde aleyhindeki şüpheler iyice kuvvetlenir. Müstantik tarafından sorgulanırken de cinayeti işleyip işlemediği sorusuna polis olan sizsiniz faili sizin bulmanız gerekir gibi ciddiyetten uzak cevapları ve kadın kıyafeti giydirilerek çekilen fotoğrafının Büyükdere cinayetinin tek tanığı olan şoförün teşhis aşamasındaki muğlâk ifadeleri Ziya Bey’in cinayet zanlısı olarak yargılanmasının yolunu açar. İlk duruşmasında

karar çıkmayan Ziya Bey'in yargılandığı davanın ikinci duruşması için bir ay sonraya gün verilir. Ziya Bey'in yargılanmasının sonraki aşaması romana yansımaz. Ancak evrakı temyizde olduğu bilgisinden hareketle yargılandığı mahkemece mahkûm edildiği anlaşılmaktadır. Adam yaralamak suçundan tutuklu bulunan Şoför Şakir ile Mühendis Ziya'nın adlî makamlara mektupla başvurarak Leyla'ya dair beyanları, Polis Yılmaz'ın ele geçirdiği hatıra defterleri Leyla'yı cinayet zanlısı hâline getirmiştir. Bu nedenle Mısır'da bulunan Leyla'yı getirerek emniyet güçlerine teslim etmesi için Yılmaz görevlendirilmiştir. Mütareke Dönemi'nde Leyla, kılık değiştirerek Mısır'da kendini Emir Sait olarak tanıtan Yılmaz'la birlikte İstanbul'a gelir ve karakol sorgusu neticesi Münir Şahap dâhil “*yedi adam öldürdüğü(...) itiraf ve şahsi notlarla sabit*” (Sertelli 1942: 145) olan Leyla cinayet zanlısı olarak mahkemeye sevk edilir. Polis sorgusunda ilişkilendirildiği suçları itiraf ettiği anlaşılan Leyla mahkemede her şeyi inkâr eder. Mahkeme Yılmaz'ı dinlemek için on gün sonrasına ertelenir. Bu arada Mütareke Dönemi'yle birlikte Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya başlayan İtilaf Devletleri zabıta heyeti reisi Miralay M. B.'den adlî makamlara “*Tevkifhanede mevkuf bulunan Leyla isminde bir Türk kadınının, Yılmaz namında bir zabıta memuru tarafından birçok iftiralar ve sahte hatıra defteri ve uydurma delillerle kendisine bağlamak teşebbüsünde bulunduğu ve adliyeyi de lüzumsuz yere işgal ettiği, sivil memurlarımızın yaptığı gizli takibat ve tahkikattan anlaşılmıştır. Leyla Hanımın kendisine isnat edilen cürümlerle hiçbir alakası olmadığından, hemen tahliyesine delaletinizi rica ederim.*” (Sertelli 1942: 147) şeklinde bir not gelir ve Leyla serbest kalır.

Türk edebiyatının ilk dönem romanlarında, yazarlarının köyü ve köylüyü tanımamaları nedeniyle uzun süre şehir yaşamı yansıtılmak zorunda kalmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türkçülük akımının tesiriyle romantik bir pencereden Anadolu'yu temaşa etmeye çalışan Osmanlı aydını köyü ve köylüyü anlatma yolunda sayısal anlamda az da olsa eserler vermeye başlamıştır. Söz konusu yöneliş Atatürk Dönemi'nde de devam etmiştir ancak tam anlamıyla köyün ve köylünün halini yansıtan eserler verilememiştir. Bu nedenle 1950'den sonra ivme kazanacak olan köy romanının temel sorunlarından biri olan arazi meselesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan adlî süreçler inceleme alanına giren romanlarda çok fazla yer almamıştır. Vaka zamanı olarak Osmanlı Dönemi'ni konu alan Sadri Ertem'in *Çıkrıklar*

Durunca(1931) adlı romanında teferruatlı olarak verilmese de arazi meselesine ve buna bağlı olarak gelişen cinayet hadisesine yer verilmiştir. Romanda “*kaymakamları, kadıları, müstantikleri püskürten yel değirmensiz ve şatosuz bir derebeyi*” (Ertem 2017: 63) hâline gelen Sıddıkzade’nin kardeşi tarlasının sınırlarını köylülerin mülkünü işgal edecek şekilde değiştirince “*toprağını arayan köylülerin hakaretine uğramış, kendisine tapu senetlerini gösterenlerden birini çekip tabanca ile vur(muştur).*” (Ertem 2017: 68) ve bu nedenle hapse atılır. Sıddıkzade’nin kardeşinin yargılama süreci ve ne kadar ceza aldığı romana yansımaz.

Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında Adnan’ın mektebi hukuktan arkadaşı Moiz’in karısı Raşel, Sabık Erkânıharp Müşiri Kerim Paşa’nın yeğeni namı diğer Alfred Cevat ile gayrimeşru bir birliktelik yaşamaktadır. Adnan’ın Macide ile gayrimeşru ilişkilerinden olan ve babasının bilgisi dışında doğan Uşak Ahmet de onların hizmetine bakmaktadır ve Raşel Hanım’a âşıktır. Bu nedenle Cevat’ı kıskanmaktadır. Bir gün yemek servisi yaparken elindeki tepsiyi düşürmesi üzerine Cevat’ın alaycı bir şekilde gülmesiyle Ahmet, âşık olduğu Raşel’in yanında küçük düşürüldüğü için ve zaten kıskançlık hisleri beslediği Cevat’a içindeki tüm kinini yansıtan bir öfkeyle bakar. “*Cevat, bu gözlerin edepsizliğine kızarak, ‘Ne bakıyorsun öyle? Eşşek!’ diye haykırı(r) ve kalkıp Uşak Ahmet’in geniş yanağına bir büyük tokat indiri(r)*” (Kuntay 2017: 491). Bu hadiseyi sindiremeyen Ahmet “*Alfred Cevat’ı Raşel’in koynunda*” (Kuntay 2017: 492) öldürür. Bunun üzerine Cevat’ın annesi adaletin tesisinden ziyade oğlunun katili Uşak Ahmet’i idam ettirmesi koşuluyla Adnan’ı dava vekili tayin eder. Ancak hadisenin meydana geldiği zaman yürürlükte olan 1858 tarihli Ceza Kanunu’na göre 18 yaşından küçük olanlara yaşlarına ve işledikleri fiilin niteliğine göre cezai indirim uygulanmaktadır (Şensoy 1949: 87). Yani Ahmet’in yasal olarak idam edilmesi imkânsızdır. Bu nedenle Adnan, davacı tarafa verdiği sözü tutmak amacıyla 17 yaşında olan Uşak Ahmet’in yaşını 19 göstermek maksadıyla yalancı şahitler bulma yoluna gider. Uşak Ahmet’in dava vekili Sakallı Vasfi’nin de yardımıyla Çilli Mahmut, Hafız İsmail, Avlonyalı Rıdvan gibi ayak takımı olarak nitelenebilecek şahsiyetleri şahit gösterilir. Mahkeme söz konusu şahsiyetlerin güvenilirliğini anlamak maksadıyla ilgililerin yaşadığı mahalle imamlarından bilgi ister. Toplum

içerisinde itibarı olmayan şahitlerin saygın kişiler olduğu yolunda beyan alabilmek için Adnan imama rüşvet verir.

“Adnan büsbütün şaşıyordu: Tezkiye ne kadar ucuzdu. Çilli Mahmut’un namuslu olması için imama yedi lira göndermişti. Rıdvan’ın namusu üç buçuk liraydı. Hafız İsmail iki liraya namusluydu. Bu ne büyüdü zarftı? İnsan bu zarfa tulumbacı camdanıyla giriyor; hacı sakalıyla, hoca cübbesiyle çıkıyordu.” (Kuntay 2017: 522).

Adnan, tezini I. Dünya Savaşı’na Fransızlar safında giren, Mütareke Dönemi’nde İngilizlere irtibat komiserliği yapan Cevat’ın büyük bir vatan evladı olduğu üzerine kurar. Böyle bir vatan evladına kıyanın da mutlak idam edilmesi gerektiğini savunur.

“Yüksek sesle Cevat’ın meziyetlerinde durdu, “Reis Bey’efendi” dedi, ‘müvekkilimin oğlu çok kıymetli Cevat Bey’in hayatına çok genç yaşında zalim bir kurşun kıydı; ‘Sorbone’dan diploma almış, hayatını ilme vermişti. Bir kurşunla duran kalbi bu memleket için çarpıyordu. Ahmet Cevat’ın göğsüne atılan kurşun vatanın bağırını deldi Reis Bey’efendi! Sonra bir de katil kimdir: Babası anası meçhul bir ‘veled-i mader behata!..’ Abdullah’ın ve Havva’nın günahkar oğlu!’ dedi. (...) Katilin asılmasını mahkemeden rica etti. Sonra ‘idam’ın ilim tarafına geçti; Cemiyet-i beşeriye için ‘idam’ acıydı, fakat ilaçtı! Kanlıydı, fakat ameliye-i cerrahiyeydi!” (Kuntay 2017: 547).

Müdafaa tarafının avukatı ise Adnan’ın eski hasmı Sakallı Vasfi’dir. Vasfi ise maktulün bahsedildiği gibi büyük bir vatan evladı olmaktan ziyade toplum nezdinde sakıncalı görülen her türlü işe musallat olmuş bir şahsiyet olduğundan bahisle müvekkilinin trajik hayatı hakkında bilgi vererek cinayetin işlenmesine neden olan tesirlerin mahkeme tarafından dikkate alınmasını ister. Taraflar dinlendikten sonra mahkeme heyeti celseye kısa bir ara vererek kararı müzakere eder ve reis, Uşak Ahmet’e *“Heyet senin idamına karar verdi; bu kararı bir hafta içinde temyiz edebilirsin”* (Kuntay 2017: 552) şeklinde hükmü bildirir. Uşak Ahmet’in temyizde olduğu anlaşılan davası Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte yürürlüğe giren 391 sayılı Af Kanunu’yla on beş yıl kürek mahkûmiyetine dönüşür. Okur bu durumu Sakallı Vasfi’nin Tevfik Hoca’ya anlatması üzerine öğrenir.

“*Sakallı Vasfi, ‘Gerçek, unutacaktım hocam: Senin katil Benli Ahmet idamdan kurtuldu (...) Cumhuriyetin ilanı üzerine 391 numaralı Af Kanunu çıkmış (...) 10 Kanunusani’de Resmi Gazetede basılmıştı. (...) Benli Ahmet’in idam kararı, Temyiz Mahkemesi’nde 8 Kânunusani’de tasdik edilmişti. Karar irade-i milliyeye gitmeden kanun Resmi Gazete’de basıldı diye idam cezası on beş sene küreğe inmişti.*” (Kuntay 2017: 573-574).

Mithat Cemal, Uşak Ahmet’in davası vesilesiyle Osmanlı yargısının bileşenlerini oluşturan avukatlar ve imamların menfaat, düşmanlık gibi gerekçelerle adaletin tecellisini engellemelerine dikkat çekmiştir.

Selami İzzet Sedes’in *Şüphe! Aşka Galipsin* (1925) adlı romanında Mülazım Behiç’in ölümünden arkadaşı Yüzbaşı Cemil’in mesul tutularak yargılanması hadisesine yer verilmiştir. Romanda, Yüzbaşı Cemil, Derhain bölgesinde görevli olduğu dönemde aynı çadırda kaldığı arkadaşı Mülazım Behiç’i öldürmek isnadıyla tevkif edilerek “*Urfa Divanı Harbi’ne sevk*” (Sedes 2015: 169) edilir. Karısı Şahende gazeteden “*Vilayet-i Şarkiyeye’de teşkilat-ı askeriye hayatına memur edilen*” (Sedes 2015: 173) Cemil’in “*Yüzbaşı Behiç Efendi’yi katletmek(...)*” (Sedes 2015: 173) suçundan yargılandığı davanın başladığını öğrenir. Gazete haberine göre şahitlerin ifadelerinden hareketle Cemil’in “*arkadaşı Behiç Efendi’yi yatağında uyurken katlet(tiği)*” (Sedes 2015: 174) iddia edilir. Cemil ise “*kendisinin uykuda olduğu bir sırada Behiç Efendi(nin) intihar et(tiğini) (...) asker arkadaşına intiharı yakıştıramayarak Behiç Efendi’nin hastalık neticesi vefat ettiğini işâa et(tiğini)*” (Sedes 2015: 174) belirtir. Yapılan yargılamadan Behiç’in Cemil ile paylaştığı çadırda öldüğü ve ölüm hadisesinin aynı yerde bulunan askerler tarafından öğrenildiği verilmektedir. Cemil’in ise Behiç’in ölümünün aynı bölgede bulunan askerler haricine tifo hastalığı sebebiyle meydana geldiğini söylemesinin şüphe uyandırdığı belirtilir. Söz konusu hadise Cemil ile Behiç yalnızken olsaydı ve Cemil de arkadaşının hastalıktan öldüğünü belirtseydi bir kıymet ifade edebilirdi. Ancak en azından ölüm hadisesinin ateşli silahla meydana geldiği orada bulunan askerler tarafından bilinirken Cemil’in arkadaşının ölümünü sivil şahıslara hastalık nedeni olduğunu belirtmesinin mahkemede zanlı aleyhine kullanılması roman için bir zaaf olarak değerlendirilmelidir. Ne var ki iddia makamı “*vaka aynı çadırda vukua geldiği cihetle Cemil Efendi’yi itham et(se de) sebab-i katlin ne olabileceği hakkında*

hiçbir tahminde bulu(namaz)” (Sedes 2015: 174). Bir kişi dışındaki diğer şahitler silah sesini duyarak söz konusu çadıra gittiklerini, Behiç Bey’in ölmüş olduğunu gördüklerini ve Cemil Bey’in hadisenin intihar olduğunu söylediğini beyan ederler. Olay anında çadırın önünde bulunduğunu iddia eden diğer şahit ise “*Cemil Efendi’nin (...) silahını alıp Behiç Efendi’ye ateş ettiğini gözüyle gör(düğünü)”* (Sedes 2015: 174) iddia eder. Binbaşı Zeki Bey ise Behiç Efendi’nin intihara meyilli olduğunu ve bu meylini kendisine anlattığını belirtir. Yargılamanın sonraki aşamaları romana yansımaz. Okur, ailesine gönderdiği telgraf vasıtasıyla Cemil Bey’in beraat ettiğini öğrenir.

4.1.2. Atatürk Dönemi

İnceleme alanına giren, 1920-1926 yılları arasındaki bir zaman dilimini yansıtan romanlardaki cinayet davaları genel olarak söz konusu dönemde yürürlükte olan 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu’yla,vaka zamanı 01.03.1926 tarihi sonrasını yansıtan eserlerdeki cinayet davaları ise 765 sayılı Türk Ceza Kanunuyla uyumlu bir şekilde verilmiştir. Söz konusu romanlardaki cinayet davaları nedenlerine göre “Psikolojik Temelli Cinayetler”, “Çocuk Cinayetleri”, “Aşk Cinayetleri”, “Namus Cinayetleri”, “Sebebi Verilmeyen Cinayetler”, “Muhtelif Cinayet Vakaları” şeklinde tasnif edilerek incelenmiştir.

4.1.2.1. Psikolojik Temelli Cinayetler

Sürekli mücadele içinde olmayı gerektiren yaşam, insanoğlunun karşısına baş etmesi ya da doğru yönetmesi gereken birçok sorun çıkarmaktadır. Bunların bazıları “*gerçek bir ölüm veya ölüm tehdidinin bulunduğu, fiziksel veya yaşamsal bütünlüğe ilişkin bir tehdidin meydana geldiği ve kişinin mevcut baş etme yöntemleri ile üstesinden gelemediği olağan dışı olaylar*” (Akçan 2018: 61) olabilir. Bu tip travmatik hadiselerle karşı karşıya kalan bireyler mevcut savunma mekanizmasıyla işin içinden çıkamayınca çevreye ya da kendilerine yönelen şiddet eylemine başvurabilirler ya da ruh sağlıkları zaafiyete uğrayabilir. Bu tip sıra dışı durumlar ve bunlara bağlı yaşanabilecek hadiseler edebiyatçıların ilgisini çekmiştir. Vaka zamanı Atatürk Dönemi’ne tekabül eden inceleme alanına giren romanlardan Aka Gündüz’ün Bu *Toprağın Kızları* (1927) adlı eserinde bir kadının ilk gençlik yıllarından itibaren neredeyse sistematik olarak kolluk mensuplarının tacizlerine ve

müdahalelerine uğraması neticesi polis fobisi oluşturması verilerek akabinde travmatik hadiseyle karşılaşınca bir kolluk görevlisini vahşiyane bir şekilde öldürmesi konu edilmiştir. *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında ise nişanlısının şehit olduğu haberini öğrenmesi nedeniyle hâletiruhiyesi bozulan bir kadının ailesi tarafından kocasının ve çocuğunun öldürüldüğüne inanmaya başlaması ve yargıya müracaatı yansıtılmıştır. Kemal Ahmet'in *Sokakta Harp Var* (1932) adlı romanında ise ekonomik buhran neticesi psikolojisi bozulan şahsın cinayet işlemesi konu edilmiştir.

Aka Gündüz'ün II. Abdülhamit'in son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanın Bir Sorğu Hâkiminin Defterindennotuyla verilen Bu Toprağın Kızı adlı bölümünde II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleri kolluk güçlerinin zulmü çerçevesinde devrin adalet anlayışı eleştirilmiştir. Bu bölümün tematik gücü olarak karşımıza çıkan Nazlı ilk gençlik yıllarında İstanbul kolluk güçlerinden sorumlu olan Fehmi Paşa'nın tecavüzüne uğrar. Daha sonra karakol tarafından ailesine kızlarının ahlaksızlık yaptığını belirten bir raporun gönderilmesi neticesi evden atılan Nazlı, Fehmi Paşa'yı öldürme teşebbüsünde bulununca paşanın isteğiyle tımarhaneye gönderilir. II. Abdülhamit yönetimi Fehmi Paşa'yı ve komiseri uygunsuz davranışları neticesi sürgüne gönderince rahat bir nefes alan Nazlı evlenir. II. Meşrutiyet'in ilanı münasebetiyle düzenlenen nümayişlerde hürriyet kahramanı olarak İstanbul'a dönen paşa ve komiserle karşılaşan Nazlı, komiserin tacizine maruz kalır. Duruma müdahale eden eşi vatan hainliği isnadıyla sürgüne gönderilir ve orada intihar eder. Bu arada bir de kızı olan Nazlı yine komiserle paşanın tacizlerine uğramaya devam eder. Komiserin kendisini fuhşa çağırın mektubuyla birlikte divaniharbe başvurarak ilgilinin cezalandırılmasını isteyen Nazlı'nın şikâyet dilekçesivatan haininin karısı olması, ahlaksız kadınlar zümresinden sayılması gerekçeleri divaniharpte “*meşrutiyet yüksek polisine*” (Aka Gündüz 1974a: 195-196) iftira olarak değerlendirilir. Bu olaydan sonra ahlaksız bir kadın olarak etiketlenerek 31 Mart vakası sürgünleriyle birlikte Anadolu'ya sürüldüğü zaman yerleştirildiği kasabanın eşraf ailelerinin gençleri tarafından dağa kaldırılır ve böylece kendisini geneleve sürükleyecek birçok sıkıntıya maruz kalır. Bu süreçte İstanbul'da dadısının yanına bıraktığı kızını “*yine komiser muavinliğinden çıkan bir adamın evlenme vâdile(...) berbat ettiğini ve yavrucağın*

bu yüzden kendisini öldürdüğünü haber alınca” (Aka Gündüz 1974a: 220) hadiseyi kendisine bildiren komiser muavinini başına bira şişesiyle vurmak suretiyle etkisiz hâle getirmiş ve akabinde “*baygın yaralının gırtlakını dişlerle*” (Aka Gündüz 1974a: 163) parçalayarak öldürmüştür. Bu nedenle sorgu hâkimi karşısına çıkar, trajik öyküsünü dinleyen hâkim onun kurtulması gerektiğini düşünür ve bu amaçla dostlarından bir avukat tutar. Sorgu hâkimliğinden mahkemeye sevk edilen Nazlı, duruşma sırasında da genelde sosyal yaşama özelde adalet kurumuna olan güvensizliğini “[m]azluma tokat, zalime sükût devam ettikçe” (Aka Gündüz 1974a: 226) kendisine ve kendisi gibi olanlara yaşam hakkı verilmeyeceğini belirterek kendisini savunmaktan ziyade işlediği cürümün cezasını alarak bu hayattan kurtulma gayretinde olduğunu gösterir. Her ne kadar sorgu hâkimliği ile iddia makamı arasındaki görüşmeler romana yansımaya da savcı da “*maznunun vaziyetini kati surette anormal kabul eder ve kendisinin müşahede altına alınmasını ve neticenin tıbben tespitinden sonra bir karara bağlanmasını*” (Aka Gündüz 1974a: 227) talep eder. Mahkeme heyeti “[m]üşahede altına alınmasına karar ver(ir).” (Aka Gündüz 1974a: 227). Doktorların “[o]lay sırasında aklı yerinde değilmiş yani geçici bir delilik” (Aka Gündüz 1974a: 230) hâli olduğu yönündeki raporu neticesi Nazlı beraat eder.

Aka Gündüz’ün Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında vazifesinin selameti için kendisine verilen gizli görev gereği kimliği değiştirilmek suretiyle İzmir’e gönderilerek düşman içine sızması sağlanan Yüzbaşı Murat’ın şehit olduğu haberi etrafa yayılır. Bu durumu öğrenen nişanlısı Yıldız, akli dengesini kaybeder. Artık yüzbaşı ile ailesinin isteğine karşı gelerek evlendiğine, ikiz çocukları olduğuna ve bu durumu kabullenemeyen aile fertlerinin Murat’ı ve ikizlerinden birini öldürdüğüne inanmaya başlar. Böylece doğruyu yanlış ayırt edemeyecek hâle gelen Yıldız için ailesi, kocasına ve çocuğuna kıyan hasım güç hâline gelecektir. Yıldız ikizlerinden biri olduğuna inandığı sarılıp sarmalanmış bir taş bebeği kucağına alarak soğuk bir kış sabahı savcılığa giderek kocası Yüzbaşı Murat’ı ve oğlunu öldürdükleri gerekçesiyle Babası Kamil Bey, annesi, amcasının oğlu Nedim, Doktor Ali Bey ve Süleyman Çavuş hakkında suç duyurusunda bulunur. Savcı, Millî Mücadele’nin muteber ailelerinden birisi hakkındaki suçlamalar karşısında şaşkınlığını gizleyemese de bir yandan da tahkikata başlar. Genel Kurmayı

arayarak Murat hakkında bilgi öğrenmeye çalışan savcı tesadüfen Yıldız tarafından cinayet hadisesinin işbirlikçilerinden biri olarak sunulan Nedim Bey’le görüşür. Cinayet zanlısı olduğu iddiasıyla hakkında suç duyurusu bulunan Nedim Bey’in ilgilinin altı ay önce öldüğünü ölüm sebebinin de devlet sırrı olduğunu söylemesi Yıldız’ın beyanını iyice güçlendirir. Bu arada kızını aramak maksadıyla savcılığa gelen Kamil Bey’in malumatı ve savcının Yıldız’ın kucağındaki bebeğin oyuncak olduğunu anlaması neticesi olay aydınlanır. “*Savcı kundağın peçesini kaldırdı. Baktı ve hayretle kumandana gösterdi. Kundağı çözdüler, şimdi birbirlerine baktılar. Savcı çıplak bebeği belinden tutup kaldırdı. ... Bu alçıdan ve balmumundan yapılmış bir bebektir!*” (Aka Gündüz 2012: 109). Böylece tahkikat kapanır.

Kemal Ahmet’in Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki ekonomik sorunları gazetecilik perspektifinden yansıtan *Sokakta Harp Var* (1932) adlı romanında İstihbarat Muhabiri Neşe Bey’in amcasının geçim sıkıntısı nedeniyle psikolojisi iyice bozulmuş ve bu nedenle karısına şiddet uygulamaya başlamıştır. Hatta evde bir boğaz eksilsin diye kızını evlendirmesi için karısına baskı yapar hâle gelmiştir. Neşe Bey bir gün işten dönerken amcasının bir kişiyi kafasını kesmek suretiyle öldürmüş olduğunu görür. “*Çılgın gibi elinde kafa, etrafa saldıran amca(sını) polisler tutmak ve zaptetmek için üzerine üzerine yürü(rlerken)*” (Kemal Ahmet 1932: 73) roman biter. Romanın seyrinden Neşe Bey’in amcasının ekonomik sorunlar nedeniyle ruh halinin çok da sağlıklı olmadığı ve söz konusu cinayeti de bu ahval üzere geçirdiği bir sinir krizi neticesi işlediği anlaşılır. Roman zanlının yakalanma çabaları esnasında bittiği için adli süreç tamamlanmamıştır.

4.1.2.2. Çocuk Cinayetleri

Tarih boyunca birçok insan çok sık olmasa da din, ekonomi, toplumsal baskı, psikolojik bozukluk gibi saiklerle çocuğunu öldürmüş bazen de öldürmek zorunda kalmıştır. Modern zamanlarla birlikte söz konusu fiiller azalsa da tam olarak ortadan kalkmamıştır. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında da bugün de varlığı devam eden toplumsal baskılar, ekonomik sıkıntılar, psikolojik bozukluklar nedeniyle nadir de olsa ebeveynlerin çocuklarını öldürdükleri bilinmektedir.

İnceleme alanına giren Atatürk Dönemi’niyansıtan romanlarda da “[g]eçmiş yüzyıllara benzer bir şekilde fakirlik ve toplumdan dışlanma korkusu özellikle

bekârkadınlar için çocuk öldürmede etkili” (Eke 2014: 51) olduğu gerçekliğiyle uyumlu bir yaklaşım söz konusudur. Tıp literatüründe ‘infatisid’ olarak adlandırılan doğumunu takip eden günden başlayarak ilk on iki ay içerisinde gerçekleşen bebek ölümleri ya da öldürülmeleri (Eke 2014: 52) hadisesini Reşat Enis Aygen, *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında bir annenin bakamadığı çocuğunu öldürmesiyle örneklerken, Mebrure Sami’nin *Çöl Gibi* (1938) adlı romanında ise maddi sıkıntılar yaşayan annenin çocuğunun ölüp kendisinin kurtulduğu bir intihar teşebbüsüne yer verilmiştir.

Reşat Enis Aygen’in 1930’lu yılların Türkiye’sini “*etkili bir biçimde emekçilerin yaşam koşulları ile emek ile cinsellik açısından çifte sömürüye uğrayan emekçi kadının acıklı yaşamöyküsü(nü)*” (Tilbe ve Tilbe, 2015: 213) toplumcu gerçekçi sayılabilecek bir anlayışla yansıtan *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında Balat’la Fener arasında bir sokakta oturan Osman’ın semti tanıtılırken komşularından otuz beş yaşlarında inmeli bir kadından bahsedilir. Söz konusu kadın;

“Bundan on yıl önce bir kimyagerin laboratuvarında hizmetçiydi. Genç, yakışıklı kimyagerin keyfine oyuncak oldu. Karnı burnunda sokaklara atıldı. Bir hastane köşesinde doğurduğu çocuğunu belsiyemedi. Yardım dilenmek için başvurduğu laboratuvardan da hakaretle kovuldu. Bir gün, Kadıköy vapurunda bir yüzkarası gibi kucağında taşıdığı pişini sulara gömdü. Yakaladılar, mahkemeye verdiler. Uğradığı felaketi dinlemediler bile... Beş yıl ağır hapse attılar.” (Aygen 2013: 22).

Yazar bahsi geçen kadını çocuğunu öldürmeye sevk eden amiller ya da şahıslar görmezden gelinerek yargı mercilerinin sadece fiil üzerinden verdiği kararların âdilliğini tartışmaya açmak ister ve okuru çocuğunu öldürmek zorunda kalan kadın mı suçlu yoksa onu cinselliğinden istifade ederek bir bebekle sefalete terk eden şahıs mı suçlu sorusuyla baş başa bırakır.

Mebrure Sami’nin *Çöl Gibi* (1938) adlı romanında cezaevinde Nihal ile aynı koğuştaki kalan “*öteki zavallı, pek genç kadın*” (Mebrure Sami 1938: 28) da sefalete, açlığa daha fazla dayanamadığı için “[g]ünün birinde bir mangal kömür döküp çocuğu ile beraber yatmış” (Mebrure Sami 1938: 28) kendisi kurtulsa da çocuk

zehirlenerek ölmüştür. Komşularının evladını öldürdü ithamı neticesi hadise büyümüş ve söz konusu kadın beş yıl hapis cezası almıştır. Mebrure Sami de devlet aygıtının nafakasını temin etme imkânı tanımadığı kadının çocuğunun katili sıfatıyla yargılamasını sorunsallaştırmıştır.

4.1.2.3. Aşk Cinayetleri

Genel itibariyle kadın ve erkeğin birbirine karşı sevgi, tutku, bağlılık hissetmesi olarak tanımlanabilecek aşk mefhumu şüphesiz sanat ve edebiyatın da en önemli teması olma özelliğini sürdürmektedir. Aşk ve tutku her ne kadar insanların yüreğini mutlulukla doldursa da kimi zaman istenmeyen neticelere de neden olabilmektedir. Bunların herhalde en fecisi aşkla ilişkili cinayet hadiseleridir. Aşk cinayeti denilince sadece görsel ve işitsel medyada sık sık dillendirilen töre ya da kadın cinayetleri akıllara gelmemelidir. Aşk ilişkisi nedeniyle ortaya çıkan bütün cinayetler bu kapsamda değerlendirilmelidir. Cinayetin kurbanı âşıklardan biri ya da her ikisi de olabileceği gibi üçüncü şahıslarda aşk ilişkisi nedeniyle katledilebilir. Bu çalışmada aşk ilişkisi nedeniyle meydana gelen tüm cinayet hadiseleri aşk cinayeti kapsamında değerlendirilmiştir. Atatürk Dönemi Türk romanında da bu ezeli temanın güncelliğini koruduğu görülmektedir. Aka Gündüz'ün Nemide Ali ile birlikte yazdığı *Üç Kızın Hikâyesi* (1933) adlı romanında âşık erkeğin rakip olarak gördüğü şahsı öldürmesi ele alınırken, Hikmet Feridun'un *İki Cinayet Gecesi* (1933) adlı cinaî romanında ise âşığın ilişkisini sürdürmek için katil olması ve istediği neticeyi alamayınca da sevgilisini öldürmesi konu edilmiştir. Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* (1932) adlı romanında ise karşılıksız aşk yaşayan şahsın sevdiği kızı adamlarıyla birlikte ev basmak suretiyle kaçırmak isterken meydana gelen cinayet hadiselerine yer verilmiştir.

Aka Gündüz'ün Nemide Ali ile birlikte yazdığı; modern, gösteriş meraklısı, cahil olarak sınıflandırılan ailelerin yanında yetişen üç kızın yaşamı etrafında iyi bir çevrede yetişen çocukların iyi bir yaşam süreceği tezini işleyen; Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarını yansıtan *Üç Kızın Hikâyesi* (1933) adlı romanında Betigül, liseden sınıf arkadaşı olan ve son zamanlardaki değişimi neticesi erkeklerin ilgisini çeken Filik'le sevgilisi Muzaffer'in de ilgilendiğini anlayınca kıskançlık duymaya başlar. Ona bir ders vermek amacıyla Betigül, Muzaffer'le cahil-mürteci bir ailenin

kızı olarak sunulan Filik'i bir araya getirerek annesine onları yakalattır. Olayı öğrendiği zaman aldatıldığı hissine kapılan Filik'in sevgilisi Ercan, Muzaffer'le tartışırken silahlar çekilir. Muzaffer ölür. Filik hadiseyi gazeteden öğrenir.

”Bir yolsuz kız yüzünden iki genç birbirini vurdu. (...) Ercan Bey dün gece bir haftadan beri aradığı Muzaffer Efendiye yolda tesadüf eder: (...) Ağız kavgası silah mücadelesine müncer olur. İki Taraf da tabancalarını çekerler. Ercan Bey'in yarası pek ağır değilse de, Muzaffer Efendi hastanede vefat etmiştir.” (Aka Gündüz-Nemide Ali 1943: 98).

Yargılama romana yansımaya da Ercan'ın “bir sene sonra hapisshaneden çık(tığı)” (Aka Gündüz-Nemide Ali 1943: 99) bilgisinden hareketle hadisenin tam olarak bir nefsi müdafaa olarak değerlendirildiği ve vaka zamanı dikkate alındığında 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun yürürlükte olduğu bir zaman diliminde meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ercan'ın aldığı ceza söz konusu kanunun 190. maddesine yer alan “[m]azuriyeti mütehakkık olan kâtil ve cârih ve dârıb üç aydan üç seneye kadar habs olunur ve bu makûleler icabına göre beş seneden on seneye kadar Zabtiye Nezareti altına dahi alınır” (Gökçen 1987: 216-217) şeklindeki hükmüne uygundur.

Hikmet Feridun'un *İki Cinayet Gecesi* (1933)¹ adlı romanına cinayet kovuşturması, İstanbul'un Topkapı semtinde tefecilik yapan, yaşlı bir kadın olan Hasibe Hanım'ın ve bundan yaklaşık bir hafta sonra Yunanistanlı meşhur artist Kiki'nin öldürülmesi vesilesiyle girmiştir. Bekçi Bayram Ağa'nın karakola haber vermesiyle cinayet mahalline, komiser, nöbetçi müstantik, polis doktoru gelerek tetkikata başlarlar. Komiserin kapıyı omuzlayarak açmasıyla girilen evde “[i]htiyar kadın ıztıraptan yumruklarını sıkı sıkı sıkımsı(...) Başının üç yerinde keser yarası (...) ağzının iki tarafından sızan kanlar kırmızı birer yılan gibi boynunun etrafına

¹ Hikmet Feridun'un 1933 yılında yayımladığı *İki Cinayet Gecesi* adlı romanının vaka zamanı “mektep kasketi” ibaresinden hareketle “*Kasketli Okul Kıyafetleri Dönemi Cumhuriyet'in ilanyla birlikte 1925'li yıllardan itibaren kısmen uygulanmakla birlikte 3 Aralık 1934 tarihinden itibaren kanunen ilk ve ortaokul çocuklarında resmi kıyafet kullanımı zorunlu hâle*” (Solak 2014: 424) bilgisi ışığında 1925 ile yayım tarihi olan 1933 arası bir dönemi kapsadığını göstermektedir.

dolanmış (...) donuk donuk gözleri tavana dikilmiş(...)” (Es 1933: 9) bir vaziyette ölü bulunur. Müstantik, Hasibe Hanım’ın üst katında oturanların evde olmadıklarını ve evlerinin darmadağın olduğunu öğrenince orayı aramaya çıkar, burada kanlı bir mendil bulur, böylece üst kat sakinleri olan Tavşan Halil ile Pembe cinayetin ilk şüphelileri hâline gelir. Bu arada olay mahallinde cinayet gecesi elinde silah olan Çamur Ahmet’le Hasibe Hanım’ın sokakta tartışır gibi konuştukları öğrenilir. Çamur’un evinde yapılan aramada ocakta yanmış bir kıyafet parçası görülmesi ve duvarda aslı ceketin üzerinde kan lekesi bulunması hakkındaki şüpheleri kuvvetlendirir.

Şüpheliler yakalanarak müstantik tarafından sorgulanır. Pembe sorgusunda Hasibe Hanım’ın altınlarını çaldığını itiraf eder, ancak cinayet suçlamasını kabul etmez, aynı şekilde Çamur Ahmet de Hasibe Hanım’ın alacaklarını tahsil ettiğini belirterek kanlı ceketin ve yakıldığı anlaşılan yeleğin ise tahsil edilecek senet yerine rehin bırakıldığını, o gece senet mukabili alınan parayı götürmek için gittiğinde Hasibe Hanım’ın katledilmiş olduğunu söyler. Cinayet aletinin üzerinde şüphelilerin parmak izine de rastlanmaz.

Olayın aydınlatılmadığını, Hasibe Hanım’ın evinde cinayetten sonra hayalet görülmeye başlandığını öğrenen Gazeteci Demir’in vaka ilgisini çeker ve önce söz konusu evi gözetlemeye başlar, hayalet olduğu sanılan şahsın bahçedeki ağacın altında toprağı kazdığını görür. Gazeteciyi fark edince olay yerinden kaçarken Demir ilgili şahsın başında mektep kasketi olduğunu fark eder. Şahsın eştiği yerde ise eroin tozları ile bir yüzük bulur. Gazeteci yüzüğün Yunanlı Artist Kiki’ye ait olduğunu anlar ve ertesi gün Kiki’nin evine gidince onun da öldürülmüş olduğunu görür. Yaptığı soruşturmada Kiki’nin bir süre önce Kemal adında bir lise öğrencisi ile ilişkisi olduğu bilgisine ulaşır ve onun peşine düşer. Gazeteci Demir, ısrarlı takibi sonucunda Kemal’in tefeci kadını âşık olduğu Madam Kiki’yle ilişkisini sürdürebilmesi için gerekli olan parayı vermediği gerekçesiyle öldürdüğünü, Kiki’yi ise parası olmadığı için kendisinden yüz çevirdiği gerekçesiyle geçirdiği bir buhran neticesi öldürdüğünü öğrenir. Yüzeysel olarak verilen karakol sorgusuvedoktorun *“fazla heroin aldığı için çıldır(dığı)”* (Es 1933: 93) ve bu nedenle hastaneye yatırıldığı bilgisi dışında adli süreçlere dair malumat romana yansımaz. Kemal’i iki cinayet işlemeye sürükleyen hâletiruhiyesindeki değişim başarılı bir şekilde

verilemediği için çıldırma hadisesi gazetecinin ve doktorun haline üzüldüklerikatili kurtarma çabası gibi hissedilir.

Burhan Cahit Morkaya'nın vaka zamanı Millî Mücadele'den Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan *Köy Hekimi* (1932) adlı romanında Sarı Bağlar mevkiinde kasabadan izole bir hayat süren Hacı Yakup Efendi'nin köşkü basılır ve bir kişi ölür. İki kişi de ağır yaralıdır. Müddeiumumî, Doktor Suat Naci ve jandarma kumandanı olay mahalline gittikleri zaman vakanın Yakup Efendi'nin kızı Zehra ile evlenmek isteyen ancak ailesi tarafından başka biriyle nişanlanınca onu kaçırmak amacıyla Molla Ahmet ve arkadaşları tarafından gerçekleştirildiğini öğrenirler. Müddeiumumî olay yeri incelemesi yapar ve tanıkların ifadelerini alır.

Yakup Efendi, Molla Ahmet'in “*üç gün evvel kendine mektup yollayıp (Zehra) yı başkasına vermekten vaz geçmezse işin fena olacağından bahsettiğini söyle(yerek)*” (Morkaya 1932: 103-104) hadiseyi “*Gece sabaha doğru dört atlı bağın yanına gelmiş, (...) (Molla zade Ahmet) in sesini duymuşlar. (Ahmet): —(Zehra) çık dışarı evi ateşliyeceğim! Diye haykırmış. Yanaşmalar silahlarına sarılmışlar. Alaca karanlıkta silahlar atılmağa başlamış. (...) Kadir ağa ile bir yanaşma ölmüş, (Ahmet) in arkadaşlarından biriyle (Yakup) Efendinin bir uşağı da yaralanmış.*” (Morkaya 1932: 103) şeklinde özetler.

Müddeiumumî olay yeri incelemesinden ve şahitlerin ifadelerinden hareketle zabıt tutar ve kasabaya dönerler. Molla Ahmet aynı gün babasının Isparta yakınlarındaki gül çiftliğinde yakalanır ve suçunu itiraf eder. Hadiseyle ilgili sonraki adli süreç romana yansımamıştır.

4.1.2.4. Namus Cinayetleri

Atatürk Dönemi'ni yansıtan inceleme alanına giren romanlarda da namus cinayetlerine ve bunlara bağlı adli süreçlere yer verilmiştir. *Çöl Gibi* (1938), *İncir Ağacı* (1935) adlı romanlarda kadınların kendilerini aldatarak iğfal eden erkekleri öldürmeleri ele alınırken, Halide Edip'in *Yolpalas Cinayeti* (1937) adlı romanında ise namusuna musallat olan ve bu amacını gerçekleştirmek için en sevdiğini öldürmekle tehdit eden erkeğin kadın tarafından katledilmesi yansıtılmıştır. Esat Mahmut Karakurt'un *Ölünceye Kadar* (1937) adlı romanında ceza hukukçusu olan kahramanın kanunlar tarafından korunamayan ve iğfal edilen kız kardeşinin

namusunu temizlemek için cinayet işlemesi; Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında ise hemcinslerine ilgi duyan şahsın ağına düşürdüğü delikanlılarca öldürülmesi konu edilmiştir.

Mebrure Sami'nin II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet Dönemi'ne uzanan *Çöl Gibi* (1938) adlı romanında Nihal, ilk gençlik aşkı olan Vedat Melih Bey'in evlenmekten ziyade kendisinden istifade etmek istediğini öğrenince ailesinin isteğiyle Altın Koza şirketinin sahibi Sadık Bey'le evlenir ve Nesrin adında kızları olur. I. Dünya Savaşı yıllarını Avrupa'da geçiren aile yurda dönerken gemide Vedat Melih Bey'e rastlar. Bu rastlantı Nihal'de eski iştiağın ortaya çıkmasına sebep olur. Bir gün Nihal evine gittiği Vedat Melih Bey tarafından iğfal edilir. Söz konusu hadisenin utancıyla ailesini terk eden, bir süre darüleytamda çalışan ve Millî Mücadele sırasında Anadolu'ya geçerek hastabakıcılık yapan Nihal, İstanbul'da bir hastanede başhemşire olarak çalıştığı sırada kızı Nesrin'le nişanlandığını öğrendiği “*şehir tiyatrosunun geçen oyun mevsiminde tam iki ay arka arkaya oynanan 'Kelebek' adlı müzikal piyesin müellif ve bestekârı*” (Mebrure Sami 1938: 5) olarak şöhrete kavuşan Vedat Melih Bey'i kızını korumak maksadıyla öldürür. Söz konusu hadise gazetelere Bebek cinayeti olarak geçer. “*Mahkeme celselerinin hafi yapılacağı(nı)*” (Mebrure Sami 1938: 11) bildirdiği için Nihal'in yargılama süreci tam olarak romana yansımaz. Okur Nihal'in kızı Nesrin için yazdığı hatıra defterinden yargılamanın bittiğini “[h]akimlerin katil cürmünden maznun kadına, esbabı muhaffifler bularak (...) 6 senelik ağır hapis cezası (...)” (Mebrure Sami 1938: 21) verdiğini öğrenir. Romanın vaka zamanı dikkate alındığında cinayet hadisesinin 01.03.1926 tarihli ve 765 sayılı Ceza Kanunu'nun yürürlükte olduğu bir dönemde meydana geldiği görülmektedir. Bilindiği gibi söz konusu Ceza Kanunu'nun 448. maddesine göre adam öldürme fiilinin cezası 24 yıldan başlamakta suçun niteliğine göre 30 yıla çıkmaktadır. Ancak Nihal'in cinayet suçundan altı yıl ceza aldığı dikkate alındığında söz konusu hükmün 765 sayılı Ceza Kanunu'nun 452. maddesine göre verildiği görülmektedir.

“765 sayılı TCK.nun 452 nci maddesinde; 'Katil kastıyla olmayan darp ve cerh veya bir müessir fiilden telefi nefis husule gelmiş olursa fail, 448 inci maddede beyan olunan ahvalde sekiz, 449 uncu maddede yazılı ahvalde on ve 450 nci maddede muharrer ahvalde on beş seneden aşağı olmamak üzere muvakkat ağır

hapse mahkûm olur. Eğer telefî nefis failin fülinden evvel mevcut olup da failce bilinmeyen ahvalin birleşmesi veyahut failin iradesinden hariç ve gayrimelhuz esbabın inzimamı ile vukua gelirse, 448 inci maddede beyan olunan ahvalde beş seneden, 449 uncu maddede muharrer ahvalde yedi seneden ve 450 nci maddede yazılı ahvalde fail on seneden aşığı olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır' denilmiştir.” (Gökçen, Balcı 2011: 99).

İhsan Edip'in *İncir Ağacı* (1935) adlı romanında küçük yaşta annesini, babasını kaybeden Nihal, sığındığı büyük babasının evkaftaki memuriyetinden azledilmesi sonrası yavaş yavaş düştükleri sefaletin pençesinde genç kızlık hülyalarını da deneyimler. Bu süreçte aşık olduğu Nüzhet Bey tarafından evlilik vaadiyle kandırılarak işfal edilir. Böylece adım adım fuhuş bataklığına saplanır. Madam Konuşka'nın umumhanesinde çalıştığı zaman bir gece Nüzhet, sanki aralarında menfi hiçbir hadise olmamış gibi Nihal'in yanına gelir. Nihal, kendisini işfal ettiği incir ağacının altını hatırlatarak Nüzhet'i vahşiyane bir şekilde öldürür. Hadiseyi polis merkezinde “*elimi havaya kaldırarak gözlerimi bürüyen o kızıl intikam sisi içinde gücümün, kudretim, kin ve gayzımın verdiği öldürücü bir kuvvetle hançeri onun ta kalbine indirdim! (...) Rastgele yüzüne göğsüne, her yerine sapladım! Sapladım. Binlerce defa sapladım!*” (İhsan Edip 1935: 118) şeklinde anlatan Nihal'in yargılama süreci romana yansımaz.

Halide Edip'in 1930'lu yılların Türkiye'sini anlatan, “*gençliğin geçirdiği değer ve buhranın sıkı tenkidi(...)*” (Tanpınar 2015: 123) niteliğinde olan *Yolpalas Cinayeti* (1937) adlı romanında Kaz Akkız'ın ya da Sallabaşların evindeki adıyla Nadire'nin Şoför Mükerrerem'i öldürmesi üzerine cinayet yargılamasına yer verilmiştir. Cinayet hadisesinden yaklaşık on yıl önce annesinin yasak ilişki yaşadığı ve kendisine emmioğlu olarak tanıtılan Mükerrerem, hem Akkız'ı hayata bağlayan kaz palazı Sırma'yı öldürmüştür hem de ailenin öküz almak için biriktirdiği parayı dolandırarak annesinin ölümüne neden olmuştur. Yaklaşık on yıl sonra Şoför Mükerrerem, Sallabaşların evinde çalışmaya ve Akkız'ı taciz etmeye başlar. Buna rağmen Kaz Akkız ailesine ve kendisine bu kadar kötülük eden Mükerrerem'i öldürmek gibi bir amaç gütmmez. Ta ki amacına ulaşamayan Mükerrerem istekleri yerine getirilmediği takdirdeBülent'i öldüreceğini söyleyinceye kadar.

“Ziyafet akşamı odama geldi. Çocuğu yeni yatırmıştım. Sarhoştı. Çirkin çirkin tekliflerde bulundu. Çocuk olmasa mutlak o gece gebertirdim. Cebinden birçok para çıkardı:“ (...) benim bilmem nem olursan bu paraların hepsi senin,” dedi. “Paran başında parçalansın, defol, çocuğu uyandıracaksın,” dedim. “Beni bu topal piç için mi odandan kovuyorsun. Şimdi tutar bacaklarından ikiye ayırırım,” dedi. Gözüm döndü. Elimde bir silâh olaydı o gece sahiden bağırsaklarını akıtacaktım.” (Adıvar 2017b: 48).

Akkız, kendisini hayata bağlayan bir tür varlık sebebi hâline getirdiği Bülent’i korumak için Mükerrerrem’i hançerle öldürür ve bu sırada evin hanımı Sacide de kazara yaralanır. Bu nedenle Akkız tutuklu olarak yargılanmaya başlar. Avrupa’da hukuk doktorası yapan, türedi zenginlerin aksine alt tabakadaki insanlara daha insani yaklaşan, Bay Sallabaş’ın yeğeni, sol eğilimli Rıfkı, Akkız’ın dava vekilliğini üstlenir. Cinayet sebebini mahkemede anlatırsa davanın taammüden katlolmaktan çıkacağı ve cezai indirim alacağı söylenmesine rağmen Akkız annesine ve kaz palazı Sırma’ya kavuşmak için idamı göze alır ve mahkemede konuşmak istemez.

“Rıfkı’nın yüzüne baktı. Tuhaf tuhaf güldü. Âdeta sükûnetle, sevinçle:

— Asla Bülent’e bir şey yapamaz, anamın da, Sırma’nın da hıncı çıktı, daha ne isterim, dedi. — Sen bunları niçin müstantiğe söylemedin, yavrum? (...)

— Söylemek ne lâzım? Beni yolundan alıkoyarlar.

— Hangi yolundan? Mavi gözleri berrak, dudakları gülüyordu.

— Şimdi anamın öküzlerini alır götürür, Sırma’ya hırkasını giydiririm. Bir daha kışları üşümez.

— Onları nerede bulacaksın? “Sen anlamazsın!” diyor gibi Rıfkı’ya baktı.

— Bunların hepsini hâkime söylemelisin.

— Sus, sakın ha duymasınlar, beni deli sanır, burada alıkoyarlar. Demek Nadire sahiden deliydi. Fakat deliliğini saklayacak kadar akıllı. İnsanların elinden kurtulmak fırsatını kaçırmamayı bilecek kadar akıllı.” (Adıvar 2017b: 49-50).

Mahkeme heyetine Akkız'ın ruh sağlığı ile ilgili iki rapor sunulur. Birinde akıl sağlığının yerinde olmadığı, diğerinde bilinçli olarak akli dengesi yerinde değilmiş gibi davrandığı belirtilmektedir. Savcı “*bu ikinci rapor üzerine iddianamesini bina*” ederek Akkız'ın idamını ister. Çünkü “*765 sayılı TCK.nun 450 nci maddesinde düzenlenen nitelikli kasten öldürmenin müeyyidesi idam(ı)*” (Gökçen, Balcı 2011: 199) gerektirmektedir.

Akkız'ın geçmişi hakkında ciddi araştırmalar yapan Rıfkı, söz konusu raporlara itibar etmediğini belirterek müdafaasını, savcılık makamının iddialarının mesnetsizliği üzerine kurar. Dava ile ilgili yaptığı tahkikatlardan, Akkız'ın hâkime söylemek istemediği ancak kendisinin öğrendiği malumatlardan bahsederek cinayet hadisesini aydınlatmak için Şoför Mükerrerem ve Akkız'ın psikolojik ve sosyal cephelerini ortaya koyabilecek şahitlerin dinlenmesini sağlar. Şahitlerin beyanı Akkız'ın akıl sağlığının bozuk olmadığını, dürüst, merhametli bir insan olduğunu; Mükerrerem'in ise annesinin iffetini lekelediğini, ailesini dolandırdığını ve ahlaksız bir insan olduğunu ortaya çıkarır. Buna rağmen Akkız'ın namusuna musallat olduğu ve amacına ulaşmak için Bülent'i öldürmekle tehdit ettiği zamana kadar Sallabaşların evinde altı ay boyunca gördüğü Mükerrerem'in canına kastetmediği belirtilir.

“*Hüküm, iki saat sonra verildi. Hâkim dedi ki: — Maznunun hayatını tetkik ettik. Onda, hatta en kuvvetli bir saikle bile kan dökmek kabiliyeti olmadığına kanaat getirdik. Bir daha kendisini müşahede altında bulunduran doktorları da dinledikten sonra, katil fiilinin anî bir delilik esnasında ika edildiğine kani olduk. Doktorların lüzum görecekları müddet, tıbbî müşahede altında, yani bir tımarhanede kalmak şartıyla katilin ademi mesuliyetine karar verdik.*” (Adıvar 2017b: 66).

Esat Mahmut Karakurt'un ataerkil bir mahiyete sahip olan Türk toplumunda kadının yerinin sorgulandığı *Ölünceye Kadar* (1937)¹ adlı romanında ceza hukuku profesörü olan ve hayatını ahlak ve fazilet ölçüleri içinde geçiren Bedri Nejat, ilk

1 01.03.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 423. maddesi “*Her kim on beş yaşını dolduran bir kıızı alacağı diye kandırıpta kızlığını bozarsa altı aydan bir seneye kadar hapsolunur. Evlenme vukuu halinde ceza sakit olur. Şukadar ki beş sene zarfında makbul bir sebep olmaksızın boşanma vakı olursa hukuku umumiye davası avdet eder.*” (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019) şeklindedir.

gençlik çağlarında hayalperest, aşk iştiağıyla dolu, bir tatlı söze kanarak aldatılmaya meyyal olarak gördüğü genç kızların kanunla korunması gerektiğini belirtir. “[Y]eni yetişen genç kıızı cemiyet korumak mecburiyetini hissetmiştir. (...) Kasa soyan bir hırsız gibi günahsız bir kıızın küçük tecrübesiz kafasının içine girerek istediği gibi hareket eden adamı başı boş bırakamayız!..” (Karakurt 1937: 13). Bu amaçla 01.03.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 423. maddesinin ihdas edildiğini söyler. “Ceza kanunumuzun 423 üncü maddesile, yol bekleyen haydutlar gibi tecrübesiz kıızların önüne çıkararak onları iğfal eden birtakım sefil ruhlu insanlara tatbik edilecek cezai müeyyideleri gösteriyor.” (Karakurt 1937: 12). Ne yazık ki Bedri Nejat'ın trajedisini de genç kıızı koruması umulan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 423. maddesinin nişanlısı Nimet'i ve kıız kardeşi Bülend'i korumaya kâfi gelmemesi oluşturur. Nişanlısı Nimet intihar ederek hayat sahnesinden çekilirken kıız kardeşi Bülend de Mühendis İhsan tarafından evlilik vaadiyle kandırılmış, hamile kaldığı zaman da terk edilmiştir. Öncelikle kanunlar tarafından korunamayan kıız kardeşini kürtaj ettirerek bir günahın nesnesini temizler ve daha sonra da kanunların vereceği cezayı vicdanen yeterli görmediği için olsa gerek geleneksel anlayışla hareket ederek İhsanı öldürür. Aile şerefini korumak için ketum bir şekilde cinayetin sebebini kimseye söylemeyen Bedri Nejad'a baro avukat temin eder ve müddeiumumînin zanlının cinayeti taammüden işlediği kanaatiyle Türk Ceza Kanunu'nun 450. maddesine göre idam isteğiyle cinayet davası görülmeye başlar. İlk celsede idamı göze alarak “ceza kanununun 450 inci maddesinin 4 üncü”¹ (Karakurt 1937: 243) fırcasında tanımlanan taammüden cinayet suçlamasıyla hâkim karşısına çıkarılan Bedri Nejad cinayetin sebebini söylemez, söz konusu fiili tasarlayarak

¹01.03.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 450. maddesi “Öldürmek fiili, 1 - Usul veya fîruudan biri aleyhine işlenirse, 2 - Büyük Millet Meclisi azasından biri aleyhine ika edilirse, 3 - Canavarca bir his sevkıyla veya işkence ve tazip ile ika edilirse, 4 - Taammüden icra olunursa, 5 - Birden ziyade kimseler aleyhine işlenirse, 74 6 - Yangın, su baskını ve gark gibi yedinci babın birinci faslından beyan olunan vasıtalarla yapılırsa, 7 - VeleVKi husule gelmiş olmasın diğere bir cürmü hazırlamak veya kolaylaştırmak veya işlemek için ika olunursa, 8 - Başka bir cürmün işlenmesi akabinde o cürümden hasıl olacak faideyi elde etmek veya bu gayeye vusul maksadiyle yapılan ihzaratı sağlamak için işlenmiş olursa, 9 - Bir cürmü gizlemek veya delil ve emarelerini ortadan kaldırmak veya kendisinin veyahut başkasının cezadan kurtulmasını temin etmek maksadiyle vukua getirilirse, fail ölüm cezasına mahkûm edilir.” (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019).

işlediğini belirtir. Ancak Bedri Nejad'ın muhakemesi üçüncü celsede idam cezasıyla neticelenecekken kız kardeşi Bülend, ağabeyinin telkinlerinden kurtularak cinayetin namus meselesi neticesi işlendiğini itiraf eder. Mahkeme yeni gelişmeden ötürü kararı sonraki duruşmaya bırakır. Karar duruşması romana yansımaz. Bedri Nejad'ın cinayeti namus meselesinden ötürü ağır tahrik altında işlediği kanaatiyle yedi buçuk yıla mahkûm edildiği gazete haberiyle verilir.

“Bedri Nejad, İhsan isminde bir mühendisi katletmiş bulunuyordu, bidayette idama mahkum edilmişken bilahare kız kardeşinin itirafı neticesinde, cinayeti namus meselesi yüzünden yaptığı anlaşılmalı ve mahkemece, yedi buçuk sene müddetle ağır hapse konulmasına karar verilmişti. Temyiz mahkemesi ahiren bu kararı tasdik etmiş” (Karakurt 1937: 303-304).

Bedri Nejad'ın cürmü de 765 sayılı TCK'nin 452. maddesi¹ kapsamında değerlendirilmiş olmalıdır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında Avnussalah ve arkadaşları tarafından açılan görünüşte şifahane, danışmanlık merkezi olan esasta ise sahtekârlıkla, tehditle kendilerine başvuran insanlardan para sızdırmayı amaçlayan Yaralı Gönüllere Teselli Yurdu'na kocasının genç erkeklere eğilimi olduğu ve kendisiyle ilgilenmediği gerekçesiyle başvuran Letafet Hanım vasıtasıyla tanıtılan Nasih Bey'in çocuk yaştaki üç delikanlı ile *“Cendere Boğazi'ndeki harap ve boş köşkte”* (Gürpınar 1969: 275) nihai amacının cinsellik olduğu anlaşılan eğlencede öldürülmesi vesilesiyle namus cinayeti konu edilmiştir. Gazetelerde ‘Cendere Cinayeti’ başlığıyla verilen haberlere göre vakadan üç dört gün sonra *“öldürülen sapık hareketiyle tanınan”* (Gürpınar 1969: 275) Nasih

¹01.03.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 452. maddesi *“Katil kastiyle olmıyan darp ve cerh veya bir fiili müessirden telefî nefis husule gelmiş olursa fail 448 inci maddede beyan olunan ahvalde beş seneden ve 449 uncu maddede yazılı ahvalde yedi seneden ve 450 inci maddede muharrer ahvalde on seneden aşağı olmamak üzere muvakkat ağır hapse mahkûm olur. Eğer telefî nefis failin fiilinden evvel mevcut olupta failce bilinmeyen ahvalin birleşmesi veyahut failin iradesinden hariç ve gayri melhuz esbabın inzimamı yüzünden vukua gelmiş ise 448 inci maddede beyan olunan ahvalde üç seneden beş seneye ve 449 uncu maddede muharrer ahvalde beş seneden yedi seneye ve 450 inci madde yazılı ahvalde yedi seneden on seneye kadar ağır hapis cezası hüküm olunur.”* (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019).

Bey’i ve beraberindekileri köşke götüren şoför ve eğlence meclisine katılan üç çocuk yakalanarak yargılanmak üzere ağır ceza mahkemesine sevk edilmiştir. “[M]ahkeme(nin), umumî iffet ve adap adına gizli olarak” (Gürpınar 1969: 275) görüşme kararı aldığı yargı süreci tam olarak romana yansımaya da cinayeti işleyen ve ona yardım eden çocuk birkaç yıl ıslah amaçlı ceza alır. Diğer çocuk ise suçsuz bulunur. “Mahkemede Hasan adındaki çocuğun öldürme işini sustalı çakıyla yaptığı ve Nasıh Bey’in işkenceli bir ölümle hayatına son verildiği anlaşıldı. Muhakeme sonunda üç çocuktan Nuri kurtuldu, öteki ikisi ahlâklarının düzelmesi için birkaç yıl hapse mahkûm oldular.” (Gürpınar 1969: 275). Romanın vaka zamanı dikkate alındığında hadisenin 765 sayılı TCK’nin yürürlükte olduğu bir dönemde gerçekleştiği ve yapılan yargılamada çocukların yaşı, fiillerinin mahkeme tarafından tam olarak nasıl algılandığı belirtilmese de hadisenin nefsi müdafaa olarak değerlendirilmediği anlaşılmaktadır. Şayet nefsi müdafaa olarak değerlendirilseydi çocukların ıslah evine dahi gönderilmemesi gerekirdi. Oysa çocukların 765 sayılı Ceza Kanunu’nun 53 ve 54. maddelerinde¹ belirtilen hükümler gereği cezai indirim aldıkları görülmektedir.

1 “Madde 53 – Fiili işlediği zamanda on bir yaşını bitirmemiş olanlar hakkında takibat yapılamaz ve ceza verilemez. Ancak fiil kanunen bir seneden ziyade hapis cezasını veya daha ağır cezayı müstelzim bir cürüm olduğu takdirde müdeiumuminin talebi üzerine mahkeme reisi çocuğun, istirdadı kabil tedabirden olmak ve on sekiz yaşını geçmiyecek müddetle mukayyet bulunmak üzere terbiye ve ıslah için devlet idare veya murakabesinde bulunan bir müesseseye konmasını veyahut-takayyüt ve nezaretinde teseyyüp ve ihmal ile bir cürüm işlemesine meydan verirlerse kendilerinden iki yüz liraya kadar cezayı nakdi alınacağı ihtariyle-ana baba veya vasiye teslimini emreder. Madde 54 – (Değişik: 9/7/1953 - 6123/1 md.) Fiili işlediği zaman on bir yaşını bitirmiş olup da on beş yaşını doldurmamış olanlar, farik ve mümeyyiz olmadıkları surette haklarında hiçbir ceza tertip olunamaz. Ancak işlenen fiil bir seneden fazla hapis veya daha ağır bir cezayı müstelzim cürümlerden ise bundan evvelki madde ahkamı tatbik olunur. (Değişik: 21/1/1983 - 2787/4 md.) Eğer çocuk işlediği fiilin bir suç olduğunu fark ve temyiz ile hareket etmiş ise suçunun cezası aşağıda yazılı şekillerde indirilir: 1. Ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası yerine onbeş yıldan, müebbet ağır hapis cezası yerine on yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezası verilir. (2) 2. Diğer cezalar yarıya indirilir. Ağır hapis cezaları hapse çevrilir. Ancak, bu bendin tatbiki suretiyle hükmolunacak cezalar her fiil için yedi yıldan fazla olamaz. Âmme hizmetlerinden memnuiyet ve (...) (3) cezaları tatbik olunmaz.” (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019).

4.1.2.5. Sebebi Verilmeyen Cinayetler

Ayaşlı ile Kiracıları (1934), *Gece Konuştu* (1935), *Çöl Gibi* (1938), *Kanun Namına* (1932) adlı romanlarda ise roman vakasına dolaylı yollardan girdiği için ya da başka bir ifadeyle söylemek gerekirse olay örgüsüne doğrudan dâhil edilmediği için olsa gerek cinayet hadiselerine dair adlî süreçler başlamış veya tamamlanmış olmasına rağmen cinayet sebeplerine yer verilmemiştir.

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında Ayaşlı İbrahim'in kiracılarından Emekli Konsolos Şefik Bey'in başı kesik bir hâlde cesedinin bulunmasıyla başlayan soruşturma sürecine yer verilmiştir. Romanda Şefik Bey'in öldürülmesine neden olabilecek hiçbir bilgiye yer verilmediği için cinayet hadisesi roman karakterleri kadar okuru da şaşırtır. Şefik Bey eve gelmeyince Ayaşlı hadiseyi polise aksettirir. Daha sonra polis başsız bir ceset bulunca teşhis için giden anlatıcı ve Ayaşlı başsız cesedin ellerinden hareketle Şefik Bey'e ait olduğunu tespit ederler. Polis daha sonra Ayaşlı'nın apartmanına arama ve sorgulama için gelir.

“Ertesi sabah, erkenden beni uyandırdılar, tahkikat için gelmişler, beni istiyorlarmış. Kalktım. Şefik Bey'in odasını arıyorlar ve kimsenin evden çıkmasına izin vermiyorlardı. Şefik Bey'in odasını aramak bitince, bizleri birer birer çağırıp sormaya başladılar. Ben, Şefik Bey için neler biliyorsam, eksiksiz hepsini anlattım. Bana bir mendil ile bir cep çakısı, bir kurşunkalemi gösterdiler. Bunların Şefik Bey'e ait olup olmadığını sordular. Baktım, bilemedim. Benden sonra Ziyet mendili görmüş, tanımış. Bu mendili polis, bize gösterilen cesedin bulunduğu yerde bulmuş.” (Esendal 2005: 224).

Ancak hadiseyle ilgili sonraki adlî süreç romana yansımadağı için cinayetin sebebi, katilin yakalanıp yakalanamadığı romana yansımaz.

Reşat Enis Aygen'in *Gece Konuştu* (1935) adlı romanında vali konağı soygunu sırasında tutuklanan Hallo Çetesi'yle bağları koparan ve ayakkabı tamircisinde çalışmaya başlayan Fanti Hikmet'in iş yerinin eski çalışanı Tatar Mehmed'in kendisini sarhoş ederek sataşan Çivi Recep adlı külhanbeyini bıçaklayarak öldürmesi hadisesi yansıtılmıştır.

Tatar, ağır ceza mahkemesinde yargılanmaya başladığı zaman ninesi *“altmış lira toplamış. Sümsük bir avukat(...)”* (Aygen 1935: 235) tutmuştur. Şahitler

dinlenir. Olay mahalli keşfi yapılır. “*Günler, aylar geç(er)*” (Aygen 1935: 235). Avukatın gösterdiği hafifletici sebepler dikkate alınarak iddia makamının on sekiz yıl mahkûmiyet talebi kabul görmez. Hâkimin de insafıyla Mehmet üç yıl hüküm giyer.“*Avukat sümsük mümsük amma çeneli bir adammış... Suçu hafifletecek sebepler bulmuş... İnsaflı bir zatmış reis... On sekiz seneyi çok görmüş bu biçareye... Hem de, daha çok, kabahat öldüründe değil, ölümlü... Uzatmayalım... Tatar Mehmed’e üç sene yedirmişler.*” (Aygen 1935: 235). Geleneğimizde her daim itibar gören yanlışlıklardan biri de maalesef hakkın hukukun yerini alan insaf meselesidir. Burada da reisin Tatar’ın durumuna insaf hissiyle yaklaşması acaba adaletin tecelli etmesini engelledi mi sorusu davanın hukuka uygun olarak görülüp görülmediği sorununu doğurmaktadır. Şayet reis, Tatar’a insaf hissiyle yaklaşarak zanlı lehine hukuksuzluk yaptıysa bu durum maktulün yakınları için zulüm olmaz mı sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Çöl Gibi (1938) adlı romandaki bir diğer cinayet hadisesi ise Nihal’in kaldığı cezaevinin meydancısı Elmas’ın tanıtımı vasıtasıyla verilmiştir. Hapishanenin en çok sözü geçenini olarak tanıtılan Elmas “*da balta ile kocasını öldürmüştü.*” (Mebrure Sami 1938: 28) bu nedenle on sekiz yıla mahkûm edilmiştir. Cinayet hadisesinin nedeni, yargılama süreci romana yansımamıştır. Ancak mahkemenin 765 sayılı Ceza Kanunu’nun failin aile bireylerinden biri olmasıyla ilgili cinayet suçunu düzenleyen 449. maddesi¹ kapsamında değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Reşat Enis Aygen’in “*1920’li yılların ikinci yarısın(ı)*” (Sarıçiçek 1995: 119), Nebile ve kızı Mebrure şahsında ihtiras duygusunun tüm erdemlere baskın olduğu tezi çerçevesinde yansıtan *Kanun Namuna* (1932) adlı romanında Kaymakam Seyfi Beylerin aile dostu olan ve annesinden tevarüs eden cinsellik iştiağıyla Mebrure’nin de bir dönem birlikte olmak istediği Avukat Nurettin Münci Bey, öldürülen bir eşrafın davasını alır ve katilin idam edilmesini sağlar. Söz konusu davaya dair sürece yüzeysel olarak yer verildiği için eşrafın öldürülme gerekçesi de romana yansımaz.

1 “Madde 449 – (1/3/1926 tarih ve 765 sayılı Kanunun hükmüdür.) Öldürmek fiili: 1 - Karı koca, kardeş, babalık, analık ve evlatlık, kain baba, ve kain ana ve damat ve gelin haklarında işlenirse, 2 - Vazifesini yaptığı sırada veya vazifesini yapmasından dolayı devlet memurlarından biri aleyhine icra olunursa, 3 - Zehirlemek suretiyle yapılırsa, Fail on sekiz seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasına mahkûm olur.” (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019).

Ne var ki kabadayının yakınları idam hadisesinden sorumlu tuttıkları avukatı öldürürler. “*Zaten deli dolu bir adamdı.. Gözünü budaktan sakınmazdı.. Korku nedir bilmezdi.. Eli Kanlı bir kabadayıyı kasabanın ileri gelen eşraflarından birini katlettiği için astırmıştı. Kabadayının akrabası maktülün vekaletini deruhte etti diye intikam aldılar.*” (Aygen 1932: 158). Avukatın öldürülmesiyle ilgili adlî süreç romana yansımaz.

4.1.2.6. Muhtelif Cinayet Vakaları

Vaka zamanı Cumhuriyet Dönemi’ne tekabül eden inceleme alanına giren romanlardan *Gece Konuştu*’da (1935) bir çocuğun hasım hâline getirdiği babasını öldürmesi; Hüseyin Rahmi’nin *Şeytan İşi* (1933) adlı romanında ise altınlarını ele geçirmek isteyen şahıslar tarafından bir kadının katledilmesi konu edilmiştir.

Reşat Enis’in 1930’lu yıllar Türkiye’sini evsizlerin yaşam savaşı fonunda yansıtan *Gece Konuştu* (1935) adlı romanında esrarkeş olan babasının eziyetlerine daha fazla katlanamayarak evden kaçan Şaşı İbrahim, çok sevdiği kardeşi Cengiz’e Hikmet’le beraber Kapalı Çarşı’dan çaldıkları bayramlık elbiseyi götürür. Babasının Cengiz’in bayramlık elbisesini sattığını öğrenen Şaşı İbrahim’in “*Bu adamı öldürmek lazımdı. Bu adam yaşamamalıydı. Bu adam öldürülmeğe layıktı.*” (Aygen 1935: 132) şeklindeki sözlerinden sonra 24 Kasım 1933 tarihli *Akşam* gazetesinin “*Alemdar polis merkezi esrarengiz bir vakanın tahkikile meşguldür.*” (Aygen 1935: 133) başlıklı haberinde Esrarkeş Süleyman’ın Sultanahmet Camii civarında öldürüldüğü ve “*Zabıta(nın) bu esrarengiz vakayı tahkik*” (Aygen 1935: 133) ettiği malumatına yer verilir. Ancak hadisenin sonraki adlî süreci romana yansımaya da okur Şaşı İbrahim’in davranışları neticesi hasım hâline getirdiği babasını öldürdüğü izlenimine kapılır.

Hüseyin Rahmi’nin Cumhuriyet Dönemi’ni, cahilliğin, batıl itikadın sebep olabileceği felaketler ekseninde yansıtan *Şeytan İşi* (1933) adlı romanında cahil, dul ve yaşlı bir kadın olarak verilen Hayriye Hanım komşusunun evine kaybolan kedisi hakkında malumat almak için gittiği sırada Muammer Efendi’nin okuduğu gazete vasıtasıyla “*bahçede gömülü veyahut evin bir tarafında saklı bir kavanoz dolusu altını*” (Gürpınar 2017b: 28) olduğu gerekçesiyle “Kavanozlu Kadın” namı müstearıyla tanınan zengin, dul Nesibe Hanım’ın Fatih’teki evinde vahşice

öldürüldüğünü öğrenir. Cinayetin Nesibe Hanım'ın söz konusu altınlarını ele geçirmek maksadıyla işlendiği ihtimali üzerinde duran habere göre henüz katil ya da katiller yakalanmamıştır. Tahkikat devam etmektedir. “*Öldürülen kadın hakikaten böyle bir servete malik miydi? Caniler bu kanlı taharrilerinde umduklarını elde edebildiler mi? Bu cihetler adlî tahkikatın derinleştirilmesinden sonra anlaşılabilir.*” (Gürpınar 2017b: 28).

Atatürk Dönemi Türk romanında adlî mercilere intikal eden cinayet hadiselerinin genel itibariyle devrin mevzuatıyla yani 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'yla ve 1926 yılında yürürlüğe giren 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'yla uyumlu bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Vaka zamanı olarak I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerini alan romanlarda yer alan cinayet davaları genel olarak her ne kadar mevzuta uygun bir şekilde değerlendirilse de adlî mercilerin yargılama sürecindeki araştırma soruşturma hususundaki eksiklikleri, suçu salt fiil üzerinden değerlendirme iştiağı; yargı mensuplarının şahsi beklentilerinin ve merhamet duygularının adalet anlayışlarının önüne geçmesi gibi hususlar nedeniyle zaman zaman hukuksuzluklarla sonuçlanmıştır. Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde Osmanlı Dönemi yargı mercilerinin işlevsel olarak çalışmaması ve manipülasyona açık olması neticesi suçsuz bir adamın cinayet zanlısı olarak hüküm giymesi; Ercüment Ekrem'in *Kodaman* (1934) adlı romanında ise cinayetin failini bulamayan adlî mercilerin acziyetlerini kapatmak istercesine hadisenin vuku bulduğu yerde bulunan bir şahsı katil zanlısı haline getirmesi eleştirilmiştir. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında ise cinayet yargılamasının neredeyse tüm cepheleriyle ele alınarak Osmanlı yargısı hakkında okuru bir kanaat sahibi yapma çabası dikkate değerdir. Romanda özellikle avukatların davayı kazanmak ya da hasmından intikam almak için meslek etiğinden uzaklaşmaları ve bu nedenle adalet kurumunu zaafa uğratmaları ele alınmış, ayrıca şahitlerin güvenilirliği hakkında malumat alınan ve bu cephesiyle yargı kurumunun bir uzvunu oluşturan imamların rüşvet karşılığında karaya ak demeleri de yargı adına bir başka problem olarak sunulmuştur.

İncelenen romanlarda adlî süreçlerle ilgili bir başka problem de yargı bağımsızlığı hususundadır. *Kuyucaklı Yusuf* (1937), *Zaniyeler* (1924), *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938), *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanlarda II. Meşrutiyet Dönemi,

adli mercilerin siyasal ve ekonomik olarak güçlü olan şahıslara imtiyaz tanınması ya da onların müdahalesine açık olması nedenleriyle adalettin tesisinden ziyade güçsüz için zulüm kapısı hâline gelmesi eleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin demokratikleşme süreciyle birlikte modern hukuk normlarının benimsenmeye başlandığı herkesin malumudur. 'Siyaseten katl' olarak adlandırılan hükümdarların devlet aygıtını tehlikeye soktuğu düşünülen şahıslara yönelik yaptırım uygulama yetkisi, anayasal düzene geçilen II. Meşrutiyet Dönemi'yle birlikte mahkemelere devredilmiştir. Ne var ki devleti yönetenlerin eski iştiaklarından kurtulamayarak bu tip insanları azmettirdikleri karanlık yapılar marifetiyle pasifize etmeye çalışması Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanında ele alınmıştır. Söz konusu romanda artık meşruiyetini yitiren 'siyaseten katl' hadisesinin yöneticilerin azmettirmesiyle gayri meşru yapılar tarafından gerçekleştirilmeye başlanması yansıtılarak vesayet altında olan adli mercilerin cinayet hadiselerini faili meçhul olarak gösterme çabası eleştirilmiştir.

İnceleme alanına giren Atatürk Dönemi Türk Romanında toplumsal belleğe uygun olarak namus meselesi sözlük anlamından ziyade kadının iffetiyle ilişkilendirilerek ele alınmış ve Esat Mahmut Karakurt'un Osmanlı Dönemi'ni yansıtan *Çölde Bir İstanbul Kızı* (1927) adlı romanında namus cinayeti işleyen İbni Fikret'e devrin ceza kanunu hilafına idam cezası verilmesi dışında genel olarak yazarlar namus sebebiyle işlenen cinayetleri devrin ceza kanunlarına uygun olarak haksız tahrik kapsamında değerlendirmişler. Ancak toplumsal normlara uygun olarak namus meselesi nedeniyle cinayet işleyen şahıslar Reşat Nuri Güntekin'in son dönem Osmanlı taşra bürokrasisinin yozlaşmasını anlattığı *Acımak* (1928) adlı romanında da görüleceği üzere devrin mevzuatına göre cezai indirim almaları mümkünken teşhir olmamak için cinayet gerekçesini mahkeme huzurunda dile getirememişlerdir.

Atatürk Dönemi'ni yansıtan eserlerde adli mercilere intikal eden cinayet hadiseleri 13.03.1926 tarihine kadar 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'na, 13.03.1926 tarihinden itibaren 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'na uygun olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde olduğu gibi bu dönemde de cinayet davaları değerlendirilirken kişiyi suça iten diğer faktörlerin dikkate alınmadan salt fiil üzerinden hüküm verilmesi, yargı

mensuplarının hislerini işlerine karıştırma temayüllerinin devam etmesi, kişilerin haklı bile olsalar mahkemeleri teşhir edilecekleri mekânlar olarak görmesi gibi hususların adaletin tecellisini zaafa uğrattığı görülmektedir.

4.2. Şiddet Suçları

Kavram olarak sertliği, kaba kuvvet kullanmayı içeren şiddet (Ünsal 1996: 29), eylemsel anlamda karşıdakini sindirmek, korkutmak ya da davranışını değiştirmek amacıyla ortaya çıkan girişim şeklinde tanımlanabilir. Şiddet eylemleri nedenleri ve sonuçları itibariyle bir şekilde toplumun dikkatini çekmiş ve gündemini işgal etmiştir. Hayatı yansıtmak iddiasıyla ortaya çıkan roman yazarları da şiddet suçlarını eserlerine taşıyarak ahlakî, hukuki açılardan değerlendirmişlerdir. Bu başlık altında dönem romanlarında vaka zamanı dikkate alınarak “Osmanlı Dönemi” ve “Atatürk Dönemi” olmak üzere iki bölüm halinde adli birimlere intikal eden şiddet suçlarına nasıl bakıldığı ne gibi eleştiriler getirildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.2.1. Osmanlı Dönemi

İnsanlığın her döneminde şiddet eylemlerinin önüne geçmek için çağın şartlarına ve uygulanacak toplumun sosyal yapısına göre çeşitli cezai yaptırımlar getirilmiştir. 1858 yılından 1926 yılına kadar yürürlükte kalan Osmanlı Devleti'nin son Ceza Kanunu, şiddet eylemlerinin önüne geçmek için suçun niteliğine göre çeşitli yaptırımlar getirmiştir. Söz konusu eylemler sonuçları itibariyle birçok hususu da içine alacak şekilde tasnif edilebilecek olmakla birlikte bu başlık altında daha çok tehdit, darp, yaralama suçları etrafında değerlendirme yapılmıştır. Bahsi geçen kanunun ‘Bab-ı Sani Eşhas Hakkında Vuku Bulan Cinayet ve Cünhalarla Mücazat-ı Müterettibeleri’ başlığı ile verilen ‘Birinci Fasıl’ kısmında şiddet eylemleriyle ilgili yaptırımlara yer verilmiştir. Şiddet suçları ve cezai sonuçları her daim toplumun gündeminde olmuş ve devre göre suç ve ceza anlamında çeşitli eleştirilere konu edilmiştir. Hayatın bir yansıması olarak kabul edilen tahkiyeli eserlerde de dozu, niteliği değişmekle birlikte şiddet eylemleri ve sonuçları ele alınmıştır. Osmanlı Dönemi’ni yansıtan romanlarda şiddet eylemleri tehdit, darp, yaralama gibi kendi içerisinde nedeni esas alınarak tasnif edilip değerlendirilmiştir.

Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935), Burhan Cahit Morkaya'nın *Yalı Çapkını* (1933), Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* (1930), İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı romanlarında geleneksel algıya uygun olarak kadının, erkeğin tasarrufuna verilmiş bir meta olarak görüldüğü hissettirilerek, erkeklerin himayelerindeki kadınları korumak için ya da başkalarına kaptırmamak için kavga etmelerine ve bu nedenle adli takibata uğramalarına yer verilmiştir. Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu* (1922) adlı romanında ise darp hadisesi kadını müdafaa etme isteği neticesi ortaya çıkmıştır.

Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935) adlı romanında II. Abdülhamit Dönemi namı kabadayılardan olan ve devrin önemli devlet adamları tarafından korunan Onikiler'in pervasızca insanları darp etmesi, sindirmesi karşısında adli birimlerin onlardan taraf olması ya da sessiz kalması eleştirilmiştir. Romanda Onikiler'in reisi Arap, göz koyduğu kadını elinden aldığı gerekçesiyle İspir İzzet adlı şahsı İstanbul'un tüm batakhanelerinde arar, Sarika adlı bir kadının sahne aldığı birahanedeki İspir İzzet sandığı genci dövmeğe başlar. Bu arada birahanedeki insanların çığılık çığılığa olay mahallini terk ettiği sırada polis gelir. Dövülen genç Onikiler'den Kavanoz tarafından reisin elinden alınarak başka yere götürüldüğü için polis bir kavga emaresi göremez, ancak yine de Arap'ı Beyoğlu Mutasarrıflığına götürür. "*Beyoğlu mutasarrıfı da, zaptiye nazırı gibi Arap'la enseğe tokat, kulağa parmak, nice geceler birlikte yosma meclislerinde bulunmuş, sabahlara kadar beraber çakıp çakıştırmışlardan(...)*" (Alus 1999: 182) olduğu için usulen bir sorgulama yapar. Daha sonra olay yerinde olduğunu iddia eden bir arabacı, kavganın failinin Onikiler'den Arap olduğunu anlayınca başına iş açmamak için "*— O ki adamlar karsimiza tsikti soyluyorum, yok bunlar. Onlar baskaymış; uts dort kisi salvarli, uts dort kisi sapkaliymis!...*" (Alus 1999: 184) şeklinde ifade vererek gerçekleri söyleyemez. Böylece bürokrasi tarafından himaye edilen Arap'la ilgili soruşturma mahkemeye intikal etmeden sonuçlanır.

Burhan Cahit Morkaya'nın II. Meşrutiyet'in ilk yıllarını yansıtan *Yalı Çapkını* (1933) adlı romanında evlilikleri boyunca gençlik aşkıyla ilişkisini kesmeyen ve bu nedenle Yalı Çapkını namı verilen Sabiha, sevgilisi Fazıl Azmi ile Boyacıköy civarında dolaşırken başkasıyla ilişkisi olduğunu öğrenen ve takibe başlayan kocası tarafından yakalanır. Öfkeli kocanın Fazıl Azmi'ye saldırması neticesi çıkan

kavganın gürültüsüne civardaki polisler gelerek olaya müdahale eder. Fazıl Azmi ile öfkeli koca karakola götürülür. “*Karakolda mükâleme uzun sürme(z). Tutulan zabıt ileride tarafeyden biri mahkemeye giderse esas teşkil etmek üzere dosyaya kon(ur).*” (Morkaya 1933c: 134). Karakol hadisesi akabinde Sabiha’nın kocası Boyacıköy vakasında karısını teşhir ettiği için üzüdür ve karısının evine giderek gönlünü almayı tasarlar, ancak eve kabul edilmez. “*Artık hislerine hâkim olan şey intikam almak*” (Morkaya 1933c: 136) olduğu için “*Fazıl Azmi hakkında namusa tecavüz davası aç(ması)*” (Morkaya 1933c: 136) üzerine Fazıl Azmi’nin avukatı da mahkemenin caydırıcı gücünden yararlanmak amacıyla “*darp ve hakaret davası*” (Morkaya 1933c: 136) açarak kendisine namus davası açan öfkeli kocayı sindirmeyi ya da bir anlaşma ortamı sağlamayı amaçlar. Ancak darp ve hakaret davasının seyri romana yansımaz.

Reşat Nuri Güntekin’in II. Meşrutiyet Dönemi’ni yansıtan, “*Doğulu yaşama biçimi mi, Batılı yaşama biçimi mi, muhafazakârlık, yenilikçilik derken tek değeri para olacak düzene geçişin erken ve ürpertici*” (İleri 2015: 196) anlatısı olarak tavsif edilen Yaprak Dökümü (1930) adlı romanında “*Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göre(meyen)*” (Güntekin Tarihsiz f: 13) Ali Rıza Bey’in Trabzon’da mutasarrıf olduğu dönemde eşraf oğullarından biri, kimsesiz bir çiftçinin karısını kaçıtır. Akabinde koca ile söz konusu şahsın birbirlerini yaralamaları üzerine olay yargıya intikal eder. Alışıla geldiği gibi eşraf oğlu olayın mağduru olarak kurtulur ve çiftçi ise hapse atılır. “*Onun için asıl kabahatlinin kollarını sallaya sallaya ortada dolaşmasına göz yummak ve namusuna kastedilen adamı -göğsündeki yaralarıyla- hapse atmak lazım geldi.*” (Güntekin Tarihsiz f: 14) ifadeleriyle yazar II. Meşrutiyet yargısının haklıyı değil güçlüyü koruduğunu belirtir. Bu durum karşısında, “[e]tliye, sütliye karışmamayı öteden beri meslek edinen Ali Rıza Bey, (...) ateş kesil(ir), kendini attırınca kadar uğraş(ır).” (Güntekin Tarihsiz f: 14-15). Ali Rıza Bey’in emekliliğe ayrılma sebebini yansıtmak amacıyla vaka içerisinde verildiği anlaşılan söz konusu davayla ilgili adlî süreç romana yansımaz.

İskender Fahrettin’in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı cinai romanında “*centilmen, ve temiz bir aileye mensup bir genç(...)*” (Sertelli 1942: 10) olarak verilen Mühendis Ziya, bir gece barda sevgilisi Leyla ile beraberken çok kıskandığı bir adamla karşılaşır. Öfkesini yenemeyerek eline geçirdiği şişeyle başına vurmak

suretiyle şahsı yaralar. “*Polisler Ziyayı yakalayarak karakola*” (Sertelli 1942: 10) götürür. Bu dava sebebiyle hüküm giydiği anlaşılan Ziya’nın yargılaması romana yansımaya da hapishanede geçiminin “*üç aydan beri*” (Sertelli 1942: 10) Leyla tarafından sağlandığı ve üç ay sonra da hapisten çıktığı bilgisinden hareketle altı ay ceza aldığı söylenebilir. Her ne kadar yargılama süreci romana yansımaya da Ziya Bey’in 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu’nun 178. maddesi¹ uyarınca hüküm giydiği anlaşılmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin’in *Çalıküşu* (1922) adlı romanında güzelliği nedeniyle görev yaptığı yerlerde İpekböceği, Gülbeşeker gibi isimlerle anılan Feride, çevresindeki erkekler tarafından mücadele edilen bir kadın hâline gelmiş, evlenme teklifleri almasının yanı sıra onu sefahat âlemine çekmeye çalışanlar da olmuştur. Ç. kasabasında iken Nazmiye Hanım, Feride’yi nişanlısının arkadaşı Binbaşı Burhan Bey’le tanıştırmak için bir bağ daveti tertipler. Olan bitenden habersiz olarak Feride, bağa gidince durumu anlar ve rahatsızlanarak bayılır. Bir süre sonra evine dönme imkânı bulan Feride, bağ ziyareti nedeniyle hakkında iyi düşünülmeceği için müdire hanımdan aldığı tavsiye mektubuyla İzmir’e gitmek için vapurla yola çıkar. Vapurdaki zabıtların konuşmalarından İhsan Bey’le Burhan Bey arasında kavga çıktığını ve bu olayın da divanıharbe yansıdığını öğrenir. Feride kavganın sebebinin aldatılarak götürüldüğü bağ ziyareti olduğunu anlar.

“*Dün Belediye gazinosunda idik. Burhanettin Bey bilardo oynuyordu. Bu esnada İhsan kapıdan girdi, binbaşığı köşeye çekerek söylemeye başladı. (...) Birdenbire İhsan’ın bir adım gerilediğini, Burhan Bey’e müthiş bir tokat indirdiğini gördüm. Binbaşı revolverine davranmak istedi. Fakat, İhsan daha evvel silahını çekmişti. Birkaç kişi hemen üstlerine atılmasaydı, muhakkak kan dökülecekti. Divanıharp yarın İhsan’ın mahkemesine başlıyor.*” (Güntekin 2014: 398).

1 178. Madde: “*Bir kimse bir şahsı, 20 günden ziyade işten kalmasını yahut hastalanmasını mucip olacak surette cerh veya darp eder veya bir fil-i müessir ika eylerse, üç aydan iki seneye kadar haps olunur ve masarifi cerrahiyesiyle mecruh ve madrubun hal-i sıhhatında kesbedeceği ticaret ve ücretinin misli kendisinden alınıp, mecruh ve madruba verilir; ve eğer bunu evvelce tasavvur ve tasmin ederek yapmış olduğu tebeyyün ederse, hapis müddeti bir seneden akal olamaz.*” (Gökçen 1987: 213).

Ancak, İhsan Bey'in yargılanma süreci romana yansımamıştır.

Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanında sosyal çevrede yaşama imkânı bulamayan bir kadının cezaevinden çıkmamak için hapisshane müdürünü yaralaması ele alınırken Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924) adlı romanında ise memurlar arasındaki anlaşmazlığın kavga ile neticelenmesi konu edilmiştir. İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938), Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* (1928), Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920), Ercüment Ekrem'in *Kodaman* (1934) adlı romanlarında ise darp hadiselerinin sebebi verilmemiştir. Söz konusu hadiseler genel itibariyle ana temayı besleyen tali hadiseler şeklinde ortaya çıktığı için ilgili adli süreçler ya yüzeysel olarak verilmiş ya da neticesi esere yansıtılmamıştır.

Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanında mahkûmiyet süresini tamamlamak üzere olan Emine, dışarıdan daha güvenli bulduğu cezaevindekalmak için “[h]apisaneden tam çıkacağı sırada su testisini müdür beyin başına vur(arak), üç yerinden yarala(dığı)” (Aka Gündüz 1974b: 9) gerekçesiyle mahkemeye düşer. Mahkemede işlediği fiilin karşılığı olan en üst sınırdan ceza almak maksadıyla sakız çiğneyerek, saygısız davranışlar sergileyerek hâkim üzerinde menfi bir tesir bırakmaya çalışır. “— Adın ne kadın? — Ben kadın değilim! — Ya nesin? — Ne olduğumu ben bilirim! (...) — Kaç yaşındasın? — Hiç yaşındayım. — Böyle cevap olur mu? — Yaşamadım ki yaşımı bileyim. — Sen galiba mahkemenin ne olduğunu bilmiyorsun? — Ben mi? Belki yüz defa girip çıktığım yeri bilmez olur muyum a reis bey?” (Aka Gündüz 1974b: 7-8). Bu durum Emine'yi savunmak için görevlendirilen avukatın dikkatini çeker ve Emine'nin akli dengesinin yerinde olup olmadığının tespitini ister.

“Efendiler dikkate şayan bir dava karşısındayız. Yirmi üç yaşında ergin ve görünüşe bakılırsa iyi eğitim görmüş bir kız. Bir mahkeme huzurunda hiç söylenmeyecek sözleri söyledi. Ve yapılmayacak suçlar işledi. (...)Muhterem hâkimler heyeti, müekkilemimahkum etmek için onu ‘tabii suçlu’ saymalıdır. Ama şimdiye kadar geçen olaylar bunu reddeder. O hâlde ‘anormal suçlu’ saymak lazım geliyor. Bu da yetkiniz dâhilinde değildir. Bu sebeple müekkilemin önce adli tıp tarafından müşahede altına alınmasını ve düzenlenecek tıp raporuna göre hüküm

verilmesini ideal adalet ve kanuni adalet adına talep ve rica ederim.” (Aka Gündüz 1974b: 7-8).

Mahkeme heyeti avukatın talebini kabul ederek müşahede altına alınmasına karar verir. Müşahede sürecinde doktor, Emine'nin yaşadıklarını en baştan itibaren dinleyerek sahipsiz kalan genç kızın cemiyet ve adalet kurumu ortaklığıyla birçok haksızlığa uğradığını ve sosyal yaşamdan koparıldığını anlar, yargı sistemi içerisinde aklanamayacağına kâni olduğu için Emine'ye akli muvazenesinin yerinde olmadığına dair bir rapor düzenler ve son duruşmada hakkında düzenlenen rapora uygun olarak aklî dengesi yerinde değilmiş gibi davranmasını ister. “*Parmaklığın içinde bir aptal gibi duracaksın. Söylenecek sözleri birden bire anlamaz görüneceksin. Şayet eski olaylardan bir şey sorarlarsa hatırlamadığını gösterir jestler yapacaksın.*” (Aka Gündüz 1974b: 104). Hakkında düzenlenen rapor ve duruşma esnasındaki davranışları neticesi Emine'nin tekrar hastaneye sevk edilmesiyle dava sonuçlanır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924) adlı romanında hırsızlık suçundan mahkûm olan İffet Bey'in koğu arkadaşlarından Kâtip Vasıf Efendi, defterdarlıkta memurken kendisini basit bir mesele nedeniyle müdüre şikâyet eden mümeyyizi darp ettiği için sekiz ay hapis cezası almıştır. “*Vâsıf Efendi isminde bir Defterdar kâtibiydi. Kalemin mümeyyizini dövdüğü için, sekiz ay hapse mahkûm edilmişti.*” (Güntekin Tarihsiz b: 56). Her ne kadar yargılama süreci romana yansımada da Vasıf Efendi'nin 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 178. maddesi¹ uyarınca cezalandırıldığı anlaşılmaktadır.

İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı cinai romanında Necdet Bey gittiği barda kendisine dik dik bakan Şakir'e sebebini sorunca kavga çıkar ve Necdet Bey bıçaklanır. Şakir olay yerinden kaçır. Polis tahkikata başlar, ancak Necdet Bey'i bıçaklayanın kimliğini tespit edemezler. Polis memuru Yılmaz, Leyla'nın evinde bir alacak verecek meselesi nedeniyle karakola götürülen Şakir'in sevgilisine hitaben yazdığı “*Bu gece Necdet Beyle bardaki garsonlardan Cevadın*

¹ 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 178. maddesi “*Bir kimse bir şahsı yirmi günden ziyade işinden kalması yahut hastalanmasını mucip olacak şekilde cerh veya darp ederse iki aydan iki seneye kadar habs olunur.*” (Gökçen 1987: 213) şeklindedir.

baş başa oturduklarını görmüştüm. Sabahleyin sana söylemeyi unuttum. Sen mahkemeye gittikten sonra, iki polis geldi. Beni Taksim karakoluna götürüyorlar.” (Sertelli 1942: 67) şeklinde bir not bularak kısa zamanda yaralama hadisesinin meydana geldiği barda çalışan Cevad’ı yakalar ve ondan Necdet Bey’i bıçaklayanın Şakir olduğunu öğrenir. Böylece alacak verecek meselesiyle ilgili tutuklanan Şakir’in Necdet Bey’i yaralamak isnadıyla mahkemeye sevk edildiği anlaşılır. Ancak söz konusu davanın yargılama aşaması romana yansımaz. Leyla’nın Şakir’in ne kadar ceza alacağı sorusunu Yılmaz, “*beş seneden daha az ceza yiyeceğini zannetmem. Çünkü Necdet Beyin yarası çok ağırdır. Vurduğu kamanın ucu tam yedi santim içeri girmiştir. Bu hesapça yedi sene ceza görmesi lazımdır.*” (Sertelli 1942: 74) şeklinde cevaplandırır. Şakir’in en az beş yıl ceza alacağını söylemesinin nedeni 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu’nun 180. maddesinde¹ düzenlenen öldürmek kastıyla meydana gelen yaralamaların faileri hakkındaki hükümdür.

Reşat Nuri Güntekin’in *Yeşil Gece* (1928) adlı romanında iki çocuk arasındaki basit kavganın medrese çevresi tarafından dine hakaret davasına dönüştürülmesi suretiyle adli birimlere intikali ele alınmıştır. Hadise esasında Sarıova’da bir eşraf çocuğunun sarıklı bir medreseli çocuğun başına kamışla vurmasından ibarettir. Medrese çevresi, simgesel bir değer attettiği sarığa vurulduğu gerekçesiyle meseleyi dine hakaret davasına dönüştürmeye çalışır, bu amaçla nümayişler yaparak olayın failinin ibretlik bir ceza almasını ister. “*Talebe-i ulûm bunu bir ‘sarığa hakaret cinayeti’ addetmiş ve hükümet konağının karşısında gürültülü bir nümayiş yaparak failin ‘emsaline ibret-i müessire’ teşkil edecek şekilde cezalandırılmasını istemişti.*” (Güntekin Tarihsiz g: 72). Protesto hareketini teskin etmek isteyen mutasarrıf, suçlunun kanunlara uygun olarak cezalandırılacağını bildirir. “*Mutasarrıf, softaların murahasına örfî bir muamele yapamayacağını, fakat kanun gereğince delikanlının mutlaka cezasını göreceğini söyle(r)*” (Güntekin

¹ 180. madde: “*Eğer cerh ve darb fiili zaten katil kastı ile olup da carih ve dâribin yed-i ihtiyarında olmayan esbabı mania haylületi ile madde-i katil fiile çıkmamış idüğü tebeyyün eyler ise yara ve beresi gerek ağır olsun ve gerek hafif olsun mevadd-ı selase-i beyan olunduğu vecihle cerih ve darbin derecesine göre hüküm olunacak diyet yahud miktar-ı malın meblağ ile masarifi cerrahiyesi istifa olunduktan sonra carih ve darib olan kimse herhalde muvakkaten küreğe konur.*” (Gökçen 1987: 214).

Tarihsiz g: 72-73), ancak söz konusu vaka medrese çevresinin yenilikçilerle mücadelelerinde kullandıkları yöntemleri belirginleştirmek amacıyla tertiplendiği için adlî süreç romana yansımamıştır.

Refik Halit Karay'ın II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerini sosyal yaşamda “meydana gelen değişim ve bu değişimlerin değerler düzleminde yarattığı çatışmaları, ironik ve eleştirel bir yaklaşımla ele alan” (Şahin 2017: 269) *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920) adlı romanında harp devrinin hanımlarından biri olarak tavsif edilen Leman Hanım'ın akrabalarından biri olan kocası Aziz Bey'in Harbiye'den atıldığı, sonra da arkadaşlarından birini bıçaklayarak cezaevine girdiği verilir. “Akrabalarından bir serseri vardı, Harbiye'den tart edilmiş, nefere çıkarılmış, sonra arkadaşlarından birinin göğsüne hançerini sokup hapse atılmıştı, uşeradan bir mahlûk... Muharebenin ilanında henüz zindanda idi.” (Karay 2017: 186). Ancak Aziz Bey'in yargılanma süreci romana yansımaz.

Ercüment Ekrem'in II. Abdülhamit Dönemi'ni yansıtan *Kodaman* (1934) adlı romanında babası ölen Kodaman adıyla anılan mahallenin haylaz çocuğu Yaşar'ın sorumluluğunu uhdesine alan şeyhülislamlık kurumu ona “yobazın birini (...) vasi tayin” (Talu Tarihsiz: 73) eder. Kodaman leyli mektep olan Hadhane'ye kaydettirilir ve bir süre sonra Saim adlı bir genci bıçaklayarak divanıharp mahkemesinde yargılanmaya başlar. Mahkemede Kodaman, hadisenin nefsi müdafaa olduğunu söyler, ancak olayın tanığı olan arkadaşları da Kodaman'ı doğrulayacak şekilde ifade vermeyince, yedi yıl pranga cezasına mahkûm edilir. “Divanı harbin hükmü ağırdı. Kodaman, ırzını müdafaa etmek mecburiyetinde kaldığını ve Saimi onun için vurduğunu kale bile almamışlardı. (...) Kodaman mektepten tard edilmekten maada, yedi sene prangaya mahkûm edilmişti.” (Talu Tarihsiz: 79). Kodaman'ın yargılaması tam olarak romana yansımaya da verilen cezadan hareketle mahkemenin hadiseyi 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 180. Maddesiyle sınırları tespit edilen öldürmek kasdıyla yaralama kapsamında değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924) adlı romanında ev basma hadisesi ve buna bağlı adlî süreç ele alınırken; Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu* (1922) adlı romanında şiddetin bir türü olarak kabul edilen hakaretin yargıya intikali konu edilmiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924) adlı romanında İffet Bey'in hapisane arkadaşlarından Baba lakaplı şahıs bir başkasıyla ilişkisi olduğunu öğrendiği sevgilisinin evini basmış ve bu nedenle hapse atılmıştır. “*Kadın beni görünce başladı bağırıp çağırmağa... ‘Dur bre, Allah belâm versin! Gürültü etme! Kötü bir niyetle gelmedim. Bir iki çift lâkırdım var!’ dedim. Dinlemez... Bir gürültü, bir patırdı... Derken komşular geldiler... Yakayı ele verdik... Hain karı, bir de ‘tabanca çekti’ diye bana iftira etmez mi? Gerçi üstümde bir tabanca vardı ama işe yaramaz, külüstür bir şey... Hâsılı, bir fındıkçı’ kaltağın uğruna başımız ateşe yandı.*” (Güntekin Tarihsiz b: 58). Ancak söz konusu şahsın yargılaması romana yansımaz.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu* (1922) adlı romanında Munise'nin ölümü sonrası Feride, beyin humması geçirmiş, Doktor Hayrullah Bey, hastayla daha yakından ilgilenmek amacıyla onu kendi evine naklettirmiş, tedavi sürecine kırk günlük nekahet devresi de eklenince Feride'nin Hayrullah Bey'in evindeki konukluğu uzamıştır. Bu durum halkın dedikodu yapmasına neden olmuş, mesele maarif teşkilatına da yansınca olayı soruşturmak için müfettiş görevlendirilmiş, Hayrullah Bey, art niyetli olduğu belirtilen müfettişe hakaret ettiği için mahkemelik olmuştur (Güntekin 2014: 472-473). Ancak romanın ilerleyen kısımlarında Hayrullah Bey'in yargılanmasıyla ilgili adlî süreç romana yansımamıştır.

4.2.2. Atatürk Dönemi

Atatürk Dönemi'ni yansıtan Mahmut Yesari'nin *Çulluk* (1927), Hayrettin Ziya'nın *İnsan Artıkları* (1937), Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* (1932) adlı romanlarında adlî mercilere intikal eden şiddet hadiselerinin ekserisi yukarıda da bahsedildiği gibi geleneksel algıya uygun olarak metalaşan kadına sahip olma ya da sahipliği koruma mücadelesinin neticesi olarak tezahür etmiştir. Mahmut Yesari'nin *Aşk Ya1rışı* (1934) adlı romanındaysa kadın intikam almak istediği bir erkeğin yaralanmasında azmettirici durumundadır. Reşat Enis'in *Gong Vurdu* (1933) adlı romanında ise kadının kendisine hastalık bulaştırdığı gerekçesiyle sevgilisi tarafından bıçaklanmasına yer verilmiştir.

Mahmut Yesari'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Çulluk* (1927) adlı romanında Halet'in sevgilisi Şoför Aziz, bir dönem sevgilisiyle yakınlaştığı gerekçesiyle dış bilemediği Murat Çavuş'un önünü keser ve ona sataşır. Murat'ı

kavgayla bertaraf edemeyeceğini anlayınca bıçak çekmek ister. Murat ondan atik davranarak Şoför Aziz'i iyice hırpalır. Yardım çığlıklarına yetişen iki polis kavgayı nihayete erdirdikten sonra birisi Aziz'i eczaneye götürerek yarasını beresini pansuman ettirir. Diğeri de Murat'ı karakola götürür. Öncelikle polislerden biri olayla ilgili hazırladıkları zabtı ilgililere teslim eder. Daha sonra yazılı ifadesi alınan Murat ve Şoför Aziz nezarethaneye atılır. Bu arada Aziz'in patronu ve aynı zamanda Murat'ın da arkadaşı olan Necmi Bey karakola gelir ve hadisenin basit bir kavga olduğunu belirterek tutukluların serbest kalmasını ister. Sorumlu memur, usule göre ya tüccardan bir kefil bulunması gerektiğini ya da ikamet adreslerine ulaşmak için karakoldan karakola sevk edilmeleri gerektiğini belirterek Necmi Bey'in isteğini reddeder. “*Büyüğe küçüğe bakılmaz ki... Usûl, nizam ne ise, ondan dışarı çıkamayız. Yarın sabah bir kefil gösterebilirlerse hemen tahliye ederiz. Kefil gösteremezlerse, postayla en yakın merkeze, oradan başka bir merkeze, böylece oturduğu semtteki merkeze kadar postayla gider. Merkez ikametgah senedine rapdeder, serbest bırakır... Sonrası Mahkemeliktir.*” (Yesari 1995: 202). Taraflar şikâyetçi olmasa dahi “*hukuk-ı umumiye*”¹ (Yesari 1995: 206) davası açılma zorunluluğundan bahsedilse de söz konusu davaya ilişkin adli süreç romana yansımaz.

Hayrettin Ziya'nın Cumhuriyet'in ilk yıllarını evsizlerin yaşam mücadelesi ekseninde yansıtan *İnsan Artıkları* (1937) adlı romanında babaları şehit olan, anneleri ölen ve sığınacak yerleri olmayan iki kardeşten Faik hırsızlık suçundan hapse girince, geçimini fuhuşla temin eden sevgilisi Şeküre, küçük kardeşi Emin ile beraber yaşamaya başlar. Şeküre'de gözü olan arkadaşları bu durumu öğrenince Faik'e haber verirler. Faik hapishaneden çıktıktan sonra arkadaşlarıyla kardeşini aramaya başlar ve bir gece sokak ortasında bulduğu kardeşini bıçaklar. “*Yoluna, kudurgun bir köpek gibi çıkan dört gölgeden biri alaca karanlıkta pırıldayan bıçağını kirli elleri içinde birkaç kere sağa, sola salladıktan sonra Eminin kalçasına saplamıştı.*” (Hayrettin Ziya 1937: 58). Faik, kardeşi Emin'i bıçakladıktan sonra arkadaşlarıyla olay

1 1851 yılında Kanunu Cedit adıyla yürürlüğe giren Ceza Kanunu ile Osmanlı hukuk sistemine giren hukuku umumiye ya da başka bir tabirle kamu davası hakkında geniş bilgi için bkz . Cin, Akgündüz 1995: 337.

mahallini terk eder. Daha sonra Emin'in iniltelerini duyan polisler olay yerine gelerek onu ilk müdahale için bir eczaneye götürürler. Bir yandan da bir polis “—*Baksana, Emin Efendi oğlum. Tanımadın mı seni vurandı?*” (Hayrettin Ziya 1937: 60) şeklinde ifadesini almaya çalışır. Emin bir ara ağabeyini ele verip vermeme konusunda çelişki yaşasa da kendisini sorgulayan polise olayın failinin “— *Faik ağabeyi(...)*” (Hayrettin Ziya 1937: 60) olduğunu söyler. Şeküre, karakolda Emin'le görüştükten sonra eve dönerken yolda Faik'in bir polis tarafından tutuklandığını görür. Ancak Faik'in yargılanma süreci romana yansımaz.

Burhan Cahit Morkaya'nın vaka zamanı Millî Mücadele'den Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan *Köy Hekimi* (1932) adlı romanında Bucak nahiyesinde çıkan bir kavgada üç kişinin ciddi şekilde yaralandığı haberi üzerine müddeiumumî, jandarma kumandanı ve Doktor Suat Naci tahkikat yapmak için olay yerine giderler. “*Hiç birinde ifade verecek hal (olmadığı için) Zabıt yapmak için vak'ayı tenvir edecek adam arayan Müddeiumumi(...)*” (Morkaya 1932: 181) Hoca oğullarından Memiş'in ve Tosun Çavuş'un ifadelerinden hareketle hadisenin “*Kırıköz köprüsü yolunda küçük bir köyün en güzel genç kadını*” (Morkaya 1932: 182) olan dul Halime ile “*Bucak nahiyesinin en babayiğit delikanlısı*” (Morkaya 1932: 182) olarak gösterilen Mehmet Efe'yle ilişkisini hazmedemeyen arkadaşları arasında vuku bulduğunu anlar. Halime'nin muhabbetine ortak olmak isteyen arkadaşları “*genç dulun kendisinden başkalarıyla de muhabbet kaynattığını*” (Morkaya 1932: 183) söyleyerek ikilinin aralarını açmak isterler. Durumu anlayan Mehmet Efe ile arkadaşları arasında kavga çıkar. Kavgada “*biri ekin biçtiği tırpanla arkadaşının iki bacağını birden kemiklerine kadar kesmiş, öteki de ağır bir tırmığın sapiyle onun başına vurup yaralamış, bayıltmıştı. (...) Köyün en babayiğit delikanlısı olan Mehmet efe de sağ kalçasından derin bir bıçak yarası almış, çok kan zayi etmiş(tir).*” (Morkaya 1932:181). Yaralılar sağlık kuruluşuna gönderilir. Orman muhafaza memuru olan Tosun Çavuş da ifadesi alınmak üzere Halime'yi kasabaya getirmekle görevlendirilir. Sonraki adlî süreç romana yansımaz.

Mahmut Yesari'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Aşk Yarışı* (1934) adlı romanında Hikmet Raci akşamleyin evinde bulunduğu sırada “— *İmdat... yangın var... Adam öldürüyorlar... İmdat...*” (Yesari 1934: 4) şeklinde yardım isteyen bir kadın sesi duyar. Üst kata çıktığı zaman “*elinde büyük bir soba maşasıle*

ihthiyar bir kadın(ı) kasketli bir adama hücum ed(erken)” (Yesari 1934: 4) bulur. Ani bir hareketle hırsız olduğu anlaşılan şahsı etkisiz hâle getirir. Apartman kapıcısı Surpik’in haber vermesiyle polis ve bekçi gelerek zanlıyı götürürler. Hikmet’in müdahalesiyle tutuklanan hırsızın apartmanda “*vakti ilen beslemelik eden (...)* *Marika*” (Yesari 1934: 133) adlı kızın sevgilisi olduğu anlaşılır. Marika, yeni sevgilisini söz konusu tutuklama hadisesinden sorumlu gördüğü ve intikam almak istediği Hikmet Raci Bey’e saldırmaya teşvik eder. Bir gün Hikmet Raci Bey arkadaşı Sami ile Beyoğlu’nda eğlendikten sonra evine dönerken “*birden, sıra evlerden birinin kapı merdiveninden bir gölge kıyımlar, sinsî adımlarla Hikmete yaklaşır. Bu başı kasketli gölgenin kolu kalkar ve kalkması ile Hikmet’in üzerine düşmesi bir olur.*” (Yesari 1934: 132). Hikmet Raci Bey bıçakla yaralanır ve olduğu yere düşer. Saldırganın olay mahallinden kaçarken “ — *Hırsız tutmak, kodese attırmak nasıl olurmuş şimdi, öğrendin mi?!*” şeklindeki sözleri de saldırının nedenini açıklar niteliktedir. Saldırgan bekçi tarafından yakalanır. Vakaya dair sonraki adlî süreç verilmez.

Reşat Enis’in geriye dönüşlerle II. Meşrutiyet Dönemine kadar uzanan, Cumhuriyet’in ilk yıllarını yansıtan *Gong Vurdu* (1933) adlı romanında Leman’ın frengi mikrobi bulaştırdığı sevgilisi tarafından bıçaklanması konu edilmiştir. Naciye’nin Suzan’a yazdığı mektup vesilesiyle vakaya giren bıçaklama hadisesiyle ilgili adlî süreç romana tam olarak yansımaz. Sadece failin ağır cezada yargılandığı ve hapse mahkûm olduğu verilmiştir. “*Frengi aşıladı diye dostu Leman’ı bıçaklıyan Kerim’i mahkum etmekte Ağırcezanın hakkı var.*” (Aygen 1932: 224). Ancak Kerim’in yargılanması ve ne kadar ceza aldığı romana yansımaz.

Tehdit, hakaret, ev basma, darp gibi şiddet eylemleri insanoğlunun tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte ortaya çıkmış, toplumlar bireysel ve kamusal yaşam için tehdit hâline gelen söz konusu suçlarla mücadele etmek amacıyla çeşitli yaptırımlar ihtiva eden yasal düzenlemeler yapmışlardır. Ancak suç ve ceza denkliği, yargılamanın adil olup olmadığı gibi hususlar her zaman toplumun dikkatini çekmiş, zaman zaman da gündemde önemli bir yer işgal etmiştir. Tahkiyeli eserlerin yaşamı yansıtmaya uygun olarak Atatürk Dönemi roman yazarları da şiddet eylemlerini nedenleri ve sonuçları üzerinden ele alarak psikolojik, sosyal ve hukuki açıdan değerlendirmeye çalışmışlardır. İncelenen eserlerde ataerkil bir bilinçle

kolektif şuur oluşturan Türk milletinin bir parçası olan yazarlar da şiddet eylemlerini ele alırken genel olarak geleneksel anlayışa uygun olarak metalaşan kadın algısından sıyrılamamışlar ve bu nedenle kadının sahip olunacak bir varlık olduğu anlayışına yönelik eleştirel bir yaklaşım getirilmeden kadın nedenli şiddet hadiselerinin toplum gerçeğine uygun olarak kadına sahip olma ya da sahipliği muhafaza etme mücadelesi neticesinde ortaya çıktığını belirtmişler, adli mercilere intikal edenleri suç ve ceza dengesi bağlamında değerlendirerek devrin adalet anlayışını ortaya koymaya çalışmışlardır.

Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935), Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* (1930) adlı romanlarında adaletin tesisine hizmet etmesi gereken adli birimler haklıyı değil güçlüyü korumakla eleştirilmiştir. Bunun dışında Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924), Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920), Ercüment Ekrem'in *Kodaman* (1934) adlı romanlarında yargıya intikal eden şiddet suçlarının roman kişisinin tanıtımı vesilesiyle vakaya dâhil edildiği için neticelenmediği görülmektedir. Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924), İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı romanlarda ise yargı süreci tam olarak romana yansımaya da suçluların 1858-1926 yılları arasında yürürlükte olan Ceza Kanunu'nun 178. ve 179. maddelerine uygun bir şekilde cezalandırıldıkları görülmektedir.

Atatürk Dönemi'ni yansıtan *Çulluk* (1927), *İnsan Artıkları* (1937), *Köy Hekimi* (1932) gibi romanlarda da görüleceği üzere Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi yargıya intikal eden şiddet hadiselerinin çoğunluğunun kadına sahip olma mücadelesi neticesi ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak söz konusu hadiselerin ele alındığı yargı birimlerinin işleyişi ile ilgili değerlendirmelere pek fazla yer verilmemiştir.

4.3. Siyasi Davalar

Siyasi davalar başlığı şüphesiz insanların bakış açılarına göre birçok meseleyi kapsayacak şekilde kullanılabilir. Bu çalışmada daha çok siyasi irade ile muhalifleri arasında cereyan eden ve bir şekilde adli mercilerle ya da örfi hukuktan doğan yargı yetkisine sahip padişahın tasarrufuyla idam, tutuklama, kovuşturma, azil gibi eylemler değerlendirilmeye çalışılmıştır. "II. Abdülhamit Dönemi", "II. Meşrutiyet

Dönemi”, “Atatürk Dönemi” başlıkları altında devre göre suç olarak görülen fiiller ve mukabilinde uygulanan yaptırımlardan hareketle yazarların ele aldıkları dönemin yargı kurumu ve hukuk anlayışı hakkındaki eleştirileri tespit edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

4.3.1. II. Abdülhamit Dönemi

II. Abdülhamit Dönemi’ni yansıtan romanlarda siyasi davaların genel olarak padişahın örfî hukuktan doğan yargı yetkisini kullanarak muhaliflere çeşitli yaptırımlar uygulanması yoluyla çözüldüğü vurgulanmıştır. Bunun yanında adlisüreçlerin ilk basamağı olarak görev yapan kolluk güçlerinin araştırma ve soruşturmalarındaki hukuksuzluklarına ve keyfi davranışlarına dikkat çekilmiş, ayrıca siyasi konularda jurnaller yoluyla bilgilendirilen idari makamların azil, görev yeri değişikliği gibi tedbirleri eleştirilmiştir. Söz konusu tespitleri daha anlaşılır hâle getirmek amacıyla siyasi davalar nedenlerine göre tasnif edilerek “Yeni Osmanlılar Muhalefeti”, “Jön Türklük İsnadı”, “Eleştiri yahut Hakaret” başlıkları altında toplanmıştır.

4.3.1.1. Yeni Osmanlılar Muhalefeti

Bilindiği gibi meşrutî rejim talebiyle ortaya çıkan ilk muhalif örgüt İttihat ve Terakki Fırkası değildir. İttihat ve Terakki Fırkasının da köklerinin dayandığı, memleketin demokratikleşmesi suretiyle Şark Meselesi’nin nesnesi olmaktan kurtulacağı teziyle ortaya çıkan genç muhalif aydınlar “*bir ‘meclis-i meşveret’in kurulmasını sağlayarak siyasi iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırmak, bir kuvvetler ayrımı sağlamak(...)*” (Mardin 1992: 31) amacıyla teşkilatlanmışlardır. Mithat Cemal Kuntay’ın, canlı, yer yer mizahî üslupla İstanbul’un üç devrini, üç zihniyetini başarılı bir şekilde yansıtan *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında da bahsedildiği gibi Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensupları I. Meşrutiyet öncesi devletin demokratikleşmesi için mücadeleye başlamışlar ve bu uğurda siyasi iradenin hapis sürgün gibi tasarruflarına maruz kalmışlardır. Romanda Reji Komiseri Nuri Bey ile Namık Kemal’in Yeni Osmanlılar Cemiyetine mensup oldukları için Magosa ve

Akka zindanlarına gönderilmelerinden bahsedilmiştir.¹ “Nuri Bey (...) Abdülhamit’in sükârdeşi ve Namık Kemal’in arkadaşıdır; Sultan Aziz devrindeki Yeni Osmanlılardandır; hürriyet rüyasından Namık Kemal Magosa’da, Nuri Bey Akka’daki zindanlarda uyanmıştı.” (Kuntay 2017: 47). Ancak adli süreç romana yansımadağı için söz konusu şahısların yargılanarak mı cezaevine gönderildikleri yoksa padişahın doğrudan örfi hukuktan doğan ve mahkemelere devredilen yargılama yetkisini mi kullandığı verilmemiştir.

Cemiyet mensupları önceleri her ne kadar siyasi iradenin sert tedbirleriyle sindirilmeye çalışılsalar da I. Meşrutiyet’i ilan ettirerek meşruti düzenin kurulmasını sağlamışlardır. Ancak 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi neticesi gerekçe gösterilerek Kanunu Esasi askıya alınmış ve meclis feshedilmiştir. Böylece evhamlı bir kişiliğe sahip olan II. Abdülhamit’in tasfiye süreci Mithat Paşa örneğinde olduğı gibi saltanatının ilk yıllarından itibaren başlayarak Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Yeni Osmanlılar Cemiyetinin önemli isimlerine sirayet etmiştir. Akabinde Çırağan Vakası patlak verince “en yakınında görev yapanlar da dahil olmak üzere Abdülhamid’in şüphelendiğı yahut kusurlu bulduğı kişiler birer valiliğe tayin edilerek alelacele İstanbul’dan çıkarılmışlardır.” (Çetinsaya 2016: 359). Muhalifleri tasfiye etme süreci hafiye teşkilatı, jurnal mekanizması gibi unsurlarla sistemleşerek dönemin belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir. II. Abdülhamit’in başlattığı bu süreç ve kurduğı baskı rejimi bugün bile çeşitli vesilelerle tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

Şüphesiz Sultan II. Abdülhamit’in saltanatının ilk yıllarında rahatsızlık duyduğı en önemli muhalif kitle I. Meşrutiyet’in ilanında oldukça önemli bir payı olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti ile iltisaklı şahıslardır. Sultanın söz konusu şahısları etkisiz hâle getirmek için adli mercileri kullanması inceleme alanına giren romanlarda da birçok cepheden ele alınarak eleştirilmiştir. Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında sadareti döneminde Yeni Osmanlılar Cemiyeti

1 Sürgün hadisesine muhatap olan kişi gönderildiğı vilayette gözetim altında olmakla birlikte hapisanede tutulmaz. Şayet bir kişi başka bir şehrin kalesinde hapsedilirse bu durum kalebentlik olarak ifade edilir (Bardakoğlu 200: 54; Avcı 2002: 128). Bu nedenle Namık Kemal ve Nuri Bey’in cezaları sürgün olarak değerlendirilmemiştir.

mensuplarının hamisi hâline gelen Mithat Paşa'nın ve Damat Mahmut Paşa'nın tutuklu bulunduğu Taif'te idam edilmeleri ele alınırken, Ercüment Ekrem Talu'nun *Papeloğlu* (1938) adlı romanında Çırağan Vakası'nda tesiri olduğu düşünülen *Basiret* gazetesinin kapatılması yansıtılmıştır.

Mithat Cemal Kuntay'ın, *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hürriyet kahramanı olarak sahneye çıkan Sakallı Vasfi, Sofular'daki kahvede hürriyet şehidi olarak ismini andığı Mithat¹ ve Damat Mahmut Paşaların II. Abdülhamit tarafından idam ettirildiğinden bahseder (Kuntay 2017: 296). Ancak söz konusu şahısların tutuklanması ve idam edilmesiyle ilgili adli süreçler romana yansımamıştır.

1“19 Aralık 1876'da Sadrazamlığa getirilen Midhat Paşa, bağımsız şahsi üslubu/davranışları ve Sarayla kısa zamanda başlayan çeşitli siyasi/idari anlaşmazlıkları (özellikle Midhat Paşa'nın 'millet askeri' adıyla gönüllü asker toplaması, saltanatı lağv ederek cumhuriyet ya da kendi diktatörlüğünü ilan edeceği şayiası, padişaha karşı sorumlu bir sadrazamdan çok millete sorumlu bir başbakan gibi davranması) üzerine başlayan karşılıklı restleşmelerin sonucunda, 49 günlük bir sadrazamlıktan sonra azledilerek yurt dışına sürülmüştür (5 Şubat 1877). Osmanlı-Rusya Savaşı dönemini (Nisan 1877-Şubat 1878) yurtdışında (İtalya, İspanya, Fransa, İngiltere ve Avusturya'da) geçiren Midhat Paşa'nın, savaş sonrasında dışarda kalması sakıncalı bulunarak ailesiyle birlikte Girit'te ikamet etmesine izin verildi. Yaklaşık iki ay sonra ise ciddi problemlerin baş gösterdiği Suriye'ye vali atandı. Suriye vilayetindeki yaklaşık iki yıllık valilik döneminde (Kasım 1878-Ağustos 1880) gerekli gördüğü politikaları uygulayabilmek için İstanbul'dan ısrarla 'yetki devri' ve 'yetki genişliği' istediye de elde edemedi. Üstelik Nusret Paşa gibi hasımları Yıldız Sarayı'nda çeşitli görevlere gelmiş, aleyhinde sayısız jurnal üretiliyor ve vilayet idaresinde yapmaya çalıştıkları “Mehmed Ali Paşa özentiliği” olarak görülüyordu. Daha önce valilikten istifası birkaç kez reddedilen Midhat Paşa nihayetinde Aydın valiliğine kaydırıldı. Bir yıldan az süren bu son valiliğinde (Ağustos 1880-Mayıs 1881) etrafındaki çember iyice daralmaya başlamıştı. Sultan Abdülhamid'in kendi rejimini oturtma süreci çerçevesinde geçmişle hesaplaşma başlamış, Sultan Abdülaziz'in ölümü dosyası tekrar açılarak aslında intihar etmeyip katledildiği hakkında (başta Midhat Paşa'nın hasımları tarafından olmak üzere) çeşitli deliller üretilmeye başlanmıştı. Mayıs 1881'de tutuklanarak İstanbul'a getirilen Midhat Paşa, Mayıs 1876'daki saray darbesine karışan diğer asker ve sivillerle birlikte Yıldız Sarayı içinde kurulan özel bir mahkemede (Yıldız Mahkemesi) 'Sultan Abdülaziz'in katline iştirak suçuyla' yargılanarak idama mahkum edildi. İç ve dış itirazlar nedeniyle cezası Abdülhamid tarafından ömür boyu hapse çevrilerek, diğer hükümlülerle birlikte Taif'e gönderildi. Yaklaşık üç yıl boyunca, yurtdışına kaçabileceği şüphesiyle gittikçe ağırlaşan ve kötüleşen bir muameleye maruz kalan Midhat Paşa, 7/8 Mayıs 1884 gecesi hücrelerinde boğularak öldürüldü.” (Çetinsaya 2016: 370-71).

Ercüment Ekrem Talu'nun II. Abdülhamit Dönemi'nden Mütareke yıllarına uzanan *Papeloğlu* (1938) adlı romanında *Basiret* gazetesinde 18 Mayıs 1878 tarihinde Ali Suavi'nin "*Devlet-i Aliyye'nin haricî politikası şu sırada birtakım müşkilâta tesadüf etmiş ise de bunun hüsn-i suretle tesviyesi çaresi imkânsız değildir. Pazartesi günü gazeteniz ile neşredeceğim makalenin mütalaasını evliyâ-yı umura ve umum ahaliye tavsiye ederim*" (Uçman 2002: 446) şeklindeki fıkrasının yayımlanması akabinde 20 Mayıs 1878 tarihinde V. Murat'ı tahta geçirmek maksadıyla Ali Suavi önderliğinde Çırağan Vakası olarak adlandırılan başarısız bir darbe teşebbüsü meydana gelmesi üzerine söz konusu olayda dahil olduğu gerekçesiyle *Basiret* gazetesinin 23 Mayıs 1878 tarihinde süresiz olarak kapatılması (Uçman 2005: 446; Sağlam, 1997: 151-153; Akkuş 2014: 13) hadisesine yer verilmiştir.

Romanda sadareti uzma kaleminin¹ sabah mesaisinin başlaması tasvir edilirken odacının kahve pişirmek üzere mangal yakması ve alevlerin kalem penceresinden görünen *Basiret* gazetesinin mühürlü binasına doğru savrulması üzerine anlaticı ironik bir üslupla söz konusu gazetenin sahibi Ali Efendi'nin hain olarak tavsif edilen Namık Kemal'in adamı olduğu ve padişahı incitecek yazılar yazdığı ve bu gerekçeyle gazetesinin kapatıldığı verilir.

"Bu (Basiret) denilen gazetenin sahibi Ali efendi, Abdülhamit Han Efendimizin mübarek rıza-yı humayunlarını rencide edecek yazılar yazmış. Namık Kemal haininin adamı, yardağı diye bilinir. Matbaası nice yıllardır kapalı duruyor. Dikkat edilecek olursa çift kapı halkalarının bir iple birleştikleri noktada kirli bir kağıt parçasının sallandığını görürsünüz. Üzerinde kırmızı balmumuyla basılmış bir de mühür vardır: Nezareti Umuru Zaptiye!." (Talu Tarihsiz: 12-13).

4.3.1.2. Jön Türklük İsnadı

II. Abdülhamit, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi neticesinden mesul gördüğü mebusan meclisini feshederek meşrutî düzeni askıya aldığı tarihten itibaren genel itibarıyla Kanunu Esasi'nin tekrar yürürlüğe konmasını ve meclisin tekrar açılmasını isteyen, giderek yoğunluğu ve etkisi artan muhalif hareketlerle karşılaşmaya başlamıştır. Bu dönemde meşrutiyet rejiminin tekrar Osmanlı topraklarında hâkim

¹ Sadrâzamlıkta meurların çalıştığı daire.

olması dışında pek de fikrî ortaklıkları olmayan muhalifler Jön Türkler olarak adlandırılmıştır.

“Aralarındaki derin ideolojik farklılıklara rağmen bu noktada buluşan Jön Türklerden Ahmet Rıza bir pozitivist, Abdullah Cevdet biyolojik materyalist, Hoca Muhyiddin, Hoca Kadri ulema, Derviş Hima Arnavut milliyetçisi ve ayrılıkçısı, Malumyan Efendi Ermeni komitacısı, Yusuf Akçura da Türk milliyetçiliğinin önde gelen temsilcisidir.” (Eliaçık 2011: 76).

Bu dönemde Sultan II. Abdülhamit bir yandan Osmanlı Rus Harbi'nin yarattığı ağır koşullarla mücadele ederken bir yandan da özellikle 1890'lı yılların başından itibaren devletin gidişatından endişe duyarak yeni arayışlara giren “Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye ve Hukuk Mektebi gibi askeri ve sivil yüksek okullarda okuyan bazı öğrenciler arasında başlayan muhalif hareketler ve örgütlenmeler” (Çetinsaya 2016: 391) gibi ortak paydaları yönetim muhalifliği olan siyasi yapılanmalarla mücadele etmek zorunda kalmış ve birçok muhalifi sürgüne göndermiştir. Buna rağmen II. Abdülhamit'in müsamahasız tedbirlerle etkisiz hâle getirmeye çalıştığı Jön Türkler olarak adlandırılan muhalif hareketin büyük çoğunluğu İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında toplanarak fırsat buldukları her zeminde muhalefeti sürdürmüşlerdir. Bu durum II. Abdülhamit yönetiminin muhalefet üzerindeki baskısını artırmasına neden olmuştur. Atatürk Dönemi Türk romanında da II. Abdülhamit yönetiminin Jön Türklerle mücadelesi ele alınarak “ardı ardına gelen tutuklama ve sürgün dalgaları” (Çetinsaya 2016: 391) yazarlar tarafından çeşitli cepheleriyle değerlendirilmiştir. *Harp Zengininin Gelini* (1934), *Damga* (1924), *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933), *Üç İstanbul* (1938) adlı romanlarda II. Abdülhamit yönetimi tarafından Jön Türklerle temasta bulunmanın, Jön Türklük isnadının, Jön Türk yayın organlarını bulundurmanın memuriyetten azil, tutuklama gerekçesi olarak görülmesi ele alınmıştır.

Sermet Muhtar Alus'un I. Dünya Savaşı yıllarında “harpten tevelliüd eden fevkalade hâller içinde biraz ihtikâr ile biraz da meşru olmayan vasıtalarla büyük büyük servetler kazanmış” (Demiryürek 2015: 498) şahısların oluşturduğu sonradan görme, dejenere tiplerin eleştirildiği *Harp Zengininin Gelini* (1934) adlı romanında harp zengini Mevlutzade Cevdet Efendi'nin ahlakî yönü zayıf, asrî gelini Suat'ın

annesini ve babasını kaybettikten sonra yanlarında yaşamak zorunda kaldığı dayısı hariciye memuruyken “*firari jönlere birle sıkı fıkı temasından bahsedilerek jurnal edil(mesi), akabinde memuriyetten azledilerek İstanbula celb edil(mesi)*” (Alus 1934: 49) ele alınmış ancak hadiseyle ilgili adli ve idari süreçler romana yansımamıştır.

Reşat Nuri'nin I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri siyasi, sosyal olaylarının, hırsızlık damgasıyla yaşam mücadelesi veren İffet Bey'in macerası arka planında verildiği *Damga* (1924) adlı romanında idadi muallimi olan Vecdi Bey saraya Jön Türk olduğu gerekçesiyle jurnal edilir ve tutuklanır. İdadiye olayı soruşturmaya gelen yetkililer padişahın sadık adamlarından Halis Paşa'nın oğlu İffet'i konuyla ilgili sorgularken Vecdi Bey'e isnat edilen suçun “*talebeye 'Mefsedetkârane telkinlerde bulun(mak) 'Melekhaslet padişah(...) aleyhinde bazı kâfir-i nimet hainler tarafından' yazılmış yazıları oku(mak)*” (Güntekin Tarihsiz b: 21) olduğu ortaya çıkar. Romanda dekoratif şahıs olarak verilen Vecdi Bey'in tutuklanması dışında adli süreçle ilgili herhangi bir malumat verilmez.

Sermet Muhtar Alus'un “*eski yosmalardan birinin hayatı çevresinde, II. Abdülhamit devrindeki gizli çapkınlıklar(ı) ve eski İstanbul'dan çeşitli sahneler(i)(gezmeler, eğlenceler, tiyatrolar, v.b.)*” (Cevdet Kudret 1981: 420) yansıtan *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı romanında Pembe Maşlahlı Hanım, sevdalılarından Sürre Emirliği'ne tayin edilen Ebuzarif Bey, Kanarya Ayşe, Ayşe'nin bir tanıdığı'nın oğlu olan ve Pembe Maşlahlı Hanım'ın evinde misafir kalan Nacatüddin, Agavni, Enişte Bey Fenerbahçe mesire alanına giderler. Orada bulunanlardan Necat'ın Jön Türklerle ilişkili olduğunu bilen Peşkiribaşı'nın oğlu durumdan istifade ederek Pembe Maşlahlı Hanım'a bir not göndererek kendisiyle birlikte olmazsa hadiseyi yetkililere bildireceğini söyler.

“*Pembeciğim, 'Âleme şapur şapur da bize yarabbi şükür mü? Bu gece muradıma eremezsem alacağınız olsun, yapacağımı ben bilirim. Moruğun yanındaki sapı silik züppeyi arkadaşım Yedibela Salim tanıdı. Avrupadaki kaçaklarla münasebeti olan bir alçakmış, velinimet düşmanı imiş. Şimdilik bu kadarı kâfi. Şayet...*” (Almus 1933: 149)

İstediği neticeyi alamayan Peşkiribaşı'nın oğlunun Pembe Maşlahlı Hanım'ı Jön Türklerle yardım ve yataklık ettiği gerekçesiyle şikâyet ettiği anlaşılmaktadır.

Akabinde Necat'ı yakalamak için, Pembe'nin evini Zorba Hacı Bey riyasetinde zaptiyeler basar. Ev aranırken Necat'ın yattığı odadaki yatağın şiltesi altında Fransızca gazeteye sarılı bir defter ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayın organı olan, 1895 yılından itibaren Paris'te Türkçe olarak yayımlanan *Meşveret* gazetesi (Mardin 1992: 188-189) bulunur. Pembe'nin odaya yarı çıplak girerek düşüp bayılmasıyla Zorba Hacı Bey, o kadar etkilenir ki Pembe'ye yakın görünmek için evrakları bulduğuna pişman olmuş gibi davranır.

“—*Tu Allah müstehakını versin; gelmişime de, geçmişime de, ervahıma da yuf olsun... Şu çerçevesine üfürdüğüm gözlük az kaldı başımda sokacak, elimden bir kaza çıkaracaktı... Ulan bir de bakayım ki, ismi lazım deği, o apteshane kağıdı paçavralardan o menhus gazete...Göürür görmez gözümü kan bürümüş, belimden tabancayı çekip tetiğe asılmışım; hemşiranımın alnının ortasına namluyu dayamışım, hanım kızımız bayılınca istoper ettim; dişlerimi gıcırdatıyorum, yumruğumu sıkıyorum, bir de çepten gözlüğü alıp bakayım ki karşıda çıkan Ermeni gazetelerinden biri; harfleri Ermenice, lisanı Türkçe olan mahut gazete ile Manakyanın tiyatrosu ilanları...*” (Alus 1933: 165).

Hacı Zorba Bey'in Pembe'den etkilenerek soruşturmayı akamete uğratması neticesi takibat biter. Hadise mahkemeye yansımaz.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında hukuk mezunu, muhalif bir genç olan Adnan, II. Abdülhamit istibdadının muhalifleri yaka paça eden, hapse atan, sürgüne gönderen elinin, yazdığı roman ve söylemleri nedeniyle kendisine de uzanacağını düşünmektedir. Bir gün polis baskısıyla evden alınan Adnan, 'Yıkılan Vatan' adlı romanından haberdar olduklarını ve bu nedenle zati şahnenin huzuruna götürüldüğünü düşünürken, kendisini zaptiye nazırının karşısında bulur ve nezarete götürülme gerekçesinin de “*Paris'ten İstanbul'a sürül(düğü), Ahmet Rıza (tarafından) Con Türklükten*” (Kuntay 2017: 81) azledildiği söylenen, fuhuş baskını neticesi tutuklanarak götürüldüğü karakolda cebinden İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Meşveret* gazetesi çıktığı için siyasi suçlu konumuna giren Süleyman'la tanışıklığı olduğunu öğrenir. Romanda çeşitli vesilelerle olumsuz bir karakter olarak verilen, hatta anlatıcının dahi onun fiziki görüntüsünü karakteriyle ilişkilendirerek “*gözünde tek gözlük, yakasında çiçek, genç*

ve buruşuk derisiyle tövbekâr bir orospuya” (Kuntay 2017: 33) benzettiği bir zatla tanışıklığı nedeniyle Zaptiye Nezaretine getirilmek kendini önemli bir muhalif olarak gören Adnan’ın izzeti nefesine dokunur.

“Bu sorgu Adnan’ın kibrine dokundu. Demek Zaptiye Nezaretine bile, o, kaleminden korkulduğu için gelmemişti? Demek ki onu felakete bile Süleyman sürüklüyordu? İsmi memlekette hala bir mesele değildi! Ele geçmeyen romanını Zaptiye Nazırı ona sorsaydı bu ne bedava bir şeref olacaktı.” (Kuntay 2017: 258).

Annesinin çabasıyla mesele Arap İzzet Paşa’ya intikal eder. Paşa, Adnan’ı nezarete düşüren jurnalın padişaha sunulmadığını öğrenince onun serbest bırakılmasını ister. Adnan böylece mahkemeye düşmeden, tutukluluktan kurtulur. Her ne kadar kendisine isnat edilen suçun niteliği rejimin kendisi için zararlı gördüğü fikirleri benimseyen insanlarla yakın ilişki içerisinde olması gibi ehemmiyetsiz bir şey olsa da Adnan’ın nazır ve Reji Komiseri Nuri Bey’in hüsnü zannıyla serbest kalması, devrin adli mercilerinin kurumsallıktan uzak, dış tesirlere açık yapısını ortaya koyması açısından önemlidir.

4.3.1.3. Eleştiri yahut Hakaret

İncelenen romanlarda II. Abdülhamit’in şahsına yönelik eleştiri yahut hakaretin cezai yaptırımla karşılık bulmasına da yer verilmiştir.ERCÜMENT EKREM TALU’nun *Papeloğlu* (1938) adlı romanında padişahı eleştirdiği için kaymakam azledilirken Sermet Muhtar Alus’un *Onikiler* (1935) adlı romanında hantal bir yapıya sahip olan kolluk kuvvetlerini teyakkuza geçirecek tek gücün padişaha yönelik eleştiri ya da hakaret olduğu vurgulanmıştır. Memduh Şevket Esenal’ın *Miras* (1925) adlı romanında ise padişahın aleyhindeki söylemlerin cezai yaptırımla karşılanacağı algısı örneklendirilmiştir.

ERCÜMENT EKREM TALU’nun II. Abdülhamit Dönemi’nden Mütareke yıllarına uzanan *Papeloğlu* (1938) adlı romanında Sultan Abdülhamit’e sunulan “çoğu, ipsiz, sapsız şeyler(den)” (Talu Tarihsiz: 133) oluşan jurnaller neticesi insanların siyasi iradenin azabına uğramaları eleştirilmiştir. “Hamam natırı, yahut ki sırık hamalı olmaya layık bile bulunmadıkları hâlde” (Talu Tarihsiz: 133) sultanın jurnaller konusundaki hassasiyetini ve payitahta gönderilen jurnaller neticesi bazılarının makam, mevki elde ettiğini bilen bazı açık gözlerin “atiye, nişan, rütbe mansıp

kapmak, padişahın gözüne şirin görünmek kaygusile, tanrının günü biribilerini gammaz(ladıkları)” (Talu Tarihsiz: 133-134) vurgulanmıştır. Babiâli Sadareti Uzma kaleminde odacıyken sadaret binasına Ermeniler tarafından düzenlenen bombalı saldırı neticesi hayatını kaybeden İbrahim Ağa'nın yerine köyden evlatlığı Satılmış odacı olarak getirtilir. İbrahim Ağa'nın rehin olarak aldığı ve Satılmış'a miras kalan Şimendifer kuponuna büyük ikramiye çıkar. Bunun üzerine Satılmış kasabasına giderek İzzeti Efendi adında eski vergi kâtibi olan düzenbaz bir arkadaş edinerek onun telkinleriyle kasabada saygın bir yer edinmeye çalışır. Uyanık İzzeti Efendi, toplum nezdinde önemli bir yere gelmenin en kolay yolunun saraya jurnal göndermek olduğunu söyler. Bu amaçla Satılmış, İzzeti Efendi'nin telkinleriyle Sultan Abdülaziz'e mensup olmakla itham ettiği Kaymakam Adem Efendi'yi orada burada şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin Sultan Abdülhamit'ten nitelikli olduğunu söyleyerek-halkın sadakatini sarstığı yolunda saraya jurnal eder.

“... kazası kaymakamı Adem Efendi kullarının cennetmekan Abdülaziz Han hazretlerine mensubiyeti dolayısıyla, ötede beride necabetlü Yusuf İzzeddin Efendinin bilalüzüm senasında bulunduğu yetmiyormuş gibi, merdüme ki çeşmi iptihacımız olan mahadimi şehriyari şehzadeganı civanı bühtan hazeratının, efendi müşarümileyhin her vecihle dununda bulunduklarını tekrar, ederek hissiyatı ubudiyetkarane ve sadakatperveranemizi rencide eylemekte idüğünün hakipayı şevket ihtivayı cenabı cihan baniye arz ve iblağı müsterhamdır ol bapta” (Talu Tarihsiz: 130).

Başkâtip jurnallerin çoğunluğunun ipe sapa gelmez şeyler olduğunu bilmekle beraber, padişahın hışmından korktuğu için eleme yapmadan hepsini huzura çıkararak okur. Sultan Abdülhamit, Satılmış'ın mektubunu dinler. Kaymakam Adem Efendi'nin “*derhal azlini*” (Talu Tarihsiz: 138) ister. Bu hususta kendisine yardımcı olduğunu düşündüğü Satılmış Efendi'nin de “*kapıcıbaşılık rütbesile, bir de Mecidi nişanı*” (Talu Tarihsiz: 138) ile taltif edilmesini buyurur. Yazar, padişahın kendisine sunulan jurnaller doğrultusunda araştırma soruşturma yapmadan adeta yargısız infazda bulunduğu dikkat çekmiştir.

Sermet Muhtar Alus'un II. Abdülhamit Dönemi siyasi ve sosyal hayatını yansıtan *Onikiler* (1935) adlı romanında bir kadın tacize uğradığını söylediği zaman

lakayt davranan emniyet yetkililerinin padişah aleyhinde bir söz söylendiğini duyunca söz konusu fiili vatan hainliği şeklinde değerlendirerek teyakkuza geçmeleri eleştirilmiştir. “*Karşıdan baktın mı sofı süleha, eli öpülecek, duası alınacak bir Allahlık...(…) Hâlbuki o, ne malın gözüydü. En kaşarlanmış muhabbet tellalları, (...) onun eline su dökemez*” (Alus 1999: 38) şeklinde tavsif edilen Asalı Molla, Küçük Hanım adlı bir kadına hem gönül işlerinde hem de onun “*Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf'ta sürümcedede (...)*” (Alus 1999: 110) olan emlak davasını çözmek için yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bu arada Onikiler'in Reisi Arap Abdullah, Küçük Hanım'la yakınlık kurmak için Asalı Molla'yı sıkıştırır. Arap'ın gazabına uğramak istemeyen molla, onu Küçük Hanım'ın evine götürerek Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf'ta görevli Nail Molla olarak tanıtır. Bir süre sonra Arap, evinde cebren işret meclisi kurup tacize başlayınca Küçük Hanım, evden kaçarak Beşiktaş Muhafızlığına gider. Önce Onikiler'den olduğunu öğrendiği ve kendisine Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf'ta görevli Nail Molla olarak tanıtılan şahsın tacizini anlatacak olur ancak paşanın lakaytlığını görerek söz konusu şahsın padişahın “*başına, yüzüne, sakalına*” (Alus 1999: 154) küfürler ettiğini söyleyerek kolluk güçlerinin teyakkuza geçmelerini sağlar. Beşiktaş Muhafızlığı Küçük Hanım'ın evine baskın düzenler ancak söz konusu şahıslar yakalanamazlar. Küçük Hanım'ın ifadesine dayanarak Onikiler'den olduğunu belirtilen şeyhülislamlıkta çalışan Nail Molla'yı aramaya başlarlar. Bir süre sonra padişaha hakaret etmek isnadiyla Onikiler'den şeyhülislamlıkta çalışan Kazasker Ahmet yakalanarak Beşiktaş Muhafızlığına getirilir ve burada bir süre işkenceye maruz kalan Ahmed, Nail Molla yakalanınca suçsuz olduğu kanaatiyle kusura bakma denmek suretiyle salıverilir.

Memduh Şevket Esendal'ın Silahtar Ali Paşa ailesine mensup bireylerin hesaplaşmasını “*II. Abdülhamit dönemini (...) düşünce çatışmaları, yeni kurulan dernekler, yönetim aleyhindeki*” (Önertoy 1991: 9) faaliyetler etrafında yansıtan *Miras* (1925) adlı romanında 21 Temmuz 1905 tarihinde Taşnaksutyun adlı Ermeni terör örgütünün II. Abdülhamit'e suikast girişiminde bulunması (Avcı 2012: 94) Asım'ın akrabalarından Ferruh Bey ve arkadaşı Hüsrev Bey vasıtasıyla istibdat göndermesi içerisinde verilir. Muhalif söylemleriyle devrin siyasi atmosferinin romana yansımada önemli bir karakter olan Hüsrev Bey, suikast hadisesini “*Köçeoğluna bomba atmışlar (...) Bundan sonra böyle şeylere alışılmalıdır.*”

(Esendal 1988: 144) şeklinde haber verir. Asım'ın halasının oğlu Cavit Bey, böyle mevzuların konuşulmasını devrin baskısından dolayı mahzurlu görür ve Hüsrev Bey'i "*Herif hepinizi Trablus'a boylatırsa*" (Esendal 1988: 144) şeklinde uyarır. Cavit Bey'in endişesini haklı çıkarırcasına insanların hak ve hürriyetlerinin hukuksuz bir şekilde sınırlandırılmasında jurnal mekanizmasının somut delil işlevi görmesi Ferruh Bey'in komşusu Kasım Bey'in başına gelenler üzerinden verilmiştir.

Kasım Bey, kızını isteyen ve alamayan şahıslar tarafından gerekçesi romanda verilmese de jurnal edilir, iki gün tutuklu kalır ve akabinde evinden çıkmama tedbiri uygulanır. "*Dün gece Kasım Bey'in köşkünü basmışlar, kendini de gece yarısı kaldırıp mabeyne götürmüşler. Bugün iade etmişler, ancak köşkünden dışarı çıkamayacakmış.*" (Esendal 1988: 148). Kasım Bey'in saraya şikâyet edilme gerekçesi romanda verilmese de arkadaşlarının muhalif söylemleri dikkate alınırsa padişah düşmanlığı isnadı düşünülmelidir.

4.3.2. II. Meşrutiyet Dönemi

1908 yılında hürriyet, uhuvvet, müsavat şiarıyla Meşrutiyet'in ilanını temin eden İttihat ve Terakki Fırkası mensupları başlangıçta devlet yönetimi konusundaki tecrübesizliklerinin bilinciyle "[i]ktidarı işbaşında bulunan kabineye bırakarak, elindeki gücü yalnızca gerektiğinde kullanan, Anayasayı korumakla görevli bir denetleyici komite olarak kenara" (Feroz Ahmad 1999: 32) çekilmişler ve perde ardından gerçekleştirdikleri devrimi korumak için bir yandan kabineler üzerinde etkili olmaya, bir yandan da muhalif unsurlarla mücadele etmeye çalışmışlardır. İttihat ve Terakki Fırkasının hürriyet, uhuvvet, müsavat söylemi her ne kadar herkesin beğenisini kazansa da "[d]evrimle birlikte, yalnızca mutlakıyetçi rejimin temel direkleri olan monarşi (...) bürokrasinin ayrıcalıkları değil, aynı zamanda, birçok etnik ve dinsel cemaatin ayrıcalıkları(nın) da ortadan" (Kansu 1995: 218) kaldırılması II. Abdülhamit ricalinden olup yeni yönetimin gadrine uğrayanların yanına yeni muhaliflerin eklenmesine sebep olmuştur.

31 Mart Vakası, Halaskar Zabitan darbe teşebbüsü gibi muhaliflerin kendilerini ve devrimlerini hedef alan faaliyetleri neticesi İttihat ve Terakki Fırkası bir zamanlar gadrine uğradığı istibdadın korkutan, sindiren gücünden medet ummaya başlamıştır. Söz konusu durumu Türk romanında en iyi örnekleyen eserlerden biri

herhalde Selahaddin Enis'in "1914-1922 arasında İstanbul'un Şişli semtinde yaşanan ahlâki yozlaşma(yı)" (Çılgın 2003: 142) yansıtan *Zaniyeler* (1924) adlı romanıdır. Söz konusu romanda I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı devlet yöneticileri olan İttihatçıların harp zenginlerinin tertiplelediği sefahat, fuhuş âlemlerinde vatanseverlik, hürriyetperverlik etmeleri ve kendileri gibi düşünmeyenleri kontrollerindeki yargı kanalıyla linç etmeleri eleştirilmiştir. II. Abdülhamit'in son döneminde küçük rütbeli bir subay olan, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte "iyi bir toprağa atılmış bir tohum" (Atabeyoğlu 2011: 77) gibi birdenbire büyüyerek I. Dünya Savaşı yılları Osmanlı Devleti'nin en kudretli paşalarından biri haline gelen, tek meziyeti doğru zamanda doğru yerde durmak ve zamanın ruhuna uygun olarak hürriyetperver kesilmek olan Müceyyep Paşa kendini "gençlerin koruyucusu (...), hürriyetin bekçisi" (Atabeyoğlu 2011: 77) olarak tavsif eder. Ancak hürriyeti korumak adına "günahkar ve günahsız birçok insanı ipe yolla(maktan) ve açılan ağızları sürgünle kapat(maktan) (...) asla tereddüt gösterme(z)." (Atabeyoğlu 2011: 77). Paşa ve mensubu olduğu camia söz konusu zulümleri hürriyeti korumak adına yapmışlar. "O kadar ki, bir gün bizzat hürriyetin bile boynuna kement ve bileklerine zincir geçirerek zindana at(maktan)." (Atabeyoğlu 2011: 77) çekinmemişlerdir.

II. Meşrutiyet rejimi 1913 yılında meydana gelen Babıâli baskınına kadar demokratikleşme eğilimi gösterse de bu yıldan itibaren İttihat ve Terakki Fırkasının devletin kontrolünü tam anlamıyla eline almasıyla "ülkedeki siyasi otorite, başlayan savaş ortamının da etkisinde kalarak baskıcı tutumuyla sivil toplum örgütlerini kontrol, yargı organlarını da vesayet altına almaya çalışmıştır." (Mahiroğulları 2015: 138). Şükrü Hanioglu ise bu durumu "II. Meşrutiyet'in ilânında, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Fransız İhtilâli'nin 'motto'su olan 'hürriyet, müsavat, uhuvvet' sloganına dördüncü kavram olarak 'adalet' ibaresini eklemesinin de ortaya koyduğu gibi bu alandaki beklentiler yüksek olmuş ve her yeni dönemin bir 'beyaz sahife' açması beklenmiştir. Ancak 'adalet' konusunda toplumsal taleplerin herhangi bir dönemde karşılandığını belirtebilmek zordur." (E.T.06.10.2019) şeklinde daha yumuşak ifadelerle vermiştir.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde ana vakadan bağımsız masal atmosferinde verilen ve daha çok II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet

dönemlerinin eleştirisini yapan bölüm, sütkardeş çocukları olan Ali ve Veli arasındaki hesaplaşma vesilesiyle siyasi erkin yargı kurumunu vesayet altına almasını yansıtmaya bakımdan önemlidir. Ali'nin Avrupa'da eğitim gören oğlu Ender'in doktora bursu, ailesi siyasi olarak sakıncalı görüldüğü için kesilir ve kendinse ödenen üç yıllık tahsisatın da iadesi istenir. Bunun temel sebebi II. Meşrutiyet yıllarında nazır olan Veli'nin Ali'ye atfen sosyalist gibi söylemleri Ali'nin devrin yetkilileri nazarında gözden düşmesine sebep olur. Tabii bu duruma Veli'nin söylemleri yanında Ali'nin devriyle uyumlu olmayan mutlakiyet, meşrutiyet görüşleri de etkili olur. Bu nedenle öncelikle mektep müdürlüğünden azledilir ve artık devrin yetkililerinin hedefindedir. Daha sonra oğlu Ender üzerinden sıkıştırılır (Aka Gündüz 1933b: 194-196). Bunun üzerine Ali duruma itiraz etmek maksadıyla mahkemeye başvurunca hâkim Ali'nin avukatı Adil Bey'i çağırır ve üzerlerindeki siyasi baskıdan bahsederek davadan feragat etmelerini ister.

“Adliye ve adalet noktasından hak kazanacağınız muhakkak. Fakat biz çocuğu, çocuktan ziyade babasını mahkûm etmeye mecburuz.

Adil Bey şaşakalırken reis daha ricakâr bir sesle:

— Bunun böyle olması katidir. Düşününüz ki bütün arkadaşlarımla beraber ben de çoluk çocuk sahibiyiz.. Bunun manasını siz pekâlâ idrak edersiniz. Bir adli celadet göstermenin imkânı varsa söyleyiniz. Sekiz yüz lira için beş ocağın sönmesine razı iseniz mahkemeye devam edelim?

Adil Bey çıktı ve meseleyi anlattı. Ali Bey biraz düşündü:

— Hayır, dedi. Mahkemeye beraber girelim. Ali Bey (...):

— Reis Beyefendi! Dedi. İstinafa devamdan feragat ediyorum. Hazine vekili haklıdır. Ödemeğe mecbur olduğum para ile mahkeme masrafını şimdi vezneye teslim edeceğim. Bu yoldan hüküm vermenizi talep ederim.” (Aka Gündüz 1933b: 197-198).

Atatürk Dönemi Türk romanında II. Meşrutiyet Dönemi siyasi mücadelelerinin bir ayağını oluşturan siyasi mahiyeti olan adli süreçler ya da yargılamalar “II. Abdülhamit Ricali / Geçmişle hesaplaşma”, “Siyasi Hesaplaşmadan İstibdada”, “Basın”, “31 Mart Vakası” başlıkları altında incelenecektir.

4.3.2.1. II. Abdülhamit Ricalı / Geçmişle Hesaplaşma

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte II. Abdülhamid ricalinin yeni yönetimin hesap soracağı mercii hâline geldiği muhakkaktır. Her ne kadar başlangıçta padişahın şahsıyla ilgili doğrudan menfi bir girişim olmasa da Abdülhamit ricalı, İttihat ve Terakki mensuplarının biriken öfkesinden nasibini almıştır (Polat 2019: 139-146).

“İstanbul’da hürriyetin ilanını müteakip peyda olan nümayişçiler nezaretleri dolaşmışlar ve nazırlara her türlü hakaretlerle meşrutiyete sadakat yemini verdirmişler, onları yuhalayıp tükürüklere boğmuşlardır. Eski nazırlar evlerinden kaldırılıp Zaptiye Nezareti’ne götürülmüş, kimi devlet adamlarının arabaları limon kabuğu ve çürük yumurta yağmuruna tutulmuş; taşrada seilmeyen komutan, vali, hakim, defterdar gibi memurlar yerlerinden kovulmuştur.” (Kırmızı 1998: 4).

Devrin trajik durumları olarak ortaya çıkan söz konusu hadiselere roman yazarları da ilgisiz kalmamış kendi anlayışlarına uygun olarak II. Abdülhamit ricalinin II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte yaşadıklarını yansıtmaya çalışmışlardır. Selahaddin Enis’in *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanında II. Meşrutiyet’in ilan edildiği günlerde devlet adamlarının II. Abdülhamit ricalı ile ilişkilendirilmek korkusuyla kendilerine gelen jurnalleri araştırma soruşturma yapmadan değerlendirmeleri neticesi ortaya çıkan hukuksuzluklar eleştirilirken, Sadri Ertem’in *Düşkünler* (1935), Hüseyin Rahmi’nin *Muhabbet Tılsımı* (1928), Sıtkı Şükrü Pamirtan’ın *Toprak Mahkûmları* (1938), Refik Halit Karay’ın *İstanbul’un Bir Yüzü*(1920) adlı romanlarda ise II. Abdülhamit ricaline yönelik aziller tutuklamalar ele alınmıştır.

Selahaddin Enis’in II. Meşrutiyet yılları Anadolu insanının Millî Edebiyat yazarlarının tavsif ettiği gibi “*çilekeş, vefakâr, vatansever, Müslüman ve yardımsever* (...) (olmadığı) *aksine ahlaksız, bencil, ikiyüzlü, namussuz, merhametsiz, yalancı, düzenbaz, çıkarıcı*” (Tane 2012: 262) olduğu tezini işleyen *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanında demokratikleşme ve hukuk devleti olma yolunda önemli bir adım atarak Kanunu Esasi’yi yürürlüğe koyan Osmanlı Devleti’nin II. Meşrutiyet’in ilan edildiği günlerdeki kaotik ortamda devlet adamlarının yanlış yapmamak, siyasi irade ile ters düşmemek adına araştırma gereği duymaksızın yaptıkları icraatların yarattığı hukuksuzluğa dikkat çekilmiştir. Yazar söz konusu düşüncesini geliştirmek için

Anadolu'nun bir kasabasındaki bürokrasi cephesini yansıtmaya çalışır. “[N]ahiye müdürlüğünden gelme okuması kat” (Atabeyoğlu 2016a: 136) bir insan olarak sunulan, kasabanın mülki amiri ve kolluk güçlerinin başı konumundaki kaymakam, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerin karmaşasından yararlanarak hürriyet kahramanı hâline gelen ahlaksızlıklarıyla maruf Abdullah Pehlivan ve Dingilcizade Emin adlı şahıslara bekledikleri saygıyı göstermez. Söz konusu şahıslar yeni konumlarından ötürü hak ettiklerini düşündükleri saygıyı göremeyince Dâhiliye Nezaretine bir istida yazarak kaymakamın, padişahın mabeyincisiyken hürriyetin ilanı ile birlikte kaçan Arap İzzet Paşa'nın kardeşi olduğunu ve görevden el çektilmesi gerektiğini belirtirler. Dâhiliye Nezareti tarafından araştırma soruşturma yapılmaksızın “*Aydınlı Türkoğlu Türk olan kaymakam bilasebep Arap İzzet Paşa'nın kardeşi olmak şehameti*” (Atabeyoğlu 2016a: 156) ile görevden alınır.

Sadri Ertem'in geriye dönüşlerle I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan *Düşkünler* (1935) adlı romanında “*Fransızca'yı su gibi öğren(diğini) Bir zamanlar hariciyeye ve şura-yı devlete devam et(tiğini)*” (Ertem 1935: 8) belirten Şinaver Bey II. Meşrutiyet'in ilanı ile görevden azledilir. “*Efendim, felaket felaketi takip etti. 324 senesinde çarh-ı felek şöyle döndü. Şura-yı devletten kadro harici kaldık.*” (Ertem 1935: 9). Şinaver Bey'in azledilme gerekçesi ve süreci romana yansımaz. Ancak bu durum iş başına gelen yeni yönetimin II. Abdülhamit Dönemi kadrolarına uyguladıkları tasfiye hareketinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Hüseyin Rahmi'nin “*Abdülhamit devri paşalarından Şem'i Paşa'nın kalabalık konağında geçen ve muhtelif şahıslar arasındaki cinsî münasebetleri komik bir şekilde ortaya koyan*” (Kaplan 1992: 471) *Muhabbet Tilsımı* (1928) adlı romanında II. Meşrutiyet Dönemi'yle birlikte Abdülhamit ricalinin azil, tutuklama gibi yollarla pasifize edilmesi hadisesi siyasi bir linç olarak verilmiştir.

“*Meşrutiyetin öyle kuduz bir zamanı oldu ki eski devir müşirleri, vezirleri sokaklarda arabalarından indiriliyor; mahbeslere sürükleniyor; istibdadın o abus, o titretici, müteazzım çehrelerine tükürülüyor; yaptırmış oldukları konaklar, köşkler, yalılar, apartmanlar, iratlar bir bir müntakim halkın muhasebe-i tehevüründen geçiriliyordu.*” (Gürpınar 2011: 284).

Hüseyin Rahmi de *Muhabbet Tılsımı* adlı romanının fonunda söz konusu siyasi hesaplaşmaların gücü elinde bulunduranlarca adlî merciiler kullanılarak meşrulaştırılma çabasına yer vermiştir.

Sıtkı Şükrü Pamirtan'ın “1880-1923 yılına kadar, Anadolu'da inliyen Türk köylüsünün yaşadığı acıklı bir hayatın iç yüzünü anlatıyor.” (Pamirtan 1938: 2) ifadesiyle sunulan *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte “*Sultan Hamidin son kaymakamı*” (Pamirtan 1938: 67) olan ve “*bütün hüviyeti, rüşvetten, zulümden ve korkunç bir istibdattan meydana*” (Pamirtan 1938: 68) geldiğine inanılan Alaşehir kaymakamının halk tarafından tutuklanması hadisesine yer verilmiştir. “*Hükümet avlusundaki binlerce halk kaymakamın bu rezilane hareketlerinden köpürdüler, onu altı okka edip zindana soktular.*” (Pamirtan 1938: 68). II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte en azından bir süre yönetim boşluğu oluşmasından istifade eden halkın kendisini kolluk ve yargı mercileri yerine koyarak kaymakamı hapse atması her ne kadar kaymakamın niteliğinden ötürü yazar tarafından olumlu bir gelişme olarak sunulsa da yargı açısından izahı güç bir durumdur.

Refik Halit Karay'ın II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerini sosyal yaşamda “*meydana gelen değişim ve bu değişimlerin değerler düzleminde yarattığı çatışmaları, ironik ve eleştirel bir yaklaşımla ele alan*” (Şahin 2017: 269) *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920) adlı romanında I. Meşrutiyet Dönemi'nin “*en kirli hafiyelerinden biri*” (Karay 2017: 124) olarak tanımlanan Settar Efendizade Ahmet Bey, iyi bir ailenin oğlu olmasına karşın çoğu iftiralara dayanan jurnalleriyle insanların gözden düşmesine, hapse atılmasına, sürgüne gönderilmesine neden olan bir şahsiyet olarak nam saldı için ailesini tanıyanlar “[g]eberip gitse de familyanın namusu kurtulsa!” (Karay 2017: 125) demekten kendilerini alamazlar. Settar Efendizade Ahmet Bey'in oğlu da babasının takipçisidir. Ahmet Bey, II. Meşrutiyet'in ilanı ile hapse atılır, oğlu da sürülür. “*Derken ilan-ı hürriyet, babası Bekir Ağa bölüğüne tükür, parasını alırlar, kendisini sürerler; mahdum bey şaşalar kalır*” (Karay 2017: 129). Ancak Ahmet Bey'in hapse atılma nedeni, yargılama süreci romana yansımaz.

4.3.2.2. Siyasi Hesaplaşmadan İstibdada

Bilindiği gibi II. Meşrutiyet rejimi hürriyet, uhuvvet, müsavat mottosuyla ortaya çıkmıştır. Ancak meşrutiyet rejiminin benimsediği ilkeler, toplumun geniş kesimlerini memnun etse de monarşik yapıdan istifade eden saray çevresindeki bürokrat ve memurları, içişlerinde özerkliğe sahip olan azınlıkları, yeni dönemle birlikte kadınlara sağlanan özgürlük ortamından rahatsız olan dindar çevreleri rahatsız etmiş, imtiyazlarını kaybeden bu öfkeli gruplar doğal olarak II. Meşrutiyet Dönemi muhalif hareketlerinin dayanağını oluşturmuştur. Kimi zaman muhalif hareketler söz konusu grupların öfkesinden istifade ederek demokratik mücadelenin dışına çıkmışlar ve 31 Mart Vakası, Halaskar Zabitan darbesi gibi hadiselerin meydana gelmesine neden olmuşlardır. Bu hadiseler gücü eline geçirdikten sonra İttihat ve Terakki Fırkasının meşrutiyet rejimini ve iktidarını koruma refleksi geliştirmesine ve yeni bir baskı ortamının doğmasına neden olmuştur. Bu durum incelenen romanlarda “31 Mart Vakası”, “Halaskar Zabitan Etkisi” ve “İttihat ve Terakki İstibdadı” başlıklarında değerlendirilmiştir.

4.3.2.2.1. 31 Mart Vakası

II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte II. Abdülhamit ricali olduğu gerekçesiyle tahkir edilen, azledilen şahıslardan mürekkep bir muhalif kitlenin ortaya çıktığı ve bunların özellikle bu durumdan mesul gördükleri İttihatçılardan intikam almak için fırsat kolladıkları bir gerçektir. İttihat ve Terakki Fırkasının da her ne kadar doğrudan iktidar mevkiinde olmasa da dış politikadaki sorunlar, askerinin siyasetle meşgul olması, ilmiye sınıfının ve gayrimüslim cemaatlerin yeni dönemle birlikte imtiyazlarını kaybetmeye başlamaları, kadınların nispeten daha rahat davranmasının önü açılması, siyasi baskıların artmaya başlaması, muhalif gazeteci cinayetleri gibi hadiselerin mesulü olarak görülmesi muhalif kitlenin genişlemesine güçlenmesine neden olmuştur. Ahrar Fırkası¹, İttihad-i Muhammedi Cemiyeti¹ gibi muhalif yapılar oluşmuştur.

¹14 Eylül 1908 tarihinde Prens Sabahattin Bey’in teşebbüs-i şahsi prensibine dayanan ve Prens’in Paris’teki çevresinde yer alan liberal Osmanlı aydınları tarafından kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası hakkında bilgi için bkz. Kuran, 1956: 439-40; Seyitdanlıoğlu 1997: 101-17; Kaluç 2009, s. 191-227.

Muhafif unsurların İttihat ve Terakki Fırkasına yönelik, Türk milletini mobilize etmenin en kolay yolu olan dini hassasiyet üzerinden propaganda faaliyetleri yürütmesi neticesi 31 Mart Vakası olarak adlandırılan darbe teşebbüsünü yapanlar “Şeriatın geri getirilmesi, mektepli subayların başlarından alınması, Sadrazam, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının istifa etmesi, Meclis başkanı Ahmet Rıza'nın istifa etmesi, bazı ileri gelen İttihatçıların İstanbul dışına sürülmesi ve isyan eden askerler için af çıkarılması” (Ahmetoğlu 2011: 5) talepleriyle devlete başkaldırmışlardır. Mithat Cemal'in *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanı ile sürgünden bir kahraman edasıyla dönen ve İttihat ve Terakki'nin önemli simalarından biri hâline gelen Adnan, yazdığı *Yıkılan Vatan* adlı romanında 31 Mart Vakası'nın sebebini yeni yönetimin kadınlara yönelik özgürlükçü tutumunun irticacı zümreyi rahatsız etmesiyle açıklar. “Bir erkek, Tepebaşındaki konsere bir kadını çarşafsız götürdü: İttihat ve Terakki kadını o gün sürmeye kalktı ve softa o gün sevindi. Yedi gün sonra İttihat ve Terakki kadını sürmekten vazgeçti. Ve softa inkılabı hemen o gün kızdı.” (Kuntay 2017: 314). Adnan'ın yazdığı romanda yeni dönemde kadınların II. Abdülhamit Dönemi'ne nispeten daha rahat giyinmelerine müsamaha gösterilmesi bahanesiyle mürtecilerin halkı kışkırtarak asıl hedefi meşrutî idareyi yıkmak olan isyanı başlattığı ve isyanın bastırılması akabinde elebaşlarının idam edildiği belirtilir.

“Kur'anı tabanca gibi beline takan, din dinamitli, ayet ve hadis cephaneli softa; kafasında ve karnında iki düğümle inkılâba somurtan softa bir meczubun deli gözleri ve alık yanaklarıyla haykırıyor. Bir milletin hem dini hem de mebusları

¹ 13 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'da Feyzullah Efendizâde Mehmed Sâdık Efendi, Beyazıt dersiâmlarından Mehmed Emin Hayretî, Fâtih dersiâmlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyâeddin Efendi ve Bedüzzaman Said Nursi gibi isimler tarafından kurulan ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, yayın organı olan Volkan gazetesinde yayımladığı “cemiyet nizamnamesinin 1. maddesinde cemiyetin reisinin Hz. Muhammed Mustafa olduğu, 3. maddesinde cemiyetin amacının “memâlik-i hilâfette ve sâir bilâdda mütemekkin anâsır-ı muhtelif-i İslâmiyye'nin tehzîb-i ahlâkına ve ictimaî terakkiyatına bâis-i yegâne olan Kur'ân-ı Kerîm'in, şerîat-ı mutahharanın ilâ yevmi'l-kıyâm te'mîn-i devâmına sa'y ü gayret eylemek” bulunduğu, 4. maddede cemiyetin faaliyet alanının bütün İslâm topraklarını içine aldığı ifade ediliyordu.” (Özcan E.T. 04.05.2019). 31 Mar Vakasında rolü olduğu gerekçesiyle fesh edilen İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti hakkında bilgi için bkz. Tunaya, 1952: 270-75; Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihad-i-muhammedi-cemiyeti>, E.T.04.05.2019.

olamaz diyordu. Bu meczubu Ayasofya Meydanı'nda astılar.” (Kuntay 2017: 314-315).

Ercüment Ekrem Talu'nun II. Abdülhamit Dönemi'nden Mütareke yıllarına uzanan *Papeloğlu* (1938) adlı romanında dokuz ay önce halk çok da anlam veremediği II. Meşrutiyet'in ilanını “*Hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet.. yazılı al bayraklarla, ve ‘Geceler gündüz oldu..’ türküsile*” (Talu Tarihsiz: 161) kutlarken 31 Mart Vakası'yla birlikte aynı coşkulu kalabalık “*şimdi de üzerine ayeti kerime işlenmiş yeşil bir sancağın arkasından ilahiler okuyarak*” (Talu Tarihsiz: 161) bu sefer de kendilerine sunulan yeni slogana sarılmak suretiyle sokaklara dökülmüşler. Bir yandan dokuz ay önce meşrutiyetin ilanıyla şeri düzene son verildiğini öğrenen kalabalık “*‘Şeriat isteriz!’ diye avaz avaz haykırarak, şeraitin, herkesten önce tensip ve tavsiye eylediği meşveret usulünü yıkmak*” (Talu Tarihsiz: 160) amacıyla nümayişlere başlar. Bir taraftan da akın akın İttihadı Muhammedi Cemiyetine kaydolmaktadır. Ayaklanma bastırıldıktan sonra bütün bunların sorumlusu olarak görülen II. Abdülhamit tahttan indirilir. Romanda padişahın hal edilmesine dair fetva ya da meclis kararı gibi yargı nezdinde muteber kabul edilebilecek herhangi bir bilgiye yer verilmez.

4.3.2.2.2. Halaskar Zabitan Etkisi

1912 yılında yapılan ve tarihî kayıtlara sopalı seçim olarak geçen genel seçimleri İttihat ve Terakki Fırkasının kazanması üzerine İttihatçı partizanlığının devletin tüm kurumlarına sirayet etmesinden rahatsız olan, 1911 yılında kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla da ilişkili oldukları anlaşılan, Arnavutluk isyanını bastırmakla görevli subaylar dağa çıkararak hükümete kabine değişikliği ve meclisin feshi isteklerini ihtiva eden bir muhtıra gönderirler. Netice olarak kendilerini Halaskar Zabitan olarak adlandıran subayların tesiriyle yeni kabine kurularak meclis feshedilir (Küçük 1991: 389). Bu dönemde de İttihatçılara yönelik bir baskı ortamı doğar. Bu durum 1913 Babîâli baskınına kadar sürer. Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanında Halaskar Zabitan grubunun baskıları sonucunda İttihat ve Terakki Fırkasına muhaliflerden müteşekkil yeni bir kabine kurulur. Ahmet Kerim bir darbe sonucu iktidar mevkiine gelen yeni hükümetin Abdülhamit silahşorlarından oluşacağı endişesini yaşar ve muhalifi olduğu İttihat ve Terakki Fırkasını bile

arayacağını düşünür. “İttihatçılar, hiç değilse bize görünürde bir hürriyet bağışlarlardı ve her zulmü, bu hürriyet hayalini korumak için yaparlardı. Şimdiki hareketi getiren prensibin ne olduğu ise bilinmiyor.” (Karaosmanoğlu 2003: 154). Nitekim yeni söylemlerle ortaya çıkan muhalefetin temsilcisi olarak görülen yeni kabine de muhalifleri sindirme gayreti içerisinde olur. Sonradan İttihat ve Terakki Fırkasının muhalifler içerisindeki ajanı olduğu anlaşılacak olan Sırrı Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkasına yakın olan hükümetin söz konusu sindirme politikasını yeterli bulmaz. “Dört beş ittihatçıyı -o da en zararsızlarını- ikişer üçer ay hapse tıkmakla sanki bütün vazifesini yaptığına inanmıştır.” (Karaosmanoğlu 2003: 186). Ancak söz konusu tutuklamalara ilişkin adli süreç romana yansımamıştır.

4.3.2.2.3. İttihat ve Terakki İstibdadı

İttihat ve Terakki Fırkası 1913 Babiâli baskısıyla iktidarı ele geçirerek muhalif unsurları her geçen gün dozunu biraz daha artırdıkları baskı ortamında yaşamaya maruz bırakmıştır. İttihatçıların vesayeti altına aldığı yargı kurumlarını kullanarak muhalif unsurları sindirme politikası Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927), Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933), *Dikmen Yıldızı* (1928), Peyami Safa'nın *Mahşer* (1924) adlı romanlarında değerlendirilmiştir.

Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanında Halaskâr Zabitan Grubu etkisiyle iktidar mevkiinden uzaklaştırılan İttihat ve Terakki Fırkasının önde gelen temsilcilerinin Babiâli Baskını neticesi yönetimi ele geçirmeleri akabinde muhalefet safında olan kişilere yönelik tevkif süreci başlatmaları ele alınmıştır. Kimlik tespiti dışında herhangi bir sorgulama yapılmaksızın “*İkdam gazetesi muharrirlerinden Ahmet Kerim Bey (...) Bekirağa Bölüğüne*” (Karaosmanoğlu 2003: 232) gönderilir. “*Henüz idarelerini layıkıyla düzenleyemeyen ve hele o zamanki orduya hiç de güvenleri olmayan İttihatçılar gereksiz bir terörle durumlarını büsbütün güçleştirmekten*” (Karaosmanoğlu 2003: 235) çekindikleri için “*mevkufları ikişer üçer gün tuttuktan sonra birer birer salıver(mişler).*” (Karaosmanoğlu 2003: 235). Sadece Ali Kemal gibi kendileri açısından diğerlerine nazaran daha zararlı görülenlerin Cemal Paşa marifetiyle tehdit edilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldıklarına yer verilmiştir.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde II. Meşrutiyet gibi kaotik bir dönemde devrin etkili siyasi aktörlerinden biri olan Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi akabinde başlayan yargılamaların siyasi linçe dönüşmesi ele alınmıştır. Romanın üçüncü faslında 'Bir Varmış Bir Yokmuş' başlığı ile bağımsız bir bölüm olarak sunulan ve sütkardeş çocuklarından Veli'nin kendisine zor zamanlarda yardımcı olan Ali ve ailesiyle mücadelesi verilmiştir. II. Meşrutiyet'le birlikte muteber bir mevki edinen Veli Bey öncelikle Ali Bey'in meşruti idare aleyhinde olduğuna dair dedikodular çıkartarak azledilmesine, Avrupa'da tahsil yapan oğlunun bursunu kestirerek üç yıllık ödemenin geri istenmesine ve nihayet İttihat ve Terakki yöneticilerinin Mahmut Şevket Paşa cinayetini gerekçe göstererek cadı avı başlattıkları bir dönemde Ali Bey'in de tutuklanmasına neden olmuştur.

“Mahmut Şevket paşa'yı öldürdüler. Ortalık karıştı. Alay alay tevkifler başladı. Kurulardan çok yaşlar yandı. Önüne gelen hafiyeye sadık kesildi, beğenmediği, sevmediği komşusunu hapsettirip Sinob'a gönderdi. Haftası geçmeden Ali Beyi de Bekirağa bölüğüne tıktılar! Daha ilk istintakta sinirlerinin bozulmakta olduğunu anladı:

—Beyefendiler! Dedi. Ben Âyandan hepinizin tanıdığı merhum Hasan Bey zade Ali! Mahmut Şevket Paşa! Mahmut Şevket Paşa'ya suikast! Bununla benim ne alakam!.. Fakat Beyefendiler! Ya bu isnadı yapanlar alçaktır ya ben!

Ve çocuk gibi hüngür hüngür ağlamağa başladı.” (Aka Gündüz 1933b: 198-199).

Ali Bey içinde bulunduğu aşağılayıcı durumdan kurtulmak için tezir hususundaki hassasiyetini bildiği Ebuzziya Bey'e müracaat ederek yardım ister. Ebuzziya Bey'in yardımıyla tutukluluktan kurtulur (Aka Gündüz 1933b: 199). Yukarıda bahsedildiği gibi devrin kaotik yapısı adalet kurumunu da etkili şahsiyetlerin müdahalesine açmıştır. Bu nedenle insanların yargının pençesinden kurtulması için suçsuzluktan ziyade kendilerini destekleyecek devrin yönetimince muteber görülecek şahsiyetlerin şefaatine ihtiyaçları olduğu vurgulanmaktadır.

Aka Gündüz'ün Millî Mücadele Dönemi'ni anlatan, geriye dönüşlerle II. Abdülhamit Dönemi'ne kadar uzanan *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında Yıldız'ın nişanlısı Murat'ın babası “[b]en pırasa, sen terlik, o saksı, öteki av köpeği

değildir ki, bir sahibimiz olsun” (Aka Gündüz 2012: 138) şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere monarşik düzene karşı olan Osman Bey’in II. Abdülhamit Dönemi’nde padişahın cuma selamlığına katılmadığı gerekçesiyle sorgulanması, bu esnada padişahlık sistemine muhalif olduğu anlaşılınca rütbeleri sökülerek Fizan’a sürülmesi hadisesinin bir benzerini de II. Meşrutiyet Dönemi’nde yaşaması konu edilmiştir. Osman Bey, II. Meşrutiyet Dönemi’nde de eski zihniyetin aynen devam ettiğini görerek, yeni sistemin bir parçası olmamak için sarayda düzenlenen merasimlere katılmaz. Çok geçmeden bu nedenle sorgulanır. Muhalif tavrı idrak edilince divaniharbe verilir. Romana kararın gerekçesi ve yargılama aşamaları tam olarak yansımaya da Osman Bey divaniharpte yargılanır ve suçsuz bulunur.

“Sarayda merasim vardı. Gitmedim. Yerim boş kaldı. Sebebini sordular: – Çünkü dedim, padişahın ve padişahlığın aleyhindeyim. Bak maskaralara! Beni tekrar ordudan atmak için divanı harbe verdiler. Dedim ki: ‘Bunu ben söyledim; bir elinizi Türk tarihine, bir elinizi kalbinize koyarak hükmünüzü siz veriniz.’ Bir dakika sonra suçsuzluk kararımı aldılar(Aka Gündüz 2012: 139).

Peyami Safa’nın I. Dünya Savaşı yılları cephe gerisi İstanbul’unu yansıtan *Mahşer* (1924) adlı romanında Çanakkale Savaşı’ndan gazi olarak dönen Nihad, Faik adlı arkadaşının evine sığınarak iş aramaya başlar. Ancak savaş koşullarının ve basiretsiz idarecilerin yarattığı tahribat nedeniyle İstanbul’un Beyazıt, Fatih ve Sirkeci gibi mekânları açlığın ve sefaletin türlü şekillerini yaşamaktadır. Nihad, Çanakkale Savaşı’ndan yaralandığı gerekçesiyle İstanbul’a döndüğü zaman önce Fatih’te ikamet eden teyze dediği uzaktan akrabasının evine gider. Teyzenin öldüğünü ve eşyalarının satılması suretiyle defnedilebildiğini öğrenir. Fatih semtinin yoksulluğunu müşahhaslaştıracak bir şekilde verilen bu hadisenin yarattığı ruhi çöküntü içinde arkadaşı Faik’in Cibali’deki evine giden Nihad burada da aynı manzaralarla karşılaşır. Faik’le babası küçük harap bir evde yaşamaktadırlar. Eve iki maaş girmesine rağmen onlar da açlık ve sefaletle pençeleşmektedirler. Geçimlerini sürdürebilmek için eşyalarını satmak zorunda kalırlar.

“Berbat vaziyet be Nihad! Babamla altışar yüz maaşı âlimiz var, çoluğumuz, çocuğumuz yok, şu kulübede oturuyor, yine de geçinemiyoruz. (...) Çerçevelerin üstüne taktığımız havlulara varıncaya kadar sattık. Eskiden kapıdan geçen yahudiyi

gizlice içeriye alır, komşulardan utanırdık, şimdi herif, yemek odasının penceresinden damlıyor, bar barbağırıyor 'Fayığ Bey! Fayığ Bey! Musa Baba geldi... yok mu bir ceket, yelek, pantolon?'" (Safa 2016: 17).

Nişantaşı, Galata, Beyoğlu ise vagon ticareti yapan tüccarların, mevkilerini suistimal eden bürokratların ve köksüzleşen sosyete kesiminin yaşadığı mekânlardır. Nihad bu mekânlarda yaşayan Mahir Bey, Seniha Hanım, Mebus Alâeddin Bey gibi şahısların zengin ve sefih hayatlarını görünce Türk gencinin Çanakkale'de bunlar için mi mücadele ettiğini sormaktan alıkoyamaz kendisini. *"Hay Allah cezalarını versin! Çanakkale'de, gözlerimin önünde kafaları futbol topugibi koparak havaya fırlayan Türk gençleri bunlar için mi can verdiler.(...) İki milyon kilometre murabba arazinin mahsullerini İstanbul'da üç beş yüz kişi yiyor."* (Safa 2016: 95).

Ekonomik sıkıntılar, adaletsizlik gibi sorunlar nedeniyle Nihad ve arkadaşları bu düzene dur demek için *"[b]unları kökünden ıslah etmek (...) [k]udurmuş, zelil, alçak bir muhitte didişmek için (...) Türkiye'nin namusunu kurtarmak için ihtilâl!"* (Safa 2016: 227) yapmak gerektiği düşüncesinde birleşirler. Bu amaçla Nihad ve arkadaşları Rus anarşistlerin yapılanmasını andıran gizli bir örgüt kurarak birkaç kez toplantı yaparlar. Jurnal neticesi olsa gerek bir gece baskısıyla Nihad polis merkezine götürülürken kendisine nezaret edenlerden birinin *"[a]şk olsun Nihad Efendi. Sende de yaman cesaret varmış. İhtilal çıkarmak için darağacını göze aldın ha!"* (Safa 2016: 237) şeklindeki söylemi durumun vahametini gösterir. *"Haydut yapılı bir"* (Safa 2016: 237) komiserin kısa ve şiddet içeren sorgusundan sonra nezarete atılır. Nezarete tanıştığı ve dost olduğu bir doktor vasıtasıyla yetkililerin memlekette siyasi suça ve suçlulara bakışını öğrenir.

"Bu memlekette zabitanın vazifesi bildiği şey, hükûmete casusluk etmek, hükûmeti düşürmek isteyenleri enselemektir. (...) Ahmed Mehmed'i vurmuş, Hasan Hüseyin'in malını çalmış, polis müdürüne vız gelir.Fakat Ahmet, Mehmed'in kulağına tutup da kazara hükûmet aleyhine ters bir şey söyler, yahut da Hasan, Hüseyin'i İttihatçıdır diye döverse polis müdürü yatağından kalkar, altı merkeze telefon eder, 'Hasan'ın derhal behemehâl tevkif olunması' için emir verir." (Safa 2016: 244-245).

Böyle bir badire içerisinde üç gün nezarete kalan Nihad'ı siyasi suçlularla ilgili birime götürürler. Müdür “—Efendi bir daha Kör Alileri falan toplar da hükümet aleyhine teşebbüsatta girersen Beyazid Meydanı'nda son nefesini verirsin. Gençsin, bu sefer sana acıdık. Eğer tehlikeli bir adam olsaydın evrakını mahkemeye verecektim. Fakat bu kadarlık ceza ile seni serbest bırakıyorum.” (Safa 2016: 244). Dava polis müdürünün suç teşkil ettiği iddiasıyla kendilerine intikal eden bir dosyayı inisiyatif kullanarak mahkemeye göndermemesi neticesi dava kapanmıştır.

4.3.2.3. Basın

Bilindiği gibi II. Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart Vakası'na kadar geçen zaman diliminde Osmanlı basını sınırsız bir özgürlük dönemi yaşamıştır. Söz konusu vakadan sonra basına tekrar sansür uygulanmış ve bazı gazeteler kapatılmıştır. Ancak gazeteler farklı adlarla yeniden yayımlanmaya başlayınca bir basın kanunu çıkarma zarureti hâsıl olmuştur (İnuğur 2005: 317). Bu nedenle 18 Temmuz 1909 tarihinde 1864 yılından beri yürürlükte olan Matbuat Nizamnamesi'nin yerini 1931 yılına kadar yürürlükte kalacak olan, basın özgürlüğünü de kısmen garanti altına alan Matbuat Kanunu almıştır.

“37 maddeden oluşan bu yasa, gazete çıkarmak için izin almayı gerektirmemekle birlikte hükümete bir bildiri vermeyi yeterli görmekte (md.3), yurttaşları suç işlemeye yönelten yazıların yayınlanmasını yasaklamakta (md.17), ahlak kurallarına aykırı resim ve yazı yayını yasaklamakta (md.20), cevap hakkı tanımakta (md.21), basın yoluyla halkı suç işlemeye kışkırtma durumunda hükümetin güvenliği korumak amacıyla gazeteleri kapatacağını belirtmekte (md.23), hanedanın, Ayan ve Mebusan Meclisi'nin, mahkemeler, ordu ve donanmanın, konsolosların aleyhine yayını yasaklamakta (m.28) ve sultana yazıyla hakaret edilemeyeceğini (md.26) hükme bağlamaktadır.” (Mazıcı 1996: 137).

Söz konusu kanun, belirtilen yasaklara uyulmaması halinde sorumlulara para ve hapis cezası öngören müeyyideleri barındırmakla beraber mahkeme neticeleninceye kadar halkı suça teşvik eden neşriyatın yayını durdurma gibi hükümleri de ihtiva etmektedir. Başlangıçta oldukça özgürlükçü bir mahiyete sahip olan Matbuat Kanunu 1912 yılından itibaren yapılan düzenlemelerle basın üzerinde katı bir sansürün doğmasına neden olmuştur. Bu durum Atatürk Dönemi yazarlarının

da ilgisini çekmiştir. Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanında İttihat ve Terakki Fırkasının Matbuat Kanunu'nu kullanarak basını kontrol etme çabası ve Halaskar Zabitan darbesiyle iktidara gelen muhaliflerin de aynı silaha başvurması eleştirilmiştir.

Yakup Kadri, muhalif kimliği ile tanınan Ahmet Kerim adlı genç gazeteci vasıtasıyla II. Meşrutiyet Dönemi'nin siyasal panoramasını çizdiği *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanında 1911 ara seçimini kaybeden İttihat ve Terakki Fırkasının 1912 yılında devlet gücünü muhalefet unsurları üzerinde baskı aracına dönüştürmesi ve darp hadiseleri nedeniyle hafızalara “*dayaklı ve sopalı seçim olarak*” (Tunaya 2009: 209) yerleşen, demokrasi tarihimizin ilk erken genel seçimi esnasında basın mensuplarına yönelik sindirme girişimleri ele alınmıştır. Tarihî gerçekliğe uygun olarak seçim sırasında yaşanan hadiseler yer verilirken muhaliflerden Hayrettin Paşazade Tahir Bey'in divaniharbe verilmesi ve yapılan yargılama neticesi üç ay hapse mahkûm edilmesi eleştirilmiştir. “*Gelecek Meclis'e bir tek muhalif sokmamağa kararlı olan İttihat ve Terakki, oyları, kâh bekçilerin sopası, kâh jandarmanın tüfek dipçikleriyle hep kendi adamlarına toplatıyordu. (...) Hayrettin Paşazade Tahir Bey, basın kanununun bilmem hangi maddesine uyularak tevkif olunup Harp Divanı'nca üç ay hapse mahkûm edilmişti.*” (Karaosmanoğlu 2003: 140). Tahir Bey'in divaniharpteki yargılaması romana yansımıştır.

“*Masalların mesut sonuçlarını reddede(n) ve ekseriyetle bir ölüm veya maddî ve manevî bir düşüşle*” (Akı, 2001: 127) romanlarını neticelendiren Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanında İttihat ve Terakki Fırkasına muhalefeti ile tanınan Kamil Paşa kabinesi zamanında hürriyet kahramanı olarak adlandırılan Enver Paşa, Uşi Antlaşması neticesi Libya'daki görevinden İstanbul'a dönünce ne gazeteler ne de halk paşanın gelişine itibar eder. “*Yalnız Süleyman Nazif (...) bu büyük hadiseyi bu kadar sessizce karşılamasından dolayı İstanbul'u lanetle(r). Ona 'Çürümüş Bizans, lanet sana!' diye haykır(ır).*” (Karaosmanoğlu 2003: 212). Bu hadise üzerine Süleyman Nazif bir ay hapse mahkûm edilir. Ancak verilen cezanın dayanağı ve yargılama aşaması romana yansımaz.

4.3.3. Atatürk Dönemi

Mütareke Dönemi ile birlikte sol, İttihat ve Terakki Fırkasının baskılarından kurtulmuş ve teşkilatlanmaya başlamıştır. Solun bu dönem canlanmasında 1917 yılında Bolşevik İhtilali'nin gerçekleşmesi ve Temmuz 1920'de toplanan III. Enternasyonal'in ikinci kongresinde emperyalizmle mücadele eden tüm ulusları destekleme kararının alınması etkili olmuştur (Bulut 2013: 222). 22 Ocak 1922 tarihinde meclisteki konuşmasında “*komünizmin memleketimiz için, milletimiz için, icabatı diniyemiz için gayri kabili kabul olduğunu*” (Eröz 1981: 154) belirten Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele sırasında desteğini gördüğü Sovyet Rusya ile problem yaşamamak ve komünizmle mücadelenin en iyi yolunun halkı aydınlatmak olduğunu düşündüğü için başlangıçta söz konusu fikir etrafında teşekkül eden yapılara müsamaha göstermiştir. Bu nedenle sol akımların ve işçi hareketlerinin asıl gelişme dönemi ise 1919-1923 yılları arasında olmuştur. Bu dönemde “sol” adı altında kurulan partileri Bülent Akkuş üç gruba ayırır. “*1. Millici güçlerin denetimi altında kurulan Halk Zümresi, Yeşil Ordu ve Resmi Türkiye Komünist Partisi gibi örgütlenmeler. 2. Ekonomik savaşı öne alan ve İkinci Enternasyonal paralelinde görülen Sosyal Demokrat Fırkası (SDF), Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF), TSF’ndan ayrılan Müstakil Sosyalist Fırkası (MSF), Türkiye İşçi Sosyalist Fırkası (TİSF) gibi örgütlenmeler. 3. Komintern’e (Üçüncü Enternasyonal) bağlı olan Türkiye Komünist Partisi (TKP), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF)ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF).*” (Akkuş 2015: 240).

Genç Türkiye'nin ilk yıllarında Cumhuriyet rejimine ve Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik anarşist faaliyetlerle ilişkilendirilen sol hareket, Anadolu'da yaşama imkânını kaybetmeye başlamış, millî güçlerin denetimi altında kurulan Halk Zümresi ve Mustafa Kemal Paşa tarafından hem solu denetim altında tutmak hem de Sovyet Rusya ile iş birliğini artırmak maksadıyla kurdurulan TKP, Çerkes Ethem ayaklanması ile ilişkilendirilerek 1920 güzünde kapatılmıştır (Tunçay 1991: 301-315). Şeyh Sait Ayaklanması nedeniyle çıkarılan Tahrir-i Sükun Kanunu'yla diğer muhalif unsurlarla birlikte sol düşünce ve eylem de kontrol altına alınmıştır. Birçok

sosyalistin İstiklal Mahkemelerince mahkûm edilmesi sosyalizmi iyice yer altına çekilmeye zorlamıştır (Tunçay 1984: 1953).

Bu süreçte kendini komünist olarak tanımlayanların bazıları ise “*Kürt isyanları, Dersim olayları sırasında devletin yanında yer alacak, bu olayları feodal güçlerin, ağaların, şeyhlerin karşı devrimci kalkışımı olarak değerlendirecek, tek parti yönetimini zorlamayacak; 1930’larda da, Parti’nin ve sosyalist/komünist kadroların bir bölümü Kadro hareketini oluşturup komünist partisinden koparak Kemalizmin sol teorisyenliğini benimseyecektir.*” (Baydar 2011: 17) .

Millî Mücadele’ye destek veren ve daha sonra çeşitli gerekçelerle fikir ayrılıkları yaşayan sol düşünce Türkiye Cumhuriyeti’nde itibar görmemiş hatta zamanla hasım güç hâline gelerek mücadele edilen bir yapı haline gelmiştir (Aslan 2016: 175-177). 01.03.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. maddeleri 1936 yılında tadil edilerek “*sınıf siyasetini yasaklayıcı*” (Örnek 2014: 11) bir niteliğe bürünmüştür. “*O yıllarda sol hareketin büyük ölçüde Türkiye Komünist Partisi’nin Türkiye içinde faaliyet gösteren az sayıdaki kadrosundan ibaret olduğu düşünülmürse, düzenlemenin ilk aşamada bu kadroları hedefle yapıldığı açıktır.*” (Örnek 2014: 11).

Reşat Enis Aygen’in 1930’lu yılların Türkiye’sini “*akıllara durgunluk verici olaylar dizisi, inandırıcılıktan uzak rastlantılar, birbiri ardınca*” (İleri 2015: 272-273) felaketler silsilesi etrafında anlattığı *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında Türk hükümetinin komünizmle mücadelesi eleştirel bir gözle dikkatlere sunulmuştur. Söz konusu anlayış Aygen tarafından yeni hükümetin eskinin fikirleri sindirme politikasına öykünmesiyle izah edilmeye çalışılmıştır. Yazar, Osman’ın dikkatiyle bir işçinin “*Zonguldakta ‘komünist’ diye işinden kovul(duğunu), mahkemeye*” (Aygen 2013: 143) düştüğünü belirterek bir zamanlar İstanbul hükümetinin Kuva-yı Milliye taraftarı olmakla suçladığı insanları hapse atmasına koşut olarak yeni hükümetin de komünistlik isnadıyla aynı şeyi yaptığını vurgular. Doktor Ferit, komünist olduğu gerekçesiyle mektepten alınarak hapse atılan hoca ve öğrencilerinden bahseder.

“*X’ mektebinde olan hadiseyi duydunuz mu? Bir muallim ve dört talebesi, esrarengiz eller tarafından jurnal ediliyorlar. Bir muallim ve dört talebesi,*

esrarengiz eller tarafından jurnal ediliyorlar. Mektebin (...) kulislerinde sivil memurlar, müddeiumumiler, cürmümeşhut tertibi için kafa patlatıyor. Ve bir gecenin yarısında bir muallim ile dört talebesi, komünistlik suçu ile sıcak yataklarından alınıyorlar; tevkif olunuyor ve mahkemeye veriliyorlar.” (Aygen 2013: 143).

Ancak mahkemenin seyri romana yansımaz.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde Millî Mücadele yıllarında Ahmet, verem tedavisi gördükten sonra İstanbul hükümeti tarafından Ankara'ya memur olarak atanır. Ne var ki bu dönemde Anadolu siyasi ve idari anlamda Ankara hükümetine bağlıdır. Millî Mücadele'nin başladığı bu dönemde İstanbul makamları tarafından tayin edilen Ahmet'in casus olabileceği şüphesi ile yeni vazifesine başlamasına müsaade edilmez. Gülöz'ün gayretleriyle elde edilen neticeye göre Ahmet'in vazife alabilmesi için üzerindeki şüpheden kurtulması gerektiği bunun da en kolay yolunun İstiklal Mahkemesine başvurmak olduğu öğrenilir. *Yeni* gazetesi Sahibi Kemal Salih, Gülöz'ü mahkemeye götürür. Oradaki yetkililerle görüşür. Bir dava ya da kovuşturmadan çok Kemal Salih'in tavassutuyla Ahmet'in hain olmadığına kanaat getirilir (Aka Gündüz 1933b: 157-158). Yani Kemal Salih'in araya girmesiyle gerekli kovuşturma akamete uğramıştır. “[M]illi mücadelenin en yüksek ve çetin idaresine sahip(...)” (Aka Gündüz 1933b: 158) organı olarak sunulan İstiklal Mahkemesinin muteber birinin aracı olması ile iş ve işlemde rutinin dışına çıkması vesilesiyle Türk yargısının Osmanlı'dan beri devam eden dış tesirlere açık olması hastalığının yeni dönemde de devam ettiğine dikkat çekilmiştir.

Atatürk Dönemi Türk romanında iktidar erkini elinde bulunduranların pozisyonlarını korumak için vesayet altına aldıkları adli kurumların gücünden istifade ederek muhalifleri sindirme politikaları ele alınmıştır. Bilindiği gibi Kanunu Esasi'nin askıya alınmasından ve meclisin feshinden sonra II. Abdülhamit yönetimi için muhalif blok oluşturması kuvvetle muhtemel ilk grup Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensupları olmuştur. İnceleme alanına giren romanlarda da çok sık olmamakla birlikte iktidarın söz konusu yapıya mensup Namık Kemal, Mithat Paşa gibi şahısların muhalefet cereyanı başlatmasının önüne geçmek amacıyla genelde Tanzimat Dönemi'nden itibaren padişahların devretmeye başladıkları örfi hukuktan

doğan yargı yetkisinin doğrudan kullanılarak çeşitli yaptırımlar getirildiği görülmektedir. Bu nedenle II. Abdülhamit Dönemi siyasi davaları genel itibariyle mahkemelere yansımamıştır. Ayrıca bir şekilde adlî mercilere intikal eden önemli önemsiz pek çok hadise de gerekli incelemeler tam olarak yapılmadan süratle sonuçlandırılmaya çalışılmış ve bunların ekserisi zanlıların aleyhine sonuçlanmıştır. Yani bırakın Jön Türklerin teşkil ettiği muhalif hareketin mensubu olmayı söz konusu unsurlarla tanışık olmanın, onları destekleyen basın, yayım araçlarını bulundurmanın azil, tutuklanma gerekçesi hâline gelmesi ve konunun netameli olması sebebiyle idari ve adlî mercilerin doğru düzenli araştırma, soruşturma yapmadan süratle karar vermeleri eleştirilmiştir.

Yazarların konuyla ilgili dikkat çektikleri bir başka husus da II. Abdülhamit Dönemi'nin yarası hâline gelen jurnal mekanizmasıdır. Ercüment Ekrem *Papeloğlu* (1938) adlı romanında sultanın jurnaller konusundaki hassasiyetini bilen bazı açık gözlerin “*atiye, nişan, rütbe mansıp kapmak, padişahın gözüne şirin görünmek kaygusile, tanrının günü biribilerini gammaz(lamalarından)*” (Talu Tarihsiz: 133-134) bahsedilmesi jurnal mekanizmasının ne derece sağlıklı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu dönem romanlarında siyasi mahiyeti olan davalar netameli konular olarak görüldüğü için idareciler ve yargı mensupları konuyla ilişkilendirilmek korkusuyla kendilerini süratle karar vermek zorunda hissetmişler ve birçok hukuksuzluğun da ortaya çıkmasına neden olmuşlardır.

Kimi zaman da konu padişaha sirayet etmediyse *Üç İstanbul* (1938), *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı romanlarda görüldüğü gibi kolluk mensuplarının şahsi gerekçelerle kendilerine intikal eden konuları yargıya aksettirmeyerek adaletin tecelli etmesine engel oldukları görülmektedir. II. Abdülhamit Dönemi siyasi ve sosyal olaylarını konu edinen romanlarda ayrıca padişaha hakaretin yanında padişahın eleştirilmesinin de azil ve tutuklama gerekçesi haline gelmesi eleştirilmektedir.

Atatürk Dönemi Türk romanında II. Meşrutiyet Dönemi, siyasi mahiyeti olan adlî süreçler ya da yargılamalar nedenlerine göre tasnif edilerek incelenmiş ve bu dönemi yansıtan romanlarda genel itibariyle II. Abdülhamit'i müstebit olarak görerek müsavat, uhuvvet, adalet şiarıyla iktidara gelen İttihat ve Terakki Fırkasının da bir

süre sonra yavaş yavaş geçmişin muhalefeti sindirme politikalarını uygulamaya başlamaları eleştirilmiştir.

II. Abdülhamit Dönemi'nde padişahın doğrudan yargı yetkisini kullanarak muhalifleri sindirme olanağını II. Meşrutiyet Dönemi'yle birlikte anayasal düzene geçilmesiyle kaybeden İttihat ve Terakki Fırkası yöneticileri kimi zaman vesayet altına aldıkları yargı kurumu aracılığı ile muhalifleri pasifize etmeye çalışmışlar, kimi zaman da tehdit, cinayet gibi meşru olmayan yollara başvurmuşlardır. Yani hürriyet, adalet mottosuyla yola çıkanlar hürriyeti korumak adına yeni bir istibdat dönemi başlatmışlardır. Söz konusu durumu Türk romanında en iyi örnekleyen eserlerden biri herhalde Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1924) adlı romanıdır. Bu romanda İttihat ve Terakki istibdadı II. Abdülhamit'in son döneminde küçük rütbeli bir subay olan ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte “*iyi bir toprağa atılmış bir tohum*” (Atabeyoğlu 2011: 77) gibi birdenbire büyüyerek I. Dünya Savaşı yılları Osmanlı Devleti'nin en kudretli paşalarından biri olan ve tek meziyeti doğru zamanda doğru yerde durmak ve zamanın ruhuna uygun olarak hürriyetperver kesilmek olan Müceyyep Paşa şahsında verilir. Paşa kendini “*gençlerin koruyucusu (...) hürriyetin bekçisi*” (Atabeyoğlu 2011: 77) olarak tavsif eder. Ancak hürriyeti korumak adına “*günahkar ve günahsız birçok insanı ipe yolla(maktan) ve açılan ağızları sürgünle kapat(maktan) (...) asla tereddüt gösterme(z).*” (Atabeyoğlu 2011: 77). Paşa, söz konusu zulümleri hürriyeti korumak adına yapar. “*O kadar ki, bir gün bizzat hürriyetin bile boynuna kement ve bileklerine zincir geçirerek zindana at(ar).*” (Atabeyoğlu 2011: 77). Bu dönemi yansıtan romanlarda da yine yargı kurumunun iktidar tarafından vesayet altına alınarak muhalifler üzerinde sopa olarak kullanıldığı genel kanaattir. Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde siyasi iradenin kanunların hilafına karar vermesi için baskısını gören bir hâkimin adaletsiz bir iş yapmaktansa davacıyı feragat etmesi için ikna etme teşebbüsüne girişmesi yargı vesayetinin boyutunu göstermesi bakımından önemlidir. İncelenen romanlarda II. Meşrutiyet Dönemi de adalet hususunda II. Abdülhamit Dönemi'nden çok da farklı değildir. Bağımsız yargı teşekkül edememiş, yargı vesayeti bu dönemde de aynen devam etmiştir.

Atatürk Dönemi'ni yansıtan romanlarda ise siyasi davalarla ilgili hususlara pek yer verilmemiştir. Reşat Enis Aygen'in 1930'lu yılların Türkiye'sini yansıtan

Afrodit Buhurdanında Bir Kadın (1937) adlı romanında Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Türk hükümetinin komünizmle mücadelesi eleştirel bir gözle dikkatlere sunularak komünist olarak etiketlenen şahısların adli ve idari birimlerin hukuksuz yaptırımlarına maruz kaldığı belirtilmiştir.

4.4. Devlete Karşı İşlenen Suçlar: Vatana İhanet

“Herhangi bir amaçla kurulu düzene veya devlet güçlerine karşı gelme, başkaldırma, ayaklanma; bir düzene veya emre boyun eğmeme, uymama, itaat etmeme” (Coşar, Türkmen 2017: 20) anlamında kullanılan isyan kavramı Anadolu gibi zor bir coğrafyada hüküm süren Türk milletini sürekli meşgul etmiştir ve etmektedir. “19. ve 20. yüzyıl başları Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bu türden hareketlerin büyük sorun hâline geldiği dönemlerden biridir.” (Özgün 2017: 159). Osmanlı Devleti, ayaklanmaları bastırmak için idari ve hukuki açıdan sert tedbirler almıştır. 1858 yılında yürürlüğe giren Osmanlı Ceza Kanunu'nun 56. maddesinde devlete isyan suçunun cezası idam olarak belirlenmiştir (Öner 2013: 64). Aynı şekilde Millî Mücadele Dönemi'nde Ankara hükümetinin 29 Nisan 1920 tarihinde çıkardığı Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yürürlüğe konan 765 sayılı Ceza Kanunu da vatana ihanet suçlarına ağır yaptırımlar getirmiştir. Söz konusu yaptırımlar gerek hukukiliği gerekse de trajik hadiselerle neden olması açısından romancılar tarafından çeşitli cepheleriyle değerlendirilmiştir. Atatürk Dönemi Türk romanında da çeşitli vesilelerle ele alınan genel itibariyle vatana ihanet olarak tanımlanabilecek suçlardan bir şekilde adli mercilere intikal edenler “Osmanlı Dönemi”, “Atatürk Dönemi” şeklinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

4.4.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Dönemi'ni yansıtan Atatürk Dönemi Türk romanında devletin varlığına, bütünlüğüne kastetmek ve asker kaçaklığı vatana ihanet olarak tanımlanmıştır. Bu gibi meselelerle ilgili adli mercilere intikal vakalar devlete karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca Mütareke Dönemi'yle birlikte İngiliz güdümüne girmeye başlayan İstanbul hükümetinin hain olarak değerlendirdiği

Millî Mücadele taraftarlarına yönelik yaptırımları da vesayet altında olsa da meşru hükümetin tasarrufları olduğu için bu başlık altında ele alınmıştır.

Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* (1931) adlı romanında temeli ekonomik anlaşmazlıklara dayanan rahatsızlığın inanç mahiyeti kazanarak devlete başkaldırıya dönüşmesi ele alınırken; Burhan Cahit Morkaya'nın *Yüzbaşı Celal* (1933) adlı romanında ise Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı yıllarında Güney Cephesi'ndeki ayrılıkçı Arap aşiretleriyle mücadelesi ve vatana ihanet eden aşiret reislerinin yargılanması, Reşat Enis Aygen'in *Afrodit Buhurunda Bir Kadın* (1937) adlı romanında ise yüzeysel olarak devletin askerlik görevini yapmayarak vatan savunmasını akamete uğratan şahıslarla mücadelesi konu edilmiştir. Mehmet Rauf'un *Halas* (1929) adlı romanında İstanbul'un işgal edildiği yıllarda Millî Mücadele'ye destek verdiği gerekçesiyle bir Türk subayının işgal kuvvetlerince casusluk ve ihanet suçuyla tutuklanması, Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında ise yüzeysel olarak eşkıyaya yardım ve yataklık suçu yansıtılmıştır.

Sadri Ertem'in Tanzimat yıllarını yansıtan *Çıkrıklar Durunca* (1931) adlı romanında Kastamonu vilayetinin bir karyesi olan Adaköy ve çevresindeki köylerde geçimini tiftik üretimi ve buna bağlı dokumacılıkla sağlayan halk ile Avrupa'dan ithal edilen fabrika kumaşını piyasaya süren eşraf arasındaki ekonomik temelli mücadelenin bir süre sonra Alevi, Sünni çatışmasına dönmesi anlatılmaktadır. Kendilerine daha fazla maddi imkân sağlayacağı kanaatiyle piyasaya ucuz fabrika kumaşı sokmak isteyen Sıddıkzade gibi eşraf amacına ulaşmak için öncelikle köylünün ürettiği tiftiği almayacağını ilan eder. Sıddıkzade borçları karşılığı tiftik keçilerini haczetmeye başlayınca zor durumda kalan köylüler, zaten hali hazırda Adaköy'de Hz. Ali'nin mezarının bulunduğunu iddia ettikleri yere dergâh kurarak peygamberliklerini ilan eden Dudu ile Esmâ etrafında toplaşmaya başlarlar. Bir süre sonra Dudu'nun köylülerin bulunduğu bir mecliste “*Çiğ süt emmiş bir insan, Ali'nin evine hor baktı, onun malına, mülküne el uzattı; onun malı mahvolacak, nesli hastalıktan tükenecek (...) Ali'm söyledi. Bu dergâha hor bakanın vücudu lime lime olacak (...) Ali'min mübarek abasını dokuyan tezgahları boş bırakan Yezit'ten beter olsun!*” (Ertem 2017: 108) şeklindeki sözleri sayesinde dokuma tezgahları çalışmaya başlar. Eşrafın piyasaya sürdüğü fabrika kumaşı satılmaz olur. Bir süre sonra eşrafın tesirinde olan devlet yetkililerinin dokuma tezgâhlarının çalışmasını yasaklamasıyla

civar köylerdeki Aleviler, devletle bir şekilde sorun yaşayarak eşkıyalığa başlayan “[d]ağların ve kıyту ormanların Ali kıran baş kesenleri” (Ertem 2017: 110) hâline gelen Pazvantoğlu Musa, Deli Bekir, Araçlı Kâzım adlı çete reisleri adamlarıyla birlikte Adaköy’e gelerek “*ilahi hükümetin ordusunu oluşturmuştur*” (Ertem 2017: 110). Bu arada ekonomik çıkarları sekteye uğrayan eşraf, devlet desteğini de arkasına alarak halkı “*Alevi tayfası gibi zındıkların katli vaciptir. Burnumuzun dibinde bir sürü katle layık zındık var. Ey ahali ne durursunuz. Allah’ını seven palasını bilesin!*” (Ertem 2017: 111) söylemiyle galeyana getirir. Kadın peygamberlerin talimatıyla Gerede, Devrek gibi yerlere saldırıya geçen Adaköy milislerinin devletin kendi safına geçecek eşkıyayı affetmesi sayesinde gücü iyice kırılır. Bu sırada Adaköy sakinlerinden Satı ele geçirilerek valiliğe getirilir. Müftü Efendi ve vali tarafından sorgulanır. Müftü Efendi’nin Satı’nın devlete başkaldırı suçundan değil de Allah, peygamber tanımadığı için idam edilmesi gerektiğini söylemesi yazarın Osmanlı bürokrasisine ironik yaklaşımının tezahürü olsa gerek. “*Zeyit Allah’ı inkar etse, peygamberi tanımasa, buna mukabil üluhiyet ve nübüvveti Hazreti Ali’nin şahsında cem eyleyip halis bir Rafizi ve müşrik olsa, zeydin katli vacip olur mu? Elcevap katli caiz olur.*” (Ertem 2017: 145). Vali ve müftü tarafından yapılan yargılama neticesi Satı idam cezası alır. Diğer taraftan kolluk kuvvetleri nispi direnişi kırarak Adaköy’ü kuşatır ve asileri ölü ele geçirir.

Burhan Cahit Morkaya’nın *Yüzbaşı Celal* (1933) adlı romanında Kanal Cephesi yenilgisi ardından Türkleri hazırlıksız yakaladıklarını düşünen aşiretlerin ayaklanacaklarına dair istihbarat gelince kumandan Âliye’de divaniharp mahkemesi kurdurur. Devlete karşı ayaklanacakları bilgisine ulaştığı “*yetmiş seksen kadar Arap âyanını Âliyede kurduğu divaniharba ver(ir).*” (Morkaya 1933d: 108). Divaniharp “*kısa bir muhakmeden sonra tevkif edilenlerden yirmi beş arap âyanını ordu hareketına engel olmak ve düşmanla teşriki mesai etmek cürümlerile idama mahkum*” (Morkaya 1933d: 108) eder. Akabinde mahkeme kararı infaz edilir.

Reşat Enis Aygen’in 1930’lu yılların Türkiye’sini “*etkili bir biçimde emekçilerin yaşam koşulları ile emek ile cinsellik açısından çifte sömürüye uğrayan emekçi kadının acıklı yaşam öyküsü(nü)*” (Tilbe ve Tilbe, 2015: 213) toplumcu gerçekçi sayılabilecek bir anlayışla yansıtan *Afrodit Buhurdaında Bir Kadın* (1937) adlı romanında I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti’nde askerden kaçanlara

ölüm cezası verilmesi eleştirel bir şekilde ele alınmıştır. Romanda işçiler arasında Habeşistan’la İtalya arasındaki gerginliğin yeni bir dünya savaşına sebep olabileceği konuşulurken işçilerden biri “[ö]lüm döşeğinde yatan (annesinin) imdadına koşmak için askerden kaçan baba(sının) kurşuna” (Aygen 2013: 37) dizildiğini hatırlar. Hadisenin zamanı verilmese de hatırlama eyleminin bir dünya savaşı çıkma ihtimali konuşulurken gerçekleşmesi ve I. Dünya Savaşı yıllarında asker kaçaklarına yönelik ağır yaptırımlar getirildiği bilgisi olayın Harbi Umumi zamanında gerçekleştiğini düşündürmektedir. Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı yıllarında devlet askerden kaçmaların önüne geçmek için ağır cezai yaptırımlar getirmiştir. “*Firariler için Askeri Ceza Kanunu’nda öngörülen ceza idam(dır) ve firar eden askerler bu suçlarından dolayı divan-ı harplerde yargılan(maktadır). İdama mahkûm edilenlerin bazıları asılarak, bazıları da kurşuna dizilerek infaz edil(mektedir).*” (Yaşar 2016: 29). Millî Mücadele Dönemi’nde de asker kaçağının önüne geçmek üzere 11 Eylül 1920 tarihinde Firariler Hakkındaki Kanun ile İstiklal Mahkemelerinin kurulması ve söz konusu kaçakların burada yargılanması sağlanmıştır (Ülker 2015: 181-182).

Mehmet Rauf’un Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Halas* (1929) adlı romanında İstanbul’un işgal edildiği yıllarda Millî Mücadele’ye destek verdiği gerekçesiyle bir Türk subayının işgal kuvvetlerince casusluk ve ihanet suçuyla tutuklanması konu edilmiştir. İngilizlerin İstanbul’u işgal ettiği süreçte Nihat bir süre Binbaşı Ekrem Behiç Bey’in komutasında gizli bir örgüt olan Mim Mim Teşkilatı bünyesinde görev alır ve sonra daha aktif olarak mücadeleye katılmak maksadıyla Ankara’ya gitmeye karar verir. Nihat, Anadolu’ya ancak tebdili kıyafetle geçileceği bilinciyle Hacı Molla adlı bir kadından köylü kıyafetleri temin etmek için Bulgurlu taraflarında bir köye gider. Nihat, “*Anadolu’ya, Millicilere adam kaçır(dığından)*” (Mehmet Rauf 2013: 216) şüphelendiği Hacı Molla’nın evini gözetim altında tutan, İngiliz casusu Kara Bakkal tarafından jandarmaya ihbar edilir. Geceyi karakolda geçirir ve ertesi gün İngilizlerin emniyet birimine götürülür. “*Bir lağımdan farkı*” (Mehmet Rauf 2013: 229) olmayan bodrum kattaki bir nezarethaneye atılan Nihat, burada “*sekiz ay*” (Mehmet Rauf 2013: 243) sorgusuz sualsiz kaldıktan sonra Taksim’de bulunan İngiliz yetkililerin huzuruna çıkartılır.

“—*Siz İstanbul’da Bolşevik propagandası yapıyormuşsunuz. (...)*”

—*Anadolu'ya silah kaçırmışsunuz.*

Yahut:

—*Enver Paşa ile mektuplaşıyor musunuz, onun İstanbul'da müttefik kuvvetlerine suikast için planlarına alet oluyormuşsunuz.*

Ve daha:

— *İngilizlerin İstanbul'daki kampları hakkında Ankara'ya hitaben yazılmış elimizde bir raporunuz var.*" (Mehmet Rauf 2013: 242-243)

Suçlamalarıyla karşılaşan Nihat, sorguya geldiği zaman karşılaştıkları İtalyan asıllı tüccar bir ailenin kızı olan ve aynı zamanda İzmir'in işgali edildiği dönemde âşık olduğu Beatrice'in nüfuzunu kullanması sayesinde tutukluluktan kurtulur.

Genel itibariyle "*silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlâl*" (Öz 2017: 12) etmek şeklinde tanımlanan eşkıyalık kavramı özellikle gerileme döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin gündemini epeyce meşgul etmiştir. Yani "*merkezi otoritenin zayıf düştüğü, kanunların geri plana itilip haksızlıkların büyüdüğü dönemlerde bir tür hak arama(...)*" (Yaltırık E.T.18.11.2019) mücadelesi olarak verile de Osmanlı ceza kanunları vatandaşın can, mal, ırz güvenliği ve kamu düzeni için tehdit hâline gelen eşkıyalık suçuyla ilgili ağır yaptırımlar getirmiştir. 1858 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunu'nun 62. maddesinin zeylinde "*'kutta'-ı tarîk (eşkıyalar ve yol kesenler) konusu düzenlenmiştir. Kutta'-ı tarîk tarif edildikten sonra, bunların hâl ve sıfatlarına ve eşkıyalık derecelerine göre, muvakkat veya müebbet kürek cezasına çarptırılacakları haber verilmektedir.*" (Akgündüz 2016: 10). Aynı kanunun 63. maddesinde de eşkıyaya bilerek isteyerek yardım ve yataklık edenlerin kürek cezasına mahkûm edilmesi hükme bağlanmıştır (Gökçen 1987: 178-179). Aka Gündüz'ün Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında da yüzeysel olarak eşkıyaya yardım suçu ele alınmıştır. Romanda Ahmet Çavuş'un kız kardeşi Aygül'e göz koyan Hacı Ağa, onu nişanlısı Mehmet'ten ayırarak kendisi almak ister. Bu amaçla Mehmet'i çağırarak nişanlısının "*dile gelmiş(...)*" (Aka Gündüz 2012: 169) olduğunu ve ondan ayrılması gerektiğini söyler. "[E]şrafız, Ayanız diye çiftimize karışırılar, faizleri bindirirler.. Kaymakamları elde ederler.. Abdülhamit gelir Abdülhamitçi olurlar.. İttihatçı çıkar, İttihatçı

kesilirler..” (Aka Gündüz 2012: 169) şeklindeki düşüncelerinden ağa zihniyetini bildiği anlaşılan Mehmet maksadını anladığı ağanın isteğini reddeder. İsteği reddedilen Hacı Ağa'nın iftiraları neticesi eşkıyaya yataklık ettiği gerekçesiyle hapse atılır. “*Bu mesele gizli kapaklı bir boğazlaşmaya döndü. Avrat oynatıyor diye ilçeden ilçeye sürüklediler. Eşkuya yatağı diye hapsedtirdiler.*” (Aka Gündüz 2012: 169).

4.4.2. Atatürk Dönemi

Atatürk Dönemi'ni yansıtan romanlarda ise genel olarak filizlenen millî devleti ortadan kaldırmaya yönelik suçlar ve onlarla adli merciler marifetiyle yürütülen mücadele ele alınmıştır. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında bir İngiliz casusun yakalanması ve yargılanması konu edilirken; Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* (1926) adlı romanında Millî Mücadele yıllarında düşmanla iş birliği yapan şahısların yargılanmasına yer verilmiştir. *Zeyno'nun Oğlu* (1928) ve *Dağları Bekleyen Kız* (1934) adlı romanlarda ise Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına kast eden Kürt isyanları ele alınmıştır.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında TBMM hükümeti döneminde “*Entelijans Servis'e casusluk eden Hintli Abdullah Sagir'in Ankara'da*” (Kuntay 2017: 521) idam edildiği verilir ancak ilgilinin yargılanması romana yansımamıştır.

Halide Edip'in Hacı Fettah Efendi şahsında köy romanındaki olumsuz din adamı tipinin ilk örneğini (Yalçın 2002: 181–182) veren *Vurun Kahpeye* (1926) adlı romanında, menfaatlerini korumak için düşmanla iş birliği yapmayı halka “*şeriatın namusu(nu)*” temizlemek olarak anlatan, ülkü değerleri temsil eden Aliye öğretmeni linç ederek öldürten Hacı Fettah, Hüseyin Efendi gibi şahıslar “*Milli Mücadele'deki iç düşmanlar(...)* (olarak) *teşhir(...)*” (Enginün 2007: 273) edilmiştir. Romanda Aliye'nin öğretmen olarak görevlendirildiği kasaba halkının hemfikir olduğu tek konu düşman işgalini istememektir. Aynı fikir birliğini Kuva-yı Milliye taraftarlığında görmek mümkün değildir. Kuva-yı Milliye muhaliflerinin kimisi İstanbul hükümetinin safında yer almış, kimisi de maruz kaldıkları propaganda neticesi Kuva-yı Milliye güçlerince mallarının ellerinden alınacağı endişesini taşımaktadır.

“Hemen herkes düşmanı istememekte birleşmiş olmakla beraber bir kısmı aynı derecede kuvvetle Kuvayı Milliyeye karşıydı. Hele Maarif Müdürü gibi İstanbul'da Ferit Paşa hükümetine bağlı olanlar, bir de şahsî korkularla titriyordu. Eşraf Kuvayı Milliyeyi bir çeşit bolşeviklik ve eşrafın mallarını alıp halka dağıtacak bir şey diye anladıkları için üzüntüdeydiler.” (Adıvar 1998: 19).

Sapmış din anlayışı ve menfaat endişesi kasabanın egemen güçlerini Millî Mücadele aleyhtarı yapmış, işgal günlerinde Hacı Fettah ve Hüseyin Efendi gibiler düşmanla iş birliği yapmaktan çekinmemişlerdir. Millî güçler kasabanın kontrolünü ele geçirince söz konusu kişiler vatan hainliği suçlamasıyla İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak idam edilmişlerdir. “Kasabaya bir ay sonra gelen İstiklâl Mahkemesinin muhakeme ettiği adamlar arasında Hacı Fettah Efendi ile Uzun Hüseyin Efendi de vardı. Hiyanetleri meydana çıktı ve kadınları öldürdükleri yerde, günahlarını ip üstünde ödediler.” (Adıvar 1998: 172).

Halide Edip'in Şeyh Sait ayaklanması öncesi Doğu Anadolu Bölgesindeki isyana evrilmek üzere olan hareketliliği yansıttığı *Zeyno'nun Oğlu* (1928) adlı romanında ayaklanma hazırlıklarında olan Kürt asilere Diyarbakır'daki askerî birlik hakkında malumat vermekle suçlanan Kürt Şeftalisi olarak adlandırılan Zeyno ve oğlu Haso'nun divanıharpte yargılanmasına yer verilir. İstanbul resminin arkasında yer alan “Diyarbakır'ın kurşun kalemle çizilmiş bir haritası. Haritanın üzerinde isyancıların bir baskın yapmaları ihtimaline karşı tutulacak sokak başlarını gösteren bir plân...” (Adıvar 1984: 294) Binbaşı Hasan tarafından resim hoşuna gittiği için Haso çocuğa verilir. Söz konusu planı üvey babası Ramazan, Haso'dan cebren alarak “Kürtlerin Allah'ın kulları ve Türklerin Allahın cezalandıracağı yaratıklar” (Adıvar 1984: 153) olduğuna inanan, bu düşüncelerini ayrılıkçı hareketin temeli hâline getiren ve isyan hazırlığında olan Şeyh M.'ye verilmek üzere adamı Bayram'a verir. Söz konusu planın “selamlıktaki bekçi kadın (Kürt Zeyno) ve Hanımefendinin koruduğu çocuk (Haso) yoluyla” (Adıvar 1984: 294) asilerin eline geçtiği öğrenilince Zeyno divanıharpte yargılanmak üzere tutuklanır. Miralay Muhsin Bey'in mahkemeye Kürt Zeyno'nun asilerden olan kocası Ramazan'dan şiddet gördüğünü bu nedenle onlara yardım etmeyeceğini anlatması üzerine Zeyno'nun suçsuz olduğu kanaati oluşur.

“*Hasan'ın mektubunu cebime koydum. Çalışmakta olan Harp Divanı'na koştum. Olanca gücümle Haso çocuğun hikâyesini anlattım. Plân olan kâğıdın çocuk elinden zorla nasıl alındığını senin görmüş olduğunu anlattım ve sonunda Hasan'ın mektubunu okudum. Harp Divanı, kadının suçsuzluğu kanısına vardı.*” (Adivar 1984: 296-297).

Her ne kadar bir Türk zabitanın söyleyecekleri kıymetli olsa da mahkeme heyetinin tahkikat yapmadan somut delilden ziyade beyanla bir kişinin suçluluğuna ya da suçsuzluğuna karar vermesi devrin yargı kurumunun zaafiyetini göstermesi bakımından önemlidir.

Esat Mahmut Karakurt'un bir aşk öyküsü fonunda genç Türkiye Cumhuriyeti'nin dış destekli terörle mücadelesini yansıtan *Dağları Bekleyen Kız* (1934) adlı romanında 1926-1930 yılları arasında 1925 yılında vuku bulan Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasından sonra İran topraklarında Küçük Ağrı olarak adlandırılan bir bölgeye çekilen asilerin aşiret reisleri önderliğinde başlattıkları isyan konu edilmiştir (Öztığ 2018: 153-154). Genel itibariyle Esat Mahmut'un romanlarında “*insan gerçeğini aşan, insan denilen yaratığın yumuşaklığına ters düşen kişilerle karşılarız.*” (Hızlan 1983: 20). *Dağları Bekleyen Kız* adlı romanında da Ağrı İsyanıyla mücadele eden askerî birlikte görev alan Üsteğmen Adnan, istihbarat toplamak amacıyla bölge insanları gibi giyinerek asilerin içine sızar. Bu sırada isyanın lideri olan şeyhin kızı Zeynep'le aralarında bir yakınlaşma olur. Yazar, iyi eğitim görmüş bir kız olarak tanıtılan Zeynep'e Adnan'a âşık olduğu süreçte insan gerçeğiyle uyumlu olmayan aydınlatma yaşatmış, Zeynep'in siyasi görüşü tersyüz olmuştur. Romanın başında vatan hainlerinin safında yer alan Zeynep, mahkemede tabiiyeti sorulunca Türk'üm diyebilecek bir noktaya gelmiştir. Bu aydınlanmayla birlikte Türkiye Cumhuriyeti saflarına geçen Zeynep, Üsteğmen Adnan'ın gerekli istihbaratı toplamasında ve isyanın bastırılmasında yararlı olur. Ancak isyanın bastırılması akabinde “*Babası Şeyh Fuat ile beraber (...) halkı silah ile isyana ve Türkiye halkını birbiri aleyhine silahlandırmağa teşvik ve vatandaşları soymak, yolları kesmek cinayetler tertibi ile halka dehşet salmak, ve nihayet kendilerini yakalamağa gelen hükümet kuvvetlerine, bilfiil silahla mukabele ve Osman isminde diğer bir askeri, bizzat öldürmek(...)*” (Karakurt 1980b: 149-150)

suçlamalarıyla yargı karşısına çıkar.“*Türk Ceza Kanununun 126 ve 149 uncu maddeleri*”¹ (Karakurt 1980b: 150) gereğince idamı istenir.

Yargılama esnasında Zeynep, adam öldürmek dışında kendisine isnat edilen tüm suçlamaları kabul eder. Hâkim, Kolombiya Üniversitesi’nde sosyoloji tahsili yapmış bir genç kızın niçin böyle bir isyana karıştığını anlamaya yönelik sorular sorunca Zeynep, durumu bir kadının ümitsizliğe düşmesi neticesi büründüğü hâletiruhiye ile izah eder. Ancak Karakurt, kişilerinin ruh hallerini yeteri kadar ortaya koyamadığı için böyle bir izahat okuru tatmin etmez.

Zeynep’in yargılaması on beş gün sürer ancak davanın kaç celsede tamamladığı romana yansımaz. Şahitlerin ifadelerinden hareketle avukatı, Türk Ceza Kanunu’nun 170. maddesinde² yer alan “*Hükümet tarafından ihtar vukuundan evvel*

1 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun “Devletin arsiulusal şahsiyetine karşı cürümler” başlığıyla verilen 126. maddesi: “*Devlet aleyhine silah kullanan veya Türkiye ile harp halinde bulunan bir devletin ordusunda hizmet kabul eden vatandaş müebbed ağır hapis cezasile cezalandırılır. Yabancı devlet kuvvetlerine kumanda eden veya bunları sevk ve idareye müteallik bir vazife deruhde eden vatandaş hakkında ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası verilir. (1) Harp esnasında düşman Devlet toprağında bulunup da bu devlet kanunlarının tahmil ettiği bir mecburiyeti ifa zaruretile mezkür fiili işliyen kimseye ceza verilmez. Bu bab hükümlerine göre herhangi bir sebeple Türk vatandaşlığı sıfatını kaybeden kimse dahi vatandaş hükmünde sayılır. Türkiye Devleti tarafından Devlet olarak tanınmış olmasa bile haklarında muharib muamelesi yapılan siyasi kümeler dahi Türkiye Devleti ile harp halinde bulunan Devlet gibi telakki edilir.*” (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019). 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun “Devlet kuvvetleri aleyhinde cürümler” başlığıyla verilen 149. maddesi: “*Her kim Hükümet aleyhine halkı silah veya uyuşturucu yahud boğucu veya yakıcı gazlar veya patlayıcı maddeler kullanmak suretile isyana veya Türkiye ahalisini birbirini aleyhine silahlandırarak mukateleye teşvik eylerse yirmi seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasile cezalandırılır. Eğer bu teşvik neticesi olarak isyan veya katal zuhur etmişse buna sebebiyet veren veya asilere kumanda eden kimseler hakkında ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası verilir. Bu cürümlere yalnız iştirak etmiş olanlar altı seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasile cezalandırılırlar. Birinci fıkrada yazılı silahlar ve diğer maddeler yalnız bir yere depo edilmiş olsa dahi isyan silahlı sayılır.*” (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019).

2765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 170. Maddesi: “*Hükümet tarafından ihtar vukuundan evvel veya vukuunu müteakip cemiyeti ve çeteyi dağıtanlar veya bunun teşekkülünden gaye olan cürmün işlenmesini men edenler keza cemiyet ve çetenin teşekkülüne iştirak etmemiş veya bunlar üzerinde bir kumandayı haiz olmamış olmakla beraber hükümet memurlarının veya zabıta kuvvetlerinin ihtarından*

veya vukuunu müteakip cemiyeti ve çeteyi dağıtanlar, yahut cemiyetin teşekkülünden gaye olan cürümün işlenmesini men edenler, mukavemet göstermeksizin çekilerek, silahlarını terk edenler ve şerikleri hakkında ceza verilemez.” (Karakurt 1980b: 149-150) şeklindeki hüküm mucibince beraatını ister. Mahkeme heyeti bir gün sonra Zeynep’in durumunu 170. madde kapsamında değerlendirerek beraatına karar verir.

Atatürk Dönemi Türk romanında vaka zamanı olarak Osmanlı Devleti’ni alan romanlarda genel olarak isyan, ihanet gibi devletin varlığına kast eden ve eşkiyaya yardım, asker kaçaklığı gibi kamu düzenini bozmaya yönelik suçlara yer verilmiştir. Sadri Ertem’in *Çıkrıklar Durunca* (1931) adlı romanında piyasaya fabrika kumaşı sokmak isteyen eşrafın nüfuzunu kullanarak devlet gücüyle Alevi köylerinin geçim kapısı olan dokuma tezgâhlarını kapattırması neticesi rahatsızlığın isyana dönüşmesi ele alınmıştır. Söz konusu romanda bir taraftan Osmanlı bürokrasisinin eşrafın kontrolüne girerek hukuksuzluk yapması yansıtılırken, bir yandan da cahil bir kitle olarak verilen Alevi vatandaşların mesnetsiz dinî telkinlere aldanarak isyana sürüklenmesini eleştirmiştir. İngiliz vesayetine giren Damat Ferit Paşa kabinesinin Millî Mücadele taraftarlarını hain olarak tavsif ederek yargılanmalarına yönelik hattı hümayun yayımlamasının konu edildiği *Halas* (1929) ve *Çıkrıklar Durunca* adlı romanlarda devlet yöneticileri tarafından kanuna uygun olarak yapılan eylemler hukukuka uygun bulunmamıştır.

Atatürk Dönemi’ni konu alan *Üç İstanbul* (1938) ve *Vurun Kahpeye* (1926) adlı romanlarda ise Millî Mücadele’nin başarısını engellemeye yönelik casusluk, hainlik suçunu işleyen şahısların yargılanarak idam edilmeleri, *Zeyno’nun Oğlu* (1928) ve *Dağları Bekleyen Kız* (1934) adlı romanlarda ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin varlığına yönelik tehdit hâline gelen Kürt isyanları ele alınmıştır. Söz konusu romanlarda mahkûm edilen şahıslar işledikleri suçla birlikte tanımlandığı için genel olarak okurda da söz konusu şahsiyetlere yönelik menfî bir algı oluşmuş, böylece dönemin ve yaptırımlarının meşrulaşması sağlanmaya çalışılmıştır. Oysa

evvel veya onu müteakip cemiyet ve çeteden mukavemet göstermeksizin çekilerek silahlarını terk ve teslim edenler veya taharriyata başlandıktan sonra töhmette şeriki olanları tevkif ettirmek esbabını istihsal edenler hakkında ceza verilmez.” (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019).

Osmanlı Dönemi'ni ele alan romanlarda devletin menfi tarafları da vurgulandığı için kanuna uygun olan söz konusu yaptırımların hukukiliği hususu tartışmalı kalmıştır.

4.5. Hırsızlık, İrtikâp, Zimmet, Rüşvet, Dolandırıcılık

Hırsızlık, irtikâp, zimmet, rüşvet, dolandırıcılık gibi fiiller adi suçlar olarak algısal nitelik kazandığı için bu nedenle mahkûmiyet alarak etiketlenen insanlar cezalarını çekmiş olsalar bile sonraki yaşamlarında toplumsal vicdanda arınma imkânı bulamamaktadırlar. Bu nedenle bahsi geçen suçlarla ilgili yapılacak yargılamalardaki bir hata bireyin hayatı boyunca toplum içerisinde lekeli olarak kodlanmasına ve sıradan bir hayat sürdürme imkânını yitirmesine neden olmaktadır. Bu denli hayati sonuçları olan söz konusu yargılamalar ve doğurduğu sonuçlar Atatürk Dönemi romanında da çeşitli vesilelerle ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde bahsi geçen suçlar kavramsal olarak ortaya konulduktan sonra romanlardaki hadiseler vaka zamanları dikkate alınarak “Osmanlı Dönemi” ve “Atatürk Dönemi” şeklinde tasnif edilmiş ve bahsi geçen dönemlerdeki mevzuat temelin deyazarların tespitleri yansıtılmaya çalışılmıştır.

4.5.1. Osmanlı Dönemi

Hırsızlık suçu Türk milletinin her döneminde devrin müeyyidelerine göre cezalandırılmış ve adi suç olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde de söz konusu suç, niteliğine göre özelde kişi hukukunu korumak, genelde kamu düzenini sağlamak amacıyla çeşitli şekillerde cezalandırılmış, kanunnamelere bununla ilgili müeyyideler konulmuştur. Vaka zamanı olarak Osmanlı Dönemi'ni konu alan romanlar genel olarak 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun yürürlükte olduğu döneme rastlamakta ve kanunun yedinci faslı hırsızlık suçuyla ilgili düzenlemeleri ihtiva etmektedir. Genel itibariyle niteliği dikkate alınarak hırsızlık suçunu işleyen şahsa üç aydan bir yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülmüş, 1911 yılında kanunnameye yapılan tadilatla söz konusu suçun tekrarında bu ceza iki katına çıkarılmıştır (Yürüt 2016: 873). Ayrıca söz konusu kanunun 217. maddesine göre “*vaktin gece olması, hırsızların iki ve daha fazla sayıda olmaları, içlerinden en az birisinin silahlı olması, evin herhangi bir yerine duvarı yıkarak veya merdivenle veya kapıyı bir âletle açarak girmeleri, kötü muamelede bulunmaları*” (Akgündüz 2016: 11) gibi fiillerin

bir arada olduğu hırsızlıklar en ağır suçlardan biri sayılmış ve cezası müebbet kürek mahkûmiyeti olarak belirlenmiştir.

Yukarda da bahsedildiği gibi hırsızlık Türk toplumunda adi suçlardan biri olarak görüldüğü için olsa gerek faili kanun önünde cezasını çekse bile toplumsal vicdandaki mahkûmiyet hemen her zaman devam etmiştir. Bu nedenle Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924) adlı romanında da hırsızlık, dolandırıcılık, zimmet ve rüşvet gibi adi suçların toplum vicdanındaki ağır bedelini bilen faillerin asıl suçlarını gizlemelerine dikkat çekilmiştir. Romanda “*açığı çıkmış bir maliye tahsildarı(...)*” (Güntekin Tarihsiz b: 56) olarak verilen ve dolandırıcılıktan hüküm giyen şahsın, toplum vicdanında mahkûm olmamak için olsa gerek kendini politika suçlusu olarak gösterme çabası bu anlamda dikkate değerdir. “*Dördüncü arkadaşımız, kendini beğenmiş, tuhaf bir adamdı. Adi bir dolandırıcılık yüzünden dokuz aya mahkûm olmuştu. O, bunu bir politika cürümü sayıyor, konuşmağa tenezzül etmiyordu.*” (Güntekin Tarihsiz b: 59).

Aka Gündüz'ün I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri Türk yargısına eleştiriler getirdiği *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanında da hırsızlık suçundan hüküm giyen ve toplum içinde yaşadığı sıkıntılara ek olarak yargı önünde de mazisi karşısına çıkarılan, mağduru olduğu davanın faili hâline getirilerek cemiyet içerisinde evindelik hissini kaybeden Emine'nin hapisaneyi dışarıya tercih etmesi eleştirel bir şekilde dikkatlere sunulmuştur. II. Abdülhamit'in yirmi beşinci cülusundan yaklaşık bir yıl önce Emine'nin ağabeyi Salih, “*Meşrutiyet varmış. Meclis açılacaktı. Hürriyet, eşitlik adalet olacakmış. Kuvvetler dengesi sağlanacaktı...*” (Aka Gündüz 1974b: 99) şeklindeki düşüncelerinden ötürü bir sabah işine giderken kolluk mensuplarınca tutuklanır ve “*Trablus'a hareket edecek vapur(la)*” (Aka Gündüz 1974b: 47) sürgüne gönderilir. Bu dönemde dadısı da felç geçirince henüz “*onbeş yaşında*” (Aka Gündüz 1974b: 48) olan Emine'yi Salih'in gazeteden arkadaşı çocuklarına dadılık yapması maksadıyla evine alır. Padişahın yirmi beşinci cülusunda yani Emine yaklaşık on altı yaşındayken evin beyi iki aylığına Hicaz'a gönderilir. Evin hanımı kocasından kıskandığı Emine'yi evden atabilmek için mücevherlerini onun çantasına ve şemsiyesinin gizli bölümlerine yerleştirir ve mücevherleri çalındığı iddiasıyla polis çağırır. Yapılan aramalarda

mücevherler çantasında ve şemsiyesinin gizli bölümünde bulunan Emine önce karakola ve oradan da sorgu hâkimliğine götürülür.

“*Sorgu hâkimine götürdüler. Savcı ile pençeleştim. Bunların hiç biri beni etkilemiyordu. Mademki örtbas edilmesi mümkün olmayan delilleri ortada bir suç ile mahkûm olmuştum, ötesi yoktu. Çanta benimdi. Şemsiye benimdi. (...) Küpe ile yüzük onların arasından çıkmıştı. (...) Kanun gereğince hükümlü idim.*” (Aka Gündüz 1974b: 91).

Emine hapisten çıkınca evinin muhtar ve imam marifetiyle güya yardım olsun diye kiraya verildiğini öğrenir. Bu nedenle Muhtar’ın evinde kalmaya başlar. Bir süre sonra kendisini taciz eden, muhtarın yeğeni Ahmet’i kamayla yaralar. Ahmet olayı hırsızlık vakasına çevirir. Karakolda “*hırsızlık ve yaralama maddesinden zabıt varakası*” (Aka Gündüz 1974b: 97) hazırlanan Emine, mahkemeye sevk edilir. Emine mahkemede taciz hadisesine temas edecek olunca Ahmet’in avukatı “*Efendim önce sicilini tetkik ediniz, ahlaki durumu meydana çıksın, böyle bir namus meselesinin söz konusu olacağına dair kanaatiniz uyanırsa peki, aksi taktirde ayrıca iftira davası açacağım.*” (Aka Gündüz 1974b: 97) der. Hapishanedeki hayatın dış yaşamdan daha güvenli olduğunu düşünen Emine, yapılan yargılamada kendisine isnat edilen suçu adeta sevinçle kabullenerek tekrar cezaevine döner. “*İlk defa hapishane gözümde tüttü. Reis bey dedim! Bu herifin saatini ben çaldım. Yakaladı kimseye söylemesin diye boğuştuk. Elime kama geçti ellerini kesivermişim. Ne ceza varsa veriniz. (...) yine hapishaneye girdim.*” (Aka Gündüz 1974b: 97). Emine’nin söz konusu suçlardan ötürü ne kadar ceza aldığı ve yargılama aşamaları romana yansımaz. Aka Gündüz, bu romanında suçlarının bedelini yargı önünde ödeyen insanlar için kullanılan sabıkalı kavramını sorunsallaştırarak, bu durumdaki şahısların toplum vicdanındaki mahkûmiyetlerinin hiçbir zaman bitmemesine eleştiri getirmiştir.

Reşat Nuri’nin I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerini yansıtan *Damga* (1924) adlı romanında ayrıca hırsızlık gibi toplumda adi suç olarak telakki edilen cürümlerin kanun önünde hesabı verilse bile şahısların toplum vicdanında ömür boyu mahkûm olması, İffet Bey’in romantik bir duyuşla sevgilisinin namusuna halel getirmemek için kendini hırsız gibi göstermesi ve ömür boyu bu damgayla yaşamak

zorunda kalması vesilesiyle verilmiştir. Romanda II. Abdülhamit Dönemi'nin nüfuzlu şahsiyetlerinden olan Halis Paşa'nın oğlu İffet Bey, Mebus Cemil Kerim Bey'in çocuklarına ders vermeye başladığı zaman karısı Vedia Hanım'la yakınlaşır. Kerim Bey'in olmadığı bir gece evi polis basar ve kaçma imkânı kalmayan İffet Bey çocukluğunda dinleyip çok etkilendiği, sevgilisinin namusunu kurtarmak için kendini çaya atarak boğulan İsmail'in trajedisini anlatan *Değirmen* adlı masalın tesiriyle Vedia Hanım'a “[s]eni kurtarmak için ne olsa yapacağım. Âdi bir hırsız olduğumu söyleyeceğim... Hırsızlık için eve girdiğimi iddia edeceğim...” (Güntekin Tarihsiz b:50) diyerek polise teslim olur. Avukatlığını arkadaşı Celal üstlense de İffet Bey, mahkeme huzurunda gerçekleri söylemediği için haneye tecavüz ve hırsızlık suçlarından mahkûm olur.

”*Kalın bir paltoya bürünmüş ihtiyar bir hâkim, kesik kesik öksürüyor; işitmek için güçlük çektiğim ağır, cansız bir sesle bana bir şeyler soruyordu. Suallere kısa, açık cevaplar verdim. Mahkeme uzun sürmedi. (...) Savcı, mahkûmiyetimi istedi. Celâl, uzunca bir nutukla beni müdafaa etti. Biraz sonra, ‘zorla haneye tecavüz, çekmece kırarak hırsızlık’ cümlesiyle altı ay hapse mahkûm oluyordum.*” (Güntekin Tarihsiz b: 54-55).

Celal Bey davayı bir üst mahkeme olan istinafa taşımak istese de İffet'in ”[b]eyhude yoruluyorsun kardeşim, dedim. İstinaf, azabımızı uzatmaktan başka bir şeye yaramayacak” (Güntekin Tarihsiz b: 55) şeklindeki itirazıyla karşılaşır ve dava kapanır. Ancak İffet Bey ömür boyu hırsızlık damgasıyla yaşamaya mahkûm olur.

Atatürk Dönemi Türk romanında hırsızlık suçunun yukarıda bahsedildiği gibi daha çok toplumsal bellekteki algısına dikkat çekilmiştir. Bunun yanında insanları hırsızlığa iten ekonomik koşullar irdelenerek sosyal devlet anlayışı sorunlaştırılmıştır. Ayrıca yargılama safhalarındaki itinasızlık, devrin imkânları ölçüsünde delillendirme işlemlerindeki yetersizlik nedeniyle adaletin tecellisini zafiyete uğratan unsurlara dikkat çekilmiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* (1928) ve *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanlarında ekonomik sıkıntıların insanları hırsızlığa sevk etmesi konu edilirken, yukarıda değerlendirilen *İki Süngü Arasında* (1929), *Üç İstanbul* (1938) adlı romanlarda bakıcı, uşak gibi gözden çıkarılması en kolay şahısların kolayca zanlı

hâline getirilmesi, söz konusu şahıslara kolayca iftira atılabilmesi konu edilmiştir. Selahaddin Enis'in *Endam Aynası* (1928) adlı romanında ise I. Dünya Savaşı yılları ekonomik koşullar nedeniyle hırsızlık vakalarının sıradanlaşması ve insanların kolayca hırsızlık zanlısı hâline gelmesi verilmiştir. *Düşkünler* (1935) adlı romanda II. Abdülhamit Dönemi aristokrat aileleri mensuplarının II. Meşrutiyet Dönemi'nde hırsızlık yapacak kadar maddi, manevi sefaletе düşmesi, *Üç İstanbul* (1938) adlı romanda ise devlet memurlarının hırsızlığa bulaşması konu edilmiştir. İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) romanında ise gerekçesi verilmeksizin yüzeysel olarak Söğüşçü Mehmet'in hırsızlık yaptığı için hüküm giydiği yansıtılmıştır.

Reşat Nuri Güntekin'in "*Osmanlı Devleti'nin son döneminde, yozlaşmış devlet kurumlarının zorla çökerttiği insani değerleri*" (Demirtürk 1998: 57) eğitim perspektifinde yansıtan *Acımak* (1928) adlı romanında Mürşit Efendi'nin gümrük memuru olarak çalışmaya başladığı dönemde borçlarını ödeyebilmek için önce suistimallere başlaması, ardından işi hırsızlığa çevirmesi neticesi yargılanması ele alınmıştır. "*Hâsılı ömrümün birkaç senesi, saadet diyemem, fakat oldukça sükûnet ve rahat içinde geçti. Nihayet, bir gün, hiç beklemediğim bir saatte, yaptığım hırsızlıklar meydana çıktı. Beni gümrükten attılar. Mahkemeye verdiler, beş ay hapis yattım.*" (Güntekin Tarihsiz a: 120).

Dudaktan Kalbe (1924) adlı romanda ayrıca bir gece jandarma tarafından tutuklanan Hüseyin Kenan'ın babası Nail Bey'in "*günden güne daha derin bir sefaletе*" (Güntekin Tarihsiz c: 21) düşen ailesinin geçimini sağlamak için hırsızlık yaptığı, suçunu itiraf etmesine rağmen mahkemenin aylarca sürdüğü belirtilmiştir. Fakat davanın ne kadar sürdüğü, zanlı için ne kadar ceza istendiği gibi bilgiler romana yansımaz. "*Melek Hanıma ertesi gün, kocasının yeni bir iftiraya uğradığını haber vermişlerdi. Fakat bu seferki bir iftira değil; âdi, cüretli bir hırsızlıktı. Nail; bunu açıkça itiraf ediyor, hemen hemen fütursuz bir tavırla : — Başka türlü yaşamak imkânsızdı... Çoluk çocuğum açlıktan ölecekti... diyordu. Bu itirafa rağmen muhakeme aylarca sürmüştü. Melek Hanım, elinde iki çocuğuyla sokakta kalmıştı.*" (Güntekin Tarihsiz c: 22). Şüphesiz mahkeme sürecinin böyle yüzeysel verilmesinin en önemli sebebi Nail Bey'in Hüseyin Kenan'ın geçmişini vermek için oluşturulmuş vazifeli bir karakter olmasıdır. Bununla beraber Reşat Nuri, Melek Hanım'ın

kocasının cezaevine girmesiyle daha beter bir sefalete düştüğünü belirterek bir sosyal yarayı da gündeme getirmiştir.

Üç İstanbul (1938) adlı romanda I. Dünya Savaşı'na Fransa saflarında katılan ve Türk ordusuna esir düşen Cevat, bir fırsatını bularak kaçar ve amcazadesi Belkıs'ın evine sığınır. Belkıs'a babası tarafından Londra'dan getirtilen gerdanlığı çalar. Belkıs ve evin vekilharcı Süleyman, adeta sosyal yaşamdaki gözden ilk çıkarılacaklar geleneğine uyarak hırsızın Uşak Ahmet olduğunu düşünürler. Uşak Ahmet'i polise teslim ederler. Ahmet “*karakolda o kadar dayak ye(r) ki, gerdanlığı geri vermek için çalmadığına pişman(...)*” (Kuntay 2017: 412) olur. Şiddet içeren sorgu neticesinde hırsızın Uşak Ahmet olmadığı, Belkıs'ın amcazadesi Cevat olduğu ortaya çıkar. Cevat'ı “*hapse tıkmak için Polis Müdürü'ne*” (Kuntay 2017: 412) Adnan'ın izin vermesi gerekmektedir. Karısı Belkıs bu duruma razı olmadığı için dava mahkemeye intikal etmeden kapanır.

Selahaddin Enis'in Balkan Harbi'nden Millî Mücadele'ye uzanan *Endam Aynası* (1928) adlı romanında terhis olduktan sonra İstanbul'a gelen Mahmut kalacak yeri olmadığı için geceyi Tophane Camii avlusunda geçirir. Sabah namazına gelen imam tarafından hırsızlık için camiye girdiği iddiasıyla polise teslim edilerek karakola götürülen Mahmut'un sorgusunda söz konusu isnadı reddederek “[d]aha dün askerden tezkire aldım. Yerim yurdum yok. Buranın garibiyim. Caminin son cemaat yerinde yatıyordum. Sabaha doğru o sarıklı herif gelerek bana çıkıştı, biraz ağız dalaşı ettik. Sonra polis diye bağırdı. Ondan sonra da çalyaka işte buraya geldim.” (Atabeyoğlu 2017a: 22) şeklinde ifade vermesine rağmen gerekli muameleyi merkez memurunun yapması gerektiği belirtilir ve nezarete atılır. Merkez memuru hırsızlık isnadını delillendirecek “*ortada ne sökülmiş musluk, ne de kopartılmış boru olmadığı*” (Atabeyoğlu 2017a: 29) için Mahmut'un salıverilmesine karar verir.

Sadri Ertem'in geriye dönüşlerle I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan *Düşkünler* (1935) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanı ile aristokrat sınıfın yoksullaşması, çözülmesi ve soysuzlaşması “[b]ir zamanlar hariciyeye ve şura-yı devlete devam et(tiğini)” (Ertem 1935: 8) belirten ve hürriyetin ilanı ile azledilen Şinaver Bey ailesi vasıtasıyla verilir. Şinaver Bey'in karısı Şemsa'nın evin

seyisiyle ilişkisi neticesi dünyaya getirdiği oğlu Sacit, bir taraftan ekonomik olarak bağımlı olduğu patronu Neri Hanım'la, diğer taraftan gözü yüksekte olan kenar mahalle kızı Fahamet'le ilişki kurar. Bu arada şirketin yönetim ofisini Ankara'ya taşıyan Neri Hanım, Sacit'i de alıp oraya götürmek niyetindedir. Yola çıkacakları sırada Sacit, Madam Neri'nin taşı düşen yüzüğünü tamir ettirmek amacıyla madamın yanından ayrılarak sevgilisi Fehamet'e gider. Yüzüğü sevgilisine uyacak şekilde yaptıran Sacit, kendisini Ankara'da bekleyen madamı çeşitli bahanelerle oyalar. Bir gün Ankara'dan dönen Sacit'i kendi yüzüğünü takan Fehamet'le gören madam bu duruma öfkelenerek soyulduğu gerekçesiyle polis çağırır. İki sivil polis Fahamet'le Sacit'i “[s]iz Madam Neri'nin inci ve yüzüğünü çalmakla maznunsunuz, diye karakola götür(ür).” (Ertem 1935: 147). Hapse atılan Sacit'in yargılanma süreci romana yansımaz.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında saraya gönderdiği jurnaller neticesi önce kaymakam daha sonra mutasarrıf olan Sakallı Vasfi, Sivas'ta bir sancakta görev yaparken hırsızlık yaptığı gerekçesiyle II. Abdülhamit tarafından azledilir. “*Sakallı Vasfi alenen hırsızlığa başlayınca (...) vali (...) Abdülhamit'e 'mürtekipleri sevmeyen padişah olduğunu' yazdı ve Abdülhamit kendisinin mürtekipleri sevmeyen padişah olduğuna inanarak mutasarrıf Vasfi'yi hırsız diye azletti.*” (Kuntay 2017: 266).

İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı cinai romanında Mühendis Ziya ile aynı tevkifhanede kalan Söğüşçü Mehmet vasıtasıyla hırsızlık vakasına yer verilmiştir. Mehmet, Beyoğlu'nda hırsızlık yaptığı gerekçesiyle yakalanmış ve tevkifhaneye getirilmiştir. Yapılan yargılama neticesi “*altı aya mahkûm*” (Sertelli 1942: 84) olan Mehmet, mahkeme kararını temyize götürmüştür ve henüz hüküm kesinleşmemiştir.

Genel olarak “*kamu görevlisinin, kamu görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanarak kendisine veya başkasına yarar sağlamaya veya vaat etmeye bir kimseyi icbar ya da ikna etmesi veya kanunen alınmaması gereken şeyi, muhatabının hatasından faydalanarak alması*” (Koca 2015: 249) şeklinde tanımlanan irtikâp, özellikle Tanzimat Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti için ciddi şekilde sorun oluşturmaya başlamıştır. Devlet yöneticileri kamu çalışanlarının görevlerini kötüye

kullanarak çıkar sağlamalarının önüne geçmek için 1855 yılında yürürlüğe giren Men-i İrtikâp Kanunu'nu hazırlatmıştır. Komisyon üyeleri kanunun gerekçesini yazarken devletteki irtikâp sorununun alenileşmesini darbı mesel hâline geldiği ibaresiyle belirterek bu mesele nedeniyle devletin yabancılar karşısında itibarının kalmadığına temas etmişler, irtikâbın bu denli ciddi bir sorun hâline gelmesini de suçluların gerektiği gibi cezalandırılmamalarında aramışlardır (Akgündüz 1987: 160-161). Atatürk Dönemi Türk romanında da bu konuyla ilgili birçok hadiseye yer verilmesine karşın çalışma adlı vaka hâline gelen meselelerin incelenmesi üzerine inşa edildiği için adlı makamlara intikal eden irtikâp hadiseleri ele alınmıştır. İrtikâp meselesi Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1924) adlı romanında bir doktorun çıkar sağlamak amacıyla sahte rapor hazırlaması suretiyle ele alınırken, Reşat Nuri'nin *Gizli El* (1924) adlı romanında ise bir devlet memurunun yetkilerini kötüye kullanarak çıkar sağlaması yani vagon ticareti yapması münasebetiyle ele alınmıştır.

Selahaddin Enis'in "1914-1922 arasında İstanbul'un Şişli semtinde yaşanan ahlâki yozlaşma(yı)" (Çılgın 2003: 142) yansıtan *Zaniyeler* (1924) adlı romanında Doktor Mükerrerem, birlikte sefih bir hayat yaşadıkları metresi Fitnat'ın isteklerini karşılamak amacıyla para karşılığında askere gitmek istemeyen bir şahsa çürük raporu verir. Hadise meydana çıkınca üç gün bir arkadaşının evinde saklandıktan sonra adlı makamlara teslim olur. Sorgu hâkimliğindeki ifadesinde sakin bir hayat sürerken tesadüfen "çevrenin namuslu diye tarif ettiği" (Atabeyoğlu 2011: 136) kadınlardan Fitnat ile karşılaştığını ve ondan çok etkilendiğini, birlikte yaşamaya başladıklarını anlatır. Daha sonra Fitnat, bir harp zengininin karısı olan, gayrimeşru ilişkileriyle tanınan teyzesi Münevver Hanım'ın sefih ve müsrif yaşantısının bir benzerini Mükerrerem'le yaşadıkları evde oluşturmaya başlamıştır. Mükerrerem söz konusu yaşamı karşılayacak maddi imkânlardan yoksun olduğu için "aç, obur bir israf ve sefahat mide(si)" (Atabeyoğlu 2011: 137) olan Fitnat'ın isteklerini karşılamak için "sapasağlam bir asker kaçağından para alarak sahte çürük raporu" (Atabeyoğlu 2011: 132) verdiğini söyler. Sorgu hâkimliği Dr Mükerrerem'i dinledikten sonra Fitnat Hanım'a ifadesini almak üzere mahkeme binasına çağırıldığını belirten bir celp gönderir. Fitnat ifade vermek üzere gittiği zaman kendisine Mükerrerem'in anlattıkları okunur ve bu konudaki görüşleri sorulur. Fitnat "[b]en ondan para istediysem, git de sahtekârlık yap, dolandırıcılık yap, hırsızlık

yap! demedim” (Atabeyoğlu 2011: 138) cevabını verir. Doktor Mükerrerem’in yargılanması romana yansımaz ancak üç yıl hapse mahkûm edildiği bilgisi verilir. Fitnat, kararı temyiz etmesi gerektiğini söylese de Mükerrerem “[b]ir zamanlar sevgi ve saygı görerek gezdiiğim insanların arasına omuzlarımda sefaletin, sahtekârlığın alçaklığını taşıyarak katılmak için mi kararı yargıtaya göndereyim?” (Atabeyoğlu 2011: 149) şeklinde cevap vererek mahkeme kararına itiraz etmeyeceğini söyler.

Reşat Nuri’nin I. Dünya Savaşı yılları cephe gerisini yansıtan *Gizli El* (1924) adlı romanında Şeref, Harbi Umumi başlayınca askere alınır. Askerlik görevini Bursa Ahz-ı Asker şubesinde yazıcı olarak yaparken Gemlik’ten dostu olan doktor vasıtasıyla Miralay Murat Bey’le tanışır. Böylece askerî kuryelik görevine başlayarak sık sık Avrupa’ya gider. Bir yandan da devletin imkânlarını kullanarak vagon ticareti yapar. “*Hükümet değiş(tiği) Kırmızı Konak(ın) hemen hemen kapalı kapıları, perdeleri sökülmüş pencereleriyle bir kiralık ev manzarası almağa*” (Güntekin Tarihsiz e: 139) başladığı zaman yani Mütareke Dönemi’nde Şeref Bey, vagon ticareti yapmak suçundan tutuklanarak yargılanmaya başlar. Dava süreci romana yansımaya da iki ay tutuklu kalan Şeref, hapis ve para cezası alır. “*İki ay sonra ağırca bir para cezası ve mevkuf bulunduğum zaman da hesaplanarak müddeti dolmuş bir küçük hapisten sonra, baba-kız beni hapis haneden aldılar.*” (Güntekin Tarihsiz e: 140).

“[K]amu görevlisinin görevi nedeniyle zilyetliği kendisine devredilmiş olan veya koruma ve gözetimiyle yükümlü olduğu mal üzerinde malın sahibiymiş gibi tasarrufta bulunması” (Aslan 2013: 43) şeklinde tanımlanan zimmet suçu Reşat Nuri’nin *Yaprak Dökümü* (1930), *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanlarında ele alınmıştır.

Reşat Nuri Güntekin’in I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti’nin “*Batılılaşmayı yanlış ve çarpık algılayan özellikle İstanbul’da bir kesimin hayat anlayışını, dünya görüşünü ve hayatlarına yön veren değerler sistemini sorgula(yan)*” (Çetin 2017: 87) *Yaprak Dökümü* (1930) adlı romanında “[h]ak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göre(meyen)” (Güntekin Tarihsiz f: 13) Ali Rıza Bey’in oğlu Şevket, çalıştığı bankada daktilo olan Ferhunde ile evlendikten sonra ekonomik anlamda karşılayamayacağı yaşam tarzını

benimsemeye başlar. Sağa sola iyice borçlanan Şevket “*her gün kapıda alacaklılar(ın) bağır(masına), sulh mahkemesinden celp kağıtları gel(mesine)*” (Güntekin Tarihsiz f: 90) tahammül edemeyecek hâle gelince zimmetine para geçirmeye başlar ve müfettiş soruşturması neticesi hadise meydana çıkar. Bu nedenle Şevket tutuklu yargılanmak üzere tevkifhaneye konulur. Kendisini ziyarete gelen babasına durumu “[m]aalesef vaziyetim senin zannettiğinden biraz daha kötü... Bankaya ait mühimce bir parayı harcadım. Tekrar yerine koymadan müfettişler geldiler. Hoş bu gidişle onu beş senede de yerine koyamayacağımı biliyordum ya.” (Güntekin Tarihsiz f: 97) şeklinde izah eder. Netice olarak zimmet suçundan kısa bir yargılamanın ardından bir buçuk yıla mahkûm olur. “*Kısa bir muhakemeden sonra, Sevket'i bir buçuk sene hapse mahkum ettiler.*” (Güntekin Tarihsiz f: 98). Şevket'in yargılaması tam olarak romana yansımaya da mahkemenin 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun “Sirkat-ı Emval-i Miriye ve İrtikabat-ı Saire” bölümünde yer alan 90. maddesi¹ mucibince cezalandırıldığı anlaşılmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin'in Kenan ile Lamia'nın aşk öyküleri fonunda yüzeysel olarak II. Meşrutiyet Dönemi'nin sosyal meselelerine temas eden *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanında “*Aydın Vilâyetinin bütün kasabalarını birer birer gez(en) daima memuriyet ve memleket değiştir(en), fakat hiç birisinde tutunam(ayan)*” (Güntekin Tarihsiz c: 21) Kenan'ın babası Nail Bey, Melek Hanım'la evlenmeden üç yıl önce Manisa'daki memuriyeti sırasında bir zimmet meselesi nedeniyle mahkemeye düşer. Delil yetersizliğinden serbest kalmasına karşın memuriyetten azledilir. “*Nail'in mazisinde bir leke vardı: Üç sene evvel onu bir para meselesinden dolayı Manisa muhasebe memurluğundan azletmişlerdi. Mahkeme onu mahkûm etmek için kâfi delil bulamamış, beraat ettirmiş.*” (Güntekin Tarihsiz c: 21). Ancak romana ne zimmet meselesinin esası ne de söz konusu yargılama yansır.

11810 Fransız Ceza Kanunu tercüme edilerek hazırlanan 1274 (1858) tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun Birinci Bab'ın “Sirkat-ı Emval-i Miriye ve İrtikabat-ı Saire” başlıklı Dördüncü Fasil'ının 90.maddesi: “*Her ne suretle olur ise olsun zimmetine mal-ı miri geçiren veyahut ahara geçmesine müsaade eden mülkiye ve maliye memurları memuriyetten tard ile üç aydan iki seneye kadar veyahut altı aydan üç seneye kadar nefy olunur.*” (Gökçen 1987: 187).

Genel olarak “yetkili birisine başkası tarafından toplumun usul ve kurallarına aykırı bir şekilde menfaat vaat edilerek ya da sağlanarak bir işin yaptırılması” (Düzbakar 2008: 533) şeklinde tanımlanan rüşvet, Osmanlı Devleti için büyük bir sorun hâline gelmiş, Tanzimat’tan itibaren kanunnamelerde çeşitli düzenlemeler yapılarak bunun önüne geçilmeye çalışılmıştır. 1858-1926 yılları arasında yürürlükte kalan Ceza Kanunu’nda ise “*Tervic-i meram için ne nam ile olur ise olsun her ne ki alınub virilür ise rüşvettir.*” (Gökcen 1987: 180) ifadesiyle tanımlanan rüşvet suçuyla ilgili ağır yaptırımlar getirilmiştir. Söz konusu kanunun “*Rüşvet Beyanındadır*” başlığıyla verilen ‘Üçüncü Fesil’da rüşvet suçu, niteliği ve cezası ele alınarak “*memuriyetten çıkarma, bir misli para cezası uygulaması (...) suçun ilk defa işlenmiş olması durumunda muvakkaten (geçici) kalebend cezası ile altı sene sürgün (tard) cezası uygulaması vardır. Aynı cezalar rüşveti veren ve aracılık eden içinde geçerlidir.*” (Keleş 2005: 278). Toplumsal sorun olan ve kamu düzenine zarar veren rüşvet suçuna *Miras* (1925), *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanlarda temas edilmektedir.

Memduh Şevket Esendal’ın Silahtar Ali Paşa ailesine mensup bireylerin hesaplaşmasını “*II. Abdülhamit dönemini (...) düşünce çatışmaları, yeni kurulan dernekler, yönetim aleyhindeki*” (Önertoy 1991: 9) faaliyetler etrafında yansıtan *Miras* (1925) adlı romanında mahkeme kâtipi Sadık Efendi’nin “*evvelce şer’iye mahkemelerinden birinde katipken bir rüşvet meselesinden kadı ile arası açılıp*” (Esendal 1988: 210) azledilmesi hadisesine yer verilmiştir. Mesele net ifadelerle anlatılmadığı için rüşveti kimin aldığı hususu kısmen muğlâk kalır. Ancak azledilmesinden dolayı rüşvet alanın kâtip olduğu ve bu nedenle bir soruşturma geçirdiği anlaşılmaktadır.

Aka Gündüz’ün geriye dönüşlerle II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar uzanan Cumhuriyet’in ilk yıllarını yansıtan *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanında “[d]evlet işlerinde mühim bir mevki” (Aka Gündüz 1933a: 152) olan, İdil’in babası Ali Bey II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında yanında çalışan muhasebecisinin yabancı bir şirketten rüşvet aldığını öğrenir. “*Rüşvet alan muhasebecisini kovup mahkemeye*” (Aka Gündüz 1933a: 160) verir. Muhasebecinin ortağı olan ve aynı zamanda İttihat ve Terakki Fırkasında da sözüne itibar edilen Vehap Bey “*gelip bizzat rica(cı)*” (Aka Gündüz 1933a: 160) olur ancak ilkeli bir yönetici olarak sunulan Ali Bey hak bildiği

yoldan dönmez. Ne var ki iki ay sonra Vehap Bey'in tesiriyle İttihat ve Terakki Fırkasının mebusluk müracaatını reddettiği Ali Bey'le hesabı kapanmamıştır. Öncelikle gazeteler aracılığıyla Ali Bey'in Şile limanı imtiyaz meselesinde yolsuzluk yaptığına ve bu duruma göz yummayan muhasebecisini kovduğuna dair haberler yapılır. Ardından hadise mahkemeye akseder. Ancak fırkanın tesirindeki hâkim ilgililerden zanlıyı suçlayacak şahit ya da mektup ister. “*Ali Beyi kemali rezaletle mahkemeye verdiler. Mahkeme reisi efendilerine gizlice haber gönderdi: Ortada delil emare yok, hiç olmazsa bir şahit, bir mektup filan olsun ki kitaba uyduralım.*” (Aka Gündüz 1933a: 162). “*Merkezi Umuminin Avrupa hafiyeliğini*” (Aka Gündüz 1933a: 163) yapan Hektor adlı şahsa talimat verilerek Ali Bey'in rüşvet aldığına dair bir mektup yazdırılır. “*Muhterem Ali Beyefendi, diyordu. Bize hiçbir zaman gayri kanuni teklifte bulunmamıştır. Şirketimiz erkani ile olan şahsi dostluklarına binaen ve bazı hususi zaruretlerini dostane bir surette terhin için kendilerine bir küçük miktar para ikraz edilmiştir. (...) Topu topu on sekiz bin beş yüz Fransız lirasıdır.*” (Aka Gündüz 1933a: 163-164) şeklindeki mektup neticesi Ali Bey görevinden azledilir. Süreçleri romana yansımada da Ali Bey yapılan yargılama neticesi “*iki sene üç ay, altı gün, dört saat, beş dakika, üç saniye*” (Aka Gündüz 1933a: 164) hüküm giyer.

Peyami Safa'nın Millî Mücadele yılları “*İstanbul sosyetesinde yaşanan kokuşmuşlukla Anadolu'da verilen büyük mücadele arasındaki tezadın gösterildiği*” (Ayvazoğlu 2008: 67) *Sözde Kızlar* (1923) adlı romanında ise dolandırıcılık hadisesine yer verilmiştir. Nafi Bey'in köşkünün daimî konuklarından Salih, kendisine ait olmayan Bedosyan Hanı olarak adlandırılan gayrimenkulü sahte evrakla sattığı iddiasıyla mahkemeye çağırılır. Olayın tafsilatı Behiç tarafından “[d]üşününüz ki melun başka bir adam namına sahte ilmühaber tanzim ettiriyor, o adam namına bir han satıyor, parasını yiyor.” (Safa 2017: 101) şeklinde verilir. Okur hadisenin yargıya aksettiğini Con Hoca olarak anılan Mustafa Efendi'nin oğlu Salih'e “[d]ün yine mahkemeden celp geldi.” (Safa 2017: 88) şeklinde haber vermesiyle öğrenir. Olayın Nafi Bey köşkünün oğlu Behiç'in sorun yaşadığı Salih'i şikâyet etmesi neticesi ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Behiç şikâyetle de yetinmeyerek hadiseyi gazetelere taşıyarak Salih'i iyice perişan etme derdindedir. “*Birdenbire içeriye giren Behiç, Nazmiye Hanımın sözünü kesti: - Anne... Salih'i kudurtacağım,*

yarın bütün gazeteler: 'Bir serserinin dolandırıcılıkları... Bedosyan Hanı meselesi' diye, büyük yazılarla Salih'i ilân edecekler." (Safa 2017: 99). Ancak hadisenin yargı safhası romana yansımaz.

4.5.2. Atatürk Dönemi

Atatürk Dönemi'ni yansıtan romanlarda genel itibariyle hukuki mevzuata da uygun olarak basit ve nitelikli hırsızlık vakaları ele alınmıştır. Bunlardan basit hırsızlık vakası olarak değerlendirilenler genel olarak hayatlarını idame ettirecek bir olanağa sahip olmayan şahısların yaşam mücadeleleri içerisinde verilerek genelde sosyal devlet anlayışına, özelde yargı kurumuna eleştiriler getirilmiştir. *Gece Konuştu* (1935), *İnsan Artıkları* (1937), *Sokakta Harp Var* (1932) adlı romanlardaki hırsızlık vakaları bu perspektifte ele alınmıştır.

Reşat Enis'in 1930'lu yıllar Türkiye'sini evsizlerin hayatta kalma mücadelesi fonunda yansıtan *Gece Konuştu* (1935) adlı romanında hırsızlık vakaları genellikle bir şekilde parçalanmış ailelerin evden kovulan ya da evden kaçan çocuklarının hayatta kalmak için başvurdukları bir çare olarak sunulmuştur. Sinebar Recep'in adamlarından Galatalı Tatar Salim on yaşında kaldığı yetimhaneden kovulduğu ve sokaklarda yaşam savaşı vermeye başladığı zaman ilk suçunu işler. Tramvay bekleyen yaşlı bir adamın çantasını çalıp kaçarken yakalanır. "İkinci ceza mahkemesinde üç ay" (Aygen 1935: 55) hapis cezası alır. Sinebar Recep'in faili olduğu hırsızlık hadisesi romanın vaka zamanında yürürlükte olan 765 sayılı TCK'nın 491. maddesinde yer alan "Her kim, diğer bir şahsın menkul malını rıza ve malumatı olmaksızın bulunduğu yerden intifa maksadiyle alırsa üç aydan üç seneye kadar hapsolünür." (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019) şeklindeki hüküm dolayısıyla devrin hukukuna uygun olarak verilse de yazar kararı bireyi korumakla mükellef olan sosyal devlet olgusuna uygun bulmadığını hissettirir. Yazar bu düşüncesini geliştirmek için çetevari guruplar oluşturarak başka imkânları olmadığı için hırsızlık yaparak hayatlarını idame ettirmeye çalışan sokak çocukları üzerinden okurun zihnine yerleştirmeye çalışır. Sinebar Recep öldürüldükten sonra Hikmet, yaşamlarını hırsızlıkla sürdüren Hallo çetesine katılır. Son dönemde ampul çalıp bakkallara satarak hayatta kalmaya çalışan çete üyeleri, bir balo gecesi, yaşlı bir uşaktan başka kimse olmayacağı düşüncesiyle vali konağını soymaya teşebbüs

ederler ve yakalanarak nezarete atılırlar. Kargaşa yaratarak henüz sabıkası olmayan Hikmet'in nezaretten kaçmasını sağlayan çete mensuplarının yargılanma süreci romana yansımaz.(Aygen 1935: 148).

Reşat Enis Aygen'in bahsi geçen düşüncesinin bir benzeri de Hayrettin Ziya'nın Cumhuriyet'in ilk yıllarını evsizlerin yaşam mücadelesi ekseninde yansıtan *İnsan Artıkları* (1937) adlı romanında ele alınmıştır. Romanda babaları şehit olan, anneleri ölen ve sığınacak yerleri olmayan iki kardeş Faik ve Emin aç oldukları bir gün, önce cami avlusunda dilencilik yapmaya çalışırlar. Ancak cemaatten bir ekmek parası alamazlar üstüne üstlük birde azar işitirler. Faik, kardeşi Emin'in aksine tufeyli yaşamaya meyyal bir çocuktur. O böyle yalvar yakar dilencilik yaparak aç kalmaktansa hırsızlık yapmayı tercih etmektedir. Kardeşini de hırsızlık yapmaya zorlasa da istediği neticeyi alamayan Faik, “[k]arşıda bir ışık var. Şimdi gelirim ben. Bakalım bir şey apartabilir miyim?” (Hayrettin Ziya 1937: 11) diyerek bir kenara oturduğu kardeşinin yanından ayrılır. Bir süre sonra Faik cami avlusunda sadaka istedikleri ve hakarete uğradıkları adamın cüzdanını çalmış olarak döner. “—Vay canına. Ne de enayi herifmiş ha! Azrail canını sökse götürse farkına varmayacak. Heyyyt imanına... Ne de yeni ya. Allah gönderince böyle gönderir. Gördün mü bizim toy kardeşimiz Emin Beyefendi hazretleri! Yoksa daha çok zaman aç biilâç yatardın bu bizim ipek donlu kuş tüyü yatakta!” (Hayrettin Ziya 1937: 21). Faik'le ilişkisi olan ve geçimini fuhuşla temin eden Şeküre, Emin'den hoşlanmaktadır ve bu nedenle aralarında engel olarak gördüğü Faik'i polise ihbar eder. Polisler Faik'i karakola götürürler. Karakolda soyduğu adamın tepkisi üzerine Faik, aç kalmamak için hırsızlık yaptığını söyler.

“—Ne yapalım bey baba. Geçen gece kar savurup dururken kardeşim cami kapısında senden de para istemişti de “defol, çalış da kazan” demiştin. Hatırında mı? O günden beri iş aradık; ama bulamadık. Bu gün bir iş bulduk; onda da mandepseye basmışız. Aynasızlar bizim fakirhaneyi basınca yürek Selânik kesildi. Ama ne yaparsın?” (Hayrettin Ziya 1937: 25-26).

Faik tutuklanarak hapse atılır ancak yargılama süreci romana yansımaz.

Kemal Ahmet'in Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ekonomik sorunları gazetecilik perspektifinden yansıtan *Sokakta Harp Var* (1932) adlı romanında da

ironik bir şekilde başlangıçta yaşamak için çalan şahsı, rehabilite ederek, eğiterek, hayata kazandıramayan adalet kurumunun vurduğu sabıkalı damgası neticesi hırsızlığın meslekleşmesi örneklenmiştir. Yüz yirmi yedinci hırsızlığını yaparken yakalanan Çolak İbrahim Efendi vasıtasıyla hırsızlık vakasına yer verilir. Neşe ve Abdullah Beyler gazetelerinin istihbarat köşesinde haber yapmak üzere hırsızlık yaparken yakalanan ve polis merkezinde bulunan Çolak İbrahim Efendi'yle mülakata giderler. Mülakatta polis merkezine getirilmesine sebep olan son cürümünden ziyade Çolak İbrahim'in “[f]urundan ekmek çalarken” (Kemal Ahmet 1932: 42) yakalanarak sabıkalı olması ve böylece yaşamını hırsızlıkla idame ettirmeye başlaması yansıtılır. Zanlının hali hazırdaki suçuyla ilgili adli süreç romana yansımaz.

Osmanlı Devleti'ni adeta bir kurt gibi kemiren savaşlar, sefalet, adaletsizlik, siyasi ve sosyal baskılar bir yandan devleti hızla yıkılışa götürürken diğer taraftan halkı da değer yitimine uğratmıştır. Bu süreç sonunda bazı insanlar için dinî, ahlaki, vicdani kaygılar erozyana uğrayarak tek kıymet olarak ekonomik güç kalmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanındaki hırsız bu türdendir. Aynı şekilde *Aşk Yarışı* (1934), *Çöl Gibi* (1938) adlı romanlarda da zaruret halini aşan hırsızlık vakalarına yer verilmiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ve diğer ülkelerle birlikte Türkiye ekonomisini de etkileyen Büyük Buhran olarak adlandırılan ekonomik krizin (Işık, Duman 2012: 74) yansımalarını görmek mümkündür. Yazar İstanbul'un fakir semtlerinde “*Kuru ekmeği(n) dirhemle*” (Gürpınar 1969: 24) alındığı bir atmosfer yaratarak sefaleti yönlendirici güç olarak vermiştir. “*Yılların biriktirdiği içtimaî çözülüşün bütün kötülüklerinin, bozukluklarının bir insanda tecelli etmiş en son muhassalası(...)*” (Berkes1945: 15) olarak sunulan, açlıktan kurtulmak için her fiili yapmayı göze alan Avnussalah Bey ve arkadaşı Ali Safder, bir lokantanın vestiyerinden çaldıkları paltoların birisinin cebinden çıkan mektup vesilesiyle ihtiyar Atrazade Muhip Paşa'nın genç ve güzel karısı Şevkiye Hanım'la âşığı Teshilat İdarehanesi sahibi Nedim Bey arasındaki ilişkiyi ve Nedim Bey'in aslında Atrazade konağını soymak için kadını kullandığını öğrenerek tahkikata girişirler. Amaçları olayı tam anlamıyla öğrenerek tehditle para

sızdırmaktır. Bir süre sonra ‘Çok Ehemmiyetli Bir Hırsızlık’ başlığıyla “*Fındıklı’da eski vükelâdan Atraşzade Muhip Paşa’nın konağında oldukça şaşkırtıcı büyük bir hırsızlık olmuştur.(...) Çalınan paranın yüz bin lira kadar olduğu söyleniyor. Hırsızlığın çok esrarlı görünen cihazları vardır. Tahkikat başlamıştır.*” (Gürpınar 1969: 78-79) şeklinde hadise gazeteye yansır. Bu arada Muhip Paşa’nın oğlu Affan Bey de hadiseyi araştırırken Ali Safder ve Avnussalah vasıtasıyla Nedim Bey’in izini bularak yazıhanesine polis gönderir. Nedim Bey, hırsızlık vakasının tüm cephelerini öğrenen Avnussallah Bey’e beş yüz lira vererek kendisini ele vermemesi için vaatlerde bulunur. Nedim Bey’in yazıhanesinde yapılan sorguda Avnussalah Bey maddi kazanç beklentisiyle bildiklerini anlatmaz. Bu nedenle vaka delil yetersizliği nedeniyle kapanır.

“*Sorgu yapıldı. Avnussalâh suçlandırılacak kâğıtları saklayarak tamamıyla Nedim için söz söyledi. Ah Safder’in Şevkiye Hanım’ı ziyaretinden, Kâmile kadının kapı arkasından dinlediği ipe sapa gelmez lakırdılardan ve o sabah Nedim Bey’in idarehanesinde patlayan tabancadan kasa hırsızlığını tam olarak anlatabilecek hükümler çıkartılamadı. Onun için zanlıların mevkuf olarak sorgularının yapılmasına kanunca bir lüzum görülmedi.*” (Gürpınar 1969: 108-109).

Mahmut Yesari’nin Cumhuriyet’in ilk yıllarını yansıtan *Aşk Yarışı* (1934) adlı romanında Hikmet Raci akşamleyin evinde bulunduğu sırada “— *İmdat... yangın var... Adam öldürüyorlar... İmdat...*” (Yesari 1934: 4) şeklinde yardım isteyen bir kadın sesi duyar. Üst kata çıktığı zaman “*elinde büyük bir soba maşasile ihtiyar bir kadın(1) kasketli bir adama hücum ed(erken)*” (Yesari 1934: 4) bulur. Ani bir hareketle hırsız olduğu anlaşılan şahsı etkisiz hâle getirir. Apartman kapıcısı Surpik’in haber vermesiyle polis ve bekçi gelerek zanlıyı götürürler. Bir süre sonra hırsızın apartmanda çalışan Marika adlı bir kızın sevgilisi olduğu ve hüküm giydiği anlaşılır. “*Avadis Ağa — O, daha hapistedir... Amma burada vakti ilen beslemelik eden bir Marika var idi, o hırsızın da dostu idi.*” (Yesari 1934: 133). Sonraki adli süreç romana yansımaz.

Mebrure Sami’nin II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet Dönemi’ne uzanan *Çöl Gibi* (1938) adlı romanında Nihal, ilk gençlik aşkı olan, yıllar sonra evli bir kadınken kendisini iğfal eden ve Millî Mücadele Dönemi’nde kızıyla nişanlanan, “*şehir*

tiyatrosunun geçen oyun mevsiminde tam iki ay arka arkaya oynanan “Kelebek” adlı müzikal piyesin müellif ve bestekârı” (Mebrure Sami 1938: 5) olarak şöhrete kavuşan Vedat Melih Bey’i öldürmek suçuyla hapse atılmıştır. Cezaevinde Nihal ile aynı koğuştaki kalan kadınlardan birinin hizmetçi olduğu evin soyulmasına yardım etmek suçundan “üç seneye mahkûm.” (Mebrure Sami 1938: 27) olduğu yansıtılmıştır. 765 sayılı Ceza Kanunu’nun 491. maddesinde hırsızlık suçuna üç aydan üç yıla kadar ceza verilmesi öngörülmüştür. Ancak hırsızlık suçuna yardım ve yataklık ettiği anlaşılan söz konusu kadının suçunun 493. maddesi¹ kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır. *Kızılılık Dalları* (1932), *Gece Konuştu* (1935) adlı romanlarda ise hane halkından olmayan ya da bir şekilde öfke duyulan şahısların hırsızlık zanlısı hâline getirilmeleri eleştirilmiştir.

Reşat Nuri’nin II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet Dönemi’ne uzanan *Kızılılık Dalları* (1932) adlı romanında “*Feriha Hanımın tuvalet masasından elli, altmış lira kıymetinde bir pantantif(in)*” (Güntekin 1993: 135) çalınması konu edilmiştir. Söz konusu fiilin akla gelen ilk şüphelisi Feriha Hanım’ın oda hizmetine bakan Azize olur. Nadide Hanım, kırıp dökmeden onu sorgulamaya çalıştığı zaman da “[v]ay, siz bana hırsız mı diyorsunuz? Benim namusum var, diye şirret şirret bağırmaya” (Güntekin 1993: 135) başlayınca hadise karakola akseder. Konağa gelen komiserin sorgusundan da netice alınmaz. Sadece Azize’nin “[n]e malûm bu Gülsüm kızın almadığı... Zaten kaç kere hırsızlığı yakalanmış...” (Güntekin 1993: 135) şeklindeki söylemi üzerine Nadide Hanım’ın konağına evlatlık olarak verilen, “*kızılılık sopalarıyla dövüle dövüle, sözüm ona eğitil(en)*” (İleri 2015:203) Gülsüm de sorgulanır. Konakta netice alamayan komiser, zanlıları karakola götürerek sorgusuna burada devam etmeye başlar. Bu arada pantantif akşam bir kanepenin altında bulunur. Böylece dava neticelenir.

1 765 sayılı Ceza Kanunu’nun 493. maddesi: “*Sirkat cürmü: 1 - Hırsızla malı çalınan arasında hizmet veya bir iş yapmaktan veya bir mahalde muvakkaten olsun birlikte oturmaktan yahut karşılıklı nezaket icabatından, ileri gelen itimadı suistimal neticesi olarak hırsızın siyanetine terk ve tevdi olunmuş olan eşya hakkında işlenirse, (...) Failin göreceği ceza, üç seneden altı seneye kadar ağır hapidir.*” (<https://www.mevzuat.gov.tr> E.T.15.11.2019).

Reşat Enis Aygen'in *Gece Konuştu* (1935) adlı romanında ise Hikmet, Hallo çetesi mensupları tutuklanınca ayakkabı tamircisinde çalışmaya başlar. Burada tanıştığı ve dost olduğu Hayati'nin de doğumundan dört gün sonra babası ölünce annesi tarafından eve uğursuzluk getirdiği inancıyla sürekli itilip kakıldığını öğrenir. Bir gün “*annesinin ceviz çamaşır sandığı, kilide anahtar uydurularak açılmış, karıştırılmış, dokuz lirası çalınmış(tır).*” (Aygen 1935: 223). Annesi, suçlu olduğu kanaatiyle Hayati'yi döverek karakola getirir. “*Bir insafli adamdı gelen polis... İplerini çözmüş, onu sevmiş, okşamış ve annesini de bir iyi haşlamıştı. Tahkikat uzun sürmemişti: Paralar bulunmuş, hırsız anlaşılmıştı. Bu, küçük Hayati mi? Hayır.. Bu, Yaşar'dı. Zengin akrabanın kızı Yaşar... Her şey örtbas edilmiş ve Hayati yediği dayakla kalmıştı.*” (Aygen 1935: 224).

Reşat Enis'in *Gece Konuştu* (1935) adlı romanında ise kendisini evden kovan üvey annesinden intikam almak isteyen çocuğun faili olduğu hırsızlık vakasına yer verilmiştir. Romanda adli makamlara intikal eden ilk hırsızlık vakası annesini kaybettikten sonra bir süre babası ve üvey annesiyle birlikte yaşayan, arkadaşları tarafından Cambiribimbam ismi verilen İdris, “*kovulduğu gece, üvey anasından hıncını çıkarmak iste(r). Onun en çok sevdiği zümrüt taşlı yüzüğünü – bu rahmetli anasından kalmıştı – çal(ar). Amma çabuk yakala(nır). Kara kuru bileklerine kelepçe vur(urlar)*” (Aygen 1935: 54). İdris'in yargılanma süreci romana yansımada da yazar sosyal devlet olgusunu ve bir çocuğun “*Kara kuru bileklerine kelepçe vur(an)*” (Aygen 1935: 54) adalet kurumunu ilk soygunları akabinde ıslah ederek yaşama kazandıramamakla ve bu nedenle suç fiillerinin meslekleşmesine sebep olmakla eleştirmiştir.

765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 503 maddesinde “*Bir kişiyi kandırabilecek nitelikte hile ve desiseler yaparak hataya düşürüp onun veya başkasının zararına, kendisine veya başkasına haksız bir menfaat sağla(mak)*” (Tüysüz 2017: 18) şeklinde tanımlanan dolandırıcılık suçunu işleyenler hakkında ise “*bir yıldan üç yıla kadar hapis ve sağladığı haksız menfaatin bir misli kadar ağır para cezası*” (Tüysüz 2017: 18) verilmesi öngörülmüştür. Esası hileye dayanan ve tarihin her döneminde görülen dolandırıcılık suçuna inceleme alanına giren vaka zamanı olarak Atatürk Dönemi'ni alan romanlarda da temas edilmiştir. *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanda mütegalibenin köylüyü aldatarak mahsullerini ucuza kapatması konu

edilirken, *Düşkünler* (1935) adlı romanda ise bir şahsın isminin kullanılarak dolandırıcılık yapıldığı iddiasına yer verilmiştir.

Reşat Enis Aygen'in Cumhuriyetin ilk yıllarını fakirlik, patron-işçi ilişkisi, kadının cinselliğin nesnesi olarak görülmesi ekseninde yansıtan *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında Yıldız'ın Ankara'dan İstanbul'a dönmek için bindiği trende yanına oturan sabık kaymakam vasıtasıyla mütegalibenin köylüyü dolandırmasına yer verilmiştir. “*Cehaletin (...) rezaletinin sembolü(...)*” (Aygen 2013: 175) olarak tavsif edilen mütegalibeden Kılıçoğlu, hasat zamanı kahvede hazırladığı düzenekle radyo yayınına girer. İstanbul Radyosunun haberleriymiş gibi bir sunuşla ekonomik durumun giderek kötüleştiği gerekçesiyle köylünün mahsulünü bir an önce satması gerektiğini belirtir.

“—*Burası İstanbul radyosu! (...)*

—*Ağalar, ortalıkta buhran var; parasızlık var. Mahsulünüzü bir ayak önce satmağa bakın. Piyasa gün be gün düşmektedir. Bugün beşe verdiğiniz mahsulünüz yarın üç kuruşa alıcı bulamayacaksınız!*” (Aygen 2013: 183).

Kaymakam, Kılıçoğlu'nu suçüstü yakalayarak hem köylünün mahsulünü kurtarır hem de olayı mahkemeye intikal ettirir. “*Ağız ağza yüklü at, öküz arabalarını köy yolundan çevirttim. Ve Kılıçoğlu ağayı mahkemeye verdim.*” (Aygen 2013: 183). Ancak davanın seyri romana yansımaz. Kaymakamın “*Melun mütegalibenin dolandırıcılığını ispat etmek oldukça güçtü, (...) Kılıçoğlu civar vilayetlerin en hünerli avukatlarını tutmuştu. Ve ben bu işte onun karşısına yapayalnız çıkıyordum.*” (Aygen 2013: 185) şeklindeki düşüncesi vasıtasıyla yazarın devrin adalet kurumuna bakışı da verilmiştir.

Sadri Ertem'in *Düşkünler* (1935) adlı romanında Mis Molli, verem hastalığına yakalanan sevgilisini Heybeli Sanatoryumuna yatırmak için bakire kız tutkusu olan Madenci Abbas Bey'e telefon ederek kendisini yardıma ihtiyacı olan bir kız olarak tanıtır ve kardeşinin acilen tedavi edilmesi için sanatoryuma yatırılması gerektiğinden bahseder. Abbas Bey sanatoryuma telefon eder ve “[s]ize hasta bir *Dârülfünûnlu* gönderiyorum, kendisini tedavi ediniz. Talebeden Cemal

Efendi'nin¹ hesabını hesabıma geçiriniz. Ben ocak sahibi Abbas, der.” (Ertem 1935: 98). Abbas Bey'e teşekkür etmek için Meliha'yı gönderir. Meliha ile Abbas Bey arasında yavaş yavaş bir yakınlaşma olur. Doğal olarak bu ilişki Meliha için maddiyat, Abbas Bey için de şehvet temeline dayanır. Abbas Bey bir süre sonra Meliha'nın bırakın bakireliği, vesikalı bir kadın olduğunu öğrenince ilişkiyi bitirir. Hastanın tedavi masrafları için arandığı zaman da kendisinin böyle bir durumdan haberi olmadığını isminin kullanılarak dolandırıcılık yapıldığını, olayı yargıya aksettireceğini bildirir. Aynı zamanda anlatıcı olan muharrir olayı tahkik etmek için Abbas Bey'e telgraf çeker ve “[b]enim namıma hareket eden ve ismimi maksat-ı mahsusla veren denî hakkında mahkemeye müracaat ettim.” (Ertem, 1935: 99) cevabını alır. Hadisenin yargı safhası romana yansımaz.

Peyami Safa'nın konusu itibarıyla *Fatih Harbiye*'yi hatırlatan, Cumhuriyet Dönemi Türk insanının Batılılaşma sürecini Karagümrüklü Deli Cemile'nin “*giyinişte kuşanişta Batı(lı), davranışta duyuşta Doğu(lu)*” (İleri 2015: 239) gibi davranması tezatının eserin genel atmosferine yayıldığı *Cumbadan Rumbaya* (1936) adlı romanında ise zimmet suçuna temas edilmiştir. Romanda Selim'in babası Nail Bey bir şirkette veznedar olarak çalışmaktadır. Kanseri olan kızını ameliyat ettirmek için gerekli parayı temin edemeyen Nail Bey, şirket kasasından bin dört yüz lira para alır. Söz konusu parayı yerine koyamaz, tam bu sırada Selim, Cemile'de gözü olan tüccar Tahsin Bey'le tartışır. Tahsin Bey, Selim hakkında tahkikat yaptırınca babasının ilişkili oldukları şirkette çalıştığını ve zimmetine para geçirdiğini öğrenir. Eline Selim'den intikam alma fırsatı geçen Tahsin Bey olayı yargıya intikal ettirir. Böylece Nail Bey tutuklanır. Hadiseyi Selim'in “*Babam zimmetini ödeyemeyeceğini vaat etti, birkaç ay daha şirketi oyaladı, nihayet iş mahkemeye düştü, tevkifine karar verilmiş(...)*” (Safa 2012: 140) şeklindeki beyanından öğrenen Cemile sevgilisini bu zor durumdan kurtarmak için Tahsin Bey'den borç alır. Nail Bey'in zimmetini öder ve onun hapisten çıkmasını sağlar. Daha çok Tahsin Bey'in karakterini ortaya koymak için kurgu içresine sokulduğu izlenimi veren Nail Bey'in zimmet davasının seyri, romana yansımaz. 01.03.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 202.

1 Romanın 111. sayfasında söz konusu şahsın adı Celal olarak verilir.

maddesi uyarınca üç aydan üç yıla kadar ceza alması gereken Nail Bey'in ne kadar tutuklu kaldığı verilmez.

Atatürk Dönemi Türk romanında II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerini yansıtan eserlerde genel olarak hırsızlık, irtikâp, zimmet, rüşvet, dolandırıcılık gibi yüz kızartıcı suçlar toplumsal mahiyetiyle birlikte verilerek suçta neden olan koşullar, sabıkalıların karşılaştığı güçlükler, nüfuzlu şahsiyetlerin yargıda imtiyazlı olduğu inancı eleştirel bir şekilde ele alınmıştır. Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanında kendi olanaklarıyla ailesinin geçimini sağlayamayan bir babanın hırsızlık yapması üzerinden suç kavramı sorunsallaştırılmış, yazar açık bir şekilde ifade etmese de hırsızlık eyleminin faili kadar ona yaşamını idame ettirecek fırsatı sun(a)mayan idari yapı da eleştirmiştir. Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında* (1929), Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924) adlı romanlarında ise hırsızlık, dolandırıcılık, zimmet ve rüşvet gibi adi suçların yargı önünde bedeli ödense bile failerin toplum tarafından potansiyel suçlu olarak görülmeleri ve tecrit edilmeleri ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemini yansıtan romanlarda ayrıca I. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik koşulların halkı sefaletle sürüklemesi, insanların çeşitli gerekçelerle maddi olarak karşılayamayacağı bir yaşam sürme çabası, siyaseten gözden düşen zümrenin ekonomik gücünü kaybederek yoksullaşması, daha çok para kazanma arzusu gibi etkenler hırsızlık, irtikâp, zimmet, rüşvet, dolandırıcılık gibi suçların nedenleri arasında gösterilmiştir. Selahaddin Enis'in *Endam Aynası* (1928) adlı romanında I. Dünya Savaşı yılları ekonomik koşullar nedeniyle hırsızlık vakasının sıradanlaşması ve insanların kolayca hırsızlık zanlısı hâline gelmesi yansıtılırken, Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1924) adlı romanında bir doktorun kendisini sefih bir yaşama sürükleyen sevgilisinin isteklerini karşılayabilmek için itibarını hiçe sayarak para karşılığı sahte rapor vermesi eleştirel bir şekilde dikkatlere sunulmuştur. Sadri Ertem'in *Düşkünler* (1935) adlı romanında ise II. Abdülhamit Dönemi aristokrat ailelerine mensup şahısların çocuklarının II. Meşrutiyet Dönemi'nde hırsızlık yapacak kadar sefaletle düşmeleri siyasal hesaplaşmanın neticesi olarak yansıtılmıştır. Reşat Nuri'nin *Gizli El* (1924) adlı romanında ise bir memurun devletin kendisine sağladığı imkânlardan istifade ederek vagon ticareti

yapmak suretiyle büyük meblağlarda paralar kazanması üzerinden İttihat ve Terakki Fırkası yolsuzluğun önünü açmakla itham edilmiştir.

Atatürk Dönemi'ni ele alan romanlarda ise ekonomik mahiyeti olan suçlardan daha çok hırsızlık vakalarına yer verildiği görülmektedir. Söz konusu romanlarda hırsızlık hadiseleri genel itibariyle toplumun alt kesimlerinin yaşam savaşı içerisinde verilmiş ve sosyal devlet anlayışına eleştiri getirilmiştir. *Gece Konuştu* (1935), *İnsan Artıkları* (1937), *Sokakta Harp Var* (1932) adlı romanlarda ekonomik koşullar ve devletin sosyal politikalarının toplumun dezavantajlı kesimlerini yeterince kapsayamaması neticesi insanların yaşamlarını idame ettirmek için hırsızlık yapmak zorunda kalmaları ele alınmıştır. Bunun yanında Reşat Enis Aygen'in *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında mütegalibenin zayıfın malını Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi gasp edemediğine bunun yerine amacına ulaşmak için dolandırıcılık yapmaya çalıştığına dikkat çekilmiş ancak söz konusu zümrenin hâlâ nüfuzunu koruduğu da belirtilmiştir.

4.6. İğfal Taciz

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri kadına yönelik şiddetin bir türü olan taciz, tecavüz gibi suçlar işlenmiş ve “*en ilkel toplumlardan günümüze kadar kişilerin hem vücut bütünlüğünün hem de şeref gibi çok yüksek manevi bir değer koruması olan ‘ırz güvenliği’ hukuk sistemleri tarafından*” (Konan 2011: 149-150) güvence altına alınmaya çalışılmıştır. İslam ceza hukuku da taciz, tecavüz gibi kadının iffetine yönelik suçlarla ilgili ağır yaptırımlar getirerek önleyici tedbirler almış ve söz konusu suçları hadd cezası¹ kapsamında değerlendirmiştir. Osmanlı Devleti ise taciz, tecavüz gibi suçları İslam hukuku ve örfi hukuk hükümlerine göre değerlendirmiş, konuyla ilgili ilk kapsamlı düzenleme 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza

¹İslam hukukunda Kur'an'da belirtilmiş bazı suçlar için değişmez cezalara ‘hadd’ denir. “*Hadd başlıca Allah'a karşı işlenen suçlara konulmuştur. Bundan ötürü de değiştirilemezler. Hadd kelimesinin çoğulu hudud'dur. Allah'ın haklarına karşı işlenen suçlar; hırsızlık, zina, şarap içmek veya sarhoş olmak, kazif (birine zina isnat etmek), yol kesme, irtidat yani İslam dinini terk etmek ve değişik görüşler olmakla beraber isyan'dan ibarettir.*” (Akbulut 2003: 173).

Kanunu'nun “*Hetk-i Irz Edenlerin Mücazâtı Beyanındadır*” adlı kısmında yapılmıştır.

“*Anılan kanunun, 198. maddesinde, bir erkeğin zor kullanarak bir kadının ırzına geçmesi halinde muvakkat kürek cezası ile cezalandırılacağı hükmü yer alır. Irza karşı tecavüz eğer kadının (veya kızın), yakınları, velisi veya aylıklı hizmetkarları tarafından yapılırsa bu durum ağırlaştırıcı sebep olarak görülmüştür. Aynı şekilde fiilin, bakire bir kız aleyhinde işlenmesi halinde faile kürek cezası dışında ayrıca tazminat verilmesi kararlaştırılmıştır. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesine 1860 yılında eklenen zeylile, sarkıntılık edenler hakkında da bir düzenleme getirilmiştir. 1914 yılında yapılan değişiklik ile de failin mağdureyle evlenmesi halinde cezanın ortadan kalkacağına dair düzenleme eklenmiştir.*” (Konan 2011: 163).

Her dönemin neredeyse en ciddi suçlarından biri olan taciz, tecavüz gibi fiiller kadının toplum içindeki yeri, kanunların kadına yaklaşımı gibi günümüzde dahi güncelliğini koruyan tartışmalara yol açmıştır. Şüphesiz hayatı yansıtmayı amaçlayan roman yazarları da kendi perspektiflerinden konuya eğilerek kimi zaman uygulamaları eleştirmişler kimi zaman da sorunun farklı cephelerine dikkat çekmeye çalışmışlardır. Atatürk Dönemi romanları incelendiğinde taciz, tecavüz gibi suçlarla oldukça sık karşılaşılacaktır, buna mukabil adli mercilere intikal eden hadiselerin sayısı oldukça azdır. Bunun en önemli sebebi herhalde taciz ve tecavüz suçlarının mağduru olan kadınlara toplumun kirlenmiş ya da kirletilmiş gözüyle bakmasıdır. Bu nedenle olsa gerek kadınlar toplumun kirli damgasını taşımamak için mağduru oldukları hadiseleri adli mercilere taşımakta tereddüt göstermişlerdir. İncelenen romanlarda adli mercilere intikal eden taciz, tecavüz suçlarıyla ilgili sadece üç örnek olay tespit edilmiş olması bu algının sonucudur. Dönem romanlarında sadece Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları*(1927) adlı eserinin Sokak Kızı adlı bölümünde evlilik vaadiyle kandırılarak iffal edilen kızın ailesinin mahkemeye başvurması yansıtılırken, *Bu Toprağın Kızları* (1927) ve *Afrodite Buhurunda Bir Kadın* (1937) adlı romanlarda taciz davalarına yer verildiği görülmüştür.

9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 200. maddesinin zeylinde “*Tezevvüç edeceğim diye iffal ile bıkı-i baliğanın bıkırini izale edip de sonra almaktan istinkâf*

eden kimse kendisinden bedel-i tazmin-i biker alındıktan sonra bir haftadan altı aya kadar hapsolunur. Fakat bu hükmün suduru izdivaç vaadi ile iğfali ya erkeğin ikrar ve itiraf eylemesine veyahut kız tarafının isbat etmesine menuttur.” (Gökçen 1987: 219-220) şeklinde tanımı ve cezai karşılığı belirtilen iğfal suçu Aka Gündüz’ün birbiriyle bağlantısız dört bölümden oluşan *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının Sokak Kızı adlı bölümünde konu edilmiştir. Masume, zengin, dindar ve nüfuzlu bir ailenin oğlu olarak verilen Cemil tarafından evlenme vaadiyle kandırılarak iğfal edilir. Babasını Harbi Umumi’de annesini Mütareke Dönemi’nde kaybeden ve ablasının yanına sığınan Masume’nin yaşadığı hadise, çıkarıcı bir kişilik olarak sunulan eniştesi tarafından en azından kanunda belirtilen “*bedel-i tazmin-i biker*” (Gökçen 1987: 219) almak için bir dilekçe ile karakola şikâyet edilir. Karakol sorgusunun ardından, hastaneye sevk edilen ve burada kendisine bekâret muayenesi yapılan Masume, mahkemeye çıkınca doktorun kendisine bakire olduğu yönünde rapor düzenlediğini öğrenir. “*Cemil Bey beni aldatmamış. Ben anamdan doğduğumdan daha bakir, daha sağlam, daha temizmişim!*” (Aka Gündüz 1974a: 37). Masume’nin mahkemede karakolun hakkında düzenlediği ve kendisini hafifmeşrep bir kız olarak sunan rapor ve adli birimlerin ağız birliği etmişçesine aleyhinde bulunmaları karşısında “[b]en kimsesiz bir kız. Cemil zengin ve nüfuzlu bir ailenin biricik oğlu. Tabii öyle olur. Para mı yediler ne?” (Aka Gündüz 1974a: 37) şeklindeki tepkisiyle yazar II. Meşrutiyet Dönemi adli mercileri hakkındaki kanaatini de belirtmiştir. Yani yargı haklının değil güçlünün yanında yer almaktadır.

9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu’nun 202. maddesinin zeylinde “*Zükur ve inasdan genç kimselere harf-endazlık edenler bir haftadan bir aya kadar ve elleriyle sarkıntılık edenler bir aydan üç aya kadar hapis olunur*” (Gökçen 1987: 221) şeklinde tanımlanan ve cezai karşılığı belirtilen taciz suçu, Aka Gündüz’ün birbiriyle bağlantısız dört bölümden oluşan *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının “Bir Sorgu Hâkiminin Defterinden” notuyla verilen “Bu Toprağın Kızı” adlı bölümünde ele alınmış ve konuyla ilgili divanî harp yargılamasına yer verilmiştir. Fehmi Paşa’nın pis işlerini yürüten komiser, paşanın tecavüzüne uğrayarak kötü yola düşen Nazlı’ya musallat olur ve onu fuhşa davet eden bir mektup yazar. “*Hanımefendi, Üsküdar’da sizce bilinen Murtaza Efendi sizi çok methetti ve kendisiyle geçirdiğiniz neşeli günlerden bahsetti. Bizim de hissemize düşen payımızı alabilmemiz için hangi gece*

gelmemizi istediğinizi bildiriniz. Saygılarımla. İmza: Malum.” (Aka Gündüz 1974a: 195). Bu nedenle Nazlı komiserden şikâyetçi olur. Bir hafta sonra divanîharpte yargılama başlar ancak Nazlı meşrutiyet yüksek polisine iftira atmaktan “*sanki sandalyesine*” (Aka Gündüz 1974a: 196) oturtulur. Divanîharpte vatan haininin karısı olması, ahlaksız kadınlar zümresinden sayılması gerekçeleri ile taciz iddiasının en önemli delili olan mektup dikkate alınmadan Nazlı’nın şikâyet dilekçesi “*meşrutiyet yüksek polisine*” (Aka Gündüz 1974a: 195-196) iftira olarak değerlendirilir. Divanîharp heyeti Nazlı’ya merhamet gösterir ve suçunu bağışlar. “*Yalnız divanîharp heyeti merhametliydi: (Sen kadınsın, gençsin, şeytana uymuş olabilirsin, bir daha böyle şeyler yapma) dediler bıraktılar.*” (Aka Gündüz 1974a: 196). Böylece yazar ironik bir üslupla genelde II. Meşrutiyet Dönemi Türk yargısının bir sıkıyönetim mahkemeleri olan divanîharplerin adaletin tesisine ne derece hizmet ettiğini de ortaya koymuştur.

Reşat Enis Aygen’in *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında da mütegalibenin tuzağı neticesi kaymakamın bir kadını taciz ettiği gerekçesiyle suçlanması ve mahkûm edilmesi ele alınmıştır. Köylüyü kandırarak mahsulünü oldukça ucuz fiyata satın alan “*cehaletin (...) rezaletin sembolü(...)*” (Aygen 2013: 175) olarak tavsif edilen mütegalibeden Kılıçoğlu, foyasını çıkararak kendisini mahkemeye veren kaymakamdan intikam almak için odasına bir kadın gönderir. Kadın içeri girer girmez fenalaşmış gibi davranır. Kadın, kaymakam kendisine yardım etmek maksadıyla yaklaşınca da tacize uğradığı iddiasıyla çılglık çılgınlığa bağırmağa başlar. Jandarma kumandanı, müddeiumumî, polis komiseri içeri girer. “*Derhal zabıt tuttular. Kadının ifadesi alındı. Ben işini takip etmek için kaymakamlığa gelen kadına taarruz etmiştim. Müddeiumumî tevkifime karar verdi.*” (Aygen 2013: 186).

Atatürk Dönemi Türk romanında yargıya intikal eden ve kadına yönelik şiddetin bir türevi olan iğfal ve taciz davalarının sayısı oldukça azdır. Kadınlar her ne kadar söz konusu fiillerin mağduru da olsa toplum tarafından kirletilmiş şekilde kodlanacakları endişesiyle söz konusu hadiseleri çoğunlukla yargıya taşıyamamışlardır. İncelenen romanlarda benzer birçok vaka olmasına rağmen sadece üç hadise adli mercilere intikal etmiştir. Aka Gündüz’ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının Sokak Kızı adlı bölümünde yer alan iğfal davasını mağdurenin

paragöz eniştesi kanunda belirtilen tazminatı almak maksadıyla adli birimlere intikal ettirirken, *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının Bu Toprağın Kızı adlı bölümünde daha öncesinde tecavüze uğrayan ve artık kaybedecek çok fazla bir şeyi kalmayan kadının taciz hadisesini adli birimlere taşıdığı görülmektedir. Reşat Enis Aygen'in *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında yer alan taciz davası ise hasımların intikam almak istedikleri bir şahsa tuzak kurması neticesi ortaya çıkmıştır. Yani bu romanda yer alan ve bedeni vasıtasıyla para kazanan bir tip olarak verilen kadının da toplum tarafından zaten 'kirli' olarak kodlandığı için hadisenin yargıya taşınmasıyla kaybedecek bir şeyi yoktur.

Yazarlar taciz ve iffal suçlarının mahiyetinden çok II. Meşrutiyet Dönemi Türk mahkemelerinin nüfuz sahibi kişi ve grupların tesiriyle adaleti tesis etmekten uzak kurumlar haline gelmesini eleştirmiştir.

5. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA HUKUK DAVALARI

Atatürk Dönemi Türk romanında adli süreçler ve mahkemelerin işleyişi incelenirken ceza davaları kapsamı dışında kalan boşanma, miras, arazi, alacak-verecek gibi suçlardan ziyade bireyler arasındaki ihtilafların halledildiği yargılamalar genel olarak hukuk davaları başlığı altında ele alınmış, değerlendirilen eserlerin vaka zamanında yürürlükte olan mevzuat da dikkate alınarak yazarların söz konusu davalara bakışı, eleştirileri; yansıtılan uygulamaların tarihsel gerçekliğe uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Genel olarak bireyler arasındaki ihtilaflara dayanan ve adli mercilere intikal eden meseleler “Boşanma Davaları”, “Miras ve Gayrimenkul Davaları”, “Alacak Verecek Davaları” alt başlıklarında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

5.1. Boşanma Davaları

Bir arada yaşama imkânı kalmayan eşlerin evlilik bağı kopması olarak tanımlanabilecek boşanma hadiseleri incelmeye alanına giren romanlarda Kadın Hakları Temelinde Nikâh ve Boşanma Algısı, Osmanlı Dönemi Kanun Eleştirisi, Atatürk Dönemi Kanun Eleştirisi, Osmanlı Dönemi Boşanma Davaları, Atatürk Dönemi Boşanma Davaları şeklinde sınıflandırılarak Osmanlı ve Atatürk dönemleri medeni hukuk algısı ve yargı süreçleri; devrin mevzuatı ve tarihsel gerçeklik bağlamında ele alınmıştır. Böylece bir nevi halkın sözcüsü konumunda olan yazarlar vasıtasıyla kadının ve erkeğin incelenen dönemlerdeki medeni hukuktaki avantajları ve dezavantajları tespit edilmeye çalışılmıştır.

5.1.1. Kadın Hakları Temelinde Nikâh ve Boşanma Algısı

Bilindiği üzere Osmanlı hukuk sistemi ekseri şeri kaidelere göre şekillenmektedir. Tanzimat’ın ilanından sonra yavaş yavaş Batı referans alınarak kanuni düzenlemeler yapılmaya çalışılsa da söz konusu düzenlemeler aile hukukunu kapsamamıştır. Yani Osmanlı Devleti 1917 yılında yürürlüğe giren Hukuk-i Âli Kararnamesi’ne kadar aile hukuku alanında kanunlaştırma yoluna gitmemiştir. Hukuk-i Âli Kararnamesi’nin de farklı mezheplerden alınan görüşlerle kadınlar lehine birtakım düzenlemeler getirirse de uygulandığı zaman diliminin sınırlılığı

nedeniyle toplum içerisinde çok da bir yankısı olmamıştır. Ayrıca söz konusu kararname de kadınları devrin aydınlarının görmek istediği mertebeye getirememiştir. Bu nedenle Osmanlı hukuku, Batıcı, Türkçü ve bazı İslamcı aydınlar tarafından kadınları ikincil bir varlık haline getirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Özellikle evlenme, boşanma, miras gibi hususlarda erkekleri çok daha avantajlı hâle getirmesi sebebiyle Abdullah Cevdet, Tefik Fikret, Selahaddin Asım gibi Batıcılar tarafından cinsiyetçi olarak vasıflandırılmış (Kurnaz 1991: 66-67; Polat, Derer 2016: 189-190), Fatma Aliye gibi İslami duyarlılığa sahip kadınlar tarafından da örf ve âdetlerin etkisiyle ana kaynakla bağlantısı gevşediği iddia edilen Osmanlı hukukunun kadınları toplum içinde hak ettikleri mertebeye getiremediği belirtilmiştir (Demir 2013: 1061).

Kendini İslamcı olarak tanımlayan aydınlar ise Batıcıları, fikhî kaidelerin örf ve adetler ekseninde yorumlanması neticesi kadınların ikincil bir varlık hâline geldiğini savunan Fatma Aliye gibi İslami duyarlılığı olan şahısları ve kadının toplumsal hayatta etkin bir şekilde var olmasını savunan Türkçüleri eleştirerek mevcut şeri kaidelerin erkeklere birden çok kadınla evlenme hakkı vermesi, boşanma hakkının erkeğe ait olması gibi meseleleri mantıksal temellere oturtmaya çalışmışlardır. II. Meşrutiyet Dönemi'nin önemli İslamcı aydınlarından Musa Kazım Bey'in son dönemde kadın hakları savunucularının erkeğe tanınan bir imtiyaz gibi gördüğü çok eşlilik, boşanma hakkı gibi meseleleri mantıksal çerçevede temellendirmeye çalışması dikkat çekicidir.

"Gebelik ve hayiz gibi koşullar erkeğe birden çok kadınla evlenme hakkı vermiştir. Evlenme nasıl tabii içgüdülerin gereği ise, çeşitlilik ve birden fazlalık da tabiatın sağladığı bir içgüdüdür. Ancak şariat birden çok kadınla evlenmeyi emretmez. Sadece, karılar arasında eşitliği sağlamak koşuluyla caiz görür. Bu bakımdan bunun özgürlükle uzlaşamaz bir yanı yoktur. Boşanmada da erkeğin üstün durumda olması aynı nedenlerle gereklidir. Kadınlara boşanma hakkı verildiği takdirde onlar duygularına çabuk kapılan kişiler olduğundan hiç yoktan boşanmaya kalkacaklar, böylece aile hayatı diye birşey kalmayacaktır." (Berkes 2015: 448).

Türkçülerin önemli şahsiyetlerinden biri olan Ziya Gökalp ise evlenme, boşanma, miras gibi hususlarda İran ve Yunan etkisiyle şekillenen kaideler neticesi

Türk kadınının toplum içindeki saygın mevkiini kaybettiğini savunarak bu konuda Türkçülerin eşitlikçi bir yaklaşım sergilediklerini belirtmiştir. “*Hukuki Türkçülüğün (...) gayesi de, bir çağdaş aile vücuda getirmektir. Çağdaş devletteki eşitlik prensibi, erkekle kadının evlenmede, boşanmada, mirasta, mesleki ve siyasi haklarda eşit olmasını gerektirir.*” (Ziya Gökalp1999: 175).

Osmanlı Dönemi’ni yansıtan Atatürk Dönemi romanında nikâh ve boşanma meselesi çeşitli cephelerden ele alınarak yeni rejime intibak sağlayan Batıcıların ve Türkçülerin görüşleri doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Medeni haklarla ilgili mevcut eleştirileri değerlendirmeye dahi almadan reddeden İslamcılara ve onların mevcut hâliyle kalmasında ısrar ettikleri nikâh, boşanma gibi hususlardaki uygulamalara ciddi eleştiriler getirilmiştir. Kimi zaman da cahil, karikatürize tipler vasıtasıyla Osmanlı Dönemi’nin söz konusu hususlardaki uygulamaları ailelerin yıkımına sebep olarak gösterilmiştir. Eleştirilen hususların başında şüphesiz evlenme ve boşanma gibi medeni hakları düzenleyen kaideler gelmektedir. Bu durumu Selahaddin Enis ve Etem İzzet Benice cahil din adamlarının mesnetsiz nikâh algıları vasıtasıyla yansıtmışlardır. Peyami Safa ve Sadri Ertem ise Osmanlı hukukunun evlenme ve boşanma hususlarında erkeğe sağladığı avantajların keyfi olarak kullanılmasına dikkat çekmektedirler. Şükufe Nihal ise şeri hukukta olmasına rağmen Osmanlı toplumunda neredeyse hiç kullanılmayan kadına da boşanma hakkı veren “tefviz-i talak”¹ kaidesine işlerlik kazandırmaya çalışmıştır.

Selahaddin Enis’in II. Abdülhamit’in son dönemiyle II. Meşrutiyet’in ilk yıllarını Millî Edebiyat akımınınromantik bir duyuşla şekillendirilen Anadolu perspektifi yerine realist bakış açısıyla köyünde tecrit edilen Dursun Çavuş’un; hayatta kalmak ve oğlu Mahmut’u büyütebilmek için canhıraş mücadele veren Emine Bacı’nın yaşam öyküleri fonunda yansıtan *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanında imamın mesnetsiz nikâh algısı ele alınmıştır. Babası ölünce annesiyle

¹Talak hakkıyla evliliği sonlandırma yetkisine sahip olan erkeğin evlilik akdinden önce, evlilik akdi sırasında ya da evlilik döneminde boşanma hakkını kadına da tanıması yani kadının da kocası tarafından kendisine verilen talak hakkı sayesinde istediği zaman boşanma hakkına sahip olması anlamına gelen Tefvîz-i Talakla ilgili geniş bilgi için bkz. Aydın 2018: 114-17.

beraber kasabaya gelerek Müddeiumumî Tayfur Bey'in evinde yaşayan Mahmut, II. Meşrutiyet Dönemi'nde azledilen Tayfur Bey'e daha fazla yük olmamak için İstanbul'a gitmek amacıyla kasabadan ayrılır. Yol üzerindeki bir köyde bir nahiye müdürünün köycülük anlayışı çerçevesinde hayvanları ıslah etmek amacıyla damızlık hayvan getirmesine ve imamın köy halkının nikâhları düşeceği gerekçesiyle damızlık hayvan uygulamasına itiraz edişine şahit olur.

“Köylünün adem-i memnuniyetine tercüman olmak üzere imam efendi müdüre doğru ilerledi dik bir ifade ile dedi ki: dediğin bu iş olmaz burada herkesin ırzı namusu var her evde kız avrat var. Sonra kocalar avratlarından boş düşer.” (Atabeyoğlu 2016a: 182).

Etem İzzet Benice'nin 11 Haziran 1933 tarihli ve 2305 sayılı Cumhuriyet İlanının Onuncu Yıl Dönümü Kutlama Kanunu kapsamında telif edilen *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde çok eşlilik anlayışı cahil bir imamın şeri kaidelerle örtüşmeyen nikâh algısı üzerinden verilir. Bingöl'ün İkipınar köyünde kocası sekizinci eşi alan Ayşe Hanım, üzüntüsünü ve din temelli sitemini paylaştığı köyün imamından bir erkeğin yedi kadınla evlenmesinin farz, on iki tane eş almasının da sevap olduğu yanıtını alır.

“—Ne oldu sana gene böyle Ayşe Hatun?

Ayşe Hatun carını biraz daha gözlerinin önüne itti, yanık, ağlar bir sesle cevap verdi:

—Ne olsun imam efendi. Musa sekizinci karıyı da aldı. (...)

—Allah'ın emri. —Allah'ın emri amma kulun da bir yüreği var. Allah ona da bir gönül vermiş, bana da...

—A.. Anış bu da ne demek?.. hiç eksik etekle erkek bir olur mu?... Neüzübillahkafir olursun! (...)

—Sakın ha.. sakın ha.. tövbe de. Yediye kadar farz, on ikiye kadarı sevaptır. Bir erkeğin karısını besliyecek geliri olduktan sonra on tane, on iki tane ayali olmuş ne çıkar? sevabı var, künahtı yok!” (Benice 1933: 21-22).

Peyami Safa'nın Millî Mücadele yılları İstanbul'unu simgesel mahiyette kullanılan Şişli'deki Nafi Bey konağı etrafında kümeleşen dejenere tipler üzerinden

yansıtan *Sözde Kızlar* (1923) adlı romanında boşanma hususunda Osmanlı hukuk sisteminin erkeklerin istismarına açık olması eleştirilmiştir. “*Toplumun batının yüzeysel değerleri ile dejenere olmuş kesiminin nasıl bir hayat sürdüğünü ve evlilik kurumuna nasıl baktığını görme niyetiyle yaratılmış*” (Büyükkavas Kuran 2018: 69-70) bir şahıs olarak verilen Siyret’in iğfal meselesinden dolayı mahkemeye düşmektense evlenmeyi efdal görmesi üzerinden nikâh algısı verilmiştir. Nafi Bey konağının daimî konuklarından Naciye Hanım’ın kızı Güzide, yine aynı konağın bir diğer misafiri olan Siyret tarafından iğfal edilir. Olay ortaya çıkınca Naciye Hanım’ın konuyu mahkemeye taşıması ihtimalinden çekinen Siyret, İslam hukukunun erkeğe tanıdığı boşanma hakkından istifade ederek meseleden kolaylıkla sıyrılacağı bilinciyle tereddütsüz evlenmeyi kabul eder.

“*Güzide’yi boşamak için iki yüz lira kâfi. Bizde bu talâk kanunu olduktan sonra, izdivaçtan hangi erkek korkar? Zaten bu neticeyi tahmin ediyordum. Naciye Hanım gürültüden hoşlanan bir mahlûktur. Reddetseydim işi mahkemelere sürüklerdi. Bunu sana da bir iki kere söylemiştim.*” (Safa 2017: 109).

Sadri Ertem’in II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini, “*Tanzimat’tan sonra oluşturulmak istenmiş sahte aristokrasinin*” (İleri 2015: 232-233) yaşamı ekseninde yansıtan *Düşkünler* (1935) adlı romanında “*süt gibi sakallı seksenlik bir pinpon*” (Ertem 1935: 15) olarak tavsif edilen Ferhat Paşa’nın sık sık eşlerini boşaması, nikâh tazelemesi nedeniyle daha ekonomik bulunduğu için konağında “*her ay dört beyaz meci diye alan nikâhçı imam*” (Ertem 1935: 18) ile söz konusu boşanmaların sayısının üçü geçmesi hâlinde İslam hukuku uyarınca hülle¹ yapılması

¹ Mahiyeti ne olursa olsun İslam hukuku erkeğe karısını boşayabilmesi için üç talak hakkı vermiştir. Erkek bunları farklı zamanlarda kullanabileceği gibi üç talak hakkının da kullanılarak boşanma gerçekleşebilir. İslam hukuku boşanma hususundaki keyfilik önüne geçmek ve bu suretle kadını korumak amacıyla üç talak hakkını da kullanarak eşini boşayan erkeği eski eşiyile tekrar evlenmesini yasaklamıştır. Ancak kadın sahil bir evlilik geçirirse kocanın eski eşle evlenmesine müsaade edilmiştir. Zaman zaman erkekler üç talakla boşadıkları eşleriyle tekrar evlenebilmek için kadının anlaşmalı bir evlilik geçirmesini temin etmişler böylece onunla tekrar evlenme imkânına kavuşmuşlardır. Bu amaçla yapılan anlaşmalı nikâh da kültürümüzde “hülle” olarak adlandırılmıştır. Üç talakla boşanma ve tekrar evlenebilme koşulları hakkında bilgi için bkz. Aydın 2018: 113-14.

zorunluluğu olduğu için kör dilenci çalışmaktadır. “Kör dilenci konakta Ferhat paşadan sonra resmî ikinci damattır. Talaklar üçü aşınca imam efendinin işi biter hüllecininki başlar(...) o da maaşlıdır.” (Ertem 1935: 18). Sadri Ertem, ironik bir üslupla, şeri kaidelere dayanan Osmanlı hukukunun, devletin üst kademelerine gelmiş, sıradan insana göre daha bilinçli daha tutarlı olması beklenen şahıslarca istismar edilmesini eleştirmiştir.

“Fehat paşa küçükten beri pek asabidir. Evlendiği gece, evlendiği kadına ilk söz olarak şunu söylediler:

— Hanım nikâhımız yüz liradır. Al şu doksan dokuz lira doksan dokuz kuruşu... (...)

— Talak olursa borçlu kalmayayım. (...) Ferhat paşa söz gelimi yolda birine kızdı mı hiddetini konağında alırdı. O gün hoşuna gitmeyen kadınlardan birini çağırır:

— Hanım al şu kuruşu da, bohçanı topla der miydi?.. Derdi amma, ertesi gün cayardı, bu sefer de başlardı “ah”a, “of”a.. Ben bu kadın olmazsa edemem yaşayamam, illaki karımı isterim diye tuttururdu. Tabii hanıma haber gönderilir nikâh tazelenirdi.” (Ertem 1935: 17-18).

Devrin kadın yazarlarından Şükufe Nihal ise söz konusu kaideleri cinsiyetçi bulduğu için olsa gerek daha makul gördüğü Osmanlı hukuk sisteminde de yeri olan ve pek fazla uygulama olanağı bulamayan “tefviz-i talak” hakkı olarak adlandırılan nikâh akdi sırasında kadına da boşanma hakkı verilen anlaşmalı evlilik durumuna dikkat çekmiştir. II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet Dönemi’ne uzanan, Feriha, Zehra ve Müeyyet şahsında geleneksel yapı içerisinde her bakımdan muhtaç hâle getirilen Türk kadınının kimlik inşası üzerine kurulan *Çöl Güneşi* (1933) adlı romanda Zehra II. Meşrutiyet Dönemi’nde Selim adlı bir gençle nikâhlanır. Söz konusu nikâh öncesinde Osmanlı hukuk sistemine de uygun bir şekilde Selim’le karı koca eşitliğine dayanan bir akit yaparlar. Söz konusu akdin devri için en ilginç tarafı boşanma hakkının kadına da verilmesidir. “İkimizden biri herhangi bir sebeple bu izdivacı bozmak isterse öteki taraf kabul edecek.” (Başar 1933: 83). Osmanlı aile hukukunda tek taraflı boşama yetkisi erkeğe ait olduğu hâlde nikâh esnasında ya da sonrasında koca karısına da boşanma hakkı verebilir. Bu tür talaka “Tefviz-i Talak”

denmektedir (Aydın 2018: 114). Zehra'nın evlilik mukavelesinin boşanmaya dair kısmı da bu hüküm içerisinde değerlendirilmelidir.

Osmanlı hukuk sistemi her ne kadar Batıcılar tarafından cinsiyetçi bir anlayışa sahip olduğu gerekçesiyle eleştirilse de kocasından ayrılmak isteyen kadının mahkemeye başvurma hakkı vardır. Ne var ki karısından ayrılmak isteyen erkek için hiçbir gerekçeye ihtiyaç duyulmazken kocasından ayrılmak isteyen kadının mahkeme nezdinde kabul görececek kocanın hastalığı, evin nafakasını temin etmemesi gibi gerekçeler sunması gerekmektedir. Hatta o zamanki hukuk sisteminde kadının kötü muamele görmesi, kocanın kayıp olması gibi hayati sebepler bile boşanma gerekçesi olarak kabul edilmez. Bu durum 1917 yılında yürürlüğe giren ancak kısa süre sonra kaldırılan Hukuk-ı Âli Kararnamesi'yle nispeten düzeltilse de (Aydın 2018: 123-131) incelenen dönem romanında yankısı olmaz. Mahmut Yesari, *Aşk Yarışı* (1934) adlı romanında kocası tarafından aldatılan kadının boşanma isteğinin devrin hukuki mevzuatına göre muteber bir gerekçe olmamasını eleştirirken, Aka Gündüz, *Aysel* (1932) adlı romanında boşanma hakkını kayıtsız şartsız elinde bulunduran erkeğin bu durumu tehdit unsuru hâline getirmesine yer vermiştir.

Mahmut Yesari'nin aşk, ihanet ekseninde Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarını yansıtan *Aşk Yarışı* (1934) adlı romanında “*Banker Eftimakinin kızına tutulan Aziz Beyin zevcesi Fikriye Hanım(...)*” (Yesari 1934: 111) aldatıldığı gerekçesiyle kocasından boşanmak ister. Bu konuyu çapkınlığı ile maruf Hikmet Bey'e açar. Hikmet Bey “[a]yrılmak boşanmak o kadar kavi bağlarla bağlamıştır ki kolay kolay çözüp kurtulamazsınız. (...) Mahkeme iki tarafı da dinler. Zevciniz ayrılmak fikrinde olmayınca iş çatallaşacak...” (Yesari 1934: 119) şeklinde devrin kadının boşanma hakkını kısıtlayan mevzuatına atıfta bulunur.

Aka Gündüz'ün I. Dünya Savaşı yılları Anadolu'sunu yansıtan *Aysel*(1932) adlı romanında kaymakamın desteğiyle dokuz köyden sorumlu salgın kâtibi olan Ali, Yuvaköy'ün zengin ve nüfuzlu adamlarından Hacı Nazif'in kızıyla evlenmek ister. Hacı Nazif kızını vermek istemediği Ali'yi pasifize etmek için karısını dövdüğü ve bu nedenle eşinin düşük yaptığı gerekçesiyle mahkemeye başvurmayı tasarlar. Aile

fertlerini bu yalana ortak olmaya zorlar. Karısı böyle bir günahın parçası olmak istemeyince de onu “*üç katlı boş*(makla)”¹ (Aka GündüzTarihsiz: 130) tehdit eder.

5.1.2. Osmanlı Dönemi Kanun Eleştirisi

Osmanlı hukuk sisteminde talak hakkının koşulsuz olarak erkeğe verilmesi medeni haklar bağlamında en çok eleştirilen husus olmuştur. İnceleme alanına giren romanlar içerisinde söz konusu eleştirileri en açık şekilde ele alan yazarlardan biri olan Selahaddin Enis’in II. Meşrutiyet Dönemi’nden Millî Mücadele yıllarına kadar uzanan *Endam Aynası* (1928) adlı romanında doğrudan boşanma mevzusuna temas edilmeden bir yandan feminist söylemleriyle dikkat çeken bir yandan da kocasından korkan, onun sürekli “*ahmak karı, hayvan karı*” (Atabeyoğlu 2017a: 123) gibi söylemlerine maruz kalan ve bu yönüyle karikatürize bir tip olan Semiha Hanım’ın cinsiyetçi olarak algıladığı Osmanlı hukukuna yönelik eleştirileri konu edilmiştir.

“*Semiha Hanım kuvvetli bir hukuk-ı nisvan taraftarı idi. Kadınlara ait bir cemiyetin katib-i umumiliğini ifa etmekte ve kadınlarında erkekler kadar haiz-i hukuk olmasını iddia eylemekte idi (...) Erkeğin edna bir hakk-i talaka malik olmasını havsalası kabul edemiyordu.*” (Atabeyoğlu 2017a: 122).

Semiha Hanım her ne kadar karikatürize bir tip olarak verilse de devrin en azından belirli bir kültüre sahip Batıcılık düşüncesini benimseyen kadınlarının tercümanı olması bakımından dikkate değerdir. Kadın haklarını İslamiyet ekseninde değerlendiren Fatma Aliye Hanım gibi dindar kadın hakları savunucuları da en azından mevcut din anlayışının kadınları ötekileştirdiği hususunda Batıcılara yaklaşmakla birlikte “*İslamiyet vaktiyle kadını il’â eyleyeceği mevaki- i âliyeye isal eylemiştir. İslamiyet’in kadınlara bahş eylemiş olduğu hukuk onları mes’ud etmeye kâfidir.*” (Demir 2013: 1061) şeklindeki fikirleriyle problemin dinden ziyade örf ve âdetler tarafından kuşatılan din anlayışından kaynaklandığını düşünmektedirler (Demir 2013: 1061).

Burhan Cahit ise Osmanlı hukuk sisteminin erkeğe çok eşlilik hakkı vermesinin Türk ananesine uygun olmadığına dikkat çekmiş ve çok eşliliğin tercih

1 Üç talakla boşamak anlamında kullanılmıştır.

edilmediğini belirtmiştir. *Dükkülerin Romanı* (1934) adlı eserde Avrupalı kadının Türk erkeklerinin çok eşli olduğu yönündeki kanaatleri üzerinden erkeklerin birden fazla evlenme hakkına sahip olmalarına rağmen böyle evliliklerin tercih edilmediği vurgulanmıştır. “*Bazı kanunlar o kadar bayatlamıştır ki hükümleri kendi kendine sükut etmiştir. Hiçbir Türk genci birden fazla kadına hayatını bağlamayı hatırından geçirmez.*” (Morkaya 1934b: 72).

5.1.3. Atatürk Dönemi Kanun Eleştirisi

Devrin aydınları tarafından ekseriyetle erkeği imtiyazlı bir mevkie getirdiği gerekçesiyle eleştirilen Osmanlı aile hukukunun 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medeni Kanunu¹ ile laik, eşitlikçi bir anlayışa bırakması Atatürk Dönemi Türk romanında da yankı bulmuştur. Kadın ve erkeği her yönden eşit varlıklar olarak tanımlayan söz konusu kanun, Hüseyin Rahmi'nin *Kokotlar Mektebi* (1929), *Utanmaz Adam* (1934) ve Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* (1932) adlı romanlarında erkek karakterler tarafından çok eşliliğe müsaade etmediği için eleştirilirken Hüseyin Rahmi'nin *Şeytan İşi* (1933) adlı romanında ise medeni kanunun çok eşliliğe son vermesi olumlu bir gelişme olarak sunulmuştur. Memduh Şevket Esendal ise *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında boşanmanın katı kaidelere bağlanması nedeniyle erkeklerin evlenmeye yanaşmadıklarını, eş yerine metresi tercih ettiklerini belirtmiş, Hüseyin Rahmi'nin *Utanmaz Adam* (1934) ile Mevrure Sami Koray'ın *Çöl Gibi* (1938) adlı romanlarında ise yeni kanunla birlikte özellikle boşanma hususunda erkeklerin keyfililiğinin önüne geçilmesi ele alınmıştır.

Hüseyin Rahmi, romanlarında genellikle olumsuz karakterlerin itirazları vasıtasıyla yeni kanunla çok eşliliğin kaldırılmasını işlemiştir. Cumhuriyet

1 “*Bakanlar Kurulu tarafından üzerinde görüşmeler yapılan Medeni Kanun tasarısı, 20 Aralık 1925'te yapılan toplantıda kabul edilerek Başbakanlığın 6/6336 sayılı tezkeresi ile Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderildi. Bir milletvekili her bir maddenin ayrı ayrı görüşülmesini teklif etti ise de Adalet Bakanlığının, hazırlanmış olan kanun tasarısının bütünlük arzettiği ve ivediliği ile alakalı gerekçesinden dolayı reddedilerek, 17 Şubat 1926'da topluca görüşülüp onaylandı 937 maddeden oluşan, 743 sayılı Türk Medeni Kanunu 4 Nisan tarihinde Resmi Gazete' de yayınlanarak, 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girdi. Netice itibariyle İMK, Türkçeye tercüme edildikten sonra çok küçük değişikliklerle TBMM'ye gönderildi ve maddeler bir bütün olarak görüşülüp kısa zamanda yasalaştı.*” (Taş 2018: 665).

Dönemi'nin ilk yıllarını, kadın-erkek ilişkisinde aldatmanın kaçınılmaz olduğu düşüncesini ironik bir üslupla yansıtan *Kokotlar Mektebi* (1929) adlı romanda para karşısında “[s]en böyle ellişer ellişer çıkar isen bende takat kalır hiç? Tefeci, donunu çöz deyi emret. Ananı getir deyi bir işmarda bulun. Hepsi olur. Hepsi...” (Gürpınar 1982: 233) diyecek kadar ahlaki yozlaşma içinde olan Aram Tefeciyan gibi olumsuz bir karakter vasıtasıyla medeni kanunun çok eşliliği yasaklaması ele alınmıştır. Tefeciyan kadınların erkeğe nazaran erken yaşta çöktüğünü ve medeni kanunun çok eşliliği yasaklaması nedeniyle erkeklerin zor durumda kaldığını belirtir.

“Evde karı ahırda beygir beslemek ikisi de masraflı şeylerdir. Bu zamanda her yiğidin harcı değildir. (...) sen dinç kaldın o pörsüdü gitti. Şimdicek ne yapacaksın? Bu, inek değil kim, südünü içip buzağılarını bir yana ayırarak ihtiyarladığında hanımı kasaba gönderelim. Bu bapta kanunname ne deoor? Bir erkek bir karı ile iktifa olunacaktır.” (Gürpınar 1982: 232).

Yine Hüseyin Rahmi'nin *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında karısı tarafından aldatılarak boşanmak zorunda kalan ve olumsuz bir tip olarak yansıtılan Ömer Efendi, Türk Medeni Kanunu'nu çok eşliliğe izin vermediği için eleştirir. “— Teşekkür ederim, lâkin benim gönlüm kadın için arsızdır. Bir tane ile yetinemiyorum. Şimdilik kanun dört taneye izin vereydi... (kaba kaba gülerek) işte medeniyetin bize uymayan tarafları...” (Gürpınar 1969: 269).

Burhan Cahit Morkaya'nın Millî Mücadele'den Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan *Köy Hekimi* (1932) adlı romanında da hâlihazırda üç eşi olan Acıbadem köyünden İmam Hafız Aptürrahman Efendi, orman muhafaza memuru olan Tosun Çavuş'la sohbetinde Türk Medeni Kanunu nedeniyle şeri kaidelerin kendisine tanıdığı dört kadınla evlenme hakkının elinden alınmasına üzüdür. “Dördüncü kadını almadan medenî nikâh çıktığı için gözü dışarda kalan imam Hafız (Aptürrahman) efendi üçüncü karısının hastalığından şikayet” (Morkaya 1932: 280) ederken söz konusu kanun çıkmadan önce “vaktiyle akıllılık edip üç karı” (Morkaya 1932: 280) aldığına da sevinir.

Hüseyin Rahmi'nin Cumhuriyet Dönemi'ni Hayriye Hanım'ın cahilliği, saflığı üzerinden toplumun batıl inançları bağlamında ele alan *Şeytan İşi* (1933) adlı romanında ise Türk Medeni Kanunu'nun çok eşliliğe son vermesi olumlu bir gelişme

olarak verilir. Roman kahramanı Ayşe Hanım, kirli çıkı, dul komşusu Hayriye Hanım'ı üzerine kuma gelmeye namzet olarak görür ve endişelenir. Ancak yeni kanunun çok eşliliğe müsaade etmediğini öğrenerek endişesinin yersiz olduğunu anlar.

“Ayşe Hanım (...) kocasının bu kadar hararetle dul komşu kadını müdafaa etmesindeki sebep neydi? Hayriye, Ayşe'den yaşça biraz da küçüktü. Acaba parası olduğu için mi kendi üzerine onunla evlenmek niyetinde miydi? Bu şüphesini oğlu Feyzi'ye açtı. Şimdiki kanunlarım buna müsait olmadıkları cevabını aldı.” (Gürpınar 2017b: 332).

Türk Medeni Kanunu'na yönelik eleştirilerden birini de Memduh Şevket Esendal getirir. Esendal yeni kanunla birlikte boşanmanın katı kaidelere bağlanması nedeniyle erkeklerin evlenmek yerine metres tutma yoluna gittiklerine dikkat çekmektedir. Esendal'ın *“toplumun büyük bir bölümünü temsil etme niteliğinde sahip fert ve ailedeki bozulan, yozlaşan kıymet hükümleri ile güzel ve sağlam kıymet hükümlerinin”* (Çetişli 1989: 298) iç içe verilmesinden kaynaklanan dinamizm ile kurgulanan *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında Ayaşlı İbrahim Efendi'nin apartmanında hizmetçi olarak çalışan ve evlilik dışı ilişkisinden hamile kalmasına rağmen romandaki Turan, İffet gibi kadınlardan daha ahlaklı bir tip olarak verilen Halide vasıtasıyla Türk Medeni Kanunu eleştirilmiştir. Halide yeni kanunun boşanmayı güçleştirmesi nedeniyle erkeklerin evlilik kurumundan uzaklaştığını belirterek evliliğin yerini artık metresle yaşamının aldığını vurgular.

“— Koca nereden bulunur, dedi, alıyorlar mı? 'Halide Hanım metres oturalım, sonra nikâh ederiz' diyorlar.(...) Elin itlerinin eğlencesi miyim? Biraz durduktan sonra,

— Kocaya varmadımsa, kabahat benim mi? Sen bunları çıkaranlara söyle.

— Neleri çıkaranlar, kız!

— İşte boşanma kalktı ya!

—E, boşanma kalktıysa, kötü mü oldu?

— Kötü oldu ya, herifler şimdi almıyorlar işte!” (Esendal 2005: 37-38).

Bazı romanlarda ise Türk Medeni Kanunu'yla birlikte geçmişte keyfiliğe sebep olan evlenme, boşanma gibi eylemleri düzenleyen kaidelerin erkek egemen bir anlayıştan uzaklaştığı ve eşitlikçi bir yapıya kavuştuğu belirtilmiştir. Hüseyin Rahmi'nin *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında Avukat Növber Hanım eskiden kadın hak ve hukukunun cinsiyetçi bir yaklaşımla ele alındığını ve bu durumun kadını erkeğin güdümüne soktuğunu belirtir.

“Bugüne kadar kanunlara hâkim olan erkekler kadın hukukunu kendi ellerinde tutmakta direnmekten vaz geçmediler. Kadın, insaniyetin yetimi gibi her vakit erkeğin vasiliği altında yaşadı. Evlenmeyi teklif etmek hakkı erkeğindi. Boşanmak keyfi erkeğindi. Kadın erkeğin emir eri idi. (...) Dinde, kanunda kadın hukukunun yeri olduğu söylenirdi, fakat hep bu söylenenler sözde kalırdı.” (Gürpınar 1969: 308).

Mebrure Sami Koray'ın geriye dönüşlerle II. Abdülhamit Dönemi'ne kadar uzanan daha çok II. Meşrutiyet ve Millî Mücadele yıllarını Vedat Melih tarafından işgal edilen evli, bir çocuk sahibi Nihal'in yaşam öyküsü fonunda yansıtan *Çöl Gibi* (1938) adlı romanında 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun'la birlikte evlilik kurumunun keyfilikten kurtulmasına dikkat çekilmiştir. Vedat Melih Bey'in kadına bakışı verilirken ailesinin özellikle ağabeyinin bu husustaki siciline müracaat edilmiştir. Söz konusu şahıs otuz yaşında ölmesine rağmen başından tam on dört evlilik geçmiştir. Nihal bu şahıs üzerinden Türk Medeni Kanunu'yla birlikte keyfiliğe dönüşen nikâh anlayışının sona erdiğini belirtir. *“Bu garip illeti, ancak çok sonra, medenî nikâh geçirebildi, fakat alışık olduğu hareketli, heyecanlı, daha doğrusu gülünç hayattan ayrı kalışından mı olsa gerek, nedir, adamcağız genç yaşta, hastalandı ve öldü.”* (Koray 1938: 49).

5.1.4. Osmanlı Dönemi Boşanma Davaları

Osmanlı Dönemi'ni yansıtan romanlarda boşanma hadiseleri, devrin mevzuatı dikkate alınarak “Talak ile Boşanmalar”, “Mahkemeye İntikal Eden Boşanmalar” şeklinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

5.1.4.1. Talakile Boşanmalar

İnceleme sahasına giren Atatürk Dönemi romanında Osmanlı hukukunun erkeğe herhangi bir kuruma başvurmaksızın, gerekçe ortaya koymaksızın eşini boşama imkânı vermesinin sonucu olarak en yaygın boşanma şekli talak¹ ile gerçekleştirilenler olmuştur. Söz konusu boşanmaların hemen hepsinin keyfi olduğu söylenemezse de birçoğu basit gerekçelere dayandırılmıştır. Günümüzde çok da yaygın olmamakla birlikte çeşitli şekillerde boşanmayı tetikleyecek hadiselerin temelini oluşturan ‘yeni eş arayışı’ Atatürk Dönemi Türk romanının en yaygın boşanma gerekçesi olmuştur. Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* (1938) ve Ercüment Ekrem’in *Gün Batarken* (1922) adlı romanlarında erkeğin ekonomik durumunun iyileşmesiyle yeni konumuna uygun eş isteği; Aka Gündüz’ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde ise kocanın ikbal kaygısıyla nüfuzlu bir aileden eş almak düşüncesi, Şükufe Nihal’in *Çöl Güneşi* (1933), Selahaddin Enis’in *Zaniyeler* (1923) adlı romanlarında ise kocanın çevreyi fark edışıyle eşten soğuması ve yeni arayışa girişmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Mithat Cemal Kuntay’ın Osmanlı Devleti’nin en bunalımlı dönemleri olan I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerini devre göre ikbal ve sefalet yaşayan zümreleri ekseninde ele alan *Üç İstanbul* (1938) adlı romanı “*büyük çıkar oyunları, siyasi entrikalar, bir türlü dinmeyen yükseliş ihtirasları ve çoğu kez kötülüğü erdem bilmiş roman kişileri*” (İleri 2015: 269) ile insan psikolojisini başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Bireylerin en önemli kararı olması gereken evlilik ve boşanma gibi hadiseler de söz konusu başarılı tahliller neticesi romana dinamizm katmıştır. Kuntay, romanında Tefvik Hoca, Belkıs ve Adnan vasıtasıyla ayrıntıya

¹ “İslâm hukuku, kocaya mutlak talâk yetkisi tanımıştır. Prensip olarak, karısını boşayan koca, onunla tekrar birleşebilir. Bu birleşme, cayılabilir (talâkı ricî) boşanma halinde, kanunî müddeti içinde olmak şartıyla yeniden bir nikâh akdine ihtiyaç olmaksızın gerçekleşebilir; veya ayırıcı boşanma (Talâk-ı bâin) bahse konu ise, yeniden bir nikâh aktetmek suretiyle olabilir. Fakat koca boşandığı karısı ile her zaman yeniden evlenmek imkânına sahip değildir. Köle karısını üst üste iki defa; hür karısını da üç defa boşamış olan koca, artık dilediği zaman bu kadınlarla tekrar evlenemez; evlenebilmesi için bazı şartların tahakkuku gerekir. Bunlar, kocası tarafından üçlü boşanma ile boşanmış olan kadının bir başkasıyla muteber bir şekilde evlenmesi ve bu evlenmenin talâk, fesih veya ölümle ortadan kalkmış olmasıdır. Koca ile eski karısı arasında mevcut bu geçici yasağı ortadan kaldırmağa matuf muamelelere tahlil (helâl kılma) veya hülle adı verilir” (Cin 1974: 115-16).

girmese de Osmanlı hukukuna uygun olarak boşanma hadiselerine yer vermiştir. Tefvik Hoca'nın ekonomik sorunlarını çözmeye başlaması, şekli planda kalsa da onun değişimini de beraberinde getirir. “*Tefvik Hoca zengin olunca sarığını attı. Fakat sarık kafalaşır, cübbe derileşir, insandan çıkmaz. Tefvik Hoca'nın da fesi; 'Ben sarıktım!', ceketi; 'Ben cübbeydim!' diye haykırıyordu*” (Kuntay 2017: 165). Sadece kendi karısını değil bütün Türk kadınlarını aile kurmaya layık görmez. Neticede romanda tafsilatı verilmese de karısını boşar. Genelev kadını olan Filariti ile evlenir.

“*Daha zengin olunca karısını bırakmıştı. Zaten bir zamandan beri Tefvik Hoca, Moiz ve Adnan'a 'Efendim (...)' bizim kadınlarla aile kurulmaz. Avrupalı kadın olmalı!...' Moiz bir gün Adnan'a koştu: 'Tefvik karıyı boşadı, Senin Samatyalı Filariti'yle evlendi. Meğer Avrupa Samatya'yımuş' diyor, gülmekten katılıyordu.*” (Kuntay 2017: 165).

Romanda verilmese de boşanmanın erkek tarafından gerçekleştirilmesi devrin aile hukuku dikkate alındığına talakla olmalıdır.

Ercüment Ekrem'in I. Dünya Savaşı yılları cephe gerisini yansıtan *Gün Batarken* (1922) adlı romanında hukuki süreç, II. Meşrutiyetin ilanıyla arkadaşlarının önceki devrin paşalarının koltuklarına oturup kızlarıyla evlenip “*istikbalin müsekkir zehirli tadını tattıkça, dağ başında kendilerine çizmiş oldukları gayeleri belli belirsiz ihmale*” (Talu 1990: 6) başladıkları bir dönemde seciyesini bozmayan Hulki Bey'in I. Dünya Savaşı yıllarında harp zengini olmasıyla başlayan ahlaki zaafiyetleri neticesi karısını boşamasıyla verilmiştir. Hulki Bey, Nevşehir ahz-ı asker şubesi reisiyken karısının zatürre olduğu bir dönemde evini rehin ettirdiği Sarraf Artin Ağa'ya borcunu ödemekte güçlük yaşar. Bu durumdan kurtulmak için maiyetinde çalışan Proromos'un yönlendirmesiyle askere gitmek istemeyen zenginlerden onların silahaltına alınmasını engelleyecek uydurma gerekçeler ihdas ederek rüşvet almaya başlar ve kısa zamanda epeyce para kazanarak İstanbul'a taşınır. Harbi Umumî'nin sağladığı çok da ahlaki olmayan ticaret anlayışı neticesi tam manasıyla harp zengini olur. Bu arada İzmaru adlı bir Rum kızıyla birlikte yaşamaya başlar. Rum kızının baskısıyla karısından boşanmaya karar verir. Osmanlı hukukunun boşanma hususundaki erkeğe sağladığı kolaylık sayesinde ona düşen sadece boşadığını

söylemekten ve mihrini ödemekten ibarettir. “O gece kendi odasına gitmeden, doğru Sadberk Hanım’ın yanına girdi. (...) Hulki Bey sıkıntılı görünüyordu. Yarım ağzla bir ‘safa bulduk’ dedikten sonra (...)

— Anne dedi. Ben artık Hediye ile yaşayamayacağım. Ayrılmak mecburiyetindeyim. (...) Yarın sabah yahut ne zaman isterse buradan çıksın gitsin. Ben ona beğendiği bir ev tutayım. İnşallah kısmeti çıkıp da münasip bir kocaya varıncaya kadar ben kendisine bakarım. Nikâhı bin kuruştur, fakat ben insafsız bir adam değilim, bu gün bin kuruş para değildir. Ben ona bin lira vereyim. Ne yapayım kısmet bu kadarmış...” (Talu 1990: 62).

Aka Gündüz’ün I. Dünya Savaşı’nın son yılları ile Millî Mücadele Dönemi’ni yansıtan *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde Gülöz, büyükbabasının yetiştirmelerinden bir defterdarla evlendirilir. Kocası vazife icabı İstanbul’dan ayrılınca Gülöz büyükbabasının yanında İstanbul’da kalır. Önce büyükbabası sonra da yaşlı teyzesi ölünce yalnız kalır ve eşinin yanına Kastamonu’ya gitmek için yola çıkar. Bu arada defterdar, gıyaben Gülöz’ü boşayıp siyasi nüfuzu olan Hacı Reşit Efendi’nin dul kızı Ümmügülsüm’e nikâh kıymıştır. Her ne kadar defterdar ahlaklı bir tip olarak çizilmese de yazar onun böyle bir nüfuzla olan ihtiyacını, “[f]ırkacılık memleketi kasıp kavuruyordu.(...) Azil, tart, hapis, o kadar ayağa düşmüştü ki..” (Aka Gündüz 1933b: 11) şeklinde devrin atmosferini yansıtarak verir. Çankırı’ya geldiğinde kocasıyla bir handa buluşan Gülöz’e defterdar o gece hiçbir şey söylemez. Karı kocalık hukuku bozulmamış gibi davranır. Ertesi gün Gülöz gıyaben boşandığını öğrenince kocasına hadisenin gerekçesini sorarken Osmanlı hukukunun kadını yok sayan hükümlerini de eleştirir.

“Ben senin kadının değil miydim? Ben sana kadınlık etmeyecek kadar liyakatsiz miydim? (...) Yani bir imamın sözünün adına nikâh dedin, fakat hakikatte kasaptan biraz peşin, biraz veresiye para ile iyi bir parça et aldın. Kemirip yaladın, çiğnedin, ısırdın, bıktın, doydun, usandın, tiksindin, sonra gene bir mahalle muhtarının mührile fırlatıp attın, şimdi mihri muacel diye etin bedelini ödüyorsun. (...) Beni hangi sebeplere istinaden boşadın? Bunu öğrenmek hakkımdır. Namussuzluk mu ettim?

— Asla

— *Geçimsizlik mi ettim? (...) Ben kadını, ben satın alınır ciğer, çöplüğe atılır kemik değilim.*” (Aka Gündüz 1933b: 12-14).

Gülöz boşanma hususundaki uygulamalardan hareketle Osmanlı hukukunu, kadını istifade edilip atılacak bir varlık hâline getirdiği için eleştirir. “*Kadını istekle alırsınız, iştahla yersiniz sonra bir (boşadım) kelimesiyle fırlatarak namusuna tecavüz edersiniz. Sonra adına kanunu ilahi dersiniz.*” (Aka Gündüz 1933b: 14).

Bu dönem romanlarında yaygın olan boşanma gerekçelerinden biri de erkeklerin dış dünyayı tanıdıkça eşlerinden soğuması ve daha güzel kadınlarla evlenebilme istekleridir. Şükufe Nihal’in II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet Dönemi’ne uzanan, Feriha, Zehra ve Müeyyet şahsında geleneksel yapı içerisinde her bakımdan muhtaç hâle getirilen Türk kadınının kimlik inşası üzerine kurulan *Çöl Güneşi* (1933) adlı romanında henüz çocuk yaşta evlendirilen Feriha’nın kocasından ayrılması münasebetiyle boşanma hadisesine yer verilir. Feriha henüz on üç yaşındayken okuldan alınarak nişanlanır. Nişanlısı tarafından iğfal edildiği için çocuk yaşta evlenir. Öyle ki Feriha evlendikten sonra arkadaşları ziyaretine gelince, odasının kapısını kilitleyerek onlarla oyunlar oynadıklarını ifade eder. “*Dolaptan bebeklerimi, oyuncaklarımı çıkarırdım, gizli gizli bebek oynardık. Sonra gene, evli hanımlığıma halel gelmesin, onları kimse görmesin diye itina ile yerlerine saklardım.*” (Başar 1933: 40). Feriha’nın kocası eğitim için Avrupa’ya gider. Üç yıl sonra yanında bir Fransız kızla dönünce Feriha sessiz sedasız boşandıklarını söyler. “*Nasıl sessiz sedasız, heyecansız evlendikse, gene öyle sessiz sedasız, heyecansız ayrıldık.*” (Başar 1933: 43).

Selahaddin Enis’in 1922 yılında *İleri* gazetesinde *Fitnat’ın Sergüzeşti* adıyla tefrika edilen, 1923 yılında kitap olarak yayımlanan *Zaniyeler* (1923) adlı romanında evlenerek eşinin memleketi Konya’ya yerleşen Fitnat’ın güzelliği ve şuhluğuyla oluşturduğu İstanbullu kadın imajı, taşra erkeklerini arayışa iter. İsmail iki yıl boyunca kendisine ve çocuklarına bakan Zehra’yı İstanbullu bir kadınla evlenmek umuduyla boşar.

Romanda verilmese de İsmail’in İstanbullu bir kadınla evlenme arzusunun temelinde de Fitnat olmalıdır. Güzelliği ile hem erkekler hem de kadınlar arasında cazibe merkezi hâline gelmesi, İsmail’in zihnindeki İstanbullu kadın imajının

oluşumunda etkili olduğu düşünölmelidir. İsmail devrin hukuki mevzuatının yani talakla erkeğin kadını gıyaben bile boşama imkânına sahip olmasının verdiği kolaylıkla eşi Zehra'yı nikâh parasını göndermek suretiyle boşar. “*Akşam üstüne doğru Emin Ağa geldi ve avucunda tuttuğu birkaç parayı kapının aralığında göstererek: İsmail (Zehra'nın kocası) gitti, hanımefendi!. Nikâh parası olmak üzere bunu gönderdi...*” (Atabeyoğlu 2011: 29).

Atatürk Dönemi Türk romanında yukarıda da belirtildiği gibi maddi durumunun iyileşmesi kimi zaman kocayı yeni konumuna uygun eş arayışına iterken kimi zamanda Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında olduğu gibi kocanın maddi imkânlarını kaybetmesi boşanma gerekçesi olmuştur. Refik Halit Karay ise *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920) adlı romanında karısına talip olan zengin bir şahsiyetten maddi çıkar temin etmek karşılığında kocanın eşini boşamasına yer vermiştir.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında Mütareke Dönemi'yle birlikte Adnan, servetini, itibarını kaybetmeye başlar. Bu dönemde eşinin kocalık vasfını ikbale endeksleyen Belkıs Hanım tıpkı ilk kocası Hüsrev gibi Adnan'dan da ayrılmak ister. Tek farkla boşanma isteği Belkıs'tan gelmiştir. Adnan ise eşinin isteğini yerine getirmiştir. Yani boşanma hadisesi talakla gerçekleşmiştir. “*Çok terbiyeli boşandılar. Belkıs'ın lakaytlığı Adnan'ın kibriyle birleşti. Başkalarına rezalet olan boşanma vakası sessiz sedasız geçti.*” (Kuntay 2017: 165).

Refik Halit Karay ise II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleri İstanbul'unu “*idari kadro, aile hayatı, eğlence anlayışı (...) gelenek ve görenekler açısından mukayese ed(en)*” (Şahin 2017: 269) *İstanbul'un Bir Yüzü*¹ (1920) adlı romanında kadının boşanma hususunda nesne olmaktan öte gidememesini eleştirerek bir harp zengininin ekonomik gücünü kullanarak ilgi duyduğu evli bir kadını kocasına boşatması hadisesine yer vermiştir. Harp zengini Mesut Efendi, İri Gözlü Ayşe'nin beş aylık evli kızına tutulur. Tüm harp zenginleri gibi para dışındaki edep, hayâ gibi değerlere itibar etmeksizin evli kadını kocasından ayırarak onunla evlenmek ister.

1 Refik Halit'in 1920'de *İstanbul'un İç Yüzü* adıyla yayımlanan romanı, 1939 yılı baskısında *İstanbul'un Bir Yüzü* adını alır (Şahin 2017: 269).

Kadını ikna eden Mesut Efendi, biraz mücadele ile kadının uyanık, paragöz kocasıyla pazarlığa tutuşur. Kadının kocası, beş aylık masrafı olarak üç bin yedi yüz elli lira ister. İlk etapta anlaşma sağlanamayınca müzakere kesilse de bir süre sonra Mesut Efendi'nin adamları karşı tarafı üç bin liraya ikna eder ve kadının boş kâğıdı verilir.

“*Müzakere bittabi, kesildi. Herif: Siz bilirsiniz, dedi, bende kalsın. Elbette başka bir müşteri çıkar! (...) Biraz daha çekiştirdiler, üç bine indirdiler. Pazarlık uydu, bir gün yeni zevce tarafı eski zevce bir “çek” götürdü, sağ eline onu verdi, sol eliyle boş kâğıdını aldı.*” (Karay 2017: 95).

Türk romanında yaygın olarak görülen boşanma gerekçelerinden biri de aldatılmadır. Ercüment Ekrem Talu'nun *Şevketmeap* (1925) adlı romanında kocanın, aldattığı karısını boşamak zorunda kalmasına yer verilirken, Hüseyin Rahmi'nin *Son Arzu* (1922) adlı romanında ise kadın tarafından aldatılma boşanma gerekçesi olmuştur. Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında ise kocanın aldatıldığına inandırılması boşanma sebebi olarak verilmiştir.

Cumhuriyetin “ulus inşa sürecinde Osmanlı geçmişinin karikatürleştirildiği romanlarla birlikte düşün(ülmesi)” (Talu 2018: 15) gereken, “*Türklerin velinimet-i vatani, büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine*” (Talu 2018: 23) ithafıyla verilen *Şevketmeap* (1925) adlı romanın vaka zamanı her ne kadar net ifadelerle verilmese de “*Osmanlı'nın son döneminde geçtiği(...) Şevketmeap'ın Sultan Abdülhamit-i Sâni*” (Talu 2018: 14) olduğu anlaşılmaktadır. Romanda *Şevketmeap*'ın kızı İsmihan Sultan'la Nazif Bey arasında boşanma hadisesi vuku bulur. Nazif Bey, *Şevketmeap*'ın kızı olan karısı İsmihan Sultan tarafından sevgilisi Dilfeza adlı cariye ile aynı “*yatağın içinde(...)*” (Talu 2018: 115) yakalanır. Bu esnada Sultan tarafından hakarete uğrayan Dilfeza'nın “[b]eni sen orospu ettin, sen! Senden örnek aldım. Koskoca bir sultan ta Tatavla'nın Rum evlerinde dostuyla buluştuktan sonra benim gibi halayık parçasına bir dostu kimse çok görmez.” (Talu 2018: 116) şeklindeki söyleminden kendisinin de aldatıldığını anlayan Nazif Bey, ertesi gün “*Sultan'ı talakla boşamış, boş kağıdını da yollamış(tır).*” (Talu 2018: 116). Burada dikkat çekici hususlardan biri de Osmanlı hanedanına mensup kadınların “tefviz-i talak” yani boşanma hakkına sahip oldukları (Aydın 2018: 115) hâlde

kocasını başka bir kadınla uygunsuz bir halde yakalayan İsmihan Sultan'ın bu yetkisini kullanmayarak boşanma eyleminin nesnesi olmasıdır.

Hüseyin Rahmi'nin çağının değer yargılarını benimsemeyen “*yeni düşünceli insanın eski düzen içindeki mutsuzluğunu ve bunun aile kurumu üzerindeki olumsuz etkisini*” (Cevdet Kudret, 1988; 294) yansıtan *Son Arzu* (1922) adlı romanının mukaddime kısmındaki “[r]amazon gecelerinde sokak aralarında fingir fingir al name ver buseyle husul bulan izdivaçların sonu elbette böyle olur” (Gürpınar 2012: 176) şeklindeki değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere zamane gençlerin evlilik kurumunun ciddiyetine vakıf olmadıkları Eşref Necdet ile Vicdan'ın hırs, intikam gibi duygularla hareket ederek boşanması üzerinden verilmiştir. Evliliklerinin birinci yılı sonunda kocası tarafından aldatıldığını anlayan Vicdan aynı yola başvurur. Olay anlaşılınca kendisine hesap soran Eşref Necdet'e “[s]enden gördüğüm numuneye imtisal ettim” (Gürpınar 2012: 175-176) yanıtını verir. Her ne kadar romanda ayrılmayı kimin istediği alenen verilmese de talâkın kocanın aldatılması üzerine vuku bulması boşanma talebinin Eşref Necdet Bey'den geldiğini düşündürür. Osmanlı hukukunda talakla boşanma hakkının erkeğe tanınması bu düşünceyi güçlendirir.

Hüseyin Rahmi'nin ahlaka mugayir görüldüğü için “*1924 yılında Son Telgraf gazetesinde tefrika edilirken*” (İleri 205: 169) yazarın yargılanmasına neden olan; Cumhuriyet'in ilk yıllarını, ahlaksızlık, sefahat, fakirlik gibi sorunları etrafında yansıtan *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında tuzağa düşürülen Revan Hanım'ın kocası tarafından boşanması hadisesi yansıtılmıştır. Revan Hanım'ın kardeşi Sermet'i sefahat âlemine sokarak kendilerine bağlayan Kalender Nuri ile Şadan onun yardımıyla Haşmet Bey'e güzel karısını boşatmak ve Revan Hanım'ın Kalender'le evlenmesini sağlamak için tuzak kurarlar. Kalender bir gece gizlice köşke girerek uykuda olan Revan Hanım'ın yanına yatar ve Haşmet Bey'in onları o vaziyette yakalaması neticesi ortaya izahı güç bir durum çıkar.

"Komiser gelir. Revan Hanım'ın, Kalender'in ve konaktan diğer birkaç kişinin ifadelerini alır. Olayı garipçe bulur. Ortada hırsızlık, yaralama, dövme gibi bir olay yok. Yalnız Kalender'in gizlice gece vakti konağa girdiği iddia olunuyor. Nasıl girdiği bilinmemekle beraber söz konusu kişi suç işledikten sonra kaçarken

yakalanmamış. Arkasında ipekli geceliklerle hanımın koynunda tutulmuş. (...) Kocasının vicdanında en ağır bir hükümle boşanma felaketine uğra(r).” (Gürpınar 2018: 203).

Bugün oldukça yaygın olan ekonomik nedenli olmayan eşlerin geçimsizliğine dayanan boşanma hadisesi incelenen romanlarda da günümüzle kıyaslanmayacak kadar az olsa da yine de önemli gerekçelerden biri olarak ortaya çıkar. İncelenen eserlerde kıskançlık, ruhi dönüşüm, eşini küçümseme gibi nedenlerin aile huzurunu bozduğu ve neticede boşanmaya neden olduğu görülmektedir.

Zaniyeler (1923) adlı romanda “[y]akıp yıkmak için hep çıkıntılar ve yükseklikler ara(yan) Allah’ın İstanbul’a musallat ettiği bir afet(...)” (Atabeyoğlu 2011: 15) olarak tasvir edilen Fıtnat, bilinçli, bilinçsiz; intihar, ölüm, boşanma gibi birçok felaketin müsebbibi olmuştur. Güzelliği dikkat çeken Fıtnat’ın evlenerek yerleştiği Konya’da erkekler için arzulanan, kadınlar için özenilen bir varlık hâline gelmesi neticesi karısının ona benzemesi endişesiyle onunla görüşmesini istemeyen Niyazi Bey kendisini dinlemeyen eşi Nebile’yi boşar. “*Kocası benim bulunduğum eğlentilere katılmaması için Nebile’ye ısrar etmiş; o da dinlememiş, bunun üzerine bir ağız patirtısından ve bir süre saç saça baş başa el şakasından sonra ayrılmışlar.*” (Atabeyoğlu 2011: 29).

Mahmut Yesari’nin *Pervin Abla* (1927) adlı eserinde Çanakkale Savaşı dönüşü İstanbul’a gelen Muzaffer, kendisini aramadığı için kırıldığı arkadaşı Nahit Refik’ten beklendiğine dair bir telgraf alınca öfkeyle yazıhanesine gider. Muzaffer’ini zenginleştikçe çevresinden koptuğu suçlamasında bulunması Nahit Refik’in hayatını altüst etmiştir. Artık kabul salonu misafirlere kapanmaya başlamış, karısının her şeyine karışmaya, her şeyini lüks bulmaya başlamıştır. Böylece Nahit Refik’in örselenen evliliği bitme noktasına gelir. Ayrı yaşadıkları bir dönemde Nihat Refik karısı Behin’e yazdığı mektupta gerekçesini belirterek kendisini boşadığını, ilgili evrakı adliye kâtipliğine teslim ettiğini bildirir.

“*Biz, birbirimizden kavga, döğüşle ayrılmış değiliz! Bunda mizaçlarımızdan başka mesul göremiyorum. Benim yüzümden sıkıntı çekmeni istemem. Evvela apartmanda sana ait olan şeyler, bilakaydü şart senindir. Nikâhını kâtip adle teslim*”

ettim, istediğin zaman müracaat edebilirsin. Bundan başka tazminat olarak tekml eşyasıyla apartmanı da sana veriyorum.“ (Yesari1966: 288).

Refik Halit’in *İstanbul’un Bir Yüzü* (1920) adlı romanında yer alan bir başka boşanma vakası da Basralı zengin bir adamla evlenen ve her türlü arzusu karşılanmasına rağmen kocasına huzur vermeyen Seniha Hanım vesilesiyle verilmiştir. Seniha Hanım evden kovulduktan sonra kocası tarafından gıyaben boşanmış ve ilgili evrak kendisine gönderilmiştir. *“Git herif, zebella herif!” diye bağırırken her zamanki gibi uslu, uslu muti ve esir dışarı çıkacağına soba maşasını kapıyor, kadını bir temiz dövüyor, sonra adamlarına tutturup kapıdan attırıyor, arkasından boş kâğıdını da gönderiyor.*” (Karay 2017: 167).

Yaygın olarak görülmemekle birlikte gerçekleşen boşanma nedenlerinden biri de ailenin onay vermediği evliliği sona erdirmek için erkeğin ayrılmaya mecbur edilmesi şeklinde ortaya çıkar. Reşat Nuri Güntekin’in Kenan ile Lamia’nın aşk öyküleri fonunda II. Meşrutiyet Dönemi’nin sosyal meselelerine temas eden *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanında *“günden güne daha derin bir sefalet”* (Güntekin Tarihsiz c: 21) düşen ailesinin geçimini sağlamak için hırsızlık yapan ve hapse giren Nail, karısını ve çocuklarını kayınbiraderi Saip Bey’e gönderir. Saip Bey bir mektupla kardeşini boşaması koşuluyla ailenin geçimini üstleneceğini Nail’e bildirir.

“Saip Bey, Melek’e cevap vermemiş, doğrudan doğruya Nail’e mektup yazmıştı: «Bu iste bir cürüm ve günah varsa size aittir. Kardeşimizi baba ocağına kabule hazırız. Ancak bize sizinle hiç bir alâkası kalmadığına dair resmî ve ser’italâkname ibraz etmesi lâzımdır.” (Güntekin Tarihsiz c: 22).

Romana yansımaya da Melek Hanım’ın kardeşinin yanına yerleşmesinden boşanmanın gerçekleştiği anlaşılır. Burada eşlerin dışındaki bir güç tarafından boşanmanın istenmesi, Nail’in eşinin ve çocuklarının hayatını idame ettirecek bir ortama kavuşmaları için evliliği sona erdirmesi dikkat çekicidir.

Sıtkı Şükrü Pamirtan ise bir öfke neticesi talâkiselâseyle boşanan eşe tekrar nikâh kıymak için kadının başka bir evlilik yapması zorunluluğunu eleştirmiştir. Pamirtan’ın *“1880-1923 yılına kadar, Anadolu’da inliyen Türk köylüsünün yaşa(mını)”* (Pamirtan 1938: 2) yansıtan *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında

II. Abdülhamit Dönemi'nde Tepe Köylü Hacı Dayı'nın karısı Fatma Hanım'ı talâkiselâse ile boşaması hadisesi münasebetiyle şeri hukuk eleştirisi yapılmıştır. Hacı Dayı bir ramazan günü oğlu Hasan'ın kuyuya düştüğünü öğrenir ve bu olaydan sorumlu tuttuğu karısı Fatma Hanım'ı öfkeye kapılarak talâkiselâseyle boşar. Bu esnada Hacı Dayı'nın evinde hac arkadaşı olan Hacı Fettah Efendi misafirdir. Olumsuz bir tip olarak verilen ve “*Fellahın taassubuna payan yoktu. O sanki din ve şeriat namına benim yuvama musallat olmuş bir yobazdı.*” (Pamirtan 1938: 19) şeklinde tanıtılan Fettah Efendi “—*Ya hacı hepsi bitti, nikâh mafîş!*.” (Pamirtan 1938: 19) ifadesiyle Hacı Dayı'nın karısını resmen boşadığını ilan eder. Hacı Dayı için boşadığı karısı Fatma Hanım namahrem olacağı için onu kimsesiz olması nedeniyle imamın evine götürürler. Talâkiselâse ile boşadığı karısına tekrar nikâh kıymak isteyen Hacı'ya şeri kaide hatırlatılır. “—*Talâkiselâse ile boşadığınız hatunları, tekrar hariminize alabilmek için, bu gece onları nikâhla yabancı bir misafirin koynuna vereceğiz. Yarın sabah, o erkek boşadıktan sonra avratlarınızı tekrar size nikâh edeceğiz.*” (Pamirtan 1938: 20). Hacı Dayı'nın karısı Fatma, Hacı Fettah'la nikâhlanır, köyde benzer durumda olan kadınlara da hülle nikâhı yapılır. “*Hulle yapılarak başka bir erkeğin koynuna girmek, ona pek acı gel(diği)*” (Pamirtan 1938: 24) için Fatma Hanım sulfato içmek suretiyle intihar eder. Bu hadiseden çok müteessir olan Hacı Dayı'nın “[h]ay böyle şeriat olmaz olaydı.” (Pamirtan 1938: 25) şeklindeki söyleminden şeri kaidelere olan güvenini yitirdiği anlaşılır.

5.1.4.2. Mahkemeye İntikal Eden Boşanmalar

Bilindiği üzere Osmanlı hukuk sistemi kocasından ayrılmak isteyen kadına mahkemeye başvurma hakkı vermiştir. Şayet kocanın hastalık gibi evliliği olumsuz etkileyecek sorunları varsa ya da koca evinin geçimini temin edemiyorsa kadın mahkemeye başvurarak eşinden ayrılmak isteyebilir. Ancak kocanın karısını aldatması, ona şiddet uygulaması ya da kadının kocasını istememesi gibi nedenler boşanma gerekçesi olarak kabul görmemiştir. Buna rağmen Selahaddin Enis'in *Orta Malı* (1926) adlı romanında kadının aldatıldığı için boşanma davası açtığı görülür. Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* (1936) adlı romanında ise kocanın onur kırıcı davranışı, Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanında kadının kocası tarafından boşandığı hâlde boş evrakının verilmemesi, Mithat Cemal'in *Üç*

İstanbul(1938) adlı romanında kocanın sosyal konumunu ve ekonomik gücünü kaybetmesi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* (1932) adlı romanında sevilmeyen saf kocanın kandırılarak zayı olan nikâhın tazelenmesi için mahkeme huzurunda boşanmak gerektiğine inandırılması, Mahmut Yesari'nin *Bağrı Yanık Ömer* (1930) adlı romanında çocuğun velayeti hususunda anlaşmaya varılamaması gibi nedenlerle boşanma hadiselerinin mahkemeye intikal ettiği görülmektedir.

“*Beşeriyetin levsleri nâ-mütenâhîdir. Bunu sert, cesur, pervâsız, bütün vuzûhuyla söylemek (...) asla ahlâksızlık değildir. Bilâkis kudretli bir ahlâk endişesinin verdiği yüksek ve ulvî bir cesaret ve fazilettir.*” (Cevdet Kudret 1981: 228) diyen ve bu nedenle toplumun çirkin yönlerine dikkat çeken Selahaddin Enis'in *Orta Malı* (1926) adlı romanı genel itibariyle Mütareke Dönemi İstanbul'unun sefahat hayatını Fikriye, Celile, Zertaç gibi fakirlikten ziyade, cinsi iştihak neticesi kötü yola düşen kadınlar şahsında anlatır. Romanda boşanma mevzusu Hayriye Hanım'ın kendisini akrabası olarak tanıttığı kadınlarla aldatan ikinci kocası Nafiz Bey'den ayrılmasıyla verilir. “*Bir gece kocasını bu dört kaşlı akrabazadelerden birisiyle fena ve çirkin bir vaziyette yakala(yan)*” (Atabeyoğlu 2017c: 15) Hayriye Hanım evliliği devam ettiremeyeceğini anlayarak ayrılmak için meşihat makamına başvurur. “*Günlerce meşihat kapısında sürüklendi. Şahitler dinlendi, Nafiz Efendi'nin hayatı mahalleliden soruldu, imamdan istilam edildi, muhtardan istifsar olundu. Nihayet kavga gürültü, meşihatça nikâhın feshine karar verildi.*” (Atabeyoğlu 2017c: 15).

Halide Edip'in “*yerli bir dekor içinde (II. Abdülhamit devrinin çok melez ve içten çok şarkılı havası ve dekoru) fantastik kahramanlarıyla kaybedilmemesi lazım gelen değerlerin ve yeni, kurtarıcı düşüncelerin sentezini veren güzel, romanesk taraflı bol bir geçmiş zaman rüyası(...)*” (Tanpınar 2015: 123) şeklinde tavsif edilen *Sinekli Bakkal* (1936) adlı romanında Tefik ile Emine'nin boşanma hadisesine yer verilmiştir. Devrin toplumsal değerleriyle çok da barışık olmayan, Karagöz oynatan, zenne kılığına girerek sahneye çıkan ve bu nedenle Kız Tefik olarak anılan Tefik, koyu taassubuyla tanınan İmam Hacı İlhami Efendi'nin kendi iştihakına göre yetiştirdiği kızı Emine'yle evlenir ancak Emine'nin isteğiyle dayısından kalan dükkânı işletmeye başlayan, Karagöz oynamayı bırakan Tefik'in bir süre sonra eski hâline dönmeye başlaması hatta arkadaşlarına karısının taklidini yapması Emine'nin

evi terk etmesine neden olur. Hacı İlhami Efendi, kızı Emine’yi kocasından boşatmak için mahkemeye başvurur. Mahkemede Hacı İlhami Efendi’nin anlattıkları üzerine halkın tepkisini çeken Tevfik karısını boşamak zorunda kalır. Boşanma hadisesi yargı kararıyla değil mecbur kalan Tevfik’in rızasıyla gerçekleşir.

“*Kısmen Emine’nin zorundan, kısmen de Tevfik’e gazabından (...) talak için mahkemeye müracaat etti. Kadı huzurunda, mahkeme heyeti huzurunda, vaazlarını sönük bırakan bir talâkatla Emine’nin Tevfik’ten çektiklerini anlattı. Hiç, Hâkim Efendi, kendi helalini yar u ağyar nazarında bütün mahremiyetiyle teşhir eden Müslüman bir erkek görmüş müydü? Hâşâ... Görmemişti. Mahkemeyi dinleyenlerden, Tevfik’e tatlı saatler borçlu olanlar bile, İmam’ın sözlerinin tesiriyle Tevfik’e kızdılar. Tevfik, Emine’yi boşamaya mecbur oldu.*” (Adıvar 2017a: 28).

Aka Gündüz’ün geriye dönüşlerle II. Abdülhamit Dönemi’ne kadar uzanan daha çok II. Meşrutiyet sonrasını anlatan *Bu Toprağın Kızları* (1927) romanın Salon Kızı adlı bölümünün kahramanı Masume’nin annesi vasıtasıyla boşanma hadisesine yer verilmiştir. Masume’nin annesi yaşlı bir esnafla evlendirilir. İlk kızı olduğu zaman evi terk ederek İrfan Paşa’nın konağına sütüne olarak girer. Kadın kocasına kendisini boşaması için haber gönderince “—Boşamam da boşamam! İlla yanına gelsin, yoksa itaat ilamı çıkartır, saçını başını çadır çadır yolarak getirtirim.” (Aka Gündüz 1974a: 42) şeklinde yanıt alır. Masume’nin annesi, İrfan Paşa’nın yönlendirmesi ile iki kadın bir erkekten oluşan üç şahitle kocasının kendisini boşadığı hâlde boş kâğıdını vermediği gerekçesiyle mahkemeye başvurur.

“—Efendim, dedim, beni lohusalığımda tam kırk beşinci gün boşadı. İnanmazsanız, kalfa hanımlara sorunuz.(...) Nazgül Kalfa dedi ki:

— O gün otururken bu efendi geldi ve karısına haykırdı. Senden bıktım artık! Benden bu saatten tez boş ol! Dedi.” (Aka Gündüz 1974a: 42).

Koca her ne kadar karısını boşamadığını söylese de kadı, karı kocanın boşanmasına karar verir. Masume’nin annesi vasıtasıyla yazar Osmanlı hukuk sisteminin zaafiyetini ya da mesnetsiz kararlara ne derece açık olduğunu “[i]ki şahit olunca adam bile asarlarmış” (Aka Gündüz 1974a: 43) şeklinde yansıtır.

Mithat Cemal ise kadının yargı nezdinde kabul gören ekonomik durumun kötüleşmesi üzerine eşinden ayrılmak istemesinin örneğini sunar. *Üç İstanbul* (1938)

adlı romanda II. Abdülhamit Dönemi'nin kudretli şahsiyetlerinden olan ve II. Meşrutiyet'le birlikte gözden düşen Erkânıharp Müşiri Kerim Paşa'nın kızı Belkıs, babasının kaderini paylaşan kocası Miralay Hüsrev'den mahkeme kanalıyla boşanır. Romanda boşanma isteğinin kimden geldiğine dair bir bilgi verilmez, ancak devrin hukuk anlayışı dikkate alındığında bu isteğin sadece mahkme kanalıyla boşanma hakkına sahip olan Belkıs'ın tercihi olduğu anlaşılır. “*Bir müddet sonra, Adnan, talak işinde de Belkıs'ın avukatı oldu. Bahriye Miralay'ın Belkıs'ı boşamasına ilam aldı.*” (Kuntay 2017: 165).

Yaban (1932) adlı romanında cahil halkın boşanma algısını yansıtan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun erkek kahramanına kayıtsız şartsız tasarrufunda olan boşanma hakkını kullandırmayarak, mahkemeye başvururması devrin mevzuatıyla çelişmektedir. Romanda Ahmet Celal'in Millî Mücadele yıllarında yerleştiği köyün sakinlerinden Süleyman'ın karısı Cennet, asker kaçağı olduğu zannedilen bir şahsı evine alır. Kocası bu duruma itiraz edecek olunca Cennet evi terk etmekle tehdit ederek kendisine marazi bir derecede tutkun olan Süleyman'ı susturur. Ne var ki köyde konuyla ilgili dedikodular çıkmaya başlar. Ahmet Celal, söz konusu dedikoduları emir eri olan Mehmet Ali'nin annesi Zeynep Kadın'dan öğrenir.

“— *De... aha, Cennet'in nedir osu, dedi. Hem de yabanın biri kimse nereden geldiğini bilmiyor. Asker kaçağı imiş. On gündür Süleyman'ın evinde saklı. Karı kendi eliyle ona yemek pişirip verirmiş. Gece de yatağına almırmış?*

— *Süleyman'ın gözü önünde mi?*

— *He ya, biri sağ böğründe, öbürü sol böğründe...*” (Karaosmanoğlu 2014: 56).

Köyün önde gelen simalarından Bekir Çavuş, bu duruma seyirci kalamayarak Cennet'ten evindeki yabancı adamı göndermesini ister, ancak istediği neticeyi alamaz. Köylüler bu rezalete son vermek için karısını boşayacağından ümidi kestikleri Süleyman'ın evine baskın yaparlar ve Cennet'in cürmümeşhut halinde yakalandığını ve bu nedenle nikâhının düştüğünü iddia ederek çifti ayırırlar.

”*İşte bu yüzden, köylüler, bu rezalete bir son vermek için tek çareyi baskında buluyorlar. Hocaya sordular: Gözümüzle görürsek şer'an boş düşer mi? diye.*

Hoca 'Elbet' demiş.

Bunun üstüne, bir gece, yatsı namazından sonra, köyün belli başlı adamları hep bir araya gelip Süleyman'ın evini bastular. Köyün imamı da beraberlerinde idi. Hiçbir gürültü olmadı. (...) İmam Efendi elindeki çomakla üç defa vurdu. Ses çıkmadı. Bekir Çavuş:

Ülen Süleyman, biz geldik, aç kapıyı; diye ünledi. Gene ses yok. Azıcık beklediler. Sonra Memiş'in ağası aha şöyle omzunla kapıya dokunuverdi. Hep birden içeriye daldılar. (...) Odada bir bağrışma çığışma oldu. (...) Cennet Hanım, (...) dinsiz, imansızlar. İmam: Dinsiz de sensin, imansız da sensin. Haydi çık burdan. Gayri şer'an Süleyman'ın yanında kalamazsın, dedi.” (Karaosmanoğlu 2014: 58).

Oysa İslam hukukunda zinanın tespiti oldukça güçtür. Her şeyden önce dört erkek şahidin cürümü fiilen görmesi esastır.

“Zira Nisa Suresi”nin 15. ayetinde “kadınlarınızdan zina edenlerin aleyhine dörd şahid getirin” denilmektedir. Zina fiilini gözleriyle görmüş olan (mükellef –tam ehliyetli-, hür, adil, basîr –görüp anlayan- erkek) tanıkların, mahkemede –hâkim huzurunda- toplu olarak, aynı mecliste –oturumda- hep birlikte “zina suçunun faillerini, iğnenin sürme kabına girdiği gibi, cinsel ilişkiye girerken gördüklerine dair” tanıklık etmeleri gerekmektedir. Tanık sayısında azalma olması, suçun sübut bulmasını önlediği gibi, zina fiilinin olduğuna ilişkin tanıklık edenlere de zina iftirası (kazf) suçunun cezası verilmesini beraberinde getirir.” (Osmanoğlu 2008: 118).

Bu açık hükme rağmen imam, zina suçunun tespitinde zorunlu olan cürümüşhut halinin gerçekleşmemesini ve söz konusu hal üzeri yakalanmış olsalar bile zina suçunun tespitinde karar merciinin mahkeme olduğunu dikkate almadan Cennet ile Süleyman'ın nikâhlarının düştüğüne kanaat etmiştir.

Karısını çok seven ve bu nedenle onun en affedilmez günahlarına bile gözyuman Süleyman evi terk eden karısını ve âşığını bulur Cennet'i tekrar evine götürmek ister. Bu esnada her ne kadar namus hususunda zayıf biri olsa da ortalama bir köy kadını olan Cennet bile imamın beyanının aksine nikâhlarının düşmediği kanaatindedir. Bu nedenle Süleyman'ı kandırarak mahkemeye götürür ve kendisini kadı huzurunda talâkiselâse ile boşatır. Osmanlı aile hukuku kuralları şeri kaideye göre düzenlendiği için Süleyman'ın karısına tekrar kavuşması için hülle yapılması

gerekmektedir. Bu nedenle Süleyman, Cennet'in teklifini kabul ederek karısının aşığının hüllecî olmasına razı olur. Ancak ertesi gün Süleyman hüllecînin nikâh akdini bozması ve karısının tekrar kendisiyle evlenmesi için Cennet'in âşığının evine gider. Teknik olarak haklı bir konumda olan Cennet'in âşığı onu evinden kovar.

“Mahkemededen çıkarken:

— Aha, istediğünü ettim. Şimdi gel, köye gidelim, evlenelim; demiş.

Cennet kahkaha ile gülerek:

— Senin aklın şeriata da ermiyor. Sen beni üç defa boşadın. Şimdi seninle tekrar evlenmem için hülle yapmak gerek, demiş.

Hüllecî, ortada hap hazır: Cennet'in aşığı, Süleyman kendi eliyle herifi, Cennet'in yanına sokmasın mı? Eşikte, sabaha kadar beklemesin mi? Sabah olunca, tak tak kapı. Fakat açan yok. Neden sonra herif kapıdan başını uzatmış:

— Ülen, ne istiyon?

— Cennet Hanımı göreceğim.

— Cennet Hanımı mı? Ne yapacaksın?

— O bilir. Bizim köye gideceğiz.

— Ülen o benim avradım be. Senin köyünde ne işi var? Süleyman, biraz daha ısrar etmek, biraz daha beklemek istemiş. Fakat herif yumruklarını gösterip:

— Defol şuradan. Başımı belaya sokma; diye bağırınca Süleyman, hemen kapının önünden sıvışmış.” (Karaosmanoğlu 2014: 90-91).

Mahmut Yesari ise boşanma durumunda çocuğun velayet meselesine dikkat çeker. Yesari'nin “*yüzlerce yıl önceydi*” (Yesari 2016: 10) ifadesi ile Söğütçük efsanesi olarak verdiği *Bağrı Yanık Ömer* (1930) adlı romanında boşanma hukuku, velayet kurumu gibi hususlar esas alındığında vaka zamanının Osmanlı Devleti'ni işaret ettiği bir gerçektir. Böyle muhayyel bir vaka zamanı olan eserin inceleme konusu olmasında şimdiye kadar incelenen romanlarda pek görülmeyen velayet sorununu ele alması ve boşanma sürecini doğrudan etkilemesi dikkate alınmıştır. Roman kahramanları Emine ve Bakır Efe'nin evlilik bağı oldukça örselenmiştir. Eşinden ayrılmak isteyen Bakır Efe'yi düşündüren tek şey Osmanlı aile hukukunda

boşanmış ebeveynlerin çocuklarının velayetlerinin anne ya da babaya verilmesinde yaş kriteri getirilmesidir. Çocuk kız ise buluş çağına kadar, erkek ise yedi yaşına kadar masrafını babasının karşılaması koşuluyla bakımının anneye bırakılması esas alınmıştır. Bu durum hidâne olarak adlandırılmaktadır (Aydın 2018: 132-133). Henüz yedi yaşına basmamış olan oğlu Ömer'i annesine bırakmak istemeyen Bakır Efe talak hakkını kullanarak karısı Emine'yi boşayamaz. “*Emine'ye boş ol deyip onu kapı dışarı etmek kolaydı, ama Ömer daha beş yaşındaydı. Kadı, Ömer yedi yaşına gelene kadar onun Emine'de kalmasına karar verecekti.*” (Yesari 2016: 18). Her ne kadar romana yansımada da Emine'nin boşanmak ve çocuğunun bakımını üstlenmek için mahkemeye başvurduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Osmanlı hukukuna göre erkeğin karısını boşamak için mahkemeye başvurmasına gerek yoktur. Her iki taraf da çocuğun bakımını üstlenmek için direnince kadı, mahkeme sonuçlanıncaya kadar Ömer'in ikisinden de ayrı kalmasına karar verir. “*Kadı Kuran'a el basıp yemin ettirmişti. Mahkeme bitene, kadı hüküm verene kadar ne Emine ne de Bakır Efe, Ömer'i yanlarına almayacaklar, gece onunla bir dam altında kalmayacaklardı.*” (Yesari 2016: 63). Bakır Efe ile Emine arasındaki boşanma ve hidane davasının iki yıl sürmesi kadının iki tarafla da ayrı ayrı husumetleri olmasına bağlanır. “*Ah, bana sor... Ben bilirim o kadı olacak Habip Molla'nın ne yılan olduğunu. Tekeli ağaları ile dost görüldüğüne bakma. İki taraftan da hincını çıkartıyor. Davayı uzattıkça uzatmasından anlasana...*” (Yesari 2016: 69). Dava iki yıl sonra kısmen sonuçlanır. Zaten Ömer yedi yaşına bastığı için hidane yani bakım için öngörülen müddet de sona ermektedir. Ömer doğrudan babasına kalmıştır. Böylece tartışma konusu olan husus sonuca bağlanmış olur. Kendi açısından sorun kalmadığı için Bakır Efe, Emine'nin boş kâğıdını verir (Yesari 2016: 85).

5.1.5. Atatürk Dönemi Boşanma Davaları

Atatürk Dönemi'ni yansıtan romanlarda yer alan boşanma davaları devrin mevzuatı dikkate alınarak “Talak ile Boşanma”, “Türk Medeni Kanunu Döneminde Boşanma” şeklinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

5.1.5.1. Talak ile Boşanma

Vaka zamanı Atatürk Dönemi olmakla birlikte Türk Medeni Kanunu'nu yürürlüğe girmeden önceki bir döneme rastlayan romanlarda ise devrin mevzuatına

uygun olarak henüz yürürlükte olan evlenme, boşanma gibi meseleler şeri kaidelere göre şekillenmiştir. Burhan Cahit'in 1925-1926 yıllarını yansıtan *Adam Sarrafi* (1929)¹ adlı romanında ticaret hususunda oldukça başarılı bir tip olarak verilmesine karşın bir o kadar da eğitimsiz, cahil olan Hobbatzade Tosun Bey, Bekir Paşa'nın iyi eğitilmiş, güzel kızı Lale ile evlenir ancak kız çocuklarında nadiren görülebilen bekâretsizlik problemi Lale'de de vardır. Bu nedenle Hobbatzade evlendiği gece aldatıldığını düşünür ve evini terk eder. Lale bu durumu izzeti nefis meselesi hâline getirerek mahkemeye taşır. Doktor raporlarıyla Lale'nin bekâretsiz olmasının bir ilişki neticesi değil kız çocuklarında görülebilen bir sağlık problemi olduğu ispatlanmasına rağmen Hobbatzade mahkeme huzurunda karısını talâkîselâse ile eşini boşar. “*Reis Bey dedi. Ben namuslu bir erkeğim, bir kadının iffetini anlamayacak kadar aptal değilim. (...) Dinlediğiniz raporlara siz itimat etseniz bile ben edemem. (...) Böyle işlerde rapor rapor tanınmam. İştée huzurunuzda kendisini talakîsalase ile tatlik ediyorum.*” (Morkaya 1934a: 80).

5.1.5.2. Türk Medeni Kanunu Döneminde Boşanma

4 Nisan 1926'da yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medeni Kanunu evlenme, boşanma, miras gibi meselelere getirdiği yeni yaklaşımlarla bir milat olmuştur. Laik karakterli olan İsviçre Medeni Kanunu'nun çok az değişiklikle iktibas edildiği söz konusu kanun vaka zamanı 4 Ekim 1926 sonrası bir dönemi kapsayan romanlarda, erkeğin karısını kayıtsız şartsız boşama imkânının elinden alınması ve tıpkı kadınlar gibi eşlerinden ayrılmak için yeni kanunda itibar gören gerekçelere sahip olmak

¹ Burhan Cahit'in *Adam Sarrafi* (1929) adlı romanının kahramanı Tosun Bey'in babasının dördüncü kadına nikâh kıydığı (Morkaya 1934a: 5) bilgisinden hareketle 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunundan önceki bir dönemi kapsadığı anlaşılır. Romanda geçen “fakülte” kelimesi (Morkaya 1934a: 78) 1911 yılına kadar şube olarak adlandırılan üniversite birimlerinin bu yıldan itibaren fakülte ismiyle de anılması (Arslan 2007: 13) dikkate alınarak vaka zamanının 1911-1926 arası bir dönemi kapsadığı kesin olarak söylenebilir. Ayrıca vaka içerisinde Osmanlı tarihinin en sancılı dönemleri olan Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı, İstanbul'un işgali gibi hadiselerle dair herhangi bir alametin yer almaması ve Tosun beyin şapka takması (Morkaya 1934a: 5) 1925 yılında yürürlüğe giren şapka kanununun neticesi olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle romanın vaka zamanı olarak 1925-1926 arasını almakta bir sakınca olmasa gerek.

koşuluyla mahkemeye başvurma zorunluluğu getirmesi gibi yeni yaklaşımları ele alınmıştır.

Atatürk Dönemi’ni yansıtan romanlarda en önemli boşanma gerekçesi eşlerden birinin diğeri aldatması olarak verilmiştir. Hüseyin Rahmi, aldatılan kocanın Medeni Kanuna göre karısını boşamak için mahkemeye başvurusu zorunluluğunu vurgularken, Reşat Enis Aygen ise yanlış bir değerlendirmeyle kocasının cinsel istismarına maruz kalan kadının yeni kanun uyarınca boşanma hakkı olmadığını dile getirmiştir. İstismara maruz kalan kadın boşanma gerekçesi yaratmak için kocasını aldatma yoluna gitmiştir. Oysa bu durumu söz konusu kanunun eşlerden birinin kötü davranışa maruz kalmasını veya hakarete uğramasını boşanma gerekçesi sayan 130. maddesi¹kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Hüseyin Rahmi’nin Harf İnkılâbı yılları toplumunun çürüyen taraflarını “*hayatta hile, şantaj, hırsızlık ve her türlü ahlâksızlıklarla başarıya ulaşan kimseler(in)*” (Kaygana 2008: 360) müşahhas örneği olarak verilen Avnussalâh Bey şahsında yansıtan *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında Vehbiye, çocukluk aşkı Salih Şekür’ün pirinç tüccarı olan amcası Hacı Ömer Bey ile evlenmek zorunda kalır. Ömer Bey ticaret için Mısır’a gittiği dönemde Salih Şekür ile Vehbiye arasındaki aşk tekrar filizlenir kadın hamile kalır. Hadise, Avnussalâh Bey’in işlettiği bin türlü entrika, sahtekârlıkla insanlardan para sızdırmaya çalışan Yaralı Gönüllere Teselli Yurdu’na intikal edince kurum Ömer Bey’e boşanması karşılığında fotoğrafını görerek çok beğendiği Afife Melek’le evlenebileceğini vaat eder çünkü yeni medeni kanun çok eşliliğe cevaz vermez, ayrıca Ömer Bey’in karısını boşayabilmesi için mahkemeye başvurusu da gerekmektedir.

“*Nikâhlınızı bırakmadıkça başka bir kadınla nasıl evlenmek isteyebilirsiniz?*”

—*Onu ben yüreğimden çıkardım. Bıraktım, gitti.*

—*Resmî muamelenin yapılması lâzım.*

¹ 4 Nisan 1926’da yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medenî Kanunu’nun 130. maddesi “*Karı kocadan her biri, diğeri tarafından hayatına kasd edilmesi veya kendisine pek fena muamelede bulunulması sebebiyle boşanma davası ikame edebilir.*” (<https://www.mevzuat.gov.tr/>, E.T. 15.11.2019) şeklindedir.

—*Pekâlâ. Her ne yapılacaksa yapmaya hazırım.*” (Gürpınar 1969: 271).

Sonraki bölümde Ömer Efendi'nin Vehbiye Hanım'dan ayrılması mahkeme sürecine yer verilmeden “[b]oşanma işi olur, biter.” (Gürpınar 1969: 271) şeklinde yansıtılır.

Reşat Enis Aygen'in Cumhuriyetin ilk yıllarını fakirlik, patron-işçi ilişkisi, kadının cinselliğin nesnesi olarak görülmesi, fuhuş gibi problemler ekseninde yansıtan *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında boşanma hadisesi, adliyede gece bekçiliği yapan, fakir bir babanın kızı olan Melek ve cinsi sapık olarak tavsif edilen kocası vesilesiyle verilmiştir. Kız muallim mektebinde öğrenciyken ekonomik problemler nedeniyle okuldan alınarak bir tapu memuru ile evlenen Melek, kocasının ”*bir orospu(nun) bile*” (Aygen 1937: 56) katlanamayacağı sapıklıklarına tahammül edemez hâle gelince avukata başvurarak boşanmak hususunda yardım ister. Avukat, kocanın evin geçimini temin etmemesi, kadına şiddet uygulaması ve kocalık görevini yerine getiremeyecek bir hastalığa sahip olması dışında kalan nedenlerin medeni kanuna göre boşanma gerekçesi sayılmayacağını belirtir.

“*Kadınım kocan ekmeğini getiriyor mu?*”

— *Evet. — Seni dövdüğü vaki mi?*

— *Hayır. — Alkolik midir?*

— *İçer... Fakat, sarhoşluğunu görmedim.*

— *Ben de içerim; her erkek içer... Hasta masta değil a? Ademi iktidar filan gibi bir şey...*

— *Hayır.*

— *Boşanmak istiyorsun âlâ... Amma mahkeme bir sebep soracak! Ne diyeceğiz?”* (Aygen 1937: 57).

Melek, kocasının cinsi sapıklıkları nedeniyle boşanmak istediğini söyleyince avukat, medeni kanunda böyle bir suç olmadığından bahseder. Oysa 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'nun 130. maddesinde yer alan “[e]şlerden biri ötekinin hayatına kasd eder veya ona karşı pek kötü davranır veya ağır hakarete

bulunursa, öteki eş boşanma dâvası açabilir.“ (Akıntürk E.T.: 30.08.2012: 48) şeklindeki açık hüküm kapsamında Melek’in kocasının insan onurunu rencide edecek şekilde cinsel istismarına maruz kaldığı için boşanma davası açabilmesi gerekirdi. Bu nedenle avukatın söz konusu gerekçeyle boşanma davası açamayacağını belirtmesi tarihî gerçeklikle uyumsuz. Avukat, kocasının istismarından kurtulmak isteyen Melek’e onu aldatmasını ve cürmümeşhut halinde yakalanmasını bu gerekçeyle kocası tarafından boşanacağını belirtir. Bunun üzerine Melek, Madam Erifilli adlı fuhuş taciri kadının evinde tanımadığı bir hovarda ile randevu ayarlar. Kocasına da imzasız bir mektup göndererek kendisini ihbar eder. Neticede cürmümeşhut halinde yakalanan Melek kocası tarafından boşanır. “*Saat tam 23’te madam Erifilli’nin evinde kıyametler koptu. Yetişenler öfkeli kocanın elinden Meleği ve patlak gözlü zamparayı güç kurtardılar. Hemen boşandılar.*” (Aygen 1937: 60). Boşanma hadisesine dair mahkeme süreci romana yansımaz.

1926 yılı öncesinde kadın için boşanmak amacıyla mahkemeye başvurma gerekçesi olamayacak eşlerin ruhi uyumsuzluğunun Türk Medeni Kanunu’yla boşanma gerekçesi olarak kabul edilmesi Burhan Cahit, Reşat Nuri ve Yakup Kadri tarafından ele alınmıştır. Burhan Cahit Morkaya’nın Cumhuriyet Dönemi’ni yansıtan *Sevenler Yolu* (1937)¹ adlı romanında ticaretle uğraşan Ahmet Melih’in on sekiz yıllık eşi Nermin Hanım, kocası tarafından sevilecek bir kadından ziyade alışkanlık olarak görülmeye başlandığını ya da birbirlerine verecek bir şeyleri kalmadığını anlayınca boşanma kararıyla evini terk eder. Avukat Rıza Sedat, hanımefendinin gerekçesini Ahmet Melih’e “[d]ediği şu: *Daha doğrusu garip bir felsefe. Erkekler kadını birbirine bağlayan münasebetler tabii olarak zamanla gevşiyormuş. Hızlarını hararetlerini kaybeden münasebetleri sürüklemeye çalışmak manasızmış. Bu bağların çözüldüğünü bu ilk duyguların gevşediğini anlayanlar için ayrılmaktan tabii bir şey olamazmış.*” (Morkaya 1937: 53-54) şeklinde izah eder. Nermin Hanım, kocası Ahmet Melih’in samimi arkadaşlarından Avukat Rıza Sedat’a başvurarak

¹Bu romanın vaka zamanı, kadının boşanma davası açabilmesi, boşanmaya taraf olan kocanın da Osmanlı hukuku çerçevesinde mahkemeye başvurmaksızın boşanamaması gibi sebeplerden ötürü romanın yayın tarihi o dönemde yürürlükte olduğu anlaşılan 1926 Medeni Kanun hükümlerinin geçerli olduğunun yukarıda bahsi geçen sebeplerden ötürü anlaşılması neticesi 1926-1937 tarihleri arasındaki bir dönemi kapsadığı anlaşılmaktadır.

eşinden ayrılmak istediğini belirterek kendisinin vekili olmasını ister. Okur bu durumu Avukat Rıza Sedat'ın Ahmet Melih'e verdiği malumattan öğrenir. “*Nermin Melih hanımefendi dönmek azmile verdiği bu kararı neticelendirmek için beni vekil yapmak istedi.*” (Morkaya 1937: 59). Ancak Rıza Sedat, meslek etiğinden ziyade arkadaş hukukunu dikkate alarak bu teklifi reddeder. “*Eski bir aile dostunuz olduğum için böyle bir vazifeyi kabul etmeme imkan yoktur.*” (Morkaya 1937: 59). Rıza Sedat davayı kabul etmeyince Nermin Hanım dava vekili olarak Şevket Fazıl'ı tayin eder. Şevket Fazıl müvekkilinin kararı doğrultusunda Hukuk Mahkemesine¹ başvurur ve durum hakkında Ahmet Melih'e bilgi vermek için mektup gönderir (Morkaya 1937: 78). Ahmet Melih'e davanın seyri hakkında bilgi veren Avukat Rıza Sedat, Nermin Hanım'ın gerekçesinin mahkeme tarafından acilen boşanmayı gerektirecek nitelikte olarak görülmediği için davanın benzer durumlardaki evlilikleri kurtarmak için tarafların kararını gözden geçirmelerini sağlayacak olan Sulh Mahkemesine intikal edeceğini ve mahkemenin de tarafları barıştırma çabasına girişeceğini yani boşanmanın hemen gerçekleşmeyeceğini belirtir (Morkaya 1937: 80-81).

Dava, Rıza Sedat'ın öngörüsüne uygun olarak sulh mahkemesine intikal eder. Mahkeme usulen tarafları dinlemek için davet eder. Oturum başladığı zaman öncelikle dava arzuhalı okunur. Sulh hâkimi, Nermin Hanım'a “[i]stidınız bir maddeye istinad etmiyor. Hâlbuki ayrılmak için muayyen sebepler olmak lazımdır. Mahkeme bunları öğrenmedikçe esasa giremez.” (Morkaya 1937: 84) diyerek boşanmayı gerektirecek başka bir durumun olup olmadığını anlamaya çalışır ancak Nermin Hanım başka bir gerekçe sunmaksızın kararında ısrar eder. Hâkim, Ahmet Melih'e konuyla ilgili görüşünü sorunca davalı bu durumun eşinin isteği olduğunu kendisinin de eşinin kararını onayladığını söyler. Hâkim kararın çarşamba günü açıklanacağını belirterek celseyi kapatır (Morkaya 1937: 84-85). Rıza Sedat, Ahmet Melih'e kararı “[d]avanız sekiz ay tehir edildi. Sekiz ay içerisinde barışmazsanız o

¹ “*Kanunda başka mercii gösterilmemiş olan hukuk ve ticaret davalarını tetkik eden adliye mahkemeleri. Vazifeleri kanunla tahdid edilmiş ‘sulh hukuk mahkemeleri’ ile ‘asliye hukuk mahkemesi’ nevlere vardır. Yalnız olarak kullanıldığı zaman “asliye hukuk mahkemesi” anlaşılır. Asliye hukuk mahkemesi tek hakimle kurulmuşsa buna (hukuk hakimliği) de denilmektedir.*” (Türk Hukuk Lügati 1991: 132)

zaman çaresine bakılacak!” (Morkaya 1937: 90) şeklinde açıklar. Ahmed Melih ve arkadaşı mahkemenin sekiz aylık bir süre vermesinin manasızlığını belirtince Avukat Rıza Sedat, mahkeme kararının gerekçesini açıklar.

“Karı koca birbirinden ayrılmak istediği hâlde kanun neden müsaade vermiyor diye kızılıyorsunuz. Düşünmüyorsunuz ki kanun yalnız karı koca değil, onların münasebetlerinden doğan çocukları ve bu münasebetlerin ayırdığı maddi kıymetleri de düşünür.(...) Mesela Ahmed Melihle Nermin hanımefendinin davasını ele alın. Hakim bu izdivacı bozmak için acele etmiş olsa, yani kanun buna müsaade etse derhal ayrılmış olsalar ne olurdu? ... Nermin Hanımefendi gebe ise! ... Bu vaziyette kanuni vaziyet derhal değişir. Ortaya bir çocuk ve bununla beraber bir de miras meselesi çıkar. İşte kanun Nermin hanımın yahud Ahmet Melih’in keyfini arzusunu değil o ihtimal dahilinde olan çocuğun hakkını düşünür.” (Morkaya 1937: 92-93).

Neticede sekiz aylık süre dolmadan Nermin Hanım ile Ahmed Melih boşanmaktan vazgeçerler. Böylece okur mahkeme kararının ne denli isabetli olduğunu görme imkânı bulur.

Reşat Nuri’nin 1926 sonrasını, evlilik, gurur ve siyasi mücadeleler ekseninde yansıtan *Eski Hastalık* (1938) adlı romanında Yusuf ile Züleyha her aile içerisinde yaşanabilecek basit sorunlar yüzünden ayrılmaya karar verirler. Ceyhan’da boşanma davası açarlar. Hâkim boşanma kararının gerekçesini yeterli bulmadığı için 17.02.1926 tarihli Türk Medeni Kanunu uyarınca tarafların bir yıl ayrı kalmasına hükmeder. Hâkim,

“— Birbirinize edilmiş hakaretiniz var mı? (...) Züleyha (...)

— Huzurunuzda artık birbirimizi istemediğimizi söylemekten büyük bir hakaret olur mu? Dedi. Hâkim daha fazla ısrar etmedi. Taleplerini kabul ediyordu. (...) Yalnız kanuni müddeti doldurmak için bir sene beklemek lazımdı.” (Güntekin Tarihsiz d:134).

Mahkeme başvurusundan sonra Züleyha İstanbul’a gider. Orada genç bir erkekle otomobil gezintisine çıktıkları zaman kaza yapar, hastaneye kaldırılır ve bu arada olay gazeteye yansıyınca söz konusu haberlerden hareketle aldatıldığını düşünen Yusuf yine de karısını yalnız bırakmaz. Onu alıp memleketine götürür.

Kanuni müddet dolunca da resmen boşanmış olurlar. Mahkeme ayrıca medeni kanununun 143. maddesi uyarınca davacı olan Züleyha'ya tazminat ödenmesine karar verir. “*Medeni Kanun karı koca arasında bir nevi mal ve para ortaklığı tanıyordu. Şikâyetçinin Züleyha olması dolayısıyla mahkeme ayrıca Yusuf’u tazminata da mahkûm etmiştir.*” (Güntekin Tarihsiz d:233).

Yakup Kadri'nin Millî Mücadele'nin idealist kadrosunun Cumhuriyet Dönemi'nde maddi kıymetler önünde değer yitimine uğramasını eleştirdiği, son bölümünün basılma zamanından sonraya sarkmasıyla ütöpik bir mahiyet kazanan *Ankara* (1934) adlı romanında Türk Medeni Kanunu'nun yürürlükte olduğu bir dönemde Hakkı Bey ve Selma Hanım'ın boşanma davasına yer verilmiştir. Selma Hanım Millî Mücadele'nin idealist, cesur bir zabiti olarak gördüğü Binbaşı Hakkı Bey'le ikinci evliliğini yapar ancak huzur döneminin verdiği rehavetle olsa gerek Hakkı Bey her geçen gün maddi kıymetler karşısında değer yitimine uğrar. Bu durum Selma Hanım'ı kocasından soğutmaya başlar. Neticede Selma Hanım ayrılma kararı alır. Yeni düzenin kendisine verdiği imkânlarla kocasıyla müşterek boşanma davası açtıkları görülmektedir (Karaosmanoğlu 202: 157-158).

Atatürk Dönemi Türk romanında şeri kaideler temelinde şekillenen Osmanlı hukuk sistemi, çok eşliliğe cevaz vermesi, erkeklerin eşlerini kayıtsız şartsız boşama imkânına sahip olması ve bu imkânın kullanımının zaman zaman keyfililiğe varması, Peyami Safa ve Sadri Ertem tarafından eleştirilirken, Selahaddin Enis ve Etem İzzet Benice cahil din adamlarının mesnetsiz nikâh algılarına dikkat çekmişlerdir. Şükufe Nihal ise şeri hukukta olmasına rağmen Osmanlı toplumunda neredeyse hiç kullanılmayan kadına da boşanma hakkı veren “tefviz-i talak” kaidesine işlerlik kazandırmaya çalışmıştır.

Osmanlı hukuk sisteminde kadına yönelik hakaretin, şiddetin boşanma gerekçesi olarak kabul görmemesi, kocasından boşanmak isteyen kadının eşinin geçimini temin edememesi, kocalık vazifesini yerine getirmesine engel olacak sağlık sorunu olması gibi sınırlı sebeplerle mahkemeye başvurma hakkına sahip olması Mahmut Yesari'nin *Aşk Yarışı* (1934) adlı romanında olduğu gibi devrin yazarları tarafından eleştirilmiştir. Yazarlar genel olarak Osmanlı hukuk sisteminin evlenme ve boşanma gibi hususları düzenleyen uygulamaları neticesi kadının toplum

içerisinde ve hukuk karşısında ikincil bir varlık hâline getirildiğini vurgulamışlardır. Aka Gündüz'ün *Aysel* (1932) adlı romanında olduğu gibi boşanma hakkını kayıtsız şartsız elinde bulunduran erkeğin bu durumu tehdit unsuru hâline getirmesine de dikkat çekilmiştir.

1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ise genelde cahil, karikatürize tipler olarak sunulan erkekler tarafından çok eşliliğe cevaz vermemesi bağlamında kadının özel durumları, erken yaşlanması gibi sebeplerle eleştirilmiştir. Kadın ve erkeği her yönden eşit varlıklar olarak tanımlayan söz konusu kanun, Hüseyin Rahmi'nin *Kokotlar Mektebi* (1929), *Utanmaz Adam* (1934) ve Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* (1932) adlı romanlarında erkek karakterler tarafından çok eşliliğe müsaade etmediği için olumlu karşılanmazken, Hüseyin Rahmi'nin *Şeytan İşi* (1933) adlı romanında ise medeni kanunun çok eşliliğe son vermesi olumlu bir gelişme olarak verilmiştir. Memduh Şevket Esendal ise *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında boşanmanın katı kaidelere bağlanması nedeniyle erkeklerin evlenmeye yanaşmadıklarını, eş yerine metresi tercih ettiklerini belirtmiştir. Hüseyin Rahmi'nin *Utanmaz Adam* (1934) ile Mebrure Sami Koray'ın *Çöl Gibi* (1938) adlı romanlarında ise yeni kanunla birlikte özellikle boşanma hususunda erkeklerin keyfiliğinin önüne geçilmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Atatürk Dönemi Türk romanında boşanma hadiselerinin ekserisi talâkla gerçekleşmiş olup bunların büyük çoğunluğu, ekonomik durumun düzelmesi, çevreyi fark ediş, ikbal kaygısı gibi nedenlerle erkeklerin yeni eş arayışına girmesi neticesi gerçekleşmiştir. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) ve Ercüment Ekrem'in *Gün Batarken* (1922) adlı romanlarında erkeğin ekonomik durumunun iyileşmesiyle yeni konumuna uygun eş isteği; Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde ise kocanın ikbal kaygısıyla nüfuzlu bir aileden eş almak istemesi, Şükufe Nihal'in *Çöl Güneşi* (1933), Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1923) adlı romanlarında ise kocanın çevreyi fark edişiyi eşten soğuması ve yeni arayışa girişmesi şeklinde ortaya çıkar.

İncelenen eserlerde bunun yanında aldatma, ruhi uyumsuzluk, ekonomik gerekçeler, öfke ile verilen anlık karar gibi sebepler erkeğin eşini boşamasına sebep

olmuştur. Bugün oldukça yaygın olan ekonomik nedenli olmayan, eşlerin geçimsizliğine dayanan boşanma hadisesi incelenen romanlarda da günümüzle kıyaslanmayacak kadar az olsa da yine de önemli gerekçelerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kıskançlık, ruhi dönüşüm, eşini küçümseme gibi nedenlerin aile huzurunu bozduğu ve neticede boşanmaya neden olduğu görülmektedir.

Osmanlı hukuk sisteminin temelini oluşturan Hanefi Mezhebi'ne göre kadın; kocanın akıl ya da cinsi problemleri ve evinin nafakasını temin edememesi gibi sınırlı sebeplerle eşinden ayrılmak için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir (Aydın 2018: 123-131). Buna rağmen vaka zamanı Osmanlı Dönemi'ne tekabül eden romanlarda hakaret, kocanın sosyal statüsünü kaybetmesi, velayet meselesi gibi sebeplerle kadınların mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* (1936) adlı romanında kocanın onur kırıcı davranışı, Mithat Cemal'in *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında kocanın sosyal konumunu ve ekonomik gücünü kaybetmesi, Mahmut Yesari'nin *Bağrı Yanık Ömer* (1930) adlı romanında çocuğun velayeti hususunda anlaşmaya varılamaması nedeniyle boşanma hadiseleri mahkemeye intikal etmiştir. Vaka zamanı Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesi sonrasında rastlayan romanlarda ise aldatma, uyumsuzluk gibi sebeplerle eşlerin boşanmak amacıyla mahkemeye başvurdukları görülmektedir.

5.2. Miras ve Gayrimenkul Davaları

Atatürk Dönemi Türk romanında yer alan miras ve gayrimenkul davaları vaka zamanlarındaki hukuki mevzuat dikkate alınarak “Osmanlı Dönemi” ve “Atatürk Dönemi” başlıkları altında değerlendirilmiştir.

5.2.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti'nde miras hukuku şeri kaidelere göre şekillendiği için kanunnamelerde konuyla ilgili düzenlemelere yer verilmemiştir. Mirasla ilgili anlaşmazlıklar “İslâm hukukunda düzenlenmiş ve fıkıh kitaplarında ele alınmış” (Aydın 1991: 346), mahkemeler aracılığıyla çözüme yoluna gidilmiştir. Atatürk Dönemi Türk romanında Ercüment Ekrem'in II. Abdülhamit Dönemi'ni yansıtan *Kodaman* (1934) adlı romanında öksüz ve yetimlerin sorumluluğunu uhdesine alan

şeyhülislamlık¹ kurumu tarafından kocası ölen kadının mirasçı olarak kabul edilmediğinden bahsedilmesi örneği dışında genel olarak mirasla ilgili meseleler tarihsel gerçekliğe uygun bir şekilde ele alınmıştır. Bilindiği gibi İslam hukuku miras hususunda eş ya da evlat olarak kadını mirastan men etmemiştir. Ayrıca babasından kalan mal varlığını idare etmek için yaşı küçük olan Kodaman'a annesi varken yabancı birisinin vasi tayin edilmesi de Osmanlı hukuku açısından alışılmış bir durum değildir. “*Osmanlı mahkeme defterlerinde yetim kalmış çocuklara vasi olarak mallarını korumaya ehil bir yakınının tayin edildiği görülmektedir. Bu vasi günün şartlarına göre amca, nine, dayı, ancak çoğu kere annedir.*” (Aydın 2018: 84). Romanda, şeyhülislamlık, Kodaman namı müstearıyla anılan Yaşar'ın babasından kalan dükkânı haraç mezat satar, oturdukları eve haciz koyarak, annesi “*Hediyeinin nikahı, nafakası ayrıldıktan² sonra Kodamana ait bakiye kalan üç beş kuruşun güya idaresin(i)*” (Talu Tarihsiz: 73) uhdesine alır ve “*yobazın birini Kodamana vasi tayin*” (Talu Tarihsiz: 73) eder. Anlaşıldığı kadarıyla Kodaman'ın babasından kalan mirastan annesine pay ayrılmaz sadece mihir ve nafaka verilmekle iktifa edilir. Osmanlı miras hukuku özel mülkiyet kapsamında değerlendirilen menkul ya da gayrimenkulün miras yoluyla taksiminde şeri kaideler esas alınmış, yani mülke “*ait esaslar İslâm hukukunda düzenlenmiş ve fıkıh kitaplarında ele alınmış olduğu için bunların Osmanlı tarihi boyunca ayrıca kanunnâmeler halinde tedvinine ihtiyaç duyulmamıştır.*” (Aydın 1991: 346). İslam hukukunda da kadın kocasının mirasçısı olarak kabul edilmiş ve eşi ölen çocuklu bir kadının mirastan sekizde bir pay alması kabul edilmiştir (Aydın 2018: 308). Romanda Kodaman'ın annesinin hukuk önünde kocasının mirasçısı olarak gösterilmemesi söz konusu tarihî realite ile uyuşmamaktadır.

1 31 Aralık 1851 tarihli bir nizamnameyle yetimlere ait menkul ve gayrimenkulün muhafazası, işletmesi Şeyhülislamlık bünyesinde oluşturulan Emval-i Eytam Nezareti'ne bırakılmıştır (Özcan 2006: 109-11).

Osmanlı Dönemi'ni yansıtan Memduh Şevket Esendal'ın *Miras* (1925), Mahmut Yesari'nin *Pervin Abıa* (1927), *Bir Namus Meselesi* (1924) romanlarında aile bireylerinin kendilerine intikal eden ya da edecek olan mirasın paylaşımı ve tasarrufu hususlarındaki farklı düşüncelerinin anlaşmazlıklara yol açtığı görülmektedir. Ercüment Ekrem'in *Kodaman* (1934) adlı romanında ise kişinin, miras hakkını muhafaza etmek ve yönetmekle mükellef olan şeyhülislamlık makamıyla anlaşmazlığı yansıtılmıştır. Memduh Şevket Esendal'ın *Miras* (1925) adlı romanında ise Silahtar Ali Paşa ailesinin toparlayıcı gücü olan büyükanne ölünce kardeşler arasında “büyük mal, miras davaları” (Esendal 1988: 17) çıktığı belirtilse de söz konusu davaların mahiyeti romana yansımaz.

Mahmut Yesari'nin bir tarafta “savaşın getirdiği yeni şartları fırsat bilerek karaborsacılık, vagon ticareti gibi yollarla kısa sürede büyük servet sahibi” (Kacıroğlu, 2009: 118) olanlar ve diğer tarafta ekmeği vesika ile alan; şeker, gaz gibi temel ihtiyaç maddelerini temin edemeyen halk arasındaki tezdadı yansıtan *Pervin Abıa* (1927) adlı romanında ticarete atılmak isteyen, sermaye için kendisine miras kalan taşınmazlardaki hissesini satmayı tasarlayan Nahid Refik'in ablası bu isteğe razı olmayınca izale-i şüyu¹ davası açılması konu edilmiştir.

“Günlerce görünmemiştı bir sabah, yüzü gülerek beni kucakladı:

— Tereddütten kurtuldum. Tüccar oluyorum.

— Peki sermayen var mı?

— Annemizden kalma eski bir köşkle, Balıkpazarında bir dükkânımız, bir de hissesi şayialı han gediğimiz var. Ablam hiçbirisinin satmak taraftarı değil. Derhal izale-i şüyu davası açtım.” (Yesari 1966: 19).

Ancak dava süreci romana yansımaz.

Mahmut Yesari, “Ağapiyadi'nin malını ucuza kaptırdığı Petraki'den intikam alışını konu etse de dönemin tüccar ve köylü kurnazlığı bakışını, esnafların paragöz

¹ “Eski adıyla izale-i şüyu ve yeni adıyla ortaklığın giderilmesi davaları, paylı (müşterek) ya da elbirliği (iştirak halinde) ile mülkiyete konu olan taşınmaz veya taşınır mallarda paydaşlar/ortaklar arasında mevcut birlikte mülkiyet ilişkisini sona erdirip ferdi mülkiyete geçmeyi sağlayan iki taraflı bir dava türüdür.” (Ateşoğlu, Elgin 2018: 222).

oluşunu ve pragmatik tavrını da hicve(den)” (Sert, E.T.26.07.2019) *Bir Namus Meselesi* (1924) adlı romanında Hacıoğlu Ağapiyadi'nin babası Hacı Anastas ölünce babasının ortağı Sarandi, annesi ile evlenmek ister. Sarandi'nin eniştesi Kara Eftim'in mirasın Ağapiyadi'ye kalacağı endişesiyle karşı çıktığı evlilik gerçekleşir. Bir süre sonra Sarandi “*karlı fırtınalı bir havada Ankara'ya pastırma götürmek için yola çık(ar) ve bir daha köye dönmek nasip ol(maz).*” (Yesari 2017: 59-60). Böylece Sarandi'nin servetinin Anastas ailesine kaldığını gören Kara Eftim, romanda net ifadelerle gerekçesi verilmese de Ağapiyadi'nin Sarandi'nin varisi olmayacağına dair bir velayet ve hali hazırda Sarandi'nin servetini idare etmek için de imtiyaz davası açarak hukuki mücadeleye girişir. “*Ve iki taraf birbirini senelerce mahkemeden mahkemeye sürükler(r).*” (Yesari 2017: 60). Adli süreç romana yansımadağı için davaların şeri mahkemelerde mi yoksa gayrimüslimlerin evlenme, boşanma ve miras gibi meselelerine bakan cemaat mahkemelerinde mi görüldüğü tespit edilememiştir. Bilindiğı üzere Osmanlı Devleti zaman zaman istisnaları görülmekle birlikte gayrimüslim vatandaşlarının aile ve miras gibi konularda inanç sistemlerinden kaynaklanan hukuki kaidelere göre iş ve işlemler yapmalarının önünü açmıştır (Küçük 1985: 1008). Her ne kadar 25 Ekim 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile “*şer'i mahkemeler gayrimüslimlerin evlenme ve boşanma işlemlerinde yetkili*” (Çınar 2008: 145) kılınmışsa da söz konusu kararname 19 Haziran 1919 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır (Aydın 2018: 197). Söz konusu kararname kısa bir süre yürürlükte kaldığı için sosyal yaşamda çok da bir yankısı olmamıştır. Bu nedenle olsa gerek dönem romanlarında söz konusu kararnameyi çağrıştıracak bir uygulamaya tesadüf edilmemiştir.

Ercüment Ekrem'in II. Abdülhamit Dönemi'ni yansıtan *Kodaman* (1934) adlı romanında yukarıda da kısmen bahsedildiğı gibi babası ölünce devrin mevzuatı gereğı mal varlığının korunması ve yönetilmesi şeyhülislamlık makamına devredilen Kodaman leyli mektep olan Hadhaneye kaydettirilir. Burada öğrenciyken Saim adlı bir gençle kavga eder ve hapse düşer. O hapisteyken annesi rahatsızlanarak fakirhaneye yatırılır. Hapisten çıktıktan sonra evinde kiracıların oturduğunu görür. Komşusu Halil Amca'dan evinin yetim malı olduğı gerekçesiyle “*şehislam kapısı* (tarafından) *kiraya*” (Talu Tarihsiz: 84) verildiğini öğrenir. Kodaman ertesi gün Meşihat makamına giderek evinin tahliye edilmesini ve salahiyetlerinde olan

parasınıniadesini talep eder.İsteğinin yerine getirilmesi için ilmühaber belgesi ve reşit olduğuna dair evrak getirmesi gerektiği belirtilen Kodaman ısrarla söz konusu prosedürü takip etmeksizin malını isteyince münakaşa çıkar ve olaya polis müdahale edince Kodaman “—*Dinin hakkı için beni bırak ağabey!. Padişah başı için bana dokunma!*.” (Talu Tarihsiz: 94) diyerek bağırmaya başlar. Padişah başı lafzını duyan polis Kodaman’a dokunmaya cesaret edemez. O arada Babı Meşihat’tan sorumlu olan bir hafiye olaya müdahil olur. Hadiseyi padişaha arz eder. Padişahın, evinin ve parasının “*iade olunmasını ferman buyur(masıyla)*” (Talu Tarihsiz: 97) dava neticelenir.

Reşat Nuri’nin *Damga* (1924), Sermet Muhtar Alus’un *Onikiler* (1935), Memduh Şevket Esendal’ın *Miras* (1925) adlı romanlarında emlak ve arazi hususlarındaki anlaşmazlıklara dair yargı sürecine yer verilmiş, genellikle davaların uzun süre devam etmesi, yargı mensuplarının yolsuzluk yapmaları eleştirilmiştir.

Reşat Nuri’nin *Damga* (1924) adlı romanında II. Meşrutiyetin ilanı ile hükümetin devr-i sabık bürokratlarıyla mücadelesi, eskinin nüfuzlu adamlarından Halis Paşa’nın “*İstanbul’daki konak ile, Büyükçekmece civarındaki çiftliği(ne)*” (Güntekin Tarihsiz b:32) el konması münasebetiyle verilir. Tanzimat Fermanı ve Kanunu Esasi ile mülkiyet hakkının güvence altına alınmasına (Yamaç 2014: 60) rağmen hükümetin Halis Paşa’nın emlakine el koydurması paşanın büyük oğlu tarafından yargıya taşınır. Paşanın küçük oğlu İffet Bey “*Ağabeyim, çiftlik ile konak için dâva açmıştı. Fakat bu işte muvaffakiyet ümidi pek azdı. Olsa bile dâva, senelerce uzayacaktı.*” (Güntekin Tarihsiz b:34) şeklinde değerlendirerek yargıya olan güvensizliğini de ifade etmiş olur. Seneler sonra İffet, ağabeyinden davayı kazandıkları haberini öğrenir. Ancak yargı safhası romana yansımaz.

“*Bir ramazan gecesi, Muzaffer’den bir telgraf aldım: ‘Davayı kazandık. Acele İstanbul’a gelmem lâzım’ diyordu.(...) Senelerden beri sürüp giden bu davadan ümidi kesmiştim. Ağabeyim, son aylarda bana sık sık mektup yazıyor, neticenin pek yakın olduğunu söylüyordu.*” (Güntekin Tarihsiz b: 131).

Sermet Muhtar Alus’un *Onikiler* (1935) adlı romanında yargı mercicilerine adil bir çalışma imkânı verecek ortamın zaafa uğraması sebebiyle adalet kurumunun örselenmesi eleştirilmiştir. Tophane, Firuzağa’da oturan, dedesinden kalan akaretle

geçinen ve beğendiği erkeklerle ilişki kurmaktan çekinmeyen çapkın ruhlu bir kadın olarak sunulan Küçük Hanım'a miras kalan Irgatpazarı'ndaki han davalıdır ve uzun süredir “*Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf'ta sürümcedede(dir)*” (Alus 1999: 110). Küçük Hanım, “*kadıyı, kasamsı geçelim, katiplere, muhziirlara (mübaşirlere) kadar parmak oynat(makta); lira şakırdat(maktadır).*” (Alus 1999: 114) şeklinde değerlendirilen yargı kurumuna güvenmediği için Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf' görevlilerinden “*mahkemede her işi becer(en), (..) dediği ol(an) (...) Frenk gömlekli, lavantalı, aynagöz, yaman zendost (zampara) bir sarıklı(...)*” (Alus 1999: 110) olarak verilen Nail Molla'yı evine getirterek biraz işve ile gönlünü çelmek suretiyle davayı lehine çevirmeyi tasarlar.

Memduh Şevket Esendal'ın *Miras* (1925) adlı romanında 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında “*Balkan topraklarında(n) 1,5 milyon kadar (...) göçmen(in)*” (Yazıcı, Demirel 2006: 269) savaş dışında kalan Osmanlı topraklarına sığınması hadisesi, Silahtar Ali Paşa ailesinin Sarayköy'deki çiftliğine muhacir iskân edilmesi vesilesiyle konu edilir. Aile üyelerinden Şevki Bey duruma müdahale etmek amacıyla Sarayköy'e gider, oraya yerleşir. Yıllar sonra oğlu Asım vesilesiyle konunun yargıya taşındığı davanın kazanıldığı öğrenilir. “*Dava kazanılmış icraya da gitti, ancak köylüler icra memurlarını baltalarla karşıladılar; buradan çıkmayız dediler, öyle kaldı.*” (Esendal 1988: 23). Yargı süreci romana yansımaz.

Memduh Şevket Esendal'ın “*yeni kurulan Ankara'nın havasında memleketteki seviye ve zihniyet farklarını kuvvetle gösteren bir eser*” (İleri 2015: 227) olarak tavsif edilen *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında Ayaşlı İbrahim Efendi'nin kiracılarından Dersim'in Kürtleşmiş Türklerinden olduğu belirtilen Vanlı Hüseyin Efendi'nin I. Dünya Savaşı sonrası toprakları elden çıktığı için devlet biraz arazi tahsis etmiş, Hüseyin Efendi kendisine müreffeh bir hayat kurunca “*eski ağalardan olan vilayet idare kâtibi, yerliden olan malmüdürü, bir belediye azası, iskân müdürü bir olmuşlar, ilkin köylüye şikâyet ettirmişler, o tutmayınca Hüseyin Beye verilen yerleri alıp başka muhacirlere vermişler.*” (Esendal 2005: 77). Bunun üzerine hadise mahkemeye taşınır. Süreç uzadıkça taraflar arasındaki mücadele şiddete evrilir. Bu esnada bir adam öldürülür. Azmettirici olduğu iddiasıyla hüküm giyen Hüseyin Efendi daha sonra halkı isyana teşvik suçundan iki sene daha

mahkûmiyet alır. Hapisten çıkınca borçlanma yoluyla tekrar arazi alır. Bu sefer de eşkiya olduğu iddiasıyla hakkında yakalama kararı çıkar. Tutuklanır.

“Bir yandan bu iş olurken bir yandan da Hüseyin Beyin tarlalarını alıp bir numune pamuk çiftliği yapmak isteniliyor. ‘Bunlar birbirinden ayrı, dağınık yedi sekiz parça yerdir, burada numune çiftliği olmaz!’ deniliyorsa da ‘sen bizden daha mı iyi bilirsin?’ diyorlar. İş gene düşüyor mahkemelere!” (Esendal 2005: 78).

Hüseyin Efendi'nin kimisi devlet görevlisi olan egemen güçlerin tuzakları, hileleri neticesi malı mülkü elinden alınmıştır. Geriye dönüşle özetlemeler şeklinde verilen yargı süreçleri tam olarak romana yansımaya da Hüseyin Efendi'nin haklı davasını savunmada tek sığınağı olan adaletin tesis mekanizması olan mahkemeler ise söz konusu haksızlığın giderilmesinde aciz kalmıştır.

5.2.2. Atatürk Dönemi

Refik Ahmet Sevengil'in *“Cumhuriyet ideolojisini, İstanbul'dan bir Anadolu kasabasına gelen ve halkla bütünleşen bir kadın kimliği aracılığı ile ortaya koy(an).”* (İlhan 2016: 289) *Açlık* (1937) adlı romanında şeker fabrikası ile köylüler arasındaki arazi davasına yer verilerek Osmanlı Dönemi'nde egemen güçler tarafından ezilen grupların Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte her alanda olduğu gibi kanun önünde de gerçek anlamda eşit yurttaş oldukları tezi işlenmiştir. Romanda Akpınar köyü arazisi üzerinde şeker pancarı üretimi yapan fabrika ile köylüler arasında münazaalı olan tarlalar nedeniyle arazi davası konu edilmiştir. Şeker fabrikası, atıl bir vaziyette bulunan araziye sahibini sorgulamaksızın birkaç yıl şeker pancarı eker. Köylüler tapusu kendilerine ait olan bu arazinin pancar üretimi için oldukça verimli olduğunu anlayınca fabrikanın pancar yetiştirme dairesine giderek tarlalarının kendilerine iadesini ister. Fabrika yetkilileri tarafından kovulmaları üzerine tarlalarında çalışan fabrika işçilerine müdahale eden köylüler, şikâyet üzerine jandarma marifetiyle kendi arazilerinden çıkarılırlar. Fabrikanın Hukuk Müşaviri Yardımcısı Gülseren *“[b]u sefer köylü yolunca hareket ederek mahkemeye müracaat etmiş, kendi malımız olmayan tarlaları fuzulen işgal edip ekip biçtiğimizi söyleyerek mallarını geri istiyorlar; tabii işletip intifa ettiğimiz seneler için de kira bedeli filan istiyebilecekler...”* (Sevengil 1937: 12) şeklinde süreci özetleyerek, bu işin içinden çıkmanın tek koşulunun köylülere haklarını teslim etmek olduğunu söyler. Köylülerden

Akpınar'daki araziyi satın almaktan başka çare göremeyen ve bunun da “*idare hayatında hiç de iyi bir not sayılmaya*(cağını)” (Sevengil 1937: 14) düşünen Fabrika Müdürü Ahmet Turgut, “[b]u araziyi kaç senedir biz ekip biçiyoruz, şimdiye kadar kimse ses çıkarmamıştı. Anlamıyorum bu dava nereden çıktı...” (Sevengil 1937: 11) şeklinde şaşkınlığını ifade etse de Gülseren gibi durumu hemen kabullenmek istemez. Ancak davanın kazanılmasının önündeki tek engel köylülerin arazinin tapusuna sahip olmaları değildir. Ahmet Turgut'u düşündüren bir başka mesele de yeni hâkimin Atatürk'ün “*Köylü milletin efendisidir.*” vecizesini benimsemesi ve köylüyü destekler bir tutuma sahip olmasıdır.

“[Y]eni hâkimin köylü ile alakalı davalarda daima onların tarafına yonttuğu, büyük çiftlik sahipleriyle komşu köylüler arasında çıkan meselelerde: ‘Fakir köylünün hakkını yemeyiniz; köylü memleketin hakiki efendisidir, onun kalkınmasına meydan vermek lazımdır!’ şeklinde bir takım manasız sözlerle çiftlik sahiplerini haksız çıkarttığı da söylenip duruyordu.” (Sevengil 1937: 14).

Ahmet Turgut için son bir çıkar yol kalmıştır o da “*öteden beri istediğini kabul ettirmeğe, dilediği gibi fetva almağa alıştığı*” (Sevengil 1937: 48) Tekinalp'ten fabrikayı bu davadan bir şekilde haklı çıkarmasını istemektir. Ancak Tekinalp de utana sıkıla yardımcısı Gülseren'in söylediğini tasdik eder. Bunun üzerine Ahmet Turgut, fabrika hukuk müşavirliğinin kanaati hâline gelen görüş doğrultusunda işi mahkemeye bırakmadan köylüyle anlaşma yoluna gider. Böylece dava duruşma aşamasına gelmeden neticelenir.

Atatürk Dönemi Türk romanında, Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde genel olarak miras davalarıyla ilgili değerlendirmeler devrin hukuki mevzuatına uygun olarak verilmiştir. Sadece Ercüment Ekrem'in *Kodaman* (1934) adlı romanında kocası ölen kadının mihrî ve nafakası verilerek eşinin mirasçısı kabul edilmemesi tarihî gerçeklikle örtüşmez. Aynı şekilde babası ölen ve kendisine intikal eden mal varlığını idare edebilecek ehliyet haiz olmayan bir çocuğa annesi varken yabancı birinin vasi tayin edilmesi de Osmanlı Devleti'ndeki örneklerine uygun düşmemiştir.

Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935) adlı romanında uzun süredir neticelenmeyen bir emlak davasıyla ilgili “*Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf'ta*

sürümcedede(dir)” (Alus 1999: 110) ifadesinin kullanılması örneğinde olduğu gibi miras ve mülkiyetle ilgili davalarda devrin yazarları yargı sürecinin çok uzun sürdüğü eleştirisini getirmişlerdir. Ayrıca yargı süreçlerindeki usulsüzlüklere de dikkat çekilmiştir. Atatürk Dönemi’ni yansıtan Refik Ahmet Sevengil’in *Açlık* (1937) adlı romanındaki arazi davası vesilesiyle Cumhuriyet Dönemi’nde eskinin itibar edilmeyen köylü sınıfının her şeyde olduğu gibi kanun önünde de gerçek anlamda eşit yurttaşlık kazandığı vurgulanmıştır.

5.3. Alacak Verecek Davaları

Atatürk Dönemi Türk romanı incelenirken alacak verecek meseleleriyle ilgili adli süreçler devrin mevzuatı ve siyasi dönüşüm dikkate alınarak “Osmanlı Dönemi” ve “Atatürk Dönemi” olarak iki başlıkta incelenmiştir.

5.3.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti’nin son evresini yansıtan eserlerde alacak vereceklerle ilgili meseleler genel itibariyle devrin mevzuatına uygun olarak önce haciz işlemiyle başlamış, ardından bazı eserlerde borçlunun meseleyi mahkemeye taşıdığı tespit edilmiştir. İncelenen romanlarda devr-i sabık bürokratlarının ailelerine uygulanan haciz yaptırımını daha çok siyasi iradenin intikam almak istediği eskinin temsilcilerini sefaletle sürüklemeleri bağlamında ele alınmıştır. Devrin yazarları, adli süreçlerden ziyade devr-i sabık bürokratlarına karşı siyasi iradenin menfi tutumunun yargıya da sirayet etmesi neticesi yargı bağımsızlığının sarsılmasını eleştirmiştir. Bu nedenle alacak verecek davaları ile ilgili adli süreçler yüzeysel olarak verilmiştir.

İncelenen romanlarda II. Abdülhamit Dönemi’ni yansıtan Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Bir Sürgün* (1937) adlı eserinde eskiye mensubiyeti nedeniyle gözden çıkarılan bir ailenin alacak verecek meselesini yargıya taşıması münasebetiyle siyasi iradenin söz konusu şahsa bakışının adli mercilere de sirayet etmesi yansıtılmıştır. Sıtkı Şükrü Pamırtan’ın ulus devlet bilincini kökleştirmek anlayışıyla yazdığı *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında ise II. Abdülhamit yönetiminin savaşa gönderdiği insanların ailelerini korumaması, onları haciz yoluyla sefaletle terk etmesi ele alınmıştır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun “*Türk toplumunun Tanzimat'tan sonraki gelişim sürecini, özellikle siyasal değişimleri konu edinen, bu değişimlerin toplumun ve bireylerin yaşayışına etkilerini, koşulların belirleyiciliğini işleyen*” (Özkırımlı 2012: 7) *Bir Sürgün* (1937) adlı romanında Sultan Murad'a mensubiyeti sebebiyle “*aşağı yukarı 28, 29 yıldan beri bir nevi göz hapsi içinde yaş(ayan)*” (Karaosmanoğlu 2012: 18) Ruşeni Bey, tıbbiyeyi bitirdikten sonra İzmir'de yaşamaya memur edilen oğlu Doktor Hikmet'e muayenehane açması için geniş bir koru üzerine kurulan ve sadece inşasına iki bin altın harcanan yalısını rehin bırakarak Sarraf Todoraki'den borç almıştır. Borcunu ödeyemeyince sarraftan beş yüz lira daha alıp yalıtıyı vermek istemiş ancak sarrafın faiziyle birlikte alacağına mahsuben yalının zaten kendisine ait olduğunu iddia ederek anlaşmaya yanaşmaması üzerine “*işin turuku kanuniye [kanun yoluyla] ile hallinden başka çare kalmadığını düşün(en)*” (Karaosmanoğlu 2012: 294) Ruşeni Bey hadiseyi mahkemeye taşımıştır. Doktor Hikmet Avrupa'ya firar ettiği zaman dava sonuçlanmış ve mahkeme Ruşeni Bey'i “*borçlu çıkar(mıştır)*” (Karaosmanoğlu 2012: 294). Yazar, mahkeme tarafından sadece inşasına iki bin altın harcanan ve geniş bir koruluk üzerine kurulan yalının üç yıl önce faizle alınan beş yüz liralık borcu ödemek için yetersiz bulunması vesilesiyle devrin adlî mercilerinin durumuna dikkat çekmiştir. Dava süreci romana yansımadağı için inşasına iki bin altın harcanan ve geniş bir koruluk üzerine inşa edilen, hiç yoksa iki bin beş yüz, üç bin altın edecek bir yalının faizle alınan ve üzerinden üç yıl geçen beş yüz lirayı karşılayamayacak olmasındaki kriter anlaşılammıştır. Ancak yazar, kararı hukuka uygun bulmadığını fedakâr bir baba tipi olarak yansıttığı Ruşeni Bey'in “*mahkeme üstelik bizi borçlu çıkarmasın mı? Beht [şaşkınlık] ve hayert içinde kaldık.*” (Karaosmanoğlu 2012: 294) şeklindeki söylemiyle vurgulamıştır.

Sıtkı Şükrü Pamırtan'ın *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında II. Abdülhamit Dönemi'nde, Yemen'de isyan çıktığı gerekçesiyle seferberlik ilan edilmesi ve askere alınan Türk gençlerinin cephe gerisinde kalan ailelerinin yaşam mücadelesi konu edilmiştir. Tepeköylü Hacı Dayı'nın oğlu olan Hasan askere alınca eşi Ayşe, ikizleri ve kayınvalidesiyle yalnız kalır. Bu arada eski aile dostu olarak verilen Hacıyordan, romanda teferruatı verilmeyen borçlardan ötürü Ayşe'nin mallarını haczettirir. Geriye oturduğu bir ev kalır o da vergi borçlarına mahsuben elinden alınır. “*Hacı dayının iyi gün dostu olan Hacıyordan, eski defterleri*

karıştırarak Ayşenin elindeki malları ve tarlaları haczettirip sattırmış; devlet baba(!) da, içinde barındıkları bir toprak damla ne var ne yoksa vergi diye alıp gitmiş” (Pamirtan 1938: 61).

Vaka zamanı olarak II. Meşrutiyet Dönemi’ni yansıtan romanlarda ise II. Abdülhamit bürokratlarının gözden düşmesi, sefaletle terk edilmesi ekseninde alacak verecek meselelerine yer verilmiştir. Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında devr-i sabık bürokratinin yalısına haciz konması bağlamında kapitülasyonlar nedeniyle Türk yargısının yabancı nüfuzuna girdiği hissettirilmiş, Sadri Ertem’in *Düşkünler* (1935) adlı romanında ise II. Abdülhamit Dönemi muteber ailelerinin sefaletle sürüklenmesi ekseninde alacak verecek meselelerine temas edilmiştir. İskender Fahrettin’in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) ve Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927) romanlarında ise alacak verecek meseleleri roman kişisini tanıtmak vazifesiyle eserlere girmiş ve devrin mevzuatına uygun olarak ele alınmıştır.

Mithat Cemal Kuntay’ın “*İstibdat, Meşrutiyet ve Mütareke yıllarındaki tarihi olayların sosyal ve kültürel atmosferi içinde, Türk toplumunda insan unsurunu inceleyen natüralist bir”* (Kantarcıoğlu 2007: 79) bir roman olarak tavsif edilen *Üç İstanbul* (1938) adlı eserinde de Erkânıharp Müşiri Kerim Paşa’nın yabancı tüccarlarla yaptığı alışveriş neticesi ortaya çıkan ihtilafının mahkemeye yansımaları vesilesiyle yabancı nüfuzuna girdiği hissettirilen Osmanlı yargısının dayanak ve ispattan yoksun karar alma eğilimi eleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti 15. yüzyıldan itibaren yabancı devletlere çeşitli imtiyazlar vermeye başlamıştır. Zamanla bu imtiyazlara adli ayrıcalıklar da eklenmiştir. Devlet, zayıflamaya başladıkça imtiyaz sahibi ülkelerin sayısı artmış, diğer alanlara paralel olarak adli ayrıcalıklar da ülkenin hükümlerini ihlal edecek şekilde genişlemiştir. Tanzimat Dönemi’yle birlikte devlet yöneticileri çeşitli reformlarla imtiyaz sahibi ülkelerin memleketin iç işlerine müdahalelerini engellemek için diğer alanlarda olduğu gibi yargıda da Batı hukuku referans alınarak çeşitli reformlar yapılmıştır. Bu amaçla Osmanlı tebaasıyla yabancılar arasındaki ticari

uyuşmazlıkların halli için Ticaret Mahkemeleri¹ oluşturulmuş, böylece en azından bir yabancı ile Türk arasında görülen ticari davalarda yabancı müdahalesinin önüne geçilmek istenmiştir. Ne var ki söz konusu mahkemeler oluşturulurken üyelerinin bir kısmının yabancı olması, tebligat iş ve işlemlerinin konsolosluklar üzerinden yapılması gibi hususlar Osmanlı yargısı üzerindeki önüne geçilmek istenen müdahale edilebilirliği bir nevi meşrulaştırmıştır. Yani “[y]abancılar tanınan ayrıcalıklarla yargı yetkisini önemli ölçüde sınırlandıran devlet, tarafların tabiiyetine göre bu yetkisinden ya tamamen vazgeç(miş); ya da yargı yetkisini kullanmakla birlikte, kullanıma yabancı devletlerin müdahalesini de kabul et(miştir).” (Özkorkut 2004: 84). “Bu nedenle Osmanlı yargısı kapitülasyonlar açısından değerlendirildiğinde, ‘bağımsızdır’ demek doğru olmayacaktır.” (Özkorkut 2008: 235-236).

II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte II. Abdülhamit Dönemi muteber şahsiyetlerinden Erkânıharb Müşiri Kerim Paşa “*Hint’te fildişi müteahhidi bir Ciddeli* (ile) (...) *Londra’da hususi kuyumcusu*(ndan)” (Kuntay 2017: 302) satın aldığı ve borcunu da ödediği alışverişler neticesi icralık olur. Tüccarlar yanlarında icra mübaşirleri, sattıkları ve ücretini aldıkları siparişleri gösteren telgraflarla paşanın yalısını haczetmeye gelirler. İttihat ve Terakki’ye yakınlığı ile bilinen Adnan ailenin avukatlığını üstlenir, ancak Adnan’ın siyasi nüfuzu adliye teşkilatı üzerinde bir tesire sahip olmadığı için paşanın yalısı hacizden kurtulamaz. Yani yazar, II. Meşrutiyet Dönemi Türk yargısının dış müdahaleye açık olduğunu dile getirerek Osmanlı tebaası olmayanların taraf olduğu davalarda kapitülasyon elde eden devletlerin mahkeme üzerindeki tesirinin İttihat ve Terakki Fırkasından fazla olduğuna işaret etmiştir.

Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında bir başka haciz işlemi ise Sivas Eski Valisi Hulusi Paşa’nın konağına uygulanır. Hulusi Paşa, Sakallı

¹ Ticaret mahkemeleri 1840 yılında oluşturulmuş, “1847’de yılında iç tüzüğünde yapılan değişiklikle on yerli ve konsoloslukların belirleyeceği on yabancı tüccarın daimî üye olması kararlaştırılmıştır. “Böylece ticaret mahkemesi ilk kez yabancı tüccarların doğrudan üye olduğu karma bir yapıya kavuşmuştur.” (Apaydın 2013: 232-33).

Vasfi'den faizli borç alır, karşılığında da konağını rehin bırakır. Paşa borcunu ödeyemeyince konağı icra yoluyla Sakallı Vasfi'ye geçer (Kuntay 2017: 343).

Sadri Ertem'in geriye dönüşlerle I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan *Düşkünler* (1935) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanı ile Şurayı Devletteki görevinden azledilen, yangında gelir sağlayan emlakini kaybeden, II. Abdülhamit Dönemi aristokrasisine mensup Şinaver Bey, elindeki son parayla da bir köşk alıp kiraya vermek ister, ancak dolandırılır. Böylece yaşamını devam ettirebilmek için borçlanmak zorunda kalır. Bu nedenle bir süre sonra icra memurları kapısından ayrılmaz hâle gelir.

“Şimdi kaldık mı Beyim adamakıllı dımdızlak. İp ipillah sivri külah.. Başladık öteden al beş lira ödünç, beriden al on lira ödünç... Gelsin depo bakkalından veresiye şeker kahve, pirinç, battık mı Beyim gırtlığa kadar borca..çıkabilene aşk olsun. (...) alacaklılar yapıştılar boynumuza.. Kapıdan icra memuru ayrılmaz oldu” (Ertem 1935: 13).

Ancak çocuk düşürmek maksadıyla aldığı ilaç neticesi karısı Şemsa'nın ölümüne yol açtığı için tutuklanan Şinaver Bey'e icra memurlarının gelmesi dışında borçlarından dolayı herhangi bir adli işlem yapıp yapılmadığı romana yansımaz.

Sadri Ertem'in *Düşkünler* (1935) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanı ile aristokrat sınıfın yoksullaşması, çözülmesi ve soysuzlaşması “[b]ir zamanlar hariciyeye ve şura-yı devlete devam et(tiğini)” (Ertem 1935: 8) belirten ve hürriyetin ilanı ile görevden azledilen Şinaver Bey ailesi vasıtasıyla verilir. Şinaver Bey'in karısı Şemsa'nın evin seyisiyle ilişkisi neticesi dünyaya getirdiği oğlu Sacit, bir taraftan ekonomik olarak bağımlı olduğu yaşlı patronu Neri Hanım'la, diğer taraftan gözü yüksekte olan kenar mahalle kızı Fahamet'le ilişki kurar. Gözü yükseklerde olan sevgilisi Fahamet'in isteği üzerine madamın tavassutuyla bir otomobil alır. Çalıştığı şirketin yönetim ofisi Ankara'ya taşınan ve kendisi de orada görevlendirilen Sacit, tek gelir kaynağı olan Madam Neri'yi kandırarak Ankara'ya gitmediği için ekonomik güçlükler yaşamaya başlar. Tam bu arada borçlarını ödemediği için “otomobil(ine) haciz kon(ur)” (Ertem 1935: 145).

İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) adlı cinai romanında Şoför Şakir, kefil olduğu arkadaşı borcunu ödemediği için karakola götürülür.

“Alacaklı, hapsen tazyikini ve tahsilini istemiş. Mahkemeden karar almış. Biz de icranın ilamını tatbik ediyoruz. Parayı vermediği için kendisini tevkifhaneye göndereceğiz.” (Sertelli 1942: 68) şeklinde davayı özetleyen komiserden Şakir borcunu ödemek için üç gün süre ister. Komiser, tevkif kararının mahkeme tarafından verildiğini belirterek söz konusu kararı uygulamaktan başka yapılacak bir şey olmadığını ve tutuklu bulunduğu birkaç gün içerisinde borcunun icraya yatırılması mukabilinde tahliye edileceğini söyler.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927) adlı romanında ailesiyle birlikte yaşayan dul bir kadın olan Makbule Hanım’ın emlakinin kira gelirini alamadığı için yargı yoluna başvurduğu belirtilir. Okur söz konusu davayı Damat Osman Zihni Bey’in Makbule Hanım’ın avukatının hal ve hareketlerinden rahatsız olması münasebetiyle öğrenir.

“Bu iş için bir vekil tutmak lâzım gelse böyle yirmi beş, yirmi altı yaşında bir züppe mi seçilir? (...) Karıcığım gözünü aç. Bu asri genç tavgının buraya gelip gitmesinde birikmiş kira paralarını kurtarmaktan başka büyük işler var. O paraları kurtarmak bahanesiyle ananı avlayacak. Bu oğlanın tutumunda yakaladığı avı getirip sahibine teslim edecek köpek ahmaklığı ve sadıklığı görmüyorum. Davayı kazansa bile senin benim için değil kendi özü için kazanacaktır.” (Gürpınar 2017a: 10).

Bunun dışında davanın seyri hakkında bir malumat verilmez.

5.3.2. Atatürk Dönemi

Atatürk Dönemi’ni yansıtan romanlarda ise adli birimlere intikal eden alacak verecek meselelerine pek fazla yer verilmediği görülmektedir. Reşat Enis’in *Gong Vurdu* (1933) adlı romanında yazarın sosyal gerçekçilik anlayışına uygun olarak sefalet nedeniyle fuhuşa sürüklenen genç kızın randevu evi işletmecisi tarafından borçlandırılması münasebetiyle alacak verecek meselesine temas edilmiş, Burhan Cahit Morkaya’nın *Düğün Gecesi* (1933) adlı romanında ise hacizden korunmak isteyen şahsın eşyalarını bir başka eve naklettirmesi yansıtılmıştır.

Reşat Enis’in geriye dönüşlerle II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar uzanan, Cumhuriyet’in ilk yıllarını yansıtan *Gong Vurdu* (1933) adlı romanında babasının

ölümünden sonra İstanbul'a teyzesinin yanına gelen ve teyzesini de bulamayınca aç kalmamak için fuhuş yapan Naciye, Randevucu Şerife Hanım'ın evinde çalışmaya başladığı sırada görünüşte odasını döşemek maksadıyla gerçekte ise kaçmasını engellemek amacıyla üç yüz lira borçlandırılır. “*Şimdi ödünç üçyüz lira vereceğim sana... Eşyayı bununla alacaksın... Faizini kazancından alırım... Borcunu da ileride ödersin.*” (Aygen 1932: 182). Naciye, Ömer'le evlenerek randevu evini terk ettikten sonra Şerife Hanım tarafından bulunarak karakola şikâyet edilir. Karakolda adres tespiti yapıldıktan sonra icradan Şerife Hanım'ın altı yüz lira alacağı olduğuna dair bir ödeme emri gelir. Naciye söz konusu borca itiraz eder. Bir süre sonra da mahkeme celbi gelir. Naciye'nin borcunu üç yüz lira olarak kabul etmesi, Şerife Hanım'ın da itiraz etmemesi neticesi Sulh Hukuk Mahkemesinde görülen dava çabucak neticelenir. “*İcabı düşünüldü' mukaddimesile kararı zabıt katibine not ettiren hakim, anlatmıştı ki, borcunu vermeyen, veremeyen adamın maaşı varsa maaşı, yoksa emlaki, evi, barkı haczolunurdu.*” (Aygen 1932: 209).

Burhan Cahit Morkaya'nın Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Düğün Gecesi* (1933) adlı romanında tütün kiralı olarak sunulan ve son dönemde bankalara yüklü miktarda borçlanan Galip Bey ekonomik durumu bozulunca gizlice İstanbul'u terk eder. Sevgilisi Hale Hanım ise “*ahbaplarından avukat Şevket beye telefon edip bu hadisenin kendini alakadar edecek taraflarını sor(arar)*” (Morkaya 1933b: 300). Avukatın telkinleri doğrultusunda kuvvetle muhtemel bir haczi en az kayıpla atlatmak için “*Maçkadaki mükellef apartmanın en değerli halılarını, piyanosunu, ziynet eşyasını, Hale dadısının Beşiktaştaki evine*” (Morkaya 1933b: 300) taşır.

Atatürk Dönemi Türk romanında alacak verecek meseleleri genel itibariyle devr-i sabık bürokratlarının siyasi iradenin menfi tutumu neticesi sefaletle sürüklenmesini yansıtmak vazifesiyle kullanılmış, bu nedenle eserlerde adli süreçlere yüzeysel olarak temas edilmiştir. Ayrıca alacak verecek davları yansıtılan devrin mevzuatına uygun olarak verilmekle birlikte vaka zamanı olarak Osmanlı Devleti'ni ele alan eserlerde siyasi iradenin devr-i sabık bürokratlara menfi bakışının adli birimlere de sirayet etmesi eleştirilmiştir. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında ise kapitülasyonların yargı üzerindeki tesirine dikkat çekilmiştir. Atatürk Dönemi'ni yansıtan Reşat Enis'in *Gong Vurdu* (1933) adlı

romanında ise yine alacak verecek meselesine halkın ekonomik ve sosyal çöküntüsünü yansıtmak amacıyla yer verilmiştir.

6. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA VERGİ

Maliyeti ve tahsil şekli bakımından incelenen romanlarda önemli bir yer işgal eden vergi sistemi ve etrafında gelişen idari, adlî süreçler “Osmanlı Dönemi”, “Atatürk Dönemi” şeklinde tasnif edilerek incelenmiş, böylece yazarların konuyla ilgili tespitleri yansıtılmaya çalışılmıştır.

6.1. Osmanlı Dönemi

Yaşanılan devrin koşullarına göre vergi sisteminde birtakım düzenlemeler yapan Osmanlı Devleti’inde şeri ve örfî olmak üzere iki başlık halinde toplanan vergilerin kendi içerisinde de öşür, ağnam, cizye, çit bozan, asiyan, arus, bennak, ispenç gibi adlandırılarak sınırları tayin edilmiştir. Çeşitliliği ve devrin koşulları zaman zaman devletin vergi tahsilinde güçlükler yaşamasına neden olmuştur. Tanzimat’la birlikte Osmanlı Devleti’nde vergi karmaşasının ve tahsilât güçlüğü’nün önüne geçmek için “*önce ‘tekâlif-i şer’iyye’ adı altında ve çok çeşitli oranlarda alınan vergiler kaldırılmış, yerine zirai ürünlerden onda bir oranında öşür, koyunlardan ‘ağnam resmi’ ve gayr-i müslimlerden ‘cizye’ alınması esası getirilmiştir. Aynı şekilde ‘tekâlif-i örfiyye’ adı altında pek çok türü ve tahsil şekli olan muhtelif vergiler de birleştirilmiştir.*” (Kızılkınan Özdemir 2008: 59). Bu bağlamda öncelikle öşür vergisinin toplanmasından sorumlu olan ve aynı zamanda idari görevler de üstlenen mültezimlerin devlet içindeki nüfuzuna son vermek ve böylece vergi mükelleflerini de rahatlatmak amacıyla iltizam sistemi¹ ortadan kaldırılmaya çalışılmış, vergiler devlet memurları eliyle toplanmaya başlanmış, ancak istenen netice alınamayınca mültezimlerin nüfuzunu kırarak sınırlandırmalarla tekrar iltizam usulüne dönülmüştür. Bu dönemde köylünün ödemekle mükellef olduğu ağnam vergisiyle ilgili de düzenlemeye gidilmiş, 18 Nisan 1840 tarihinde çıkarılan nizamnameyle tahsilinden de sorumlu olacak Ağnam Müdürlüğü

¹ “İltizam Sistemi, esasen vergilerin aynı olarak alındığı devirlerde kullanılmış bir tahsil usulüdür. Bu sistemde vergilerin tahsil yetkisi belirli ve götürü bir bedel karşılığında devlet tarafından anlaşma ile adına “mültezim” denen üçüncü bir şahsa verilmektedir. İltizam sisteminde, iltizama verilecek vergiler, bölgelere göre arttırmaya çıkarılır ve bu iş en yüksek bedeli teklif eden şahıs veya şirketlere bırakılır. Bu şahıs ya da şirketlerin devlete ödediği bedel ile topladığı vergiler arasındaki fark, mültezimlerin kazancını teşkil etmektedir.” (Aktan 1991: 73).

oluşturulmuş ve çeşitli adlar altında bu vergiye eklenen resimler kaldırılmıştır (Gönüllü 2015: 72). Buna rağmen Osmanlı köylüsü vergi toplamakla görevli olan mültezim, tahsildar gibi görevlilerin hâlden anlamaz tutumlarından bizar olmaya devam etmiştir. Söz konusu memurlar tarafından “[k]öylü, aşarı ödeyemediği takdirde sapanı, öküzü, yatağı, kap ve kaçağı satılmak(...)” (Karal Tarihsiz: 442) suretiyle vergi borcu tahsil edilme yoluna gidilmiştir.

Osmanlı Devleti II. Meşrutiyet Dönemi’yle birlikte bir yandan demokratikleşme mücadelesi verirken bir yandan da 31 Mart Vakası, Halaskar Zabitan Darbesi, Balkan Savaşları gibi içte ve dışta birçok sorunla da uğraşmış, Sanayi Devrimi’ni kaçırarak sanayileşme hamlesi yapan ülkelerin pazarı hâline gelen devlet ayrıca ekonomik anlamda sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. Amaç biraz da yeniçağa uyum sağlayamayarak parçalanacağı öngörülen imparatorluk yapılarını paylaşmak olan I. Dünya Savaşı’na zaruri olarak giren Osmanlı Devleti, savaşı finanse etmek için yeni vergi düzenlemesine gitmek zorunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı’na girildiği zaman İttihat ve Terakki Fırkası tarafından “2 Ağustos gününü 3 Ağustos gününe bağlayan gece genel seferberlik ilan edilmiş (...) seferberlik dahi ilân edilmeden (...) *Tekalif-i Harbiye Kanunu*’nu çıkar(ı)lmıştır. Kanun, seferberlik öncesinde hazırlanıp kabul edilmiş ve seferberlikten sonra 9 Ağustos 1914 tarihli *Takvim-i Vekayi*’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.” (Arslan 2016: 76). Söz konusu kanunla hâlihazırdaki vergileri ödemekte güçlük yaşayan halkın yeni bir vergiden daha mes’ul tutulması birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. Atatürk Dönemi roman yazarlarından Sıtkı Şükrü Pamirtan, Etem İzzet Benice ve Burhan Cahit Morkaya Osmanlı Dönemi’ni *Toprak Mahkûmları* (1938), *On Yılın Romanı* (1933), *Cephe Gerisi* (1933) adlı romanlarda Anadolu insanının hayatından kesitler sunarak toplumsal yara hâline gelen vergi ve tahsilâtı hususlarını da eleştirel bir dikkatle ele almışlardır.

Sıtkı Şükrü Pamirtan’ın Osmanlı yergisi üzerine kurulan *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında II. Abdülhamit Dönemi’nde, Yemen’de isyan çıktığı gerekçesiyle seferberlik ilan edilmesi ve Türk gençlerinin askere alınması neticesi cephe gerisinde kalanların yaşam mücadelesine ek olarak devletin haciz yoluyla vergilerini tahsil etmesi ele alınmıştır. Tepeköylü Hacı Dayı’nın oğlu olan Hasan, askere alınca Ayşe, ikizleri ve kayınvalidesiyle yalnız kalır. Borçlarından dolayı

mal varlığını kaybeden Ayşe'nin tek dayanağı olan evi de vergi borcuna mahsuben haczedilir. “[D]evlet baba(!) da, içinde barındıkları bir toprak damla ne var ne yoksa vergi diye alıp gitmiş(tir).” (Pamirtan 1938: 61).

Etem İzzet Benice'nin “ulus-devlet bilincini yerleştirmek amacıyla” (Gündüz, 2007: 138) yazdığı ve Cumhuriyet rejimi ile Osmanlı mukayesesine dayanan *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde de tahsildar ve mültezimin vergi borçlarını köylüden cebren mallarını haczetmek suretiyle tahsil etmeleri eleştirilmiştir. Yol, bakaya, davar ve arazi vergilerini toplamak için Bingöl'ün İkipınar köyüne gelen “[s]ert, kaba, tok” (Benice 1933: 14) bir üslupla köylülerin borçlarını tahsil etmeye çalışan tahsildar, dul bir kadın olan Fadik Hanım'ın evine gelir ve borçlarını ödeyecek parası olmadığını anlayınca zaptiyeye “—Eşyayı, davarı, sığırları” (Benice 1933: 15) almasını emreder. “Fadik Hatunun gözünden yaş boşan(maktan)” (Benice 1933: 15) başka yapacak bir şeyi kalmaz. İkipınar köyünün Tosun Ağa dışındaki sakinlerinin de durumu Fadik Hanım'dan farklı değildir. “Torun'un evinde de dul annenin ocaktaki tenceresini, içinden aşı(..)” (Benice 1933: 15) döktürmek suretiyle borcuna mahsuben alan tahsildar, vergilerini ödeyemeyen ve borcuna karşılık verecek malı olmayan yirmi kişiyi tutuklatır. Köyden ayrılırken yanında haczedtiği “sekiz yük eşya, on beygir, bir sürü koyun ve yirmi çift sığır(..)” (Benice 1933: 15) bulunmaktadır. Daha sonra köye aşar vergisi toplamak maksadıyla iki zaptiye refakatinde mültezim gelir. Tahsildar gibi kaba ve buyurgan bir üslupla konuşan mültezim, harman yerinde çalışan bir kadının yanına giderek aşar vergisini ister. Kadın tahsildarın ellerinde avuçlarında ne varsa aldığından bahisle harmanı göstererek bunu da size verirsek ne yiyeceğiz diye sorar. “Mültezim: —Masal dinlemiyoruz! Sen ölmüşsün kalmışsın kime ne? Dinlesek herkes senin gibi söyler.. Bana vermiyorsun, padişaha, devlete veriyorsun.” (Benice 1933: 17) şeklinde cevap vererek köylünün hasadından aşar vergisini haczeder.

Burhan Cahit Morkaya'nın *Cephe Gerisi* (1933) adlı romanında Tekâlif-i Harbiye Kanunu'nu kapsamında toplanan harp vergisini ödeyemeyen vatandaşlara uygulanan yaptırımlar eleştirilmiştir. Yazar bir tarafta savaş koşullarından istifadeyle haksız kazanç elde eden harp zenginleri ile mücadele etmesi amacıyla oluşturulan

Meni İhtikâr¹ komisyonu üyelerinin kangren hâline gelmiş yarayı tedavi etmek yerine söz konusu zengin sınıftan temin ettikleri “*ipek çorap, lüstrin iskarpin*” (Morkaya 1933a: 105) gibi lüks ürünleri “*Abanoz yosmalarına*” (Morkaya 1933a: 105) dağıtmakla iktifa etmesini yansıtarak diğer tarafta gelinlik kızına çamaşır almak amacıyla zar zor hâsıl ettiği iki çuval nohudu satmak için köyünden Aksaray’a gelen iki şehit anası kadının ürününe Tekâlifi Harbiye emirleri kapsamında levazım amirliğince el konulmasından doğan çelişkiye dikkat çekmiştir. Yani savaş koşullarından ve siyasilerin sağladığı imtiyazlardan yararlanarak milletin rızkiyla oynayan zengin sınıfa müdahale etmek yerine “[z]avallı kadın levazım ambarının önünde çökmüş ağlıyor. Hem yalvarıyordu: —İki evladımı şehit verdim. Bir gelinlik kızım için çalışıyorum. Bu kadarcık nohudu ekim. Satıp parasile kızıma çamaşırılık alacağım, ne ideyim ben şimdi?” (Morkaya 1933a: 40) şeklinde örneklendiği gibi Tekâlifi Harbiye emirleri kapsamında fakir halkın elinden yiyeceğinin zorla alınması münasebetiyle devrin idari ve adli kurumlarına haklının değil güçlünün yanında yer aldığı eleştirisi getirilmiştir.

Burhan Cahit Morkaya, Ulukışla’nın bir köyünde yaşanan örnek vakadan hareketle savaşa giren Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için ihdas edilen harp vergisinin tayin ve tespiti ile ilgili ilkelerin toplum gerçeğine uymadığına dikkat çekerek uygulamadaki idari ve adli yaptırımların kanuna uygun olsa bile adil olmadığını vurgulamıştır. Binbaşı Faruk, askerî görevle Suriye’ye giderken Ulukışla’da yirmi sekiz hanelik köyde tek erkek kaldığı anlaşılan hasta bir ihtiyarın

1 Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı yılları Osmanlı Devleti için sosyal ve ekonomik anlamda birçok sıkıntının da yaşandığı yıllar olmuştur. Özellikle harp koşullarından istifade eden birçok tüccar, karaborsacılık, istifçilik yapmak suretiyle servetlerine servet eklemiştir. “*Merkezi yönetimin birçok mala narh koymasına karşın, karaborsa alıp yürümüş, kılığı çekilen her türlü mal el altından sağlanır olmuştur. (...) Bununla birlikte merkezi ve mahalli idareler tarafından alınan bütün tedbirler, karaborsacılığı önleyememiştir. Bilakis ticari hayatta meydana gelen bu yozlaşma sosyal hayatta, ‘harp zengini’ deyiminin doğmasına sebep olmuştur.*” (Gönüllü 2017: 452). İhtikârın önüne geçmek için hükümet tarafından yürürlüğe konulan, 24 Mayıs 1917 tarih ve 281 sayılı on dört maddeden oluşan İhtikârın Men’i Hakkında Kanun-ı Muvakkat hakkında bilgi için bkz. Gönüllü 2017: 452-453.

Tekâlifi Harbiye kapsamında köylerinden istenen elli batman ürün verilemeyince tutuklandığını öğrenir.

“[B]urada bir gözü sakat yetmişlik ihtiyar görmüştü. Köyünün muhtarı olan bu ihtiyar dert yanıyordu: — Yirmi sekiz hanelik köyün bir tane erkeği ben kaldım. Sakatım, alilim. Köye elli batman tekalifi harbiye yazmışlar. Bizim köyde tarlayı eken biçen hepsi kocaları askere giden kadınlar kendilerine kadar zor ekip biçiyorlar. Veremediler veremeyince beni posta edip buraya getirdiler.” (Morkaya 1933a: 40).

Devlete olan borcunu ödeyemediği için tutuklanan ihtiyarla ilgili sonraki adli süreç romana yansımaz.

6.2. Atatürk Dönemi

Balkan Savaşları’ndan beri kısa fasılalarla ara vererek Millî Mücadele neticeleninceye kadar sürekli savaşmak zorunda kalan Türk milleti bu süreçte sefaletin birçok türünü deneyimlemiştir. Cumhuriyet ilan edildiği zaman da millet ödemesi gereken ağır bir ekonomik bedelle karşılaşmıştır. Siyasi irade ekonomi politikalarıyla söz konusu bedeli çeşitli kanallarla millete bölüştürerek içinde bulunulan sıkıntıdan kurtulma çareleri aramış, bu amaçla 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi toplanarak ülkenin mali politikaları belirlenmiş, adil ve modern bir vergi sistemi getirilmesi kararlaştırılmıştır.

“Vergilemede faydalanma ilkesinden vazgeçilip ödeme gücü esası gözetilmeye başlanmıştır. Vergi yükünde aşırılığa kaçmamak şartıyla iktisadi hayatın gelişmesine engel olmayacak düzeyde vergiler belirli bir düzeyde tutulmaya çalışılmıştır. Vergi hâsılatının arttırılma çabası yeni vergiler konarak değil de, vergi usullerinin düzeltilmesi yoluyla olmuştur. Köylü üzerindeki vergi yükü büyük ölçüde hafifletilmeye çalışılmıştır.” (Mıynat, Tunçay 2014: 46).

Nitekim bu dönem vergi düzenlemelerine bakılacak olursa siyasi iradenin dengeli bir vergi sistemi kurmaya çalıştığı görülecektir. Buna rağmen ülkenin ekonomik sıkıntılardan kurtulması çok da kolay olmamıştır. Reşat Enis Aygen’in 1930’lu yılların Türkiye’sini yansıtan *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında halkın sefaletinin yegâne sebebi olarak siyasi iradenin yanlış ekonomik politikaları gösterilmesi, devrin ekonomik koşullarıyla ve mali politikalarıyla çok da

uyumlu değildir. Romanda “—Köylü, bin bir güçlkle yetiştirip satabildiği buğdayın karşılığı ile ancak vergi borcunu kapatabiliyor.” (Aygen 2013: 69) ifadesiyle Türkiye Cumhuriyeti vergi sistemi, halkın zaten zor olan yaşam koşullarını iyice güçleştirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi’yle birlikte ‘Aşar’ vergisinin kaldırılması gibi düzenlemelerle ağırlıklı olarak tarıma dayalı olan vergi sistemi genele şamil hâle getirilerek Türk köylüsü büyük bir yükten kurtarılmıştır (Kayalidere, Mastar Özcan 2014: 469-475). Ne var ki Balkan Harbi’nden beri neredeyse sürekli savaş ortamında bulunulması memleketin ekonomik anlamda ciddi problemler yaşamasına neden olmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti böyle bir ortamda filizlenmiş ve Reşat Enis Aygen’in de tespitine uygun olarak ekonomik güçlüklerden de toplumun her ferdi payını almıştır. Ayrıca 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayan ve diğer ülkelerle birlikte Türkiye ekonomisini de etkileyen Büyük Buhran olarak adlandırılan ekonomik krizin (Işık, Duman 2012: 74) yansımalarını da dikkate almak gerekir. Yazar, Tanzifat, Tenvirat ve Yol Parası gibi vergiler nedeniyle insanların ödeyemeyecekleri borçların altında ezildiğini verem olan işçi kız Aliye’nin ailesinin ancak kendilerine yeten gelirlerinden “çöp ve tenvirat vergisini veremedikleri için belki de tahsildarlar(ın) hacze gelecekler(i); ve birkaç pılı pırtılarını satacaklar(ı) [k]onu komşuya rezil olacaklar(ı)” (Aygen 2013: 66) algısıyla yansıtmıştır. Romanda ayrıca iş kazası sonucu kör olan Osman’ın yol parası olarak adlandırılan 19 Ocak 1925 tarihli 542 sayılı ‘Yol Mükellefiyeti Kanunu’ gereği toplanan vergi borcunu ödeyemediği için hapis cezası almasına da yer verilmiştir.

“— Yol parasını vermediğin için hakkında tevkif müzekkeresi var... (...) Elimdeki müzekkere otuz bir gün hapsine dairdir. (...) —Peki amma – dedi Osman - bu tevkif müzekkeresi usulsüz kesilmiştir. Önce vergi işle uğraşan memurların bana vaziyeti bildirmeleri icap ed erdi. Benim bildiğim, hapis cezası, hali vakti yerinde olup da vergisini vermemekte inat gösterenlere karşıdır. Bana gelince ne halim vaktim yerinde, ne vergi borcumu ödemekte inat gösterdim.” (Aygen 2013: 82).

Yazar her ne kadar devrin ağır olan ekonomik sorunlarını yansıtmayı amaçlasa da binbir güçlük atlatarak bağımsız bir devlet kurma imtiyazını elde eden siyasi yapıyı eleştirirken okurda olan bitenin kurucu iradenin yanlış politikaları neticesi ortaya çıktığı düşüncesini de uyandırmak istemiştir. Muhakkak siyasi

iradenin yanlışları, eksikleri vardır, ancak yukarıda da bahsedildiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında Balkan Savaşlarından beri neredeyse sürekli savaş koşulları yaşanması, Osmanlı Devleti'nden tevarüs eden yüklümlükler, hükümeti ödenmesi gereken ciddi bir ekonomik bedelle karşı karşıya getirmiştir. Siyasi irade bu bedelin dengeli bir şekilde dağıtılarak ödenmesi amacıyla vergi düzenlemeleri yaparken vatandaşların içinde bulunduğu ekonomik durumu yani ödeme gücünü mümkün mertebe dikkate almıştır. Romanda belirtildiği gibi kör bir adama vergi borcunu ödeyemediği için cezai yaptırım getirilmesitarihsel gerçeklikle örtüşmez. “*Türkiye’de oturan 18–60 yaş arasındaki erkekler yol vergisine tabi tutulmuş, ancak sakatlığı tespit edilen fakirler, öğrenciler, askerler ve hayatta altı çocuğu olanlar muaf olmuştur.*” (Özdemir 2013: 218). Yani görme engelli olan Osman’ın bu vergiden muaf olması gerektiği hakikati romanda karşılık bulmamıştır.

Romanda dikkat çekici hususlardan biri de kolluk mensubunun vicdani gerekçeyle de olsa görevini suistimal etmesidir. “*Nihayet polis de bir insandı. Kör bir adamı, yol parasını vermedi diye, nasıl tevkif edip de götürecekti?*” (Aygen 2013: 83). Yani kolluk mensubu kendisine verilen görevi hangi gerekçeyle olursa olsun yerine getirmiyorsa göreviyle ilgili usulsüzlük yapmış demektir.

Atatürk Dönemi Türk romanında I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet yıllarını yansıtan eserlerde vergiler halkın ödeme gücünün üstünde olması ve tahsildar, mültezim gibi vergi toplayan şahısların acımasız hâlden anlamaz tutumları bağlamında eleştirilmiştir. Sıtkı Şükrü Pamirtan, Etem İzzet Benice tarafından vaka zamanı olarak Osmanlı Devleti’ni alan *Toprak Mahkûmları* (1938), *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserlerde halkın olağan vergilerini ödeyemediği için kap kacağına kadar mültezim, tahsildar gibi görevliler tarafından tahkir edilerek mallarının haczedilmesi yansıtılmış, Burhan Cahit Morkaya’nın *Cephe Gerisi* (1933) adlı romanında ise mevcut vergilere bir de harp vergisi eklenerek fakir halkın iyice sefaletle sürüklenmesine karşın harp zenginleri olarak verilen imtiyazlı zümreyle bürokrasinin kirli ilişkileri eleştirilmiştir. Vaka zamanı olarak Atatürk Dönemi’ni alan Reşat Enis Aygen’in *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında ise görme engelli olan bir şahsın vergi borcundan dolayı hapis cezası alması örneğiyle Tanzifat, Tenvirat ve Yol Parası gibi vergiler nedeniyle halkın ödeyemeyecekleri vergilerle

karşı karşıya kaldıkları tezi işlenmiş, ancak söz konusu tez devrin gerçekliğini tam olarak yansıtmamıştır.

7. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA SÜRGÜN

Genel itibariyle İslam hukukunda had, kısas cezaları dışında kalan tayini ve tespiti ulu'l-emre bırakılan cezalar, ta'zir cezası olarak adlandırılmıştır (Uslu 2015: 124). Ta'ziri gerektirecek suçlar için Osmanlı hukukunda yaygın olarak sürgün cezası verildiği görülmektedir. Sürgün, her ne kadar had ve kısası gerektirecek suçlar haricindeki fitne çıkarma, vergi yolsuzluğu, rüşvet alma, devlet görevlisinin kanuna aykırı para toplaması, yalancı şahitlik, evrakta sahtecilik, gayrimüslim din adamının mezhebine aykırı hareketi, medrese öğrencilerinin edebe mugayir davranışları gibi suçlara karşılık olarak muvakkat ya da müebbet olarak uygulanan ceza olarak tavsif edilse de (Gülçe 2015: 71) “*had ve kısas suçlarının unsurlarında bir eksiklik olması durumunda bunlar (...) ta'zir grubunda*” (Aydın 2018: 202) değerlendirilerek zaman zaman sürgün cezası uygulanmıştır.

Şeri hukukun sınırları dışında kalan tespiti ulu'l-emre bırakılan ve ta'zir olarak adlandırılan suçların belirlenmesinde eski Türk töresi İslam âlimlerinin de cevaz vermesiyle örf adıyla devlet hukukunun bir parçası hâline gelerek meşrulaşmıştır. “*Osmanlı Türk devlet geleneğinde ise bu meşruiyet, devlet-i ebed müddet ve nizâm-ı âlem anlayışlarından hareketle alınmaya devam edilmiştir.*” (Uğurlu, Yılmaz 2011: 967). Monarşik bir yapı arz eden Osmanlı Devleti’nde de söz konusu meşruiyet kapsamında padişahlar, nizâm-ı âlem davasına zarar verecek ya da devlet güvenliğini zaafa uğratacak şahıslara yönelik çeşitli cezai müeyyideler koymuşlardır. Osmanlı tarihinde de II. Abdülhamit’in söz konusu meşruiyet kapsamında 1877-1908 yılları arasında muhalif hareketleri pasifize etmek için sık sık sürgün cezasına başvurduğu görülmektedir. Şüphesiz sürgün hadiseleri birçok trajik hadiseyi de beraberinde getirerek toplumun hafızasında önemli bir yer etmiştir. Atatürk Dönemi roman yazarları da bu durumu eserlerine yansıtarak çeşitli cepheleriyle değerlendirmiştir. Bu çalışmada sürgün hadiseleri “II. Abdülhamit Dönemi”, “II. Meşrutiyet Dönemi” ve “Atatürk Dönemi” şeklinde siyasal değişim esas alınarak sınıflandırmış ve konu edilen dönemlerdeki uygulamalara yönelik yazarların tespit ve eleştirileri oortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

7.1. II. Abdülhamit Dönemi

Amcası Abdülaziz'in ve kardeşi V. Murat'ın hal edilmesine şahit olan, belirli koşullarla tahta çıkmasına olanak veren siyasi bir yapının müsaadesiyle padişah olan II. Abdülhamit, iktidarını ve canını her daim tehlikede hissetmiş ve bunun önüne geçmek için devlet içinde nüfuzları giderek aratan siyasi yapıların etkinliğini azaltmak, muhalif hareketlerin önüne geçmek için Osmanlı Rus Harbi'nin verdiği olanaklardan yararlanarak meclisi feshetmiş ve devleti merkezîyetçi bir yapıya kavuşturmaya çalışmıştır. Söz konusu yapıyı muhafaza edebilmek için de pek çok hukuksuzlukları da beraberinde getirecek olan hafife teşkilatını kurarak jurnalciliğin önünü açmıştır (Haydaroğlu 1995: 109, Şeber 2012: 32-36).

Bu dönemde Sultan II. Abdülhamit bir yandan Osmanlı Rus Harbi'nin yarattığı ağır koşullarla mücadele ederken bir yandan da özellikle 1890'lı yılların başından itibaren devletin gidişatından endişe duyarak yeni arayışlara giren “*Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye ve Hukuk Mektebi gibi askeri ve sivil yüksek okullarda okuyan bazı öğrenciler arasında başlayan muhalif hareketler ve örgütlenmeler, Ermeni olayları*” (Çetinsaya 2016: 391) gibi ortak paydaları yönetim muhalifliği olan siyasi yapılanmalarla mücadele etmek zorunda kalmış ve birçok muhalifi sürgüne göndermiştir. Bu nedenle Sultan II. Abdülhamit, Türk romanında da en çok aslı astarı olmayan jurnaller neticesi birçok insanın felaketine sebep olmakla eleştirilmiştir. Aslında II. Abdülhamit de jurnallerin birçoğunun mesnetsiz olduğunu, çoğunun iftiraya dayandığını bilmekle beraber bunları verenlerle ilgili cezai yaptırım uygulamamıştır. “[Ç]ünkü Sultan bir jurnalciye dahi ceza verecek olursa istihbarat şebekesinin gevşemesinden korkmuştur.” (Şeber 2012: 36). Zaten evhamlı bir kişiliğe sahip olan II. Abdülhamit'in önemli bir kısmı jurnallerle ortaya çıkan muhalif hareketleri bertaraf etmek için müsamahasız tedbirleri neticesi “*ardı ardına gelen tutuklama ve sürgün dalgaları görül(meye)*” (Çetinsaya 2016: 391) başlamıştır. Dönem romanlarında yer alan sürgün hadiseleri nedenlerine göre sınıflandırılarak “Jön Türklük, İttihatçılık İsnadı”, “Muhalif Söylem ya da Eylem”, “Hakaret İtaatsizlik”, “Ahlakî Kaygı” başlıkları altında incelenmiştir.

7.1.1. Jön Türklük, İttihatçılık İsnadı

1878 yılında Ali Suavi önderliğindeki darbe teşebbüsünden itibaren padişahı Kanunu-i Esasî'yi yürürlüğe koyarak meclisi açmaya ikna etmek için veya doğrudan tahttan indirmek ya da öldürmek için teşekkül etmiş yapılanmaların varlığı bilinmektedir. Söz konusu yapıların ortaya çıkmasıyla birlikte II. Abdülhamit'in müsamahasız tedbirlerle etkisiz hâle getirmeye çalıştığı muhalif hareketin büyük çoğunluğunu Jön Türkler olarak adlandırılan şahısların sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak olan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti (1889) mensupları oluşturur. Cemiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunu Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasında gören İshak Sükûti, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, Hüseyinzade Ali Bey tarafından 1889'da gizli bir örgüt olarak kurulmuştur (Tunaya 1952: 108; Ülken 2014: 162). Jön Türkler her ne kadar siyasi olarak organik bir bütünlük sağlayamasa da ekserisi devletin kötü gidişinden endişe duymaktadır. Bu amaçla devletin parçalanmaya doğru gidişine engel olmak için meşruti düzeni getirme mücadelesi içinde olmuşlardır.

“Jön Türklerin en derin özlemlerinin ‘hürriyet’ olmuş olduğu doğru değildir. Jön Türklerin en derin arzusu Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını durdurmaktır. Hürriyet ancak dolayısıyla kendilerini ilgilendiriyordu. Zira hürriyetin ve adaletin hâkim olduğu bir rejimde imparatorluktan kopmak isteyenlerin sayısı azalacaktı.” (Mardin 1992: 301).

II. Abdülhamit Dönemi'nde 1888 ve 1894 yıllarında yürürlüğe giren matbuat kanunlarının sağladığı imkânlarla padişahın politikaları, sağlık durumu, şahsiyeti hakkında olumsuz yayın yapılmasının önüne geçilmeye çalışılması amacıyla bazı kitap ve gazetelere sansür uygulandığı ya da bunların yasaklandığı bilinmektedir (Menküç 2017: 214). Atatürk Dönemi Türk romanında da II. Abdülhamit yönetiminin Jön Türklük ya da İttihatçılık isnadı için önemli bir gerekçe sayılan söz konusu yasak neşriyatı bulunduranlara yönelik adli faaliyetleri önemli bir yer tutar. Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir* (1929), Halide Edip'in *Sinekli Bakkal*(1936), Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanlarında da yasak neşriyat bulunduran şahısların tutuklanarak padişah iradesiyle sürgüne gönderilmeleri konu edilmiştir.

Nezihe Muhittin'in II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet yıllarını Çerkez kızı Zeynep'in esareti fonunda yansıtan *Benliğim Benimdir* (1929) adlı romanında padişahın kudretli vezirlerinden biri olan Nustetullah Paşa, esircilerden satın aldığı cariyesi Zeynep'i taciz eder. Bu durumdan kurtulmak için Zeynep kendisine Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Tevfik Fikret gibi şahsiyetlerin kitaplarını okutan, insanca muamele gördüğü paşanın oğlu Ferruh Beye sığınır. Ferruh Bey, genç kızı korumak için babasına karşı gelince, Nustetullah Paşa, oğlunu Jön Türk olduğu gerekçesiyle jurnaller ve Ferruh Bey zaptiyeler tarafından tutuklanır. Dilşat Kalfa'nın tutuklanma gerekçesini "*Kütüphanesini görmedin mi? Kitapların çoğunu alıp götürdüler... hepsi yasakmış!?*" (Nezihe Muhittin 1929: 40) şeklinde belirttiği Ferruh Bey'in Fizan'a sürüleceği haberi alınır. Söz konusu haberin etkisiyle Ferruh Bey'in annesi birdenbire ölür. "*Ferruh Beyin anası bu!...dedi... oğlunun fizana sürüleceğini haber alır almaz yüreğine indi!... elleri kelepçeli yavrusu daha kapıdan çıkmadan, zavallı düşüp öldü!...*" (Nezihe Muhittin 1929: 40).

Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* (1936) romanında Kız Tevfik, aralarında Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın oğlu Hilmi'nin de olduğu anlaşılın Jön Türklerin Avrupa'daki arkadaşlarından gelen evrakları almak amacıyla dikkat çekmemek için kadın kıyafeti giyerek Fransız Postanesi'ne gider. Postane çıkışında polis tarafından yakalanan Tevfik'in üzerinde İsviçre'de, Paris'te çıkan Türk gazeteleri ve bunların yanında ismi belirtilmeyen bir şahsa yazılmış, yakın zamanda halkın ayaklanacağına, padişahın hal edileceğine dair malumatları ihtiva eden bir mektup bulunur. Zaptiye Nezaretine getirilerek kullandığı işkence yöntemleri neticesi 'gözpatlatan' namı müstearıyla anılan ve daha çok tehlikeli, siyasi zanlıların ifadesini alan Muzaffer tarafından sorgulanır. Ancak netice alamazlar. "*Muzaffer'i işe memur ettik. Kadın kıyafetli bir herifte bu metanet çok garip. Hulasa netice alamadık.*" (Adıvar 2017a: 206-207). Gözpatlatan Muzaffer'in darbeleri neticesi perişan bir hâle gelmesine rağmen kolluk kuvvetlerinin istediği bilgileri vermeyen Tevfik'in sorgusuna Zaptiye Nazırı Selim Paşa girer ve çeşitli vaatlerle mektubun muhatabını öğrenmeye çalışır. Ne var ki Selim Paşa da istediği neticeyi alamaz.

"— *Bana her şeyi söyle. Seni bu kıyafetle Fransız postasına kim yolladı? Kendi oğlum olsa cezasını veririm... Biz burada Padişah'ın adalete memur ettiği adamlarız... (...)*

— Söylemem, söylemem, vallahi, billahi...

Paşa'nın kaplan pençesine benzeyen ince parmaklı elleri gene onun omuzlarını okşadı.

— *Fakat bana söyle, Tevfik. Hele seni postaya yollayan oğlum ise hiç saklama. Hilmi mi? Söyle... Yemin ederim ki sana bir daha dayak attırmam... Hem cezan –söylersen– daha hafif olur. Seni yakın bir yere sürerim, aylık bağlatırım. Rabia'yı da senin yanına yollarım... Söyle, Hilmi mi?"* (Adıvar 2017a: 210-211).

Paşa, Tevfik'i sorguladıktan sonra konuyla ilgili raporunu hazırlayarak padişaha sunar. Neticede padişah iradesiyle büyük, küçük rütbeli birçok memur için sürgün kararı çıkar. Her ne kadar muzır yayınların ve mektubun muhatabı tespit edilemez. Kovuşturma neticesi Tevfik'ten başka suçlu bulunamasa da padişahın huzur bulması için şüphe duyulan birçok şahıs sürülmekten kurtulamamıştır.

"Büyük küçük rütbeli memurlar, bu sefer sayısı çok olan talebe karmakarışık sürülüyor, yarısı Trablus'a, yarısı Yemen'e gönderiliyordu. Gerçi tahkikatta, mektupta ismi zikredilenlerin, kıyama hazırlandıkları tebeyyün etmemiştii fakat bunlar İstanbul'dan defedilmezlerse padişahın fikri sükûn bulmayacaktı. Devletin temel taşı, din ve devletin biricik mümessili olan bu zatı âlinin sükûnuna varsın birkaç, hatta birkaç yüz fert feda olsun! Selim Paşa böyle düşünüyordu." (Adıvar 2017a: 231).

Suçlu olduğuna dair emare bulunamasa da muzır neşriyata hevesinden dolayı ıslah olması gayesiyle padişah iradesiyle Selim Paşa'nın oğlu Hilmi babasının sadakatinden ötürü Şam'da vali muavini olarak ikamete memur edilmiştir.

"Tevfik Şam'a sürülüyordu. Şehirde serbest bırakılacaktı. Paşa memnun oldu. Fakat onu öteki sürüden ayıran atıfetin nereden geldiğini merak etti. İkinci Mabeyinci: — Padişah oğlunuza karşı aldığınız bitaraf vaziyetten mahzuz oldu. Hem vicdanınızı müsterih kılmak hem de Hilmi Bey'in muzır edebiyata karşı nabeca hevesini kırmak için bir çare düşündü. (...) Padişah Hilmi Bey'i Şam Vali Muavini tayin buyurdular. Tabîi fahrî bir muavinlik. Hilmi Bey bir zaman için şehirde ikamete mecbur. Padişah sizi memnun etmek için yakında gençliklerine atfettikleri bir kusuru affedecek, başka bir memuriyete tayin buyuracaklar." (Adıvar 2017a: 231-232).

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında “*Paris'ten İstanbul'a sürül(düğü)*, *Ahmet Rıza* (tarafından) *Con Türklükten*” (Kuntay 2017: 81) azledildiği söylenen, çeşitli vesilelerle olumsuz bir karakter olarak verilen, hatta anlatıcının dahi onun fiziki görüntüsünü karakteriyle ilişkilendirerek “*gözünde tek gözlük, yakasında çiçek, genç ve buruşuk derisiyle tövbe-kâr bir orospuya*” (Kuntay 2017: 33) benzettiği Süleyman, fuhuş baskını neticesi tutuklanarak zina zanlısı olarak götürüldüğü karakolda cebinden İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Meşveret* gazetesi çıktığı için siyasi suçlu konumuna girer. Bu nedenle “*Taif için irade*” (Kuntay 2017: 248) çıktığı yani Taif'e sürüldüğü belirtilir.

Onların Romanı (1933), *Üç İstanbul* (1938) adlı romanlarda ise Jön Türklerle ilgisi tespit edilen şahısların sürülmeleri, Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* (1936) adlı romanındaysa zaten sürgünde bulunan Tevfik'in İttihatçı olduğu anlaşılan Hilmi'ye yardım etmesi neticesi sürgün mekânının değiştirilmesi konu edilmiştir.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinin Üçüncü Fasil adlı masal atmosferinde verilen ve ana vakadan tamamen ayrı bir anlatı olan bölümde Hasan ve Hüseyin adlı sütkardeşlerden romanda gerekçesi verilmeksizin Hasan “*Konya'ya icla edil(ir)*” (Aka Gündüz 1933b: 182). Ancak Konya'da sürgün olan Hasan Bey'in Edirneli Faik Bey gibi Jön Türk olarak bilinen dostlarının varlığı söz konusu sürgün hadisesinin sebebinin Jön Türklükle ilgili olabileceğini akıllara getirir (Aka Gündüz 1933b: 183).

Mithat Cemal Kuntay'ın “*yirminci asrın ilk çeyreğinin panoramasını sun(an)*” (Dinç 2016: 256) *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında Adnan, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarıyla Mekteb-i Hukuktan arkadaşı Moiz vasıtasıyla mektuplaşır. Bir süre sonra cemiyetin İstanbul'daki adamı hâline gelir. “*İttihat ve Terakkiden Adnan'a gelen mektup Beşiktaş Muhafızı'nın*” (Kuntay 2017: 284) eline geçer. Adnan tutuklanır ve Trablusgarp'a sürülür.

Sinekli Bakkal (1936) adlı romanda ayrıca hâlihazırda sürgünde bulunan Hilmi Bey'in yazı geçirmek için valinin izniyle Lübnan'a giderek oradan Avrupa'ya

kaçmasına yardım ettiği gerekçesiyle Tevfik, Taif'e kalebent¹ olarak gönderilir (Adıvar 2017a: 290-291).

7.1.2. Muhalif Söylem ya da Eylem

Atatürk Dönemi Türk romanında *Üç İstanbul* (1938), *Dikmen Yıldızı* (1928), *İki Süngü Arasında* (1929), *Yeşil Gece* (1928), *Gökyüzü* (1935) adlı eserlerde de görüleceği üzere özellikle Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde insanların muhalif söylemleri ya da eylemleri neticesi jurnal edilmeleri ve yeterli adli soruşturma yapılmadan ya da ihbarın doğruluğu araştırılmadan birçok insanın sürgüne gönderilmeleri eleştirilmiştir.

Mithat Cemal Kuntay'ın Osmanlı Devleti'nin en bunalımlı dönemleri olan I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerini yansıtan *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında Zaptiye Nezaretine sunulan jurnalde Sultan Abdülhamit'i tahttan indirmek maksadıyla örgütlenen komitelerin amaçlarına ulaşmak için padişaha muhalif olan, saray çevresince “*memleket (için) muzır ve fasit*” (Kuntay 2017: 105) biri olarak görülen Midhat Paşa'ya güvendikleri ve bu sayede “*Murad'ı bermurad*” (Kuntay 2017: 107) edecekleri kanaatine sahip oldukları belirtilir. “*Hanedanı-ı Osmaniyeden artık hayır gelmeyecek, cumhuriyete tahvil etmekten başka çare kalmadı.*” düşüncesine sahip olduğu belirtilen Mithat Paşa ve Rüştü Paşa hakkında “[b]u adamlar vatan ve millete hizmet edemez, bunlar haindirler.” (Kuntay 2017: 105) şeklinde kanaate sahip olan Sultan II. Abdülhamit, söz konusu jurnallerden istifade ederek Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesine² dayanarak Midhat Paşa'yı Avrupa'ya sürmüştür (Kuntay 2017: 107).

¹“Suçluların bir kale sınırları içinde hapsedilmesi anlamına gelen ve Osmanlıda XVIII. yy. dan itibaren belirli ölçüde uygulanmaya başlanan kalebentlik cezası, suçluların surlarla çevrili kaleden dışarı çıkmamak üzere oturmaya mecbur tutulmaları sebebiyle bir çeşit hapis; kendi memleketlerinden uzak kalelerde bulunmaları yönüyle de bir çeşit sürgün cezasıdır. Ancak kalebentlik sürgünden ağır; hapisten hafif ceza olarak kabul edilir.” (Avcı, 2018: 288).

² 1876 yılında yürürlüğe giren Kanun-i Esasi'nin 113. maddesi : “Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid asar ve emarat görüldüğü halde Hükümeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten (idarei örfiye) ilânına hakkı vardır. (İdarei örfiye) kavanin ve nizamatı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup (idarei örfiye) tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizamı

Aka Gündüz'ün Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında siyasi olarak “[b]en pırasa, sen terlik, o saksı, öteki av köpeği değildir ki, bir sahibimiz olsun.” (Aka Gündüz 2012: 138) gerekçesiyle padişahlık sistemine ve sistemin tebaa algısına itiraz eden Osman Bey II. Meşrutiyet'ten önce İstanbul'da bulunduğu dönemde padişahın selamlık törenine katılmadığı gerekçesiyle tutuklanır. Osman Bey'in sistem eleştirilerini öğrenen yetkililer daha sonra onu Fizan'a sürerler.

“Beni Taşkışla'ya hapsedtiler. Sebebini sordum. Dediler ki; sen burada olduğun hâlde iki seneden beri selamlığa gelmemişsin, sebebi nedir?(...)”

— Çünkü dedim, padişahın ve padişahlığın aleyhindeyim. Beni oradan attılar. Fizan'a sürdüler.” (Aka Gündüz 2012: 139).

Aka Gündüz'ün I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerini yansıtan *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanında II. Abdülhamit'in yirmi beşinci cülusundan yaklaşık on ay önce Emine'nin ağabeyi Salih “Meşrutiyet varmış. Meclis açılacaktı. Hürriyet, eşitlik adalet olacaktı. Kuvvetler dengesi sağlanacaktı...” (Aka Gündüz 1974b: 99) şeklindeki düşüncelerinden ötürü bir sabah işine giderken kolluk mensuplarınca tutuklanır ve “Trablus'a hareket edecek vapur(la)” (Aka Gündüz 1974b: 47) sürgüne gönderilir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* (1928) adlı romanında Şahin Efendi'nin medrese öğrenciliği yıllarından tanıdığı saraya jurnaller göndermeyi alışkanlık haline getiren Mecit Molla'nın, II. Abdülhamit'in sözleri hilafına beyanda bulunan bir müderrisin sürülmesine sebep olduğu verilir. Romanda aslolan Mecit Molla'nın şahsiyetini vermek oladığı için sürgün hadisesi hakkında başkaca tafsilat verilmez. “Mecit Molla, saray imamlarından birinin oğlu idi. Genç mollanın -babası vasıtasıyla- arasına Abdülhamid'e jurnal verdiği, hatta derste rıza-yı hümayuna muhalif bir söz sarfetmiş bir müderrisi Haleb'enefyettirdiği söylenirdi.” (Güntekin Tarihsiz g: 28).

Reşat Nuri'nin “en az iki yüzyıldır süregelen, belki yalnızca bize özgü, düşünüş ve duyuş ayrılıklarımızın, çatışmalarımızın, kendi kendimizle

mahsus ile tâyin olunacaktır. Hükûmetin emniyetini ihlâl ettikleri idarei zabitanın tahkikatı mevsubası üzerine sabit olanların memâliki mahrusai şaheneden ihraç ve teb'id etmek münhasıran Zatu Hazireti Padişahinin yedi iktidarındadır.” (www.anayasa.gen.tr, E.T.07.02.2019).

çelişmelerimizin, didişmelerimizin, göz kamaştırıcı gülünçlükte dediğim dedikçiliklerimizin eşsiz bir tutanağı (...)” (İleri 215: 236) olarak değerlendirilen, geriye dönüşlerle I. Meşrutiyet’e kadar uzanan Cumhuriyet’in ilk yıllarını yansıtan *Gökyüzü* (1935) adlı romanında ismi verilmeyen, tıbbiye talebesi kahraman; II. Abdülhamit Dönemi’nde, Namık Kemal, Auguste Comte, Volter, Bühner gibi şahsiyetlerin yasaklanmış kitaplarını okuyarak devletin zalim bir padişah tarafından, insanları hürriyetten yoksun bırakmak suretiyle keyfî yönetildiği kanaatine sahip olur. Büyük bir “*pervasızlıkla politikadan, dinden, türlü türlü tehlikeli şeylerden uluorta bahset(meye)*” (Güntekin 1979: 12) başlaması üzerine saraya jurnal edilir. Kahraman okuldan alınarak karakola götürülür. Okuduğu kitaplar ve tuttuğu notlar onu “*en korkunç bir ihtilâlcî tanıtıma kâfi*” (Güntekin 1979: 12) gelir. Adli süreç romana yansımaya da kahraman ihtilalcilik isnadıyla Trablus’a sürülür.

“Hasan pasa karakolunda son derece fena muamele gördüm. Bu hatıralar, sonradan birçok defa övünmeme vesile teşkil etmiştir. Fakat bugün her şeyi olduğu gibi anlatmak ihtiyacında olduğum için itiraf edeceğim: Karakolda geçirdiğim günler hakikatte hayatımın en sıkıntılı, telaşlı ve zelil günleridir. (...) hâkimin düşeni kaldırmaya, kırılanı tamire vakti yoktur; onun işi sadece suçluyu vurmaktır. (...) Tevkifimin dokuzuncu günü beni birkaç Harbiye talebesiyle beraber bir asker vapuruna atarak Garp Trablus’una gönderdiler.” (Güntekin 1979: 12-13).

Miras (1925), *Cehennemlik* (1924), *Dudaktan Kalbe* (1924), *Onların Romani* (1933), *Damga* (1924), *Üç İstanbul* (1938), *Mahşer* (1924) adlı romanlarda kahramanların siyasi gerekçelerle sürgüne gönderilmeleri konu edilmiştir. *Bir Sürgün* (1937) adlı romanda ise siyasi olarak gözden çıkarılmış bir babanın yazgısının oğluna tevarüs etmesi ve bu nedenle ortaya çıkan sürgün hadisesi ele alınmıştır. *Onların Romani*’nda (1933)ise yine babasının sürgünlüğü tevarüs eden kahramanın ikamete memur edildiği mekânı izinsiz terk etmesi ve ecnebilerle temas kurması neticesi sürgün yerinin değiştirilmesi konu edilmiştir. *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı romandaysa yasak neşriyat bulundurmamak sürgün sebebi olarak verilmiştir.

Memduh Şevket Esendal’ın *Miras* (1925) adlı romanında Asım, yeni girdiği muhalif çevrede II. Abdülhamit’in eleştirilen icraatlarını da öğrenme imkânı bulur.

Bunlardan biri de Sultan Abdülaziz'in kayıtlara intihar vakası olarak giren ölümünden mesul görülen Mithat Paşa'nın yargılanarak Taif'e kalebent olarak gönderilmesi ve orada öldürülmesi hadisesidir (Oğuz 2008: 115; Özgüldür, Özgüldür 1994: 320-322). “*Kanunu Esasiyi okumak (dahi) aklına*” (Esendal 1988: 212) gelmeyen Asım'ın sağdan soldan duyduğu yarım yamalak malumatlarla muhalif hâline gelmesine sebep olan söylemler içerisinde sarayın muhalifleri bertaraf etme politikası kapsamında Mithat Paşa'yı sürgüne göndermesi hadisesine yer verilmiştir. “*Mithat Paşa'yı da muhakeme edip Taif'e sürmüşler, orada boğup öldürmüşler.*” (Esendal 1988: 213).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ekserisi I. Meşrutiyet Dönemi hadiselerini yansıtan, “*Eski İstanbul'daki bir konakta, evlatlık olarak yetiştirilen bir Çerkez delikanlıya göz koyan, onu kendine bağlayıp, düşüpkalkan ve hatta kendisinden hamile kalan cehennemlik bir kadın'ın macerasının sergilendiği*” (Göçgün,1993: 275) *Cehennemlik* (1924) adlı romanında hastalık hastası, kuruntulu, bencil bir tip olarak yansıtılan, bu özelliklerinden dolayı yer yer karikatürize edilen ve “*eski vezirlerden büyük bir nüfuz ve serveti bulunan bir kimsenin tek*” (Gürpınar 1973: 12) oğlu olan Hasan Ferruh Bey, ailesinin imtiyazı sayesinde doğru düzgün bir eğitime sahip olamamasına karşın ilk memuriyetinden itibaren önemli görevlere getirilir. Hatta babasının ölümünden kısa bir süre önce nazır olur. Bu görev ile yetinmez ve devrin siyasi mevkiî edinme anlayışına uygun olarak Hasan Ferruh da “*vezir olmak için döndürülecek fııldakların şiddetli rüzgârına*” (Gürpınar 1973: 13) kapılarak saraya jurnal edilir ve her ne kadar kendisini müdafaa etmeye kalkışsa da Şam'a sürülmekten kurtulamaz. Şam'da bir yıl kaldıktan sonra “*padişaha birçok istirhamnameler takdim ederek İstanbul'daki yalısında*” (Gürpınar 1973: 13) oturma izni alarak sürgünden döner.

Reşat Nuri Güntekin'in Kenan ile Lamia'nın aşk öyküleri fonunda yüzeysel olarak II. Meşrutiyet Dönemi'nin sosyal meselelerine temas eden *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanında “*bir eski süvari binbaşısı*” (Güntekin Tarihsiz c: 151) olan, Lamia'nın dayısı Rıza Bey'in gençliğinde “*bir politika kazasına uğrayarak Kütahya'ya*” (Güntekin Tarihsiz c: 151) sürülmesi yansıtılmıştır.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinin Üçüncü Fasil adlı masal atmosferinde verilen ve ana vakadan tamamen ayrı bir anlatı olan bölümünde Hasan Bey'in Kıbrıs Magosa'da zindanda ölen sütkardeşi Hüseyin'in emaneti olan Kaymakam Veli Bey siyasi sebeplerden görevden alınarak Trablusgarp'a sürülmüştür (Aka Gündüz 1933b: 183).

Reşat Nuri'nin I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerinin siyasi ve sosyal olaylarının verildiği *Damga* (1924) adlı romanında İffet'in mektep arkadaşı fakir bir çocuk olan Ömer'in ağabeyinin sürülmesi hadisesine yer verilmiştir. Sadece söz konusu sürgünün II. Abdülhamit Dönemi'nde bir iftira neticesi vuku bulduğu belirtilir. “*Ömer'in bir ağabeyi varmış. Harbiye mektebinden subay çıkacak, onların elini tutacakmış. Kılıç kuşanmasına üç ay kala iftiraya uğramış. Fizan'a sürülmüş...*” (Güntekin Tarihsiz b: 13).

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında Adnan'ın “[s]üpürge sopasıyla bastırılan gülünç ihtilal!” (Kuntay 2017:33) şeklinde tavsif ettiği Ali Suavi vakasında “*çok telaş etmedi diye*” (Kuntay 2017:33) İngiliz Sait Paşa'yı “*Abdülhamit(in), Ankara'ya*” (Kuntay 2017: 114) sürmesi konu edilmiştir.

Peyami Safa'nın I. Dünya Savaşı yılları cephe gerisi İstanbul'unu yansıtan *Mahşer* (1924) adlı romanında Çanakkale Savaşı'ndan gazi olarak dönen ve tüm çabalarına rağmen iş bulamayan ve memleketteki bu kötü gidişe dur demek için gizli bir örgüt kurarak nezarete düşen Nihad, burada bir doktorla tanışır. Doktor da gençliğinde II. Abdülhamid yönetimine karşı ihtilale kalkıştığını ve bu nedenle sürüldüğünü anlatır. “*Ben on dokuz yaşında ihtilale kalktım. Hem böyle üç beş sergerdeye karşı değil. Sultan Hamid'e isyan! Tıbbiyelilerin elebaşısı bendim. Taif'e sürüldüm, oradan Mısır'a, oradan İtalya'ya kaçtım.*” (Safa 2016: 237).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Bir Sürgün* (1937) adlı romanında II. Abdülhamit'in tahta geçmesiyle Sultan Murad'a mensubiyetiyle tanınan şahısların siyasi ve sosyal baskıya maruz kalmaları, potansiyel suçlu nazarıyla bakılarak sürgüne gönderilmeleri eleştirilmiştir. Doktor Hikmet'in babası Ruşeni Bey, II. Abdülhamit tahta çıktıktan sonra Sultan Murad'a mensubiyeti sebebiyle “*aşağı yukarı 28, 29 yıldan beri bir nevi göz hapsi içinde yaş(amaktadır). Evinden hemen hiç dışarı çık(amaz). Yakın hısımları hacrinde hemen hiç kimse ile görüş(emez).*”

(Karaosmanoğlu 2012: 18). Tıbbiyeyi bitirip “*hayata atılmağa hazırlandığı sırada başına(...) sürgün felaketi gel(en)*” (Karaosmanoğlu 2012: 18) Doktor Hikmet, ikamete memur edildiği İzmir’de zaman zaman başına gelen bu felaketi anlamlandırmaya çalışır. Paris’e gitmek amacıyla kaçak olarak bindiği Nigére adlı vapurda kendisine hangi millettten olduğu sorulduğu zaman çevresindeki ecnebilerin Türklükle ya da Osmanlılıkla ilgili olası değerlendirmelerinden ürktüğü için olsa gerek “[b]en İstanbullu bir Rum’um.” (Karaosmanoğlu 2012: 52) diyecek kadar, çekingen ve apolitik olan Doktor Hikmet bu sürgüne Fransız dükkânlarına gitmesinin mi, Beyoğlu’ndaki ecnebilerle temas kurmasının mı yoksa Fransızca muallimiyle dostluğunun mu neden olduğunu bir türlü anlayamaz. Babası ise söz konusu sürgünün gerekçesini “*sadece Ruşeni Bey’in oğlu oluşu(yla)*” (Karaosmanoğlu 2012: 18) açıklamaktadır.

Aka Gündüz’ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinin Üçüncü Faslık kısmında masal atmosferinde verilen ve ana vakadan tamamen ayrı bir anlatı olan bölümde Hasan Bey’in oğlu Ali, kendilerine emanet olan Veli’ye İtalyan konsolosluğu aracılığıyla para göndermek için İstanbul, İzmir gibi liman kentlerine gitmek ister. Ancak babasının sürgün olduğu Konya’dan çıkması da izne tabidir (Aka Gündüz 1933b: 184-185). Bu durum sürgün hadisesinin suçluyu mu yoksa kendisiyle beraber ailesini de mi kapsadığı sorusunu da akıllara getirmektedir. Ali araya adam koyarak ve doktordan alınacak “*deniz banyosuna ihtiyacı vardır.*” (Aka Gündüz 1933b: 185) şeklinde düzenlenmiş raporla izin meselesinin halledileceğine inanır. Bir şekilde İzmir’e gelir ve İtalyan konsolosluğuna girip çıkarken polis tarafından yakalanarak karakola götürülür. Ali karakoldaki sorgusunda kardeşi olarak gördüğü Veli’yi sıkıntıya düşürmemek için Avrupa’ya kaçmak maksadıyla konsolosluğa gittiği yalanını söyler.

“*Yabancı konsolatoya niçin girdin? Ne münasebetin var. Devlete casusluk için dese belki ehemmiyetli görülmezdi. Fakat buna dili varmadı. Kardeşime para gönderdim dese büsbütün tehlikeli. Trablusgarb’a bir telgraf. O dakika da Yemen postası mı olur, Cidde mi? Haydi oraya. Artık ara da bul!*”

— *Avrupa’ya kaçmak istiyordum da onun için.*

Bir hafta polis tevkifhanesinde kaldı. Suallerin bini bir paraya! Hiçbirisine cevap vermedi. (...) Allah'ın büyüklüğü şüphesizdi ama Ali'nin Diyarbekir'e sürülmesine mani olamadı. Ve Ali Bey bu yaşta yaya olarak üç buçuk ayda Diyarbekir'e gitti. Karakoldan karakola, küfürden küfüre, dağdan dağa teslim edilerek..." (Aka Gündüz 1933b: 187-188).

Sermet Muhtar Alus'un *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı romanında Pembe Hanım'ın ilgi duyduğu şahıslardan biri olarak verilen Doktor Ali Mehmet Bey üç yıl önce bir paşanın hafiyeleri tarafından evinde yasak evrak var diye şikâyet edilir. Ardından Ali Mehmet Bey'in "*bir gece ansızın evini basmışlar, doktoru Beşiktaş muhafızlığına götürmüşler; orada bir hafta istintak ve işkenceden sonra tardedip Musula sürmüşler..."* (Alus 1933: 71). Doktorun evinde yapılan aramada bir şey bulunup bulunmadığı, bir hafta süren işkence altındaki sorguda neler öğrenildiği romana yansımaz.

7.1.3. Hakaret İtaatsizlik

Atatürk Dönemi Türk romanında padişaha itaatsizliğin de sürgünle cezalandırıldığı görülmektedir. *Kodaman* (1934) adlı romanda padişah tarafından saraya yakın bir yere taşınması hususunda irade çıkan paşanın emre kanun dairesinde olmadığı gerekçesiyle uymaması, *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanda ise padişah iradesiyle nişanlı olan kızını bir başkasına vermesi istenen şahsın emre itaat etmemesi neticesi sürgüne gönderilmeleri yansıtılmıştır.

Ercüment Ekrem'in II. Abdülhamit Dönem'ini yansıtan *Kodaman* (1934) adlı romanında ahlaksızlığıyla tanınan ve çıkarları doğrultusunda kullanmak için İstanbul'un kabadaylarıyla teşriki mesai yapan Fehim Paşa'nın yaptıkları Alman sefiri dahi rahatsız eder ve sefir, padişahın huzuruna çıktığı zaman kati bir dille Fehim Paşa'nın "*ayyuka çıkan kepezeliklerine artık bir nihayet vermek*" (Talu Tarihsiz:149) gerektiğini anlatır. Bunun üzerine Sultan Abdülhamit, Fehim Paşa'yı saraya çağırarak takdir ettirir. Paşa, padişahın gözüne girmek ve bir rakibini siyaset sahnesinden silmek maksadıyla saraya aralarının bozuk olduğu Fuat Paşa'nın Saraçhanedeki evinde gece gündüz hainlerle toplandığına ve melanetlikler peşinde olduğuna dair jurnal gönderir.

“*Müşür Fuad paşa kulları muhatı ilmi âli buyurduğu veçhile, bir müddetten beridir İstanbul cihetinde Saraçhane başında ihtiyarı ikamet ederek, oradaki konağında her dün ve her gece başına topladığı nan ve nimet haini bir takım eclaf ile akdı meclisi mefsedet ve lâşek tertibi mel’anet eylemekte idüğü kanaat mertebesinde mesmu ve malumu memlukanem olmuştur.*” (Talu Tarihsiz:150).

Fehim Paşa’nın aynı içerikteki ikinci jurnalinden sonra Sultan Hamit, Fuat Paşa’nın saray civarına taşınmasını irade eder. Gereğini takip etme görevini üstlenen Fehim Paşa, paşanın evine adamlarıyla birlikte haydut gibi girerek fermanı tebliğ eder. Paşa “—*Ben, ancak kanun dairesindeki iradelere boyun eğer adamım. Beni evimden çıkarmak hakkını padişah nereden buluyor?. Böyle saçma iradelere ancak senin gibi köpekler itaat eder.*” (Talu Tarihsiz:152) şeklinde söz konusu iradeye itaat etmeyeceğini açıklayarak Fehim ve adamlarını dışarı attırır. Bunun üzerine mabeyin müşiri odasında hünkâr yaverleri paşaya “*mevkuf bulunduğunu ve bundan böyle Şamda ikamete memur*” (Talu Tarihsiz:153) edildiğini tebliğ ederler.

Aka Gündüz’ün Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında Yüzbaşı Murat’ın Beybaba olarak hitap edilen babası Osman Bey henüz genç bir yüzbaşıyken sıhhiye müdürünün kızı Güler’le ailesinin de müspet yanıtını aldıktan sonra evlenmeye karar verir. Bu sırada valiliğe, “*Sağlık Müdürünün kızını Müşir Paşanın Yıldız sarayındaki oğluna ist(eyen)(...) şifreli bir padişah iradesi gel(ir)*” (Aka Gündüz 2012: 175). Sıhhiye müdürü durumdan haberdar olduğu gün kızıyla Yüzbaşı Osman Bey’in nikâhlarını kıydırır. Ertesi gün padişah iradesini bildiren mektupçuya kızının evli olduğunu söylemesi üzerine Osman Bey dönemin askerî mevzuatındaki kolağasından aşağıda bir rütbeye sahip olanların kurum izni olmadan evlenemeyecekleri hükmüne istinaden hapse atılır. Bir süre sonra Havran’a gönderilir. Tek suçu padişahın devlet işleriyle ilgili olmayan şahsi isteğini geri çevirmek olan sıhhiye müdürü ise “*bir vesile ile azledip Konya’ya sür(ülür).*” (Aka Gündüz 2012: 176).

Üç İstanbul (1938), *Kızılıcak Dalları* (1932) adlı romanlarda doğrudan padişaha, *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanda padişah ricaline hakaret sürgün sebebi olarak değerlendirilmiştir.

Reşat Nuri'nin II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet Dönemi'ne uzanan *Kızılçık Dalları* (1932) adlı romanında merhum Şekip Paşa konağının kızı Seniye Hanım'la evlenmek isteyen Murat Bey'in babası Cafer Bey de esasen paşanın amcazadesidir. Şekip Paşa ile aynı dönemde kılıç kuşanan Cafer Bey, kadınlara sakıntılık eden bir zatı dövdüğü esnada II. Abdülhamit'e hakaret ettiği iddiasıyla Trablus'a sürülmüştür.

“Cafer Bey namuslu, fakat her önüne gelenle kavga çıkaran, gayet aksi bir adamdı. (...) Cafer Bey, paşayı çok sevdiği hâlde, onunla bile ikide bir kavga ederdi. Nihayet bir gün bir seyir yerinde kadınlara sarkıntılık eden bir yaveri dövmüş, fazla olarak da Abdülhamit'e küfretmiş ve Trablus'a sürülmüştü.” (Güntekin 1993: 175).

Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe*(1924) adlı romanında Lamia'nın *“bir eski süvari binbaşısı”* (Güntekin Tarihsiz c: 151) olan dayısı Rıza Bey'in gençliğinde *“bir politika meselesinden dolayı tard edil(ip) Kütahya'ya”* (Güntekin Tarihsiz c: 151) sürülmesinin yanında bir nazırın hakaretine uğradığını düşündüğü Doktor Vedat Bey'i başka bir kılıf altında sürdürmesi hadisesine yer verilmiştir. Bir nazırın arkadaşlarıyla hoşça vakit geçirmek için karagöz oynatan Dr Vedat Bey'den kendilerini eğlendirmesini istemesi, Vedat Bey'in izzeti nefsinin zedeler. Bunun üzerine Vedat Bey, nazır ve metresini temsilen karikatürize tipler yaratır ve ilgililerin karıştığı bir rezalet vakasını canlandırır.

“Gayet uzun boylu, uzun kulaklı, uzun burunlu, uzun sivri sakallı bir karikatür çizdim... Bu, nazırın tam kendi seklidir... Sonra avanesinden birkaçının, nihayet metresi olan şişman bir Lehli karısının resimlerini yaptım... Vaka nazırın yakın zamanlarda kahramanı olduğu bir rezaletti... (...) Seyirciler arasında bir dehşet kasırgası esiyor, nazır işi pişkinliğe vurarak gülüyordu.” (Güntekin Tarihsiz c: 206).

Her ne kadar romanda gerekçesi tam olarak verilmese de nazırın intikamını almak için şahsi meselesine siyasi bir mahiyet vererek Doktor Vedat Bey'i sürgüne gönderdiği anlaşılmaktadır. *“Filhakika aradan yirmi gün geçmeden hiç yoktan bir mesele çıkardılar. Günün birinde bir tevkif, kısa bir istintak... Arkasından Karagözde olduğu gibi 'Ey gaziler' türküsünü söyledik. Arkadaşlardan biri benim bu halime 'Karagözün Kütahya Safası' diyor...”* (Güntekin Tarihsiz c: 206). Bilindiği gibi Osmanlı Devletisürgüne gönderilen şahısların hayatlarını idame ettirecek koşulları

genel itibariyle sağlamıştır. Bunlardan kimisine maaş bağlanmış, kimisi de çeşitli vazifelerde istihdam edilmişlerdir (Yüksel 2009: 1481; Acehan 2007: 15). Romanda menfa hayatındaki vazifesine dair malumat verilmeyen Doktor Vedat Bey de “*sürgün değil, güya vilâyetlerden birine vali, yahut mutasarrıf*” (Güntekin Tarihsiz c:202) olarak gönderildiğini belirtir. Her ne kadar vazife ile Kütahya’ya gönderilse de otoritenin gözetimi altındadır. Dayısı Kemal Bey’in evindeki misafirliği biraz uzayınca bu durumu “[h]em malûm ya, biz daha şimdilik serbest değiliz... Polis, bizi otele sayımızla teslim etti... Geciktim, gelir gelmez kaçtığıma filân zâhip olurlar da basıma is açılır...” (Güntekin Tarihsiz c:207) şeklinde ifade eder.

Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında ise Habibullah Efendi’nin padişah aleyhinde konuştuğu gerekçesiyle sürgüne gönderildiği belirtilir.

“*Amerika’dan davetsiz İstanbul’a geldi diye hünkâr memnun oldu: Kendisini Şura-yı Devlete aza yapmak istedi; Arap İzzet Paşa bu iradeyi geçen gün sarayda Habibullah’a söylerken ben de oradaydım; senin Habibullah Efendi bir köpürsün: O, bir zalimin lütfunu kabul edemezmiş! Sultan Hamit zalimmiş!*” (Kuntay 2017: 122).

7.1.4. Ahlakî Kaygı

Bu Toprağın Kızları’nda (1927) kolluk mensuplarının ahlaksızlıkları ve hukuksuz eylemleri, *Sinekli Bakkal* (1936) adlı romanda eşin mahremiyetinin ifşası, *Yeşil Gece*’de (1928) ise bir kadının fuhuşla işigali sürgün sebebi sayılmıştır.

Aka Gündüz’ün birbiriyle bağlantısız dört bölümden oluşan *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının “Bir Sorgu Hâkiminin Defterinden” notuyla verilen “Bu Toprağın Kızı” adlı bölümünde I. ve II. Meşrutiyet dönemleri kolluk güçlerinin zulmü çerçevesinde devrin adalet anlayışı verilir. Bu Toprağın Kızı adlı bölümün tematik gücü olarak karşımıza çıkan Nazlı’ya tuzak kurarak tecavüz eden İstanbul kolluk güçlerinden sorumlu olan Fehmi Paşa, muavini serkomiser ve birkaç adamı II. Abdülhamit yönetimince her ne kadar gerekçesi tam olarak romanda verilmese de keyfî ve ahlaksız tutumlarından ötürü İstanbul’dan sürülür. Söz konusu hadise romanda Doktor Avni Bey tarafından Nazlı’ya müjde olarak verilir.

“—Size sevineceğiniz, fakat çok sevineceğiniz bir haber vereceğim. (...) Fehmi Paşayı bugün İstanbul’dan çok uzak bir yere sürdüler ve İstanbul, bu lanetli

adamın kötülüklerinden kurtuldu. Hatta adamlarından birkaçını da beraber. Baş komiser de onların arasındadır.” (Aka Gündüz 1974a: 191).

Halide Edip, *Sinekli Bakkal* (1936) adlı romanında daha çok II. Meşrutiyet Dönemi siyasi ve sosyal hadiselerini Rabia ekseninde yansıtmaya çalışmıştır. “*İstanbul’da II. Abdülhamit dönemindeki Türk toplumunun panoramik bir tablosunu çizen Sinekli Bakkal’ın olay örgüsü ise topluma yayılarak genişler ve siyasal, toplumsal, dinsel sorunlarla örülmüş olarak gelişir.*” (Moran, 2005: 157). Bu romanda ilk sürgün hadisesi karısının mahrem hayatını ifşa edecek şekilde taklidini yaptığı gerekçesiyle Tevfik şahsında oartaya çıkmıştır. Emine, taklidini yapmak suretiyle mahremiyetini ihlal ettiği gerekçesiyle Tevfik’i terk ederek babası İmam Hacı İlhami Efendi’nin evine sığınır. Akabinde Tevfik “[d]in, iman gidiyor, şer’-i şerife mugayir şeyler oluyor, diye(...) Padişah’a jurnal” (Adıvar 2017a: 28-29) edilmesi neticesi Gelibolu’ya sürülür. Yazar sürgün hadisesinin gerekçesini efkârı umumiyeyi sakinleştirmek olarak verir. “*Efkârı teskin için Saray, Tevfik’i bir zaman İstanbul’dan ayırmaya karar verdi. Tevfik’i idareten Gelibolu’ya sürdüler.*” (Adıvar 2017a: 29).

Reşat Nuri’nin *Yeşil Gece* (1928) adlı romanındaki diğer bir sürgün hadisesi ise medrese çevresinin itikadı bozuk olarak değerlendirdiği Şahin Efendi’yi namussuz olarak göstermek için musallat ettikleri kadın vesilesiyle verilir. Her ne kadar İslam hukukunda zina yapan kadınların sürgün edileceği yolunda bir hüküm yoksa da Osmanlı Devleti’nde bu tür fiillerle tanınan kadınların sürülmesi yaygındır. Söz konusu ceza, zinanın ispat şartlarının güçlüğü gerekçesiyle ihdas edilmiştir.

“*İslam Hukuku’nda, had ile cezalandırılan suçlar arasında yer alan zinanın da, Osmanlı Kanunnameleri’nde, suçlunun zengin veya fakir oluşuna göre para cezası ile cezalandırıldığı görülmüştür. Kanunnamelerde açıkça belirtilmemekle beraber, bu durum, suçun İslam Hukuku’na göre sabit olmadığı durumlarda, örneğin, zina suçu dört erkek tanıkla ispat edilmediği zaman uygulanmıştır. Suçun unsurlarındaki eksiklik nedeni ile had cezası verilemeyen zina suçlarında, uygulamada, kanunnamelerde söz edilen para cezalarının dışında sürgün gibi tazir cezalarının verildiği de görülmüştür.*” (Yakut 2006: 31-32).

Emir Dede muallimlerinden Afif Efendi, bu amaçla ortaya çıkan kadının İstanbul'dan ahlaki davranışları neticesi sürüldüğünü belirtir. “*Hani geçen haftalarda mektebe bir kadın gelir giderdi ya. Onu senin dadandırdığını söylediler bana. İstanbul'da başa çıkamadıkları bazı meşhur kahpeleri buraya sürerler. Bu kadın, onlardan biridir.*” (Güntekin Tarihsiz g: 156).

7.2. II. Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyet Dönemi'nde meydana gelen sürgün hadiseleri dönem romanlarında yer alan verilerden hareketle “Geçmişle Hesaplaşma”, “31 Mart Vakası Sürgünleri”, “İşgal Yılları Sürgünleri” şeklinde tasnif edilerek incelenmiştir.

7.2.1. Geçmişle Hesaplaşma

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte II. Abdülhamit Dönemi'nde sürgüne gönderilmiş olanlar, yurtdışına çıkmak zorunda kalanlar ya da bir şekilde hapse atılanlar başlarına gelen felaketin müsebbibi olarak gördükleri devr-i sabık ricalinden hesap sorma iştiağı içerisine girmişlerdir. Bu nedenle mensubu buldukları İttihat ve Terakki Fırkasından II. Abdülhamit Dönemi memurlarından hesap sorulmasını, onların memuriyetten azledilmelerini yerlerine hürriyet davasına gönül vermiş ve bu uğurda bedel ödemiş şahsiyetlerin atanmasını talep etmişlerdir (Polat 2019: 135-136). Neticede 31 Mart Vakası öncesi “*üst düzeyden alt düzeye kadar devlet memurlarına yönelik hakaretler, görevden almalar, sürgüne göndermeler*” (Polat 2018: 151) meydana gelmiştir. İnceleme alanına giren romanlarda da yazarların II. Meşrutiyet Dönemi'nde meydana gelen çoğunluğu hesaplaşmaların bir parçası olan sürgün hadiselerine duyarsız kalmadıkları görülmektedir. *Damga* (1924), *Üç İstanbul*(1938), *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920) adlı romanlarda 31 Mart Vakası öncesi II. Abdülhamit ricali olarak sunulan şahıslardan önceki devrin mazlumlardan biri olarak verilen yeni yönetimin hesap sorması ve onları sürgüne göndermeleri konu edilmiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924) adlı romanda II. Meşrutiyet'in ilanından sonra II. Abdülhamit Dönemi'nin itibarlı şahsiyetlerinden olan Halis Paşa tutuklanır. Çiftliğine ve konağına el konulmak suretiyle Midilli'ye sürülür.

“‘Kahrolsun Halis Paşa!’ diye bağırmişlar; birkaç cam kırmışlar... İki saat sonra Paşa babam tevkif edilmiş... Nerede olduğu malûm değilmiş... (...)Aradan iki gün geçti. Konak, karantinalı' evlere dönmüştü. Akrabadan, ahabptan kimse kapımızı çalmağa cesaret edemiyordu. Üçüncü gün Mahmut Efendi geldi; Paşa babamdan haber getirdi: Polis dairesinde tutuklu imiş... Galiba Midilli'ye süreceklermiş...” (Güntekin Tarihsiz b:30).

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında II. Abdülhamit devrinin “*korkunç bir saray adamı*” (Kuntay 2017: 123) olarak tavsif edilen, Belkıs'ın babası Erkâniharp Müşiri Kerim Paşa hürriyet kahramanı olarak görülmeyi ve bu nedenle sadrazam olmayı beklerken adliye nezaretinden nazırın görevlendirmesiyle bir memur ifadesini almaya gelir.

“*Erkaniharp Müşiri bu zamana kadar kendisi de farkında değilmiş: O meğer 10 Temmuz'u otuz senedir beklermiş. Meşrutiyetin ilk günü, arabasından inerken, halk onun yüzüne tükürmüştü. Fakat Fransız İhtilalini Taine'den okuyan adam ayak takımının bu delaletini affediyordu. Onu inkılabın 'havass'ı takdir edecektin (...) Erkaniharp Müşiri misafirini o salonda karşılarken, biliyordu: İttihat ve Terakki onu Sadrazam yapacaktı; Sadareti teklif için adamlarından birini gönderiyordu. (...) Misafir söze başladı. 'Adliye'den geliyorum Efendim. (...) Zat-ı alinizi kanunen Adliye'ye çağırarak lazımdı; fakat halk heyecanda... Hayatınızı tehlikede gördük; Adliye Nazırı bendenizi gönderdi. İfadenizi alacağım.*” (Kuntay 2017: 300-301).

Kerim Paşa tutuklanarak önce İstintak Dairesine götürülerek ifadesi alınır bir süre “*Tevkifhane'de, Bekirağa Bölüğü'nde, Polis Müdürlüğü'nde*” (Kuntay 2017: 301) kalır ve ardından Taif'e sürülür (Kuntay 2017: 301-303). Ancak II. Abdülhamit devrinin önemli simalarından biri olan Kerim Paşa'yla ilgili adli süreç romana yansımaz.

Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920)¹ adlı romanında I. Meşrutiyet Dönemi'nin “*en kirli hafiyelerinden biri*” (Karay 2017: 124) olarak

1 1920 yılında Kütüphane-i Hilmi tarafından İstanbul'un İç Yüzü adıyla basılır. İlk baskıda “Arkadaşım Abdülhak Şinasi”ye ithaf cümlesi yer alır. 1939 yılında İstanbul'un Bir Yüzü adıyla yayımlanmıştır. Bkz. Karaalioğlu 1983: 399; Kocatürk 1970: 847.

tanıtılan Settar Efendizade Ahmet Bey, iyi bir ailenin oğlu olmasına karşın çoğu iftiralara dayanan jurnalleriyle insanların gözden düşmesine, hapse atılmasına, sürgüne gönderilmesine neden olan bir şahsiyet olarak nam saldıği için ailesini tanıyanlar “[g]eberip gitse de familyanın namusu kurtulsa!” (Karay 2017: 125) demekten kendilerini alamazlar. Settar Efendizade Ahmet Bey’in oğlu da babasının takipçisidir. Şurayı Devlet azası olacağı sırada II. Meşrutiyet ilan edilir ve Settarzade, sürgüne gönderilir. “*Derken ilan-ı hürriyet, babası Bekir Ağa bölüğüne tıklır, parasını ahırlar, kendisini sürerler. Mahdum Bey şaşalar, kalır.*” (Karay 2017: 129). Ancak Settarzade’nin nereye, niçin sürüldüğü romana yansımaz.

Aka Gündüz’ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının “Bir Sorgu Hâkiminin Defterinden” notuyla verilen “Bu Toprağın Kızı” adlı bölümündeki ikinci sürgün hadisesi ise II. Meşrutiyet’in ilanı akabinde gerçekleşir. II. Abdülhamit Dönemi’nde ahlaksızlıkları ve suistimalleri neticesi Fehmi Paşa ve yakın adamlarının sürgüne gitmesiyle nispeten rahat bir nefes alan Nazlı, Babıâli’de çalışan bir memurla evlenir ve bir yıl sonra kızını dünyaya getirir. Kızının doğumundan beş ay sonra II. Meşrutiyet ilan edilir ve bu münasebetle düzenlenen nümayişlerde Nazlı sürgünden hürriyet kahramanı olarak İstanbul’a dönen Fehmi Paşa’nın başkomiserinin tacizine uğrar. Duruma müdahale eden Nazlı’nın kocası ile aralarında kavga çıkar ve komiser “— *Tutun keratayı! Vurun vatan hainine! İşte o meşhur hafiyeye, meşhur dışışleri şifre memuru olan millet haini olan budur!*” (Aka Gündüz 1974a: 193) şeklinde avazı çıktığı kadar bağırır. Bu nedenle Nazlı’nın kocası tutuklanarak “*vatan haini diye Bingazi taraflarına sür(ülür).*” (Aka Gündüz 1974a: 193-194). Nazlı’nın kocası “*onuruna vurulan tepişe dört aydan fazla dayana(maz)*” (Aka Gündüz 1974a: 194) intihar eder.

7.2.2. 31 Mart Vakası Sürgünleri

31 Mart Vakası olarak adlandırılan ayaklanmanın sona ermesiyle sıkıyönetim ilan edilerek, ayaklanmaya katılanlar tutuklanmaya başlamış, zanlıların yargılanması amacıyla “*Üç Divan-ı Harp (...) oluşturulmuş ve tutuklananların ilk sorgulamalarını yapmak üzere Tahkik Heyetleri (...) ile halkın bu olaylara karışan kimseler hakkında bildiklerini haber verebilmesi için Tedkikât Heyetleri (İnceleme Komisyonları) kurulmuştur.*” (Aysal 2006: 46). 03.05.1909 tarihinde mahkeme isyanın

tasarlanmasında ve teşekkül etmesinde önemli rol oynadığı saptanan on üç kişinin idam edilmesine karar vermiştir. “*Bunun yanı sıra Divan-ı Harbin değişik tarihlerde vermiş olduğu kararlara göre, suçu sabit görülen 62 isyancı idama, 37 isyancı ömür boyu hapis ve kal'abentliliğe (...) 390 isyancı hapis ve 139 isyancı da sürgün cezasına çarptırılmıştır.*” (Aysal 2006: 47). Osmanlı tarihinin bu trajik hadisesinin romana yansımaları da kaçınılmaz olmuştur. Atatürk Dönemi’nde roman yazarların çoğunun da bu döneme tanık olmasının etkisiyle olmalı birçok eserde doğrudan ya da dolaylı olarak 31 Mart Vakası’na temas edilmiştir. *Toprak Mahkûmları*’nda (1938) II. Abdülhamit’in hal edilerek Selanik’e sürülmesi konu edilirken *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı romanda ise 31 Mart Vakası’ndan mesul görüldükleri için II. Abdülhamit ricalinin, *Onların Romanı*’nda (1933) ise 31 Mart Vakası’na karışan bir askerin sürgüne gönderilmesi konu edilmiştir. *Zaniyeler* (1924) adlı romanda ise siyasi sebeplerle sürgüne gönderilmiş bir şahsın cezasını kaldırma çabası etrafında devrin yargı mercilerinin durumu yansıtılmıştır. *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanda ise fuhuş gerekçesiyle bir kadının Anadolu’ya gönderilmesi konu edilmiştir.

Sıtkı Şükrü Pamirtan’ın *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında 31 Mart Vakası akabinde müstebit olarak sunulan II. Abdülhamit’in hal edilerek Selanik’e gönderilmesi hadisesi padişahın millet iradesiyle sürgüne gönderildiği şeklinde verilir. “*Sultan Hamit gibi zalim ve müstebit bir padişahın en sonunda millet eliyle Selaniğe sürgün edilmesi onları çok sevindirdi.*” (Pamirtan 1938: 73). Ancak padişahın tahttan indirilmesine ve Selanik’te ikamete memur edilmesine dair adlî ve idari süreç romana yansımaz.

Sermet Muhtar’ın *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı romanında, Pembe Maşlahlı Hanım’ın sevdalılarından baba ile oğlun 31 Mart Vakası akabinde sürgüne gönderilmeleri konu edilmiştir. “*31 Marttan sonra emsali gibi Kazasker efendi ile oğlu Topaç Molla’da Sinop’a sürülmüştü.*” (Alus 1933: 242). Her ne kadar söz konusu sürgün hadisesinin yargılama süreci romana yansımamışsa da 31 Mart Vakasından sonra *Yıldız* gazetesinin “*Adada göz hapsine alınan eski idâre kodamanlarının rütbeleri geri alınacak, emlâkı haczolunacak, kendileri beşer sene uzak yerlere nefyedileceklerdir. Etme bulma!*” (Polat 2018: 206) şeklinde verdiği gibi II. Abdülhamit Dönemi etkili isimlerinin II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte özellikle 31 Mart Vakası sonrası çeşitli vesilelerle sürgüne gönderildikleri bilinmektedir.

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) adlı eserinde 31 Mart Vakası nedeniyle yapılan yargılamalar neticesi yaşanan sürgün hadiselerine temas edilmiştir. Çerkeş'te Gülöz ve beraberindekilere yarenlik eden Osman Pehlivan söz konusu vakaya karıştığı gerekçesiyle sürgüne gönderildiğini belirtir. “*Hürriyet çıktığı zaman Orhaniye kışlasında çavuşmuş. Otuz bir marta –kendi lafına göre- bilmeyerek karıştığı için Garp Trablus’una sürülmüş.*” (Aka Gündüz 1933b: 69). 31 Mart Vakası’nda alaylı, mektepli subaylar arasındaki çekişme, İttihad-i Muhammedi Cemiyeti gibi yapıların kışkırtması neticesi İstanbul’daki birçok asker ayaklanmaya katılmıştır. “*Olaylar Derviş Vahdeti'nin Volkan gazetesinin kışkırtmaları ve İttihad-ı Muhammedi Fırkası'nın örgütlemeleriyle gelişmiştir. Sultan Ahmet Meydanı'nda 31 Mart 1325 (...) günü toplanan beş altı bin asker silah sesleriyle İstanbul halkını dehşet içinde bırakmışlardır.*” (Tunaya 2009: 492).

Selahaddin Enis'in “*Birinci Dünya Savaşı İstanbulu'nun sorumsuz, yozlaşmış, zenginlik bezgini yüksek sınıf kesiti olması yanı sıra, günün gözde edebiyatçılarının içyüzlerini yansıtan özel bir değeri*” (Necatigil 1999: 70) olan *Zaniyeler* (1924) adlı romanında I. Dünya Savaşı yılları Osmanlı devlet yöneticilerinin harp zenginlerinin tertiplelediği sefahat, fuhuş âlemlerinde vatanseverlik, hürriyetperverlik etmeleri ve kendileri gibi düşünmeyenleri kontrollerindeki yargı kanalıyla linç etmeleri eleştirilmiştir. Romanda Şefik Halit¹adlı gencin “[p]olitik bir meseleden ötürü” (Atabeyoğlu 2011: 52) sürgünde bulunduğu belirtilir. Ancak Şefik Halit'in sürülmesine dair adli süreç romana yansımaz. Münevver Hanım gibi eğlenceyi gaye edinen ve bu uğurda her türlü ahlaksızlığı yapabilecek nitelikte olan bir harp zengininin Şefik Halit'i sürgünden

1 Behçet Necatigil, *Zaniyeler* adlı romanda “*kişilerden bazılarının (Yahya Cemal, Celâl Tahir, Rifat Melik vb.) Yahya Kemal, Celâl Sahir, İzzet Melih vb. oldukları anlaşılıyor.*” (Necatigil 1999: 70) değerlendirmesini yapar. Cevdet Kudret'te Necatigil'le aynı kanaattedir. Bkz. Cevdet Kudret 1978: 230. Behçet Necatigil'in değerlendirmesinden hareketle romanda halihazırda sürgün bulunan Şefik Halit karakteri de 18 Haziran 1913 – 26 Ocak 1918 tarihleri arasında sürgünde olan Refik Halid Karay'ı hatırlatmaktadır. Refik Halid'in sürgün olduğu dönem hakkında bilgi için bkz. Karay 2011: XXXIII-XXXIX.

döndürmeye çalışması ve bu amaçla kendisinin ve kocasının siyasiler üzerindeki nüfuzunu kullanması dikkat çekicidir.

“Şefik Halid’in işi için bugün muhakkak Mücip Paşa’yı gör. Vaadini unutmasın. Ben dün Nezarete telefon etmişim; fakat Paşa Bakanlar Kuruluna gitmiş, görüşemedim. (...) Şefik Halit, aydın, zeki bir gençmiş. Politik bir meseleden ötürü sürgün edilmiş. Böyle bir gencin sürgünde sürünmesi günahmış. Bu yüzden bir eğlenti gecesi onu affettireceğine söz vermiş.” (Atabeyoğlu 2011: 52).

Aka Gündüz’ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının “Bir Sorgu Hâkiminin Defterinden” notuyla verilen “Bu Toprağın Kızı” adlı bölümündeki üçüncü sürgün hadisesi ise yine 31 Mart Vakası akabinde gerçekleşir. Nazlı kocasının ölümünden sonra Fehmi Paşa ve adamlarının tacizine uğramaya devam eder. Söz konusu şahısların ahlaksızca tekliflerini reddederek ekonomik güçlükler içerisinde hayatını idame ettirmeye çalışır. Bu arada emeline ulaşamayan şahıslar kolluk güçlerine fuhuş yaptığı gerekçesiyle Nazlı’nın evini takibe aldırırlar. Bir gün evine kendisini Terkos memuru olarak tanıtan şahıs yollanır ve bu esnada “[k]omiser muavini, polisler, bekçi, imam, muhtar(dan)” (Aka Gündüz 1974a: 197) oluşan bir grup, fuhuş yapıldığı gerekçesiyle baskın yapar. Nazlı’yı karakola ardından doktor muayenesine götürürler ve “nihayet 31 Mart’tan sonra İstanbul’da oturması istenmeyenler arasında Anadolu’ya sür(ereler)” (Aka Gündüz 1974a: 198).

7.2.3. İşgal Yılları Sürgünleri

Mondoros Mütarekesi akabinde görünürde boğazları silahsızlandırmak ve mayından arındırmak amacıyla 13 Kasım 1918 tarihinde İtilaf Devletleri İstanbul’a girerek aslında şehri fiilen işgal etmiştir. Ancak başlangıçta yönetime doğrudan el koymak yerine siyasi iradeye talimat vermekle devleti yönetmeye çalışmışlardır. Kuva-yi Milliye Harekâtı, Anadolu’daki faaliyetleri ile bir güç olarak ortaya çıkmaya başlayınca “İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri, sabah erkenden Sadrazam Salih Paşa’ya bir nota vererek saat 10’dan itibaren İstanbul’un işgal edileceğini bildirmişler(...)” (Erdem 2005: 680) 16 Mart 1920 tarihinde tam anlamıyla yönetime el koymuş, böylece Millî Mücadele taraftarlarını etkisiz hale getirme imkânı bulmuştur. Bu süreçte işgal kuvvetleri şehrin denetimini tam anlamıyla eline alabilmek için meclis gibi stratejik kurumları basarak Ankara

hükümeti ile teması olanları, işgale karşı direnenleri ya hapse atmış ya da sürgüne göndermiştir.¹ Mehmet Rauf'un Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Halas* (1929) adlı romanında İngilizler tarafından Meclis-i Mebusan'ın basılarak vekillerin Malta'ya sürülmesi konu edilmiştir. Nihat nişanlısı ve aynı zamanda dava arkadaşı olan İclal'i son siyasi gelişmeler hakkında bilgilendirirken İngilizler tarafından “*Meclis-i Mebusan'ın basılıp vekillerin dağıtıl(dığı) ve içlerinden bir kısmının Malta'ya*” (Mehmet Rauf 2013: 198) sürüldüğünü belirtir. Ancak sürgün hadisesinin gerekçesi, kapsamı tam olarak romana yansımaz.

7.3. Atatürk Dönemi

İnceleme altına giren romanların yazma zamanı Atatürk Dönemi'ne tekabül ettiği için yazarlar genel itibariyle oluş sürecindeki hadiseleri anlatı düzeyine getirmenin güçlüklerinden olsa gerek vaka zamanı olarak söz konusu dönemi almayı pek tercih etmemişlerdir. Vaka zamanı bu döneme tekabül eden romanlarda ise yakın geçmişteki kötü tecrübeler, siyasilerin demokratik olgunluklarının tam olarak bilinmemesi gibi sebeplerle olsa gerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında meydana gelen sürgün hadiselerine yönelik eleştirel bir yaklaşım getirilememiştir. Vâla Nureddin'in *Ebenin Hatıratı* (1929) adlı romanında yüzeysel olarak hanedan mensuplarının yurt dışı edilmelerine temas edilirken, Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde ise Millî Mücadele aleyhtarı olduğu için yurt dışı edilen bir paşanın pişmanlıklarına yer verilmiştir. Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* (1932) adlı romanında ise fuhuş gerekçesiyle bir kadının meskûn mahal dışına gönderilmesi konu edilmiştir.

Vâ-Nû müstearıyla tertip edilen *Ebenin Hatıratı* (1929) adlı romanda N. N. isimli doktora muayeneye gelen eski bir saray görevlisi olan Ahterbanu Hanım tanıtılırken 3 Mart 1924 tarih ve 431 sayılı Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun ile hanedan mensuplarının “*en fazla on gün içerisinde Türkiye Cumhuriyeti topraklarını terk etmeye mecbur tutul(maları)*” (Sınmaz Sönmez 2014: 84) hadisesi herhangi bir

¹ İstanbul'un işgali sonrasında yaşanan tutuklama ve Malta sürgünleri hakkında geniş bilgi için bkz. Şimşir 1985: 160-75.

değerlendirme yapılmaksızın “[h]anedan(m) hudut harici” (Vâlâ Nureddin 1929: 49) edilmesi şeklinde verilir.

Etem İzzet Benice’nin, *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde Millî Mücadele aleyhtarlığı ile tanınan 150’likler¹ olarak tavsif edilen şahısların yurt dışı edilmeleri hadisesine değinilmiştir. 150’likler kapsamında değerlendirilen İstanbul Paşa’sının²Nis şehrindeki sefil hali verilerek yanında kalan son adamı Ali vasıtasıyla Millî Mücadele yıllarında Türk milletine cephe almakla yaptığı yanlışlık vurgulanır.

“—*Senin neyine gerekti, padişahın kuyruğuna takılmak ve koskoca Türk milletinin kuyusunu kazmağa uğraşmak? Bizi de ardından sürükledin, olmadık şeyleri başımıza getirdin. Bir milleti kim öldürebilmiş ki sen Vahdettinin o sinek aklına uyup şaha kalkmış Türk milletini öldürmeye savaştın!*” (Benice 1933: 155).

150’likler listesinde yer aldığı için “*İngiliz gibi, Yunan gibi, Vahdettin gibi Türk süngüsile memleketten dışarıya sürüldü(ğü)*” (Benice 1933: 155) hatırlatılan İstanbul Paşası yaptıklarına pişmandır.

Burhan Cahit Morkaya’nın Millî Mücadele’den Cumhuriyet’in ilk yıllarına uzanan *Köy Hekimi* (1932) adlı romanına bir fahişe tipi olarak giren Mahmure, “*(Denizli) de vak’a çıkardığı için Vilayet hududundan çıkarıl(mıştır)*” (Morkaya 1932: 53). Daha sonra geldiği Isparta’da da kolluk kuvvetlerinin sıkı denetimi neticesi rahat edemeyerek Bucak kasabasına yerleşir. Burada da mesleğini icra etmeye başlayan Mahmure, kısa sürede kasaba gençlerini kendisine çekmeye başlar. Bir ara

¹Lozan barış görüşmeleri sırasında 01Ağustos 1914 -20 Kasım 1922 tarihleri arasında Türkiye ve Yunanistan sınırları içerisinde işlenen askeri ve siyasi suçları kapsayacak şekilde Türk ve Yunan Hükümetlerinin mütakabiliyet ilkesi temelinde genel af ilan etmeleri karara bağlanır ancak Türk hükümeti söz konusu karara genel hatlarıyla uyacağını taahhüt etmekle birlikte Millî Mücadeleye karşı faaliyet yürüten 150 kişinin söz konusu af kapsamı dışında bırakılması isteğini taraflara kabul ettirir (Doğru, 2016: 211-212). 16 Nisan 1924 tarih ve 487 sayılı af kanunu çıkarılarak Lozan Anlaşmasında belirtilen nitelikteki 150 kişi af kapsamı dışında bırakılır (Doğru, 2016: 212). Genel itibarıyla Millî Mücadele aleyhtarı olarak bilinen 150 kişinin TBMM’de tespit çalışmaları yapılarak (Mazıcı 2000: 84-94) sürgün kararı çıkar.

² Romanda İstanbul Paşası olarak sunulan şahsın bir dönem Kuvayı İnzibatiye ve İzmir 17. Kolordu Kumandanlığı yapan, 150’likler kapsamında değerlendirilen ve Fransa’nın Nis şehrinde sefalet içinde ölen Ali Nadir Paşa olduğu anlaşılmaktadır (Özoğlu 2011: 76-77).

Kantarzade tarafından dağa kaldırılan Mahmure, kasaba eşrafının çocukları olan Şahinzade Kadri ve Kadirzade Ahmet tarafından Ahmet'in ailesine ait olan bağa kaçırlır. “Her iki gencin birden kasabadan kayboluşu babalarını, analarını telaşa düşür(ür). İlk endişeyle hükumete haber ver(irler).” (Morkaya 1932: 62). Kantarzade vakasından sonra Mahmure'nin izini kaybeden jandarma kumandanı, Ahmet ve Kadri'nin de kayıp olduğunu öğrenince iki gencin Mahmure'yi kaldırdıklarını anlar ve onları Kadri zade Ahmet'in bağında yakalar. Kumandan “muzır mahluk” (Morkaya 1932: 62) olarak gördüğü Mahmure'yi “kaza hududundan çıkarıp atmak için vesile ar(amaktadır)” (Morkaya 1932: 62). Böylece aradığı fırsatı da bulmuş olur.” (Mahmure) biraz sonra jandarma muhafazası altında kaza hududundan dışarı çıkarıl(ır).” (Morkaya 1932: 63).

Genel itibariyle İslam hukukunda had, kısas cezaları dışında kalan tayini ve tespiti ulu'l-emre bırakılan suçlar için sürgün cezası da verildiği görülmektedir. Sürgün her ne kadar had ve kısası gerektirecek suçlar haricindeki fitne çıkarma, vergi yolsuzluğu, rüşvet alma, devlet görevlisinin kanuna aykırı para toplaması, yalancı şahitlik, evrakta sahtecilik gibi suçlara karşılık olarak muvakkat ya da müebbet olarak uygulanan ceza olarak değerlendirilse de had ve kısas suçlarının unsurlarında eksiklik görüldüğü zaman da sürgün cezası uygulanmıştır.

Şeri hukukun sınırları dışında kalan tespiti ulu'l-emre bırakılan ve ta'zir olarak adlandırılan suçların belirlenmesinde etkili olan eski Türk töresinin de etkisiyle kutsiyet kazanan padişaha karşı işlenen itaatsizlik, hakaret gibi fiillerin yanında nizam-ı âlem davasına zarar verecek ya da devlet güvenliğini zaafa uğratacak faaliyetler kapsamında değerlendirilen muhalif eylemler de suç olarak değerlendirilmiş ve sürgünle cezalandırılmıştır. Osmanlı tarihinde II. Abdülhamit'in söz konusu anlayış kapsamında 1877-1908 yılları arasında muhalif hareketleri pasifize etmek için sık sık sürgün cezasına başvurduğu görülmektedir.

Atatürk Dönemi Türk romanı incelendiğinde II. Abdülhamit Dönemi'nde meydana gelen sürgün cezaları nedenlerine göre tasnif edilerek incelenecek olursa ilk sırayı Jön Türklük ya da İttihatçılık isnadı alacaktır. Söz konusu dönemde her ne kadar Kanunu Esasi askıya alınarak padişahın yetki sınırı muğlâklaştırılsa da II. Abdülhamit muhalif hareketlerin önünü almak ve eylemlerine meşruiyet

kazandırmak için çeşitli kanuni düzenlemeler de yapmıştır. 1888 ve 1894 yıllarında yürürlüğe giren matbuat kanunlarının sağladığı imkânlarla padişahın politikaları, sağlık durumu, şahsiyeti hakkında olumsuz yayın yapılmasının önüne geçilmeye çalışılması amacıyla bazı kitap ve gazetelere sansür uygulandığı ya da bunların yasaklandığı bilinmektedir (Menküç 2017: 214). Atatürk Dönemi Türk romanında II. Abdülhamit yönetiminin söz konusu yasak neşriyatı bulunduranları Jön Türk ya da İttihatçı olarak etiketlediği ve bunlara yönelik idari ve adlî yaptırımlar uyguladığı görülmektedir.

Benliğim Benimdir (1929), *Sinekli Bakkal* (1936), *Üç İstanbul* (1938), *Onların Romanı* (1933), adlı eserlerde de görüleceği üzere Jön Türklerle ilişkilendirilenlerin sürgüne gönderilmeleri ve adlî süreçlerin işletilmemesi, muhalif hareketler hakkında malumat alınmak için önü açılan jurnalcilik uygulamasının keyfi bir hal alması ve bu nedenle birçok insanın mağdur edilişi eleştirilmiştir. Öyle ki Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir* (1929) adlı romanında da görüleceği üzere insanlar şahsi sorun yaşadıkları aile bireylerini dahi Jön Türk olduğu gerekçesiyle jurnal eder hâle gelmiştir. Bu nedenle haklı haksız birçok insan hakkında yaptırımlar uygulanması neticesi artık insanlar düşüncelerini uluorta paylaşamaz hâle gelmiştir. *Üç İstanbul* (1938), *Dikmen Yıldızı* (1928), *İki Süngü Arasında* (1929), *Yeşil Gece* (1928), *Gökyüzü* (1935), *Miras* (1925), *Cehennemlik* (1924), *Dudaktan Kalbe* (1924), *Onların Romanı* (1933), *Damga* (1924), *Mahşer* (1924) adlı romanlarda da bir şekilde muhalif olduklarına kanaat getirilen şahısların sürgüne gönderilmesi üzerinden II. Abdülhamit yönetimine demokratikleşme, hukuk, insan hakları bağlamında eleştiriler getirilmiştir. *Bir Sürgün* (1937), *Onların Romanı* (1933) adlı eserlerde de ayrıca sürgün cezasının babadan oğla tevarüs eden bir yazgı olarak geçmesi dolaylı yollardan da olsa suçun şahsiliği bağlamında ele alınmıştır. *Üç İstanbul* (1938) adlı romanda ise Ali Suavi vakasında “çok telaş etmedi diye” (Kuntay 2017:33) İngiliz Sait Paşa'nın Ankara'ya sürülmesi hadisesiyle Mithat Cemal Kuntay, II. Abdülhamit Dönemi sürgün hadiselerini adeta karikatürize etmiştir. *Kodaman* (1934), *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanlarda padişahın keyfi olarak değerlendirilebilecek evin saray yakınına taşınması, kızın evleneceği kişinin işaret edilmesi gibi isteklerinin kabul edilmemesi ve *Üç İstanbul* (1938), *Kızılçık Dalları* (1932) adlı romanlarda doğrudan padişaha hakaret sürgün sebebi sayılmıştır.

Ayrıca *Bu Toprağın Kızları* (1927), *Sinekli Bakkal* (1936), *Yeşil Gece* (1928) adlı romanlarda II. Abdülhamit yönetiminin görevinin icrasında keyfi davranan memurları ve ahlaksızlık, fuhuş gibi eylemleri yapanları da sürgünle cezalandırdığı belirtilmiştir.

Dönem romanlarında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte II. Abdülhamit Dönemi'nde sürgüne gönderilmiş olanlar, yurtdışına çıkmak zorunda kalanlar ya da bir şekilde hapse atılanlar yönetim üzerinde etkili olmaya başladıktan sonra başlarına gelen felaketin müsebbibi olarak gördükleri devr-i sabık ricalinin çeşitli gerekçelerle sürgüne gönderilmesinde etkili oldukları görülmektedir. Ayrıca II. Abdülhamit yönetimini baskı rejimi olarak gören şahsiyetlerin de hukuksuzluklara başvurması ve haksız yere insanları vatan hainliği isnadıyla sürgüne göndermesi eleştirilmiştir.

İncelenen romanların yazma zamanı Cumhuriyet'in ilk yıllarına tekabül ettiği için yazarlar genel itibarıyla oluş sürecindeki hadiseleri anlatı düzeyine getirmenin güçlüklerinden olsa gerek vaka zamanı olarak bu dönemi almayı pek tercih etmemişlerdir. Vaka zamanı olarak Atatürk Dönemi'ni alan yazarlar ise yakın geçmişte bir şekilde yönetime eleştiriler getiren şahısların yaşadıkları acı tecrübeye şahitlik etmeleri, siyasilerin demokratik olgunluklarının tam olarak bilinmemesi gibi sebeplerle olsa gerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında meydana gelen sürgün hadiselerine yönelik eleştirel bir yaklaşım getirememiştir. Vela Nureddin'in *Ebenin Hatıratı*'nda (1929) yüzeysel olarak hanedan mensuplarının yurt dışı edilmeleri, Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde ise Millî Mücadele aleyhtarı olduğu gerekçesiyle yurt dışı edilen bir paşanın pişmanlıkları, Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* (1932) adlı romanında ise fuhuş gerekçesiyle bir kadının meskûn mahal dışına gönderilmesi ele alınmıştır.

8. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA AF

Osmanlı Devleti'nde padişahların özel günlerde milletin sevgisini ve güvenini kazanmak maksadıyla bir şekilde adlî yaptırımlarla karşı karşıya kalan şahısları affetme yoluna gittiği bilinmektedir. Bazen de ceza infaz kurumlarının durumu, siyasi ve sosyal hadiseler neticesi ortaya çıkan zaruri haller siyasi iradenin af ilan etmesine neden olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı, Mütareke Dönemi, Millî Mücadele Dönemi, Cumhuriyet'in ilanı gibi kaotik süreçlerin neticesi olan yeni dönemlerde kimi zaman eskinin adlî yaptırımlarının hukuksuzluğu anlayışı, kimi zaman yeni bir başlangıç yapma arzusu af kanunu çıkarılmasına vesile olmuştur. Söz konusu aflar mahkûmlar ve yakınları tarafından sevinçle karşılanmasına karşın toplum kesimlerinin tepkileri zaman zaman farklı olmuştur. Siyasilerin merhamet gösterme arzusu, ceza infaz kurumlarının fiziki yetersizlikleri gibi hukuki dayanaktan yoksun olan af kararları eleştirilmiştir. Yani “[h]akiki bir zaruret (...) olmadığı hâlde, yersiz bir merhamet, lütuf, taraftar kazanma, ceza evleri mevcudunu azaltma gibi hukuki değerlerden mahrum mülâhazalarla af yetkisinin kullanılması bir cemiyette adalet ve kanunlara güveni azalt(acağı)[n]asil olsa günün birinde af kanununun çıkacağı ümidi cezanın genel önleme hassasını zayıflat(acağı)” (Keyman 1965: 22) endişesi eleştirilerin temelini oluşturmuştur.

Atatürk Dönemi roman yazarları da daha çok II. Meşrutiyet'in ilanı, Mütareke Dönemi, Cumhuriyet'in ilanı gibi kaotik süreçlerin ardından gelen af uygulamalarını zaman zaman eserlerine alarak çeşitli cephelerden değerlendirmişlerdir. Bunun yanında padişahların özel durumları münasebetiyle çıkardıkları aflar, eşkıya affı gibi uygulamalara da eserlerinde yer vermişlerdir. Bu bölümde eserlerde yer alan af uygulamaları “Osmanlı Dönemi”, “Atatürk Dönemi” başlıkları altında değerlendirilmiştir.

8.1. Osmanlı Dönemi

Vaka zamanı olarak Osmanlı Dönemi'ni konu alan eserlerde eşkıyalığı önleme endişesi; padişahın Allah'a şükürünü, tebaasına merhametini gösterme düşüncesi; II. Meşrutiyet'in ilanı ve Millî Mücadele yıllarında İstanbul hükümetinin

Kuvayı Milliye hareketını zayıflatma gayesi gibi sebeplerle çıkarılan aflar konu edilerek çeşitli cepheleriyle değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti gerileme döneminden itibaren askerî, ekonomik ve siyasi alanda güç kaybetmesine paralel olarak ülke içinde ve dışında birçok güçlkle karşılaşmıştır. Söz konusu güçlüklerden biri de vatandaşın huzur ve sükûnuna kast eden, siyasi iradenin nüfuzunu zedeleyen eşkıyalık hadiseleridir. Osmanlı Devleti eşkıya ile mücadele ederken askerî operasyon ilk seçenek olmak üzere diplomasi kanallarını da kullanmış, “çetelerle anlaşmaya, uzlaşmaya vararak, onları” (Özgün, Sarıbey Haykıran 2009: 436) affederek sükûn ortamı tesis etmeye çalışmıştır. Sadri Ertem’in *Çıkrıklar Durunca* (1931), Memduh Şevket Esendal’ın *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) romanlarında devletin mücadelede güçlük yaşadığı eşkıyayı affetmesine yer verilmiştir.

Sadri Ertem’in Tanzimat yıllarını yansıtan *Çıkrıklar Durunca* (1931) adlı romanında Kastamonu vilayetinin bir karyesi olan Adaköy ve çevresindeki köylerde geçimini tiftik üretimi ve buna bağlı dokumacılıkla sağlayan halk ile Avrupa’dan getirdikleri fabrika kumaşını piyasaya süren eşraf arasındaki ekonomik temelli mücadelenin bir süre sonra Alevi, Sünni çatışmasına dönmesi yansıtılmıştır. Tiftik keçileri ve dokuma tezgâhları haczedilmeye başlayan ve dokuma yapması da eşraf güdümünde olan devlet görevlileri tarafından yasaklanan bölgedeki Alevi’ler hali hazırda Adaköy’de Hz. Ali’nin mezarının bulunduğu iddia edilen yere dergâh kurarak peygamberliklerini ilan eden Dudu ile Esmâ etrafında toplaşmaya başlar. Devletle bir şekilde sorun yaşayarak eşkıyalığa başlayan “[d]ağların ve kıyut ormanların Ali kıran baş kesenleri” (Ertem 2017: 110) hâline gelen Pazvantoğlu Musa, Deli Bekir, Araçlı Kâzım adlı çete reislerinin adamlarıyla birlikte Adaköy’e gelerek “ilahi hükümetin ordusunu oluştur(masıyla)” (Ertem 2017: 110) taraflar arasında büyük bir mücadele başlar. Bu sırada devlet görevlileri ayaklanmanın direncini kırmak için Pazvantoğlu Musa’yla görüşerek silah bırakması karşılığında affedileceğini söyler. Pazvantoğlu’nun teslim olması ve affedilmesi ilahi ordu mensuplarının “[k]endisi gelip teslim oldu.(...) Affa uğradı” (Ertem 2017: 195) şeklindeki söylemleriyle yansıtılmıştır. Bu vesileyle yazar Osmanlı Devleti’nin bölgesel bir ayaklanma karşısında acziyete düşerek direnişi kırmak için eşkıyalara af çıkarmasına dikkat çekmiştir.

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında Ayaşlı İbrahim Efendi bir düğünde kazara bir kadını öldürmesi üzerine beş yıl hapse mahkûm olur. Beş ay sonra hapisten kaçan İbrahim, iki üç yıl Kastamonu, Bolu, Çankırı dağlarında eşkıyalık eder.

“Çoklarının evlerini basıp paralarını aldı. Para için çocuklarını dağa kaldırdı. Yolları kestiği oldu. Köylülerin işlerine karıştı: Birinin parasını, malını, bir zorbanın elinden alıverdi, bir dul karıya biraz para verdi, iki köy arasında çok eskiden kalma bir baltalık kavgasını bitirdi, kendisince oralarda hükümet eder oldu, ama bu her gün korku içinde, tetik yaşamak da onu yordu, usandırdı.” (Esendal 2005: 31-32).

Bir valinin “[g]elsin, teslim olsunlar, suçlarını bağışlatayım” (Esendal 2005: 32) söylemiyle Ayaşlı teslim olarak hem hüküm giydiği cezanın hem de eşkıyalığı sırasındaki suçlarının bedelini ödemekten kurtulmuş olur.

II. Abdülhamit Dönemi'nde çeşitli gerekçelerle nitelikleri ve kapsamı zaman zaman değişen af uygulamaları yapıldığı bilinmektedir. Sultan Abdülhamit hatıralarında af hususundaki hassasiyetini “*‘Padişah’ demek, bağışlamak demektir, cezalandırmak demek değil! Dinimiz de bunu emreder; bir insanı doğru yola getirmek, bir hayır işlemekten üstündür.*” (Parlakoğlu 2008: 60) şeklinde belirtmiştir. Ercüment Ekrem'in II. Abdülhamit Dönemi'ni yansıtan *Kodaman* (1934) adlı romanında padişahın hastalıktan muzdarip olan kızının şifa bulması üzerine af ilan ettiği belirtilerek mahkûmları herhangi bir sosyal ya da hukuki dayanak gözetmeden keyfî olarak affetmesine dikkat çekilmiştir. Romanda babası ölünce Hadhane adlı leyli mektebe yerleştirilen Kodaman, burada Saim adlı bir gençle kavga eder ve onu bıçaklayarak zabıta tarafından tutuklanır ve divaniharp mahkemesi tarafından yedi yıl pranga cezasına mahkûm edilir. Mahkûmiyetinin ikinci yılında “*Hünkârın bir kızı bilmem hangi sultan, mühlik bir hastalıktan, ölüm derecelerine geldikten sonra kurtul(duğu) Allahın böyle bir lütfuna karşı, şükran nişanesi olmak üzere, hünkâr(ın) da bütün İstanbuldaki mahkûmları affetmek iste(diği)*” (Talu Tarihsiz:80) haberleri yayılır. Söz konusu af söylentisi “*bir haftaya varmadan tahakkuk*” (Talu Tarihsiz:81) eder.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte hükümet özellikle siyasi gerekçelerle bir şekilde yaptırma maruz kalan şahısların affedilmesine yönelik bir girişimde bulununca farklı kesimlerin tepkisine maruz kalmıştır. “*Hükümet, bu tepkilerin önüne geçmek için affı 28 Temmuz'da adi suçları da içine alan genel affa dönüştürmüştür.*” (Aslan 2009: 43). Söz konusu af hadisesi II. Abdülhamit Dönemi'nde muhalif ya da hain olarak kodlanarak siyasi iradenin gadrine uğrayan kesim tarafından sevinçle karşılanmakla birlikte, kimi toplum kesimlerince de adi suçluları da içine alacak şekilde genişletilmesi eleştirilmiştir. Türk tarihinin önemli bir kesiti olarak değerlendirilen II. Meşrutiyet Dönemi'nin farklı toplum kesimlerini çeşitli şekillerde etkileyen genel af uygulaması Atatürk Dönemi yazarları tarafından da konu edilmiştir. Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* (1928), Sıtkı Şükrü Pamırtan'ın *Toprak Mahkûmları* (1938), Sermet Muhtar Alus'un *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933), Reşat Nuri'nin *Gökyüzü* (1935) adlı romanlarında genel af ilanı mahkûmların evlerine dönüş sevinci içerisinde verilirken; Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanında adi suçluların affedilmekle kalmayıp bir de yeni dönemin önemli simaları hâline gelmesinin II. Meşrutiyet rejimini lekelediği belirtilmiştir.

Aka Gündüz'ün Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında “[b]en pırasa, sen terlik, o saksı, öteki av köpeği değildir ki, bir sahibimiz olsun.” (Aka Gündüz 2012: 138) gerekçesiyle padişahlık sistemine ve sistemin tebaa algısına itiraz eden Osman Bey II. Meşrutiyet'ten önce İstanbul'da bulunduğu dönemde padişahın selamlık törenine katılmadığı gerekçesiyle tutuklanır. Osman Bey'in sistem eleştirilerini öğrenen yetkililer daha sonra onu Fizan'a sürerler. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte çıkarılan afla rütbesi iade edilen Osman Bey “*padişahlar, imparatorlar ve krallar çorbasına*” (Aka Gündüz 2012: 139) dönen İstanbul'a gelir.

Sıtkı Şükrü Pamırtan'ın *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanında II. Meşrutiyet Dönemi'yle birlikte genel af ilan edilmesi Alaşehir kasabasına bir telgrafla bildirilir. “*Bu telgraf üzerine hapisler zindandan çıkarıl(ır)*” (Pamırtan 1938: 69).

Sermet Muhtar Alus'un *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte II. Abdülhamit zamanında bir şekilde yurt dışına

kaçanların ya da sürgüne gönderilenlerin İstanbul'a dönmeye başlamasından af çıktığı anlaşılmaktadır. Söz konusu şahıslar artık hain, mahkûm değildir. Halk nazarında hepsi de hürriyet kahramanı olduğu için devrin gazeteleri onlardan belli başlılarının İstanbul'a dönüşlerine dair ilanlar yayımlar.

“*Sinni adide, Trablusgarp zindanlarında, Fizan çöllerinde, desti melun istibdadın pençesi altında zulümdide olduktan sonra Avrupaya firarla evladı hamiyetmendanosmaniyane iltihak etmiş ve bu vatan ve millet uğrunda, senelerce mücahadeianudane ve cansiperanede bulunmuş olan seferezaniahrarı ümmetten doktor Ali Mehmet beyfendinin Mesajeri Maritim kumpanyasının (Senegal) vapurile bugün şehrimize muvasalat eyleyeceği...*” (Alus 1933: 242).

Reşat Nuri'nin *Gökyüzü* (1935) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte başta siyasiler olmak üzere birçok hükümlünün, suçunun niteliğine bakılmaksızın affedilmesi II. Abdülhamit Dönemi'nde Trablus'a sürülen ardından yurtdışına kaçan kahramanın İstanbul'a dönmesi vesilesiyle verilmiştir. “*Nihayet Meşrutiyet... On bu kadar yıl ayrılıktan sonra memlekete dönüş... İstanbul, karşıdan görününce kendi kendime : 'Ayrılık uzun sürdü amma değdi. Hele şükür, seni kurtardık!' diyorum.*” (Güntekin 1979: 24). Yazar ayrıca Osmanlı Devleti'ni II. Meşrutiyet'in ilanına götüren sürece katkı sağlamayan türedi kahramanların ortaya çıkmasını da eleştirmiştir. “*Biz, Paris'ten gelinceye kadar İstanbul'da başka kurtarıcılar türemiş; bütün sokak başları tutulmuş... Nutuklar, çalgılar, renk renk gazeteler, bir kör dövüşüdür gidiyor.*” (Güntekin 1979: 24).

Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının “Bir Sorgu Hâkiminin Defterinden” notuyla verilen “Bu Toprağın Kızı” adlı bölümünde II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ortaya çıkan ve ilk şekliyle sadece siyasi hükümlüleri kapsayan affın tepkiler üzerine “*28 Temmuz'da adi suçları da içine alan genel affa*” (Aslan 2009: 43) dönüşmesi eleştirilmiştir. II. Abdülhamit Dönemi'nde Nazlı'ya tecavüz eden, İstanbul asayişinden sorumlu Fehmi Paşa ve adamları net ifadelerle verilmese de gayriahlakî eylemlerinden ötürü İstanbul'dan sürülür. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte sanki ahlaksızlıkları nedeniyle değil de siyasi gerekçelerle sürülmüşler gibi hürriyet kahramanı olarak İstanbul'a dönen paşa ve başkomiserini gören Nazlı'nın hayal kırıklığı içerisinde gayri ihtiyari kullandığı “[b]unlar mı geldi?”

Hürriyet mi geldi?” (Aka Gündüz 1974a: 193) ifadesiyle II. Meşrutiyet rejiminin ilk icraatı olan af uygulaması eleştirilmiştir. Dünün adi suçlarından ötürü yaptırma uğrayan şahısları yeni dönemle birlikte affedilmekle kalmamış aynı zamanda hürriyet kahramanı payesini de elde etmişlerdir.

Aka Gündüz’ün *Ben Öldürmedim Kokain* (1933), Ercüment Ekrem Talu’nun *Papeloğlu* (1938) adlı romanlarında II. Abdülhamit’in hal edilerek Sultan V. Mehmet Reşad’ın tahta geçmesiyle genel af ilan edildiğinden bahsedilmiştir. Oysa tarihî realite romanlarda belirtildiği gibi teşekkül etmemiştir. Bilindiği gibi Sultan Reşad, II. Abdülhamit 31 Mart Vakası’nda üzerine düşeni tam olarak yapmadığı ve böylece meşruti rejimin koruyucusu olacağına dair verdiği söze sadık kalmadığı gerekçesiyle tahtan indirildiği için padişah olmuştur. Hükümet tarafından 31 Mart Vakası’nı müteakiben sıkıyönetim ilan edilerek ayaklanmaya katılanları divanıharpte yargılamak suretiyle cezalandırmıştır. Yani II. Abdülhamit tahttan indirildiği zaman herhangi bir af ilanı söz konusu olmamıştır. Sadece ayaklanma ortaya çıktığı zaman II. Abdülhamit, asileri yatıştırmak için şeriat konusundaki hassasiyetlerini anlayışla karşıladığını, kabine değişikliği gibi isteklerinin karşılanacağını ve ayaklanmaya katılan şahısların affedileceğini belirten bir tezkire göndermiştir.

“Kabinenin çekilmesi Hazret-i zillülah (...) tarafından kabul edilmiştir. Yeni kabine kurulmak üzeredir. Bugünkü ayaklanmada bulunan askerlerle diğer kimseler hakkında padişahımız genel af kabul etmiştir. Devletimiz İslam devletidir. Kıyamete kadar da öyle kalacaktır. Şeriat bundan böyle de daha büyük bir dikkatle yürütülecektir. Başkomutan olan büyük Halifemiz Padişahımız askerlere kışlalarına, ahaliye de iş ve güçlerine dönmelerini bildirir ve selamlar.” (Aysal 2006: 30).

Bilindiği gibi asiler II. Abdülhamit’in teminatını dikkate alarak ayaklanmayı sonlandırmamış, Hareket Ordusu’nun müdahalesiyle isyan bastırılmıştır. Hem bu nedenle hem de isyan sonrası II. Abdülhamit tahttan indirildiği için isyan sırasındaki af vaadi tahakkuk etmemiş, sıkıyönetim ilan edilerek asiler divanıharpte yargılanmışlardır¹ (Tunaya 2009: 492-493).

¹ 31 Mart Vakası akabinde asilere yönelik herhangi bir af çıkarılmamıştır. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Karal Tarihsiz: 108-120; Tunaya 2009: 491-494; Aysal 2006: 15-53.

Aka Gündüz'ün geriye dönüşlerle II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar uzanan Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Ben Öldürmedim Kokain* (1933) adlı romanında II. Abdülhamit'in hal edilerek Sultan V. Mehmet Reşad'ın tahta çıkması vesilesiyle genel af çıktığı mevzubahis edilmiştir. Romanda II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Ali Bey yanında çalışan ve aynı zamanda İttihat ve Terakki Fırkasında sözüne itibar edilen Vehap Bey'in ortağı olan muhasebecisinin yabancı bir şirketten rüşvet aldığını öğrenir ve işine son vererek hadiseyi mahkemeye aksettirir. Bu durum İttihat ve Terakki Fırkası ile Ali Bey'in arasının iyice açılmasına neden olur. Fırka yetkilileri Ali Bey hakkında bir dolandırıcılık hadisesi ihdas ederek mahkemeye başvurur. İttihat ve Terakki Fırkasının adamı olan hâkimin teşvikiyle işi kitabına uyduracak delil üretilir ve Ali Bey “iki sene üç ay, altı gün, dört saat, beş dakika, üç saniye” (Aka Gündüz 1933a: 164) hüküm giyer. “Abdülhamid'in değişmesi umumi affa sebep ol(ur). Ali Bey çık(ar).” (Aka Gündüz 1933a: 165).

Ercüment Ekrem Talu'nun II. Abdülhamit Dönemi'nden Mütareke yıllarına uzanan *Papeloğlu* (1938) adlı romanında II. Meşrutiyet'in ilanı ile kasabanın İttihat ve Terakki şube temsilcisi haline gelen eski vergi kâtibi, düzenbazlığı ile maruf İzzeti Efendi'nin bu göreve getirilmesinde zamanın ruhuna uygun olarak hürriyeti en çok alkışlayanlardan biri olması ve bu sebeple bir süre sonra hürriyetin nigeşbanı hâline gelmesi önemli olmuştur. Ne var ki 31 Mart Vakası'nın “bazı ufak ve nispeten cahil kasabalarda yaptığı aksülamel daha şümüllü, daha feci” (Talu Tarihsiz: 160) olmaya başlar. Halk “‘Şeriat isteriz!’ diye avaz avaz haykırarak, şeraitin, herkesten önce tensip ve tavsiye eylediği meşveret usulünü yıkmak” (Talu Tarihsiz: 160) amacıyla nümayişlere başlar. Bu durumda nümayişlere katılanların hedefi olacağını anlayan ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile hürriyetperver kesildiğine pişman olan İzzeti Efendi bir Rum eşrafın evinde saklanarak kendisini arayanların hışmından kurtulur ancak İttihat ve Terakki Fırkasının kasaba temsilciliği ve İzzeti Efendi'nin evi öfkeli halkın saldırısına uğrar. Ayaklanmanın bastırıldığını kendisi için korkacak bir şey kalmadığını anlayan İzzeti Efendi kahveye giderek son gelişmeler hakkında malumat almaya çalışır. Kendisini linç etmek için arayan, fırka temsilciliğini ve evini taşıyan insanların hükümet tarafından cezalarının verileceğini söylediği kahvecinin “—Yoh! Vermez. Effi umumi vardı.” (Talu Tarihsiz: 165) şeklinde başlayan söylemleriyle II.

Abdülhamit'in hal edildiğini, V. Mehmed Reşad'ın tahta çıktığını ve affi umumi ilan edildiğini öğrenir.

Mehmet Rauf'un Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Halas* (1929) adlı romanında 5 Nisan 1920'de İngilizlerin tam desteğini alarak yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Damat Ferit Paşa kabinesinin ilk iş olarak 11 Nisan 1920 tarihli Takvim-i Vekâyi'de yayımlanarak yürürlüğe giren bir beyanname ile Kuvayı Milliye harekâtının yönetim kadrosunun yargılanacağını ve bir şekilde Kuvayı Milliye harekâtına destek vererek pişmanlık duyanların padişah tarafından affedileceğinin ilanı (Akandere 2009: 358-360) konu edilir. Nihat nişanlısı ve aynı zamanda dava arkadaşı olan İclal'i son siyasi gelişmeler hakkında bilgilendirirken yeni kurulan Damat Ferit Paşa kabinesinin bir "*Hattı Hümayun*" (Mehmet Rauf 2013: 198) yayımladığını isyan hareketi olarak nitelenen Kuvayı Milliye yöneticileri "*hakkında gerekli kanuni işlemlerin yapılmasına bu isyancılardan zarar görerek kimi istenmeyen işlere başvurular hakkında genel af ilan edilmesine*" (Mehmet Rauf 2013: 198) karar verdiğini belirtir.

8.2. Atatürk Dönemi

Atatürk Dönemi'ni yansıtan Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında af uygulaması kanunların caydırıcılığını örselediği gerekçesiyle eleştirilirken, Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde Millî Mücadele aleyhtarı oldukları gerekçesiyle yurt dışında ikamete memur edilenlerin Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ederek af talebinde bulunmaları konu edilmiştir. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında Cumhuriyet'in ilanı sırasında, Mebrure Sami'nin *Çöl Gibi*(1938) adlı romanında ise Cumhuriyet'in onuncu yılında af ilan edilmesine yer verilmiştir.

Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında Millî Mücadele Dönemi'nde yabancı pasaport temin ederek ülkeyi terk eden ve Cumhuriyet'in ilanından sonra maddi imkânlarını kullanarak gayrimeşru yollardan ülkeye dönen şahsiyetlerin bağışlanma beklentisi üzerinden bir şekilde yaptırıma uğrayanların affedilmesinin mahzurları değerlendirilmiştir. Bilindiği gibi bazı gayrimüslimzeninler, savaş sonrası Türkiye'ye dönmek istemişler, ancak bu istekleri

yabancı pasaport edinerek kendi kendilerini vatandaşlıktan çıkardıkları gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Ne var ki Cumhuriyet'in ilanıyla benzer durumda olan bazı Ermeni ve Rum asıllı Osmanlı vatandaşları çeşitli yollara başvurarak Türkiye'ye dönmüş, hadise gazetelere yansıınca söz konusu şahısların rüşvetle Türkiye'ye döndüğü algısı oluşmuştur (Sağlam 2012: 112-114.). Hüseyin Rahmi, *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında Şadan vasıtasıyla söz konusu hadisenin adalet ve kanun temelli siyasi yergisini yapmıştır.

“Bizde işlerin kapıları iki anahtarla açılır: Yaltaklanma, rüşvet. Buradaki Rum; Ermeni, Yahudi dalaverecileri hep bu iki anahtarı kullanmaktaki ustalıkları sayesinde milyoner olmuşlardır. Bu iki maymuncuğu sonunda cumhuri idareye de uydurdular. Memleketin kurtarılması için akıtılan kanların kızıl buharı henüz kurumadan, sakat gazilerimiz kör, topal, aç, yoksul sokaklarda dolaşır, şehit aileleri yokluktan can verirken, bugün parsayı kimlerin topladığını görmüyor musun? Sanki hükümet birtakım hain, zararlı kişileri kovarak buradaki hile borsasında bir rüşvet spekülasyonu açmış. Bu delikten dışarı atılan değirmenciler bir nefeste öbür delikten içeri girdiler. Ruhsat tezkeresi, pasaport gibi sorgu sualler cüzdanları şişkin olmayanlara uygulanan yararsız işlemlerdir. Birkaç yüz bin liran var mı? Seni İstanbul'dan kimse süremez. Kazara Kafdağı'nın arkasına fırlatılmış olsan bile üç gün sonra şehrin en civcivli yerine hacıyatmaz gibi iki ayak üzerine düşersin.” (Gürpınar 2018: 25).

Hüseyin Rahmi, söz konusu hadiseyle bağlantılı olarak sık sık uygulanması nedeniyle kanunların caydırıcılığını örselediği düşüncesiyle genel af uygulamalarını da eleştirerek bu durumu bir nevi suça teşvik olarak görmüştür.

“Bazı kinciler fırsattan yararlanarak birikmiş intikamlarını çıkarırlar. Kurunun arasında bazen yaş da yanar. Birçok genel aflu ceza süreleri yüzde yirmiye indirilen bu merhametli devirde haram yiyciler üç buçuk aylık bir hapisane havası ya solur, ya solumazlar.” (Gürpınar 2018: 25-26).

Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde Millî Mücadele aleyhtarı olan ve sınır dışı edilen 150'likler¹ olarak tanınan şahıslardan İstanbul

¹Lozan barış görüşmeleri sırasında 01Ağustos 1914 -20 Kasım 1922 tarihleri arasında Türkiye ve Yunanistan sınırları içerisinde işlenen askeri ve siyasi suçları kapsayacak şekilde Türk ve Yunan

Paşası'nın ve Rıza Tevfik'in Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ederek af istemeleri konu edilmiştir. 150'likler kapsamında yurt dışı edilen İstanbul Paşası'nın¹ Nis şehrindeki sefil hali verilerek yanında kalan son adamı Ali vasıtasıyla Millî Mücadele yıllarında Türk milletine cephe almakla yaptığı yanlışlık vurgulanır.

“—*Senin neyine gerekti, padişahın kuyruğuna takılmak ve koskoca Türk milletinin kuyusunu kazmağa uğraşmak? Bizi de ardından sürükledin, olmadık şeyleri başımıza getirdin. Bir milleti kim öldürebilmiş ki sen Vahdettinin o sinek aklına uyup şaha kalkmış Türk milletini öldürmeye savaştın!*” (Benice 1933: 155).

150'likler listesinde yer aldığı için “*İngiliz gibi, Yunan gibi, Vahdettin gibi Türk süngüsile memleketten dışarıya sürüldü(ğü)*” (Benice 1933: 155) hatırlatılan İstanbul Paşası yaptıklarına pişmandır. İçinde bulunduğu gafletin farkında olan ve sürgünde aç, sefil bir hayat yaşayan paşa, Mustafa Kemal'e bir telgraf göndererek memleketinde vatan haini sıfatıyla asılarak huzura kavuşmak ister.

“*Bu telgrafti dilenip devşirdiğim para ile çekiyorum. Ben hainim. Milletime hıyanet ettim. Fakat, şimdi imana geldim. Allahın birliğine inanır gibi Türk milletinin büyüklüğüne yaratıcılığına inanıyorum. (...) Beni affetmeyiniz. Vatan hainleri affedilmez, asılır. Beni asınız. (...) Büyük Türk ülkesinin o mesut toprakları altında cehennemlik ruhumla kalmak için büyük milletimin müsaadesini istiyorum..*” (Benice 1933: 158)

Aynı şekilde Rıza Tevfik'in de bir af talebi söz konusudur. Atatürk tarafından başbakanlığa havale edilen af taleplerine müspet bir yanıt verilmediği gazete haberlerinden anlaşılmaktadır.

Hükümetlerinin mütekabiliyet ilkesi temelinde genel af ilan etmeleri karara bağlanır ancak Türk hükümeti söz konusu karara genel hatlarıyla uyacağını taahhüt etmekle birlikte Millî Mücadeleye karşı faaliyet yürüten 150 kişinin söz konusu af kapsamı dışında bırakılması isteğini taraflara kabul ettirir. (Doğru 2016: 211-12). 16 Nisan 1924 tarih ve 487 sayılı af kanunu çıkarılarak Lozan Anlaşmasında belirtilen nitelikteki 150 kişi af kapsamı dışında bırakılır (Doğru 2016: 212). Genel itibarıyla Millî Mücadele aleyhtarı olarak bilinen 150 kişinin TBMM'de tespit çalışmaları yapılarak (Mazıcı 2000: 84-94) sürgün kararı çıkar.

1 Romanda İstanbul Paşası olarak sunulan şahsın bir dönem Kuvayı İnzibatiye ve İzmir 17. Kolordu Kumandanlığı yapan, 150'likler kapsamında değerlendirilen ve Fransa'nın Nis şehrinde sefalet içinde ölen Ali Nadir Paşa olduğu anlaşılmaktadır (Özoğlu 2011: 76-77).

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında cinayet mahkemesinin Cevat'ı öldürmek suçundan idam cezası verdiği Uşak Ahmet'in Cumhuriyet'in ilanı akabinde yürürlüğe giren 26 Aralık 1923 tarih ve 391 sayılı Genel Af Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan “*Birinci maddede mezkûr tarihe kadar ika olan ceraim failleri hakkında hükmolunmuş veya olunacak idam cezaları on beş sene küreğe (...) tahvil olunmuştur.*” (Akagündüz 2006: 22) şeklindeki hükme uygun olarak cezai indirim alması konu edilmiştir. Okur bu durumu Sakallı Vasfi'nin Tevfik Hoca'ya anlatması vesilesiyle öğrenir.

“*Sakallı Vasfi, 'Gerçek, unutacaktım hocam: Senin katil Benli Ahmet idamdan kurtuldu (...) Cumhuriyetin ilanı üzerine 391 numaralı Af Kanunu çıkmış (...) 10 Kanunusani'de Resmi Gazetede basılmıştı. (...) Benli Ahmet'in idam kararı, Temyiz Mahkemesi'nde 8 Kanunusani'de tasdik edilmişti. Karar irade-i milliyeye gitmeden kanun Resmi Gazete'de basıldı diye idam cezası on beş sene küreğe inmişti.*” (Kuntay 2017: 573-574).

Mebrure Sami'nin II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet Dönemi'ne uzanan *Çöl Gibi* (1938) adlı romanında ise ilk gençlik aşkı olan, yıllar sonra evli bir kadinken kendisini iğfal eden ve Millî Mücadele Dönemi'nde kızıyla nişanlanan, “*şehir tiyatrosunun geçen oyun mevsiminde tam iki ay arka arkaya oynanan “Kelebek” adlı müzikal piyesin müellif ve bestekârı*” (Mebrure Sami 1938: 5) olarak şöhrete kavuşan Vedat Melih Bey'i öldürmek suçuyla altı yıl ceza alan Nihal'in tutuklu bulunduğu cezaevinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yılı kutlamaları çerçevesinde “*muhtelif sebep ve tesirlerle; ihtiras ve hatalarına kurban olmuş, kanuni cezalarla mahkum olmuş, kimseleri de düşünmek, onları bir kıymet olarak tekrar cemiyetin sinesine almak*” (Sınmaz Sönmez 2004: 94) gayesiyle hazırlanan af kanunu tasarısına dair söylentiler heyecan yaratır. “*Af kanunu umumi olacakmış amma, cezaların şu kadarını çekmemiş olanlar hapisten çıkamayacaklar, sade kalan mahkumiyetlerininmuayyen hudutlar içindeki kısmı kaldırılacakmış*” (Mebrure Sami 1938: 5) şeklindeki haberlere göre altı yıllık cezasının bir buçuk yılını tutuklu olarak geçiren Nihal, on ay sonra serbest kalacaktır.

Atatürk Dönemi Türk romanında vaka zamanı olarak Osmanlı Dönemi'ni konu alan eserlerde genel olarak devletin mücadelede güçlük yaşadığı eşkıyalık

faaliyetlerinin önüne geçme ve padişahın tebaasına merhametini gösterme düşüncesi gibi spesifik af uygulamaları devletin acziyeti ve padişahın keyfî tutumu olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte uygulamaya konulan genel af ise özellikle önceki dönemin siyaseten gadrine uğradığı düşünülen mahkûmların kahraman edasıyla hürriyetlerine kavuşmaları şeklinde verilmiştir. Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanında ise adi suçlardan hüküm giyen şahısların affedilmekle kalmayıp bir de yeni dönemin önemli simaları hâline gelmesinin II. Meşrutiyet rejimini lekelediği belirtilmiştir.

Vaka zamanı olarak Atatürk Dönemi'ni alan af uygulaması Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında kanunların caydırıcılığını örselediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde Millî Mücadele aleyhtarı oldukları gerekçesiyle yurt dışında ikamete memur edilenlerin Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ederek af talebinde bulunmaları ve siyasi iradenin söz konusu talepleri reddetmesi yansıtılmıştır. Diğer eserlerde ise Atatürk Dönemi'nde çıkarılan aflar devletin vatandaşıyla kaynaşma arzusu temelinde ele alınmıştır.

9. BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA KAMUSAL TEDBİRLER

Devletler vatandaşlarının sosyal dokusunu, zamanın şartlarını dikkate alarak varlıklarını korumak, toplumsal düzeni ve huzuru temin etmek için birtakım müeyyideler getirmek zorundadır. Bu müeyyidelerde toplumdan topluma hatta aynı toplumun farklı dönemlerinde de değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Söz konusu tedbirler halkın yaşamını şekillendirdiği için roman yazarları da konuya ilgi göstermiştir. Atatürk Dönemi Türk romanına yansıyan devlet organının emir, yasak gibi düzenleyici tedbirleri imparatorluk yapısından ulus devlete geçiş gibi önemli bir değişim dikkate alınarak “Osmanlı Dönemi”, “Atatürk Dönemi” şeklinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

9.1. Osmanlı Dönemi

Devlet yapıları kamusal düzeni sağlamak için birçok alanda çeşitli düzenlemeler yapmak zorundadırlar. Osmanlı Devleti de düzenleyici tedbirlerle sükûn ortamı tesis etmeyi amaçlamış, bunu da adli ve idarisonuçları olan emir ve yasaklarla sağlamaya çalışmıştır. Osmanlı Dönemi’ni yansıtan romanlardada söz konusu tedbirlerin yankısını görmek mümkündür. Yazarlar bunları eserlerine taşıyarak hem yöneticilerin kaygılarını ortaya koymaya çalışmışlar hem de halkın bahsi geçen tedbirlere bakışını yansıtmaya çalışmıştır.

"Bir işin yapılmasına karşı olan yasal veya yasa dışı engel, memnuiyet" (www.tdk.gov.tr. E.T.: 07.11. 2019) şeklindeki tanımdan da anlaşılacağı üzere yasak kelimesinin anlamlandırması yasa, kanun gibi siyasi iradenin sosyal yaşama dair sınırlandırmalarıyla ilgilidir. Bu nedenle kanuni düzenlemeler yapılırken ‘yasak’ kavramı sık sık kullanılmıştır. Böylece yasak sözcüğü ile ifade edilen sınırlamalar sayesinde kamu düzeni muhafaza edilmiş, insanlar bir arada yaşama imkânı bulmuştur. Kanunla sınırları tayin edilen kurallara uymayan şahıslar cürmün niteliğine göre cezalandırılmıştır. Burada amaç çoğunlukla bireyi toplumsal yaşamın bir parçası hâline getirmek olmuştur. Kimi zaman da yöneticiler toplumsal yaşamdan ziyade kendi varlığı için tehdit hâline gelen unsurları kontrol altına almak için kanuni düzenlemeler yapma yoluna gitmişlerdir. Atatürk Dönemi Türk romanında da siyasi

iradenin varlığını sorgulanır hâle getiren, iş ve eylemleri yasakladığı görülmektedir. *Gökyüzü* (1935), *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanlarda siyasi iradenin otoritesini tahkim etmek amacıyla uygulamaya koyduğu sınırlamalara yer verilirken, *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı eserde ise görevin gereklilikleriyle ilgili bir yasağın uygulamasındaki keyfiliğe dikkat çekilmiştir. *Dükkülerin Romanı* (1934) adlı eserde ise siyasi iradenin kronikleşmeye yüz tutan sorunlarla ilgilenmek yerine kıyafetle ilgili sınırlama getirmesi eleştirilmiştir.

Reşat Nuri'nin geriye dönüşlerle I. Meşrutiyet'e kadar uzanan Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Gökyüzü* (1935) adlı romanında muhalif unsurların propaganda, haberleşme aracı hâline geldiği düşünülen basın, yayımla ilgili yasaklara temas edilmektedir. Romanda ismi verilmeyen, tıbbiye talebesi kahraman; II. Meşrutiyet'ten yaklaşık on yıl önce söylemleri ve okuduğu muzır neşriyat nedeniyle Trablus'a sürülür. Söz konusu dönemde matbuatın iş ve işlemlerini düzenleyen 30 Aralık 1894 tarihli 47 maddelik nizamname yürürlükteydi (Birinci 2006: 298-299). Buna göre ilgili makamların incelemesine ve iznine tabi olmayan eserlerin basımı, dağıtımı suç sayılmıştır. Ayrıca söz konusu makamlardan basım için izin alınamayan eserlerde yasaklı olarak kabul edilmiştir. Kahramanın Trablus'a sürülme gerekçesi büyük bir "*pervasızlıkla politikadan, dinden, türlü türlü tehlikeli şeylerden uluorta bahset(mesi)*" (Güntekin 1979: 12) yanında Namık Kemal, Auguste Comte, Volter, Böhner gibi şahsiyetlerin yasak kitaplarını okumasıdır.

"*Mektepte bir yandan Testü'nün teşrihini, Gano'nun fiziğini ezberlemekten, öbür yandan karmakarışık bir surette Volter'i, Ogüst Kont'u, o zamanın piyasasında büyük sürümü olan Böhner'i anladım sanarak okuyordum. Namık Kemal'den Bibliotheque Socialiste'in küçük kırmızı propaganda kitaplarına kadar birçok yasak kitaplar da caba*" (Güntekin 1979: 11-12).

Osmanlı Devleti demokratikleşme çabaları kapsamında hazırlanan Kanunu Esasi ile vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya çalışmıştır. Ne var ki yürürlüğe girdiği 1876 yılından kısa bir süre sonra Osmanlı Rus Harbi gerekçe gösterilerek 113. maddesinde yer alan "*mülkün bir cihetinde ihtilal zuhur edeceğini müeyyed asar ve emarat görüldüğü hâlde hükümet-i seniye'nin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idare-i örfiye nanına hakkı vardır. İdare-i örfiye kavanın ve*

nizam-ı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup idare-i örfiye tahtında bulunan mahallin suret-i idaresi nizam-ı mahsus ile ta'yin olunacaktır” (Köksal 2015: 157) şeklindeki hükme istinaden Kanunu Esasi askıya alınmış 1908 yılına kadar devlet, anayasal hak ve güvenceleri sınırlandıran örfi idare nizamına göre yönetilmiştir. II. Meşrutiyet’in ilanıyla tekrar Kanunu Esasi yürürlüğe konarak anayasal düzene geçilmiştir. Ancak 31 Mart Vakası’ndan sonra Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa’nın isteğiyle örfi idare yani sıkıyönetim düzenine geçilmiş, Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi tarafından bir ay ara verilen örfi idare 1918 yılına kadar varlığını sürdürmüştür (Tunaya 2009: 331-332). Örfi idarenin sınırlamaları romanlara da yansımıştır. Yakup Kadri’nin *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanında da Kamil Paşa kabinesi zamanında örfi idarenin İstanbul’da akşam sokağa çıkma yasağı uygulaması ele alınmıştır. Söz konusu yasağı Ahmet Kerim derin bir hüznün içerisinde idrak eder. “*Örfi İdare kararıyla herkesin erkenden evine sokulmak zorunda kaldığı bu gurbetli akşamlarda karşılıklı kuleler, sanki yutacak canlı et bulamadığı için hüznün ve melale dalmış iki dev anasıdır.*” (Karaosmanoğlu 2003: 216).

Aka Gündüz’ün Millî Mücadele yıllarını yansıtan *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanında ise yetkililerin şahsi beklentilerini karşılamayan şahıslardan hesap sormak için ihlaline göz yumulan yasaklara işlerlik kazandırmaları konu edilmiştir. Osmanlı Devleti’nde askerlerin uzun süreli görevler neticesi evinden uzak olacağı dikkate alınarak evlenmeleri hususunda bir takım sınırlamalar getirildiği bilinmektedir. 1856 yılında yürürlüğe giren Kur’a Kanunu’yla bu konu tekrar gündeme gelmiş subayların evlenirken kurumlarından izin alması gerektiği hükme bağlanmıştır (Ayaydın 2011: 57). Aka Gündüz, bu mevzuatın Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından sopa hâline getirilmesine temas etmiştir. Yüzbaşı Murat’ın babası Osman Bey henüz genç bir yüzbaşıyken sıhhiye müdürünün kızı Güler’le ailesinin de müspet yanıtını aldıktan sonra evlenmeye karar verir. Bu sırada valiliğe, “*Sağlık Müdürünün kızını Müşir Paşanın Yıldız sarayındaki oğluna ist(eyen)(...) şifreli bir padişah iradesi gel(ir)*” (Aka Gündüz 2012: 175). Sıhhiye müdürü durumdan haberdar olduğu gün kızıyla Yüzbaşı Osman Bey’in nikâhlarını kıydırır. Ertesi gün padişah iradesini bildiren mektupçuya kızının evli olduğunu söylemesi üzerine Osman Bey dönemin askerî mevzuatındaki kolağasından aşağıda bir rütbeye sahip olanların kurum izni olmadan

evlenemeyecekleri hükmüne muhalefetten hapse atılır. Bir süre sonra Havran'a gönderilir.

“O zaman ancak kolağasından yukarısı izinsiz evlenebilirdi. Kolağalığa kadar mutlaka maiyetinin kolağalığına kadar temin olunacağına dair bir taahhüt senedi vermek ve izin almak mecburiyetindeydi. Bana biraz hapis cezası verdiler. Aradan bir ay geçti, olay biraz soğur gibi olur olmaz beni Havran'a attılar.” (Aka Gündüz 2012: 176).

Bilindiği gibi Osmanlı modernleşmesi başlangıçta hayatın tüm alanlarına nüfuz edecek bir planlamadan ziyade daha çok ihtiyaç hissedilen alanlarda Batı medeniyetinden pragmatik alışlar suretiyle başlamıştır. Zaman zaman da II. Mahmut gibi reformist padişahlar tarafından yeni döneme uygun yeni insanı yaratmak için kıyafetlerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu anlayışın bir devamı olarak II. Meşrutiyet Dönemi'nde toplumsal yaşamı disipline etmek amacıyla olsa gerek erkeklerin entari ile sokağa çıkmasının yasaklandığı bilinmektedir (Ekinci E.T. 07.11.2019). Bu durum Burhan Cahit'in *Dükkülerin Romanı* (1934) adlı eserinde ironik bir şekilde II. Meşrutiyet yıllarında hükümetin beklenen reformları yapmak yerine “Üsküdar halkının sokağa entari ile çıkması(nı)” (Morkaya 1934b: 91) yasaklamakla iktifa ettiği şeklinde belirtilir.¹

¹“Sultan II. Mahmud zamanındaki kıyafet inkılabıyla, memurların setre (uzun ceket) ve pantolon giymeleri emrolundu. Entâri resmî hayattan yavaş yavaş çekildi. Ama herkes evinde, yatarken, hatta bir yere giderken giymeye devam etti. İşten eve gelince, o tirendaz kâtipler, beyler, paşalar hep entârilerine bürünüp bir oh çekerdi. Akşam yemekleri yendikten sonra câmiye, sonra da kahvehaneye üstte entârî, başta fes veya takke, ayakta terlik ile gidilir; bir ayak altta sandalyeye şöyle bir kurulup, hakkıyla istirahatte bulduklarını gösterirlerdi. Sadece akşamları kahveye mi? Sirke şişesi elinde bakkala gidenler, kasaba et çektirenler, misafirlîğe gidenler; hatta devlet dairesinde iş takip edenler az değildi. Bu lâübâlilik! İttihatçıların gelişine kadar devam etti. 1909 senesinde ilk defa Üsküdar'da entârî ile sokağa çıkmak yasaklandı. Dinlemeyenlerden para cezası alınmaya başlandı. Kimi yasaktan memnun, kimi pür-hiddet idi. Bazısı da bunu şahsî hürriyete müdahale olarak vasıflandırdı. Gazeteler hükümete yüklendi. Mizah mecmuaları hâdiseyi karikatürize etti. Bir zamanlar Bursa'da Karagöz ile Hacivat'ın mezarını yaptırdığı için Karagözcü Avukat diye meşhur, İstanbul Belediyesi hukuk işleri müdürü avukat Râmi Bey, Entârî Dostları Cemiyeti'ni kurmuştu. Râmi Bey, bu cemiyeti kurunca, 1909 tarihli Entârî Yasağı Kanunu karşısına dikildi. Ama o, yasağın Üsküdar için olduğunu iddia etti. O sıralar önce Lyon belediye reisi, sonra Fransa başvekili olan Herriot da bir entârî dostu idi. Paris

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Bir Sürgün* (1937) adlı romanında Osmanlı Devleti'nin uluslararası hukuku ihlaline yer verilmiştir. Romanda Doktor Hikmet şahsında II. Abdülhamit Dönemi'nde siyasi irade ile çatışan veya en azından uyumlu görünemeyen insanların bir şekilde payitahttan uzaklaştırıldıkları ve bu durumda olan şahısların bir kısmının evindelik hissini kayb ettikleri için kitaplardan, mecmualardan okuyarak hayran kaldıkları Paris'e kaçma eğilimi gösterdikleri verilmiştir. Sultan Murat'a mensubiyeti sebebiyle II. Abdülhamit tarafından gözden çıkarılan Ruşeni Bey'in oğlu Doktor Hikmet'intıbbiyeyi bitirip “*hayata atılmağa hazırlandığı sırada başına(...) sürgün felaketi gel(ir)*” (Karaosmanoğlu 2012: 18). Doktor Hikmet, anlık bir kararla özgürlükler diyarı olarak tasavvur ettiği Paris'e gitmek amacıyla 25 Temmuz 1904 tarihinde İzmir limanından Marsilya'ya gidecek olan Nigére adlı vapura kaçak olarak biner. Devlet yetkilileri durumu fark edince Hikmet'i vapur merdiveninde yakalamaya çalışır ancak vapur kaptanı uluslararası mevzuat gereği kendilerine sığınan şahsı söz konusu mekânın Fransız toprağı sayıldığı gerekçesiyle teslim etmek istemez. Diplomatik krize dönüşen hadisenin uluslararası mahiyeti olan yargı mercilerince mi yoksa diplomatik girişimlerle mi çözüldüğü romana yansımada Osmanlı Devleti söz konusu kaçak yolcuyu geri alamadığı gibi vapurun kalkışını engellediği için tazminat ödemeye mahkûm olur.

“İşte dün sabah İstanbul'da yaptıkları gibi. Zavallı politika mültecisini bütün insani ve enternasyonal mavzuata karşı gelerek bir padırdı, bir gürültü ile vapurdan almak istediler. Biz vermedik. ‘Öyle ise vapur hareket edemez’ dediler. Biz vermemekte ısrar ettik. İş siyasi mahiyet aldı. Babıali ile Fransız sefareti arasında bir çatışmadır başladı. Sefaret exterritorialite[diplomatik dokunulmazlık] prensibini ileriye sürdü. Türkler merdivenin vapur harici olduğunu iddia ettiler. Meğer rıhtım bile Fransız şirketine ait olduğu için Fransa toprağından mahdutmuş [sayılmış]. Nihayet iş anlaşıldı. Türk hükümeti hem mülteciyi geri almaktan vazgeçti hem de

ile Lyon arasında, sırtında entârisi, başında gece külâhi ile yataklı vagonda seyahat ederdi. Herriot Türkiye'ye geldiğinde, Râmi Bey, kendisine Şam sadokarından çok yumuşak, zarif bir entâri hediye etti. Kendisini de bu cemiyete âzâ kaydetti.” (Ekinci <http://www.ekrembugraekinci.com/mmakale.asp?id=214>, E.T. 07.11.2019).

beyhude yere yolundan alı koyduğu kumpanyaya 1000 Türk lirası tazminat vermeğe mahkum oldu.” (Karaosmanoğlu 2012: 24).

Bir Varmış Bir Yokmuş (1933) adlı romanda padişahın ibadetlerin yerine getirilmesi hususundaki emri belirtilirken, *Dükkülerin Romanı* (1934) adlı eserde üç kadına kıyafetlerinin şeri kaidelere uygun olması gerektiği hatırlatılmıştır.

Sadri Ertem’in Tanzimat’tan Cumhuriyet’e uzanan *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1933) adlı romanında Osmanlı Devleti yönetici kadrosunun “*emperyalizmin oyuncuğu hâline geldikleri, yurt sevgisinden uzak oldukları*” (Demir 2006: 191), Cumhuriyet yöneticilerininse topluma insanca bir yaşam sunmak için çeşitli fedakârlıklara katlandığı tezi işlenmiştir. “*Cumhuriyet’in ulus-devlet ekseninde emperyalizme gereken dersi verdiği, bağımsız olarak kurulduğu; Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti’nin iki zıt yapı olduğu dikkate sunulur.*” (Demir 2006: 191). Yazar bu anlayış çerçevesinde laiklik ilkesini benimseyen Türkiye Cumhuriyeti’nin nedenli sağlam temeller üzerine oturduğunu belirtmek için Osmanlı Devleti’nde keyfi olarak vatandaşın dinî yaşamına müdahale edildiğini belirtir. Bu durum Sultan Abdülmecid’in 1839, 1843 yıllarında ramazan ayında halkın ibadet hususunda daha hassas olmasını isteyen tenbihnamelerine atıfta bulunarak verilir. Sultan Abdülmecid, 25 Eylül-24 Ekim 1843 tarihleri arasındaki ramazan ayında tebliğ edilen tenbihnamede;

“[B]eş vakit namazda cemaate devam konusu, bunun sünnet-i müekkede olduğu vurgulanarak ve bu ayda herkesin camilere gitmesinin özellikle gerektiği belirtilerek, dikkatlere sunulmaktadır. (...) bazı kişilerin davranışlarına yeterince dikkat etmedikleri, kadınların çarşı ve pazarlarda dinen yasaklanmış, sakıncası aklen de açık olan kıyafet ve tutumlarda bulunmamalarının gereği yer almaktadır.” (Yazıcı, 2005: 4).

Yine aynı tenbihnamede “*bu durumları memurların aralıksız takip (edeceği) ve gerekenlere sırasıyla tenbih, te’kîd, men ve tahzîr*” (Yazıcı, 2005: 4) uygulanacağı belirtilir. Sadri Ertem, Sultan Abdülmecid’in söz konusu tenbihnamesinde yer alan ibadetlerin yapılmasıyla ilgili hususlarda itina gösterilmesini istemesini ironik bir şekilde aşk acısıyla ilişkilendirerek verir. Ancak burada yazarın vurgulamak istediği esas düşünce Osmanlı Devleti yöneticilerinin ortak akıldan uzak tesadüfi hadiselerin

tesiriyle kişi hak ve özgürlüklerine yönelik emirler verdiğidir. Romanda Sultan Abdülmecit, gözdesi Gülbahar'ın Abertini'yle aşk yaşadığını öğrenince hem çok sevdiği Gülbahar'ı hem de Albertini'yi öldürtmek zorunda kalır. Çok sevdiği Gülbahar'ın ardından ruhi çöküntü yaşayan Abdülmecit, şarap içerek, afyon kullanarak, mesnevi okuyarak ve ibadet ederek rahatlamaya çalışır. Bu sırada “*İrade ediyorum,(...) bütün millet beş vakit namaz kılacak...*” emrini verir ve bu doğrultuda hazırlanan “*Salatı hamse azami erkânı İslamiyeden olarak vaktile edası feraizi katiyeden ve hususile cemaatle eda olmasının müekkeleden mesnuniyeti bedihiyattan olduğuna ve bu bapta tehavün ve tekasül edenlerin nesayihi lazime ile tergibi ve kabul etmeyenler olursa icabına göre hapis ve tedibi ahkamı şeriye(ye)*” (Ertem 1933: 78) uygun olacağı bildirilir. Anlatıcı namaz kılmadığı için birçok insanın “*karakollarda dayak yedi(iğini)*” (Ertem 1933: 78) belirtir.

Burhan Cahit Morkaya'nın II. Meşrutiyet Dönemi siyasi ve sosyal hadiselerini yansıtan *Düinkülerin Romanı* (1934) adlı eserinde kadınların kılık kıyafetine dair siyasi erkin hassasiyetine yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde gerilemenin nedenlerinin bir kesim tarafından İslami duyarlılığın azalmasına, ahlaki çöküntüye bağlandığı ve bu nedenle modernleşme çabalarının zaman zaman sekteye uğradığı herkesin malumudur. Devrin siyasileri tarafından bu anlayış doğrultusunda ahlaki zaafiyetin müsebbibi olarak görülen kadınların “*kıyafetleri giderek daha fazla disiplin altına*” (Bilgin 1997: 39) alınmaya çalışılmış ve şeri kaideye göre “*eller, yüz ve ayakların dışında kalan*” (Gümüş Böke 2017: 25) kısımların örtülmesine dair zaman zaman çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Yazar bu anlayışı yermek için Osmanlı'yı bağrından koparak Batılı gibi düşünmeyi becerebildikleri için modernleşen uluslarla mukayese eder.“*Daha dün Osmanlı idaresinden kurtulan Yunan, Sırp, Bulgar ve Ulah milletlerinin Garp kafası güderek elde ettikleri yüksek medeniyet gözümüzün önünde dururken biz hâlâ (...) Türk kadınının kıyafeti için fetvahnelerdeki hocalardan fetva alıyoruz.*” (Morkaya 1934b: 246). Yazar bu doğrultuda üç kadının giyim kuşamları nedeniyle merkez kumandanının karşısına getirildiğini ve burada sert bir dille uyarıldıklarını vurgular.

“*Geçen gün İstanbul merkez kumandanı Beyazıt meydanından geçen üç hanımı inzibat memurları vasıtasıyla huzuruna çıkartmış ve: — Bu ne kıyafet, bu ne kepezelik, utanmanız yok mu, böyle kollarınız, yüzleriniz açık sokağa çıkmanın*

müslümanlığa yaraşır şey olmadığını bilmiyor musunuz? Diye her zaman elinden düşürmediği kırbağı ile bu tazeleri biraz okşamış sonra: —Bir daha böyle görmüyeyim sizi sürerim!” (Morkaya 1934b: 246-247).

9.2. Atatürk Dönemi

Cumhuriyet yıllarını yansıtan *Ben Deli miyim?* (1925) adlı eserde birinci meclis tarafından içkinin yasaklanması konu edilirken, *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanda uyuşturucu, *Yakut Yüzük*'te (1937) ise kumar yasağı ele alınmıştır.

Hüseyin Rahmi'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında “*Osmanlı memleketinde, sarhoşluk veren her nevi şeyin üretimi(ni), dışalımı(nı), satışı(nı) ve kullanımı(nı)*” (Karahanoğulları E.T.21.04.2019: 13) yasaklayan 14 Eylül 1920 tarihli Men-i Müskirat Kanunu'nun uygulanmasındaki eksikliklere dikkat çekilmiştir. Söz konusu kanunun yürürlükte olduğu yılları vaka zamanı olarak alan romanda insanların içkiye ulaşmasının kolaylığı Şadan'ın “*Madam Fedrona'nın ticaret evinde içmediğimiz içki, çekmediğimiz duman, kokladığımız toz kalmamıştı.*” (Gürpınar 2018: 69) şeklindeki sözleriyle verilir. Revan Hanım'ın köşkünün yanında oturan Nuri'nin eniştesi Ömer Ağa'nın İhlamur'daki evine gitmek amacıyla Fedrona'nın evinden alkollü bir vaziyette çıkan Şadan ve Kalender Nuri'nin yürüyüşlerindeki sarhoşluk emareleri içki yasağının alenen ihlal edilmesine örnek teşkil ettiği için halkın tepkisini çeker.

“— *Haniya gizlenmesi mümkün olmayan şekilde sokakta sarhoş bulunmak yasaktı. Bunları polis görmüyor mu?*”

Öteki :

— *Polis bunlardan hangi birini görsün? Bütün diğer görevlerini bırakıp sarhoşlarla mı uğraşsınlar? Bunlar kurallara karşı gelir, ağzını bozar, silah çeker, kusar, daha bilmem ne yapar. Bu baş belalarını toplayıp da nereye depo etmeli? İçki yasağını ilan edenler bu işe ayrılacak yeni bir polis teşkilatı yapmalıdırlar.”* (Gürpınar 2018: 70).

Memduh Şevket Esendal'ın “*yeni kurulan Ankara'nın havasında memleketteki seviye ve zihniyet farklarını kuvvetle gösteren bir eser*” (İleri 2015: 227) olarak tavsif edilen *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) adlı romanında Ayaşlı İbrahim

Efendi'nin kiracılarından I. Dünya Savaşı'ndan önce babasının işi nedeniyle gittiği Rusya'da ilk gençlik yıllarına kadar kalan ve daha sonra Türkiye'ye gelen, fabrikatör İskender Bey'in fabrikasında uyuşturucu madde hılasası bulunur. İskender durumdan haberi olmadığını belirtse de ortakları onun da uyuşturucu işiyle ilgisi olduğunu söyleyince tutuklanır. Okur bu durumu Ayaşlı ile anlatıcının konuşmalarından öğrenir.

“—*Bunun, bir fabrika gibi bir şeysi vardı ya, orada ortakları afyon hılasası yapıyorlarmış. Orası da İskender'in üstünde görünüyor. Yapanlar da bunun ortakları.*

— *İskender'in bundan haberi yok muymuş?*

— *İskender'in ağzına baksan, yokmuş diyor, ama ortakları bu işte de ortaklığı vardır, demişler.*

— *HimmE, ne yapıyor şimdi, İskender?*

— *Hiç, tıktılar, içerde oturuyor. Ortakları İstanbul'dan bir avukat tutmuşlar.”* (Esendal 2005: 235).

Ancak İskender Bey'in ceza alıp almadığı, aldıysa kaç yıl olduğu gibi sorular dava süreci romana yansımadağı için cevapsız kalır.

Mahmut Yesari'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Yakut Yüzük* (1937) adlı romanında Zülfü Şahin'in “*Beyoğlu'nun arka sokaklarındaki (...) gizli kumar onatılan evin(in)*” (Yesari 1941: 8) mühürlenmesi konu edilmiştir. “—*Belki duymuşsunuzdur, bizim ev, basıldı. (...) Kanuni muamele cereyan ediyor. Muhakememiz oluyor...*” (Yesari 1941: 116).

Ben Deli miyim? (1925) adlı romanda edebe mugayir giyimin kanuna aykırı olduğu belirtilirken *Utanmaz Adam*'da (1934) ise Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde ahalaka mugayir basın yayın faaliyetlerine getirilen yasaklamalar konu edilmiştir. Ayrıca kedi eti yemek gibi devrin hukuki mevzuatında cezai karşılığı olmamasına rağmen halkın örfüne, inancına uygun olmayan davranış karşısında adli mecilerin çaresiz kalması da yansıtılmıştır.

Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında Kalender Nuri, evli bir kadın olan Revan Hanım'a âşık olur ve bu durum bir süre sonra Kalender'e

bu uğurda her şeyi yaptırabilecek bir saplantıya dönüşür. Nuri'nin hileleri neticesi kocası Revan Hanım'ı kendisini aldattığı gerekçesiyle boşar. Ne var ki bu süreçte kendisine yardım eden arkadaşı Şadan bir şekilde Revan Hanım'la evlenir. Durumu hazmedemeyen ve Şadan'a tehdit mektupları göndermeye başlayan Kalender Nuri'de bir taraftan delilik alametleri görülmeye başlar. Bir gün Kalender, Ayasofya Camii'ndeki musalla taşının üzerine çırılçıplak uzanır. Halkın sanki seyirlik oyun varmış gibi seyre toplandığı anda “*İki polis çıplağın kollarından çekerek musalladan aşağıya alırlar.*” (Gürpınar 2018: 258). Kalender bu halde merkeze götürülerek komiserin huzuruna çıkarılır. Durumu anlamak için kendisini sorgulayan komiser “*Herkes hareketinde hür değil mi? Sıkıldım, soyundum.*” (Gürpınar 2018: 259) demekle yetinir. “*Kanun(un) böyle cascavlak gezmeyi yasak(ladığı)*” (Gürpınar 2018: 259) belirtilerek bir sevda yüzünden çıldırdığı anlaşılan Kalender muayeneye gönderilir. Ancak konuyla ilgili adli süreç romana yansımaz.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında hırsızlık ve dolandırıcılık faaliyetlerinden istediği neticeyi alamayınca “[b]iz bir vurgunla karnımızı doyurmak için fırsat bekliyoruz. Hâlbuki dalaveremize uygun vakalar ara sıra gecikiyor, sefalet perhizimiz uzuyor, zayıflayıp tazıya dönüyoruz.” (Gürpınar 1969: 139) kanaati hâsıl olan Avnussalah Bey, toplumun ilgisini çekeceği düşüncesiyle *Yeni Dünya* gazetesinde Karanlıkta Neler Oluyor adlı müstehcen hikâye dizisi yayımlamaya başlar. Söz konusu hikâyeler çok fazla rağbet görünce filme alınır. Hatta “[y]abancı sinemacılardan çok isteklisi çık(ar).” (Gürpınar 1969: 153). Her ne kadar gerekçesi verilmese de ahlaka mugayir yayınlar hakkında düzenleme yapan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 426, 427, 428. maddeleri¹ kapsamında olsa gerek filmin gösterimi yasaklanır. “*Film birkaç defa halka gösterildi. Kalabalığın çokluğu çabuk yasak edilmesine yol açtı.*” (Gürpınar 1969: 153).

¹ 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun müstehcen yayınlarla ilgili sınırlamalar getiren 426, 427, 428. maddeleri hakkında bilgi için bkz. 765 Türk Ceza Kanunu (mülga), www.lexpera.com.tr. <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/ka801y1926n320k765>. E.T. 15.09.2019.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarını yansıtan *Utanmaz Adam* (1934) adlı romanında 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ve diğer ülkelerle birlikte Türkiye ekonomisini de olumsuz etkileyen 'Büyük Buhran' olarak adlandırılan ekonomik krizin (Işık, Duman 2012: 74) yansımalarını görmek mümkündür. Hüseyin Rahmi bu dönemde İstanbul'da yaşanan sefaleti Avnussalah Bey ve ailesi vasıtasıyla yansıtmıştır. “*Kuru ekmeği dirhemle, zeytini tane ile yemek gibi hayatta kupkuru bir perhiz geçiriyoruz.*” (Gürpınar 1969: 24). Yazar açlık ve sefaletin boyutunu derinleştirmek için “[e]tler pahalya çıkalı artık tencerelerde kedi köpek kaynıyormuş.” (Gürpınar 1969: 61) algısına yer verir. Ayrıca söz konusu sefalet romanda yönlendirici güç olarak verilmektedir. “*Yılların biriktirdiği içtimaî çözümlüştün bütün kötülüklerinin, bozukluklarının bir insanda tecelli etmiş en son muhassalası(...)*” (Berkes1945: 15) olarak sunulan Avnussalah Bey, açlıktan kurtulmak için, hırsızlık, dolandırıcılık gibi fiillerle yetinmez. Komşuları Şekibe Hanım'ın kedisini keserek ailesine tavşan eti diye yedirir. Olayın meydana çıkmasından sonra “*kedi celladının evi taşlan(ır), şangır şungur camları aşağı indiril(ır). Onu birkaç defa sokakta patakla(rlar). Her rast geldikleri yerde yamyamlığından dolayı yüzüne tükürü(rler).*” (Gürpınar 1969: 63). Bununla da yetinmeyen mahalleli Avnussalah Bey'i karakola şikâyet eder. “*Lakin işin kanun tarafı açıkça belli olmadığından bir şey yapıla(maz)*” (Gürpınar 1969: 63).

Atatürk Dönemi Türk romanında Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde yasaklar genellikle siyasi iradenin otoritesini tahkim etmek amacıyla uygulamaya koyduğu sınırlamalar şeklinde verilerek bu uygulamalar neticesi kişi hak ve hürriyetinin engellediği vurgulanmıştır. Ayrıca sınırlamaların keyfilğine de dikkat çekilmiştir. Yine aynı dönemi ele alan romanlarda Osmanlı Devleti'nde kişilerin hak ve hürriyetini kısıtlayan emirler de eleştirilmiştir.

Atatürk Dönemi'ni yansıtan romanlarda kumar, uyuşturucu gibi sıradanlaşan yasakların yanında Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında 14 Eylül 1920 tarihli Men-i Müskirat Kanunu'yla yürürlüğe giren içki yasağı gerekliliği ve uygulamasındaki eksiklikler bakımından trajikomik bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca Hüseyin Rahmi'nin *Utanmaz Adam* (1934) adlı eserinde ise gayriahlaki yayımların yasaklanması yansıtılmıştır.

10.BÖLÜM: DÖNEM ROMANLARINDA DEVLET MEMURLARINA YÖNELİK ADLÎ VE İDARİ YAPTIRIMLAR

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, gerileme döneminden itibaren başta askerî alan olmak üzere çeşitli birimlerde ıslahatlar yapmaya başlamıştır. Tanzimat Dönemi'yle birlikte devleti hantal yapısından kurtarıp dinamik hâle getirmek için ıslahattan ziyade zihniyet değişikliğine ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve yerel yönetimlerin yetkilerinde sınırlamaya gidilerek merkezi yapı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 1864 ve 1871 yıllarında vilayet nizamnameleri çıkarılarak mahalli idarelerin görev ve sorumlulukları tekrar düzenlenmiştir. “*Vali mülkiye, maliye, eğitim, bayındırlık ve güvenlik işleriyle cezai ve hukukî işlerin icrasından sorumlu(...)* (olmuştur). (Valinin) *öncelikli vazifesi, kanun ve tüzüklerin işleyişine nezâret etmek(...)* [ayrıca devlet merkezinden gelen emir ve kararnameleeri uygulamak, mutasarrıflar ile vilayet dâhilindeki tüm memurları doğrudan ve alt birimlerdeki diğer memurları da amirleri aracılığıyla denetlemek ve bu konuda gerekli tedbirleri almak(...)]” (Gençoğlu 2011: 36) şeklinde tanımlanmıştır.

Valilerin sorumlulukları arasında yer alan memurların teftiş ve denetimi ile devlet işlerinin usulünce yapılması hedeflenmiş, usulsüzlüğü tespit edilen şahıslara yaptırım uygulanarak kurumların zaafa uğraması engellenmeye çalışılmıştır. Atatürk Dönemi Türk romanında devlet memurlarının teftişi mevzusu, Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* (1928) adlı eserinde ele alınmış, romanda devlet memurlarının usulsüzlük ve yolsuzluk yaptıkları gerekçesiyle teftiş edilmelerine yer verilmiştir. Mürşit Efendi kaymakam olarak görevlendirildiği M... kasabasının kronikleşen içme suyu sorununu çözmek amacıyla bürokratik süreçlere uygun olarak hareket etmediği, halktan para topladığı gibi gerekçelerle şikâyet edilmiş ve konuyu soruşturmak için müfettiş görevlendirilmiştir. Her gün bir iki çocuğun ölümüne neden olan içme suyu problemini çözmek için iş ve işlemleri usulünce yapmayan genç kaymakam açığa alınarak soruşturma başlatılır.

“*Beni hemen işten el çektirdiler ve sorguya başladılar. Suçum bir değil, birçoktu. Keşif raporları hatalıydı. Münakaşalar, usulü dairesinde olmamıştı. İhale-i kat'ıye için lâzım olan müddet dolmamıştı. Gayr-i kanunî olarak fasıldan fazla para*

nakletmişim... Ahaliyi tazyik ederek para almışım. Bazı suistimallere sebebiyet vermişim.” (Güntekin Tarihsiz a: 80).

Müfettişler, Mürşit Efendi’yi dinledikten sonra her ne kadar romana yansımada söz konusu usulsüzlüklerin genç, idealist, tecrübesiz bir adamın hayatı bir sorunu çözme çabası neticesi ortaya çıktığına hükmetmiş olmaları ki kaymakamın görev yerini değiştirmekle iktifa etmişlerdir.

“Mamañih, müfettişler insan adamlardı. İsteseler beni bir daha çalıştırılmamak üzere devlet hizmetinden kovdurturlar, senelerce mahkeme ve hapishanelerde süründürürlerdi. Fakat, onlar beni çok dikkat ve merhametle dinlediler ve yalnız daha fena bir kazaya göndermekle iktifa ettiler.” (Güntekin Tarihsiz a: 80).

Reşat Nuri Güntekin’in *Acımak* (1928) adlı romanında vergi memurlarından birinin azil ve hapis cezası gerektirecek derecede suistimali ortaya çıkmış. Olayı soruşturmak için Mürşit Efendi’nin okul arkadaşlarından bir müfettiş görevlendirilmiştir. Memurun ailesi ağlayıp sızlayarak Mürşit Efendi’nin kayınvalidesine müracaat eder veyardım ister. Mürşit Efendi yaptığıın yanlışlığını bilse de konuyla ilgili arkadaşından ricacı olarak, devleti zarara uğratan bir şahsın ceza almasına engel olur. *“Hafif bir mukavemetten sonra ricamı kabul etti. Muvafik bir rapor vererek vergi açıklarının bir kısmını kapatmak şartıyla hırsız azilden ve hapisten kurtardı. Bir vazifeyi suistimal cürmüne alet oldum.”* (Güntekin Tarihsiz a: 105).

“Tanzimat Fermanında taahhüt edilen ‘emniyet-i can ve mahfûziyet-i ırz ve namus ve mal’ prensibi gereğince ilan çıkarılan ilk kanunlardan biri” (Akgündüz E.T.20.11.2019) 3 Mayıs 1840 tarihinde memurların rüşvet almasını, yolsuzluk yapmasını ve devleti zarara uğratmasını önlemek maksadıyla hazırlanmıştır.¹ Söz konusu kanunla bahsi geçen fiilleri yapan memurlara suçun niteliğine göre hapis ve para cezası, azil gibi yaptırımlar uygulanmıştır. Tüm çabalara rağmen devlet

¹ Devlet memurlarını rüşvet, yolsuzluk, devleti zarara uğratma gibi fiillerden men etmek amacıyla hazırlanan 3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanunu hakkında bilgi için bkz. Keleş 2005: 259-280.

memurlarının bahsi geçen suçları işlemesinin önüne geçilememiştir. Atatürk Dönemi Türk romanında da devlet memurlarının rüşvet, zimmet, irtkâp gibi suçlamalar neticesi çeşitli yaptırımlarla karşılaşmaları ele alınırken konuyla ilgili adli ve idari süreçlerin sağlıklı çalışmadığı ve bu nedenle hukuksuzlukların ortaya çıktığı eleştirisine sıklıkla rastlanır. *Dudaktan Kalbe* (1924), *Miras* (1925) gibi romanlarda isnat edilen suçun soruşturulmasına dair idari ve adli süreçlerin zaafiyetleri neticesi memurların mağdur olmaları örneklendirilirken Aka Gündüz'ün *Aysel* (1932) adlı romanında ise işiyle ilgili usulsüzlükleri sabit olan bir güvenlik görevlisinin ancak vesayetinde olduğu nüfuz sahibinin kendisine yeteri kadar hizmet etmediğini anlamasıyla yaptırımla karşılaşması söz konusu edilmiştir. İhsan Edip'in *İncir Ağacı* (1935) adlı romanında ise yine sağlıksız çalışan adli ve idari mekanizmaya gönderme yapılarak devlet memuruna uygulanan yaptırımın hukuksuzluğu dile getirilmiştir. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında ise hırsızlığı tespit edilen memurun padişah tarafından azledilmesiyle iktifa edilmesi eleştirilmiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* (1924) adlı romanında “*Aydın Vilâyetinin bütün kasabalarını birer birer gez(en) daima memuriyet ve memleket değiştir(en), fakat hiç birisinde tutunam(ayan)*” (Güntekin Tarihsiz c: 21) Kenan'ın babası Nail Bey, Melek Hanım'la evlenmeden üç yıl önce Manisa'daki memuriyeti sırasında bir zimmet meselesi nedeniyle mahkemeye düşer. Delil yetersizliğinden serbest kalmasına karşın memuriyetten azledilir. “*Nail'in mazisinde bir leke vardı: Üç sene evvel onu bir para meselesinden dolayı Manisa muhasebe memurluğundan azletmişlerdi. Mahkeme onu mahkûm etmek için kâfi delil bulamamış, beraat ettirmiş.*” (Güntekin Tarihsiz c: 21).

Memduh Şevket Esendal'ın *Miras* (1925) adlı romanında mahkeme kâtibi Sadık Efendi'nin “*evvelce şer'iyeye mahkemelerinden birinde kâtipken bir rüşvet meselesinden kadı ile arası açılıp*” (Esendal 1988: 210) azledilmesi hadisesine yer verilir.

Aka Gündüz'ün *Aysel* (1932) adlı romanında işiyle ilgi usulsüzlükleri sabit olan bir güvenlik görevlisinin ancak vesayetinde olduğu nüfuz sahibine yeteri kadar hizmet etmediği anlaşılınca onun tavassutuyla görev yeri değiştirilebilir. Romanda Yuvaköy'ün zengin ve nüfuzlu adamlarından olan Hacı Nazif, jandarma çavuşunu

eskisi gibi çıkarlarına hizmet etmediği ve hasım olarak gördüğü Günahsızların Ali'yi arkaladığı için nüfuzunu kullanarak “*Tekalifi Harbiyedendeyni olanlarla sahabet, umuru askeriyeyi işkal, evrakı resmîyeyi gayrı mesul eşhas yedine tevdi gibi*” (Aka GündüzTarihsiz: 52) gerekçelerle Dere Pınar Karakoluna sürdürür.

İhsan Edip'in *İncir Ağacı* (1935) adlı romanında ise hadisenin mahiyeti verilmeden bir devlet memurunun uğradığı iftira neticesi azledilmesinden bahsedilir. Romanda küçük yaşta annesini, babasını kaybederek İstanbul'daki dedesine ve büyükannesine sığınan Nihal, kendisini evlilik vaadiyle iğfal ederek umumhaneye düşmesine sebep olan Nüzheti öldürmek suçuyla götürüldüğü polis merkezinde ifade verirken sığındığı büyük babasının evkaftaki memuriyetinden “*bir iftira sebeble, hemen azledi(ldiğini)*” (İhsan Edip 1935: 19) belirtir. Ancak azli gerektiren suç ya da isnat veya işten çıkarma hadisesinin hangi aşamalardan sonra gerçekleştiği romana yansımaz.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında saraya gönderdiği jurnaller neticesi önce kaymakam daha sonra mutasarrıf olan Sakallı Vasfi, Sivas'ta bir sancakta görev yaparken hırsızlık yaptığı gerekçesiyle II. Abdülhamit tarafından azledilir. “*Sakallı Vasfi alenen hırsızlığa başlayınca (...) vali (...) Abdülhamit'e 'mürtekipleri sevmeyen padişah olduğunu' yazdı ve Abdülhamit kendisinin mürtekipleri sevmeyen padişah olduğuna inanarak mutasarrıf Vasfi'yi hırsız diye azletti.*” (Kuntay 2017: 266).

Devlet memurlarının işleriyle ilgili usulsüzlüklerinden dolayı yaptırımla karşılaşması genel olarak Osmanlı Dönemi'ni yansıtan romanlarda ele alınmıştır. *Dudaktan Kalbe* (1924), *Miras* (1925), *Ben Öldürmedim Kokain* (1933), *Aysel* (1932), *İncir Ağacı* (1935), *Üç İstanbul* (1938) adlı romanlarda görüleceği üzere söz konusu usulsüzlüklerin genel olarak ya yetkililerin idari tasarrufuyla ya da adli mercilerin kararıyla neticelendirildiği görülmektedir. Bazı romanlarda idari tasarrufa dayanan kararlar adil bulunmamış, siyasi bir tasarruf olarak algılanmıştır. İncelenen romanlarda devlet memurlarının işleriyle ilgili usulsüzlüklerinin sadece Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* (1928) adlı romanında memurların müfettişler marifetiyle soruşturulması da dikkat çekicidir. Bu durum Atatürk Dönemi roman yazarları tarafından yansıtılan I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerinde müfettişlik

müessesinin tam olarak kurumsallaşamadığını göstermektedir. Ayrıca söz konusu romanda gerileme dönemi devlet memurlarının hastalığı haline gelen keyfilik, iltimas gibi gayriahlaki yollara başvurma temayülünün müfettişlere de sirayet ettiği belirtilmiştir.

SONUÇ

Demokratikleşme temayülleriyle birlikte devlet yapıları yasama, yürütme, yargı olarak adlandırılan güçler ayrılığı ilkesini benimseyerek keyfi yönetimlerin önüne geçmeye, vatandaşlarına evrensel hukuk normları çerçevesinde huzur ve güven içerisinde ötekileştirilmeden yaşama imkânı sunmaya çalışmışlardır. Söz konusu yaşamın şüphesiz en önemli düzenleyici birimi adalet kurumudur. Adalet kurumunun zaafa uğradığı yerlerde hem huzur ve güven ortamı sarsılmaya, hem de devlet yapıları güç kaybetmeye başlamıştır.

Topluma huzur ve güven içerisinde yaşama imkânı vermesi beklenen adalet kurumunun şüphesiz en önemli mercii mahkemelerdir. Osmanlı Devleti, Klasik Dönemi'nde güçler ayrılığı ilkesini benimsememiş olmasına rağmen İslam hukukunun yargı bağımsızlığı hususundaki hassasiyetine uygun olarak müdahaleci bir tutum içerisine girmediği ve yargı personelinin atama ve yer değiştirmesi konularında ehliyet ve liyakat gibi hayati öneme haiz kriterleri gözettiği için uzun süre gücünü muhafaza etme imkânı bulmuştur. Ne var ki gerileme dönemiyle birlikte yargı kurumu da bozulmaya başlamış ve peyderpey adaletsizliklerin ortaya çıkmasıyla insanlar kuruma olan güvenlerini yitirmişlerdir. Şüphesiz bunda yargı personelinin atanmasında ehliyet ve liyakat gibi hayati öneme sahip kriterlerin göz ardı edilmeye başlanması, Tanzimat Fermanı'yla padişahın uhdesinde bulunan yargı yetkisini mahkemelere devretme sözüne rağmen siyasilerin kendileri için kullanışlı bir enstrüman olarak gördükleri yargıya müdahale etme alışkanlığını terk edememesi gibi sorunların payı büyüktür. Bu nedenle tam anlamıyla bağımsız bir yapı geliştiremeyen mahkemelerde rüşvet, iltimas gibi gayriahlaki durumlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Halkta mahkemelerin eşraf gibi siyasi ve ekonomik olarak güçlü şahısların ya da devrin siyasi aktörlerinin vesayetinde olduğu ve bu sebeple adaletin tesisine hizmet edemeyeceği algısı yerleşmeye başlamıştır.

Atatürk Dönemi Türk romanı incelendiği zaman özellikle Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde söz konusu algıyı görmek mümkündür. Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937), Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927), Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1924), Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* (1937) adlı

romanlarında siyasi ve ekonomik olarak güçlü şahısların; Burhan Cahit Morkaya'nın *Dükkülerin Romanı* (1934), Aka Gündüz'ün *Ben Öldürmedim Kokain* (1933), Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928), *Çalığışu* (1922) adlı romanlarında ise siyasilerin yargıyı vesayet altına almaları eleştirel bir şekilde yansıtılmıştır.

Bununla beraber Türk milleti için mahkemeler ailevi sırların ifşa edildiği, mahremiyetlerinin ihlal edildiği mekânlar olarak algısal nitelik kazanmıştır. Mahkemelik olmayı olumsuz bir mahiyete sahip olan düşmek fiiliyle kurulan 'mahkemeye düşmek' şeklinde deyimleştirmek bu algının neticesi olmalıdır. İncelenen romanlarda Hüseyin Rahmi'nin *Tutuşmuş Gönüller* (1926), *Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927), Burhan Cahit Morkaya'nın *Yalı Çapkını* (1933) adlı eserlerinde örneklendiği gibi insanlar mahremiyetlerinin ihlal edileceği endişesiyle zaman zaman haklı davalarını yargıya taşıyamamışlardır.

Asıl amacı toplumsal hayatı düzenleyerek halkın huzur ve güven ortamında yaşamasını sağlamak olan kanunlar bu vazifesini yerine getirirken yaptırım gücüyle suçlu namzetini caydırmayı ve ceza yoluyla suçluyu ıslah etmeyi amaçlamaktadır. Dönem romanları incelendiğinde Selahaddin Enis'in *Mahalle* (1930), *Cehennem Yolcuları* (1926), Reşat Nuri'nin *Gizli El* (1924) adlı eserlerinde de görüleceği üzere belli bir eğitime sahip şahsiyetlerin kanunların caydırıcılığı nedeniyle tasarladıkları suçları işleyemedikleri görülmektedir. Ayrıca Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında* (1929), Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* (1928), Hayrettin Ziya'nın *İnsan Artıkları* (1937) adlı eserlerinde de örneklendiği gibi sefalet, toplum tarafından sabıkalı olarak kodlanmak gibi gerekçelerle sosyal yaşamda evindelik hissini kaybeden insanlar için hapisanelerin sığınak hâline gelmesi sosyal devlet göndermesi yapılarak eleştirilmiştir.

Atatürk Dönemi'ni yansıtan eserlerde ise yargı kurumuna siyasilerin ya da eşrafın müdahalesi görülmemekle birlikte Esat Mahmut Karakurt'un *Ölünceye Kadar* (1937), Mehmet Rauf'un *Kâbus* (1928) adlı romanlarında da görüleceği üzere mahkemelerin mahremiyetleri ihlal eden mekânlar olduğu algısının devam ettiği anlaşılmaktadır. Reşat Enis'in *Gong Vurdu* (1933) adlı romanında ise cezai yaptırımla karşılaşmak istemeyen şahsın mukaddesatını ortaya koyarak kurtulma çabası yansıtılmıştır. Hayrettin Ziya'nın *İnsan Artıkları* (1937) adlı romanında ise

sosyal çevrede yaşama imkânı bulunmayan şahıslar için hapisanelerin yine sığınacak mekânlar olduğu görülmektedir.

Dönem romanlarında yargı kurumu sivil mahkemeler, divanharpler ve İstiklal Mahkemeleri olarak üç başlık altında incelenmiştir. Sivil mahkemeler her ne kadar cinayet, hukuk, sulh, şeri şeklinde tasnif edilerek değerlendirilse de bu çalışmada daha çok yargı bağımsızlığı, hâkim heyetinin teşekkülü, tanıkların tespiti, dava süreleri gibi genel işleyişi yansıtan hususlar dikkate alındığı için böyle bir ayrıma ihtiyaç duyulmamıştır. Osmanlı Dönemi'ni yansıtan *Yeşil Gece* (1928), *Üç İstanbul* (1938), *Bağrı Yanık Ömer* (1930), *Onikiler* (1935) ve *Dudaktan Kalbe* (1924) gibi eserlerde de görüleceği üzere nüfuz sahiplerinin müdahalesine açık olması, bazen de doğrudan nüfuz sahiplerinin vesayetlerine girmesi; yargı modernizasyonu kapsamında yabancı devletlerin içişlerine müdahalesini engellemek için gayrimüslim tebaayı karar verme sürecine dâhil etmek maksadıyla oluşturulan çok hâkimli yapının özellikle taşrada hukuk bilgisinden yoksun nüfuz sahibi şahıslardan oluşması, yargı mensuplarının gerileme dönemiyle birlikte rüşvet, iltimas gibi gayriahlaki yollara sapması nedeniyle mahkemelerin adaletin tesisine çok da hizmet edemediği belirtilmiştir. Atatürk Dönemi'ni yansıtan Esat Mahmut Karakurt'un *Ölünceye Kadar* (1937) adlı romanında yargıya güvenin tam olarak tesis edilemediği eleştirisi yapılırken, Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde yeni dönemle mahkemelerin vesayetten kurtularak bağımsızlaştığı vurgulanmıştır.

Sıkıyönetim hallerinde askerî mahkemelerin yetki genişlemesi yaşayarak sivillerin davalarına da baktıkları bilinmektedir. Divanharp olarak adlandırılan bu mahkemeler seri karar verme kabiliyeti ve kararlarına itiraz yolunun kapalı olması gibi hususlar nedeniyle şüphesiz devlet yetkilileri için kullanışlı bir araç olmuştur. Ne var ki Atatürk Dönemi roman yazarları söz konusu özelliklerinden dolayı divanharplerin keyfiliğe ve müdahaleye açık olduğu düşüncesinde birleşmiş ve bu nedenle adil kararlar veremedikleri eleştirisini getirmişlerdir. Özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde siyasi iradenin sopası hâline gelmekle itham etmişlerdir. Divanharpler gibi davaları seri bir şekilde sonuçlandırdığı bilinen İstiklal Mahkemeleri de yine müdahaleye açık olmakla eleştirilmiştir.

Şüphesiz Tanzimat Dönemi'nden itibaren padişahların tasarrufunda bulunan Osmanlı hukuk sisteminin önemli bir parçası haline gelen örfi hukuka dair yetkilerin mahkemelere devredilmesiyle yargı bağımsızlığı hususunda önemli bir adım atılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti, kanuni düzenlemelerle hayata geçirdiği iyileştirmelere uygun zihniyet geliştiremediği için yargı bağımsızlığı hususunda mesafe alamamıştır. Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1924), Mahmut Yesari'nin *Yakut Yüzük* (1937), Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928), *Akşam Güneşi* (1926) gibi romanlarında da örneklendiği gibi yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı hususu Osmanlı Devleti için gerileme döneminden itibaren problemlen alan olarak kalmıştır.

İncelenen romanlarda Osmanlı yargı sisteminin bozulmasında önemli bir unsur olarak yargı mensuplarının mesleki yetersizliği ve yargıç teminatından yoksun olması görülmüştür. Gerileme dönemine kadar devlet yapılanması güçler ayrılığı ilkesine dayanmasa da atamalarda ehliyet ve liyakatin dikkate alınması, siyasi iradenin yargı mercilerini doğrudan etkileyecek fiillerden uzak durması, yargıçların ekonomik anlamda daha rahat olmaları gibi olanaklar neticesi Osmanlı yargısını daha bağımsız, güvenilir bir kurum hâline getirmiştir. Ancak II. Abdülhamit Dönemi'ni yansıtan Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927), *Aysel* (1932) Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935) adlı romanlarında da görüleceği gibi gerilemeyle birlikte Osmanlı adalet kurumu peyderpey yargıçların ekonomik anlamda zayıflaması, atamalarda ehliyet ve liyakate dikkat edilmemesi neticesi hem müdahaleye açık bir kurum haline gelmiş hem de rüşvet ve iltimasla anılır olmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi'ni yansıtan eserlerde ise yargı kurumunun işlerliğini yitirmesi ve vesayet altına alınmasıyla devletin yıkılışı arasında koşutluklar kurularak *Onların Romanı* (1933), *Ben Öldürmedim Kokain* (1933), *Yeşil Gece* (1928) gibi romanlarda görüleceği üzere kurumun en önemli unsuru olan yargıçların İttihat ve Terakki Fırkası ve eşraf vesayetine girmesi neticesi adaletin tecellisine hizmet etmekten uzaklaşması eleştirilmiştir. Ayrıca *Yeşil Gece* (1928) örneğinde Osmanlı yargısının bir parçası hâline gelen çok hâkimli yapının teşekkülünde hukuk bilgisine ve kurumun hassasiyetini yansıtan etik anlayışına sahip olmayan nüfuz sahibi şahsiyetlerden oluşmasının mahzurları belirtilmiştir. *Ayarı Bozuklar* (1926) adlı romanda ise II. Meşrutiyet'in ilan edildiğini bildiren tebliği okuyup anlamlandıramayacak kadar cahil bir şahıs olan ve kasaba büroasisinin sefih

yaşamının bir parçası olduğu için muteber bir şahsiyet olarak görülen 'kadı'nın nitelikleri üzerinden hürriyet, müsavat, adaletmottosuyla ilan edilen II. Meşrutiyet Dönemi yargısının ümit vermeyen geleceği gösterilmiştir. Atatürk Dönemi'ni yansıtan eserlerden Refik Ahmet'in *Açlık* (1937) adlı romanında Atatürk'ün “*Köylü milletin efendisidir.*” vecizesini şiar edinerek davaları ekseri köylü lehine sonuçlandıran yargıç tipinin idealize edilmesi dışında yargı mensupları genel itibarıyla hukuka uygun kararlar veren olumlu şahıslar olarak verilmiştir.

İncelenen romanlarda üç dönemin ortak sorunlarından biri de kolluk güçlerinin adları, unvanları değişse de siyasi ve ekonomik olarak güçlü olan şahısların nüfuzuna girme temayülleri olmuştur. Sadri Ertem'in Tanzimat yıllarını yansıtan *Çıkrıklar Durunca* (1931) adlı romanında örneklendiği gibi I. Meşrutiyet yıllarında eşrafın nüfuzuna girdiği görülen kolluk güçleri, II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise ayrıca harp zenginleri sınıfının da vesayeti altındadır. Atatürk Dönemi'nde ise siyaseten güçlü olan şahısların nüfuzu ön plana çıkmaktadır. Bu durum da söz konusu zümrenin usülsüzlükler yapmasının önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir. Bunun yanında kolluk görevlileri açısından dönemlerin kendine has kronikleşmiş sorunlarını da görmek mümkündür. II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerini yansıtan yazarların ekserisi, muhalif hadiseler karşısında teyakkuza geçen kolluk mensuplarını diğer adli hadiselerin takibi hususunda gevşek ya da keyfi davranmakla suçlamışlardır. Bu durumu en iyi Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935) adlı romanı örnekler. Roman kahramanlarından Küçük Hanım, Beşiktaş Muhafızlığına giderek bir devlet memurunun kendisinden rüşvet istediğini ifade edince “*bu söylediklerin beni doyurmaz. Durdur! abukatamabukata anlat!..*” (Alus 1999: 152) diyen paşa, ifade padişaha hakaret edildiği yönünde evrilince kolluğu teyakkuza geçirmiştir. Vaka zamanı olarak II. Meşrutiyet Dönemi'ni alan eserlerde ise bu durum en sarıh olarak Peyami Safa'nın *Mahşer* (1924) adlı romanında verilmiştir. “*Bu memlekette zabitanın vazifesi bildiği şey, hükûmete casusluk etmek, hükûmeti düşürmek isteyenleri enselemektir. (...) Ahmed Mehmed'i vurmuş, Hasan Hüseyin'in malını çalmış, polis müdürüne vız gelir.*” (Safa 2016: 244).

Atatürk Dönemi Türk romanında ceza davaları cinayet, şiddet, siyasi, vatan hainliği, hırsızlık gibi suçun niteliğine göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Adli mercilere intikal eden 13.03.1926 tarihi öncesinde meydana gelen cinayet hadiseleri

Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933), Ercüment Ekrem'in *Kodaman* (1934), Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) gibi romanlarında da görüleceği üzere genel olarak 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunu'na, 13.03.1926 tarihinden itibaren 765 sayılı Ceza Kanunu'na uygun olarak verilmiştir. Genel itibariyle cinayet davalarıyla ilgili hukuksuzlukların adli mercilerin yargılama sürecindeki araştırma, soruşturma konusundaki eksiklikleri, suçu salt fiil üzerinden değerlendirme iştiyakı; yargı mensuplarının şahsi beklentilerinin ve merhamet duygularının adalet anlayışlarının önüne geçmesi gibi hususlardan kaynaklandığı belirtilmiştir.

Bununla birlikte Atatürk Dönemi'ni yansıtan *Afrodit Buhurunda Bir Kadın* (1937), *Çöl Gibi* (1938), *Gece Konuştu* (1935), *Ölünceye Kadar* (1937) gibi romanlarda cinayet davaları verilirken kişiyi suça iten diğer faktörlerin dikkate alınmadan salt fiil üzerinden hüküm verilmesi, yargı mensuplarının hislerini işlerine karıştırma temayüllerinin devam etmesi, kişilerin haklı bile olsalar mahkemeleri teşhir edilecekleri mekânlar olarak görmesi gibi hususların adaletin tecellisini zaafa uğrattığı belirtilmiştir.

Atatürk Dönemi romanında dikkat çeken önemli hususlardan biri de şüphesiz siyaseten katl hadisesinin faili meçhul cinayetlere evrilmesidir. Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme süreciyle birlikte modern hukuk normlarının benimsenmeye başladığı herkesin malumudur. Hükümdarların devlet aygıtını tehlikeye soktuğu düşünülen şahıslara yönelik yaptırım uygulama yetkisi, anayasal düzene geçilen II. Meşrutiyet Dönemi'yle birlikte mahkemelere devredilmiştir. Ne var ki devleti yönetenlerin eski iştiyaklarından kurtulamayarak bu tip insanları azmettirdikleri karanlık yapılar marifetiyle pasifize etmeye çalışması Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927) adlı romanında ele alınmıştır. Söz konusu romanda yargıyı vesayet altına alan İttihat ve Terakki Fırkasının kendisine siyaseten zarar verdiğini düşündüğü gazatecileri öldürtmeleri ve hadiselerin faili meçhul olarak kalması eleştirilmiştir.

Tehdit, hakaret, ev basma, darp gibi şiddet eylemleri insanoğlunun tarih sahnesinde görülmesiyle birlikte ortaya çıkmış, toplumlar bireysel ve kamusal yaşam için tehdit hâline gelen söz konusu suçlarla mücadele etmek amacıyla çeşitli yaptırımlar ihtiva eden yasal düzenlemeler yapmışlardır. Ancak suç ve ceza denkliği, yargılamanın adil olup olmadığı gibi hususlar her zaman toplumun dikkatini çekmiş,

zaman zaman da gündemde önemli bir yer işgal etmiştir. Tahkiyeli eserlerin yaşamı yansıtmaya uygun olarak Atatürk Dönemi roman yazarları da Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935), Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* (1930), Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* (1924), Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* (1920), Ercüment Ekrem'in *Kodaman* (1934), İskender Fahrettin'in *Yirmi Beş Kocalı Kadın* (1938) gibi romanlarında da görüleceği üzere şiddet eylemlerini nedenleri ve sonuçları üzerinden ele alarak psikolojik, sosyal ve hukuki açıdan değerlendirmişlerdir. İncelenen eserlerde ataerkil bilinçle kolektif şuur oluşturan Türk milletinin bir parçası olan yazarlar da şiddet eylemlerini ele alırken genel itibariyle geleneksel anlayışa uygun olarak metalaşan kadın algısından sıyrılamamışlar ve gayriihtiyari kadının sahip olunacak bir varlık olduğu anlayışını sürdürmüşlerdir. Toplum gerçeğine uygun olarak şiddet eylemlerinin ekserisinin kadına sahip olma ya da sahipliği muhafaza etme mücadelesinin neticesinde ortaya çıktığını belirtmişlerdir. İncelenen romanlarda yargı süreçleri tam olarak verilmese de suçluların 1858-1926 yılları arasında yürürlükte olan Ceza Kanunu'nun 178. ve 179. maddelerine uygun bir şekilde cezalandırıldıkları görülmektedir. Atatürk Dönemi'ni yansıtan *Çulluk* (1927), *İnsan Artıkları* (1937), *Köy Hekimi* (1932) gibi romanlarda da görüleceği üzere Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi yargıya intikal eden şiddet hadiselerinin çoğunluğunun kadına sahip olma mücadelesi neticesi ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak söz konusu hadiselerin ele alındığı kısımlarda yargı birimlerinin işleyişi ile ilgili değerlendirmelere pek fazla yer verilmemiştir.

Dönem romanlarında iktidar erkini elinde bulunduranların pozisyonlarını korumak için vesayet altına aldıkları adlî kurumların gücünden istifade ederek muhalifleri sindirme politikaları, siyasi davalar olarak ele alınmıştır. Söz konusu romanlarda genel olarak II. Abdülhamit Dönemi siyasi davaları nedenlerine göre tasnif edilerek “Yeni Osmanlılar Muhalefeti”, “Jön Türklük İsnadı”, “Eleştiri yahut Hakaret” başlıkları altında incelenmiştir. Bilindiği gibi Kanunu Esasi'nin askıya alınmasından ve meclisin feshinden sonra II. Abdülhamit yönetimi için muhalif blok oluşturması kuvvetle muhtemel ilk grup Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensupları olmuştur. İnceleme alanına giren romanlarda da çok sık olmamakla birlikte iktidarın söz konusu yapıya mensup Namık Kemal, Mithat Paşa gibi şahısların muhalefet cereyanı başlatmasının önüne geçmek amacıyla Tanzimat Dönemi'nden itibaren

padişahların devretmeye başladıkları örfi hukuktan doğan yargı yetkisinin doğrudan kullanılması suretiyle çeşitli yaptırımlar getirildiği görülmektedir. Bu nedenle II. Abdülhamit Dönemi'nde siyasi davalar genel itibariyle mahkemelere yansımamıştır. Ayrıca bahsi geçen romanlarda bırakın Jön Türklerin teşkil ettiği muhalif hareketin mensubu olmayı söz konusu unsurlarla tanışık olmanın, onları destekleyen basın, yayın araçlarını bulundurmanın azil, tutuklanma gerekçesi hâline gelmesi ve konunun netameli olması sebebiyle idari ve adlî mercilerin doğru düzenli araştırma, soruşturma yapmadan süratle karar vermeleri eleştirilmiştir.

Yazarların konuyla ilgili dikkat çektikleri bir başka husus da II. Abdülhamit Dönemi'nin yarası hâline gelen jurnal mekanizmasıdır. Ercüment Ekrem *Papeloğlu* (1938) adlı romanında sultanın jurnaller konusundaki hassasiyetini bilen bazı açık gözlerin “*atiye, nişan, rütbe mansıp kapmak, padişahın gözüne şirin görünmek kaygusile, tanrının günü biribilerini gammaz(lamalarından)*” (Talu Tarihsiz: 133-134) bahsedilmesi jurnal mekanizmasının ne derece sağlıklı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu romanlarda siyasi mahiyeti olan davalar karşısında idarecilerin ve yargı mensuplarının konuyla ilişkilendirilmek korkusuyla kendilerini süratle karar vermek zorunda hissetmeleri birçok hukuksuzluğun da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kimi zaman da konu padişaha sirayet etmediyse *Üç İstanbul* (1938), *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933) adlı romanlarda görüldüğü gibi kolluk mensuplarının şahsi gerekçelerle kendilerine intikal eden meseleleri yargıya aksettirmeyerek adaletin tecelli etmesine engel oldukları görülmektedir. II. Abdülhamit Dönemi siyasi ve sosyal olaylarını konu edinen romanlarda ayrıca padişaha hakaretin yanında padişahın eleştirilmesi de azil, sürgün ve tutuklama için gerekçe olmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi'ni yansıtan romanlarda da genel itibariyle hürriyet vaadiyle iktidara gelen İttihat ve Terakki Fırkasının da bir süre sonra yavaş yavaş geçmişin muhalefeti sindirme politikalarını uygulamaya başlaması eleştirilmiştir. II. Abdülhamit Dönemi'nde padişahın doğrudan yargı yetkisini kullanarak muhalifleri sindirme olanağını II. Meşrutiyet Dönemi'yle birlikte anayasal düzene geçilmesiyle kaybeden İttihat ve Terakki Fırkası yöneticileri vesayet altına aldıkları yargı kurumu aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Yani hürriyet, adalet mottosuyla yola çıkanlar hürriyeti korumak adına yeni bir istibdat dönemi başlatmışlardır. Söz konusu durumu

Türk romanında en iyi örnekleyen eserlerden biri herhalde Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1924) adlı eseridir. Bu romanda İttihat ve Terakki istibdadı II. Abdülhamit'in son döneminde küçük rütbeli bir subay olan ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte “*iyi bir toprağa atılmış bir tohum*” (Atabeyoğlu 2011: 77) gibi birdenbire büyüyerek I. Dünya Savaşı yılları Osmanlı Devleti'nin en kudretli paşalarından biri olan ve tek meziyeti doğru zamanda doğru yerde durmak ve zamanın ruhuna uygun olarak hürriyetperver kesilmek olan Müceyyep Paşa şahsında verilmiştir. Paşa kendini “*gençlerin koruyucusu (...), hürriyetin bekçisi*” (Atabeyoğlu 2011: 77) olarak tavsif eder. Ancak hürriyeti korumak adına “*günahkâr ve günahsız birçok insanı ipe yolla(maktan) ve açılan ağızları sürgünle kapat(maktan) (...) asla tereddüt gösterme(z).*” (Atabeyoğlu 2011: 77). Paşa, söz konusu zulümleri hürriyeti korumak adına yapar. “*O kadar ki, bir gün bizzat hürriyetin bile boynuna kement ve bileklerine zincir geçirerek zindana at(maktan).*” (Atabeyoğlu 2011: 77) çekinmez. Bu dönemi yansıtan romanlarda da yine yargı kurumunun iktidar tarafından vesayet altına alınarak muhalifler üzerinde sopa olarak kullanıldığı genel kanaattir. Yani II. Meşrutiyet Dönemi de adalet hususunda II. Abdülhamit Dönemi'nden çok da farklı değildir. Bağımsız yargı teşekkül edememiş, yargı vesayeti bu dönemde de aynen devam etmiştir. Atatürk Dönemi'ni yansıtan romanlarda ise Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında yüzeysel olarak Türk hükümetinin komünizmle mücadelesine yer veren *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı eserde komünist olarak etiketlenen şahısların adlî ve idari birimlerin hukuksuz yaptırımlarına maruz kalmalarının eletirel bir gözle yansıtılması dışında siyasi davalarla ilgili hususlara pek yer verilmemiştir.

Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde genel olarak isyan, ihanet gibi devletin varlığına kast eden ve eşkiyaya yardım, asker kaçaklığı gibi kamu düzenini bozmaya yönelik suçlara yer verilmiştir. *Çıkrıklar Durunca* (1931), *Halas* (1929) gibi romanlarda da görüleceği üzere vatana ihanet olarak algılanan hadiseler, genel olarak siyasi iradenin rahatsız edici uygulamalarına yönelik tepkisel yaklaşımların mücadeleye dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. Romanlarda siyasi iradenin muhaliflerle mücadelesinin hukukiliği sosrunsallaştırılmıştır. Atatürk Dönemi'ni yansıtan *Üç İstanbul* (1938) ve *Vurun Kahpeye* (1926) adlı romanlarda ise Millî Mücadele'nin başarısını engellemeye yönelik casusluk, hainlik suçunu işleyen şahısların yargılanarak idam edilmeleri, *Zeyno'nun Oğlu* (1928) ve *Dağları Bekleyen Kız*

(1934) adlı romanlarda ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığına yönelik tehdit hâline gelen Kürt isyanları ele alınmıştır. Söz konusu romanlarda mahkûm edilen şahıslar işledikleri suçla birlikte tanımlandığı için genel olarak okurda da menfi bir algı oluşturulmuş, böylece dönemin ve yaptırımların meşrulaşması sağlanmaya çalışılmıştır. Oysa Osmanlı Dönemi'ni ele alan romanlarda devletin menfi tarafları da vurgulandığı için kanuna uygun olan yaptırımların hukukiliği tartışmalı hale gelmiştir.

Atatürk Dönemi Türk romanında vaka zamanı olarak II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerini alan eserlerde genel olarak hırsızlık, irtikâp, zimmet, rüşvet, dolandırıcılık gibi yüz kızartıcı suçlar toplumsal mahiyetiyle birlikte verilerek suç neden olan koşullar, sabıkalıların karşılaştığı güçlükler, nüfuzlu şahsiyetlerin yargı nezdinde imtiyazlı olduğu inancı eleştirel bir şekilde ele alınmıştır. Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* (1924), *Damga* (1924), Aka Gündüz'ün *İki Süngü Arasında* (1929) adlı romanlarında da görüleceği üzere suç, ceza ilişkisinden çok insanları hırsızlığa sürükleyen sosyal şartlar, özellikle hırsızlıktan dolayı hüküm giyenlerin sabıkalı olarak etiketlendikleri için toplum vicdanında ömür boyu mahkûm edilmeleri eleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemini ele alan Selahaddin Enis'in *Endam Aynası* (1928), *Zaniyeler* (1924), Sadri Ertem'in *Düşkünler* (1935), Reşat Nuri'nin *Gizli El* (1924) adlı romanlarında ayrıca I. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik koşulların halkı sefaletle sürüklemesi, insanların çeşitli gerekçelerle maddi olarak karşılayamayacağı bir yaşam sürme çabası, siyaseten gözden düşen zümrenin ekonomik gücünü kaybederek yoksullaşması, daha çok para kazanma arzusu gibi etkenler hırsızlık, irtikâp, zimmet, rüşvet, dolandırıcılık gibi suçların nedenleri arasında gösterilmiştir. Genel olarak yargılamalar mevzuata uygun olarak gerçekleşmiştir.

Atatürk Dönemi'ni ele alan romanlarda ise ekonomik mahiyeti olan suçlardan daha çok hırsızlık vakalarına yer verildiği görülmektedir. Söz konusu romanlarda hırsızlık hadiseleri genel itibariyle toplumun alt kesimlerinin yaşam savaşı içerisinde verilmiş ve sosyal devlet anlayışına eleştiri getirilmiştir. *Gece Konuştu* (1935), *İnsan Artıkları* (1937), *Sokakta Harp Var* (1932) adlı romanlarda ekonomik koşullar ve

devletin sosyal politikalarının toplumun dezavantajlı kesimlerini yeterince kapsayamaması neticesi insanların yaşamlarını idame ettirmek için hırsızlık yapmak zorunda kalmaları ele alınmıştır. Bunun yanında Reşat Enis Aygen'in *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında mütegalibenin zayıfın malını Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi gasp edemediğine bunun yerine amacına ulaşmak için dolandırıcılık yapmaya çalıştığına dikkat çekilmiş ancak söz konusu zümrenin hâlâ nüfuzunu koruduğu da belirtilmiştir.

Atatürk Dönemi Türk romanında yargıya intikal eden ve kadına yönelik şiddetin bir türevi olan işgal ve taciz davalarının sayısı oldukça azdır. Kadınlar her ne kadar söz konusu fiillerin mağduru da olsa toplum tarafından kirletilmiş şekilde etiketlenenler endişesiyle söz konusu hadiseleri çoğunlukla yargıya taşıyamamışlardır. İncelenen romanlarda benzer birçok vaka olmasına rağmen sadece üç hadisenin adli mercilere intikal ettiği görülmüştür. Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının Sokak Kızı adlı bölümünde yer alan işgal hadisesi mağdurenin paragöz eniştesi tarafından kanunda belirtilen tazminatı almak amacıyla adli birimlere intikal ettirilirken, Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanının Bu Toprağın Kızı adlı bölümünde daha öncesinde tecavüze uğrayan ve artık kaybedecek çok fazla bir şeyi kalmayan kadının taciz hadisesini adli birimlere taşıdığı görülmektedir. Reşat Enis Aygen'in *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında yer alan taciz davası ise hasımların intikam almak istedikleri bir şahsa tuzak kurması neticesi ortaya çıkmıştır. Yani bu romanda yer alan kadın da bedeni vasıtasıyla para kazanan bir tip olarak verilmektedir ve toplum tarafından zaten 'kirli' olarak kodlandığı için hadisenin yargıya taşınmasıyla kaybedecek bir şeyi yoktur. İncelenen romanlarda taciz ve işgal suçlarının mahiyetinden çok II. Meşrutiyet Dönemi Türk mahkemelerinin nüfuz sahibi kişi ve grupların tesiriyle adaletten uzaklaşması ön plana çıkarılmıştır.

Dönem romanlarında adli süreçler ve mahkemelerin işleyişi incelenirken ceza davaları kapsamı dışında kalan boşanma, miras, arazi, alacak verecek gibi suçlardan ziyade bireyler arasındaki ihtilafların halledildiği yargılamalar Hukuk Davaları başlığı altında ele alınmış, değerlendirilen eserlerin vaka zamanında yürürlükte olan mevzuat da dikkate alınarak yazarların söz konusu davalara bakışı, eleştirileri; yansıtılan uygulamaların tarihsel gerçekliğe uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şeri kaideler temelinde şekillenen Osmanlı hukuk sistemi, çok eşliliğe cevaz vermesi, erkeklerin eşlerini kayıtsız şartsız boşama imkânına sahip olması ve bu imkânın kullanımının zaman zaman keyfiliğe varması, Peyami Safa ve Sadri Ertem tarafından eleştirilirken, Selahaddin Enis ve Etem İzzet Benice cahil din adamlarının mesnetsiz nikâh algılarına dikkat çekmişlerdir. Şükufe Nihal ise şeri hukukta olmasına rağmen Osmanlı toplumunda neredeyse hiç kullanılmayan kadına da boşanma hakkı veren tefviz-i talak kaidesine işlerlik kazandırmaya çalışmıştır.

Mahmut Yesari'nin *Aşk Yarışı* (1934) adlı eserinde de görüleceği üzere Osmanlı hukuk sisteminde kadına yönelik hakaret, şiddet boşanma gerekçesi olarak kabul görmezken kocasından boşanmak isteyen kadının eşinin geçimini temin edememesi, kocalık vazifesini yerine getirmesine engel olacak sağlık sorunu olması gibi sınırlı sebeplerle mahkemeye başvurma hakkına sahip olması eleştirilmiştir. Aka Gündüz'ün *Aysel* (1932) adlı romanında ayrıca boşanma hakkını kayıtsız şartsız elinde bulunduran erkeğin bu durumu tehdit unsuru hâline getirmesine de dikkat çekilmiştir.

1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ise genelde cahil, karikatürize tipler olarak sunulan erkekler tarafından çok eşliliğe cevaz vermemesi bağlamında kadının özel durumları, erken yaşlanması gibi sebeplere sığınarak eleştirilmiştir. Kadın ve erkeği her yönden eşit varlıklar olarak tanımlayan söz konusu kanun, Atatürk Dönemi'ni yansıtan Hüseyin Rahmi'nin *Kokotlar Mektebi* (1929), Burhan Cahit Morkaya'nın *Köy Hekimi* (1932), Memduh Şevket Esenal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) gibi romanlarında çok eşliliğe izin vermemesi, boşanmanın katı kaidelere bağlanması sebebiyle erkekleri evlilikten uzaklaştırması açısından ele alınmış, Hüseyin Rahmi'nin *Şeytan İşi* (1933) adlı romanında ise medeni kanunun çok eşliliğe son vermesi olumlu bir gelişme olarak verilmiştir. Hüseyin Rahmi'nin *Utanmaz Adam* (1934) ile Mevrure Sami Koray'ın *Çöl Gibi* (1938) adlı romanlarında ise yeni kanunla birlikte özellikle boşanma hususunda erkeklerin keyfiliğinin önüne geçilmesi olumlu bir gelişme olarak sunulmuştur.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938), Ercüment Ekrem'in *Gün Batarken* (1922), Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933), Şükufe Nihal'in *Çöl Güneşi* (1933), Selahaddin Enis'in *Zaniyeler* (1923) adlı eserlerinde de görüleceği

üzere incelenen romanlarda boşanma hadiselerinin ekserisi talakla gerçekleşmiş olup bunların büyük çoğunluğu, ekonomik durumun düzelmesi, çevreyi fark ediş, ikbal kaygısı gibi nedenlerle erkeklerin yeni eş arayışına girmesi neticesi gerçekleşmiştir. Bunun yanında aldatma, öfke ile verilen anlık karar, ruhi uyumsuzluk gibi sebeplerin de erkeğin eşini boşaması için gerekçe oluşturduğu görülmektedir. Bugün oldukça yaygın olan ekonomik nedenli olmayan eşlerin geçimsizliğine dayanan boşanma hadiseleri incelenen romanlarda da günümüzle kıyaslanmayacak kadar az olsa da yine de önemli gerekçelerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kıskançlık, ruhi dönüşüm, eşini küçümseme gibi nedenlerin aile huzurunu bozduğu ve neticede boşanmaya neden olduğu belirtilmiştir.

Osmanlı hukuk sisteminin temelini teşkil eden Hanefi Mezhebi'ne göre kadın kocasının akıl hastalığı ya da cinsi problemleri ve kocanın evinin nafakasını temin edememesi gibi sınırlı sebeplerle eşinden ayrılmak için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. Buna rağmen vaka zamanı Osmanlı Dönemi'ne tekabül eden romanlarda hakaret, kocanın sosyal statüsünü kaybetmesi, velayet meselesi gibi sebeplerle kadınların mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Vaka zamanı Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesi sonrasında rastlayan romanlarda ise aldatma, uyumsuzluk gibi sebeplerle eşlerin boşanmak amacıyla mahkemeye başvurdukları görülmektedir.

Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde genel olarak miras davalarıyla ilgili değerlendirmeler devrin hukuki mevzuatına uygun olarak verilmiştir. Sadece Ercüment Ekrem'in *Kodaman* (1934) adlı romanında kocası ölen kadının mihri ve nafakası verilerek eşinin mirasçısı kabul edilmemesi tarihî gerçeklikle örtüşmez. Aynı şekilde babası ölen ve kendisine intikal eden mal varlığını idare edebilecek ehliyete haiz olmayan bir çocuğa annesi varken yabancı birinin vasi tayin edilmesi de Osmanlı Devleti'ndeki örneklerine uygun düşmemiştir.

Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (1935) adlı romanında uzun süredir neticelenmeyen bir emlak davasıyla ilgili “*Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf'ta sürümcedede(dir)*” (Alus 1999: 110) ifadesinin kullanılması örneğinde olduğu gibi miras davalarıyla ilgili devrin yazarları yargı süreçlerinin çok uzun sürmesini eleştirmişlerdir. Ayrıca yargı süreçlerindeki usulsüzlüklere de dikkat çekilmiştir.

Dönem romanlarında alacak verecek davaları genel itibariyle devrin mevzuatına uygun olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Dönemi'ni yansıtan romanlarda alacak verecek meseleleri genel olarak devr-i sabık bürokratlarının yeni dönemle birlikte siyasi iradenin menfi tutumu neticesi sefaletе sürüklenmesini yansıtmak vazifesiyle kullanılmış, bu nedenle eserlerde adlî süreçlere yüzeysel olarak temas edilmiştir. Ayrıca Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında kapitülasyonların yargı üzerindeki tesirine dikkat çekilmiştir.

I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet yıllarını yansıtan eserlerde vergiler halkın ödeme gücünün üstünde olması ve tahsildar, mültezim gibi görevlilerin acımasız, hâlden anlamaz tutumları bağlamında eleştirilmiştir. Sıtkı Şükrü Pamırtan, Etem İzzet Benice; Osmanlı Devleti'ni konu alan *Toprak Mahkûmları* (1938), *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserlerde mültezim, tahsildar gibi görevliler tarafından olağan vergilerini ödeyemeyen halkın tahkir edilerek kap kacağına kadar mallarının haczedilmesini yansıtmışlardır. Burhan Cahit Morkaya'nın *Cephe Gerisi* (1933) adlı romanında ise mevcut vergilere bir de harp vergisi eklenerek fakir halkın iyice sefaletе sürüklenmesine karşın harp zenginleri olarak verilen imtiyazlı zümreyle bürokrasinin kirli ilişkileri eleştirilmiştir. Vaka zamanı olarak Atatürk Dönemi'ni yansıtan Reşat Enis Aygen'in *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1937) adlı romanında ise görme engelli olan bir şahsın vergi borcundan dolayı hapis cezası alması örneğiyle Tanzifat, Tenvirat ve Yol Parası gibi vergiler nedeniyle halkın ödeyemeyeceği borçlarla karşı karşıya kaldığı tezi işlenmiş, ancak söz konusu tez devrin gerçekliğini tam olarak yansıtmamıştır.

Genel itibariyle İslam hukukunda hadd, kısas cezaları dışında kalan tayini ve tespiti ulu'l-emre bırakılan fiiller ta'zir kapsamında değerlendirilmiş ve bunların önemli bir kısmına yaptırım olarak sürgün cezası verilmiştir. Sürgün, her ne kadar fitne çıkarma, vergi yolsuzluğu, rüşvet alma, devlet görevlisinin kanuna aykırı para toplaması, yalancı şahitlik, evrakta sahtecilik gibi suçlara karşılık olarak muvakkat ya da müebbet olarak uygulanan ceza şeklinde değerlendirilse de hadd ve kısas suçlarının unsurlarında eksiklik görüldüğü zaman da sürgün cezası uygulanmıştır.

Şeri hukukun sınırları dışında kalan tespiti ulu'l-emre bırakılan ve ta'zir olarak adlandırılan suçların belirlenmesinde padişaha karşı işlenen itaatsizlik, hakaret

gibi fiillerin yanında nizam-ı âlem davasına zarar verecek ya da devlet güvenliğini zaafa uğratabilecek faaliyetler kapsamında değerlendirilen muhalif eylemler de suç olarak değerlendirilmiş ve sürgünle cezalandırılmıştır. Osmanlı tarihinde II. Abdülhamit'in söz konusu anlayış kapsamında 1877-1908 yılları arasında muhalif hareketleri pasifize etmek için sık sık sürgün cezasına başvurduğu görülmektedir.

Atatürk Dönemi Türk romanı incelendiğinde II. Abdülhamit Döneminde meydana gelen sürgün cezaları nedenlerine göre tasnif edilerek incelenecek olursa ilk sırayı Jön Türklük ya da İttihatçılık isnadı alacaktır. Söz konusu dönemde her ne kadar Kanunu Esasi askıya alınarak padişahın yetki sınırı muğlâklaştırılsa da II. Abdülhamit muhalif hareketlerin önünü almak için çeşitli kanuni düzenlemeler de yapmıştır. 1888 ve 1894 yıllarında yürürlüğe giren matbuat kanunlarının sağladığı imkânlarla padişahın politikaları, sağlık durumu, şahsiyeti hakkında olumsuz yayın yapılmasının önüne geçilmeye çalışılması amacıyla bazı kitap ve gazetelere sansür uygulandığı ya da bunların yasaklandığı bilinmektedir. Atatürk Dönemi Türk romanında II. Abdülhamit yönetiminin söz konusu yasak neşriyatı bulunduranları Jön Türk ya da İttihatçı olarak etiketlediği ve bunlara yönelik idari ve adlî yaptırımlar uyguladığı görülmektedir.

Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir* (1929), Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* (1936), Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938), Aka Gündüz'ün *Onların Romanı* (1933) gibi eserlerinde Jön Türklerle ilişkilendirilen şahısların sürgüne gönderilmeleri ve sürgünleri gerektirecek isnatlarla ilgili adlî süreçlerin işletilmemesi, muhalif hareketler hakkında malumat alınmak için önü açılan jurnalcilik uygulamasının keyfî bir hal alması ve bu nedenle birçok insanın mağdur edilişi eleştirilmiştir. Öyle ki Nezihe Muhittin'in *Benliğim Benimdir* (1929) adlı romanında da görüleceği üzere insanlar sorun yaşadıkları aile bireylerini dahi Jön Türk olduğu gerekçesiyle jurnal eder hâle gelmiştir. Bu nedenle haklı haksız birçok insan hakkında yaptırımlar uygulanması neticesi artık insanlar düşüncelerini uluorta paylaşamaz hâle gelmiştir. *Üç İstanbul* (1938), *Dikmen Yıldızı* (1928), *İki Süngü Arasında* (1929), *Yeşil Gece* (1928), *Gökyüzü* (1935), *Miras* (1925), *Cehennemlik* (1924), *Dudaktan Kalbe* (1924), *Onların Romanı* (1933), *Damga* (1924), *Maşer* (1924) adlı romanlarda da bir şekilde muhalif olduklarına kanaat getirilen şahısların sürgüne gönderilmesi üzerinden II. Abdülhamit yönetimine demokratikleşme, hukuk

devleti, insan hakları bağlamında eleştiriler getirilmiştir. *Bir Sürgün* (1937), *Onların Romanı* (1933) adlı eserlerde de ayrıca sürgün cezasının babadan oğla tevarüs eden bir yazgı olarak geçmesi üzerinden suçun şahsiliğine atıfta bulunulmuştur. *Üç İstanbul* (1938) adlı romanda ise Ali Suavi vakasında “çok telaş etmedi diye” (Kuntay 2017:33) İngiliz Sait Paşa’nın Ankara’ya sürülmesi hadisesiyle Mithat Cemal Kuntay, II. Abdülhamit Dönemi sürgün hadiselerini adeta karikatürize etmiştir. *Kodaman* (1934), *Dikmen Yıldızı* (1928) adlı romanlarda padişahın keyfi olarak değerlendirilebilecek evin saray yakınına taşınması, kızın evleneceği kişinin işaret edilmesi gibi isteklerinin kabul edilmemesi ve *Üç İstanbul* (1938), *Kızılıcak Dalları* (1932) adlı romanlarda doğrudan padişaha hakaret sürgün sebebi sayılmıştır. Ayrıca *Bu Toprağın Kızları* (1927), *Sinekli Bakkal* (1936), *Yeşil Gece* (1928) adlı romanlarda da II. Abdülhamit yönetiminin görevinin icrasında keyfi davranan memurları ve ahlaksızlık, fuhuş gibi eylemleri yapanları da sürgünle cezalandırdığı belirtilmiştir.

Damga (1924), *Üç İstanbul* (1938), *İstanbul’un Bir Yüzü* (1920), *Bu Toprağın Kızları* (1927) gibi eserlerde de görüleceği üzere Atatürk Dönemi Türk romanında II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte II. Abdülhamit Dönemi’nde sürgüne gönderilmiş olanlar, yurtdışına çıkmak zorunda kalanlar ya da bir şekilde hapse atılanlar yönetim üzerinde etkili olmaya başladıktan sonra başlarına gelen felaketin müsebbibi olarak gördükleri devr-i sabık ricalininin çeşitli gerekçelerle sürgüne gönderilmesinde etkili olmuşlardır.

İncelenen romanların yazma zamanı Cumhuriyet’in ilk yıllarına tekabül ettiği için yazarlar genel itibarıyla oluş sürecindeki hadiseleri anlatı düzeyine getirmenin güçlüklerinden olsa gerek vaka zamanı olarak Atatürk Dönemi’ni almayı pek tercih etmemişlerdir. Vaka zamanı olarak Atatürk Dönemi’ni alan yazarlar ise yakın geçmişte bir şekilde yönetime eleştiriler getiren şahısların yaşadıkları acı tecrübeye şahitlik etmeleri, siyasilerin demokratik olgunluklarının tam olarak bilinmemesi gibi sebeplerle olsa gerek Atatürk Dönemi’nde meydana gelen sürgün hadiselerine yönelik eleştirel bir yaklaşım getirememiştir.

II. Meşrutiyet öncesini yansıtan eserlerde ‘af’ uygulamaları genel olarak devletin mücadelede güçlük yaşadığı eşkıyalık faaliyetlerinin önüne geçme ve

padişahın tebaasına merhametini gösterme düşüncesi gibi spesifik yaklaşımlar neticesi ortaya çıktığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bunun yanında II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte uygulamaya konulan genel af ise önceki dönemin siyaseten gadrine uğradığı düşünülen mahkûmların kahraman edasıyla hürriyetlerine kavuşmaları şeklinde verilmiştir. Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları* (1927) adlı romanında adı suçlardan hüküm giyen şahısların affedilmekle kalmayıp bir de yeni dönemin önemli simaları hâline gelmesinin II. Meşrutiyet rejimini lekelediği belirtilmiştir.

Atatürk Dönemi af uygulamaları da romanlarda ele alınmıştır. Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında söz konusu uygulamalar kanunların caydırıcılığını örselediği gerekçesiyle eleştirilirken, Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde Millî Mücadele aleyhtarı oldukları gerekçesiyle yurt dışında ikamete memur edilenlerin Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ederek af talebinde bulunmaları ve siyasi iradenin söz konusu talepleri reddetmesi yansıtılmıştır. Diğer eserlerde ise Atatürk Dönemi'nde çıkarılan aflar devletin vatandaşıyla kaynaşma arzusu temelinde ele alınmıştır.

Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde yasaklar genellikle siyasi iradenin otoritesini tahkim etmek amacıyla uygulamaya koyduğu sınırlamalar şeklinde verilerek bu uygulamalar neticesi kişi hak ve hürriyetinin engellendiği vurgulanmıştır. Ayrıca sınırlamaların keyfililiğine de dikkat çekilmiştir. Dönem romanlarında kumar, uyuşturucu gibi sıradanlaşan yasakların yanında Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* (1925) adlı romanında 14 Eylül 1920 tarihli Men-i Müskirat Kanunu'yla yürürlüğe giren içki yasağı gerekliliği ve uygulamasındaki eksiklikler bakımından trajikomik bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca Hüseyin Rahmi'nin *Utanmaz Adam* (1934) adlı eserinde ise gayriahlaki yayınların yasaklanması da yansıtılmıştır.

Çalışmaya dâhil edilen romanlarda iş ve eylemlerindeki usulsüzlüklerinden dolayı devlet memurlarının yaptırımla karşılaşması, genel olarak Osmanlı Dönemi'ni yansıtan eserlerde görülmektedir. *Dudaktan Kalbe* (1924), *Miras* (1925), *Ben Öldürmedim Kokain* (1933), *Aysel* (1932), *İncir Ağacı* (1935), *Üç İstanbul* (1938) adlı romanlarda görüleceği üzere söz konusu usulsüzlüklerin genel olarak ya yetkililerin idari tasarrufuyla ya da adli mercilerin kararıyla neticelendirildiği

görülmektedir. Kimi zaman idari tasarrufa dayanan kararlar adil bulunmamış, siyasi bir tasarruf olarak algılanmıştır. İncelenen romanlarda devlet memurlarının işleriyle ilgili usulsüzlüklerinin sadece Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* (1928) adlı romanında müfettişler marifetiyle soruşturulması da dikkat çekicidir. Bu durum Atatürk Dönemi roman yazarları tarafından yansıtılan I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerinde müfettişlik müessesinin tam olarak kurumsallaşmadığını örneklemesi bakımından önemlidir. Ayrıca bahsi geçen romanda gerileme dönemi devlet memurlarının hastalığı haline gelen keyfilik, iltimas gibi gayriahlaki yollara başvurma temayülünün müfettişlere de sirayet ettiği soruşturmalardaki usulsüzlükler üzerinden verilmiştir.

Netice olarak Atatürk Dönemi roman yazarları, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri Osmanlı yargısını, genel itibariyle kanuni düzenlemelerden ve adli merciilerin kurumsal yapısının dayanağı olan mevzuatlardan ziyade işleyişle ilgili usulsüzlükler bağlamında değerlendirmişler, söz konusu kurumun adaletin tesisine yeterince hizmet edemediğini belirtmişlerdir. Mevzuat anlamında neredeyse yalnızca boşanma hukuku, kadının medeni haklarını kısıtladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Atatürk Dönemi adalet kurumu ise genel olarak kanuni düzenlemeler ve kurumun işleyişi açısından daha insani bulunmuştur. Sadece toplumcu gerçekçi edebiyatın öncüleri sayılabilecek sınırlı sayıda yazar tarafından işleyişle ilgili usulsüzlükler nedeniyle hukuksuzluklar yaşandığı örneklenmiştir.

KAYNAKÇA¹

- “1876 Kanunu Esasisi”, Editör: Kemal Gözler, www.anayasa.gen.tr,
www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm, E.T.07.02.2019.
- “765 Türk Ceza Kanunu (mülga)”, www.lexpera.com.tr. [https://www.lexpera.com.tr](https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/ka801y1926n320k765)
[/mevzuat/kanunlar/ka801y1926n320k765](https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/ka801y1926n320k765) E.T. 15.09.2019.
- Acehan, Abdullah (2007), “Tanzimat Fermanı’ndan Bugüne Edebî Sürgün”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 22: 9-27.
- Adivar, Halide Edip (1984), *Zeyno ’nun Oğlu*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Adivar, Halide Edip (1998), *Vurun Kahpeye*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Adivar, Halide Edip (2005), *Ateşten Gömlek*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Adivar, Halide Edip (2017a), *Sinekli Bakkal*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Adivar, Halide Edip (2017b), *Yolpalas Cinayeti*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Ahmad, Feroz (1999), *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmetoğlu, Selim (2011), “31 Mart İsyanı’nın Trabzon’daki Yankıları”, *Türkiyat Mecmuası*, 21: 1-17.
- Aka Gündüz (1933a), *Ben Öldürmedim-Kokain*, İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz (1933b), *Onların Romanı*, İstanbul: Semih Lütfi-Suhulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz (1974a), *Bu Toprağın Kızları*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Aka Gündüz (1974b), *İki Süngü Arasında*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Aka Gündüz (2012), *Dikmen Yıldızı*, İstanbul: Toker Yayınları, İstanbul.
- Aka Gündüz (tarihsiz), *Aysel Bir Anadolu Hikâyesi*, İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Aka Gündüz ve Nemide Ali (1943), *Üç Kızın Hikâyesi*, İstanbul: Güven Basımevi.

¹ İnternette alınan kaynaklar kaynakçada alfabetik olarak gösterilmiş, ayrıca URL kısaltmalarıyla birlikte “İnternet Kaynakları” başlığı ile müstakil bir bölüm olarak verilmiştir. Bu bir tekrar olmakla beraber bir gereklilik olarak görülmüştür.

- Akagündüz, Mevlana (2006), *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Kanunları (1923–1960)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Akandere, Osman (2009), "Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 43: 343-406.
- Akbulut, İlhan (2003), "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(1): 167-181.
- Akçan, Gizem (2018), "Travma Sonrası Büyüme: Bir Gözden Geçirme", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3): 61-70.
- Akgündüz, Ahmet (1987), "1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnâmesinin Hukukî Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-İ İrtikâb Kanunnâmesi", *Belleten*, 51(199): 153-204.
- Akgündüz, Ahmet (1999). "Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'î Tahlili". *İslamî Araştırmalar Dergisi*. 12(1): 1-16.
- Akgündüz, Said Nuri (2016), "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8): 1-16.
- Akgündüz, Said Nuri, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku", https://www.Bisav.Org.Tr/Bulten/165/1014/Tanzimat_Donemi_Osmanli_Ceza_Hukuku E.T.20.11.2019.
- Akı, Niyazi (2001), *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan-Eser-Fikir-Üslûp*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akıntürk Turgut, "Türk Medeni Kanununun Evlilik Hukukuna İlişkin Hükümlerinde Yapılması Öngörülen Değişiklikler", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/317/3092.pdf>, E.T:30.08.2012.
- Akkuş, Bülent (2015), "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm: Türkiye Komünist Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı ve Özgün Bir Düşünür ve Siyaset Adamı Olarak Mehmet Ali Aybar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 40: 239-252.

- Akkuş, Muhammed (2014), *Tanzimat Dönemi İstanbul Gazetelerinden Basîret Gazetesi (1870) (Değerlendirme-İndeks)*, Kırklareli Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Aktan, Coşkun Can (1991), “Osmanlı İltizam Sistemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 71: 73-79.
- Alus, Sermet Muhtar (1934), *Harp Zengininin Gelini*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Alus, Servet Muhtar (1933), *Pembe Maşlahlı Hanım*, İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Alus, Servet Muhtar (1999), *Onikiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alver, Köksal (2003), "Üç İstanbul Romanı Üzerine Sosyolojik Okuma Denemesi", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 15: 19-26.
- Andı, M. Fatih (2006), “Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(8): 165-201,
- Apaydın, Bahadır (2013), *Kapitülasyonlar ve Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesi*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Apaydın, Cem (2017), “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16(32): 149-171.
- Argunşah, Hülya (2013), “Millî Edebiyat Hareketinde Hikâye ve Roman”, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, ed: Nazım Hikmet Polat ve Soner Akpınar, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Arı, Asım (2002), “Tevhid-İ Tedrisat ve Laik Eğitim”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2): 181-192.
- Arslan, Cem Barlas (2016), “Birinci Dünya Savaşı ve Harp Vergisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, 57: 73-83.
- Aslan, Taner (2009), “II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3(5): 46-47.
- Aslan, Volkan (2013), “Zimmet Suçu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1): 43-66.

- Aslan, Zehra (2016), “Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye’de İktidarların Sol Algısı (1923-1960)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 51: 171-190.
- Atabeyoğlu, Selâhattin Enis (2011), *Zaniyeler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atabeyoğlu, Selâhattin Enis (2016a), *Ayarı Bozuklar*, Konya: Palet Yayınları.
- Atabeyoğlu, Selâhattin Enis (2016b), *Sârâ - Cehennem Yolcuları*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atabeyoğlu, Selâhattin Enis (2017a), *Endam Aynası*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Atabeyoğlu, Selâhattin Enis (2017b), *Mahalle*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Atabeyoğlu, Selâhattin Enis (2017c), *Orta Malı*, İstanbul: Küy Yayınları.
- Atatürk, Mustafa Kemal (2017), *Nutuk1919-1927*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1945) Cilt: I-II, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Ateşgaoğlu Erdem ve Elgin Ceyhun (2018), "Ortaklığın Giderilmesi (İzale-i Şüyu) Davaları: Taşınmaz Satışları İçin İstatistiksel Bir Analiz", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 139: 221-237.
- Avcı, Halil Ersin (2012), “Dış Destekli Uluslararası Terör Örgütü Örneği: Daşnaksutyun ve Faaliyetleri (1890-1922)”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 3(1): 89-101.
- Avcı, Mustafa (2002), “Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik Kürek ve Prangabentlik”, *Yeni Türkiye Dergisi-Türkoloji ve Türk Tarihi Özel Sayısı*, 45: 128-147.
- Avcı, Mustafa (2018). *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Atlas Yayınları.
- Ayaydın, Rıdvan (2011), Osmanlı Devleti'nde Askerî Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914), İstanbul Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Aydın, Ertuğrul (2002), “1872-2002 Yılları Arasında Yazılan Türk Romanları Bibliyografyası”, Hece (Türk Romanı Özel Sayısı), S. 65 – 66 - 67.

- Aydın, M. Âkif (1986), “Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma ‘Tefrîk’”, Osmanlı Araştırmaları-V, 1-12.
- Aydın, M. Âkif (1991), “Arazi Kanunnamesi Tanzimat Döneminde Hazırlanan Osmanlı Arazi Kanunu”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3: 346-347.
- Aydın, M. Âkif (2018a), Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Aydın, M. Âkif (2018b), Türk Hukuk Tarihi, İstanbul: Beta Yayınları.
- Aygen, Reşat Enis (1932), *Kanun Namına*, İstanbul: Semih Lütfi.
- Aygen, Reşat Enis (1933), *Gonk Vurdu*, İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Aygen, Reşat Enis (1935), *Gece Konuştu*, İstanbul: Semih Lütfi.
- Aygen, Reşat Enis (2013), *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Aysal, Necdet (2006), “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Atatürk Yolu*, 37-38: 15-53.
- Aysal, Necdet (2011), “Tanzimat’tan Cumhuriyete Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(22): 3-32.
- Ayvazoğlu, Beşir (2008), *Peyami-Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bardakoğlu, Ali (2000), “Hapis”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 16: 54-64.
- Başar, Şükûfe Nihal (1933), *Çöl Güneşi*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Baydar, Oya (2011), Türk Solu Üzerine (Öz) Eleştirel Notlar, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 59: 11-34.
- Belge, Murat (2004), “Türkiye’de Kanon”, *Kitap-Lık*, 68: 54-59.
- Benice, Ethem İzzet (1933), *On Yılın Romanı*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Berkes, Niyazi (1945), “Hüseyin Rahmi’nin Sosyal Görüşleri”, *DTCF Dergisi*, 3(3): 3-17.
- Berkes, Niyazi (2015), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Bilgin, Beyza (1997), "İslam'da ve Türkiye'de Kadınlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36(61): 29-43.
- Birinci, Ali (2006), "Osmanlı Devletinde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", *TALİD*, 4(7): 291-349.
- Bozdoğan, Ahmet (2008), *Romanda Türkiye Dışındaki Türk Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bozdoğan, Ahmet (2014), "'Dönem' ve 'Akım' Nitelemeleri Arasında Kalmış Bir Terim: Millî Edebiyat", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 22: 15-32.
- Böke, Emine Gümüş (2017), "İslam Hukuku'nda Kıyafet-Örtünme ve Kıyafetler Üzerindeki Resim ve Yazıların Durumu", *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(3): 19-44.
- Bulut, Sedef (2013), "İşgal İstanbul'unda Bolşevik Faaliyetler, İtilaf Devletlerinin Bolşevizm Endişesi ve Uyguladıkları Politikalar", *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9: 207-233.
- Büyükkavas, Şeyma Kuran (2018), *Peyami Safa'nın İnsanları*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Cevdet Kudret (1978), *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Cihan, Erol (2011), "Atatürk Hukuk Devrimi Üzerine", *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 48(1-4): 183-194.
- Cin, Halil (1974), *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Cin, Halil ve Ahmet Akgündüz (1995), *Türk Hukuk Tarihi, C.I*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Coşar A. Mevhibe ve Türkmen Emre (2017), "Bir Kavram Alanı Belirlenmesi: Devrim, İhtilal, İsyan", *Zamanın İzleri: İlkeler, İdeolojiler ve İsyanlar*, Ed. Temel Öztürk, Trabzon: KTÜ Yayınları, 11-28.
- Çadık, Abdulkadir (2018), "Haksız Tahrikin Felsefi Temelleri", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(3): 185-238.

- Çakmak, Biray (2011), “Geç Dönem Osmanlı Taşra Toplumunda Eşrâfin Mahallî İşlevleri Üzerine: Uşaklı Tirîdzâdemehmed Paşa”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13: 3-29.
- Çalışkan, Adem (2011), “İbrahim Şinasi Efendi’nin Mustafa Reşid Paşa Üzerine Bir Kasidesi ve Tahlili”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19): 32-59.
- Çelik, Yakup (2007), Roman 1920-1960, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 4, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 219-278.
- Çetin, Cemal (2019), “Erken Modern Dönem Osmanlı Toplumunda Namus Algısına Dair Bazı Gözlemler (Konya Örneği)”, *SUTAD*, 45: 61-86.
- Çetin, Nurullah (2017), “Güncelliğini Koruyan Bir Roman: Yaprak Dökümü”, *Türk Dili*, 782: 87-93.
- Çetinsaya, Gökhan (2016), “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, 47: 353-409.
- Çetişli, İsmail (1989), *Memduh Şevket Esendal -İnsan ve Eser-*, Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Çıkla, Selçuk (2004), “İnkılâp Edebiyatı”, *Hece Dergisi Hayat, Edebiyat, Siyaset Özel Sayısı*, 90/91/92: 435-441.
- Çıkla, Selçuk (2002), “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece Dergisi*, 65/66/67: 111-129.
- Çıkla, Selçuk (2004), “İnkılâp Edebiyatı”, *Hece Dergisi Hayat, Edebiyat, Siyaset Özel Sayısı*, 90/91/92: 435-441.
- Çıkla, Selçuk (2006), “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Adına Yapılan Edebî Yayınlar”, *Turkish Studies / Türkoloji Dergisi*, 1: 45-63.
- Çıkla, Selçuk (2007), “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu”, *Muhafazakâr Düşünce*, 13/14: 47-68.
- Çılgın, Alev Sınar (2003), “Edebiyata Yansıyan Kriz: Sözde Kızlar ve Zaniyeler Örneği”, *U.Ü. Fen-Ed. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, 4.

- Çınar, Tuba (2018),“Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hukuku: Evlenme ve Boşanma”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 7(2): 106-152.
- Demir, Ahmet (2006), *Sosyal Gerçekçilik Anlayışı ve Sadri Ertem'in Roman ve Hikâyelerinde Yapı, Tema, Anlatım*, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Demir, Hilal (2013), “Fatma Aliye Hanım’ın Çerçevesinden Kadın Haklarının Sınırları”, *Turkish Studies*, 8(9): 1059-1068.
- Demir Nurettin ve Yılmaz Emine (2014), “Bitmeyen Öykü: Alfabe Tartışmaları”, ed: Murat Yılmaz, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayını.
- Demirci, Neşe (2017), *Atatürk Dönemi Türk Romanında Kadın Kimliğinin İnşası*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Demirel, Fatmagül (2008), *Adliye Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Demirtürk, E. Lale (1998), “Reşat Nuri Güntekin’in Acımak Romanında Kimlik Kavramı”, *Adam-Sanat*, 54-57
- Demiryürek, Meral (2006), *Sermet Muhtar Alus, Hayatı- Sanatı- Eserleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Demiryürek, Meral (2015), “Savaştan Doğan Bir Tıp: Harp Zengini”, *Turkish Studies*, 10(16): 493-508.
- Dikici, Ali (2014), “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyete Miras Kalan İç Güvenlik Anlayışı ve Türk Polis Teşkilatı”, *Türk İdare Dergisi*, 479: 91-122.
- Dikici, Ali (2017), “Atatürk Dönemi İç Güvenlik Politikaları ve Türk Polis Teşkilatı”, *Türk İdare Dergisi*, 484: 115-154.
- Doğan, D. Mehmet (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doğru, Deniz (2016), “Yakın Tarihimizde Bir Sürgün Hikâyesi: ‘Yüz Ellilikler’”, *TİMAD*, 21: 209-225.

- Dolu, Osman vd. (2012), “Türk Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılık Kapasitesine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme”, *AUHFD*, 61(1): 69-106.
- Düzbakar, Ömer (2008), “İslâm-Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet ve Bursa Şer’iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler”, *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 3(3): 532-550.
- Eke, Salih Murat (2014), “Tarihsel Gelişimi Açısından Çocuklarını Öldüren Anneler: Bir Derleme Çalışması”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6: 50-74.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2001), “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1: 59-72.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2004), *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası)*, İstanbul: Arı-Sanat Yayınları.
- Ekinci, Ekrem Buğra, Entari Âdetimiz Zamana Yenildi, <http://www.ekrembugraekinci.com/mmakale.asp?id=214>, E.T.07.11.2019.
- Ekinci, Necdet (1994), “Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu’daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*. 4(14): 167-184.
- Eliaçık, Muhittin (2011), “Jön Türk Basınında Dini Zeminde Muhalefet”, *Turkish Studies*, 6(3): 75-81.
- Elmacı, M. Emin (2015), “Lozan Antlaşması'nda Kapitülasyonların Kaldırılması ve Yeni Türkiye’de Yabancı Okulların Durumuna Etkisi: İzmir Amerikan Koleji Örneği”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları I: 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu(13-15 Kasım 2013)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 367-426.
- Enginün, İnci (2007), *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdem, Ali Rıza (2011), “Atatürk’ün Eğitim Liderliğinin Başarısı Türk Eğitim Devrimi”, *Belgi*, 2: 163-181.
- Erdem, Ş. Can (2005), “İtilaf Devletlerinin İstanbul’u Resmen İşgali Ve Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(62): 677-693.

- Eröz, Mehmet (1981), “Atatürk’ün Devletçiliği”, *Sosyoloji Konferansları*, 19: 149-158.
- Erşan Mesut (2006), “Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3): 39-49.
- Ertaş, Mehmet Yaşar (2017), “18 ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkiya İlişkisi”, *Osmanlıdan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, ed: Osman Köse, Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, 179-189.
- Ertem, Sadri (1933), *Bir Varmış Bir Yokmuş*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Ertem, Sadri (1935), *Düşkünler*, İstanbul: Resimli Ay Basımevi.
- Ertem, Sadri (2017), *Çıkrıklar Durunca*, İstanbul: Kor Kitap.
- Ertop, Konur (1964), “Cumhuriyet Çağında Türk Romanı”, *Türk Dili Roman Özel Sayısı*, 592-607.
- Es, Hikmet Feridun (1933), *İki Cinayet Gecesi*, İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Esendal, Memduh Şevket (1988), *Miras*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esendal, Memduh Şevket (2005), *Ayaşlı İle Kiracıları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Gençoğlu, Mustafa (2011), “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1): 29-50.
- Göçgün, Önder (1993), *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanları ve Romanlarında Şahıs Kadrosu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökçen, Ahmet (1987), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gökçen Ahmet ve Balcı Murat (2011), "Kasten Öldürme Suçu (TCK. M. 81)". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 17(1-2): 95-218.

- Göktürk, Neslihan (2012), "Ceza Hukukunun İşlevi, Kaynakları ve Temel İlkeler", *Ceza Hukukuna Giriş*, ed: İzzet Özgenç ve İlhan Üzülmüş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gönen, İlyaz (2011), *Hz. Ali'nin Fıkhî Yönü ve Hanefî Mezhebine Etkisi (Buhari Ve Müslim Özelinde)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gönüllü, Ali Rıza (2015), "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)", *SÜTAD*, 38: 69-102.
- Gönüllü, Ali Rıza (2017), "I. Dünya Savaşı Sonundan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Harp Kazançları Vergisi (1919-1925)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 42: 451-485.
- Gör, Emre (2019), "II. Abdülhamid Dönemi'nden Bir İstihbaratçı Profili: Serhafiye Fehim Paşa (1873-1908)", *SSAD*, 3(1): 71-84.
- Gülbay, Tabip (2008), *Memduh Şevket Esendal'ın Toplumsal ve Siyasal Görüşleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Gülçe, Münevver (2015), *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devletinde Sürgün Cezası Uygulamaları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gündüz, Osman (2006), "Cumhuriyet Devri Türk Romanı", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, ed: Ramazan Korkmaz, Ankara: Grafiker Yayınları, 377-516.
- Gündüz, Osman (2007), " Yakın Dönem Tarihsel Romanlarında Çatışma Alanları ve Tarihsel Romanların Ulusal Kimlik Edinimindeki Rolü", *Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, 35: 135-156.
- Güntekin, Reşat Nuri (1979), *Gökyüzü*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Güntekin, Reşat Nuri (1993), *Kızılılık Dalları*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (2014), *Çalığışu*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (2017), *Akşam Güneşi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (tarihsiz-a), *Acımak*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- Güntekin, Reşat Nuri (tarihsiz-b), *Damga*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (tarihsiz-c), *Dudaktan Kalbe*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (tarihsiz-d), *Eski Hastalık*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (tarihsiz-e), *Gizli El*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (tarihsiz-f), *Yaprak Dökümü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (tarihsiz-g), *Yeşil Gece*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1969), *Utanmaz Adam*, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1973), *Cehennemlik*, İstanbul: Atlas Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1974), *Tutuşmuş Gönüller*, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1982), *Kokotlar Mektebi*, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2011), *Tesadüf - Muhabbet Tilsimi*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2012), *Son Arzu, Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2017a), *Kaynanam Nasıl Kudurdu*, İstanbul: Mavi Çatı Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2017b), *Şeytan İşi*, İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2018), *Ben Deli Miyim?*, İstanbul: Küy Yayınları.
- Hanioğlu, M. Şükrü, "Batılılaşma", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma#1-giris>, E.T.23.01.2020.
- Hanioğlu, M. Şükrü, Siyaset ve Adalet, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/07/02/siyaset-ve-adalet>, E.T.06.10.2019.
- Haydaroğlu, İlknur (1995), "II. Abdülhamid'in Hafiyeye Teşkilatı Hakkında Bir Risale", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17(28): 109-133.
- Hayrettin Ziya (1937), *İnsan Artıkları*, Trabzon: Yeni Yol Basımevi.
- Hızlan, Doğan (1983), "Roman Okurunun Oluşturulması". *Yazılı İlişkiler*, İstanbul: Altınkitaplar, 19-23.

- Işık Nihat ve Duman Erhan (2012), “1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 73 -101.
- İhsan Edip (1935), *İncir Ağacı*, Balıkesir: Savaş Kitabevi.
- İlhan, Nilüfer (2016), “Servet-İ Fünûn ve Cumhuriyet Dönemi Kimliğini Buluşturan Bir Roman Olarak: Açlık”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6: 289-295.
- İnalcık Halil (2000), “Türk Tarihinde Türe ve Yasa Geleneği”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 13: 157-179.
- İnalcık, Halil (2017), “Tanzimat Nedir?”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed: Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 29-56.
- İnuğur, M. Nuri (2005), *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.
- İpşirli, Mehmet (1994), “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt 1, ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İrcica, 139-279.
- Kacıroğlu, Murat (2009), “Milli Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 20: 117-136..
- Kaluç, Şenol (2009). "Osmanlı Ahrar Fırkasının Kuruluşu, Faaliyetleri ve Sonu". *Liberal Düşünce Dergisi*, 54: 191-227.
- Kansu, Aykut (1995), *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kantarcıoğlu, Sevim (2007), *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Kaplan, Mehmet (1992), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Mehmet vd. (1992), *Atatürk Devri Türk Edebiyatı I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal (1983), *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Yayınevi.

- Karaca, Alâattin (2001), "Kuyucaklı Yusuf", *Türkoloji Dergisi*, 14(1): 93-119.
- Karahanoğulları, Onur (2007), "Birinci Meclisin İçki Yasağı (Men-i Müskirat Kanunu)", <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/menimuskirat.pdf>, (E.T: 21.04.20129).
- Karakurt, Esat Mahmut (1980a), *Çölde Bir İstanbul Kızı*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Karakurt, Esat Mahmut (1980b), *Dağları Bekleyen Kız*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Karakurt, Esat Mahmut (2010), *Ölünceye Kadar*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karal, Enver Ziya (1978), "Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu", *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Ankara: TTK Yayınları, 7-97.
- Karal, Enver Ziya (tarihsiz), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt IV, Ankara: TTK Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2002), *Ankara*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2003), *Hüküm Gecesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2012), *Bir Sürgün*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2014), *Yaban*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, Refik Halid (2011), *Bir Ömür Boyunca*, Ankara: TTK Yayınları.
- Karay, Refik Halid (2017), *İstanbul'un Bir Yüzü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Katğı, İsmail (2013), "Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl (Hukuki Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24: 180-211.
- Kayabaşı, Özlem (2006), *Burhan Cahidmorkaya Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi SBE(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kayalidere Gül ve Mastar Özcan Pelin (2014), "Atatürk Döneminde (1923-1938) Uygulanan Vergi Politikaları", *Prof. Dr. Fevzi Devrim'e Armağan Kitap*, ed: Kamil Tüğen ve Asuman Altay, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 469-475.

- Keleş, Erdoğan (2005), “Tanzimat Dönemi'nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(38): 259-280.
- Kemal Ahmet (1932), *Sokakta Harp Var!*, İstanbul: Numune Matbaası.
- Keyman, Selahattin (1965), *Türk Hukukunda Af (Genel Af-Özel Af)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kılınç, Bilal (2016), “Türkiye'de Yargı Reformu Tartışmalarının Tarihsel Arka Plânı: Cumhuriyet Devri Yargı Sisteminin Temeli Olan Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler-V*, ed: Muharrem Balcı, İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları, 37-70.
- Kırmızı, Abdülhamit (1998), “Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilanin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti”, 1908-2008 Jön-Türk Devrimi'nin 100. Yılı Uluslararası Kongre Bildirileri, 1-13.<https://www.google.com.tr/webhp?sourceid=chromeinstant&ion=1&espv=2&ie=utf8#q=1909+tensikat%c4%b1> (E.T: 08.06.2019).
- Kış, Salih (2009), “İşgal ile İstiklal Arasında Anadolu'da Bir İngiliz Casusu: Mustafa Sagir”, *Tarihin Peşinde*, 1: 195-200.
- Koca, M. Reis (2015), “İrtikâp Suçu”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 6: 247-279.
- Kocatürk, Vasfi Mahir (1970), *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Kodaman, Bayram (2007), “Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16: 1-24.
- Konan, Belkıs (2008), “Osmanlı Devleti'nde Çocuk Düşürme Suçu”, *AÜHFD*, 57(4): 319-335.
- Konan, Belkıs (2011), “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 29: 149-172.
- Koray, Mebrure Sami (1936), *Çöl Gibi*, İstanbul: İkbâl Kitabevi.

- Korkmaz, Adem (2017), “Aydın Vilayeti’nde Meydana Gelen Adli Vakalar ve Bu Vakalara Karışan Suçlulara Dair Bazı Sayısal Veriler (1876-1880)”,*Tarih Dergisi*, 65: 119-130.
- Korkmaz, Müberra (2017), *Osmanlı Devleti’nde Siyasi İktidarın Baskı Aracı Olarak Sürgün Cezası (I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri)*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Korkmaz, Ramazan (2006), “Yeni Türk Edebiyatına Giriş”, *Yeni Türk Edebiyatı (1839-2000) El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2004, s.7-36.
- Köksal, Osman (2015), “Osmanlı Devleti’nde Sıkıyönetim ile İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, 12(12): 157-171.
- Kuntay, Mithat Cemal (2017), *Üç İstanbul*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Kur’ân-ı Kerim, Nisa Suresi, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/551/58-ayet-tefsiri>, E.T. 15.10.2020.
- Kuran, Ahmet Bedevi (1956), *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Kurnaz, Şefika (1991), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını.
- Küçük, Cevdet (1985), “Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat”,*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 4: 1007-1024.
- Küçük, Cevdet (1991), “Babıâli Baskını”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4: 1389-390.
- Lekesiz, Ömer (2002), “Osmanlı’dan Bugüne Popüler Roman”, *Hece Dergisi*, 65/66/67: 465-474.
- Mahiroğulları, Adnan (2015), “II. Meşrutiyet’in İlanından 1918’e Yönetim ve Yargı Kurumlarının İşçi Örgütlenmelerine Bakışı”, *SEYAD 16. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı*, 131-141.
- Mandel, Ernest (1996), *Hoş Cinayet*, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Mardin, Şerif (1992), *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Mazıcı, Nurşen (1996), “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, *Atatürk Yolu*, 5(18): 131-154.
- Mazıcı, Nurşen (2000), “Af Yasalarında 150'likler”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 55(1): 79-138.
- Mehmet Rauf (2013), *İsyanlar Direnişler Zaferler Halas (Kurtuluş)*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mehmet Rauf (2017), *Kâbus*, İstanbul: Küy Yayınları.
- Menküç, Hilal (2017), “Neşriyât-Imefsedetkârâne: II. Abdülhamid Döneminde Yasaklanan Mısır Gazeteleri”, *6.Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III (İlahiyat-Psikoloji-Tarih)*, İstanbul: İlmi Etüdler Derneği Yayınları, 213-223.
- Mıynat Mustafa ve Tunçay Barış (2014), “Osmanlı'dan Cumhuriyete Vergileme Anlayışındaki Değişim”, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi- Prof. Dr. Naci Birol Muter'e Armağan Özel Sayısı*, 39-53.
- Morkaya, Burhan Cahit (1932), *Köy Hekimi*, İstanbul: İkbâl Kitaphanesi.
- Morkaya, Burhan Cahit (1933a), *Cephe Gerisi*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Morkaya, Burhan Cahit (1933b), *Düğün Gecesi*, İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Morkaya, Burhan Cahit (1933c), *Yalı Çapkını*, İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Morkaya, Burhan Cahit (1933d), *Yüzbaşı Celâl*, İstanbul: Köroğlu Kütüphanesi.
- Morkaya, Burhan Cahit (1934a), *Adam Sarrafı*, İstanbul: Burhan Cahit ve Şürekası Matbaası.
- Morkaya, Burhan Cahit (1934b), *Dükkülerin Romanı*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Morkaya, Burhan Cahit (1937), *Sevenler Yolu*, İstanbul: İnkılâb Kitabevi.
- Morkoç, Ayvaz (2011), “Türk Harf İnkılabı ile Millet Mektepleri ve İzmir'deki Uygulamalar”, *Turkish Studies*, 6(1): 1543-1555.
- Necatigil, Behçet (1999), “Düzyazılar-I”, *Behçet Necatigil Bütün Yapıtları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 67-70.

- Oğuz, Ahmet (2008), “Türk Demokrasi Tarihinde Muhalefet Geleneğinin Oluşması Açısından Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 2(2): 109-120.
- Oktay, Metin (2008), *Aka Gündüz Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Ortaylı, İlber (2015), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İlber (1994), “Tanzimat Devri ve Sonrası İdarî Teşkilât”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed:Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İrcica, 283-370.
- Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, Cihan (2011), “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 29: 93-124.
- Osmanlı Paraları Koleksiyonu Sultan V. Mehmed Reşad Nikel 40 Para, www.gursoykoleksiyon.com, <https://www.gursoykoleksiyon.com/sultan-v-mehmed-resad-han-40-para-nikel-konstantiniye-darphanesi-1327-basimi-osmanli-parasi-161>, E.T. 15.10.2020.
- Osmanoğlu, Cihan (2008), “Klasik Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, *İÜHFİM*, LXVI(1): 109-178.
- Öner, Senem (2013), *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransa Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Önertoy, Olcay (1991), “Memduh Şevket Esendal'ın İlk Romanı Miras”, *Türkoloji Dergisi*, 9(1): 9-18.
- Örnek, Cangül (2014), “Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. Maddelerine İlişkin Tartışmalarda Devlet ve Sınıflar”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 69(1): 109-139.
- Öz, Mehmet (2017), "Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlıdan Günümüze Eşkıyalık ve*

- Terör*, ed: Osman Köse, Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, 11-20.
- Özcan, Azmi, "İttihâd-I Muhammedî Cemiyetii", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihad-i-muhammedi-cemiyeti>, E.T. 04.05.2019.
- Özcan, Tahsin (2006), "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14: 103-121.
- Özdemir, Ayşe Kızılkıran (2008), "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", *D.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, 20: 57-66.
- Özdemir, Nuray (2013), "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32: 213-258.
- Özgüldür Yavuz ve Özgüldür Serdar (1994), "1876 Anayasasının Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi*, 5: 311-348.
- Özgün, Cihan (2017), "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aydın Sancağı'nda Eşkîyalık Hareketleri Üzerine Gözlemler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, ed: Osman Köse, Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, 159-178.
- Özgün Cihan ve Sarıbey Haykıran Aysun (2009), "Osmanlı İmparatorluğunun Son Zamanlarında Eşkîyanın Gölgesinde Bir Kaza: Kuşadası", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, ed: Osman Köse, Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi, 425-442.
- Özkırımlı, Atilla (2012), "Bir Sürgün Üzerine", *Bir Sürgün*, İstanbul: İletişim Yayınları, 7-11.
- Özkorkut, Nevin Ünal (2004), "Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53(2): 83-94.

- Özkorkut, Nevin Ünal (2008), “Yargı Bağımsızlığı Açısından Osmanlı Devleti’nde ve Günümüz Türkiye’sinde Yargıya Genel Bir Bakış”, *AÜHFD*, 57(1): 225-242.
- Özoğlu, Hakan (2011), *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası, 150’likler, Takriri Sükûn ve İzmir Suikastı*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öztiğ, Laçın İdil (2018), “Küçük Ağrı Krizi: Türkiye-İran İlişkilerinde Bir Kriz Yönetimi Örneği,” *Avrasya Etüdleri*, 54: 151-177.
- Öztürk, Sevcan (2014), *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Pamirtan, Sıtkı Şükrü (1938), *Toprak Mahkûmları*, İzmir: Meşher Basımevi.
- Parlakoğlu, Gizem (2008), *II. Abdülhamit Dönemi Hapishanelerinin Genel Özellikleri ve Uygulamaları*, Mardin Artuklu Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Polat Ferihan ve Derer Gündüz (2016), “Muhafazakârlık ve Feminizm Kışkırcısında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım”, *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 8(15): 185-206.
- Polat, Hasan Ali (2018), *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Polat, Hasan Ali (2019), “II. Meşrutiyet’in İlanı Sonrasında ‘Devr-i Sabık Memurlarının Durumları’”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17): 134-157.
- Rey, Ahmet Reşit (2014), *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, haz: Nur Özmel Akın, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sabahattin Ali (2017), *Kuyucaklı Yusuf*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Safa, Peyami (1996), *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Safa, Peyami (2016), *Mahşer*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, Peyami (2017), *Sözde Kızlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Safa, Peyami (tarihsiz), *Cumbadan Rumbaya*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sağlam, Nuri (1993), "*Basiretçi Ali Bey'in Şehir Mektupları (2 Cilt)*", İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE (Basılmış Yüksek Lisans Tezi).
- Sağlam, Nuri (2012), "'Ben Deli Miyim?' Romanında 'Ahlaka Aykırı Neşriyat' Yaptığı Gerekçesiyle Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Yargılanması", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 32: 109-130.
- Sarıçiçek, Mümtaz (1995), *Reşat Enis Aygen'in Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma/İnceleme*, Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Sedes, Selami İzzet (2015), *Ağustos Böceği-Şüpheli Aşka Galipsin*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Sert, Soner, Mahmut Yesari'nin Namus Meselesi, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2017/07/06/mahmut-yesarinin-namusmeselesi/>, E.T. 26.07.2019.
- Sertelli, İskender Fahrettin (1942), *Yirmi Beş Kocalı Kadın*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Sevengil, Refik Ahmet (1937), *Açlık*, İstanbul: Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi.
- Seyhan, Azade (2014), *Modern Türk Romanı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet (1997), "Osmanlı Ahrar Fırkası: Programı, İç Tüzüğü, Beyannameleri", *Liberal Düşünce Dergisi*, 6: 101-117.
- Sınmaz Sönmez, Cahide (2004), "Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Kanunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, 33/34: 89-101.
- Sınmaz Sönmez, Cahide (2014), "Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924-1951)", *Tarihin Peşinde*, 12: 83-117.
- Solak, Lale (2014), "Türkiye'de Okul Kıyafetleri ve Sosyo-Politik Değişimin Etkisi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3): 420-427.
- Şahin, Veysel (2010), *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Yapı ve İzlek*, Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- Şahin, Veysel (2017), “Refik Halit Karay'ın ‘İstanbul'un Bir Yüzü’ Romanında Yapı”, *Researcher: Socialsciencestudies*,5(8): 266-292.
- Şeber, Nurdan İpek (2012), “Namlunun Ucundaki Padişah: II. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastlar”, *Türkiyat Mecmuası*, 22(1): 31-59.
- Şensoy, Naci (1949), “Çocuk Suçluluğu–Küçüklük–Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri”,*İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 15(4): 571-633.
- Şimşek, Fatma vd. (2009), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Iskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme)”, *The Journal of International Social Research*, 2(6): 593-609.
- Şimşir, Bilâl (1985), *Malta Sürgünleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talu, Ercüment Ekrem (1990), *Gün Batarken*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Talu, Ercüment Ekrem (2018), *Şevketmeap*, İstanbul: Küy Yayınları.
- Talu, Ercüment Ekrem (tarihsiz-a), *Kodaman*, İstanbul: Semih Lütfi Kitapevi.
- Talu, Ercüment Ekrem (tarihsiz-b), *Papeloğlu*, İstanbul: Sühulet Kitapevi.
- Tane, Vahit (2012), *Selahattin Enis Atabeyoğlu'nun Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Taner Meral ve Basal Handan Asude (2009), “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye’de İlköğretimde ve İlköğretime Öğretmen Yetiştirmede Niceliksel ve Niteliksel Gelişmeler”, *Education Science*, 4(1): 154-139.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2015), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taş, Erhan (2018), “Kabul Sürecinde Türk Medeni Kanunu’na Yönelik Bazı Eleştiriler”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16): 649-670.
- Tepedelenli, Nezihe Muhiddin (1929), *Benliğim Benimdir!*, İstanbul: Sudi Kitaphanesi.

- Tilbe Ali ve Tilbe Fethiye (2015), “Reşat Enis Aygen’in Afrodit Buhurdanında Bir Kadın Adlı Romanında Çalışma İlişkileri: Yazın Toplumbilimseloluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme”, *Humanitas*, 5: 187-216.
- Topuz Gökçen ve Konan Belkis (2017), Türk Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66(4): 763-794.
- Tunaya, Tarık Zafer (1952), *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Araba Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer (2009), *Türkiye’de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Cilt III, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, Mete (1984), "Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a Kadar)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt VII, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, Mete (1991), *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925*, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turgut, Hulusi (der.) (2017), *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türk Ceza Kanununun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/pdf/765.pdf>(E.T. 17.05.2019).
- Türk Ceza Kanununun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, <https://www.mevzuat.gov.tr>, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765.pdf>, E.T.15.11.2019.
- Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yasak>, E.T.07.11.2019.
- Türk Hukuk Lûgatı* (1991), 3. Baskı, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Türk Kanunu Medenisinin Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, <https://www.mevzuat.gov.tr/>, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.743.pdf>, E.T. 15.11.2020.
- Türkmen, Zekeriya, "Dîvâniharp", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/divaniharp>, E.T.15.12.2019.

- Tüysüz, Fırat (2017), *Dolandırıcılık Suçu*, Ankara: Başkent Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uçman, Abdullah (2002), “Ali Suavi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2: 445-448.
- Uğurcan, Sema (1987), “Aka Gündüz”, *Türk Dili*, 487: 33-44.
- Uğurlu Serdar ve Yılmaz Kaan (2011), “Türk Devlet Yönetme Geleneğinde Töre'den Örf'e Değişim”, *Turkish Studies*, 6(2): 947-970.
- Ulu, Cafer (2014), "Osmanlıda Alfabe Tartışmaları ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal'in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(55): 277-302.
- Uslu, Rifat (2015), “İslam Hukukunda Sürgün Cezası”, *Yenifikir*, 14: 120-131.
- Ülken, Hilmi Ziya (2014), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülker, İbrahim (2015), “İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu ve Çalışmaları”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1): 178-200.
- Ülker, İbrahim (2015), “İstiklal Mahkemelerinin Yargılama Usulü”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(2): 21-48.
- Ünsal, Artun (1996), “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”, *Cogito*, 6/7: 29-36.
- Vala Nureddin (1929), *Ebenin Hatıratı*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Yakut, Esra (2006), “Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2: 25-40.
- Yalçın, Alemdar (2002), *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaltırık, Mehmet Berk, Törelere ve Tarihleri İle Eşkiyalar, <http://tarihve-medeniyet.org/2014/11/toreleri-ve-tarihleri-ile-eskiyalar.html>, E.T.18.11.2019.
- Yamaç, Müzehher (2014), “İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasisi)”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5): 54-68.

- Yaşar, Hakan (2016), “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 32: 5-41.
- Yazıcı Hakkı ve Demirel Muammer (2006), “93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı)’nden Sonra Eskişehir’e Yerleştirilen Göçmenler”, *TAED (Prof. Dr. Zeki Başar Özel Sayısı)*, 29: 267-278.
- Yazıcı, Nesimi (2005), “Ramazan Tenbihnameleri”, *AÜİFD*, 46(2): 1-11.
- Yener, Serhat (2001), “Eski Vakıf Davalarında Görev-Yetki-Taraflar-Dava Şartları Müruruzaman”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2: 579-592.
- Yesari, Mahmut (1934), *Aşk Yarışı*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Yesari, Mahmut (1941), *Yakut Yüzük*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Yesari, Mahmut (1966), *Pervin Abla*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Yesari, Mahmut (1995), *Çulluk*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Yesari, Mahmut (2016), *Bağrı Yanık Ömer*, Ankara: Yason Yayınları.
- Yesari, Mahmut (2017), *Bir Namus Meselesi*, İstanbul: İstos Yayınları.
- Yıldız, Alpay Doğan (2009), *Popüler Türk Romanları, Kerime Nadir- Esat Mahmut Karakurt- Muazzez Tahsin Berkand 1930-1950*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Yıldızdoğan, Ayşegül (2016), “Cumhuriyetin İlanından Önce Kurulmuş ve İlanından Sonra Faaliyetlerine Devam Eden İstiklal Mahkemeleri ile Günümüz Hukuk Sisteminde Yer Alan Özel Görevli Mahkemelerin Hukuki Bakış Açısı ile Karşılaştırılması”. *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu (10-11 Aralık 2015 / Adıyaman)*, haz: Aynur Yavuz Akengin, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 13-47.
- Yılmaz, M. A. Ejder (1972), “Savcıların Hukuk Davalarındaki Görevleri”, *AÜHFD*, 29(1-2): 255-287.
- Yılmaz, Tuba (2006), "1923-1940 Arası Cumhuriyet Dönemi Kadın Romanlarında İdeal Kadın Tipi Olarak Erkekleşen Kadın". *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 7: 35-51.

Yurtseven, Yılmaz (2003), “1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11: 199-250.

Yüksel, Süheyla (2009), “Türk Edebiyatında Taşraya Çıkış: Ali Kemal'in Romanları”, *Turkish Studies*, 4: 1479-1507.

Yürüt, Berna (2016), “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunda Tekerrür ve Batılı Kanunlarla Mukayesesi”, *II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi*, 853-891.

Ziya Gökalp(1999), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: MEB Yayınevi.

İnternet Kaynakları

URL-1: 1876 Kanunu Esasisi, Editör: Kemal Gözler, www.anayasa.gen.tr, www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm, E.T.07.02.2019.

URL-2: 765 Türk Ceza Kanunu (mülga), www.lexpera.com.tr, <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/ka801y1926n320k765>, E.T. 15.09.2019.

URL-3: Akgündüz, Said Nuri, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku”, https://www.Bisav.Org.Tr/Bulten/165/1014/Tanzimat_Donemi_Osmanli_Ceza_Hukuku, E.T.20.11.2019.

URL-4: Akıntürk Turgut, “Türk Medeni Kanununun Evlilik Hukukuna İlişkin Hükümlerinde Yapılması Öngörülen Değişiklikler”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/317/3092.pdf>, E.T:30.08.2012.

URL-5: Ekinci, Ekrem Buğra, Entari Âdetimiz Zamana Yenildi, <http://www.ekrembugraekinci.com/mmakale.asp?id=214>, E.T.07.11.2019.

URL-6: Hanioğlu, M. Şükrü, "Batılılaşma", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma#1-giris>, E.T.23.01.2020.

URL-7: Hanioğlu, M. Şükrü, Siyaset ve Adalet, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/07/02/siyaset-ve-adalet>, E.T.06.10.2019.

- URL-8: Karahanoğulları, Onur (2007), “Birinci Meclisin İçki Yasağı (Men-i Müskirat Kanunu)”, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/menimuskirat.pdf>, E.T: 21.04.20129.
- URL-9: Kırmızı, Abdülhamit (1998), “Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilanin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti”, *1908-2008 Jön-Türk Devrimi'nin 100. Yılı Uluslararası Kongre Bildirileri*, 1-13.<https://www.google.com.tr/webhp?sourceid=chromeinstant&ion=1&espv=2&ie=utf8#q=1909+tensikat%c4%b1>, E.T: 08.06.2019.
- URL-10: Kur'ân-ı Kerim, Nisa Suresi, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/551/58-ayet-tefsiri>, E.T. 15.10.2020.
- URL-11: Osmanlı Paraları Koleksiyonu Sultan V. Mehmed Reşad Nikel 40 Para, www.gursoykoleksiyon.com, <https://www.gursoykoleksiyon.com/sultan-v-mehmed-resad-han-40-para-nikel-konstantiniye-darphanesi-1327-basimi-osmanli-parasi-161>, E.T. 15.10.2020.
- URL-12: Özcan, Azmi, "İttihâd-I Muhammedî Cemiyetii", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihad-i-muhammedi-cemiyeti>, E.T. 04.05.2019.
- URL-13: Sert, Soner, *Mahmut Yesari'nin Namus Meselesi*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2017/07/06/mahmut-yesarinin-namusmeselesi/>, E.T.26.07.2019.
- URL-14: Türk Ceza Kanununun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, <http://www.adliscil.adalet.gov.tr/pdf/765.pdf>, E.T. 17.05.2019.
- URL-15: Türk Ceza Kanununun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, <https://www.mevzuat.gov.tr>,<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765.pdf>. E.T. 15.11.2019.
- URL-16: Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yasak>, E.T.07.11.2019.
- URL-17: Türk Kanunu Medenisinin Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, <https://www.mevzuat.gov.tr/>,<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.743.pdf>, E.T. 15.11.2020.

URL-18: Türkmen, Zekeriya, "Dîvânıharp", *TDV İslâm Ansiklopedisi*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/divaniharp> E.T.15.12.2019.

URL-19: Yaltrık, Mehmet Berk, Töreleri ve Tarihleri İle Eşkılar, <http://tarihve-medeniyet.org/2014/11/toreleri-ve-tarihleri-ile-eskiyalar.html>, E.T.
18.11.2019.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Cengiz EKEN

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Tarihi ve Yeri: 01.09.1976 - Sivas

e-posta: ekencengiz@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2001
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2011
Doktora	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2020

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce YDS (X) YÖKDİL () TOEFL (....) EILTS (....)